De imitatione Christi (Qui sequitur)

De middelnederlandse vertaling

Thomas à Kempis

editie C.C. de Bruin

bron
Thomas à Kempis, *De middelnederlandse vertaling van De imitatione Christi (Qui sequitur)* (ed. C.C. de Bruin). E.J. Brill, Leiden 1954

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/thom001ccde01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

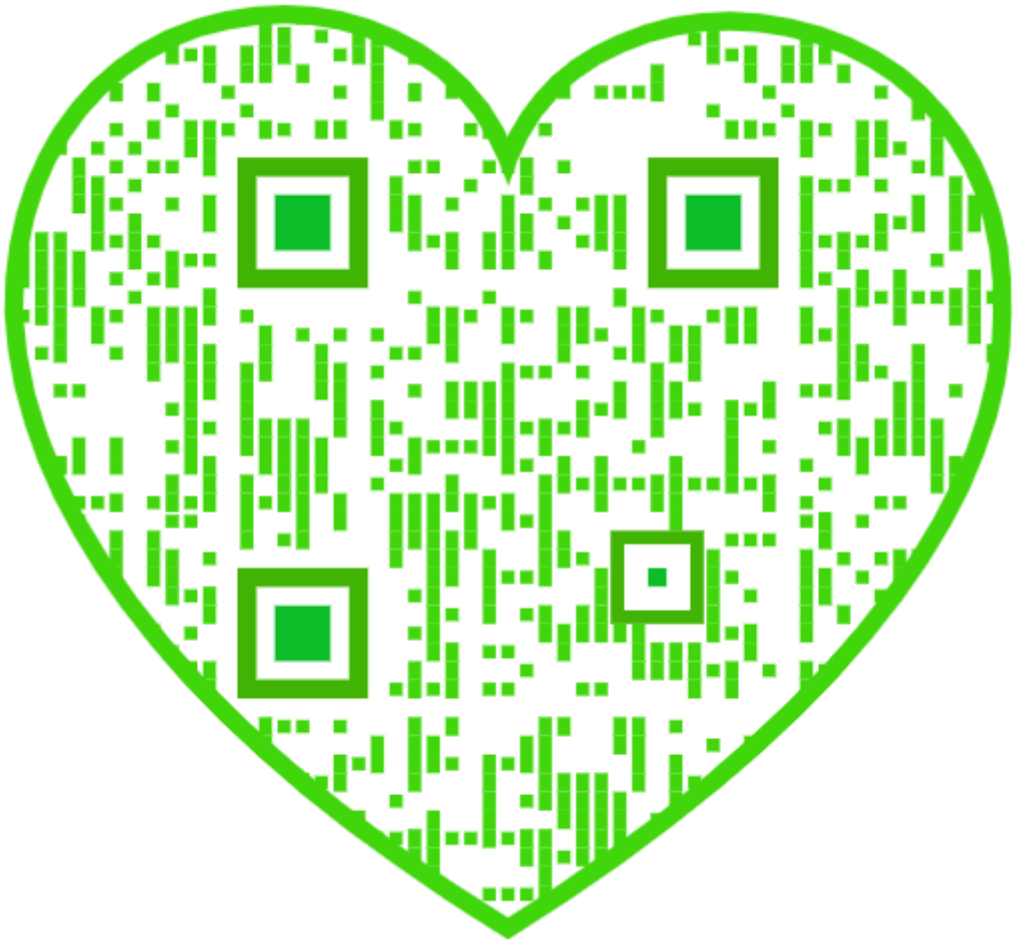

V

Nooit heb ik goed begrepen, welk plezier er in ligt, te bewijzen, dat sommige mensen niet de schrijvers zijn van sommige boeken, die eeuwenlang op hun naam staan, zelfs wanneer men andere mensen hiervoor in aanmerking laat komen, zoals Bacon voor de geschriften van Shakespeare of Geert Groote voor de Imitatio van Thomas van Kempen.

Anton van Duinkerken,
De mensen hebben hun gebreken.

Thomas a Kempis klaagt:
'k Zocht onberoemd te zijn; en werd mijn naam verzwegen
Ten titelblad van 't boek, Gij kent de reden, Heer;
Nooit vroeg ik achting van een mens, doch dezen keer
Heb ik een walg van hun geleerden hoon gekregen.

Wat baat het aan mijn werk, zo waanwijs woord-getover
Mij redekavelt tot een domoor en een dief?
Men houde deez' clausuul op mijn geschrift voor lief:
Volgt Jezus Christus na, doch praat er niet meer over.

Anton van Duinkerken,
Lyrisch labyrinth.

Woord vooraf

De publicatie van dit boek is het uitvloeisel van een opdracht die het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen mij enige jaren geleden gegeven heeft. De opgelegde taak bestond in 'het voor de druk gereed maken van een nauwgezette uitgave met annotaties van een werk van Thomas a Kempis'. Gebruik makend van de mij gelaten vrijheid heb ik, na ampel onderzoek van de in aanmerking komende teksten, mijn keuze tenslotte gevestigd op de Middelnederlandse vertaling van *Qui sequitur,* d.i. *De Imitatione Christi,* in hs. 339 van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden. Wanneer men het in onze tijd de moeite waard acht de adel-brief van de Moderne Devoten, door Van Ginneken treffend en terecht gekenschetst als het beste wat wij aan de wereld gegeven hebben, telkens opnieuw te vertalen, is het evenzeer gemotiveerd de oudste gebundelde verdietsing van de vier tractaten waaruit de Navolging bestaat, in het licht te geven; de hier aangeboden tekstverzameling moet nog tijdens het leven van Thomas a Kempis vervaardigd zijn.

Bij het uitgeven van historische bescheiden geldt als regel dat het 'niet de taak van de uitgever, maar van de gebruiker' is, 'de uitgegeven tekst wetenschappelijk te verwerken'. Het is thans niet wel doenlijk meer bij de bekendmaking van een Dietse Imitatio dit goede gebruik, dat ook voor de uitgave van theologische en litteraire gedenkstukken in acht genomen wordt, te eerbiedigen. Een kwart eeuw geleden zou het nog mogelijk geweest zijn een boek als dit te voorzien van een inleiding en toelichtingen welke uitsluitend dienstig waren voor een goed begrip van de gepubliceerde tekst. Sinds Van Ginneken, na enig voorbereidend onderzoek van onvolledige en volledige teksten in de jaren daaraan voorafgaande, in 1929 definitief de stelling heeft geponeerd dat de Imitatio teruggaat op een in de Nederlandse taal geschreven geestelijk dagboek van Geert Grote en ten bewijze van zijn hypothese alle Middeleeuwse landstaalteksten, ook de vier onderdelen van het Leidse handschrift 339, heeft willen onderbrengen in één groot familieverband, kan de bezorger van een Middelnederlandse Imitatio-tekst het hiermee geschapen probleem moeilijk uit de weg gaan. Hij moet in de strijd der meningen partij kiezen en in het reine zien te komen met de vraag van de prioriteit. De keuze van de tekst in een epiloog te verantwoorden leek mij een nog minder elegante oplossing dan haar in de omlijsting van de Inleiding en annotaties aannemelijk te maken.

De titel van mijn werk kondigt in gecomprimeerde vorm de uitkomst aan waartoe de bestudering van de Dietse teksten geleid heeft. Enigszins uitvoeriger geformuleerd luidt de slotsom als volgt: al stamt de Imitatio ongetwijfeld uit de spiritualiteit

van Geert Grote en al heeft de geest van de auteur het werk mogelijk in de moedertaal geconcipieerd, althans zijn Latijn hierdoor laten beïnvloeden, desalniettemin bleek de orthodoxe opvatting dat het werkje oorspronkelijk in het Latijn te boek is gesteld en het auteurschap aan Thomas a Kempis toekomt, onwrikbaar hecht gefundeerd. De uitspraak van Thomas 'Cum multa legeris et cognoveris, ad unum semper oportet redire principium' (Im. III 43 5) is, met een wijziging in de bedoeling van de auteur, hierop ten volle van toepassing.

Zo ontstond de eigenaardige figuur dat het onderzoek van een *Middelnederlandse* tekst moest dienen om de prioriteit van de *Latijnse* te bewijzen, terwijl omgekeerd Van Ginneken in het laatste gedeelte van zijn leven zich intensief heeft bezig gehouden met de studie van Latijnse teksten - die volgens zijn theorie niet meer dan secundaire betekenis konden hebben - met het doel langs deze omweg weer uit te komen bij zijn uitgangspunt: het primaat van de volkstaalteksten. Uit de Inleiding bij zijn bewerking van de Navolging (1943) blijkt duidelijk dat hij nimmer afstand gedaan heeft van de voorstelling die hij zich van de lekenapostel Geert Grote en daarmee van diens Dietse dagboek gemaakt had.

Vele, wellicht de meeste huidige prae-Kempisten zullen in dit opzicht niet zo ver willen gaan als hun voorganger. Dat de landstaalteksten primair zouden zijn, is een stelling die ook zij niet voor hun rekening nemen en verjaard achten. Ondanks hun sterk uiteenlopende interpretaties van de gegevens zijn ze echter, onder de indruk van Van Ginnekens latere publicaties, de vaste overtuiging toegedaan dat er Latijnse prae-Kempistische stukken te voorschijn zijn gebracht, embryonale teksten waaruit de voldragen vrucht van de 'textus vulgatus' zich ontwikkeld heeft.

Aard en bestek van dit werk, dat toch al de grenzen van een tekstuitgave overschrijdt, lieten niet toe ook deze vermoedens aan een nader onderzoek te onderwerpen. De moderne Kempisten zullen niet in gebreke blijven het werk van hun voorgangers voort te zetten en te betogen dat de op zichzelf scherpzinnige bewijsvoering van Van Ginneken en zijn volgelingen een soortgelijke glimp van waar-schijnlijkheid vertoont als een spiegelbeeld dat de werkelijkheid weerkaatst, zonder echter met deze identiek te zijn; er zit immers ook in een rangschikking van de feiten in tegengestelde volgorde een logische samenhang. Het laatste en beslissende woord in dezen is, dunkt mij, aan de palaeografen. Zolang er onder de Latijnse Imitatio-handschriften geen prae-Kempistische exemplaren worden aangetroffen - de Dietse teksten zijn alle uit Thomas' tijd en de jaren na zijn dood -, blijft de hypothese der prae-Kempisten in de lucht hangen.

Het is denkbaar dat anderen, lijnrecht tegenover dezen staande, van mening zijn dat de these van Van Ginneken, inzonderheid zijn reconstructie van Grote's zogenaamde dagboek, zich zelf door haar aperte onjuistheid veroordeelt en, evenmin als

andere theorieën die hij ontwikkeld en verdedigd heeft, ernstige behandeling verdient. Dit essentiële bestanddeel van zijn stelling als ‘quantité négligeable’ te behandelen, zou enerzijds onrecht doen aan het vele dat hij gedaan heeft voor de kennis van de landstaalteksten, en anderzijds zou het voedsel geven aan een misvatting die, vooral buiten onze landsgrenzen, gestadig voortwoekert.

Het verzamelen van bouwstoffen voor de uitgave van een Middeleeuwse tekst is een onderneming waarbij men op steun van anderen aangewezen is. Bij dit voorbereidend werk heb ik nooit vergeefs een beroep gedaan op de hulpvaardigheid van degenen wier tussenkomst ik om enigerlei reden heb ingeroepen. Bijzonder erkentelijk ben ik de directies en het personeel van de Universiteitsbibliotheken te Leiden en Nijmegen, de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en 's-Gravenhage, de Athe-naeumbibliotheek te Deventer en de Gemeente-Bibliotheek te Rotterdam. Voorts ben ik veel dank verschuldigd aan de Zeereerwaarde Heer H. Desmet te Parijs, Dr. A. van Elslander te Gent, Mejuffrouw G. Feugen te Nijmegen, Prof. Dr. N. Greitemann te Wenen, Drs. S.J. Lenselink te Dordrecht, Dr. G.I. Lieftinck te Leiden, de Heer R. Visser te Amsterdam, Drs. Thom. J. de Vries te Zwolle en Prof. Dr. J. Wils te Nijmegen. Hadden zij door hun vriendelijk verleende bijstand en voorlichting mijn taak niet vergemakkelijkt, dan zou de totstandkoming van dit werk aanmerkelijk vertraagd, zo niet verijdeld zijn.

B a r e n d r e c h t , April 1954.

C.C. DE BRUIN

Eerste deel

Inleiding

A. Voorlopige opmerkingen over het zgn. Imitatio-probleem

Als men gevolg had gegeven aan de wens van de schrijver zelf, dan zou men zich nooit hebben afgevraagd wie de auteur van de Imitatio is geweest. Hoger dan de naam en de persoon van de maker stelde hij de innerlijke waarde van het geschrevene[1]. Zijn wens is echter niet in vervulling gegaan. De reeds in de vijftiende eeuw heersende onzekerheid met betrekking tot het auteurschap is in de loop der eeuwen uitgegroeid tot een geleerdentwist zonder weerga[2]. De waarde die het boekje voor het geestelijk leven bleek te bezitten en de algemene bekendheid die het genoot, deden telkens weer de vraag naar de naam van de auteur opkomen. Geestelijke orden rekenden het zich een eer de schrijver van zulk een voortreffelijk werk een van haar leden te mogen noemen; het naijverige buitenland betwistte menigmaal Thomas a Kempis het auteurschap. Nooit wellicht is er over een eenvoudiger geschreven boekje een ingewikkelder en omvangrijker pennestrijd gevoerd, met des te meer vinnigheid naarmate ordetrots en nationale gevoeligheid zich sterker deden gelden. In de tweede helft van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw hebben Nederlandse, en ook buitenlandse geleerden met behulp van argumenten, ontleend aan tekstcritiek en historisch bronnenonderzoek, scherpzinnige pleidooien voor het auteurschap van de regulier van de Agnietenberg opgebouwd. Toen zij met klemmende bewijzen hadden betoogd dat de Imitatio een werk van Nederlandse afkomst is, voortgesproten uit de Moderne Devotie, en dat aan Thomas a Kempis, en aan geen van de andere 34 gegadigden de eer van het auteurschap toekomt, scheen de strijd voorgoed beslist te zijn. Niettemin wordt in Romaanse landen de candidatuur van een tweetal auteurs die reeds vanouds waren voorgedragen, door sommigen nog altijd hardnekkig verdedigd. Franse geleerden ondernamen pogingen de aanspraken van Johannes Gerson, de kanselier van de universiteit te Parijs, te hernieuwen[3], terwijl in Italië zelfs een Movimento pro Gersen in het leven werd geroepen ter verdediging van de aanspraken van een zekere Giovanni Gersen de Cabaligia, een Italiaanse Benedictijner abt uit de dertiende eeuw. Gedurende de laatste jaren is in laatstgenoemd land een aantal tijdschriftartikelen en zelfs een reeks boekwerken ver-

1) 'Non quaeras quis hoc dixerit: sed quid dicatur attende', Im. I, c. 5.
2) Overzichten hiervan bij: Cölestin Wolfsgruber, *Giovanni Gersen. Sein Leben und sein Werk De Imitatione Christi*, Augsburg 1880. P.E. Puyol, *L'auteur du livre De Imitatione Christi* I *La contestation*, Paris 1899. J. van Ginneken, *De geschiedenis van den 500-jarigen strijd om het auteurschap der Imitatio*. Studiën, dl. CX1I, 1929, 464 vlgg. L. Baudry, *L'Imitation de Jésus Christ*. Traduction littérale avec une introduction. Paris 1950 (laatstgenoemde opteert voor het auteurschap van Thomas a Kempis).
3) J.-B. Monneyeur, *Gerson, l'auteur de l'Imitation*, Ligugé 1929. J.-B. Monnoyeur, *Gerson et l'Imitation*. Études Franciscaines 48, 1936, 156-193, 300-323. D.G. Barron, *Jean Charlier de Gerson the author of De Imitatione Christi*, Edinburgh and London 1936. Weerlegging bij J. Huijben, *Gerson et l''Imitation'*. La Vie Spirituelle t. 39, 1934, Supplément p. [146]-[165]; t 40, 1934, Supplément p. [28]-[47], [90]-[104].

schenen, waarin het auteurschap voor Gersen wordt opgeëist, en dat terwijl al lang is komen vast te staan dat deze abt nooit ofte nimmer bestaan heeft![1)].

In 1921 werd door Paul Hagen een nieuw document in het geding gebracht; hij bracht een onvolledige Middelnederduitse tekst van boek II-III en IV uit de stadsbibliotheek van Lübeck aan het licht en diende deze aan als uit het Latijn vertaalde 'Urschriften' van de Imitatio. Het onderzoek nam hiermede een wending; wat anderen vroeger vragenderwijs als mogelijkheid hadden geopperd, namelijk dat aan onvolledige teksten grote betekenis toekomt en dat hieronder stukken zouden kunnen schuilen die wel eens konden blijken prae-Kempistisch te zijn, scheen thans bevestigd te worden. Terstond hiervan overtuigd ging Van Ginneken met grote voortvarendheid op de door Hagen ingeslagen weg verder[2)]. Had deze in de Middelnederduitse fragmenten niets anders gezien dan overzettingen van een rudimentaire oerredactie in het Latijn, 'intuïtie der waarheid' en 'aangeboren flair' brachten de latere Nijmeegse hoogleraar aanvankelijk tot het vermoeden, en allengs tot de zekerheid, dat de volkstaaltekst primair was en dat niemand minder dan Geert Grote de vervaardiger is geweest van de kern van de Imitatio. Hij meende zijn 'subjectieve indruk' achteraf door 'objectieve' feiten te kunnen rechtvaardigen. Zijn hypothese komt hierop neer: het werk is in oorsprong het in het Nederlands geschreven geestelijk dagboek van Geert Grote, de vader der Moderne Devotie, en geeft een getrouwe weerspiegeling van de verschillende stadia in diens zielegang na zijn bekering. Later zou hij als lekenapostel de tekst hebben omgewerkt voor gebruik door leken en tevens de Dietse tekst hebben bewerkt in het Latijn en Frans. Het werk *De Imitatione Christi*, zoals wij dat kennen in de meest verbreide redactie, is het resultaat van een aantal wijzigingen in de loop der jaren door zijn vrienden en leerlingen in de oertekst aangebracht. Thomas a Kempis, de laatste in deze reeks, is slechts de weinig betekenende eindredactor. Windesheimse 'ordespolitiek' was het, de naam van Geert Grote als die van de werkelijke auteur te verzwijgen en toe te laten dat Thomas a Kempis hiervoor doorging. Zo kon het werk van een man, die in zekere kerkelijke kringen om zijn invloed benijd en om zijn leer verdacht werd, in enigszins gewijzigde vorm en onder andere auteursnaam voor het nageslacht gered worden en behoefde het niet het lot te delen van andere geestelijke boeken in de volkstaal die immers door de tegenstanders van de moderne devoten gesupprimeerd werden[3)].

In een indrukwekkende reeks van geschriften en tijdschriftartikelen heeft Van Ginneken de resultaten van zijn 'spoor-naspeuringen' te boek gesteld. Voor hem was dus niet de Nederlandse afkomst van de Imitatio in het geding, maar het was hem er om te doen de ware Nederlandse schrijver op het spoor te komen. Reeds

1) Volledig overzicht bij J. Tesser, *De eerste en laatste fase van het auteursprobleem der Navolging in Italië*. Ons Geestelijk Erf 23, 1949, 168-203; op blz. 188 een opgave van de recente Italiaanse literatuur.
2) J. van Ginneken, *Op zoek naar den oudsten tekst en den waren schrijver van het eerste boek der Navolging van Christus. Tekstvergelijkende spoor-naspeuringen*, Wetteren 1929, blz. 10. In liet vervolg aangeduid als: v. Ginneken, *Op zoek*.
3) Voor de titels der geschriften van Hagen en Van Ginneken aangaande deze kwestie zij verwezen naar de *Bibliografie*. Een vrijwel volledig, objectief overzicht van de nieuwe controverse bij J.G. Tiecke, *De werken van Geert Groote*, Utrecht-Nijmegen 1941, 214-225, 295-297.

spoedig na de verschijning van zijn eerste publicaties op dit terrein van studie verhieven zich hier te lande en in België stemmen pro en contra de Geert Grotethese. Dat deze in het buitenland aanvankelijk vrijwel onbekend bleef, moet toegeschreven worden aan de beperktheid van het verbreidingsgebied van de Nederlandse taal waarvan hij zich toen nog bediende. Later heeft hij, het voorbeeld volgend van Spitzen en Becker die in het oude twistgeding een belangrijk aandeel hadden gehad, zich in de Franse taal tot het buitenlandse forum gericht, met het gevolg dat zijn theorie ook daar weldra algemene bekendheid verwierf en zowel voor- als tegenstanders ontmoette.

Zolang de bewijsvoering van degenen die deelnamen aan de hernieuwde strijd inzake het auteurschap, berustte op een overzichtelijk geheel van gegevens, was het voor geïnteresseerde buitenstaanders nog mogelijk zich over de kracht van de te berde gebrachte bewijzen een oordeel te vormen. Toen de Nijmeegse hoogleraar op grond van een inwendig onderzoek van bepaalde teksten voor de dag kwam met zulk een hoeveelheid argumenten dat het voor zijn tegenstanders ondoenlijk werd ze stuk voor stuk te controleren, zagen dezen zich genoopt zich te bepalen tot het aantonen van de zwakste punten in zijn betoog en putten zij voor het overige uit een niet minder welvoorzien arsenaal van contra-argumenten. Deze polemiek had op vele lezers eer een verwarrende dan een verhelderende uitwerking. Het gevolg was dat de belangstelling die velen tot nog toe voor het probleem aan de dag hadden gelegd, begon te verflauwen, ja zelfs ging wijken voor een gevoel van mismoedigheid, om niet te zeggen weerzin, waarvan het hekeldicht van Anton van Duinkerken, dat als motto voor dit werk staat, een welsprekend getuigenis is.

B. De Dietse Imitatio-teksten in het algemeen

Wie de taak op zich neemt een Middelnederlandse Imitatio-redactie te bezorgen, ziet zich gesteld voor de noodzaak nolens volens kleur te bekennen; hij dient zijn standpunt ten aanzien van de waarde der Dietse teksten te bepalen, zo al niet van meet af aan dan toch tijdens het verloop van zijn studiën. Van Ginneken beweert immers, dat die teksten, de een in meerdere, de ander in mindere mate, reminiscenties aan de oerredactie van Grote bevatten; zowel de in het Middelnederduits gekopieerde Lübeckse als de Middelnederlandse Imitatio-handschriften doen volgens hem waardevol materiaal aan de hand met behulp waarvan het mogelijk zou zijn de veronderstelde oertekst te reconstrueren. Hij ontkent intussen niet dat de volkstaalteksten naderhand omgewerkt zijn naar het model van een Latijns origineel en dus in zekere zin vertalingen genoemd mogen worden. Eigen waarneming van de Dietse teksten leidde mij, na kennisneming en afweging van de bewijsvoering pro en contra het auteurschap van Thomas, tot een werkhypothese. Zonder hier te tornen aan de aannemelijkheid van de Geert Grote-these, ga ik voorlopig uit van de mening dat de textus vulgatus van de Imitatio primair is en dat alle volkstaalteksten hiervan afgeleid zijn. Dit oordeel heeft, voorzover het op de argumentatie van anderen[1)] berust,

1) Bijzondere overtuigingskracht komt toe aan de betogen van Huijben en Kruitwagen. Studies van Post, Debongnie en Delaissé houden wel niet rechtstreeks verband met het onderhavige geschilpunt, maar ondergraven Van Ginneken's stelling in de flank. Voor de titels van hun bijdragen zij verwezen naar de *Bibliografie*.

uiteraard niet meer waarde dan aan een niet op eigen onderzoek gebaseerde opvatting toe te kennen is. Het doel dat ik mij stel, is na te gaan of de resultaten van het onderzoek de juistheid van mijn werkhypothese al dan niet zullen staven.

De twee decennia waarin Van Ginneken een niet gering deel van zijn werkkracht aan het onderzoek van de Navolging gegeven heeft, kan men in drie perioden verdelen. Gedurende de eerste, lopend vanaf zijn eerste artikel aan deze zaak gewijd, verschenen in het weekblad De Nieuwe Eeuw van 3 Juli 1924, tot aan de twee grote uitgaven van 1929[1)], het sluitstuk van deze fase, liet hij het volle licht vallen op de volkstaalteksten[2)]. Daarna heeft hij enige jaren gewacht op een weerlegging door de tegenpartij. Toen deze, naar zijn mening althans, geen resultaat had gehad[3)], hield hij zich in de derde periode, begonnen kort voor 1940 en afgebroken door zijn dood in 1945, uitsluitend bezig met 'prae-Kempistische' teksten in het Latijn[4)]. Ons interesseert hier het meest zijn onderzoek uit de eerste periode. Het heeft de grote verdienste de Dietse Imitatio-teksten, waarop voorheen reeds enige malen de aandacht gevestigd was, opnieuw in het middelpunt van de belangstelling geplaatst te hebben. Na de voorbereidende studie van De Vooys, die enige gegevens in een voorlopig overzicht bijeengebracht en het bestaan van een zestal vertalingen van boek I aan de hand van parallel uitgegeven fragmenten bewezen had[5)], was Van Ginneken de eerste die vrijwel al het bewaard gebleven materiaal verzamelde en ordende.

Hoe men die Dietse teksten ook beschouwt, als neerslag van een 'primitieve' tekst - zo behandelde Van Ginneken ze -, of als vertalingen van een Latijnse - zo zal het hier dus geschieden -, in elk geval verdienen zij een nader onderzoek. Al zijn vertalingen uiteraard van minder gewicht dan oorspronkelijke werken, toch zijn ze geenszins van belang ontbloot. Cultuurhistorisch zijn ze van betekenis, omdat zij vertolkers en uitdragers zijn van de in het hoofdwerk uitgesproken idealen, tekst-critisch omdat ze materiaal kunnen verschaffen voor de vaststelling van de grondtekst. Zo is het ook gesteld met de verdietsingen van de Imitatio.

Onontbeerlijk voor een bestudering daarvan zijn nauwkeurige tekstuitgaven. We zouden verwachten dat het moederland van de Imitatio in dit opzicht een grote voorsprong zou hebben op andere landen. In die verwachting komen we evenwel bedrogen uit, wanneer we bemerken, dat Imitatio-onderzoekers buiten de landsgrenzen ons een beschamend voorbeeld hebben gegeven door nauwgezette edities

1) v. Ginneken, *Op zoek*. J. van Ginneken, *De Navolging van Christus of het dagboek van Geert Groote in den oorspronkelijken Nederlandschen tekst hersteld en met de oudste Latijnsche vertaling vergeleken*, Brussel-'s-Hertogenbosch 1929. Afkorting: v. Ginneken, *Nav.*
2) Als vervolg op deze reeks kwam nog de dissertatie van zijn leerlinge Louise Veldhuis, *De eerste Nederlandsche tekstfamilie der Navolging van Christus*, Nijmegen 1931. Afkorting: Veldhuis. De titel van dit werk is onvolledig; het handelt alleen over de eerste tekstfamilie van boek I en II en laat boek III en IV geheel buiten beschouwing.
3) J. van Ginneken, *Zoo komen wij verder*. Onze Taaltuin IV, 1935/36, blz. 22.
4) Titels van al deze publicaties in de *Bibliografie*.
5) C.G.N. de Vooys, *Bibliografiese mededelingen over de Dietse vertalingen der Imitatio Christi*, De Katholiek CXXI, 1902, 357-381. Afkorting: De Vooys, *Bibliogr. Meded.*

van Middeleeuwse vertalingen te bezorgen[1]. Wel bestaan er twee volledige uitgaven van de Navolging in het Middelnederlands, maar geen van beide beantwoordt aan de hier gestelde eis. Men kan Wolfsgruber, de eerste die zulk een complete editie bezorgd heeft, evenwel moeilijk verwijten, dat hij, de Oostenrijkse Benedictijn, niet beter het Diets van hs. 322 van het Schottenstift te Wenen heeft gelezen[2]. Het was al mooi genoeg, dat de verdediger van de candidatuur van Giovanni Gersen, zijn - overigens uitsluitend in de verbeelding van Gersenisten bestaande - ordegenoot, de moeite genomen heeft een vertaling bekend te maken die alleen al door de taal waarin ze was vervat, bleek te stammen uit het land van Thomas a Kempis. Dat hij, in zijn ijver om aan Thomas Hemerken het auteurschap te ontzeggen, het manuscript veel te vroeg dateerde, doet hieraan weinig af. En al is zijn transcriptie allesbehalve feilloos, toch zijn er in zijn tijd door Nederlanders uitgaven van andere Mnl. teksten bezorgd, die weinig beter zijn. Evenmin mag men aan de tweede uitgave, Van Ginneken's grote 'pracht- en leeseditie'[3] van 1929, de eis stellen, dat zij een getrouwe weergave van een handschriftelijke tekst had behoren te brengen. Dit is geenszins de bedoeling van de Nijmeegse hoogleraar geweest; hij wilde een 'reconstructie' geven van de 'oertekst' en heeft hiertoe voor elk boek een bepaalde tekst als basis genomen, maar deze, met gebruikmaking van lezingen uit de andere volkstaalteksten, totaal omgewerkt. Het is te betreuren dat hij begonnen is met datgene wat in zijn betoog het sluitstuk had moeten zijn: het herstel van het zgn. Dagboek, en dat hij geen gevolg heeft gegeven aan zijn voornemen uitgaven van volledige teksten of van alle vertalingen van boek I in parallelafdruk te publiceren[4]. Dat hij dit als een bezwaar gevoeld heeft, blijkt uit zijn opdracht aan de promovenda Louise Veldhuis, in haar proefschrift een nauwkeurige uitgave van de eerste tekstfamilie van I en II te bezorgen. Hiermee werd althans een klein gedeelte van zijn groots opgezette plan verwezenlijkt.

Er zijn in de Middeleeuwen, zowel in Noord- als in Zuid-Nederland, ettelijke vertalingen van de verschillende libri van de Imitatio in gebruik geweest. Men kan veilig zeggen dat toen van geen enkele Latijnse tekst zo vele uiteenlopende bewerkingen gemaakt zijn. De geschiedenis van de Middeleeuwse Bijbelvertalingen en van de verdietsingen van andere werken leert ons dat, wanneer er meer overzettingen van één tekst naast elkaar optreden, twee groepen te onderscheiden zijn: 1° een of meer versies die blijkens de bewaard gebleven handschriften het meest verbreid zijn,

1) Een Middelnederduitse vertaling is bezorgd door Hagen, Franse vertalingen door Moland-D'Herricault en Pereire, Engelse door Ingram en Klein, een Deense door Rönning. Italiaanse teksten zijn besproken door Puyol in zijn *Déscriptions*, 445-461, Spaanse door Boehmer, Groult en Farré. Zie de volledige titels van de hier bedoelde uitgaven en artikelen in de *Bibliografie* onder de naam van de hier vermelde bezorgers van teksten en schrijvers van artikelen.
2) Cölestin Wolfsgruber, *Vander Navolginge Cristi ses boeke*, Wien 1879. Afkorting: Wolfsgruber, *Navolginge*.
3) v. Ginneken, *Nav.*, 51.
4) In De Maasbode van 15 Juli 1929 stelt hij in zijn polemiek met Kruitwagen in uitzicht de uitgave van een *Bibliotheca Universalis Neerlandica*, waarvan de eerste nummers zouden bevatten 'de met volkomen kritisch apparaat uitgegeven Middelnederlandsche alpha- en bêta-tekstfamilies'. Tevens wilde hij laten verschijnen een klein 'studieboekje' met 'in kleine letter de vier Latijnsche hoofdteksten en de acht voornaamste volksteksten van het eerste boek'.

2° de teksten waarvan maar één of twee manuscripten achterhaald konden worden en die kennelijk niet meer dan incidentele waarde hadden. Bij de Imitatio-vertolkingen merken we een dergelijk verschijnsel op. Naast de kleine tekstfamilies waarvan slechts één of twee leden bekend zijn, treden de grotere groepen op die met succes naar de voorrang dongen en de meer geïsoleerde teksten op de achtergrond hielden. Van Ginneken heeft de handschriften met Dietse Navolgingsteksten, zowel de onvolledige als de volledige, gedeeltelijk zelf onderzocht, gedeeltelijk door zijn studenten[1] laten onderzoeken en de vertalingen die hij hierin aantrof, verdeeld in tekstfamilies, voor elk boek afzonderlijk. Bekijken we nu zijn indeling[2], dan valt het volgende op te merken.

De vertalingen van boek I verdeelt hij in 7 tekstfamilies, de eerste vertegenwoordigd door 12 hss., de tweede door 5, de derde door 4, de vierde door 4, de vijfde door 2, de zesde door 1 en de zevende door 1. De eerste, de *α*-familie, was in gebruik bij de kloosters van de Windesheimse congregatie: Eemstein, Windesheim, Rooclooster. Wanneer we mogen aannemen dat het aantal bewaard gebleven manuscripten de toenmalige verhouding zuiver weerspiegelt, dan is het duidelijk, dat deze eerste tekstfamilie, de 'officieele Nederlandsche tekst', naar de voorrang dong. De tweede of *β*-familie van I diende als basis voor de tekst van de postincunabeluitgaven[3].

De vertalingen van boek II zijn te onderscheiden in 6 tekstfamilies, de eerste vertegenwoordigd door 5 hss., de tweede door 6 hss. + de redactie in de postincunabels[4], de derde door 8, de vierde door 1, de vijfde door 1 en de zesde door 1. De tweede en derde tekstfamilie vertonen de meeste leden; een tussenvorm van de eerste en de tweede is gebruikt voor de postincunabeluitgaven, de derde was in gebruik bij de congregatie van Windesheim.

De vertalingen van boek III vallen uiteen in 5 tekstfamilies, de eerste vertegenwoordigd door 6[5] hss., de tweede door 1, de derde door 1, de vierde door 1, de vijfde door 2. De eerste diende als grondslag voor de postincunabeluitgaven.

De vertalingen van boek IV zijn te verdelen in 5 tekstfamilies, de eerste vertegenwoordigd door 4 hss., de tweede door 3, de derde door 1, de vierde door 1 en de vijfde door 1. De vertaling van de tweede tekstfamilie werd opgenomen in de postincunabeluitgaven.

Fragmenten uit elke tekstfamilie zijn afgedrukt in de paralleltekstenreeks achter in dit werk. Een handschrift kan meer dan één boek van de Imitatio bevatten; zie daarvoor de *Lijst van handschriften en drukken*.

Het is duidelijk, dat twee families boven de andere domineerden, 1° de reeds gesignaleerde Windesheimse groep, 2° de vertaling van elk der vier libri die na de uitvinding van de boekdrukkunst, verenigd tot één volledige Navolging in vier

1) Zie de afschriften in de bundels *Scripta* van J. van Ginneken in de Universiteitsbibliotheek, te Nijmegen.
2) v. Ginneken, *Op zoek*, 29-30; *Nav.*, 34-39.
3) Zie voor de postincunabeluitgaven de *Lijst van handschriften en drukken*.
4) Niet door 8, want Brussel Kon. Bibl. II 2271 neemt een afzonderlijke plaats in; zie de reeks *Paralleltekster*.
5) Niet door 5, want ook Brussel 4634 hoort in deze familie thuis.

boeken, onder de titel *Qui sequitur me* ter perse werd gelegd'. (Vgl. blz. 30 midden). Naast deze stond een aantal min of meer geïsoleerde teksten die blijkbaar weinig of geen verwanten hebben gehad.

Een andere opmerkenswaardige bijzonderheid is, dat er slechts drie volledige Dietse Imitatio-handschriften bewaard zijn. Meestal ontmoet men namelijk in een verzamelcodex met stichtelijke tractaten hoogstens één of twee boeken van de Imitatio; opvallend groot is ook het aantal onvolledige teksten[1]. De drie manuscripten, waarin men de vier boeken tezamen aantreft, zijn[2]:

1.	hs. Wenen, Schottenstift 322	I^2	II^2	III^2	IV^3
2.	hs. Brussel, Kon. Bibl. II 2271	I^2	$II^{1/2}$	III^1	IV^2
3.	hs. Leiden, Letterk. 339	I^7	II^1	III^1	IV^4

De vertalingen in deze hss. lopen, naar uit deze opgave blijkt, deels parallel, deels uiteen[3].

Ziet men zich voor de taak gesteld een volledige Dietse Imitatio-vertaling te publiceren, dan rijst de vraag, wat de voorkeur verdient: zelf een keuze uit de best vertaalde, in verschillende handschriften bewaarde bewerkingen van elk der vier boeken te maken en deze te verenigen tot een volledige Imitatio-tekst, of één van de drie bovengenoemde codices voor een uitgave gereed te maken. Omdat het samenstellen van een bloemlezing, want daarop komt het eerste neer, te zeer een zaak is van persoonlijke voorkeur, heb ik besloten een Dietse Navolging in het licht te geven, die reeds in de Middeleeuwen in een volledige bundel was bijeengebracht. Daar het Weense handschrift in de uitgave van Wolfsgruber reeds afgedrukt is, kwam het vanzelf niet in aanmerking. Het Brusselse evenmin, omdat de hierin voorkomende vertalingen van I, III en IV - de tekst van II staat op zich zelf[4] - in gedrukte vorm te vinden is in de postincunabeluitgaven van *Qui sequitur*, die in de grote bibliotheken te raadplegen zijn. Hierbij komt nog dat deze codex, evenals de Weense, betrekkelijk jong is; hij dateert waarschijnlijk uit de laatste jaren van de vijftiende eeuw. Bleef derhalve over Leiden, Letterk. 339. In ouderdom overtreft het de andere twee verre; kunnen we ten aanzien van de Weense en Brusselse teksten slechts vermoeden, dat zij teruggaan op oudere vertalingen, bij het Leidse is het vrijwel zeker, dat we te maken hebben met een overzetting die nog tijdens het leven van Thomas a Kempis gemaakt is. Een integrale afdruk van deze complete tekst heeft slechts dit éne bezwaar, dat boek II, zij het naar een ander handschrift, reeds gepubliceerd is door Louise Veldhuis. Omdat het hier het minst omvangrijke van de vier boeken geldt, leek mij dit nadeel niet groot genoeg om er een andere vertaling van II voor in de plaats te stellen.

1) Zie de *Lijst van handschriften en drukken*.
2) I^2 betekent: boek I in de redactie van de tweede tekstfamilie, I^7: boek I in de redactie van de zevende tekstfamilie, enz.
3) Zie de reeks *Paralleltekster*.
4) Kruising van de eerste en tweede tekstfamilie.

In de ondertitel van dit werk is de benaming *Qui sequitur* die ons teksthandschrift draagt, behouden. In de Middeleeuwen was *Qui sequitur* of *Qui sequitur me*, naar de

beginwoorden, aanvankelijk de naam van het eerste boek, later van de Imitatio in zijn geheel. Deze benaming ontmoet men zowel in sommige Latijnse handschriften[1)] als in vele vertalingen. De drie bovengenoemde Nederlandse codices stemmen in dit opzicht met elkaar overeen[2)]. Ook in de postincunabelen luidt de titel *Qui sequitur me*. Er is des te meer reden de oude benaming te handhaven, omdat Johannes Busch, de kroniekschrijver van de Windesheimse congregatie, in de herziene tekst van zijn Chronicon schrijft: 'frater Thomas a Kempis vir probate vite, qui plures devotos tractatulos composuit, videlicet *qui sequitur me* de imitacione Christi cum aliis'[3)]. Ook Nicolaus van Winghe, regulier van Sint Martensdael bij Leuven, die in 1548 bij Hendrick Peetersen te Antwerpen een nieuwe vertaling deed verschijnen, laat de drukker zeggen: 'welc boecxken men pleecht te noemen *Qui sequitur me*'.

C. De Imitatio-vertaling in hs. Leiden, Maatschappij der Nederlandse Letterkunde 339

Handschrift 339 van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden is een perkamenten codex van 167 bladen, geschreven in duidelijk, regelmatig schrift[4)]. Elke bladzijde is in twee kolommen beschreven. De hoofdletters aan het begin van de capita zijn blauw gekleurd, een enkele maal uitgewerkt in blauwe en groene randornamentiek. Het handschrift is, afgezien van de gehavende rug van de oude band, in gave toestand bewaard. Het aantal afschrijffouten is betrekkelijk gering. M.J. Pohl dateert het: 'non ante annum 1430'[5)]; De Vreese neemt als tijd van ontstaan 'c. 1430' aan[6)], G.I. Lieftinck in zijn beschrijving 'XV^{1}', d.w.z. de eerste helft van de vijftiende eeuw. Het is dus het veiligst, wanneer we op gezag van de palaeografen c. 1440 als tijd van ontstaan aannemen[7)].

1) P.E. Puyol, *Variantes du livre De Imitatione Christi*, Paris 1898, 68.
2) In het Leidse hs. heeft de afschrijver de tractaten die op de Imitatio volgen, zelfs doorgenummerd als 'dat vijfte boeck van quisequitur' enz.
3) Joh. Busch, *Chronicon Windeshemense* und *Liber de reformatione monasteriorum*, ed. Karl Grube, Halle 1886, 58. Zie de behandeling van deze veel-besproken passage bij S. van der Woude, *Johannes Busch. Windesheimer kloosterreformator en kroniekschrijver*, Edam 1947, 188-189.
4) Voor een volledige model-beschrijving zij verwezen naar G.I. Lieftinck, *Codicum in finibus Belgarum ante annum 1550 conscriptorum qui in bibliotheca universitatis asservantur Pars 1. Codices 168-360 societatis cui nomen Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, Lugduni Batavorum 1948, 181-183. Zie overigens de fotografische reproductie van een zestal bladzijden, afgedrukt in de hier bezorgde tekstuitgave.
5) M.J. Pohl, *Thomae Hemerken a Kempis Opera Omnia IV*, Friburgi Brisigavorum 1918, 506. Pohl polemiseert hiermede waarschijnlijk tegen de datering van de vroegere bezitter P. van der Meersch: 'geschreven omtrent het jaar 1428 of 1430. ik denk naest, dat het vroeger geschreven is'.
6) *Bouwstoffen van het Middelnederlandsch Woordenboek*, art. 653, blz. 339. De hier voorkomende mededeling: 'Naar een ander hs. uitgegeven door C. Wolfsgruber, *Vander navolginge Cristi ses boeke* (Wien 1879) blz. 3-260 met de varianten van dit hs', kan de mening doen postvatten, dat Wolfsgruber dezelfde vertaling naar een ander hs. heeft uitgegeven. Dit is niet het geval; het Weense ms., door Wolfsgruber bezorgd, bevat een andere overzetting.
7) De boeken VI, VII en VIII van dit hs., vertalingen van een drietal andere tractaten van Thomas a Kempis, bestonden nog niet in 1426 of 1430; cf. O.A. Spitzen, *Thomas a Kempis als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd*, Utrecht 1880, 65. Volledigheidshalve zij hieraan toegevoegd, dat Van Ginneken het '± 1450' dateert; zie zijn *Op zoek*, 30 en *Nav.*, 36. Spitzen, *Thomas ... gehandhaafd*, 64-65, gelooft 'niet lang voor 1479'.

Het handschrift bevat, behalve de vier boeken van de Imitatio en een paar kleinere gebeden, als boek V tot en met VIII de verdietsingen van een viertal andere Latijnse tractaten. De drie laatste zijn in elk geval afkomstig van Thomas a Kempis, nl. *Van vuerighe toetroestinghe totten doechden* naar het *Libellus spiritualis exercitii, Van bekennisse der eyghenre crancheit* naar het *Libellus de recognitione propriae fragilitatis* en een tractaat zonder opschrift naar de *Hortulus rosarum*[1]. In het Brusselse hs. II 2271 komt een andere vertaling van de Hortulus voor.

Onmiddellijk op de Imitatio volgt 'Dat vijfte boeck van quisequitur', een verhandeling in 14 korte hoofdstukken, die hier naar het opschrift boven het eerste hoofdstuk de naam draagt *Van enen doechdeliken ende ynnighen leven*, en als volgt begint: 'Aldus spreket die heylighe propheet David inden souter: Wat sel ic den Here geven van al dat hi mi gegheven heeft...:'. Het tractaat komt ook in andere handschriften voor, steeds in gezelschap van gedeeltelijke Imitatio-vertalingen, nl. in Brussel 3041, Haarlem 99 en in een zoek geraakt ms. van de Sint-Lebuinuskerk te Deventer. Er bestaan twee uitgaven van, kort na elkaar verschenen[2]. Het enige wat men overigens van dit tractaat met stelligheid zeggen kan, is dat het de geest der Moderne Devotie ademt. Spitzen vermoedt dat Thomas van Kempen ook wel 'de auteur (zou) kunnen zijn van "Dat vijfte boeck", al bracht Sommalius het niet op zijn lijst, misschien omdat de Latijnsche tekst ervan niet bekend is. Het gelijkt tenminste geheel en al Thomas' trant'[3]. Kruitwagen zegt in zijn beschrijving van de handschriften van het Bisschoppelijk Museum te Haarlem dat het 'in echt-Windesheimschen trant vervat is'. Van Ginneken[4] en zijn leerlinge Louise Veldhuis[5] noemen het 'een tractaatje van Florens Radewijns', zonder dit echter te bewijzen.

Het Leidse manuscript heeft reeds lange tijd de belangstelling van onderzoekers gehad. Fragmenten zijn uitgegeven door Van Vloten, Wolfsgruber, De Vooys, Van Ginneken en De Bruin[6]; voorts hebben Wolfsgruber en Louise Veldhuis er varianten aan ontleend voor hun tekstuitgaven. Het handschrift is door Busken Huet ter sprake gebracht in een Gidsartikel over de Thomas-kwestie, en door Hirsche en Spitzen geraadpleegd voor hun onderzoekingen[7].

Het bevat geen enkele uit de Middeleeuwen dagtekenende notitie welke de lezer explicite inlicht omtrent de plaats waar het is afgeschreven of gebruikt. Dat het een

1) Zie de beschrijving door Lieftinck, *o.c.* en C.G.N. de Vooys, *Middelnederlandse vertalingen van Thomas a Kempis' Hortulus rosarum*, Ned. Arch. v. Kerkgesch. XL, 1954, 65-67.

2) 1° Wolfsgruber, *Navolginge*, 313-330, naar Leiden 339; 2° uit de schriftelijke nalatenschap van F.J. van Vree bezorgd door J.F. Vregt in zijn artikel *Eenige ascetische tractaten, afkomstig van de Deventersche Broederschap van het Gemeene Leven, in verband gebragt met het boek van Thomas a Kempis De Navolging van Christus*, Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht 10 (1882), 342-358, naar het verdwenen Deventerse hs. Vregt was er blijkbaar onkundig van, dat dezelfde tekst kort te voren, in 1879, reeds door Wolfsgruber gepubliceerd was.

3) Spitzen, *Thomas ... gehandhaafd*, 64-65, Pohl heeft het evenmin in zijn uitgave van de Opera Omnia opgenomen.

4) v. Ginneken, *Op zoek*, 30.

5) Veldhuis XV, LXXIV.

6) Zie de *Lijst van handschriften en drukken* onder Leiden 339.

7) C. Busken Huet, *De Thomas-kwestie.* De Gids 1861, 476. K. Hirsche, *Prolegomena* I 87, II 86, 87, 115. Spitzen, *Thomas ... gehandhaafd*, 58, 60.

afschrift is, bewijzen sommige verschrijvingen. De taal wijst duidelijk op Hollandse afkomst[1]. Men lette op de spelling van: *voir, voirsienich, voirtmeer, dancbairlic, wairdicheit, wairom;* het suffix in *purgieren, studieren, ordinieren, regiere, vysitier* en de *ie* voor *ee* in *twyedracht;* werkwoordvormen als *du selste* (naast *selte*), *du hebste, du suychste, du besieste; ft* in *craft, versaften, after, afterlaten, efter*; het ontbreken van het praefix *ge-* in *tuuch, tugen, erfnaem*; vormen als *verwrecken* voor *verwecken, dreppel* voor *drempel*; het gebruik van woorden als *sceme, hent, thent, oecken, hoeneer, rechtevoert, ophoeren, vulnisse*[2].

In geen van de vier boeken is een spoor te bekennen van Zuidelijke taaleigenaardigheden; ware de bewerker een Brabander of Vlaming geweest, dan zouden in de woordvoorraad daarvan nog de bewijzen moeten zijn. Een Oostnederlands model verraadt zich in Hollandse afschriften vaak, doordat *-ol-* niet consequent door *-ou-* wordt vervangen; ook daarvan is geen spoor aanwezig. Hieruit is op te maken, dat de overzetting in Holland of het Nedersticht tot stand gekomen is[3].

De vertaler blijkt goed thuis geweest te zijn in de terminologie van de Moderne Devotie. Geen wonder, want alleen een geestverwant zal zich met zulk een arbeid bezig houden. Uit het *Glossarium* citeer ik: *aenhanghinge der dingen, eygenscap, eyghensoekelicheit, heilgever, ingetoghen, opghetoghenheit, selvessoekelicheit*. Men lette op kloostertermen als *novicij* en het eveneens niet vertaalde *silencium*[4] (I 22 35).

Maar is deze volledige Imitatio-verdietsing wel het werk van één vertaler, of moeten we aannemen dat meer dan een overzetter er de hand in gehad heeft? Alvorens deze vraag te beantwoorden, acht ik het nodig even na te gaan, hoe zulk een bundel tot stand gekomen kan zijn. Het behoeft namelijk volstrekt niet zo te wezen, dat de vier boeken van deze vertaling verbonden zijn door eenheid van oorsprong, dus het werk zouden zijn van één auteur. Gezien de wijze van ontstaan van Thomas a Kempis' boekje *De Imitatione Christi*, dat wel van één hand is, maar in de loop der jaren ontstaan is uit de samenvoeging van vier tractaten, geschreven in verschillende tijden en onder uiteenlopende omstandigheden, is het zeer goed denkbaar, dat van de aanvankelijk afzonderlijk in omloop zijnde Latijnse tractaten zelfstandige vertalingen gemaakt zijn, en dat deze later door een auteur die het werk voortzette, zijn verenigd tot een volledige bundel. In dit vermoeden worden wij nog

1) *Bouwstoffen* art. 653: 'Hollandsch-Utrechtsch'; Lieftinck, a.w., 183: 'Herkomst: Holland'; v. Ginneken, *Op zoek* 30, *Nav.* 37, 39: 'Holland'.
2) Veelvuldig komt in ons teksths. voor de spelling *-i* voor *-ie* in woorden als *glori, remissi, purgaci, graci, conscienci, contrari, marteli*; het praefix *ont-* voor *on-* in *ontsculdich, ontsterfelike, ontdancbaer*; soms *-enge* i.p.v. *-inge* in *minrenge, ondersoekenge.* Zijn *cuych* voor *cuysch* en *broecheyt* voor *broescheyt* verschrijvingen of spellingvarianten? De spelling van het hs. munt overigens uit door inconsequentie; het lijkt soms wel, of de afschrijver onbewust meer naar afwisseling dan naar uniformiteit streeft. Het hs. is een der bronnen geweest van W.L. van Helten's *Middelnederlandsche Spraakkunst* (Groningen 1887), zie p. VII.
3) Langs een andere weg (waarop ik hem niet heb willen volgen) komt Van Ginneken in *Op zoek* 120 tot de conclusie dat de *α*-tekst van het Leidse hs. thuis hoort bij 'de broeders van het gemeene leven en de Augustijner Kanunniken van Windesheim'.
4) O.a. voorkomend in *Eene Windesheimsche collatie*, uitgegeven door V. Becker in De Katholiek, 1883, 373-386, nader blz. 379.

gesterkt, wanneer wij de andere handschriften, waarin delen van deze bundel voorkomen, in het onderzoek betrekken. Dan blijkt, dat de vertaling van I en IV in geen enkele andere codex bewaard is, die van II in 4 andere en van III in 5 andere[1]. Al is het misschien een toeval dat van een bundel als Leiden 339 geen ander exemplaar meer bestaat, toch is het opmerkelijk, dat twee van de vier boeken elders voorkomen in gezelschap van andere gedeeltelijke Imitatio-vertalingen dan Leiden 339 bevat. Dit verschijnsel is alleen hieruit te verklaren, dat oorspronkelijk afzonderlijke vertalingen van enkele der vier boeken bestaan hebben, en dat men pas later, naar liet voorbeeld van de verzameling *De Imitatione Christi*, op de gedachte gekomen is daarvan een sluitend geheel te maken.

Speculaties als deze brengen ons echter weinig verder; ze versterken slechts het verlangen naar vaste grond onder de voeten. Het gemis van uitwendige gegevens dwingt ons de weg van het inwendig onderzoek op te gaan. Het moet mogelijk zijn, door vergelijking van de vertaaltechniek in elk der vier boeken met min of meer zekerheid uit te maken, of deze bundel al dan niet het werk van één overzetter is. Bij het onderzoek van de Middelnederlandse bijbelvertalingen was het inderdaad mogelijk een bepaalde auteur aan zijn stijl te herkennen. Men bedenke echter, dat het Hieronymiaanse Latijn van de Vulgata door zijn rijke stijlverscheidenheid en omvangrijke copia verborum hiertoe bij uitstek de gelegenheid biedt. De Imitatio daarentegen kenmerkt zich door een grote beperktheid in de woordvoorraad; de stijl, ofschoon soms dermate berekend op effect dat men van kunstproza mag spreken, vertoont weinig afwisseling. De schrijver was er immers niet op uit met veelheid van woorden of door ongewone stilistische wendingen te pronken. Voorzover hij gebruik maakte van stijlmiddelen als herhaling, tegenstelling e.d., hadden deze alleen versterking van de devotie bij de lezer ten doel. Bij een schrijver die zijn taak aldus opvat, moet zulk een stijlonderzoek tot een negatief resultaat leiden. Zo ging het Mak, toen hij de vraag moest beantwoorden, of de verdietsing van Gerlach Peters' Soliloquium het werk van Johannes Schutken was[2].

Een volledig uitgewerkte behandeling van de vertaaltechniek past niet in het kader van deze studie. Daarom volge hier een beknopt overzicht van enkele in het oog lopende verschijnselen, dat gelegenheid biedt tot het maken van een gevolgtrekking. Allereerst dan de vertaalmanier van een aantal losse woorden[3].

beatus IV 3 19 *heilige*, 9 15 *heiligh*, 10 27 *salich*, 11 10 *die heiligen*, 17 8 *heilige*, 18 5 *heylich*. In I II III steeds vertaald door *salich*.
consideratio I 22 T [= Titulus] *aenmerkinge*, III 22 2 *merkinge*, IV 2 27 *aendacht*.
diabolus I 13 3 *viant*, 24 47 *des duvels*, II 9 36 *duvel*, 12 40 *duvel*, III 6 11 *des duvels*, 26 5 *duvel*, IV 10 1 *des bosen gheests*, 18 II *des bosen*.
eventus III 39 4 *aenvalle* (var.) 33 4 *verwandelinghe*, 38 7, 47 1 in omni eventu *in allen dat di op comen mach*.

1) Zie de lijst bij Van Ginneken, *Nav.*, 36, 37, 38.
2) J.J. Mak, *De Dietse vertaling van Gerlach Peters' Soliloquium*, Asten N.Br. 1936, 154-163.
3) Onmisbaar hierbij is het boek van Rayner Storr, *Concordantia ad quator libros latine scriptos De Imitatione Christi, editos A.D. M. CCCC. XLI a Thoma Kempensi*. Altera editio. london New York & Toronto M. DCCC. XI.

exsultatio II 12 52 *vroechde*, III 5 5 *hoghe vroechde*, 21 4 *vrolicheit*, 40 16 *blijscap*, 40 18 *hoge vroechde*.
familiaris I 8 5 *vry*, 8 6 *vriendelic*, 18 18 *dienstachtige*, 20 28 *bequaem*, II 8 T *vriedelicheit*.
familiaritas I 8 T *vrientscap*, 8 7 *grote vryheit*, III 24 8 *vrienscap*, 37 11 *vriendelicheit*.
frequenter in I II III steeds vertaald door *stadelic, dicwijl, veel, ghemeenlic*, alleen in IV 1 45 door *menichwarf*.
gratis II 11 15 *om niet*, III 8 8 *sonder mijn verdiente*, 22 10 *sonder waer om*, 54 25 *te vergheefs*.
heu I 18 2 *leyder*, 25 39 *leyder*, III 18 11 *leider*, 20 13 *och armen*, 47 11 *Och my*, IV 1 26 *Och leider*, 1 52 *och*, 10 18 *och*.
impius II 1 3 *misdadighen*, 6 7 *sondaer*, IV 13 7 *bosen*.
negotium I 3 20 *meninghe*, 23 46 *onlede*, III 39 T *becommernisse*.
opinio I 3 3 *vermoeden*, 3 7 *vermoedinge*, 14 9 *meninge*, III 43 12 *suspicien*.
phantasia in I II III steeds vertaald door *fantasien*, alleen in IV 10 5 *inblasinge*.
profecto I 2 2 niet vert., 11 11 *volcomelic* (las vert. perfecte?), 15 14 *seker*, III 47 14 *voerwaer*.
provocare I 18 21 *noden*, III 32 7 *verwect worden*, IV 1 6 *vermaent*.
salutaris I 20 21 niet vert.; IV 4 2 *heilgever*, 4 25 *heilgever*, 11 29 *der salicheden*, 12 12 *godliker*.
salvator IV 2 1 *ghesontmaker*, 4 21 *behouder*, 4 23 *behouder*.
suspicio II 3 5 *vermoedinge*, IV 9 22 *quaet vermoeden*.
totaliter, alleen in II 11 22, 12 18 vertaald door *mit allen*; overal elders: *altemael, al, te mael, gheheel, al heel*.
utique, I 13 28 *ymmer*, 25 41 *ymmer*, II 7 14 *wel*, 12 60 *sonder twivel*, IV 29 9, 30 32, 46 8, 56 22 *ymmer*.
viriliter I 21 9 overal *manlic, manliken*, behalve in III tweemaal 47 8, 56 29 *vryliken*.
zelus I 7 13 *toorne*, 11 T *minne*, 18 8 *minne*, II 3 8 *minne*, 5 5 *minne*, III 58 9 *naersticheit*.

Deze lijst leidt tot de voorlopige conclusie dat IV in de woordkeuze duidelijk afwijkt van I II III. In dit drietal boeken is weinig verschil op te merken, al schijnt III in de vertaalwijze van afzonderlijke woorden soms anders te werk te gaan dan I II.

Een ander herkenningsmiddel staat ter beschikking in de dubbelvertalingen of doubletten. Deze ontstaan dan, wanneer een vertaler in zijn streven de voor hem liggende tekst zo getrouw mogelijk te vertolken, zijn toevlucht neemt tot de weergave van het vreemde woord door middel van een paar synoniemen. ‘C'est le procédé classique des traducteurs trop consciencieux’, zegt Huijben[1)]. De volgende heb ik genoteerd:

1) In zijn korte bespreking van het proefschrift van Louise Veldhuis in La Vie Spirituelle, t. 31, Avril 1932-Juin 1932, [187]-[188]. Wat *Veldhuis* LIII van de talrijke synoniemenparen in I[1] denkt, is niet recht duidelijk. Zijn het nu vertalingspogingen, of opeenstapelingen van woorden met gelijke betekenis, ontleend aan andere volkstaalteksten, of beide tegelijk? Huijben ziet er terecht het bewijs in, dat we hier alleen met vertalingen te maken hebben. Over de oorsprong en betekenis van dubbelvertalingen in mnl. bijbels: De Bruin, *Mnl. vertt. v.h. N.T.*, Groningen 1935, 139-140.

I 1 7 si careas *ist dattu derveste of niet en hebste*; 3 28 praebendas *proven ende heerscappie*; 5 5 auctoritas *hoecheit of grootheit*; 19 2 revereri *eren ende ontsien*; 25 36 iubilare *loven ende jubileren*.

II 1 17 munda *suver ende reyn*; 6 1 gloria *vroechde ende glorie*; 10 5 turpes *vuyl ende onreyn*; 10 6 affectu *ghenoechten of begheerten*; 10 17 gloriosiores *glorioser ende groter*; 10 24 gratum *danckbaerlic ende duerbaer*; 11 2 tribulationis *druc ende liden*; 11 15 servire *minnen ende dienen*; 12 1 durus *hert ende bitter*; 12 1 abnega *lochen ende versaec*; 12 18 ex tribulatione *vander tribulatien ende van liden*; 12 31 crescit *wasset ende meerret*; 12 50 ostendam *tonen ende bewisen*.

III 3 1 scientiam *conste ende wetenheit*; 3 9 longa via *langhe ende veel weghes*; 3 26 vacua *ydel of ledich*; 4 10 dissolveris *wertstu ... bedroeft ende neder gheworpen*; 6 14 ineptias *fantasien ende ontamelicheden*; 6 22 confusus *confuus ende bescaemt*; 7 11 discretorum *wiser ende besceidenre lude*; 7 16 discrete *wijslic of besceydelic*; 8 T en 3 aestimatione *vermoedinghe of achtinghe*; 13 8 en 10 pulvis *stof ende ghemul*; 13 12 exardesce *werde naerstich ende toornich*; 14 4 pulvis *stof ende vuylnis*; 18 4 dignum *recht ende waerdich*; 18 8 quantas *hoe groot ende hoe veel*; 18 12 tepescimus *sijn wi traech ende laeuwe*; 19 11 inferiori *van enen die onder hem is of die lagher is*; 21 21 vacua *ydel ende ledich*; 23 9 parvus *cleyn ende luttel*; 23 21 quiesce *laet of ende ruste*; 27 T privatus *heymelike verburghen*; 29 3 passione *passien des lidens*; 31 8 rapiat *op heff ende neme*; 40 5 dissolutus *wilt ende ongestadich*; 42 12 modicum *luttel of cleyn*; 45 26 callidam *behendige scalcke*; 46 10 contra te *tegen di of van di*; 48 12 firma *vast ende starc*; 48 39 puram *vuerich ende puer*; 49 2 amplissimas *grote ende brede*; 49 23 utile *nuttes of oerberlics*; 49 37 adimplere *te vervolgen ende te vervollen*; 50 18 confusio *scaemte ende confuse*; 50 36 laudet *loeft ende priset*; 51 T humilibus *oetmoedige cleyne*; 52 T verberibus *pinen ende slaghen*; 52 16 humiliet *veroetmoedige ende vernedere*; 54 37 scientia *consten of wetenheden*; 55 6 approbat *loeft ende prijst*; 58 1 affligitur *ghepijnt of ghegheselt wert*.

IV 1 15 reverentur *eren ende dienen*; 1 19 una hora *in een ure of in ene corte tijt*; 1 20 magnus *grote ende trouwe*; 1 22 magnificum *costelike grote*; 1 38 ampla *costelike ende hoghe*; 1 38 gestis *werken ende mirakelen*; 10 6 contemnendus *bespot ende bescaemt*; 10 15 turbatione *storinghe ende zwaerheit*; 12 5 solitarius *alleen enich*; 15 9 intentionem *meninge ende wille*; 15 9 levaverit *opboert ende stuert*; 16 3 interiora *ynreste ende heymelicheden*.

Het resultaat van deze opsomming schijnt pover. Er is de grootst mogelijke verscheidenheid tussen de vier boeken waar te nemen, hetgeen achteraf wel te verklaren is uit de omstandigheid dat dubbelvertalingen meestal incidenteel ontstaan. Toch bemerkt men binnen de grenzen van III overeenkomsten als *ydel ende ledich, conste ende wetenheit, stof ende vuylnis*, resp. *ghemul*. Het is om deze reden dat ik zulke

reeksen toch opneem; zij kunnen goede diensten bewijzen bij de opsporing van andere vertalingen van dezelfde hand.

Speciale aandacht verdienen nog omschrijvende vertalingen[1] als:

I 16 9 licentia *vryen oerlof*; III 5 5 exsultatio *hoge vroechde*; 21 4 famam *scone sprake*; 26 2 voluptate *sondiger wellust*; 34 10 sapientia *smakeliker wijsheit*; 40 18 exsultatio *hoghe vroechde*; 45 33 militia *ridderlike strijt*; 47 11 incolatus *ellendige wanderinge*; 48 38 licentia *vryen oerlof*; 50 24 tortuositatem *eenwillighe stivicheit*; 55 15 insigniti *edeliken geteykent*; IV 1 54 celebrari *feestelike vieren*; 9 22 suspicio *quaet vermoeden*.

Zij spruiten eveneens voort uit de behoefte het Latijnse begrip zo volledig mogelijk te verdietsen.

Het derde hulpmiddel houdt nauw verband met het vorige. In hoeverre waagt de vertaler het zijn eigen weg te volgen? Sluit hij zich angstvallig getrouw aan bij de voor hem liggende tekst of heeft hij de moed ‘meer de zin dan de letter’ te volgen?[2] Het is voor ons doel niet nodig een gedetailleerde ontleding te geven van de wijze waarop hij de Latijnse constructies weergeeft. Aandachtige vergelijking van het Diets met de grondtekst is voldoende om tot een slotsom te komen. De resultaten zijn voor een goed deel te vinden in de *Aantekeningen* bij de tekstuitgave. Ik wil echter niet nalaten een aantal typerende passages aan te halen ten einde de lezer een indruk te geven van de vertaalmethode. In de eerste plaats dan een reeks vrije vertalingen.

I 3 4	Grandis insipientia quod neglectis utilibus et necessariis: ultro intendimus curiosis et damnosis.	Het is grote onwijsheit dat wi curiose ende scadelike dinghen al willens aen dencken ende oerberliken ende nooturftighe dinghen versumen.
3 20	Et hoc deberet esse negotium nostrum, vincere videlicet se ipsum; et cotidie se ipso fortiorem fieri: atque in melius aliquid proficere.	Ende dat soude altoes onse meninghe wesen: ons selven te verwinnen ende dagelix sterker te worden ende in doechden wat te vorderen.
4 2	Pro dolor saepe malum facilius quam bonum de alio creditur et dicitur: ita infirmi sumus.	Och leyder, wi sijn also cranc, dat wi dicwijl van enen anderen lichteliker dat quade dan dat guede gheloven.

1) Voor dergelijke omschrijvingen in de psalmenvertaling van Geert Grote zie men mijn artikel in de *Bundel opstellen ... aangeboden aan Prof. Dr. C.G.N. de Vooys* (Groningen 1940): *Bijdrage tot de geschiedenis der Middelnederlandse psalmvertalingen*, blz. 46-74, in het bijzonder blz. 66-67.

2) Zie bijv. de proloog van Grote's Getijdenboek bij W. Moll, *Geert Groote's Dietsche vertalingen*, Amsterdam 1880, 53 en van de gedeeltelijke Imitatiovertaling in hs. Münster 207, wellicht van de hand van Joh. Veghe, te vinden bij De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 372. Beide vertalers geven de voorkeur aan vrije vertaling die de bedoeling van de grondtekst goed omschrijft, boven een letterlijke die deze niet tot zijn recht laat komen.

I 11 8	Si essemus nobis ipsis perfecte mortui, et interius implicati; tunc possemus etiam divina sapere: et de caelesti contemplatione aliquid experiri.	Ende waert dat wi ons selven volcomelic gestorven waren ende van binnen met aertschen dingen niet becommert, so mochten wi oec godlike dinghen smaken ende van hemelschen dingen wat vernemen.
11 14	Sed ad radicem securim ponamus: ut purgati a passionibus pacificam mentem possideamus.	Mer laet ons die bijl an die wortel setten, op dat wi ghereynicht worden van passien, soe moghen wi een vreedsamich herte besitten.
20 18	Saepe meliores in aestimatione hominum: gravius periclitati sunt propter suam nimiam confidentiam.	Dicwijl so sijn si alre swaerlicste ghevreset, die best gherekent worden inden wanen der menschen, ende dat om haer alte grote betrouwen.
21 13	Si non habes favorem hominum noli ex hoc tristari.	En wil niet droeven om dattu niet en hebste gunste van menschen.
II 1 12^{b}	neque tristitia multa ex hoc capienda: si interdum adversetur et contradicat.	ende oec so en selmen niet al te seer droevich wesen dat ons die menschen contrarie sijn ende weder spreken.
1 13^{b}	et e converso saepe ut aura vertuntur.	ende des ghelijcs weder omme, want also dicke als dat weder verwandelt, so verwandelen die menschen.
4 12	hoc melius novit mala conscientia.	die (*l.* dat?) weet best een mensch van quader consciencien.
9 8	Unde quidam praesente iam gratia dicebat.	Want een propheet die voelde die gracie Gods in hem comen ende seide aldus.
9 32	Solet enim sequentis consolationis: temptatio praecedens esse signum.	Een voertganc der temptacien dat is een teyken des toecomenden troests.

10 9[b]	quia ingrati sumus auctori: nec totum refundimus fontali origine.	want wi sijn ontdancbaer den ghenen die ons gracie verleent noch alle danc en gheven wi niet den beghin ende den oerspronc der gracien.
12 36[b]	ut quod naturaliter semper abhorret et fugit: hoc fervore spiritus aggrediatur et diligat.	dat die mensche altoes van natueren vreest ende vliet, dat neemt hi aen mit wille uut rechter minnen ende vuericheit des gheestes.
III 6 5	Sicut ei in prosperis placeo: ita nec in adversis displiceo.	Want alsoe ic hem behaghe in voerspoede, also behaghe ic hem in wederspoet.
10 15	Et hoc parum est: quin etiam angelos in ministerium hominis ordinasti.	Ende dat en was di niet ghenoech; du woudste oec die engelen inden dienst der menschen ordineren.

III 17 14	Dummodo in aeternum me non proicias, nec deleas de libro vitae: non mihi nocebit quidquid venerit tribulationis super me.	My en sel niet scaden so wat tribulacien dat op mi coemt, also veer alstu mi inder ewicheit niet en verwerpste noch en delighes uut den boec des levens.
28 8	Ex inordinato amore et vano timore: oritur omnis inquietudo cordis et distractio sensuum.	Want alle onrusticheit des herten ende verstroeyinge der sinnen coemt van ongeordineerder minnen ende van onnutter vresen.
30 23	Et hoc sine dubio magis expedit tibi et ceteris servis meis ut exercitemini adversis: quam si cuncta ad libitum haberetis.	Ende dat gi gheoeffent wert in teghenheden, dat vordert di sonder twivel meer ende alle mine andere dienaren dan of ghi alle dinghen tot uwen wille hadt.
32 12[b]	pro pretiosis et altis in rebus humanis.	voer costelike ende hoghe dingen die duerbaer sijn inder menschen ogen.
49 24[b]	et magnum si silens portaveris.	ende ist dattu dat swighende draghes, so seltu grote ghewin ghevoelen.
55 15[b]	qua insigniti digni habentur vita aeterna.	mit welken si edeliken geteykent sijn, die waerdich werden ghehadt des ewichs levens.
55 20[b]	sufficit enim mihi gratia tua: ceteris non obtentis quae desiderat natura.	want dijn gracie is mi ghenoech voir alle ander dinghen die mijn natuer begeert.
57 20	Dummodo tandem ad portum salutis perveniam: quid curae est quae et quanta passus fuero?	Wat leit daer an, wat ende hoe veel dat ic lide, als ic ten lesten comen mach totter haven der salicheit?
59 21	comitante gratia tua.	overmids dijn gracie.
IV 1 5	Excitant me verba tantae pietatis.	Mi verwecken dese woorden die daer sijn van also groter guedertierenheit.

1 40	Saepe in talibus videndis curiositas est hominum et novitas invisorum; et modicus reportatur emendationis fructus: maxime ubi est tam levis sine vera contritione discursus.	Dicke gheboertet dattet is curiosicheit des menschen, die dese dinghen begheren te sien overmids nyeheit der dingen die si te voren niet ghesien en hadden, ende datter luttel vruchts wert ghehaelt van beteringhe, ende sonderlinge, daermen so lichtelic lopet sonder warachtich berou.
2 23	Conserva cor meum et corpus immaculatum; ut laeta et pura conscientia saepius	Wil doch mijn hert ende mijn lichaem houden onbevlect, op dat ic mit blide ende pure consciencie dicwile sel mo-

IV	tua valeam celebrare mysteria et ad meam perpetuam accipere salutem.	gen gaen tot dijn hoge godlike verburghenheit ende di daer waerdelic ontfanghe tot mijnre ewigher salicheit.
3 12	Necessarium quidem mihi est qui tam saepe labor et pecco, tam cito torpesco et deficio; ut per frequentes orationes et confessiones ac sacram corporis tui perceptionem me renovem mundam et accendam: ne forte diutius abstinendo a sancto proposito defluam.	Het is mi seer noot, die so menichwerf valle ende sondige, also rasch ende beghin te traghen ende te gebreken, dat ic mi weder vernyewe ende reyn make ende weder vuerich worde overmids ghebeden ende biechten ende overmids dijn heilighe lichaem tontfanghen, op dat ic niet bi aventueren en valle van minen gueden opset overmids langhe onttreckinghe vanden voernoemden verdienteliken werken.
3 14	Retrahit ergo sancta communio a malo: et confortat in bono.	Dat heilige sacrament dat wi ontfangen, dat trecket ons van sonden ende stercket ons in doechden.
4 4[a]	tua sacra institutio: non hominis adinventio.	het is dijn heilige insettinge, niet ghevonden van enyghen mensche.
4 9	Unde tuam precor clementiam, et specialem ad hoc imploro mihi donari gratiam; ut totus in te liquefiam et amore pereffluam: atque de nulla aliena consolatione amplius me intromittam.	So biddic dijn guedertierenheit, dat ghi mi daer toe wilt gheven sonderlinge gracie, dat ic al heel moet vloeyen in di inder lieften ende dat ic voertmeer van niement en begeer vertroest te worden dan van di.
5 9[a]	Ecce sacerdos factus es: et ad celebrandum consecratus.	Sich du biste ghemaect een priester ende ghewiet om dat wairdige sacrament vanden ghebode ende insettinghe Gods te consacreren.
17 13	Haec tibi reddo et reddere desidero per singulos dies	Dese begheerte offer ic di, ende begheer di te offeren

	et momenta temporum: atque ad reddendum mecum tibi gratias et laudes, omnes caelestes spiritus et cunctos fideles tuos precibus et affectibus invito et exoro.	tot allen dagen ende tot allen stonden der tyden, ende ic bidde ende aenroepe mit bedinge ende mit begheerten alle hemelsche gheesten ende alle ghelovighe mit mi dy te dancken ende te loven.

Letterlijke vertalingen.

I 2 13	Noli altum sapere.	En wil niet hoghe smaken.
3 12	Omnis perfectio in hac vita,	Alle volmaectheit in desen leven heeft

I	quandam imperfectionem sibi habet annexam.	eenrehande aengheknofte onvolmaectheit.
6 7	Resistendo igitur passionibus inventur pax vera cordis: non autem eis serviendo.	Daer om wort die warachtighe vrede des herten ghevonden wederstande, niet dienende den passien.
10 11	incustodia.	onbewaringhe.
11 10	Quando etiam modicum adversitatis occurrit, nimis cito deicimur.	Wanneer oec enighe cleyne wederheit ons toe coemt, so worden wi alte rasch of gheworpen.
12 8	Tunc taedet eum diutius vivere; et mortem optat venire: ut possit dissolvi et cum Christo esse.	So verdriet hem langher te leven ende begeert die doot te comen, op dat hi mach worden ontbonden ende mit Christo te wesen.
13 7	Et qui temptationes sustinere nequiverunt: reprobi facti sunt et defecerunt.	Ende die die becoringhe niet wel en conden liden, die sijn weder proeft ende sijn ontbroken.
13 28	qui utique secundum dictum Pauli, talem faciet cum temptatione proventum: ut possimus sustinere.	die ymmer nae sinte Pouwels woort alsulken behulp doet mitter becoringe, dat wijt liden mogen.
13 32	Quidam a magnis temptationibus custodiuntur, et in parvis cotidianis saepe vincuntur; ut humiliati, nunquam de se ipsis in magnis confidant: qui in tam modicis infirmantur.	Sommighe menschen worden behoet van groter becoringhe ende worden dicwile in cleynen daghelixen verwonnen, op dat die vernederinghe nymmermeer in groten van hem selven en betrouwen, die also cranc sijn in cleynen dinghen.
19 7	Variis tamen modis contingit desertio propositi nostri: et levis omissio exercitiorum vix sine aliquo dispendio transit.	Nochtan gheschiet in (m)eniger manieren afterblivinge ons opsets, ende lichte of laten der oeffeninghe gaet selden voerbi sonder enich verlies.

19 9	nec est in homine via eius.	noch het en is inden mensche niet sijn wech.
II 5 18	Amans Deum anima: sub Deo despicit universa.	Een God minnende siel onder God versmaet alle dinc.
7 5	Nec patietur in fine perire.	noch hi en sal dat niet liden di verloren te wesen int eynde.
9 21	Denique orationis suae fructum reportat: et se exauditum testatur.	Hier na brenget hi weder die vruchten sijns ghebeeds ende tughet hem ghehoort te wesen.
9 27	quando desertus sum a gratia.	als ic woest ben van gracien.

II 10 22	Sit tibi minimum etiam pro maximo: et magis contemptibile pro speciali dono.	Laet dat minste voir dat alre meeste wesen ende die meeste versmadinge is voir een sonderlinghe gave.
12 62	Omnibus ergo perlectis et scrutatis.	Alle dinc dan wel over ghelesen ende te rechte ondersocht.
III 22 12	apud quem singulorum definita sunt merita.	by wien alre menschen verdiente gheset sijn.
45 32	Quam multis nocuit virtus scita ac praeponere laudata.	O hoe veel heeft den menighen ghescadet die bekende doghet ende die te vroech gepriset.
46 T	quando insurgunt verborum jacula.	wanneer dat ghescutte der woerden op staen.
48 39	omnibus terrenis foris et intus exclusis.	alle aertsche dingen van buten ende van binnen uutgesloten.
49 26	Vix est aliquid tale in quo tantundem mori indiges sicut videre et pati quae voluntati tuae adversa sunt: maxime autem cum disconvenientia et quae minus utilia tibi apparent fieri iubentur.	Het en is nauwe yets waert alsodanich daer du alleen in behoefste te sterven als te sien ende te liden dingen die tegen dinen wille sijn, mer alre meest als sommige dingen ghevonden werden die di onbehoerliken ende mi oerberliken duncken wesen.

Vergelijking van de vertaling met de Latijnse tekst leidt tot de conclusie dat er een climax valt waar te nemen in de vrijheid, welke de vertalers zich veroorloven. Boek I vertoont het grootste aantal letterlijke, ja slaafse weergaven; in II en III is de onafhankelijkheid van de grondtekst groter, terwijl men bij de lezing van IV in het geheel niet de indruk krijgt, dat er een Latijnse tekst achter staat. Het laatste boek is dan ook het leesbaarste van de vier; door naar believen, waar de zin dat eist, hulpwerkwoorden van tijd en modaliteit te gebruiken, door soms gehele zinsneden te verwaarlozen en elders de voor hem liggende tekst uit te breiden, weet de overzetter een wel niet getrouwe, maar toch begrijpelijke vertolking te geven die in vele opzichten gunstig afsteekt bij die van het voorafgaande gedeelte en bij een verdietsing als we vinden in de door Wolfsgruber uitgegeven tekst. Mocht soms bij iemand twijfel opkomen, of dit vierde boek wel een vertaling is, dan is kennisneming van de titel van cap. 6 en vs. 8 van cap. 11 reeds voldoende om elk gevoel van onzekerheid weg te nemen[1)]. Trouwens, wanneer één ding duidelijk geworden is,

1) Zie hiervoor de uitgave van de tekst.

dan is dat wel het feit dat I-IV berusten op een Latijnse grondtekst[2)]. Elke bladzijde van de *Aantekeningen* bij de tekst legt hiervan getuigenis af.

2) Acquoy heeft enige aantekeningen over deze Imitatio-vertaling gemaakt op een blad papier dat in het hs. bijgebonden is (plaats en datum: Zaltbommel, September 1879). Om te bewijzen dat we hier met een vertaling te doen hebben, zegt hij o.a.: 'Indien het werk zelfs in het Nederlandsch de naam van *Qui sequitur* droeg, dan moet het oorspronkelijk dien Latijnschen titel of die Latijnsche beginwoorden hebben gehad en dus in het Latijn zijn geschreven'. En verder o.a.: 'Maar vooral fol. 33^2, waar het opschrift van Boek II, cap. 12, aldus luidt: 'Vanden coninckliken l e u e n des cruces cristi', terwijl er in het Latijn staat: 'De regia v i a Sanctae crucis'. Blijkbaar is de verkeerde lezing 'leven' (*vita*) uit 'via' ontstaan, maar niet omgekeerd de goede lezing 'via' uit 'leven'.
De benaming *Qui sequitur me* is ook door J. Huijben, *Geert Groote en de Navolging* III (Slot) *De conclusies*, in het dagblad De Tijd, 26 April 1929, blz. 1, aangevoerd als bewijs voor de prioriteit van de Latijnse tekst, alsmede de uitdrukkelijke mededelingen van vertalers dat zij het werk hebben vertaald *uten latijn* of hebben gevonden *in latijn*. Zie ook Wolfsgruber, *Navolginge*, XXXIII.
Dit alles heeft op Van Ginneken geen indruk gemaakt; op grond van zijn theorie dat de omwerkingen van de mnl. 'oertekst' alle 'terugvertaald' waren naar de Latijnse tekst, zegt hij: 'Dit is in elk geval zeker, dat de argumenten, die een 50 jaar geleden Acquoi [*sic*] er toe brachten, om voor het Leidsche groote Imitatio-handschrift 339, ons nr. 16, een Latijnsche bron aan te nemen, nu op verre na niet meer voldoende zijn om de mogelijkheid van een Nederlandschen grondtekst uit te sluiten', (v. Ginneken, *Op zoek*, 53).

De vertaalmethode komt dus het reeds uitgesproken vermoeden dat IV van een andere vertaler is dan I-III, bevestigen. Niet zeker is, of we in I-III de hand van één of van meer auteurs hebben te herkennen. Wanneer we rekening houden met de omstandigheid, dat boek I, het minst geslaagde van de drie, in deze redactie slechts in het hier uitgegeven handschrift voorkomt, zou er reden zijn ook voor dit gedeelte een afzonderlijke bewerker aan te nemen, maar een overtuigend bewijs valt niet te leveren.

Een gaaf geheel is deze volledige vertaling van de Imitatio dus niet. Naast goed uitgevallen gedeelten komen, vooral in de eerste boeken, te veel passages voor, die de lezers moeilijkheden moeten hebben opgeleverd. Laten vele hiervan toe te schrijven zijn aan een gebrekkige overlevering van de Latijnse tekst die aan deze bewerking ten grondslag gelegen heeft, en aan vergissingen die bij het maken van het afschrift begaan zijn, er blijven nog genoeg plaatsen over, waarvan de betekenis niet is te vatten zonder dat men de Latijnse Imitatio er naast legt. Toen in 1548 bij de drukker Henrick Peetersen van Middelborch te Antwerpen een nieuwe vertaling van de Imitatio verscheen, schreef de uitgever - of stelde de vertaler Nicolaus van Winghe deze proloog op? - in zijn opdracht aan Theodoricus van Hese: '(*Qui sequitur me*) ... het welcke om zijn seer goede leeringhen in voortijden overgestelt is gheweest in verscheyden talen, als in Italiaensche, Spaensche, Walsche ende Duytsche, maer nergens en waert (na u goetduncken) qualijcker overghestelt dan in duytschen.' Dit harde oordeel, begrijpelijk omdat het komt uit de mond van een man die de oude vertaling wilde vervangen door een nieuwe, heeft ook betrekking op boek III van ons handschrift, dat immers in de postincunabeluitgave was opgenomen. Al is er geen reden deze uitspraak ten volle te onderschrijven, toch gebiedt de eerlijkheid te erkennen, dat deze Middeleeuwse vertaling voor verbetering vatbaar was. Het werk van Nicolaus van Winghe[1)] betekende dan ook een aanzienlijke vooruitgang.

1) Zie hierover P. Pacificus van Herreweghen, *De Leuvense bijbelvertaler Nicolaus van Winghe. Zijn leven en zijn werk*. Ons Geestelijk Erf, XXIII, 1949, 357-360.

D. Critische kanttekeningen bij Van Ginneken's hypothese inzake het auteurschap van de imitatio

a) *Opmerkingen van algemene aard*

'Ik behoor persoonlijk niet tot degenen, welke door Dr. Pohl nog overtuigd behoeven te worden; doch ik vorm den oprechten wensch, dat de Thomas-vraag eindelijk van de dagorde verdwijne'. Deze verzuchting slaakte Jostes[1] in 1894, toen de voorlaatste ronde van de strijd om het auteurschap vrijwel was uitgestreden. Weinig kon hij vermoeden, dat een dertigtal jaren later het twistvuur opnieuw zou opvlammen en de eeuwenoude controverse in een andere probleemstelling zou herleven. Iedere buitenstaander zal ook thans, nu de storm weer is gaan liggen, de wens van Jostes beamen. Edoch, in het begin van de Inleiding is het al gezegd[2]: wie zich bezig houdt met de bestudering van een Middelnederlandse Imitatio-tekst, is geen outsider meer. Of hij wil of niet, hij ziet zich geplaatst tegenover het nieuw opgeworpen vraagstuk. De hier uitgegeven teksten uit hs. Leiden Letterk. 339 nemen in het systeem van Van Ginneken een plaats in; al kent de hoogleraar er niet het allergrootste gewicht aan toe, al zijn ze niet identiek met de 'oertekst', toch bevatten ze volgens hem oude, prae-Kempistische lezingen.

De vraag kan bij sommigen opkomen, of een hervatting van de discussie over de volkstaalteksten wel noodzakelijk is. In de derde periode[2]) van zijn bemoeiingen met het Imitatiovraagstuk wekt Van Ginneken de schijn, dat hij is gaan twijfelen aan de juistheid van zijn stelling, als zou de Imitatio oorspronkelijk in het Nederlands geredigeerd geweest zijn. In de inleiding van zijn bewerking in modern Nederlands[3] uit het jaar 1944 zegt hij echter 'nog altijd' te geloven, 'dat Geert Groote zijn Dagboek in het Nederlandsch heeft geschreven, en dezen Nederlandschen grondtekst later zelf in het Latijn heeft vertaald.' Men zou gaan geloven dat er in die tussentijd toch wel enige twijfel bij hem was gerezen, wanneer men constateert met welk een élan hij zich in die derde periode heeft geworpen op de bestudering van zgn. prae-Kempistische Latijnse teksten[4]. Of wilde hij eerst het bestaan van zulke redacties bewijzen om dan de Nederlandse oervorm daarvan te behandelen? Was het zijn bedoeling zijn tegenstanders, die het ontbreken van zulke versies als een der zwakste punten in zijn argumentatie hadden aangemerkt, eerst op dit punt te weerleggen? Dan kon hij immers altijd nog zijn vroegere opvattingen aangaande de Dietse oertekst herzien! Niet alleen bovengenoemde uitlating is daar een aanwijzing van; heel zijn

1) F. Jostes in een bespreking van het boekje van Dr. Joseph Pohl, *Thomas van Kempen ist der Verfasser der Imitatio Christi* (Kempen 1893), in de Dietsche Warande NR VII, 1894, 644.
2) Zie boven blz. 5 en 6.
3) Jac. van Ginneken, *De navolging van Christus, naar de oudste teksten in de authentieke volgorde bewerkt*, Meded. der Kon. Ak. v. Wetensch. NR 7, Afd. Letterkunde, Nr. 1. (Amsterdam 1944), 5.
4) J. van Ginneken, *Het monachale humanisme in Nederland*. Onze Taaltuin VIII, 1939-1940, 257-304; in het bijzonder hoofdstuk IX: *Hendrik Eger's medewerking aan de Imitatio Christi*, 295-304, een aanloop tot zijn grote tekstuitgaven *Trois textes pré-Kempistes du premier livre de l'Imitation*, Amsterdam 1940 en *Trois textes pré-Kempistes du second livre de l'Imitation*, Amsterdam 1941. In deze werken komt Van Ginneken er toe aan Hendrik Eger van Calcar een groot aandeel in de totstandkoming van de gangbare Imitatio-tekst toe te schrijven. De volks-faalteksten komen in deze laatste studies niet of ternauwernood ter sprake.

modernisering uit dat jaar berust, op enige weinig betekenende details na, op de grote reconstructie-uitgave van 1929. Het gaat dus moeilijk aan, dit deel van de Geert Grote-these verjaard te noemen; het probleem, zoals hij dat gesteld heeft, is nog even actueel als voorheen.

Tegenstanders van Van Ginneken's opvattingen in dezen opperen mogelijk het bezwaar, dat het niet gewenst is de zaak opnieuw ter sprake te brengen. Onder erkenning van zijn grote verdiensten voor het Imitatio-onderzoek en van de waarde van het door hem verzamelde materiaal achten zij de stoutmoedige stelling niet meer dan een persoonlijke liefhebberij van de Nijmeegse hoogleraar, een these die door haar aperte onaannemelijkheid zich zelf veroordeelt en geen ernstige bestrijding behoeft. Waartoe een vuur op te rakelen, dat zo juist is gaan liggen? Ook deze overweging houdt echter geen steek. Men kan de voortschrijdende wetenschap nu eenmaal moeilijk een halt toeroepen, en bovendien, al zou men hier te lande de aangelegenheid voorlopig op haar beloop laten, toch borduurt men inmiddels in het buitenland rustig voort op het stramien dat Van Ginneken ontworpen heeft. Gesteund door zijn gezag als geleerde van internationale naam en dank zij het feit dat zijn laatste grote publicaties inzake deze kwestie verschenen onder auspiciën van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, oefende hij tot ver buiten onze landsgrenzen grote invloed uit. Ten bewijze hiervan mogen enige namen volgen; hierbij reken ik zowel degenen die Van Ginneken's stelling inzake de Dietse oertekst onvoorwaardelijk als juist erkennen als de auteurs die zich door zijn argumentatie ten aanzien van dit onderdeel niet hebben laten overtuigen, maar wel het bestaan van prae-Kempistische teksten in het Latijn bewezen achten. Onafhankelijk van Van Ginneken toonde de Amerikaan A. Hyma in zijn boek over de Moderne Devotie, verschenen in 1924, het jaar waarin de Nieuwe Eeuw-artikelen werden geschreven, zich ontvankelijk voor het betoog van P. Hagen[1)]. In de inleiding tot zijn Engelse vertaling van de Imitatio[2)], van het jaar 1927, die zich aansluit bij de door Hagen bewerkte *Mahnungen zur Innerlichkeit*[3)], bleek hij niet afwijzend te staan tegenover de inmiddels gepubliceerde vermoedens van de Nederlandse geleerde. Enige jaren geleden ondernam hij nog een poging de oorspronkelijke tekst aan Gerard Zerbolt van Zutphen toe te schrijven[4)]. J. Malaise S.J., hoogleraar aan de universiteit te San Francisco (voorheen professor te Leuven), gaf eveneens een Engelse vertaling uit en diende deze aan als het Dagboek van Geert Grote[5)]. Een Amerikaanse, Sister Mary Immaculate Bodenstedt, S.N.D., A.M., nam in haar boek over Ludolf van Saksen[6)]

1) A. Hyma, *The Christian Renaissance. A History of the 'Devotio Moderna'*, Grand Rapids 1924, 183-189 en 407-408.
2) A. Hyma, *The Imitation of Christ*, New York 1927.
3) P. Hagen, *Mahnungen zur Innerlichkeit. Eine Urschrift des Buchs von der Nachfolge Christi*, Lübeck 1926.
4) A. Hyma, *The original version of De Imitatione Christi by Gerard Zerbolt of Zutphen*, in Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht LXIX, 1950, 1-41; in een begeleidend woord distancieerde de redactie van dit tijdschrift zich van deze theorie.
5) J. Malaise, *The Following of Christ or The Spiritual Diary of Gerard Groote (1340-1384), Founder of the Brethren and Sisters of the Common Life. Translated into English from original Netherlandish texts as edited by James van Ginneken S.J. of the Catholic University of Nijmegen*. Publications of the Spiritual Bookassociation of America. 1937. Cf. J. Malaise, *Een Engelsche vertaling van het 'Dagboek van Geert Groote'*. Onze Taaltuin VI, 1937/38, 105-107.
6) M.I. Bodenstedt, *The Vita Christi of Ludolphus the Carthusian*, Washington 1944, 57, noot 22.

critiekloos de beweringen van de Nijmeegse hoogleraar over. De Fransman J. Huby S.J. toonde zich in een tijdschriftartikel van 1943/44 over de oorsprong van de Imitatio een overtuigd voorstander[1]. Van vrij recente datum zijn enige Zwitserse publicaties: een tijdschriftartikel van Lis. Kern over de tekstgeschiedenis van de Navolging[2] en een tweetal boeken van F. Kern, het eerste een Duitse bewerking van de Navolging volgens het recept van Van Ginneken[3], het tweede de gereconstrueerde Latijnse tekst van de Imitatio[4]; beiden ontkennen namelijk, dat het Dagboek oorspronkelijk in het Nederlands opgetekend zou zijn en laatstgenoemde noemt dan ook de Navolging-uitgave 1944 ‘ein Textkritischer Rückschritt’[5]. In een overzicht van de belangrijkste literatuur die na 1930 over dit onderwerp verschenen was, opgenomen in het Duitse tijdschrift voor ascese en mystiek *Geist und Leben*, kwam Maria Alberta Lücker tot de slotsom: ‘die Tatsache wird bleiben dasz Groote der Verfasser der “Nachfolge Christi” ist’[6]. Haar boek over *Meister Eckhart und die Devotio Moderna* gaf blijk van instemming met de stellingen van Van Ginneken, al acht zij deze nog ‘nicht ganz einwandfrei gesichert’ en is zij geneigd de interpretatie van Kern als een juiste correctie te beschouwen[7]. Maar een veelbetekenende inconsequentie is weer dat het gedeelte van haar boek, waarin zij - een vroeger door Van Ginneken opgevat, maar nimmer ten uitvoer gelegd plan[8] volvoerend - tracht aan te tonen dat de Imitatio doordrenkt is van Eckhartiaanse ideeën, doorlopend de Navolging citeert in de door Hagen bezorgde volkstaaltekst.

Uit deze opsomming valt af te lezen dat de these in het buitenland haar effect niet heeft gemist; zij wint daar gaandeweg veid en is op weg een communis opinio te worden.

1) J. Huby, *Les origines de l'Imitation de Jésus-Christ: de Gérard Groote à Thomas a Kempis. Recherches de Science Religieuse*, 1943, 102-139; 1944, 211-244.
2) Lis. Kern, *Bemerkungen zur Textgeschichte der Nachfolge Christi*. Zeitschrift für Schweizerische Kirchengeschichte XLI, 1947, 300-311.
3) F. Kern, *Die Nachfolge oder das Buch vom innern Trost von Gerrit Grote. In dem Text vom Jahre 1384 tunlichst wiedergestellt, verdeutscht und erklärt*. Olten 1947. Besproken door P. Debongnie in Revue d'histoire ecclésiastique XLIII, 1948, 608-610.
4) *De Imitatione Christi libros quatuor a Gerardo Magno. († a.D. 1384) conceptos ad fident fontium iam patescentium instaurandos* accuravit Fridericus Kern, Olten 1948.
Een overzicht van de studies, in n. 1 en 2 genoemd gaf B. Spaapen, *De verspreiding van de Geert Groote-thesis van Pater van Ginneken* in Ons Geestelijk Erf XXII, 1948, 377-386.
5) Zie verder nog F. und L. Kern, *Die Thomas a Kempis Frage*. Theologische Zeitschrift (Universität Basel) V, 3 (1949), 169-186. De opvatting van Kern wordt o.a. gedeeld door Walter Kröber in het ‘Nachwort’ bij zijn bewerking van *Das Buch von der Nachfolge Christi. Aus dem Lateinischen des Thomas von Kempen. Die Übersetzung J.M. Sailers bearbeitet von* Walter Kröber, Reclam-Verlag Stuttgart 1950, S. 258-262.
6) Maria Lücker, *Wer ist der Verfasser der Nachfolge Christi?* Geist und Leben XXII, 1949, 228-232.
7) Maria Alberta Lücker, *Meister Eckhart und die devotio moderna*, Leiden 1950, 104-106. Zij schrijft op S. 106: ‘man muss sich wohl bewusst bleiben, dass in dieser schwierigen Sache das letzte Wort noch nicht gesprochen ist und dass vielleicht Handschriftenfunde der Zukunft, z.B. noch bisher unbekannte Briefe Heinrich Egers von Kalkar oder G. Grootes, Werke von Jan de Vos van Heusden, Florens Radewijns und anderer führender Persönlichkeiten der devotio moderna zu überraschenden Entdeckungen führen und Geheimnisse lüften können, die die ganze Frage in ein anderes Licht rücken’. Zie ook haar artikel *Thomas von Kempen* in *Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon*, hrsg. von Karl Langosch, Band IV, Berlin 1953, 455-464.
8) J. van Ginneken, *Een mystiek tractaat van Geert Groote*. Onze Taaltuin X, 1941, 91.

In ons land was het aantal aanhangers aanvankelijk betrekkelijk gering. Het meest overtuigd was de Doopsgezinde hoogleraar W.J. Kühler; deze had door zijn bestudering van de oorspronkelijke Vita van Geert Groote[1] wantrouwen opgevat tegen de betrouwbaarheid van Thomas' geschiedschrijving[2] en was op grond hiervan geneigd ook Thomas' oorspronkelijkheid als auteur van de Navolging in twijfel te trekken. De collega van Van Ginneken, prof. Titus Brandsma O. Carm., had eveneens reden de onafhankelijkheid van Thomas als schrijver van stichtelijk werk niet hoog aan te slaan; in 1939 ontdekte hij dat Pater Brugman's *Considerationes de Passione Domini*, een leven des Heren in de vorm van gebeden en ontboezemingen, als bron had gediend voor Thomas a Kempis *De vita et beneficiis Salvatoris Iesu Christi devotissimae meditationes cum gratiarum actione*, wat voor hem een nieuwe aanwijzing was ‘voor Thomas geringe oorspronkelijkheid en een bevestiging van zijn neiging, werk van anderen nader uit te werken en voor den kring zijner Broeders meer geschikt te maken’[3]. Volgens zijn levensbeschrijver gaf hij toe dat de Imitatio doortrokken was van gedachten van Geert Grote, maar dat het een werk van deze zou zijn, geloofde hij niet. Overigens hield hij zich als man des vredes buiten de twist[4]. De naderhand verschenen studies van Van Ginneken over ‘textes pré-Kempistes’ hebben ook hier te lande sommigen aan het wankelen gebracht. De kerkhistoricus J. Lindeboom schijnt in zijn bespreking van Van Ginneken's Navolging-uitgave van 1944 op het standpunt te staan dat de zaak nog niet beslist is; een positief geluid pro of contra laat hij niet horen[5]. De Belgische Jezuïet B. Spaapen twijfelt niet meer[6], terwijl J. Tesser S.J. in een artikel over het auteursprobleem der Navolging in Italië de filologische en historische argumentatie voorlopig te zwak acht, maar zich aan de psychologische bewijsvoering gewonnen geeft[7]. De tegenwoordige hoogleraar in de geschiedenis van de ascese en mystiek aan de universiteit te Nijmegen, M.M.J. Smits van Waesberghe S.J., neemt blijkens zijn kronieken betreffende de spiritualiteit in Nederland in het tijdschrift *Studia Catholica* het bestaan van prae-Kempistische teksten als zeker aan[8].

Kort samengevat zijn er dus drie standpunten te onderscheiden: 1° *De Imitatione*

1) W.J. Kühler, *De oorspronkelijke Vita Gerard Magni en haar schrijver*. Studiën, jrg. 65, dl. CXIX, 1933, 66-105.
2) W.J. Kühler, *De betrouwbaarheid der geschiedschrijving van Thomas a Kempis*. Ned. Arch. v. Kerkgesch., N.S., XXV, 1932, 49-68.
3) T. Brandsma, *Pater Brugman's ‘Considerationes de passione Domini’ gevonden. Grondslag van ‘De Vita et Beneficiis Salvatoris I. Chr.’ van Thomas van Kempen*. Tijdschrift voor Taal en Letteren XXVII, 1939, 71-85; citaat op blz. 80.
4) J. Brocardus J. Meijer O. Carm., *Titus Brandsma*, Bussum 1951, 173-174.
5) Zie De Gids 1944/1945, III, 47-48. Vgl. ook zijn bespreking van *Geert Groote's levensbeeld* in De Gids 1943, 97-99.
6) B. Spaapen, *De verspreiding van de Geert Groote-thesis van Pater van Ginneken*. Ons Geestelijk Erf XXIII, 1949, 204-209. (zie ook XXII, 1948, 377-386).
7) J. Tesser, *De eerste en de laatste faze van het auteursprobleem der Navolging in Italië*. Ons Geestelijk Erf XXIII, 1949, 168-203.
8) Zie o.a. Studia Catholica XXVI, 1951, 52-53. Ook P. Grootens S.J. die de jaarlijkse literatuuroverzichten in Ons Geestelijk Erf verzorgt, is blijkens zijn besprekingen van recente Imitatio-studiën (zie o.a. Ons Geestelijk Erf 24, 1950, 420-442; 26, 1952, 301-328) deze mening toegedaan. Het trekt de aandacht dat in het bijzonder jongere ordegenoten van Van Ginneken aanhangers zijn van dit deel van zijn theorie.

Christi is in oorsprong een in het Nederlands opgesteld dagboek van Geert Grote. Van Ginneken heeft deze opvatting nooit verzaakt. Zijn onderzoek van wat hij voor oude Latijnse teksten aanzag, leidde hem een tijdlang op een zijweg, maar zijn geliefkoosde gedachte van Geert Grote's lekenapostolaat heeft hem doen terugkeren tot wat voor hem de hoofdzaak was: de Dietse afkomst van de Navolging. 2° Het werk heeft onder de hand van Thomas a Kempis als rapiarium van een aantal Latijnse tractaten uit de sfeer der moderne devoten zijn definitieve vorm gekregen. Geïmponeerd door Van Ginneken's studies over zgn. prae-Kempistische teksten ontzegt een toenemend aantal geleerden[1)] in binnen- en buitenland aan Thomas het auteurschap; zij achten het evenwel niet bewezen dat de Dietse teksten primair zijn. 3° De Navolging is van de hand van Thomas. De 'Thomisten' of 'Kempisten' ontkennen niet dat het boek talrijke reminiscenties aan auteurs der Moderne Devotie bevat en dus ook gedachten van Geert Grote heeft geabsorbeerd, maar zolang er geen handschriften te voorschijn komen die op palaeografische gronden ontwijfelbaar zeker prae-Kempistisch geacht moeten worden en zolang er geen andere onomstotelijke bewijzen worden geleverd, weigeren zij hun standpunt prijs te geven.

Van Ginneken heeft zijn bestrijders herhaaldelijk uitgenodigd met eenzelfde overstelpende hoeveelheid materiaal voor den dag te komen als waarmee hij zijn stelling had verdedigd. Na het omvangrijke werk, door hem verricht, meende hij het recht te hebben, af te wachten welke contra-argumenten zijn tegenstanders te berde zouden brengen. Huijben, Kruitwagen, Post, Debongnie[2)] en Delaissé hebben hiervan elk een gedeelte voor hun rekening genomen; zij hebben de zwakheid van de fundamenten en de fouten in de constructie aangetoond aan de hand van bewijzen, grotendeels ontleend aan interne tekstcritiek, handschriftenstudie en vitae. Bij hun bestrijding beriepen zij zich in hoofdzaak op Latijnse teksten[3)]. Er is echter nog geen poging ondernomen de hechtheid van Van Ginneken's stelling juist op dat punt te onderzoeken dat in het betoog van de hoogleraar een hoeksteen geweest is: zijn vaste overtuiging dat de Navolging in beknoptere vorm oorspronkelijk in het Nederlands geschreven is. Wanneer ik mij dan hiertoe zet, zal ik mij beperken tot een verslag van mijn bevindingen inzake de Dietse Imitatio-teksten in het algemeen en van het hier uitgegeven handschrift in het bijzonder, en de uitkomsten hiervan doorlopend toetsen aan de theorie van Van Ginneken. Ik zal trachten een scherp-polemische toon zoveel mogelijk te vermijden; zoveel mogelijk, want het is duidelijk dat tegenover zijn stellige uitspraken een ondubbelzinnige formulering van eigen mening onvermijdelijk en gewenst is.

Het is niet ondienstig deze critische aantekeningen te laten voorafgaan door een ietwat gedetailleerder weergave van de Geert Grote-these. De handschriften die de Latijnse tekst van boek I der Imitatio bevatten, zijn volgens Van Ginneken te verdelen in twee grote groepen: Q, in gebruik bij de kloosters van de Windesheimse

1) Er heerst overigens onder dezen, als het er op aankomt, geen eenstemmigheid ten aanzien van de veronderstelde Latijnse oerredactie(s); de studies van Debongnie hebben dit duidelijk aangetoond.
2) Zie boven blz. 5, noot 1.
3) Een uitvoerige weergave bij J.G.L. Tiecke, *a.w.*, 218-222.

congregatie, en P, bij de Karthuizers in gebruik. Van de Q-groep, de jongste van de twee, was Thomas a Kempis slechts de onbeduidende eindredactor; de P-teksten-groep is wat ouder en heeft haar vorm te danken aan Hendrik Eger van Calcar, de 'monachale humanist', die met fijne smaak een voor hem liggende tekst stilistisch, omwerkte. P en Q zijn namelijk beide ontstaan uit een nog oudere groep, O geheten, die blijkens het voorkomen van talrijke neerlandismen terug moet gaan op een Nederlandse tekst. Van deze mnl. tekst, en van de vertaling hiervan in het Latijn, was Geert Grote nu de auteur. De Dietse volkstaalteksten zijn in verschillende tekstfamilies te verdelen; deze bewaren alle in meerdere of mindere mate herinneringen aan Grote's oertekst[1]; Van Ginneken duidt deze groep aan met de Griekse letter ω. Met deze groep Dietse Imitatio-bewerkingen staan in nauw verband een aantal volkstaalteksten in het Frans, Nederduits, Hoogduits, Deens en Italiaans, die alle op een of andere manier rechtstreeks samenhangen met de Dietse oertekst. Hij vermoedt dat Geert Grote zijn Dagboek zelf uit het Nederlands in het Latijn, Frans en Nederduits overgebracht heeft. Deze volkstalengroep treedt op onder de letter Z[2]. Van Ginneken is tot zijn hypothese gekomen na kennisneming van de onvolledige mnd. tekst van II-III in twee Lübeckse hss., welke redactie door de ontdekker Paul Hagen werd gehouden voor de vertaling van een prae-Kempistische oerredactie in het Latijn.

Hetzelfde geldt volgens hem in grote trekken van de andere boeken van de Imitatio.

Door welk beginsel heeft Van Ginneken zich nu bij de indeling van de Nederlandse volkstaalteksten in tekstfamilies en bij de rangschikking hiervan laten leiden? Beginnen wij met het laatste. Leest men de bladzijden[3] die hierop betrekking hebben, zorgvuldig door, dan krijgt men de indruk, dat hij zich afvroeg: welke waarde heeft elke mnl. tekstengroep voor de vaststelling van de oertekst? Hoeveel oude lezingen zijn er in bewaard? De tekstfamilies die hij voor boek I onderscheidt en aanduidt met de Griekse letters *α, β, γ* enz., vormen in rangorde een afdalende reeks; de *α*-redactie staat dichter bij de oertekst dan *β, β* dan *γ*, enz. Een inconsequentie in het systeem is dat de *α*-tekst in de Windesheimse kloosters in gebruik was, d.w.z. juist daar waar men zich, naar Van Ginneken meende, meer dan ergens elders beijverde de volkstaaltekst aan te passen aan de jonge Latijnse Q-redactie. Een Dietse tekst uit de P-kring zou, in zijn trant doorgeredeneerd, meer waarde moeten hebben.

Het vereist enige toelichting wat Van Ginneken, als hij de verhouding van twee tekstfamilies nagaat[4], onder 'verwantschap' verstaat. Hij is dermate in beslag

1) J. Huijben, *Geert Groote en de Navolging*. Ons geestelijk erf III, 1929, blz. 310 zegt, dat volgens Van Ginneken 'die oude volkstaal-teksten... oorspronkelijk uit het Nederlandsch vertaald' zijn. Waar Van Ginneken dit zegt, is mij niet bekend; Huijben verzuimt de plaats op te geven; uit *Op zoek*, 94, dat hij even verder aanhaalt, is dat niet te halen, tenzij Huijben uit de gissing van Van Ginneken, dat de volkstaalteksten alle naar het Latijn 'terugvertaald' zijn, opmaakt dat ze naar de mening van de Nijmeegse hoogleraar dan ook eerst 'vertaald' moeten zijn uit het Nederlands.
2) v. Ginneken, *Op zoek*, 67, 70.
3) v. Ginneken, *Op zoek*, 30, 31.
4) Wat Wolfsgruber, *Navolginge*, XXVIII en 224 met betrekking tot de samenhang van zijn teksten zegt, raakt kant noch wal.

genomen door de reeksen Latijnse varianten en hun weerspiegeling in de volkstaalteksten, dat hij deze laatste slechts nog door de varianten-bril vermag te bekijken. Tekstfamilies die bijvoorbeeld een aantal O-lezingen gemeen hebben, noemt hij 'verwant'[1]. De gedachte dat het doodgewone vertalingen van een Latijnse grondtekst zijn, dringt hij zoveel mogelijk naar de achtergrond. Bij voorkeur gebruikt hij de term 'volkstaalteksten', al kan hij niet ontkennen, dat sommige Dietse versies zo sterk 'terugvertaald' zijn naar het Latijn, dat ze inderdaad aan 'vertalingen' doen denken. Maar zelfs in deze zeer omgewerkte redacties meent hij nog vele relicten uit de Dietse oertekst op te merken.

Het heeft voor ons doel geen zin hem op deze weg te volgen. Bezien we de volkstaalteksten niet als een kunstig legwerk van Q-, P- en O-lezingen, maar als vertalingen uit het Latijn zonder gecompliceerde voorgeschiedenis, dan krijgt het begrip 'verwantschap' aanstonds een andere inhoud. Dan gaat het er om een antwoord te geven op de vraag, of de ene vertaler het werk van de ander gekend en gebruikt heeft, of uit overeenkomstige vertaalmethode ook identiteit van auteurschap blijkt, enz. Dan zien we de volkstaalteksten niet versplinterd in talloze varianten, maar elk als een geheel tegenover het Latijn.

Terugkerend tot de zo juist gestelde vraag, door welk beginsel Van Ginneken zich heeft laten leiden, toen hij orde moest scheppen in de talrijke Dietse Imitatioteksten, werpen we een blik op de reeks *Paralleltekste*n, waarin alle door Van Ginneken onderscheiden families vertegenwoordigd zijn. Bij de eerste oogopslag blijkt dat hij bij deze indeling niet het aantal overeenkomstige O-, P- of Q-lezingen als criterium heeft genomen en op die varianten-grondslag zijn familie-stamboom heeft laten verrijzen, *maar in strijd met zijn eigen principe telkens die handschriften in één groep heeft ondergebracht die tezamen de representanten zijn van één vertaling*! Om tot een bruikbare classificatie te komen kòn hij trouwens moeilijk anders handelen, maar dàt hij op deze wijze te werk is gegaan, is typerend voor zijn hinken op twee gedachten.

Van Ginneken's groepering van de landstaalteksten is derhalve voor ons doel bruikbaar. Dankbaar gebruik makend van de door hem verrichte voorarbeid, wil ik enige aanvullingen geven en verbeteringen aanbrengen, en tevens enkele opmerkingen maken over de onderlinge samenhang[2].

1° De verdietsingens van boek III in Deventer 51 en Deventer 56, resp. de 5de en 4de tekstfamilie van III, tonen duidelijk verwantschap; de ene bewerker moet de vertaling van de ander gebruikt hebben. De overeenkomst is echter niet zo groot, dat het aanbeveling zou verdienen, beide teksten onder te brengen in één groep.

2° Wolfsgruber heeft reeds opgemerkt[3], dat de oostmnl. redactie van IV in hs.

1) v. Ginneken, *Op zoek*, 120, zegt dat de eerste en tweede tekstfamilie van boek II 'aller-opvallendst tot elkander' naderen; *β* blijkt 'slechts een lichtelijk bijgewerkte paralleltekst van *α*'. Ik nodig de lezer uit de *Paralleltekste*n in mijn werk op te slaan en de fragmenten uit de 1ste en 2de tekstfamilie van boek II eens te bekijken als gewone vertalingen uit het Latijn. Volgens de gangbare opvatting van het begrip 'verwantschap' blijken deze twee families niets met elkaar te maken te hebben; het zijn twee op zich zelf staande vertalingen van een Latijnse tekst.
2) Zijn indeling heb ik overgenomen in de *Lijst van tekstfamilies;* zie voorts de reeks *Paralleltekste*n.
3) Wolfsgruber, *Navolginge*, 221.

Wenen Schottenstift 322 identiek is aan die van de Lübeckse incunabel van 1492. Hij gaat zelfs zo ver te beweren, dat de mnl. tekst de grondslag voor de incunabel geweest is. Of dit juist is, verdient een nader onderzoek. In elk geval is deze overeenkomst weer een bewijs van de samenhang van de mnl. en mnd. geestelijke letterkunde.

3° Ten onrechte rekent Van Ginneken boek II van hs. Brussel II 2271 bij de tweede tekstfamilie en neemt Veldhuis onder de varianten van haar uitgave van de eerste tekstfamilie van II lezingen uit dit hs., dat zij aanduidt met de letter N, op. Deze tekst vertegenwoordigt een zelfstandige familie die in staat tussen de 1ste en 2de groep.

4° De vertaling van boek II in de postincunabelen correspondeert niet met de redactie van Brussel II 2271, maar met die van Wenen, Schottenstift 322.

In de postincunabelen, die alle dezelfde teksten bevatten, is voor boek I de tekst gebruikt van de 2de familie, voor II die van de 2de, voor III die van de 3de en voor IV die van de 2de familie. Tussen de tekst van boek I en II en die van de hss. is enig verschil op te merken; in III en IV volgen de postincunabelen getrouw de hss. Wat Willem Vorsterman, aangenomen dat hij de eerste drukker van een volledige Imitatio-vertaling geweest is, bewogen kan hebben, zijn keuze aldus te bepalen, is niet duidelijk. Hoogstwaarschijnlijk is er van kiezen niet eens sprake geweest en heeft hij gehandeld, zoals drukkers in zijn tijd meestal handelden, wanneer zij een in handschrift overgeleverde tekst door middel van de drukpers op groter schaal wilden verspreiden: hij legde eenvoudig een tekst ter perse die hij vlak bij de hand had. Of dit nu een volledige Navolging was of dat hij zelf een combinatie heeft moeten maken, doet minder ter zake. (Vgl. blz. 9 boven.)

5° Tevergeefs speurt men naar overeenkomst van de vertalingen in ons teksthandschrift Leiden, Letterk. 339 met die van andere tekstfamilies. Wel is het beginvan boek IV, cap. 10 ongeveer gelijkluidend met dezelfde passage in de 1ste tekstfamilie (zie de *Paralleltekste*n), maar voortgezette vergelijking van grotere delen van dit boek leert, dat genoemde overeenkomst puur toeval moet zijn[1)].

6° Hetzelfde kan opgemerkt worden met betrekking tot boek II, cap. 4 in de redactie van de derde en die van de oude Lübeckse tekstfamilie[2)], of met betrekking tot boek II, cap. 11 in de redactie van de derde en in die van de tweede tekstfamilie[3)].

De verklaring van het onder 5° en 6° genoemde verschijnsel is dat de simpele bewoordingen van het origineel dikwijls als vanzelf leidden tot een overeenkomstige vertaling. In de geschiedenis van de mnl. bijbelvertalingen is bij de verdietsingen van eenvoudig gestelde Schriftgedeelten als het Evangelie en de Apocalyps van Johannes hetzelfde te constateren.

7° Opmerkelijk is, dat Van Ginneken nergens melding maakt van hs. Brussel 4634,

1) Voor deze vergelijking legge men naast de Leidse tekst de uitgave van boek IV, cap. 1-17, in v. Ginneken, *Nav*., 369-425. Doordat Van Ginneken het niet nodig geoordeeld heeft de tekst van hs. Nijmegen, Canisiuscollege 31 en Brussel 11171 te reconstrueren, omdat hij deze onvolledige tekst hield voor de oertekst zelf, is de uitgave van dit gedeelte voor ons doel te gebruiken; zij staat dicht bij de handschriftelijke tekst.
2) *Pool* 161 naast *Hagen* 5.
3) *Pool* 166 naast Wolfsgruber, *Navolginge*, 76.

dat een volledige vertaling van boek III in de redactie van de eerste tekstfamilie bevat. Op een ingebonden papieren strookje staat in later handschrift: 'Dit boec heeft ghemaect bruder thomas van kempen regulier tot sinte agnietenberch bi Zwol'!

Uitvoeriger wil ik achtereenvolgens spreken over:

de samenhang van I^1 met II^3.
de oude Lübeckse tekstfamilie.
de waarde van incomplete teksten.
de reconstructie-uitgave van 1929.

b) *De samenhang van I^1 met II^3*

De eerste tekstfamilie van boek I verdient een breder behandeling. In 1880 maakte Spitzen bekend, dat in de Emmanuelshuizen te Zwolle een papieren hs., afkomstig uit het klooster van Windesheim, bewaard wordt, waarin o.a. een vertaling van boek I der Imitatio voorkomt. Hij nam aan dat het manuscript 'eenige jaren voor 1425' geschreven was[1)]. De Vooys heeft aangetoond, dat de gissing van Acquoy[2)], dat deze verdietsing gemaakt zou zijn door de bijbelvertaler Johannes Schutken († 1423), een vergissing was; op gezag van de palaeograaf De Vreese kon hij bewijzen, dat het handschrift niet zo oud is als Spitzen en Acquoy aannemen, maar uit omstreeks 1440 dateert[3)]. Dezelfde vertaling als die van het Zwolse handschrift had De Vooys aangetroffen in zes andere mss., o.a. twee Weense afschriften, waarvan het ene toebehoord had aan het Rooclooster en aan het einde van boek I de volgende aantekening heeft: 'Dit boec heeft gemaect een regulier ende es ghesedt uten latijn in dietschen van eenen brueder tot eemsteyn Int iaer ons heeren 1428'. Niet een bewoner van Windesheim, maar een broeder te Eemstein, het klooster bij Dordrecht dat deel uitmaakte van de Windesheimse congregatie, bleek de vertaler te zijn. Op grond van het jaartal 1428 en het vrij groot aantal bewaarde handschriften - van de negen volledige kende De Vooys er zeven - nam hij aan, dat deze vertaling de oudste is. Van Eemstein uit had zij zich dus over de kloosters van de congregatie verspreid.

In de strijd om het auteurschap is de aantekening van de Weense codex meer dan eens gebezigd als wapen ter verdediging van 'Nederlands recht op de Imitatio'[4)]. Van Mierlo had namelijk in 1913 bij een onderzoek van de Nederlandse handschriften te Wenen het bovengenoemde manuscript opnieuw ontdekt, een vondst die in de pers enige deining teweegbracht. Stracke onderzocht daarna, op een studiereis naar Oostenrijk-Hongarije ter bestudering van aldaar aanwezige Nederlandse handschriften en incunabels, de tekst grondiger en beloofde, in zijn Verslag van deze reis, een uitgave[5)]. Van zijn hand is echter nimmer een publicatie van deze tekst verschenen.

1) Spitzen, *Thomas ... gehandhaafd*, 58-61.
2) In de Spectator van 17 Sept. 1881.
3) De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 360-363.
4) Bon. Kruitwagen, *Nederlands recht op de Imitatio opnieuw gehandhaafd*. Dagblad De Tijd van 14 October 1913. Verdere literatuur uit deze 'journalistieke campagne' bij v. Ginneken, *Op zoek*, 125, noot 1.
5) D. Stracke, *Verslag over een onderzoek naar Nederlandsche handschriften en wiegedrukken in Oostenrijk-Hongarije*. Versl. en Meded. der Kon. Vlaamsche Academie, 1915, 756.

Van Ginneken was de eerste die een ander manuscript van dezelfde vertaling in het onderzoek betrok. In zijn 'tekstvergelijkende spoor-naspeuringen' van 1929 bracht hij in een hoofdstuk, getiteld *De Eemsteynsche vertaler 'uten Latijn' in Dietschen*, hs. Oxford, Bibliotheca Bodleiana, Cod. Marshall 124 ter sprake[1]. Dit betrekkelijk late manuscript - het is ± 1500 gekopieerd - vertoont aan het einde van boek I een soortgelijke aantekening als Wenen 7957; de tekst hiervan is enigszins uitgebreid en luidt: 'Dit boec heeft gemaect een regulier van onser orden ende is overgheset uten latijn in duutsche tot eemsteyn int cloester van enen broeder om orbaerheit ende salicheit alre religiosen ende devoten men[schen] diet lesen of horen lesen Int iaer ons heren 1428'. De Nijmeegse hoogleraar zal wel gelijk hebben, wanneer hij zegt[2], dat deze redactie van de aantekening jonger is dan de eerste. De afschrijver of zijn voorganger heeft het blijkbaar nodig geacht het auteurschap van dit tractaat op te eisen voor een regulier van de Windesheimse congregatie.

Dit hoofdstuk is overigens karakteristiek voor de betoogtrant van Van Ginneken en in het bijzonder voor de wijze, waarop hij de betekenis van een gewichtig historisch gegeven als dit moet bagatelliseren om zijn these van een oudere oertekst te kunnen redden. Volgens hem hebben de woorden 'Int iaer ons heren 1428' betrekking op het jaar van een afschrift, m.a.w. dit jaar zou ook in latere kopieën klakkeloos overgenomen zijn. Hiertegen is in te brengen: 1° dat 'ghesedt uten latijn in dietschen van eenen brueder tot Eemsteyn int iaer ons heeren 1428' niets anders kan betekenen dan dat de vertaling zelf in genoemd jaar tot stand kwam; 2° dat in Middeleeuwse kopieën vrijwel nooit het jaartal van een vroeger afschrift wordt overgenomen, maar wel het jaar van ontstaan van het werk. Vandaar dat ondeskundigen enige latere afschriften van de 'bijbel van 1360' veel te vroeg gedateerd hebben.

Steekhoudender lijkt de bedenking van Van Ginneken, dat in 1428 te Eemstein niets geschreven kan zijn, aangezien er toen geen klooster te Eemstein bestond. Het oude convent, tussen Geertruidenberg en Dordrecht gelegen, was in 1421 door de St.-Elisabetsvloed verzwolgen, en met de bouw van het nieuwe, aan het riviertje de Devel bij Zwijndrecht op het eiland IJselmonde, moest men in 1428 nog beginnen[3]. Maar als er in 1428 in een niet bestaand klooster Eemstein geen origineel geschreven kan zijn, dan is het evengoed onmogelijk dat daar in dat jaar een afschrift gemaakt zou zijn. En waarom zou een latere kopiïst, een ordegenoot van de vertaler uit Bethlehem bij Leuven of uit Rooclooster bij Brussel, niet aan zijn afschrift bovengenoemde mededeling toegevoegd kunnen hebben, die, vrij geparafraseerd, hierop neerkomt: 'Dit boek.... is in 1428 uit het Latijn in het Nederlands overgebracht door een broeder die nu [het jaar van het afschrift] te Eemstein woont'. En zelfs al zou deze aantekening in haar geheel dateren uit het jaar 1428, en afkomstig zijn van de vertaler of van een zijner broeders, waarom zou hij zich dan in de dagen van ballingschap

1) R. Priebsch, *Deutsche Handschriften in England* I, Erlangen 1896, 162-164. Brugmans 479.
2) v. Ginneken, *Op zoek*, 125-127.
3) Zie over het klooster Eemstein J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* III, Utrecht 1880, 19-21, en de hier vermelde literatuur; voorts Michael Schoengen, *Monasticon Batavum*, Deel II, *De Augustijnsche Orden*. Verh. der Nederl. Akad. v. Wetensch., Afd. Letterk. N.R., Deel XLV, Amsterdam 1941, 62-63.

niet ‘een brueder tot Eemsteyn’ mogen blijven noemen? Maar tot een dergelijk vermoeden behoeven we niet eens onze toevlucht te nemen. Römer vat een oud bericht aangaande de wederopbouw van het klooster als volgt samen: ‘Na veel beraadslagen kwam men overeen om een vier- of vijftal eenvoudige cellen en eene even eenvoudige bidplaats te Zwijndrecht daar te stellen. Bleef vooralsnog de vraag onbeslist of men er een klooster stichten zou, het duurde niet lang of de vergaderde broeders besloten eenparig, dat men de vroegere woning voor een nieuwe te Zwijndrecht zou verwisselen’[1]. Het is volstrekt niet uitgesloten, ja zelfs waarschijnlijk dat de Eemsteinse vertaler een van de broeders geweest is die zich enige jaren vóór 1430 op primitieve wijze gehuisvest hebben in de onmiddellijke nabijheid van de plaats waar het gebouw zou verrijzen. Dat gebeurde in de Middeleeuwen wel meer, en de bouw van een groot klooster[2] als dat van Eemstein vergde soms jaren.

Typerend voor de redeneertrant van Van Ginneken is de verklaring die hij geeft van de woorden ‘ghesedt uten latijn in dietschen’. Ieder onbevooroordeeld lezer vat dit zo op dat het werk uit het Latijn in het Nederlands vertaald is. De hoogleraar neemt aan dat het origineel van deze tekst veel vroeger dan 1428 tot stand gekomen moet zijn, en dat de tekst van 1428 een latere kopie of bewerking is. En dan zegt hij: ‘Wij zagen toch hierboven, dat de Nederlandsche oertekst eerst heel gematigd naar een Latijnschen P-tekst, en later nog eens veel radicaler naar een Latijnschen Q-tekst is verbeterd en omgewerkt. Welnu, dit laatste mocht de bewerker gerust noemen: ‘een setten uten latijn in dietsche, daar hij den Latijnschen tekst hierbij tot norm had genomen, en den reeds bestaanden Nederlandschen tekst daaraan zoo trouw mogelijk had gelijk gemaakt’[3]. Aanpassing van de Nederlandse oertekst aan een in de loop der jaren gewijzigde Latijnsche vertaling zou dus identiek zijn met overzetten uit het Latijn in het Nederlands! De gehele redenering is ‘acrius quam verius’ en spruit voort uit een soortgelijke begripsverwarring als bij zijn constateringen van ‘verwantschappen’; nu is het de term ‘vertaling’ die op ongewone wijze geïnterpreteerd wordt[4]. Intussen ziet Van Ginneken in de *α*-groep, waartoe ons hs. behoort, ‘den officieelen Nederlandschen tekst van *Qui sequitur me*’[5].

In 1931 publiceerde Louise Veldhuis in haar proefschrift de volledige tekst van deze oudste Dietse vertaling naar het Weense handschrift met de varianten uit de andere mss. van dezelfde tekstfamilie[6]. Bij alles wat zij zegt over de ‘bewerker’ van Eemstein en over dat ‘ghesedt uten latijn in dietschen’[7], gaat zij in het voetspoor van haar leermeester. De *α*-tekst zou de mnl. oertekst het best bewaard hebben. Maar deze was bewerkt naar het Latijn, en dit ‘bewerken’ noemt zij

1) R.C.H. Römer, *Geschiedkundig overzigt van de kloosters en abdijen in de voormalige graafschappen van Holland en Zeeland* I, Leiden 1854, 330.
2) Zie de plaat bij G.D.J. Schotel, *Het klooster Eemstein bij Dordrecht*, in: Europa. Verzameling van in- en uitlandsche lettervruchten, ter bevordering van wereldkennis en aangenaam onderhoud 1859, vierde deel, blz. 138-141; plattegrond tussen blz. 140 en 141.
3) v. Ginneken, *Op zoek*, 126; zie ook blz. 30 en 94.
4) Zie hierover nog J. Huijben, *Geert Groote en de Navolging van Christus*. Ons Geestelijk Erf III, 1929, 310.
5) v. Ginneken, *Op zoek*, 129.
6) *Veldhuis*, 1-62.
7) *Veldhuis*, XLII-XLIII, LXXI.

'vertalen'[1]. De wijze, waarop zij het bericht over de Eemsteinse broeder in haar beschouwingen verwerkt, gelijkt sprekend op die van haar promotor. Daarom ook, omdat alles wat van deze broeder verder te weten te komen is, gevaarlijk zou kunnen zijn voor haar theorie, kon zij niet verder gaan op de weg, welke zij in haar eerste stelling schuchter opgaat: 'De monnik van Eemsteyn in hs. Marshall 124 en hs. Weenen 7957 is broeder Godevaerd van den Briele en deze is dezelfde die genoemd wordt in de Kroniek van de Stad Dordrecht. (Van Balen - Beschrijvinge der stad Dordrecht, blz. 141).' Plotseling duikt hier de naam Godevaerd van den Briele op. Hoe komt zij daaraan? Bij Van Balen, en alle andere kroniekschrijvers die de naamlijst van proosten en procurators van Eemstein medegedeeld hebben, ontmoeten we als procurator in 1432 'Frater Godeverd, N.' Hierdoor worden we niet veel wijzer, maar het Oxfordse handschrift geeft de oplossing van het raadsel[2]. Op de vertaling van Im. I (fol. 5a-48c) volgen 'twee sermoenen van Sinte bernaert op die hoechtijt vander kermisse' (fol. 48a-59a) met de aantekening: 'Dese twee sermoenen sijn overgheset uten latijn in duutsche toe Eemsteyn int cloester van den broeder die dit voerscreven boec overgheset heeft dat ghi ghehoert hebt in dat selve jaer voerscreven om oerbaer ende salicheit der gheenre diese lesen.' Hier wordt dus met zoveel woorden gezegd, dat de vertaling van deze twee preken van Bernardus het werk is van de broeder te Eemstein die ook het eerste boek van de Imitatio [= dit voerscreven boec] had overgezet, en in hetzelfde jaar 1428 tot stand kwam. Op fol. 59^{b} volgt dan: 'Dit is broeder Godevaerts van den Briele conventuael in cloester tot Eemsteyn sijn testament'. Dit testament is het onmiddellijk hierop volgende tractaat: 'Van der inwendigher wanderinghe mit Goede dat yerste capitulum. Onse Heer spreect: Dat rike Gods is in u. Keert u gheheeliken, alre liefste, tot Gode ende beghevet...', m.a.w. een vertaling van Im. II (in de redactie van de derde tekstfamilie).

De naam van broeder Godevaert wordt hier, strikt genomen, slechts in onmiddellijk verband met de vertaling van boek II genoemd. Louise Veldhuis vereenzelvigt hem, implicite, in haar stelling terecht met de 'brueder tot eemsteyn' van boek I en houdt hem derhalve voor de 'bewerker' van boek II; tevens identificeert zij hem, even terecht, met de procurator Frater Godevaert. Verder durft zij niet gaan. Door haar verwaarlozing van historische gegevens die de grondslag van haar betoog zouden kunnen ondermijnen, heeft zij jammer genoeg verzuimd na te gaan, of Godevaert van den Briel behalve boek I^{1} en II^{3} van de Imitatio ook bovengenoemd tweetal preken van Bernardus verdietst heeft. Wanneer dit waar is, zouden we meer werk van een voortreffelijke vertaler op het spoor gekomen zijn. Pool heeft in de Kalender voor de Protestanten in Nederland van 1862 een aantal fragmenten van deze derde tekstfamilie van boek II naar een Amsterdams handschrift van dezelfde groep afge-

1) Zie over haar verwaarlozing van vaststaande historische gegevens, in het bijzonder de aantekening over de broeder te Eemstein, J. Huijben in zijn korte bespreking van haar werk in La Vie Spirituelle, t. 31, Avril 1932-Juin 1932, [187]-[188]. In La Vie Spirituelle, t. 13, Novembre 1924, in zijn studie *Les premiers documents de l'Imitation* bewees Huijben dat de *α*-familie een gewone vertaling is van een Q-tekst, en in te delen is bij de s-klasse van Puyol.

2) In de volgende mededelingen uit het Oxfordse hs. volg ik niet de onvolledige beschrijving van Priebsch, maar de volledige tekst van de codex zelf.

drukt[1]. Leggen we nu deze stukken en de hierachter in de reeks *Parallelteksten* medegedeelde fragmenten naast de Latijnse Imitatio-tekst, dan merken we hier de zelfde onafhankelijkheid ten opzichte van de grondtekst op, dezelfde vrijheid van zegging en dezelfde neiging om door middel van dubbelvertalingen de zin van het origineel zo getrouw mogelijk weer te geven als in de uitstekende vertaling van boek I^1, die Louise Veldhuis heeft uitgegeven[2]. Had zij dit alles nader onderzocht en uitgewerkt, dan had zij van haar proefschrift een mooi geheel kunnen maken door déze vertaling van boek II uit te geven in plaats van de houterige verdietsing van de eerste tekstfamilie van II naar hs. Ak. v. Wetensch. 30. Dan zou gebleken zijn, dat de tekst van II^3 in zijn soort even belangrijk is als die van I^1, en dat haar methode, en die van haar leermeester, wel moèst falen tengevolge van het dooreen-haspelen van vertalingen en zelf-geconstrueerde varianten-mozaïeken. Het zou de moeite waard zijn, na te gaan of deze auteur later ook de andere boeken van de Imitatio verdietst heeft; in 1432 was hij nog in leven, dus het is zeer goed mogelijk dat onder de diverse tekstfamilies van III en IV nog werk van zijn hand schuilt.

Toevallig kwam mij over diezelfde broeder Godevaert van den Briele een bericht onder ogen, opgenomen in de 'Geschiedenis van Leuven door J. Molanus, die het op zijn beurt vermoedelijk weer ontleend heeft aan het onuitgegeven *Chronicon Bethleemiticum* van Petrus Impens[3]. Het luidt: 'Godefridus ex Emsteyn. Cum apud Dordracum Monasterium Beatae Mariae Virginis in Emsteyn cum 70 villagiis submergeretur, frater Godefridus ejusdem domus conventualis, charitative in Bethlehem susceptus est. Qui nolens Bethlehemiticum panem gratis manducare, ultro scripsit primum volumen Bibliae: fuitque omnibus exemplariis' [Liber V, cap. 32][4]. Door de Sint-Elisabetsvloed van 1421 uit zijn klooster verdreven vond broeder Godevaert dus een gastvrij onderdak in het klooster Bethlehem bij Leuven, dat bij de congregatie van Windesheim was aangesloten[5], in dank waarvoor hij ten behoeve van het convent het eerste deel van de bijbel - in het Latijn of in de landstaal? -

1) J.C. Pool, *Vijf hoofdstukken uit het tweede boek der 'Navolging van Christus', volgens eene vertaling van de eerste helft der vijftiende eeuw*. Afgedrukt als Bijlage bij zijn studie over *Thomas a Kempis*. Kalender voor de Protestanten in Nederland VII, 1862, 159-168.
2) Dubbelvertalingen: II 3 2 prodest *is nutter ende orbaerliker*; 3 3 homo passionatus *die passionierde mensche ende die verstoorde mensche*; 3 8 zelum *beghert ende nersticheit*; 3 9 bene *wael dicwijl zere lichtelijc*; 3 9 colorare *bemantelen ende verwen*; 3 12 vide *merke ende sie*; 3 13 secum sentientes *die voeten als hi of ghesint sijn als hi*; 3 14 aut indisciplinatis aut nobis contrariantibus *off die ons contrarie sijn ende sonder disciplijn of wanzedich sijn ende onghesatich*; 3 19 tenebit *sal ... houden ende besitten*. Deze synoniemenparen, voorkomend in het beknopte derde caput, zijn geheel van dezelfde soort als de reeksen die L. Veldhuis heeft opgetekend uit het eerste boek (*Veldhuis* LIV-LXVI).
3) Alleen in verkorte vorm bewaard in hs. Brussel 1275 en in hss. Wenen 9395 en 9399.
4) Aangehaald door Edward van Even, *Nederlandsche kunstenaers, vermeld in de onuitgegevene geschiedenis van Leuven van J. Molanus † 1585*. De Dietsche Warande IV, 1858, 15-48, in het bijzonder blz. 32 en 37. Deze geschiedenis is drie jaar later uitgegeven door De Ram, onder de titel: Joannes Molanus, *Historiae Lovaniensium libri* XIV, Bruxelles 1861. Over het klooster Bethlehem: pars I, 274-284. Zie ook H. Nelis, *Note sur le Chronicon Bethleemiticum de Pierre Impens*. Académie Royale de Belgique. Bulletin de la Commission Royale d'Histoire, t. XCIII, Bruxelles, 197-243.
5) J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* III, Utrecht 1880, 56-59.

afschreef. Evenals Thomas a Kempis, de schrijver van de Imitatio, achtte ook Godevaert van den Briele, de vertaler, het niet beneden zijn waardigheid de tekst van de Heilige Schrift te kopiëren[1)].

c. *De oude Lübeckse tekstfamilie*

In 1911 werden in de stadsbibliotheek te Lübeck twee manuscripten aangetroffen[2)], inhoudende o.a. eenzelfde mnd. tractaat, getiteld 'vormanynge de dar theyn to bynnenwendighen dinghen.' Toen P. Hagen deze tekst nader onderzocht, bleek hem dat de zestig hoofdstukken van dit tractaat beantwoorden aan boek II en aan de meeste capita van boek III der Imitatio. De hoofdstukken die overeenkomen met boek III, staan echter in het Lübeckse handschrift in een andere volgorde dan in de textus vulgatus van de Navolging. Beide codices zijn in gebruik geweest in een huis van de Zusters des Gemenen Levens te Lübeck, maar hier niet afgeschreven; ze zijn vermoedelijk uit Hildesheim of een andere plaats in deze streek in Lübeck terechtgekomen. De inmiddels uitgebroken eerste wereldoorlog maakte het Hagen onmogelijk aan deze vondst meer bekendheid te geven. In 1921 achtte hij de tijd gekomen in een tweetal artikelen[3)] de aandacht op deze Middelnederduitse tekst te vestigen. Hij stelde het voor, alsof met één slag het gehele Imitatio-probleem uit de wereld geholpen was: beide hss., hoewel betrekkelijk jong, van ± 1440, waren, naar hij aannam, de vertaling van een oude, prae-Kempistische oerredactie van de Imitatio. Een bevreemdende inconsequentie van Hagen was het dat hij in zijn modernisering van de 'vormanynge' voor 'weitere Kreise' de capita van deze *Mahnungen zür Innerlichkeit* plaatste in de volgorde van de vulgaateditie[4)]. De belangrijkste publicaties, die hij daarna aan de Lübeckse teksten heeft gewijd, waren de uitgave hiervan in 1930[5)] en de *Untersuchungen* van 1935[6)], waarin hij zijn stelling van 1921 uitwerkte en toelichtte.

Zijn betoog komt kort samengevat hierop neer: deze van de editio vulgata sterk afwijkende redactie is een vertegenwoordiger van een rudimentaire Imitatio-tekst uit de tijd vóór Thomas. Het is niet de oertekst zelf, maar een meesterlijke vertaling.

1) Maria Alberta Lücker, *Meister Eckhart und die Devotio Moderna*, Leiden 1951, acht op blz. 76 in noot 1b 'nicht eindeutig bewiesen' dat Godevaert van den Briele dezelfde persoon is als Godfried van Wevel, eveneens conventuaal van Eemstein, de man die volgens J. van Mierlo de auteur is van het boek *Van den XII dogheden*. Aangenomen dat het vermoeden van Van Mierlo juist is, - in elk geval is Van den XII dogheden geschreven in de 2de helft van de 14de eeuw -, behoeft men beide auteurs niet te vereenzelvigen; Godevaerd van den Briele was op zijn minst een generatie jonger dan zijn naamgenoot.
2) Zie *Sitzungsberichte* der Kgl. Pr. Ak. der Wiss. 1911, S. 108 f.
3) P. Hagen, *Das Buch von der Nachfolge Christi und Thomas a Kempis*. Zs. f.d. Alt. u. Litt. LIX, 1921, 23-35. Hetzelfde artikel in Nederlandse vertaling onder de titel *De Navolging van Christus en Thomas van Kempen*. De Beiaard, Jan. 1921, 27-40.
4) P. Hagen, *Mahnungen zur Innerlichkeit. Eine Urschrift des Buchs von der Nachfolge Christi*, Lübeck 1926.
5) P. Hagen, *Zwei Urschriften der 'Imitatio Christi' in mnd. Übersetzungen*, Berlin 1930. Deutsche Texte des Mittelalters, Bd. XXXIV.
6) P. Hagen, *Untersuchungen über Buch II und III der 'Imitatio Christi'*. Verh. der Kon. Ak. v. Wetensch. te Amsterdam, Afd. Lett., N.R. XXXIV, Amsterdam 1935. Andere publicaties van Hagen zijn vermeld in de *Bibliografie*.

Het Middelnederduits hiervan vertoont zoveel neerlandismen, dat Nederlandse oorsprong vrijwel zeker is; in een der beide hss. komt het tractaat trouwens voor in gezelschap van een bundel mnd. preken van Cassianus die eveneens op een mnl. 'Vorlage' teruggaan. Er is een duidelijk verschil in geest en stijl merkbaar tussen de oertekst en de later door Thomas a Kempis ingelaste stukken. De eerste is geheel doortrokken van de geest en gedachten der Moderne Devotie en geschreven voor leken. Thomas a Kempis heeft stukken geïnterpoleerd, capita toegevoegd en het geheel geschikt gemaakt voor kloostergebruik; zijn 'erregtere, schwärmische, pathetische Natur' is merkbaar aan de stijl; de vele herhalingen, omschrijvingen, uitbreidingen en interjecties - in zijn *Untersuchungen* somt Hagen 12 stijlverschillen op - maken een indruk van zwakheid en doen de zachte persoonlijkheid van Thomas duidelijk afsteken tegen de stoere kracht van de auteur van de oertekst[1)].

Hèt zwakke punt in Hagen's behandeling van de zaak is, dat het niet in hem is opgekomen de andere 8 Middelnederduitse en de ruim 50 Middelnederlandse manuscripten met gehele of gedeeltelijke Imitatio-vertalingen in zijn onderzoek te betrekken. Het is toch wel een gewaagde onderneming: te beloven dat men het Imitatio-vraagstuk zal oplossen met behulp van één tekst, die in slechts twee hss. bewaard is. Het zou toch de moeite geloond hebben eens op zoek te gaan naar het mnl. origineel. Of wist Hagen al, dat dit niet te vinden is, evenmin als de Latijnse oertekst die volgens hem bestaan moet hebben? En waarom vinden we dezelfde 60 capita in dezelfde vertaling niet terug in een andere mnl. of mnd. vertaling? Nu kan men tegenwerpen, dat er veel verloren is gegaan; toegegeven, maar is temidden van het omvangrijke bewaard gebleven materiaal zowel in het Latijn als in de volkstalen dan niet één spoor meer van zulk een oertekst te ontdekken? Is trouwens de Nederlandse afkomst van de Lübeckse tekst wel afdoende bewezen? Hagen ziet niet de mogelijkheid onder het oog, dat een mnd. vertaling heel goed het werk kan zijn van een Nederlander die zich in Neder-Duitsland gevestigd en zich geheel aan de taal van zijn nieuwe omgeving aangepast had. En evengoed kan een geboren Nederduitser de vertaler geweest zijn; het mnd. vertoonde in de 15de eeuw een sterke Westnedersaksische inslag onder invloed van de in Overijsel en Gelderland geschreven taal[2)].

Een sterk argument lijkt de constatering, dat de Lübeckse tekst als tractaat een gesloten, afgerond geheel vormt. Wat de volgorde van de capita uit III betreft, valt

1) Boven, op blz. 4, is reeds gezegd, dat de eerste artikelen van Hagen de onmiddellijke aanleiding zijn geweest tot het Nieuwe-Eeuw-artikel van 3 Juli 1924 van Van Ginneken, waarin hij de stelling poneerde dat niemand minder dan Geert Grote de schrijver van deze oertekst was. Deze hypothese veroorzaakte grote deining in de R.K. dagbladpers; T. Brandsma, M. Schoengen, J. Huijben en H. Rongen namen deel aan de polemiek. P. Hagen, de 'Urheber' van de rel, toonde zich ten aanzien van de gissing van Van Ginneken zeer gereserveerd; ofschoon verheugd over de bijval die hij bij deze gevonden had, wilde hij toch niet zo ver met hem meegaan. Op de vraag, of Geert Grote de maker kon zijn van de Nederlandse oertekst van de gehele Imitatio, achtte hij een antwoord eerst mogelijk, wanneer ook boek I en IV grondig onderzocht waren (*Untersuchungen*, S. 144); dit schreef hij in 1935, dus nà de verschijning van Van Ginneken's grote uitgaven van 1929, die hem blijkbaar niet geheel hadden overtuigd.

2) Zie hierover bijv. Sr. Marie Josepha (G.G. Wilbrink), *Das geistliche Lied der Devotio Moderna. Ein Spiegel Niederländisch-deutscher Beziehungen*, Nijmegen 1930.

het niet te ontkennen, dat het slot van Im. III cap. 57 = Lübeck cap. 60 ook werkelijk een afsluiting is; hier eindigt een bepaald gedeelte. Niemand heeft echter ooit beweerd, dat de Imitatio een werk 'aus einem Gusz' is[1]. We moeten het ons zo voorstellen, dat Thomas a Kempis het werk in verschillende perioden van zijn leven bij gedeelten heeft gemaakt. Een zuiver meditatief werk als dit kan men evenmin in één adem schrijven als uitlezen. Thomas moet de stukken enige tijd in portefeuille gehouden en later samengevoegd hebben tot de vier boeken van zìjn Imitatio. Dat verklaart tevens mogelijk stijlverschil. In verschillende levensperioden, die niet ver van elkaar af behoeven te liggen, kan een jong schrijver - Thomas schreef de Imitatio in de kracht van zijn leven -, die gevoelig is voor invloeden van buiten af - en dat was de ontvankelijke Thomas ongetwijfeld -, gemakkelijk van stijl veranderen.

Neen, hoe we de zaak ook wenden of keren, een 'Urschrift' hebben we in de Lübeckse 'Vormanynge' niet te zien; het is niet anders dan een uitstekend samengesteld excerpt uit II-III in een even voortreffelijke mnd. vertaling[2].

d. *De waarde van incomplete teksten*

De gedachte dat Thomas a Kempis of iemand vóór zijn tijd gedeelten van de Imitatio eerst in het Nederlands te boek heeft gesteld, is uiterst verleidelijk, en ... begrijpelijk. Wat ligt ogenschijnlijk meer voor de hand dan een geleidelijke groei van het primitieve, i.c. een oertekst, naar het klassieke, i.c. de Imitatio in zijn meest verbreide redactie? En welke taal leent zich beter voor innige meditatie dan de taal die men van zijn moeder heeft geleerd? Vandaar immers die doelbewuste bevordering van een geestelijke letterkunde in de landstaal bij de moderne devoten. Zou het werk dat de zuiverste vertolking van hun idealen bracht, dan ook niet in de moedertaal gedacht en geschreven zijn? De eerste die zulk een vermoeden geopperd heeft, was F.J. van Vree, die in 1851 twee hoofdstukken van het vierde boek naar een Deventers handschrift uitgaf[3]. Hij beschouwde de Imitatio gedeeltelijk als een compilatie uit gezegden van Floris Radewijns en anderen zonder evenwel aan Thomas het auteurschap te willen ontzeggen[4].

Na het onderzoek van Van Vree is het bronnenonderzoek van de Imitatio door

1) Zie in verband hiermee: L.M.J. Delaissé, *A la recherche de l'auteur de l'Imitation*. Recherches de théologie ancienne et médiévale, t. XVII, 1950, 331-339 en *La nécessité d'une nouvelle édition de l'Imitation*, Revue d'Histoire Ecclésiastique, t. XLVI, 1951, 170-174.
2) Zie hierover P. Debongnie, *Urschrift ou remaniement? L''Imitation' de Lübeck* Revue d'Histoire Ecclésiastique XLIV, 1949, 488-507.
3) F.J. van Vree, *Twee hoofdstukken van de Navolging van Christus, in een oud Nederduitsch handschrift*. De Katholiek XX, 1851, 137-156. Andere tractaten uit hetzelfde hs. uitgegeven door J.F. Vregt, *Eenige ascetische tractaten, afkomstig van de Deventersche broederschap van het gemeene leven, in verband gebracht met het boek van Thomas a Kempis, de Navolging van Christus*. Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht X, 1882, 321-498. Het teksths. is spoorloos verdwenen; zie *Bouwstoffen*, art. 32, nr. 25. Vregt bezorgde de teksten uit de schriftelijke nalatenschap van Van Vree en maakt uit aantekeningen van deze en mondelinge uitlatingen van getuigen op, dat volgens hem Thomas' aanspraken op het auteurschap onverzwakt gehandhaafd dienen te worden; zie het geciteerde artikel van Vregt, blz. 321-329 en v. Ginneken, *Nav.*, 71.
4) Zie *a. art.* van Vregt, blz. 326-327.

velen in binnen- en buitenland met kracht voortgezet. Het leidde tot het op het spoor komen van talrijke reminiscenties aan bijbelteksten, geschriften van patres en andere kerkelijke en wereldlijke schrijvers, in het bijzonder moderne devoten. Het lijkt wel, zo dachten sommigen, of een of ander rapiarium het prototype van de Imitatio geweest is[1)].

Eer men er toe overgaat aan onvolledige volkstaalteksten een groot gewicht toe te kennen, is het echter nodig ze in hun onderlinge verhouding te bezien. Wanneer men zulk een incomplete redactie toevallig op zijn weg tegenkomt, is het gevaarlijk zich daarop blind te staren. Hagen is, zoals we gezien hebben, aan dat gevaar niet ontkomen, toen hij tegen de Lübeckse manuscripten aanliep; Van Ginneken niet, toen hij, naast de 'primitieve' Lübeckse tekst van II en III, het door hem met bijzondere voorliefde behandelde en veel te vroeg gedateerde 'hs. Kieckens' voor I en de onvolledige tekst van IV in hs. 31 van het Canisiuscollege te Nijmegen leerde kennen. De waarde van al deze onvolledige teksten wordt door hen sterk overschat. Eén blik op de *Lijst van handschriften en drukken* is voldoende om te zien, hoe groot hun aantal is. Ik wijs op hs. Münster 207, dat uittreksels uit I, II en III bevat in een voortreffelijke vertaling, die Rademacher aan de bekende Westfaalse prediker en auteur Johan Veghe toeschrijft[2)]. Voorts op de vierde tekstfamilie van boek I die slechts cap. 1, 6, 8, 10-17, 20, 21, 19, 22 en 23 bevat (althans hs. Brussel 21632-34), dus, evenals de Lübeckse hss., in andere volgorde dan de traditionele tekst. Waarom deze tekst niet verheven tot de rang van oerredactie? Waarschijnlijk om de aantekening aan het einde van boek I, welke aan duidelijkheid niets te wensen overlaat en een helder licht werpt op het ontstaan van al zulke onvolledige teksten: 'Siet alreliefste, dese voerghescreven ponten sijn die merckelicste ponten van enen boec dat ic vant in latijn, ende hebt in duytscher talen ghesat om Gods wille ende van mynnen tot uwer stichtinghe.' (fol. 54^{r}-55^{v}) Een zelfstandig vertaler maakt dus een excerpt en brengt wijzigingen aan in de volgorde van de hoofdstukken van de voor hem liggende volledige Latijnse tekst. Boek II vertaalde hij daarentegen zonder een woord weg te laten, naar hij uitdrukkelijk zegt in de slotaantekening: 'Dit leste boec is hier altemael van woerde te woerde als icket in latijn vant'[3)].

Maar wanneer de volledige teksten van I, II en III primair zijn, zou men dan niet voor IV een prae-Kempistische, onvolledige redactie mogen aannemen? Dit boek heeft, zo kan men redeneren, in de tekstgeschiedenis van de Imitatio immers steeds een enigszins geïsoleerde positie ingenomen. Het is opmerkelijk, dat de mnl. teksten van de eerste[4)] en vierde[5)] familie vlot zijn gestileerd en een grote mate van onafhankelijkheid ten opzichte van de Latijnse tekst vertonen. Bij IV^{1} heeft men,

1) Zie o.a.: Heinrich Gleumes, *Welche Mystiker haben den Verfasser der Imitatio Christi beeinflusst?* Diss. Münster i. Westf. 1926, en E. Arens, *Zitate und Anspielungen in der Imitatio Christi des Thomas von Kempen*. Theologische Quartalschrift CXII, 1931, 135-207.
2) H. Rademacher, *Mystik und Rationalismus der Devotio Moderna in den Predigten und Traktaten des Johannes Veghe*, Hiltrup 1935, 102.
3) De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 368, vermoedt op grond hiervan, dat het Brusselse handschrift een autograaf is.
4) Uitg. door v. Ginneken, *Nav.*, 369-425.
5) Die van hs. Leiden, Letterk. 339, ons teksthandschrift.

bij oppervlakkige lezing, ternauwernood de indruk met een vertaling te doen te hebben. Dit zal wel mede de oorzaak geweest zijn, dat Van Ginneken zich door deze tekst heeft laten inpalmen. Hij houdt hem voor de oertekst zelf en acht het niet nodig hem te 'reconstrueren', zoals hij met I II III meende te moeten doen.

Voorts kan men wijzen op de onvolledige redacties: IV^1, bewaard in drie hss., IV^5 in één hs.[1)] en op de mnd. door Hagen uitgegeven tekst, inhoudende cap. 6, 7, 8 en 9[2)] onder de titel: 'Dit is wo men sick hebben schal vor der missen'. Gezien de veelvuldigheid van tractaten over de H. Communie zou men zich kunnen afvragen, of Thomas sommige hiervan geheel of gedeeltelijk in boek IV heeft verwerkt[3)]. Het is mogelijk, maar het is evengoed denkbaar dat anderen aan zijn werk stukken hebben ontleend of capita uit IV hebben vertaald. Pas wanneer absoluut vast staat, dat zulke teksten prae-Kempistisch zijn, mag men dergelijke gevolgtrekkingen maken.

Is IV^1 oorspronkelijk en de Latijnse tekst van dit boek secundair, dan zou Thomas een min of meer vrije bewerking gemaakt hebben, zoals hij gedaan heeft in zijn omwerking[4)] van Pater Brugman's *Beschouwingen over het lijden van Christus*[5)] en *Leven van Jezus*[6)], maar geen vertaling; en tussen een overzetting en een vrije bewerking bestaat een aanmerkelijk verschil. Als Thomas iets van anderen overnam, dan placht hij dat te doen in de vorm van een vrije parafrase zonder bronvermelding; hij citeert nooit letterlijk, zelfs in de redactie van bijbelteksten brengt hij in tegenstelling met Geert Grote wijzigingen aan.

Hoe vloeiend de tekst van IV^1 ook gesteld is, toch bewijzen constructies als de volgende onmiskenbaar de prioriteit van de Latijnse tekst:

IV^1 I 49 Dolendum tamen valde, et miserandum super tepiditate et negligentia nostra *Och het is seer te beclagen ende te bewenen op onse lauheit ende versumenisse*; 2 1 Super bonitate tua et magna misericordia tua, Domine, confisus, accedo aeger ad Salvatorem *O Here betruwende op dyn goetheit ende groete ontfermhertichеit gae ic, sieke ende cranke, tot mynen behoder*; 3 9 praedicans populis *alstu den volcke prekende weerste*. Let ook op de dubbelvertaling *sieke ende cranke* voor *aeger* in 2 1 en op de betere woordorde in 3 16 *Ende ist sake dat ic niet bequaem*

1) Hs. 's-Gravenhage, Kon. Bibl., 128 C 19; dit ms. bevat alléén cap. 10 van boek IV, in een zelfstandige vertaling, reden waarom v. Ginneken hiervoor een vijfde tekstfamilie onderscheidt.

2) Hagen, *Zwei Urschriften*, 75-83, naar hs. Lübeck, Ms. theol. germ. 8° 54. Ik heb de juistheid van een bericht van Van Ginneken over een mnl. hs. van het Provinciaal Genootschap (het nummer geeft hij niet op) te 's-Hertogenbosch, dat van cap. 6, 7, 8 en 9 een compendium zou bevatten met de aantekening dat het een leer van Geert Grote is, niet kunnen controleren. Zie J. van Ginneken, *Het dagboek van Geert Groote*. Studiën CVII, 1927, 249-292. Van Ginneken wil het vereenzelvigen met het opusculum *De Sacramento* of *De Communione*, dat Grote geschreven zou hebben (zie echter Tiecke, *a.w.*, 204-207) en met de door Hagen uitgegeven tekst.

3) Cf. B. Spaapen, *Een interpolatie in boek IV der Imitatio Christi*. Ons Geestelijk Erf XXIII, 1949, 204-209.

4) Thomae Hemerken a Kempis, *Orationes et Meditationes de Vita Christi*, Fribvrgi Brisigavorvm MDCCCCII, Opera Omnia, tom 5, ed. Michael Iosephvs Pohl. Vgl. *Thomas a Kempis, De gebeden en overwegingen over het leven van Christus*, uit het Latijn vertaald door J.A. Th. van Wessum en Hyacinth Verbij O.F.M., Antwerpen 1950.

5) J. van Ginneken, *Hoe Thomas a Kempis Pater Brugmans beschouwingen over het lijden van Christus in het Latijn bewerkte*. Onze Taaltuin VIII, 1939-40, 161-179.

6) J. van Ginneken, *Thomas Hemerken en Pater Brugmans Leven van Jesus*. Onze Taaltuin VIII, 1939-'40, 229-251.

en byn alle dage dat lichaem cristi te nutten Et licet omni die non sim aptus, nec ad celebrandum bene dispositus. De laatste passage bewijst tevens, dat het uittreksel van IV[1] bestemd was voor leken[1)].

De gedeelten die IV[1] aan Thomas' tekst toevoegt - Van Ginneken beschouwt ze als een integrerend bestanddeel van de oertekst - zijn m.i. duidelijk als interpolaties te herkennen. Bij vergelijking met Thomas' tekst neem ik hier een andere toon waar[2)]. In de vulgaateditie slaan de woorden van cap. 1, vs. 1: *Haec sunt verba tua* terug op de vijf bijbelteksten van het proöemium, in IV[1] zou de daarmee corresponderende passage *dese voer gesproken woerden* betrekking moeten hebben op een geheel voorafgaand caput van niet minder dan 26, grotendeels vrij geparafraseerde bijbelteksten! De gehele 'Inleidinghe' is een latere uitbreiding van het genoemde proöemium, en ten opzichte van Thomas' tekst dus secundair[3)].

Maar wat wel het meest tot nadenken moet stemmen, alvorens men aan onvolledige teksten, onverschillig of ze thuis horen in IV of in I II III, beslissende waarde toekent, is wel *dat ze geredigeerd zijn in uiteenlopende tekstvorm*[4)]. Was er eenheid van redactie of overeenkomst in de volgorde der capita te bespeuren (zoals de Latijnse Imitatio-teksten steunen op een vaste traditie), dan zou over de prioriteit van de Nederlandse incomplete teksten nog te discussiëren zijn. Nu die overeenkomst niet aanwezig blijkt, is zulk een discussie ten enenmale onmogelijk. Dit is des te eer het geval, daar de voorstanders van Van Ginneken's theorie het met de ontwerper en met elkaar niet eens zijn. Debongnie heeft de moeite genomen de volgorde en de nummers der capita in de tekst van Thomas en van hs. Lübeck 59 in een tabellarisch overzicht te vergelijken met de reconstructies van Hyma, Van Ginneken 1929, Van Ginneken 1944 en Kern; hieruit blijkt dat ieder zijn eigen weg gaat[5)].

e. *De grote reconstructie-uitgave van 1929*

In 1929 verscheen in een oplage van 300 exemplaren te Brussel-'s-Hertogenbosch een 'pracht- en leeseditie' in quarto-formaat onder de titel *De Navolging van Christus of het Dagboek van Geert Groote in den oorspronkelijken Nederlandschen tekst hersteld en met de oudste Latijnsche vertaling vergeleken* door Jac. van Ginneken S.J. De kostbare uitvoering van het werk, afgedrukt op getint Ingres en gezet uit Aldus-Pius-Manutius' Poliphilus van XVI, imponeert bij de eerste oogopslag. De wijze waarop de 'oertekst' typografisch onderscheiden wordt van de volgens Van Ginneken later ingelaste stukken - de oudste teksten in zwarte, de latere in rode, blauwe en groene letter -, geeft een duidelijk beeld van de grote moeite die Van Ginneken zich getroost heeft om de lezers het Dagboek van Grote in zijn oorspron-

1) Abstracta als *brukinghe* (usus 11 10) *gebrukinge* (usu 1 52), *gebiedynge* (jussione, 4 7), *merkinge* (consideratione 2 27), *smeltinge* (liquefactione 16 10), *troestinge* (consolatio 3 6), *verweerdinge* (dignatio 1 12) en *vindinge* (adinventio 4 4), evenals *levendich maker* (vivificator 3 18) en *versoenlijc outaer* (placabili altari 9 5) doen een Latijnse grondtekst veronderstellen. Dergelijke karakteristieke vertaalwoorden ontbreken in de interpolaties.
2) Apocrief klinkt de gelijkenis aan het slot van XIII* (v. Ginneken, *Nav.*, 413).
3) De mnl. vertaling van IV[1] geciteerd uit v. Ginneken, *Nav.*
4) Dit argument is reeds door Dom Huijben aangevoerd; zie blz. 50.
5) In Revue d'Histoire Ecclésiastique XLIII, 1948, 610.

kelijke vorm aan te bieden. Waarschijnlijk is de beperkte oplage van deze bibliophiele uitgave, waarvan blijkbaar geen recensie-exemplaren zijn verzonden, de oorzaak dat er, bij mijn weten, nergens een grondige bespreking van dit werk gegeven is[1)]. Maar ook de deelnemers aan de pennestrijd die na de verschijning van *Op zoek* ontbrand was, en die dit werk toch wel onder ogen gekregen hebben, deden er ditmaal het zwijgen toe[2)]. Beschouwden zij de zaak met de polemiek over de 'spoor-naspeuringen' als afgedaan en waren zij van mening dat deze tekstenuitgave geen wezenlijk nieuw element tot de discussie bijdroeg, maar slechts een herhaling en toepassing bracht van de in het voorbereidend werk ontwikkelde theorie?

Hoe het zij, in een studie die gewijd is aan de uitgave van een Dietse Imitatio-tekst, verdient deze grote uitgave wel degelijk een behandeling. Van Ginneken's poging, de Imitatio in haar oorspronkelijke vorm te herstellen, is gebaseerd op een reeks volkstaalteksten, en juist deze kant van zijn gebouw is het die wij nader in ogenschouw willen nemen. Boven, op blz. 23-24, is reeds gezegd, dat hij zijn reconstructie van de Dagboektekst nooit gedésavoueerd heeft; zijn Navolging-modernisering in 1944 bracht zelfs een rigoureuze toepassing van de beginselen die aan de uitgave van 1929 ten grondslag lagen.

In het algemeen gesproken is het herstellen van een verloren gegane oertekst een riskante onderneming; dat is het wel in het bijzonder, wanneer men slechts de beschikking heeft over één redactie, waarvan men bovendien met stelligheid kan zeggen dat zij een verminkte ... oertekst is. Dit is bijvoorbeeld het geval als een oorspronkelijk Vlaams werk alleen in een Limburgs afschrift bewaard is, of een Limburgs dichtwerk slechts in Hoogduitse redactie, maar in hoofdzaak met behoud van de bewoordingen, syntaxis enz. van het origineel. Het minste wat men van zulk een reconstructie mag verwachten, is dat de secundaire tekst vooraf of tegelijkertijd nauwkeurig wordt uitgegeven, opdat ieder lezer zich een oordeel kan vormen omtrent het gebezigde materiaal en de hechtheid van de constructie. De kenners van Henrik van Veldeke kunnen er van getuigen, voor welke problemen men bij zulk een arbeid komt te staan. Men moet tonen over een grondige kennis van alle details en een grote philologische scholing te beschikken, wil men door de critiek niet van onwetenschappelijkheid worden beschuldigd.

Dubbel hachelijk wordt zulk een reconstructie, als de onderzoeker moet werken met teksten, waarvan hij onmogelijk bewijzen kan, dat zij de oertekst zèlf, zij het in misvormde gedaante, vertegenwoordigen, m.a.w. wanneer hij gaat opereren met een omvangrijk materiaal, niet één handschrift, maar een massa teksten, waarvan de bruikbaarheid voor het gestelde doel vooraf niet overtuigend is aangetoond. En hier evengoed als in het eerstgenoemde geval, is het noodzakelijk dat de architect

1) Een redactionele, niet ondertekende aankondiging verscheen onder de titel *Van Ginneken's uitgave van De Navolging van Christus* in Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren, NR. 63e jrg., deel CXV, 1e halfjaar 1931, 99-100.

2) J. Huijben volstond in La Vie Spirituelle t. 31, avril 1932-juin 1932, p. [187] met het volgende vernietigend oordeel: 'Malheureusement cette superbe édition est inutilisable au point de vue scientifique. Le texte qu'elle présente est un texte "reconstitué", c'est-à-dire que l'éditeur a remanié à son gré le texte des manuscrits dont il s'est servi, sans laisser au lecteur le moyen de le contrôler.'

van het gebouw ons een blik gunt op het materiaal waarvan hij zich bedient. Het werk van de Nijmeegse hoogleraar bracht uitsluitend de reconstructie. Op blz. 51 kondigde hij wel een nauwkeurige en afzonderlijke uitgave van alle teksten die hij bij het herstellen van boek I gebezigd had[1], aan, maar dit plan is nooit ten uitvoer gebracht[2].

Laten we nagaan, hoe hij bij het herstellen van *de* tekst van Grote te werk gaat. Als grondslag voor zijn reconstructie neemt hij, telkens naar bevind van zaken handelend, die volkstaaltekst die naar zijn mening de oerredactie het best bewaard had.

Voor boek I kiest hij de tekst van de eerste tekstfamilie, cap. 1 naar het 'hs. Kieckens' (Brussel II 2349), cap. 2-25 naar hs. Haarlem 99, 'maar ik zuiver den tekst', schrijft Van Ginneken, 'zooveel mogelijk van alle latere correcties naar den Latijnschen Q-tekst en neem daarbij aanhoudend varianten uit *β, ε*, en *η* of *ζ* over'[3] (dit zijn resp. de 2de, 5de, 7de, 6de tekstfamilie).

Hierbij is op te merken, dat het hs. Kieckens een zeer onvolledige en bovendien sterk geïnterpoleerde, late tekst is. Van Ginneken's eerbied voor incomplete teksten brengt hem er toe de waarde van dit fragment schromelijk te overschatten.

Voor boek II gebruikt hij als grondslag hs. Gent 1339, enig lid van de vijfde tekstfamilie. 'Niet zozeer de uit boek I bekende *α* of *β* families, maar een paar geheel geïsoleerde handschriften Hs. den Haag 73 F 24 en Hs. Gent 1339' hebben volgens Van Ginneken 'den zuiversten grondtekst bewaard'[4]. De tekst van het Gentse handschrift heeft hij omgewerkt met behulp van de Lübeckse hss. (de oude Lübeckse tekstfamilie) en van bovengenoemd Haags ms. (zesde tekstfamilie).

Hier kan men de vraag stellen, of de indeling van de Dietse teksten van II in tekstfamilies niet eenzelfde anticlimax vertoont als die van I in die zin dat de eerste groep het rijkst is aan oude lezingen en het dichtst bij de oertekst staat, de tweede weer minder, enz. Niet een lid van de eerste familie, maar het geheel geïsoleerde Gentse handschrift van de vijfde familie, wordt uitverkoren om als basis te dienen. Maar nog belangrijker dan de mnl. teksten is in Van Ginneken's stamboom de oude Lübeckse tekstfamilie. Wanneer dit tractaat inderdaad de oertekst van Grote in mnd. omwerking bevat, dan had het voor de hand gelegen het terug te vertalen in het Middelnederlands[5].

Voor boek III bezigt hij als teksthandschrift hs. Gaesdonck 62, enig nabestaand lid van de derde tekstfamilie. 'Het spreekt ... vanzelf, dat wij onzen tekst uitgeven in de oude ware volgorde; waartoe wij dus den Nederlandschen *ϕ* I tekst van Hs. Gaesdonck naar Lübecksch Z model hebben omgezet, en met behulp der andere tekstfamilies hebben bijgewerkt'[6]. De grotere stukken die later door Thomas a Kempis werden ingelast, zijn afgedrukt naar hs. Leiden 339, het teksths. van mijn uitgave.

1) Zie ook boven, blz. 7.
2) Een gedeeltelijke uitvoering bracht het proefschrift van Louise Veldhuis.
3) v. Ginneken, *Nav.*, 51.
4) v. Ginneken, *Nav.*, 54.
5) Ik herinner er aan betoogd te hebben, dat in het geheel van de volkstaalteksten aan de derde tekstfamilie van II dezelfde waarde toekomt als aan de eerste van I (zie boven, blz. 34-35).
6) v. Ginneken, *Nav.*, 62.

De bij II gemaakte opmerking omtrent het niet-terugvertalen van de Lübeckse tekst geldt a fortiori voor III. Waarom wel de volgorde van de oude Lübeckse tekstfamilie bewaard, en niet de tekst terugvertaald?

Voor boek IV volgde hij hs. Nijmegen, Canisiuscollege 31 in cap. 5, 11 en 15, hs. Brussel 11171 in cap. 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16 en 17. De overige hoofdstukken, volgens Van Ginneken[1] een later invoegsel van Jan van Schoonhoven, naar hs. Leiden 339. 'We zullen dus natuurlijk voor Boek IV den heelen onvervalschten ω tekst afdrukken, zonder er een letter aan te veranderen'.

Ten aanzien van de tekstbehandeling in I, II en III enerzijds en in IV (het zwartgedrukte gedeelte) anderzijds is inderdaad een groot verschil op te merken. Daar hij de eerste tekstfamilie van IV voor de oertekst zelf houdt, belooft hij hier een letterlijke afdruk. Deze hoofdstukken zijn inderdaad vrij zorgvuldig uitgegeven (zie de reeks *Paralleltekste*n).

Ten gerieve van lezers die willen weten, hoe de landstaalteksten er uit zien, en wat Van Ginneken er van gemaakt heeft, heb ik een reeks fragmenten uit alle vier boeken en uit alle mnl. tekstfamilies benevens een mnd. groep opgenomen, vooraf gegaan door de Latijnse Imitatio-tekst uit de Brusselse autograaf van Thomas en besloten door de reconstructie van Van Ginneken. Zijn werkwijze bij deze restauratiearbeid leert men kennen uit een passage als de volgende: 'De puurste I van alle volkstaalteksten is echter Paul Hagen's Nederduitsche tekst der Lübecker handschriften. Hier vinden we alle prae-AB's en prae-Latijnsche varianten te zamen. We hebben hier dus een der redacties van den uit het eerste Boek reeds indirect gereconstrueerden Z-tekst in levenden lijve voor ons; die, gelijk P. Hagen al aanstonds zag, blijkens de vele Neerlandismen zelf op een Nederlandsch origineel - dat wij dus weer ω noemen - teruggaat. Met dezen Z-tekst gewapend, ben ik nu de Nederlandsche tekstfamilies opnieuw door gaan zoeken, en vond nu spoedig, dat niet zoozeer de uit Boek I bekende *α* of *β* families, maar een paar geheel geïsoleerde handschriften Hs. den Haag 73 F 24 en Hs. Gent 1339 of *ν* en *μ* den zuiversten grondtekst heben bewaard. Wel is den Haag 73 F 24 later weer naar den Latijnschen autograaf (S 2) en Gent 1339 naar den Grammont-codex (S 3) quasi-gecorrigeerd; maar vooral in het laatste Gentsche handschrift ligt er dat vernisje zoo dun bovenop, dat het er met een vergelijking van het Haagsche en de Lübecker handschriften heel veilig weer is af te halen; zoodat ik meen, mij uit deze bewerking voor Boek II een heel veiligen oertekst ω te hebben gereconstrueerd. En dezen druk ik dan ook af'[2].

Van Ginneken gaat dus uit van de mening dat de bewerkers van de volkstaalteksten de oertekst hebben verknoeid door het binnenhalen van Thomas-varianten. Nu acht hij het zijn taak, die korst van Q-lezingen te verwijderen en deze te vervangen door die van de ω-tekst; zo meent hij 'een veilige oertekst' te kunnen reconstrueren. Dit laatste klinkt al heel wat minder stellig dan de titel waarin immers *de* Dagboektekst werd beloofd. Maar moeten we meer dan één oertekst aannemen? Het schijnt dat Van Ginneken hiertoe overhelt; anders had hij de mnd. tekst van

1) v. Ginneken, *Nav.*, 75.
2) v. Ginneken, *Nav.*, 54.

Lübeck, die hij zelf ‘de puurste I van alle volkstaalteksten noemt’, waarin wij ‘een der redacties van den ... Z-tekst in levenden lijve voor ons’ hebben, niet op zij gezet voor een mnl. tekst, die in zijn bewoordingen volkomen van de mnd. afwijkt. En weer komt het verlangen bij ons boven nu eens eindelijk de bloedeigen Dagboektekst van Grote onder ogen te krijgen.

Het Middelnederlands dat na deze restauratie-arbeid te voorschijn komt, mag ternauwernood Diets heten. De spelling *wordt gejaagd* bijvoorbeeld doet vreemd aan in een Mnl. tekst. En wat komt er terecht van het Oostmiddelnederlands dialect dat Grote ongetwijfeld geschreven heeft, als hij zich van de volkstaal bediende? Men lette voorts op de volgende passages, waarvan ik de tekst geef uit hs. Gaesdonck, de reconstructie van Van Ginneken, de Lübeckse tekst naar de ed. Hagen en hs. Deventer 56, een oostmnl. tekst.

	hs. Gaesdonck	***reconstr. v.G.***	***hs. Lübeck***	***hs. Deventer 56***
III 31 5	Hier om moet een mensche boven gaen alle creatueren ende hem selven volcomelic versmaden ende in een hoge schouwen des inwendigen menschen staen. ende sien dattu schepper alre dingen gheen ghelickenisse en heveste mitten creaturen.	Hier om moet men boven gaen alle creatueren ende hem selven volcomelic verlaten: ende in een verrucking der zielen staen ende sien den scepper alre dingen.	Hyr umme ys noed dat me gha boven alle creaturen unde dat me vorlate sik sulves vullenkomen unde stan yn de up ruckinghe der zele unde sen den schipper aller creaturen.	Daer om moetstu boven alle creaturen gaen Ende di selven volcomelike laten ende in bovenganc dijns hërten staen ende sien dat die schepper alre dingen niet ghelijcs en hevet mitten creaturen.
31 8	Hier toe behoeftmen grote genade die die ziele opboer ende ophelpe boven oer selven.	Hier toe behoeft men grote genade: die die ziele opboer, ende oprucke boven oer selven.	Hyr umme hort dar grot gnade tho, de de zele vor hove unde se up rucke boven sik sulven.	Daer hoert grote gracie toe die die ziele verheft ende boven hoer selven op grijpt.
32 2	Alle die gheen die hem selven soeken ende lief hebben die sijn getoevet ende myt	Alle die gheen die hem selven soeken ende liefhebben die sijn getoevet ende myt	Alle egen scheffers, ores sulves leffhebbers, de ghirighen, de vromede	Alle die besitters der eyghentheiden ende minners hoers selfs die ghierighe

inwendigen voetbanden gebonden. Si begeren veel. si sijn curioes. wilt van herten ende soeken altoes sachte ende weke dinge ende en sueken nyet dat Ihesu Cristo toehoert. mer sij vysieren vake ende overleggen inder herten dat nyet dueren en mach.	inwendige voetbanden gebonden, de gierigen de nypliters de voren-omme-lopers die altoes weike dinge sueken nyet dat ihesu cristo toebehoert: ende die vake vysieren dat nyet en mach dueren.	sorghe voren, umme lopers, de de soken weyke dingk und nicht soken dat dar horet Ihesu Cristo, unde de dichten unde to hope setten dat nicht stande blyvet - wente al dat nicht van Godde is ghesproten, dat vor gheit -: dusse vorbenomenden synt ghesloten unde ghebunden myt helden.	sorchvoldighe die wijde lopers die der sueke [*sic*] sachte dinghen ende niet die ihesu cristo toehoren die sijn in allen ghebonden mit voethelden.

38 2	gheen knechte	gheen knechte of kostgenger	neyn denst knecht edder kofft knecht	gheen knecht noch eyghen man
38 8	Moyses had altoes een toevluchte totten tabernakel gods ende sochte daer antwoerde op alle twivele ende vraghen ende hi vloe totter hulpen des gebedes in allen periculen ende vervolginge of onvroetheit der menschen.	Altoes had Moyses toevluchte totten tabernakel omme daer twivele ende vragen te loessen ende hi vloe oec totter hulpe des gebedes in allen gevarliken dingen ende vervolginge der menschen omme daer van enthaven te werden.	Alle tyt hadde Moyses to vlucht to deme tabernakel umme twivelinghe unde vraghe to berichtende unde to losende, unde he vloch ok to der hulpe des bedes yn verlyken dynghen unde snodheyt der lude, uppe dat he dar van worde enthaven.	Alle tijt had moyses toganc totten tabernakel om sijn twivelinghe ende questien te soliveren [*sic*] ende hi vloe totter hulpen sijns ghebedes om die perikelen ende onstuer der lude te sachten.

De afwijkingen van de Gaesdonckse tekst in Van Ginneken's reconstructie zijn te verklaren uit het raadplegen van de Lübeckse fragmenten, maar waar haalt hij woorden als *kostgenger, nypliters* enz. vandaan? Uit andere mnd. teksten? En waar hij Gaesdonck omwerkt naar Lübecks model, komen woorden te voorschijn als *voren-ommelopers, oprucken* enz., die evenmin als de eerstgenoemde mnl. zijn.

Dit is het ‘Middelnederlands’ dat na al dat terug-corrigeren voor den dag komt. Op deze wijze is een oertekst geconstrueerd, waarvoor als patroon werd gebezigd een keuze uit de beste Imitatio-vertalingen. Op dit stramien is een bonte mengeling van allerlei ‘prae-Latijnse’ lezingen, van links en rechts bijeengehaald, geborduurd. Men krijgt, bij een poging om deze reconstructie op de voet te volgen, de gewaarwording zich in een vicieuze cirkel te bevinden: het ene ogenblik wordt men uitgenodigd een bepaalde Nederlandse tekst, op grond van oude lezingen die er in voorkomen en die te halen zijn uit prae-Kempistische teksten, als de oerredactie of als zeer verwant met deze te herkennen; dan weer zouden bepaalde lezingen in Latijnse handschriften als oud aangemerkt moeten worden, omdat de volkstaalteksten ze als zodanig staven.

Deze begripsverwarring is een gevolg van het feit dat voor Van Ginneken de Latijnse tekst, ondanks zijn verzekering van het tegendeel, praevaleert boven de Dietse. Hoezeer hij onder de ban stond van de Latijnse Imitatio, het devotieboek dat hij als geestelijke bij zijn methodische meditatie tot een stuk van zijn ziel had gemaakt, is te bewijzen uit een veelzeggende vergissing. Plaatst men grondtekst en vertaling in parallelafdruk naast elkaar, dan is het een voor de hand liggend en goed gebruik op de linker bladzijde de eerste en op de rechter pagina de overzetting te laten afdrukken. Hier ziet men tot zijn verbazing het omgekeerde: links de Latijnse, rechts de Dietse tekst! Verscholen onder de Errata et addenda op blz. 440 staat:

‘Overal behalve blz. 312-365 en blz. 426-437 had de oudere Nederlandse tekst links en de jongere Latijnsche tekst rechts moeten staan’.

Dit ‘behalve blz. 312-365 en blz. 426-437’ staat in verband met een inconsequentie in de reconstructie. Deze bladzijden behelzen, volgens Van Ginneken, de

latere inlassingen. Als men *de* gerestaureerde Dagboektekst in uitzicht stelt, is het inconsequent de latere interpolaties mede op te nemen, ook al worden ze afgedrukt in een letter van een andere kleur, zodat ze duidelijk als een toevoegsel te herkennen zijn. Dergelijke stukken behoren in de oertekst niet thuis. Toen hij in 1944 de Navolging 'naar de oudste teksten in de authentieke volgorde' bewerkte, heeft hij ze dan ook resoluut over boord geworpen[1].

Misschien is bij sommigen de vraag opgekomen, hoe het toch komt, dat de oorspronkelijke Dietse Dagboektekst van boek I, II en III verdwenen is, zij het niet spoorloos; de volkstaalteksten zouden hiervan immers, volgens Van Ginneken, omwerkingen zijn. De Nijmeegse hoogleraar weet een verklaring. 'Maar ten slotte blijkt, waarschijnlijk omdat de Pauselijke erkenning van het klooster te Windesheim nog altijd niet was ontvangen, vast te zijn besloten, alles maar te laten, gelijk het nu eenmaal was, en voort te gaan met den naam van Geert Groote, hun heiligen vereerden Stichter, nooit als auteur van welk geestelijk geschrift ook te vernoemen, tenzij het al vóór zijn dood als zoodanig bekend was. Men begreep echter, dat nu Florens Radewijns oud werd, er dan ook eenige definitieve maatregelen te nemen waren, en de met eigen hand geschreven geestelijke boeken van den stichter uit de wereld moesten geholpen worden... Zoo moet ook Florens Radewijns er ten slotte toe besloten hebben: den autograaf van het Dagboek van Geert Groote zelf te verbranden.'[2] En ergens anders schrijft hij in verband met het auteursprobleem: 'En degenen die het ware er van weten, zwijgen of verdonkeremanen zelfs de feiten, die er omheen liggen, zelfs hebben ze door den Zwolschen tekst geprobeerd het eerste boek onder de werken van Jan van Schoonhoven te verstoppen.'[3] Naar aanleiding van het feit dat vele Latijnse Imitatio-handschriften spreken van een Carthusiensis in Rheno als auteur zegt hij elders: 'Misschien is de "Kartuizer aan

1) J. van Ginneken, *De navolging van Christus, naar de oudste teksten in de authentieke volgorde bewerkt.* Meded. der Nederl. Ak. v. Wetensch., Afd. Letterkunde NR VII, No. 1, Amsterdam 1944. Een behandeling van deze modernisering valt buiten het kader van deze studie. Alleen de volgende opmerking. Het trof mij bij vergelijking van deze bewerking met de beste vertaling die in onze taal van de Imitatio bestaat, die van Is. van Dijk, (*Thomas a Kempis, De Navolging van Christus*, uit het Latijn vertaald door Is. van Dijk, 9de druk, Haarlem 1948), dat Van Ginneken hiervan herhaaldelijk gebruik heeft gemaakt; ieder die beide exx. naast elkaar legt, kan dit toetsen aan de woordkeuze en tal van zinswendingen. Ik haast mij hieraan toe te voegen, dat deze opmerking geenszins geringschattend, in de zin van 'Imitation is the sincerest form of flattery', bedoeld is. Het komt mij als iets vanzelfsprekends voor, dat bij een klassiek en weinig 'persoonlijk' werk als de Navolging de beste bestanddelen van elke vertaling overgaan in de volgende. Zo wordt zulk een boek nationaal bezit in de ware zin des woords. Hetzelfde geschiedt, naar bekend is, met bijbelvertalingen, encyclopaedieën, woordenboeken, enz.
2) J.v. Ginneken in Onze Taaltuin VIII, 1939-'40, 298-299.
3) J.v. Ginneken in Onze Taaltuin IV, 1935-36, 17. Met de Zwolse tekst is bedoeld hs. Zwolle Emmanuelshuizen 6, dat behalve boek I van de Imitatio ook een vertaalde brief van Jan van Schoonhoven bevat. Zie ook *Op zoek, 127:* 'Het Windesheimer handschrift te Zwolle maakt op mij telkens weer den indruk, dat dit een poging is geweest, om althans het eerste boek op naam van Jan van Schoonhoven te krijgen, die immers de oudste Latijnsche Q-redactie had vastgesteld, waarnaar deze tekst "uten Latijn in Dietsche" heette "overgezet".'

den Rijn" wel een door Hendrik Eger van Calcar met dezelfde bedoeling verzonnen pseudoniem'[1] (voor Grote nl.).

Deze handelwijze verklaart hij uit 'ordes-politiek omtrent de schriftelijke nalatenschap van Geert Groote'[2]. De broeders en koorheren van Windesheim wilden de nagedachtenis van hun grote voorganger van smet zuiver houden door bij voorbaat hun tegenstanders de gelegenheid te benemen critiek uit te oefenen op zijn vroeger levensgedrag en zijn rechtzinnigheid verdacht te maken. Ordes-politiek was het alle afschrijvers en bewerkers van het Dagboek, voorzover dit nog bestond, het consigne te geven de tekst hiervan te corrigeren, om te werken, terug te vertalen naar de onschuldige Q-redactie en anderen voor de werkelijke auteur te laten doorgaan. Zo was het ook ordes-politiek de oudste Vita Gerardi - die van Johan Cele - welke tal van bijzonderheden bevatte, waarvan de tegenpartij wellicht behendig misbruik kon maken, te verdoezelen en te vervangen door een levensbeschrijving van de hand van Thomas a Kempis. Trouwens, zoals Van Ginneken de oertekst van het Dagboek meent te kunnen reconstrueren, zo denkt hij ook de oorspronkelijke tekst van Cele's vita te kunnen herstellen[3]. Het gehele verhaal van de verdwijning van het Dagboek en de oudste Vita doet denken aan de vermaarde schedelhistorie uit zijn werk *Geert Groote's levensbeeld* blz. 116-119. Uit de woorden van Grote 'habeo caminum in capite' weet de hoogleraar op te maken dat Geert Grote, om van zijn hoofdpijnen af te komen, op echt Middeleeuwse wijze zich bij een meester in de zwarte kunst de schedel had laten trepaneren, hetgeen gepaard was gegaan met de bijbehorende bezweringen. Wie zou willen tegenwerpen dat in de Broederkerk te Deventer toch maar de schedel van Grote te zien is zonder 'schoorsteengat', wordt door Van Ginneken opgewacht met de verklaring, dat de Windesheimse ordespolitiek de doorboorde schedel had doen vervangen door een ongeschonden exemplaar, 'anders had men een al te sprekend bewijs gehad van Groote's niet zeer voorbeeldige leven'!

Tegen zulk een geromantiseerde geschiedschrijving, want met een andere term kan men de geschetste constructie niet bestempelen, zijn zowel in details als in het algemeen bezwaren in te brengen. Wat de verbranding van de autograaf van het Dagboek betreft, dit verhaal steunt op het bericht over de wens die Geert Grote op zijn sterfbed heeft geuit, dat men na zijn dood al zijn papieren, waarin bijzonder-

1) J. van Ginneken in Onze Taaltuin VIII, 1939-'40, 298. Nergens maakt Van Ginneken melding van hef feit, dat ook Thomas a Kempis door afschrijvers als een lid van de orde der Karthuizers beschouwd werd; in een hs. van de Hauptbibliothek der Franckeschen Stiftungen te Halle a.S., dat een vertaling van zijn *Orationes et meditationes de vita Christi* bevat, wordt hij 'broder thomas van der kathuseri orden' genoemd, m.i. een bewijs te meer van de grote verwarring en onzekerheid ten aanzien van het auteurschap van Thomas' werken. Zie over genoemd hs.: M.J. Pohl, *Thomas Hemerken a Kempis. Opera omnia* V (Friburgi Brisigavorum 1902), 372.

2) Onze Taaltuin VIII, 1939-'40, 298.

3) Van Ginneken is tot deze hypothese van Cele's Vita gekomen door kennisneming van de artikelen van W.J. Kühler, *De betrouwbaarheid der geschiedschrijving van Thomas a Kempis*. Ned. Arch. v. Kerkgesch. NS XXV, 1932, 44 vlgg. en *De oorspronkelijke vita Gerardi Magni en haar schrijver*. Studiën, jrg. 65, dl. CXIX, 1933, 66-105. Zie overigens J. van Ginneken, *Geert Groote's levensbeeld naar de oudste gegevens bewerkt*, Amsterdam 1942; posthume herdruk Amsterdam 1946; passim.

heden stonden over zijn vroeger leven, zou verbranden. Van een Dagboek of een autograaf wordt echter nergens gerept, dus evenmin van de vernietiging daarvan. Dat een vertaald Imitatio-boek in één handschrift met een brief van Jan van Schoonhoven voorkomt, is een verschijnsel, waarachter men niets anders te zoeken heeft dan dat de moderne devoten in één verzamelband teksten van gelijke aard bijeenbrachten. En overschat Van Ginneken niet de verdenking die zou kunnen rusten op het Dagboek van Grote?[1)] Als het al ooit bestaan heeft, dan zal het toch wel een werk geweest zijn als de *Conclusita et proposita*, dus een doodonschuldig werk.

Er is tegen Van Ginneken's voorstelling van zaken ook een bedenking van algemene aard te maken. Een invloedrijke ordes-politiek die hij telkens, wanneer zijn tegenpartij het hem lastig maakt, als een deus ex machina laat optreden, is een te modern begrip om hier als argument dienst te kunnen doen. Het onderstelt een hechte organisatie van een tot macht gekomen orde. De Windesheimse klooster-vereniging was in haar beginjaren een congregatie, die haar kracht putte uit een oprechte bezieling voor de idealen van de Moderne Devotie, een organisatie waarin een frisse, zuivere geest heerste en die zich niet leende voor een behendige doodzwijg- en onderschuiftactiek, welke doelbewust aanstuurde op een literaire mystificatie. Wat Dr. C.H. Lambermond O.P. in zijn bespreking van *Geert Groote's levensbeeld* door J. van Ginneken schrijft naar aanleiding van de ordes-politiek met betrekking tot de nagedachtenis aan leven en werken van de stichter is hierop geheel toepasselijk: ‘Maar mogen wij hier vragen, is dat geen minderwaardige politiek, die over den geest van Windesheim te denken geeft en deze wel in een heel bijzonder onaangenaam en onsympathiek daglicht stelt? Zouden de niet-katholieken dan vroeger toch gelijk gehad hebben met hun verwijt tegen de kloosters, die al het ongunstige maar zoo veel mogelijk verdonkeremaanden om zoo mooi mogelijk voor de dag te komen? Maar nog meer, was die ordespolitiek voor Windesheim noodzakelijk? En is het aanvaarden van een zoodanige ordespolitiek niet eerder een handig uitgedachte maar ongefundeerde hypothese om de onderlinge verhouding der vitae te verklaren?’[2)].

Een zwakke plek in Van Ginneken's constructie is zijn datering van de handschriften. Wie opereert met handschriftelijke teksten en hun geschiedenis, moet heel zeker zijn van zijn zaak, als hij het jaar van ontstaan meent te kunnen aangeven; is hij dat niet, dan dient hij zich te verlaten op het gezag van ervaren palaeografen. Huijben heeft reeds de aandacht gevestigd op de te vroege datering van het ‘hs. Kieckens’ (Brussel II 2349), dat door Van Ginneken ± 1390 wordt gesteld en hs.

1) J. van Ginneken, *Op zoek*, 94: ‘Ten slotte moeten wij, in verband met den hierboven in Hoofdstuk V meermalen gebleken angst van Geert Groote's leerlingen voor de orthodoxie van zijn kostelijk erfstuk, ook dit bedenken: dat de vroegste verspreiding van het eerste en tweede Boek der Imitatio samenvalt met den voor ons bijna ongelooflijken strijd, dien een der hunnen, Zerbolt van Zutphen, ter verdediging van geestelijke lezingboeken in de landstaal heeft moeten voeren. Door de Imitatio als een Nederlandsch geestelijk boek uit te geven, kwam het ineens voor zeer velen uit een verdachte atmosfeer.’ Kanttekening: en hoe kon dan de Getijdenbewerking van Grote in korte tijd het in Nederland meest gelezen Dietse boek worden?

2) In Ons Geestelijk Erf 1943, 217-218. Deze bespreking kwam mij pas onder ogen, toen ik voor mij zelf een dergelijke gedachtengang al ontwikkeld had; omdat pater Lambermond mij - zij het in een ander, maar toch analoog verband - vóór geweest is, citeer ik zijn formulering.

Zwolle, Emmanuelshuizen 6, dat ± 1420 geschreven zou zijn, hoewel De Vreese reeds in 1902 had bewezen dat het na 1440 geschreven moet zijn[1]. In zijn behandeling van prae-Kempistische Latijnse teksten van boek II dateert Van Ginneken in hs. Brussel 14069-88 het gedeelte dat Im. I-III bevat, als een 'texte de 1400' en ziet hij hierin zelfs de autograaf van Hendrik Eger van Calcar. Deze 'codex Calcarensis'[2], zoals Van Ginneken hem noemt, bevat behalve een afschrift van de 'Chronica Priorum maioris domus Carthusiae', lopend tot 1398, een Nederlandse Ruusbroecktekst. Slaan we nu De Vreese's beschrijving van dit verzamelhandschrift op, dan blijkt, dat deze palaeograaf van professie als tijd van ontstaan ca. 1430-1435 aanneemt[3]. Hiermede valt een der hoofdpijlers van Van Ginneken's constructie weg[4].

Een ander argument van Huijben kan eveneens aangevuld worden. 'Maar', aldus H., 'als de Navolging reeds in het Nederlandsch bestond, waarom dan, in de XVe eeuw, die *zeven* verschillende, op zich zelf staande, *Nederlandsche vertalingen* der Imitatio? ... Wat doet men met al die verklaringen der vertalers, die getuigen dat zij uit het *latijn* vertaalden? - O, dat is heel eenvoudig antwoordt prof. v.G.; die oude volkstaal-teksten zijn weliswaar oorspronkelijk uit het Nederlandsch vertaald, maar later, toen de Latijnsche tekst als de authentieke werd aangezien, werden ze allemaal naar het Latijn terugvertaald, gecorrigeerd en gewijzigd.'

In de eerste plaats is het al bevreemdend, dat zevenmaal een Nederlandse tekst naar een ... Nederlandse tekst bewerkt zou zijn. Maar omgekeerd: wanneer de Nederlandse tekst de originele is, en wanneer het dan werkelijk waar is dat hiervan zeven min of meer zelfstandige omwerkingen bewaard zijn, waarom is er dan slechts één, en zijn er niet een aantal onafhankelijke Latijnse vertalingen van overgeleverd? Alle Latijnse Imitatio-teksten, hetzij ze de standaardtekst-Q bevatten, of een beknopter, resp. uitvoeriger redactie inhouden, zijn gesteld in dezelfde bewoordingen[5]; de volkstaalteksten, zowel de volledige als de onvolledige, in uiteenlopende redacties.

Er rest nòg een middel om de these op haar aannemelijkheid te onderzoeken. Gesteld dat het Dagboek oorspronkelijk in het Nederlands is geschreven, en aange-

1) J. Huijben, *Geert Groote en de Navolging*. Ons geestelijk erf III, 1929, 312-313.
2) Volgens Maria Alberta Lücker, *Meister Eckhart und die Devotio Moderna*, Leiden 1950, 131, is het *Exercitatorium* dat in dit handschrift voorkomt, niet door Hendrik Eger van Calcar, zoals Van Ginneken dacht, maar door Hugo van Balma geschreven.
3) Beschrijving en inhoudsopgave bij W. de Vreese, *De handschriften van Jan van Ruusbroec's werken*, Tweede stuk, Gent 1902, 664-668, noot 1. Zie ook J. van Ginneken, *Trois textes pré-Kempistes du second livre de l'Imitation*, Amsterdam 1941, 26-27 sqq.
4) Een andere hoofdpijler berust op een verlezing! Van Ginneken leest (*Geert Groote's levensbeeld*, 28): 'Libro de vita et conversione sua sancta', terwijl er staat 'conversatione'; zie S. van der Woude, *Johannes Busch*, Edam 1947, 166, noot 2.
In het voorbijgaan vestig ik de aandacht op het artikel van A. Condamin, *Critique interne et témoignage des manuscrits. Debetur gratia ou dabitur*. Imit. Chr. II, c. X, 2, in: Recherches de Science Religieuse XXIII, 1933, 328-330, waarin de lezing 'debetur', door Hagen en Van Ginneken 'bijna een ketterij' genoemd (*Nav.* 55), als een onschuldige variant van 'dabitur' wordt verklaard.
5) Een uitzondering maakt de Eutin-codex van ± 1440, die volgens Van Ginneken een excerpt van Zerbolt zou bevatten; zie zijn *Trois textes pré-Kempistes du premier livre de l'Imitation*, Amsterdam 1940, 13-17.

nomen dat de Nijmeegse hoogleraar er in geslaagd is het te reconstrueren, dan zou het mogelijk zijn deze mnl. tekst stilistisch te vergelijken met de andere Dietse geschriften van Grote. Dan moet deze er zijn 'onuitwischbaren stilistischen vingerafdruk'[1)] op hebben achtergelaten. Wanneer Van Ginneken hiernaar een onderzoek instelt, bepaalt hij zich tot een vergelijking van de Latijnse Imitatio-tekst met de Latijnse geschriften van Grote[2)]. Alvorens enkele opmerkingen te maken over mogelijke overeenkomsten of verschillen tussen het Diets van de 'oertekst' en dat van Grote's andere geschriften in de landstaal, wil ik eerst in het reine komen met het begrip 'oertekst'. Het gaat er hier om, een heldere voorstelling te krijgen van de bruikbaarheid van het materiaal dat Van Ginneken ons in zijn reconstructie voorlegt. Heeft hij de pretentie in zijn grote uitgave de Imitatio teruggebracht te hebben, zo al niet precies dan toch bij benadering, in de woordkeuze en zinsbouw, waarin Grote ze oorspronkelijk zou hebben opgetekend? Zijn de woorden die op de rechter bladzijden, in zwarte letters gedrukt zijn, de woorden van Grote, zoals ze uit zijn pen zijn gevloeid? Men zou het gaan geloven, als men de titel *De Navolging van Christus of het dagboek van Geert Groote in den oorspronkelijken Nederlandschen tekst hersteld* herleest. Of legt de reconstructie ons, ongewild, niets anders voor dan een lappendeken van prae-Kempistische, prae-Latijnse lezingen? Dat is de gedachte die zich opdringt, als men leest dat Van Ginneken meent 'een heel veiligen oertekst' voor III te hebben gereconstrueerd[3)]. Als dat, tegelijkertijd, het geval is, dan ontstaat bij het hanteren van de term 'oertekst' dezelfde verwarring als we reeds eerder geconstateerd hebben bij de hantering van begrippen als 'vertaling' en 'verwantschap'[4)]. Slechts ten aanzien van IV heeft Van Ginneken zich op ondubbelzinnige wijze uitgesproken. 'Althans voor Boek IV', zegt hij, hebben wij 'Geert Groote's eigen ω tekst waarschijnlijk heel en al ongedeerd bewaard'[5)]. Daarom is het billijk alléén deze tekst als uitgangspunt te gebruiken, d.w.z. het gedeelte van IV[1], dat Van Ginneken naar het Nijmeegse en Brusselse hs. in zwarte letters heeft laten afdrukken.

Anderzijds: welke authentieke, Dietse geschriften van Grote staan tot onze beschikking? Een aantal brieven[6)], een tractaat[7)] en een vertaald getijdenboek met glossen[8)]. Wat van zijn sermoenen in het Nederlands bewaard is, zijn uittreksels

1) Cf. Hoofdstuk IX van *Op zoek*, getiteld: 'Heeft de schrijver der Imitatio ten slotte misschien een onuitwischbaren stilistischen vingerafdruk op zijn werk achtergelaten?' (blz. 109-116).
2) Zie, behalve het hiervoorgenoemde gedeelte uit *Op zoek*, J. van Ginneken, *Trois textes pré-Kempistes du second livre de l'Imitation*, Amsterdam 1941, 18-22.
De enige keer dat Van Ginneken Grote's andere Mnl. teksten ter sprake bracht en in het onderzoek betrok, was toen hij in Onze Taaltuin X, 1941-'42, 73-93 in een opstel, getiteld *Een mystiek tractaat van Geert Groote*, het boekje 'Den grondsteen der volmaecktheyt', verschenen a^{o} 1638 te Antwerpen, op rekening van Grote trachtte te stellen.
3) Zie boven blz. 44.
4) Zie boven blz. 28-29.
5) v. Ginneken, *Nav.*, 71.
6) W. Mulder, *Gerardi Magni Epistolae*, Antwerpiae 1933, 1, 265-268, 282-292.
7) W. de Vreese, *Geert Groote. De Simonia ad Beguttas*. De Middelnedarlandsche tekst opnieuw uitgegeven met inleiding en aanteekeningen, 's-Gravenhage 1940.
8) W. Moll, *Geert Groote's Dietsche vertalingen*, Amsterdam 1880. N. van Wijk, *Het getijdenboek van Geert Groote*, Leiden 1940.

van anderen. De oogst is dus betrekkelijk gering, hetgeen niet te verwonderen is bij een man die zich bij voorkeur van het Latijn bediende voor de schriftelijke weergave van zijn gedachten[1)].

Een andere moeilijkheid is dat het niet aangaat van *de* stijl van Grote te spreken, noch ten aanzien van het Latijn[2)] noch van het Diets dat hij schreef. Het stijlkarakter van een geschrift wordt mede bepaald door zijn bestemming. In het tractaat *De Simonia ad Beguttas* is de kenner van het kerkrecht aan het woord, in de Dietse Brieven de practische geestelijke raadsman, in het Getijdenboek, - dat overigens vrijwel geheel met inbegrip van de glossen vertaalwerk is - de zielzorger. De Brieven komen dus het meest overeen met de inhoud van de Imitatio. Huijben heeft, sprekend over de Latijnse tractaten, brieven en sermoenen, er op gewezen, dat Grote in zijn geschriften steeds de geleerde meester in de vrije kunsten, jurist en doctor in de geneeskunde blijft; wat hem het best kenmerkt, is zijn 'belezenheid en boekenliefhebberij'; aan de namen van auteurs uit wier werken hij citeert, hecht hij grote waarde: 'die naam is immers op zich zelf reeds een bewijs en een waarborg'[3)]. Dezelfde kenmerken vinden we, in mindere mate, maar toch naspeurbaar, in de Dietse brieven en glossen. Hij staaft zijn adviezen met uitspraken van met name genoemde kerkelijke schrijvers, en de psalmexegese die hij in de verklaringen van de getijdenvertaling geeft, maakt de indruk gemaakt te zijn door een man van eruditie die geheel thuis is in de Middeleeuwse bijbelcommentaren. Leggen we hiernaast de Dietse tekst van Im. IV[1], dan nemen we in de rustig-meditatieve stijl niets waar van de waakzame gespannenheid van de geleerde die elke uitspraak wetenschappelijk wil verantwoorden. De tegenwerping dat Im. IV[1] geschikt gemaakt is voor lekengebruik, gaat niet op; ook de getijden waren voor 'simplices et indocti

1) J.G.J. Tiecke, *De werken van Geert Groote*, Utrecht-Nijmegen 1951, 241-244 spreekt het vermoeden uit dat de Middelnederlandse vertaling van de *Epistola noviciorum* van de Karthuizer Henricus van Coesfeld (o.c. bewaard in hs. Berlijn Germ. oct. 430, Brussel 11151-11155, Deventer 52 en Leiden BPL 2383) vervaardigd is door Geert Grote. Vermelding verdient in deze samenhang dat de vraag is gesteld of *Dat leven ons leven Heren* in hs. C 2° n. 10, fol. 2-62, van het klooster S. Agatha in Cuyk identiek is met die *Concordia Evangelistarum de Passione Domme*, die Tiecke overigens, *a.w.* 261-262, onder de 'onzekere werken' van Grote opneemt en bespreekt. In zijn gestencild proefschrift *De studiis exegeticis Devotionis modernae*, Warmundae 1935, 30, komt N. Greitemann tot de conclusie: 'Quidquid sit de auctore, opus hoc certissime non concordat cum supra nominata Concordia evangelistarum de passione.' We lezen hier verder: 'Professor W. de Vreese, historiae litterariae Neerlandicae necnon artis palaeographicae peritissimus, tamquam sententiam probabilem proponit: ipse Gerardus M. non solum composuit hoc opus, sed etiam materialiter scripsit, ita ut hic haberetur autographum. Ipsum opus consistit in libera narratione Vitae Iesu Christi, quae tamen indicia Evangeliorum pressius sequitur, notis marginalibus vel glossis omissis.' (Zie ook K.C.L.M. de Beer, *Studie over de spiritualiteit van Geert Groote*, Brussel-Nijmegen 1938, 48). Het handschrift is volgens de beschrijving, welke men in Cuyk gemaakt heeft, afkomstig van Frenswegen (Greitemann zegt echter: 'Codex provenit ab ipso monasterio principali in Windesheim'). Uit een foto van het handschrift is mij gebleken dat het '*leven ons leven Heren*' in het mnd. geschreven is; dit, gevoegd bij de omstandigheid dat op fol. 222^{2} het jaartal 1473 voorkomt, doet mij betwijfelen of het vermoeden van De Vreese dat we hier werk van Geert Grote, en nog wel in een autograaf, voor ons hebben, juist is.
2) Zie Tiecke, *a.w.*, 224-225.
3) J. Huijben, *Geert Groote en de Navolging*. Ons Geestelijk Erf III, 1929, 328-339. Huijben vindt van dat alles niets terug in de Latijnse Imitatio.

laici', in het bijzonder 'sorores'[1]. Bijbelteksten pleegt Grote nauwkeurig te citeren; in IV[1], evenals in de Latijnse Imitatio en de andere tractaten van Thomas a Kempis, ontmoet men uitsluitend Schriftuurplaatsen zonder opgave van de vindplaats[2].

In de Getijdenvertaling met bijbehorende glossen ontmoeten we een aantal woorden die Grote met kennelijke voorkeur bezigt. Voor 'salvator', 'salutaris' gebruikt hij *heilgever*; *grontoetmoedich,* een woord uit de Z. Ned. mystiek, is schering en inslag. De proloog op 'Onser Vrouwen ghetiden' eindigt met een voor Grote's woordkeus karakteristieke passage: 'want die gemeynte niet en weet wat iubiliren is, so hevet hie [sc. de vertaler, Grote zelf] daer voer gheset: volhertelike blijscap, want iubiliren anders niet en is dan volhertelike blijscap, die men niet ghewoerden en can'[3]. Wat heeft nu IV[1] voor deze woorden? I.p.v. *heilgever* steeds *behoder* (2 1), *gesontmaker* (4 21, 22), *salichmaker* (4 24)[4]. Het woord *grontoetmoedich* ontbreekt ten enenmale, en dat in tractaat, waar het begrip 'humilitas' een van de meest voorkomende is. *Volhertelike bliscap* zoeken we eveneens vergeefs; hiervoor heeft IV[1]: *yubilacien* (1 23), *bliscap* (17 11), *gheestelike vroude* (17 8)[5].

Waarnemingen van deze aard wettigen de conclusie dat tussen IV[1] en Grote's Dietse geschriften geen sprekende trekken van overeenkomst bestaan. Gevoegd bij het hierboven blz. 13-22 opgemerkte over de vertalingskenmerken in IV[1] leiden ze tot de conclusie dat ook dit deel van de Navolging een vertaling is van een Latijns tractaat van Thomas a Kempis.

f) *Slotsom*

Een enkel woord nog ter samenvatting en adstructie van het voorafgaande. De uitgave van een Dietse Navolgingstekst maakte een confrontatie met de stelling van Van Ginneken noodzakelijk. Wegens de toenemende bijval die zijn theorie vindt en gezien de onzekerheid die bij sommigen ten aanzien van de nieuwe probleemstelling heerst, heb ik mijn aanvankelijke schroom, om in de Inleiding van mijn positiebepaling rekenschap en verantwoording af te leggen, laten varen. Het is gebleken dat de tekst van hs. Leiden, Letterk. 339 niet teruggaat op een oude Dietse oerredactie, maar een simpele vertaling is van *De Imitatione Christi*. Hetzelfde geldt van alle andere volkstaalteksten. Tot hun ware proporties teruggebracht, berusten ze, zowel de onvolledige als de volledige, op het werkje van Thomas a Kempis. De fragmenten waaraan Van Ginneken, op voorgang van Hagen, voor het opsporen

1) Zie W. Moll, *a.w.*, 2-3.
2) Van Ginneken geeft dit implicite toe als hij in *De Nav. v. Chr., naar de oudste teksten in de authentieke volgorde bewerkt*, Amsterdam 1944, blz. 5, noot 2, schrijft: 'Daar G. Groote zijn bijbelteksten volstrekt niet altijd letterlijk citeert,...'. Met Groote bedoelt hij de auteur van het 'Dagboek'. Over de verschillende wijze waarop Grote en Thomas a Kempis de bijbel citeren, handelde N. Greitemann *o.c.* 119-121; zie ook De Tijd van 7 en 9 Nov. 1935, Avondblad.
3) Zie W. Moll, *a.w.*, 53.
4) Het hier uitgegeven teksths. Leiden, Letterk. 339 heeft éénmaal *heilgever* (IV cap. 4:2), waarschijnlijk onder invloed van het meer en meer bekend worden van dit woord.
5) Zie overigens over Grote's woordkeus mijn *Bijdrage tot geschiedenis der Middelnederlandse Psalmvertalingen*. Bundel-De Vooys, Groningen 1940, 66-67.

van de gepostuleerde oertekst een beslissende betekenis toekent, zijn in wezen niets anders dan incidenteel vervaardigde uittreksels uit de Latijnse Imitatio; zowel de compositie van deze in de landstaal bewerkte excerpten, d.w.z. de keuze en rangschikking der capita, als de vertaalstijl, verraden niet zelden een kundige hand. Wanneer tegenover deze veelheid van sterk uiteenlopende volkstaalversies een vrijwel ongebroken eenheid in tekst-overlevering van de Latijnse Imitatio staat, is het 'luce clarius', dat de Latijnse tekst primair is en dat alle Dietse redacties post-Kempistische vertalingen zijn. Bij het herstel van de hypothetische oertekst is de Nijmeegse hoogleraar er niet in geslaagd de authentieke redactie van Geert Grote's dagboek in de bewoordingen waarin deze zijn gedachten zou moeten hebben opgeschreven, aan het licht te brengen. Wat hij ons in zijn reconstructie wèl voorzet, is een bonte keuze uit goed uitgevallen vertalingen, waarvan hij de tekst willekeurig gewijzigd en tot een staalkaart van zgn. prae-Latijnse lezingen gemaakt heeft. De stilistische vergelijking van deze gerestaureerde tekst met de andere Dietse geschriften van Grote heeft ten aanzien van de auteurskwestie tot een negatief resultaat geleid.

De sleutel die Van Ginneken ter oplossing van het door Hagen en hemzelf geschapen Imitatio-probleem aanbiedt, is derhalve onbruikbaar. Zijn voorstelling van zaken is averechts[1)]. Dat zijn betoog toch in veler oog een schijn van aannemelijkheid had, en nog heeft, komt doordat ook in een averechts borduurpatroon nog orde en samenhang te bekennen is; wanneer zulk een bewijsvoering gesteund wordt door een lange reeks van scherpzinnig bedachte en gloedvol voorgedragen argumenten, vermag zij zelfs gevestigde overtuigingen aan het wankelen te brengen. Om zijn veronderstelling des te aannemelijker te maken, moest hij enerzijds belangrijke feiten veronachtzamen of door spitsvondige redeneringen hun betekenis verkleinen, anderzijds het gewicht van bijkomstigheden bovenmatig accentueren. Zo verklaart hij het verdwijnen van de oertekst uit ordes-politiek: de leiders van de congregatie zouden hebben besloten de autograaf te vernietigen ten einde hun vereerde voorganger tegen laster te vrijwaren. Wàt voor gevaarlijks de oudste redactie van de Imitatio bevat kan hebben, heeft Van Ginneken verzuimd aan te tonen. Toch zou het Dagboek niet zonder enig spoor achter te laten verdwenen zijn; alle volkstaalteksten zouden daarvan in meerdere of mindere mate een derivaat zijn, maar telkens wanneer de bewerker zijn redactie neerschreef, 'vertaalde' hij 'terug' naar de latere P- of Q-tekst van de Imitatio om zo de ware herkomst van de oertekst aan het oog te onttrekken. Alsof op Windesheims bevel een gehele schare van omwerkers, wonend in verschillende kloosters en levend in verschillende tijden, in de weer geweest is door het aanbrengen van allerlei 'quasi-correcties' de authentieke tekst te camoufleren met een laag van Kempistische lezingen! Alsof die mannen er op uit waren hun tegenstanders op deze wijze op een dwaalspoor te brengen, en er een heimelijk plezier in hadden de Imitatio-onderzoekers van later eeuwen voor een warnet van raadselen te plaatsen!

Om het stijlverschil tussen Grote's schriftelijke nalatenschap en de later door

1) Vgl. Bon. Kruitwagen in De Maasbode 7, 8, 9 en 11 Juli 1929.

Thomas of wie dan ook toegevoegde gedeelten aan te tonen, om het zielkundig bewijs te geven van zijn stelling, moest Van Ginneken, meer congeniaal met de dynamische Grote dan met de placide Thomas, de tegenstelling tussen de ziels-structuur van de een en die van de ander meer beklemtonen dan nodig was. Dom Huijben heeft terecht betoogd dat een groot deel van Van Ginnekens psychologische bewijsvoering even goed van toepassing kan zijn op het innerlijk leven van Thomas a Kempis. Ook onder het schijnbaar onbewogen oppervlak van de ziel van de nog vrij jonge Thomas - *De Imitatione Christi* heeft hij in de kracht van zijn leven geschreven - kan het gekookt en gebruist hebben. Stille wateren hebben immers diepe gronden.

De gedachte dringt zich op dat Van Ginneken zich dáárom zo aangetrokken gevoeld heeft tot de figuur van Grote, omdat hij eigen zielegang weerspiegeld zag in de innerlijke ontwikkeling van de vader der Moderne Devotie, de lekenapostel naar zijn hart. Het door hem zelf geschapen probleem liet hem niet los, en zo kwam hij er toe, volkomen te goeder trouw, subjectieve ervaring terug te projecteren op de voorstelling die hij zich van Grote's persoonlijkheid gemaakt had. In de levensbeschrijving van deze man in wie hij zich zelf heeft herkend, gaf hij een geestelijk zelfportret dat van meer waarde is voor de toekomstige biograaf van een van Nederlands grote geleerden dan voor de beantwoording van de vraag aan wie wij de Navolging te danken hebben.

Voorzeker past een volmondige erkenning van zijn onmiskenbare verdiensten ook op dit terrein van wetenschap. Hij heeft opnieuw de aandacht gevestigd op de volkstaalteksten van de Imitatio, de meeste van deze opgespoord en geordend. Hij heeft de Nederlandse afkomst van de Navolging, voor vele buitenlanders nog een discutabel punt, als vanzelfsprekend verondersteld en door zijn oeuvre krachtig gefundeerd. Hij heeft nieuw licht laten vallen op de Moderne Devotie en de figuur van Geert Grote. Kortom, wanneer we de subjectieve elementen uit zijn voorstelling van zaken wegdenken, blijft er genoeg over dat zijn werk waardevol maakt. Bergen werk moet hij verzet hebben. Gelukkig is een deel van deze arbeid niet vergeefs geweest, en behoeven wij niet te gewagen van de tragiek van een geleerde die zijn beste krachten heeft aangewend voor het najagen van een hersenschim. De positieve winst van zijn studies logenstraft zulk een uitspraak[1)].

Desalniettemin staat het vast dat intuïtie en verbeeldingskracht, aangeboren flair en ontvankelijkheid voor nieuwe visies, stellig onmisbare voorwaarden en stimulerende krachten voor elke beoefenaar van de wetenschap, hem hier toch parten hebben gespeeld. Het bouwwerk dat hij ‘van de ruwe fundamenten tot aan de ijlste

1) Men vergelijke hiermede het oordeel van P.J. Meertens in *Geestelijk Nederland 1920-1940*. Overdruk: *Nederlandse filologie,* Amsterdam-Antwerpen 1949, 21: ‘Van Ginneken bezat meer dan enig ander geleerde uit zijn tijd “les défauts de sa qualité”. De detail-kritiek heeft een dankbare taak wanneer zij zich met zijn werk gaat bezighouden. Maar ook wanneer van de feitelijke gegevens van de vele publicaties, die op zijn naam staan, niets zou overblijven, dan zou hem toch de eer toekomen dat hij op vele terreinen der linguistiek baanbrekend werk heeft verricht, nieuwe wegen heeft ingeslagen en eerder dan iemand anders de betekenis heeft begrepen van de nieuwe ontdekkingen op het gebied der taalstudie. Hij was een man die men op enige afstand moet bekijken om hem op zijn juiste waarde te schatten.’

torenspitsen' heeft willen optrekken, rust op een zo wankele basis dat een ineenstorting onvermijdelijk is, zodra men gaat wrikken aan het ondeugdelijk materiaal dat voor het leggen van de grondslagen gebezigd is. Van de weg waarop hij zich begeven had, had hij dienen terug te keren toen onloochenbare feiten hem waarschuwden dat hij zich op een dwaalspoor bevond. Zijn forse poging om alle volkstaalteksten in een alles-omvattend schema, herleidbaar tot één oerredactie, onder te brengen, was bij voorbaat tot mislukking gedoemd. In zijn studies over het auteurschap van de Imitatio heeft hij ons onvergetelijke bladzijden geschonken, maar tevens heeft hij door zijn reconstructie-arbeid en latere publicaties over zogenaamde prae-Kempistische teksten een grandioos misverstand in het aanzijn geroepen dat de geesten nodeloos in verwarring heeft gebracht. Hij heeft een 'monumentum aere perennius' willen oprichten voor Geert Grote, de man naar zijn hart. Zijn stelling is onhoudbaar, maar de geniale, scherpzinnige wijze waarop hij haar heeft geponeerd en verdedigd, wettigt de uitspraak dat hij er voor een andere grote uit het Rijk van de Geest een gedenkstuk mee geschapen heeft, en wel voor ... zichzelf!

Wijze van uitgave

Bij de voorbereiding van de tekstuitgave is rekening gehouden met de dubbele bestemming van een werk als het hier gebodene: het richt zich zowel tot Imitatio-onderzoekers als tot neerlandici. De tekst van het handschrift is zo getrouw mogelijk afgedrukt. Terwille van de eerste groep gebruikers, die behalve op nauwkeurigheid ook prijs stelt op leesbaarheid en practische bruikbaarheid, heb ik mij de volgende afwijkingen van de diplomatische methode veroorloofd:

1° *i* is gespeld als *j, u* als *v* en *w* als *uu,* wanneer de huidige klankwaarde van deze letters zulks eist.

2° alle afkortingen zijn opgelost, zonder dat de hiertoe gebezigde letters cursief zijn gezet; bij de oplossingen was de schrijfwijze (van de meerderheid) der voluit geschreven woorden beslissend.

3° eigennamen zijn gespeld met een hoofdletter aan het begin.

4° in de interpunctie is het hedendaagse systeem gevolgd.

5° vierkante teksthaakjes omsluiten woorden of passages die m.i. door onoplettendheid van de afschrijver weggelaten zijn, ronde haakjes elimineren woorden die de copiïst bij vergissing herhaald heeft, terwijl asterisken dienen ter aanduiding van plaatsen waar ik het nodig achtte corrupte lezingen te herstellen of de volgorde van de bewoordingen te wijzigen.

De voorgestelde toevoegingen, weglatingen en wijzigingen beperken zich in hoofdzaak tot die gevallen waar zij strikt nodig waren. Zolang de handschriftelijke tekst nog enige zin opleverde, is hij geëerbiedigd, zelfs daar waar hij niet beantwoordt aan de bedoeling van de Latijnse grondtekst. De genoemde grafische aanduidingen dienen derhalve als waarschuwingsseinen; in één oogopslag kan de gebruiker aan dit tekensysteem aflezen op welke plaatsen de druk afwijkt van het manuscript. De *Aantekeningen* in het tweede deel van dit werk bevatten de precieze lezingen van het handschrift en een verantwoording van de tekstcritiek. Bij de laatste konden de varianten uit andere handschriften van de in Leiden 339 voorkomende vertalingen van boek II en III, alsmede de andere vertalingen van boek I tot en met IV nuttige diensten bewijzen. De *Aantekeningen* brengen overigens meer emendaties en conjecturen dan in de afgedrukte tekst verwerkt zijn[1)].

In de transcriptie is het verschil dat de copiïst tussen *ij* en *y* maakt, gehandhaafd en zijn composita en afleidingen overgenomen zoals hij (of zij) ze, al dan niet aaneengeschreven, neerschreef.

Elk caput is naar de gangbare indeling in verzen verdeeld; boven elke bladzijde zijn de nummers van boek en caput vermeld.

1) Het bleek helaas achteraf onmogelijk het tweede deel als afzonderlijk naslagwerk bij het eerste te laten verschijnen. Dit was voor mij een reden te meer om de tekst op bescheiden schaal ‘critisch’ te behandelen, en zo aan te bieden als hij door de Middeleeuwers geschreven en gelezen heeft willen zijn.

[De imitatione Christi]

[Boek I]

Hier begint dat prologus van sommighe vermaninghen die seer oerberlic sijn tot enen gheesteliken leven mede te comen.

Dat eerste capittel van der navolghinge ons Heren Jhesu Cristi ende versmadenis alre ydelheit deser werelt.	I
Van oetmoedigen bevoelen ons selfs.	II
Van leringe der rechter waerheyt.	III
Van voersichticheit in werken.	IIII
Van lessen der heiliger scriften.	V
Van ongheoerdineerder begheerten.	VI
Van ydelre hopen ende hoverdie te vlien	VII
Van te scuwen alte grote vrienscap.	VIII
Van ghehoersamicheit ende willich onderworpinge.	IX
Van te voerhoeden overvloedighe woorde.	X
Van vrede te vercrighen ende minne te vorderen.	XI
[+]Van nutticheit des wederstoets.	XII [+]4*b*
Van becoringe manlic te wederstaen.	XIII
Van vermetel oerdel te scuwen.	XIIII
Van werken ghewrocht uut minnen.	XV
Van te verdraghen ander menschen ghebreken.	XVI
Van cloesterlic leven.	XVII
Van exempel der heiligher vaders.	XVIII
Vander oefeninghe der gueder religiosen.	XIX
Vander minnen ende enicheit des swigens.	XX
Van bewaringhe des herten.	XXI
Van aenmerkinghe der menscheliker onsalicheit.	XXII
Van ghedenckenisse des doots.	XXIII

Vanden oerdel ende vander helscher pinen. XXIIII

Van vuerigher beteringhe al ons levens. XXV

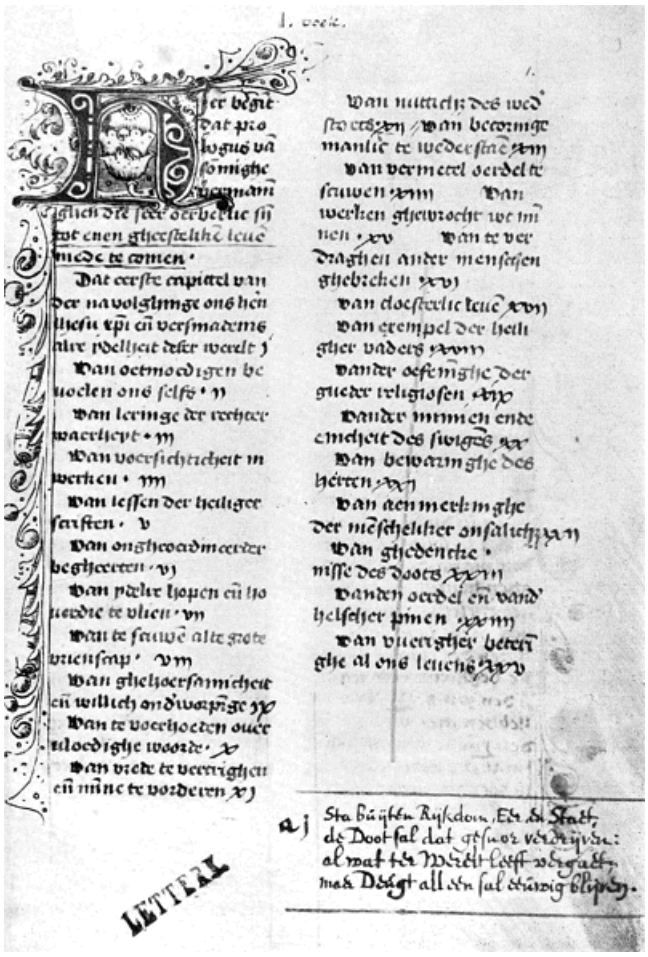

Hs. Leiden, Letterk. 339, F. 4a-4b.

Hs. Leiden, Letterk. 339, F. 4′a-4′b.

[*Van der navolghinge ons Heren Jhesu Cristi ende versmadenis alre ydelheit deser werelt*].
Capittel I.

+1. ‘Die mi volghet, die en wandert niet in duusternisse’, seit die Heer.

2. Dit sijn Cristus woerden, in welken wi vermaent worden dat leven Cristi ende +4′*a*
sijn manieren na te volghen, ist dat wy warachtelike verlicht willen werden ende verlost van alre blintheit des herten.

3. Hier om si onse overste studieringe te dencken in den leven ons Heren Jhesu Cristi.

4. Die leringhe gaet boven alle leringe der heilighen; ende die den gheest hadde, hi soude daer in vinden manna, dat is verburghen hemels broot.

5. Mer het gheschiet somtijt dat veel menschen uut stadigen horen des ewangelijs cleyne begheerte voelen, want si den gheest Cristi niet en hebben.

6. Mer wie die woorden Cristi volcomelic ende smakelic wil verstaen, dien is +noot
dat hi alle sijn leven | lanc arbeide Cristus leven te gheliken. +4′*b*

7. Wat helpt di hoghe dinghen vander drievoudicheit te disputeren, ist dattu derveste of niet en hebste oetmoedicheit, daer du die drievoudicheyt om mishagheste?

8. Voerwaer, hoghe woorde en maken nyement heylich ende rechtverdich, mer een doechdelic leven maect ons Gode waert ende ghenaem.

9. Ic begheer meer beweghinge des herten dan daer of te spreken.

10. Waer dattu die gheheel bibel buten condes ende alle der philozophen wijsheit, wat soudet al baten sonder minne ende sonder die gracie Goods?

11. Ydelheit der ydelheit ende al ist ydelheit, sonder Gode te minnen ende hem alleen te dienen.

12. Dat is die overste wijsheit: overmids versmaetheit der werlt te trecken totten hemelschen ryke.

13. Hier om ist ydelheit verganclike rijcheit te soeken ende in dien te hopen.

+14. Het is ydelheit eer te begheren | ende int hoghe te verheffen.

15. Het is ydelheit die begeerte des vleysches te volgen ende dat te begheren +5*a*
daer men na maels swaerlic om moet worden gepinicht.

16. Het is ydelheit langhe leven te hopen, ende van een doechdelic leven luttel sorghe te draghen.

17. Hier om ist ydelheit dit tegenwoerdige leven alleen aen te dencken, ende die toecomende dinghen niet te voersien.

18. Het is ydelheit te minnen dat mit alre snelheit voer bi lidet, ende daerwaert niet te haesten, daer ewighe vroechde blivet.

19. Ghedenct stadelic dat woort datmen seit: ‘Dat oge en wert mit sien niet versadet noch dat oer en wort mit horen niet vervolt’.

20. Studier daer om dijn herte of te trecken van minnen der sienliker dingen, ende di te gheven tot onsienliken dinghen.

21. Want die hoer sinlicheit volghen, bevlecken hoer consciencien ende verliesen die graci. |

+*Van oetmoedigen bevoelen ons selfs.*
Capittel II.

+5*b*

1. Alle menschen begeren natuerlic te weten, mer weten sonder die vrese Gods en brenghet geen nutticheit in.

2. Want beter is een oetmoedich lant man sonder letteren, dan een hovaerdich philozoef, die waer neemt den loop des hemels hem selven vergetende.

3. Die hem selven wel kent, rekent hem selven snode, ende hi en hevet gheen ghenoecht inder menschen lof.

4. Al waert dat ic wiste alle die dinghen die inder werelt sijn, en waer ic niet inder minnen Gods, wat soudet mi helpen voer Gode, die mi oerdelen sel van den werken?

5. Laet of alte grote begheerte des wetens, want men daer in vint grote verstroeynis ende grote bedrieghenis.

6. Die veel weten, die willen geacht wesen ende wijs gherekent.

7. Het sijn veel dinghen welker wetenisse der sielen [luttel] of niet en vorderen.

+8. Ende | hi is seer onwijs, die enich dinc voerset dan die tot salicheit der sielen vorderen. +5′*a*

9. Veel woorden en versaden die siel niet, mer een guet leven vercoelt dat gedacht ende een suver consciencie gheeft een vast betrouwen tot Gode.

10. Hoe [du] veel meer ende bet wetes, hoe du swaere selte gheoerdelt worden, het en si dattu also veel te heylichliker leves.

11. Ende wil niet verhovaerdigen van enygher const of wetenis, mer ontsich vander wetenis die di ghegeven is, op dattuse niet en misbruycste.

12. Ist dattu veel wetes alsoe di duncket ende wel genoech verstaes, wetet datter veel consten sijn die du niet en wetes.

13. En wil niet hoghe smaken, mer belye dijn onbekentheit.

14. Waer om wilstu di voir yement setten, alser veel gevonden worden die geleerder sijn dan du ende veel wiser inder ewen Gods?

+15. Ist dattu yet oerberlics wilste weten ende leren, min onbekent te we|sen ende voir niet gerekent. +5′*b*

16. Dit is die alre overste ende oerberlicste les: warachtich bekennis ende versmadenisse dijns selfs.

17. Een ygelic van hem selven niet te houden ende van anderen menschen altoes wel ende hoech te ghevoelen, is grote wijsheit ende volcomenheit.

18. Ist dattu yement sieste openbaerlic sondigen of swaerlijck misdoen, en denc di nochtan niet beter te wesen dan hy, want du en wetes niet hoe langhe du moghes staen in gueden opset.

Van leringhe der rechter waerheit.
III Capittel.

1. Die mensche is salich dien die waerheit leert bi haer selven, niet by figueren noch over gaende stemmen, mer als hem die waerheit heeft.

2. Onse vermoeden ende onse sinne bedriecht ons dicwijl ende siet luttel warachtelijc.

3. Wat vordert grote ondersoekinge van heymelike ende duusteren dinghen van [+]welken wi inden oerdel | niet berispt en sellen worden van dat wise niet en wisten?

4. Het is grote onwijsheit dat wi curiose ende scadelike dinghen al willens aendencken, ende oerberliken ende nooturftige dinghen versumen. [+]6*a*

5. Oghen hebbende, ende niet te sien.

6. Ende wat sorghe is ons vanden gheslachte ende vander gedaente?

7. Dien dat ewige woort spreect, wort ontcommert van veel twivelachtige vermoedinge.

8. Uut enen woorde spreect alle dinghen, ende alle dinghe spreect een; ende dat ist begin dat ons spreect.

9. Nyement en verstaet sonder dien [of] oerdelt gherechteliken.

10. Alle dinghen sijn hem een; die alle dingen in een trect ende alle dinghen in een siet, die mach wesen stadich van herten ende in Gode vreedsamich bliven.

11. O waerheit, die God biste, maec mi een mitti in ewigher minnen.

12. Mi verdriet dicwijl veel te lesen ende te horen; in di ist al dat ic wil ende begheer.

[+]13. Alle leerraers ende alle creatueren | der aerden swyghen in dijnre teghenwoerdicheit; spreke du mi alleen toe. [+]6*b*

14. Hoe yement meer mit hem verenicht is ende eenvoudiger van binnen, hoe hi meer *ende *hogher sonder groten arbeit verstaet, want hi dat licht der verstandenis van boven ontfaet.

15. Een puer ende simpel ende een stadich gheest en wort niet verstoort in veel werken, want hi alle dinghen totter eren Gods werket ende arbeit in hem selven ledich te wesen van alre eyghen soekelicheit.

16. Wie hindert ende moeyt di meer dan dijn ongestorven begheerten des herten?

17. Een guet ende ynnich mensche scicket sijn werken eerst van binnen die hi van buten werken sel.

18. Ende die en trecken hem niet tot begheerten der ghebreckeliker toeneyghynghe, mer hi bughetse tot verdieren der rechter reden.

19. Wie heeft starcker strijt dan die hem selven ymmer verwinnen wil?

[+]20. Ende dat soude altoes onse me|ninghe wesen: ons selven te verwinnen ende dagelix sterker te worden ende in doechden wat te vorderen. [+]6′*a*

21. Alle volmaectheit in desen leven heeft eenrehande aengheknofte onvolmaectheit, ende al onse scouwinge hevet eenrehande duusternisse.

22. Dijn oetmoedighe bekenninghe is sekerre wech te Gode dan diepe ondersoekinghe der wetenheit.

23. Die wetenheit en is niet te berispen of een *ygelic eenvoudige bekennisse des dinghes, die guet is ghemerct in haer selven ende van Gode gheordineert, mer een guede consciencie ende doechdelic leven is veer boven te setten.

24. Ende want men veel meer aendenct te weten dan wel te leven, daer om so dwalen si dicwile ende en brengen bi na gheen of luttel vruchten voert.

25. Och of sy so grote naersticheit daer toe deden die ghebreken uut te roden + ende die doechden weder in te planten als | tot dien dinghen te vernemen! Het +6′*b* en soude also veel quades ende scandelisacien niet wesen onder den volke, noch also veel dissolucien inden cloester.

26. Voerwaer, als comt die dach des oerdels, en sel niet van ons gevraget worden wat wi gelesen hebben, mer wat wi gedaen hebben; niet so wat wi gheseit hebben, mer hoe gheestelic wi geleeft hebben.

27. Seg my: waer sijn nu die heren ende die meesters die du wel kendes doe si leefden ende bloeyden in haren consten?

28. Ander luden besitten nu ter tijt haer proven ende heerscappie, ende ic en weet niet of si haerre yet ghedencken.

29. In haren leven schenen si wat te wesen, ende nu swyghet men daer of.

30. O, hoe rasch gaet voer bi die glorie der werelt!

31. Och of haer leven hadde over een ghedraghen mit hare wetenscap, so hadden +si wel ghestudeert ende gele|sen!

32. Hoe veel vergater over mids der ydelre glorien in der werelt, die luttel achten +7*a* vanden dienst Gods!

33. Ende want si meer begeren groot verheven te wesen dan oetmoedich, daer om gaen si te niet in haren gedachten.

34. Die is waerlijc groot, die groot is inder minnen; die is waerlijc groot, die in hem selven cleyn is ende die alle hoecheit der eren voer niet en rekent.

35. Die is vroet, die alle aertsche dinghen acht als dreck, op dat hi Cristum winsel mach doen.

36. Ende die is warachtich wel gheleert, die den wille Gods doet ende sinen eyghen wille afterlaet.

Van voirsichticheit in werken.
IIII Capittel.

1. Het en is niet te gheloven alle woorden noch raet, mer voerhoedelijck ende lancmoedelic is nae Gode dat dinc te voersien.

2. Och leyder, wi sijn also cranc, dat wi dicwijl van enen anderen lichteliker dat + quade dan dat guede ghe|loven. +7*b*

3. Mer volmaecte mannen en gheloven niet lichtelic alle woorden, want si weten wel des menschen crancheit, totten quade geneyget ende seer haestich tot woorden.

4. Het is grote wijsheit niet haestich te wesen in dien dinghen diemen doen sel, ende onbeweghelic te staen inden eyghenen sinnen.

5. Tot deser wijsheit hoert oec alre menschen woerden niet te gheloven, noch gehoorde of gheloefde woorde niet haestelic tot anderen menschen oren uut te storten.

6. Mit enen wisen ende conscienciose man hebbe raet; ende soeket meer vanden besten te werden gestuert dan dijn vindinge na te volghen.
7. Een guet leven maect den mensche wijs na Gode ende ondersocht in veel dinghen.
8. Hoe dat yement in hem selven oetmoedigher is ende Gode meer onderdaniger, hoe hy in allen dinghen wyser is ende vreedsamigher.

+*Van lessen der heiliger scriften*. | *Capittel V*. +7′*a*

1. Die waerheit inder heiliger scrift te soeken, niet in sconen sprake.
2. Alle heilighe scrift sal worden ghelesen in dien selven gheest daer si in gemaect is.
3. Wi sellen meer soeken nutticheit inder scriften dan subtijlheit der woorden.
4. Also gaern sellen wi lesen ynnighe ende simpele boeken als hoghe ende diepe.
5. Ende laet ons niet trecken die hoecheit of grootheit des scryvers weder hi is van cleynre of van groter leringe, mer die minne der puerre waerheit laet di trecken te lesen.
6. En vraghe niet wie dat gheseit heeft, mer aendencke dat men seit.
7. Die menschen gaen te niet, mer dat woort des Heren blivet inder ewicheit.
8. God spreect ons in menygher manieren sonder uutneminge der personen.
9. Onse curiosicheit hindert ons dicwijl in lesinge der heiligher scryftueren als + wijt alte nauwe willen verstaen ende ondersoeken, daermen simpelic soude doer +7′*b* gaen.
10. Wilstu vordernisse uter heiligher scriften dragen, les oetmoedelic, simpelic, ende trouwelic, ende en wil nymmer meer een naem der consten hebben.
11. Vraghe gaern ende hoer swyghende die woerde der heilighen, noch en laet di niet mishaghen die parabole der heiligen, want si en worden niet voert ghebrocht sonder saec.

Van ongheordineerder begeerten. *Capittel VI*.

1. Wanneer een mensch yet ongeordineerdelic begheert, te hants wort hy in hem selven onvreedsamich.
2. Die hovaerdige ende ghierighe en rusten nymmermeer; die arme ende die oetmoedige van geeste wandert in menichvoudicheit des vreden.
3. Een mensche die in hem selven noch niet ghestorven en is, die wort haestelic gheturbiert ende verwonnen in cleynen ende in snoden dinghen.
+4. Die cranc is inden gheest, ende noch eens deels vleyschelic ende geneycht | tot sinliken dingen, die mach hem seer swaerliken van aertschen begeerten al +8*a* gheheliken of trecken.
5. Ende daer om hevet hi dicwile droefnisse alsmense hem lichtelic ontrecket; oec wort hi onwaerdich ist dat hem yement wederstaet.

6. Ist dat hi vercrijcht dat hi begheert, te hants wort hi beswaert van wederbitinghe, want hi sijn passie gevolghet hevet, die niet en helpet tot sinen vrede dien hi socht.

7. Daer om wort die warachtighe vrede des herten ghevonden wederstaende, niet dienende den passien.

8. Die vrede en is niet in dat herte des vleyscheliken mensches, noch in dien mensche die hem ghevet tot uutwendighen dingen, mer inden vuerighen ende gheesteliken mensche.

Van ydelre hopen ende hoverdien te vlien.
VII Capittel.

1. Hy is ydel die sijn hope set in den menschen of inden creatueren.

[+]2. En scame di niet den anderen te dienen | om der minnen Jhesu Cristi, ende arm ghesien te wesen in deser werelt. [+]8*b*

3. *En sta niet op di selven, mer set dijn hope in Gode.

4. Doch dat in di is, ende God sel wesen tot dinen gueden wille.

5. En betrouwe niet in dijnre wetenheit noch in scalcheit enichs levenden creatuers, mer betrouwe inder gracien Gods die den oetmoedigen helpet ende [vernedert] die hem selven vermeten.

6. En wil niet glorieren in rijcheden, mer in Gode die alle dingen gevet ende boven alle dingen begeert hem selven te gheven.

7. Noch en verblide di niet in dinen vrienden dat si machtich sijn, noch en verheffe dy van grootheit, starcheyt of scoenheit des lichaems, die van luttel siecheden verderft ende te niete gaet.

8. En behaghe di selven niet van abelheit of van dijn begryp, op dattu [Gode] niet en mishagheste, diet al is, wattu natuerlike in dy guedes hebste.

[+]9. En reken di niet beter dan ander lude | op dattu bi aventueren niet snoder voir Gode en wortste ghehouden, want hi weet wat inden mensche is. [+]8′*a*

10. En verhovaerdighe di niet van gueden werken, want anders sijn die oerdelen Gods dan der menschen, die dicwyle mishaghet dat den mensche behaghet.

11. Ist dattu yet guets hebste, gheloeft beter dingen van ander menschen, op dattu oetmoedicheit also behoutste.

12. Het en hindert niet dattu di settes onder allen menschen, mer het hindert veel ist dattu di settes voer enen mensche.

13. Stadige vrede is mitten oetmoedigen, mer inden herten der hovaerdigher is toorne ende stadige onwaerdicheit.

Van te scuwen alte grote vrientscap.
Capittel VIII.

1. Allen menschen en openbaer dijn hert niet, mer mitten wisen ende die Gode ontsien doch dijn dinghe.

[+]2. Mitten jonghen ende mitten vreemden wes | selden. [+]8′*b*

3. En wil niet smeken mitten riken, ende en openbaer di niet gaern voer den heren.
4. Mitten oetmoedighen ende simpelen, mitten ynnighen ende sedighen verselle di gaern, ende vertrecke die dingen die totter stichticheit horen.
5. En wes niet vry mit enigen wive, mer beveel int gemeen Gode alle gueden vrouwen.
6. Begheer Gode ende den engelen vriendelic te wesen, ende scuwe kennisse der menschen.
7. Minne is te hebben tot allen menschen, mer grote vryheit en is niet oerberlic.
8. Het geschiet dicwijl dat een onbekent persoen van gueden gherucht blenct, wes teghenwoordicheit nochtan die oghen der geenre die hem aen merken, verduustert.
9. Wy wanen onderwilen ander menschen behaghen van onsen versameninge, ende wi beginnen hem meer te mishagen van oneerbaerheit der seden diemen in +ons | merket. +9*a*

Van ghehoersaemheit ende willich onderwerpinge. *Capittel IX.*

1. Het is seer groot in ghehoersaemheit te staen, onder een prelaet te leven ende sijns selves niet machtich te wesen.
2. Het is sekerre onder te wesen dan boven in regiment te hebben.
3. Veel menschen sijn onder ghehoersamicheyt, meer van node dan van minnen, ende die hebben pijn ende murmereren lichtelijc, ende dese en sellen gheen vryheit des herten vercrighen, ten si dat si hem onderwerpen om Gode uut alre herten.
4. Loept hier ende daer, du en selste geen vrede vinden dan in oetmoedigher onderworpinge onder dat regiment des prelaets.
5. Verbeeldinge ende verwandelinge der steden hevet den menigen bedroghen.
6. Het is waer dat een ygelic gaern doet na sinen sin, ende hi wort tot dien + mensche meest | gheneyghet die mit hem ghevoelt. +9*b*
7. Mer God is onder ons; het is noot dat wi oec onderwilen onse bevoelen after laten om dat guet des vreden.
8. Wie isser also wijs, die alle dinc volcomelic weten mach?
9. Daer om en wil niet alte seer in dinen sin betrouwen, mer du selte oec alte gaerne horen ander menschen sin.
10. Ist dat dijn bevoelen guet is, ende dat om Gods willen after lates ende een ander volghes, du selste daer meer in vorderen.
11. Want ic hebt dicke ghehoert dattet sekerre is te horen ende raet te nemen dan te gheven.
12. Want het mach ghevallen dat eens yghelics gevoelen guet is, mer den anderen niet willen consenteren alst reden of die sake eyschet, dat is een teyken der hoverdien ende der eenwillicheit.

Van te voerhoeden overvloedighe woorde.
Capittel X.

+1. Sich dattu scuwes dat rumuer der (der) | menschen alsoe veel alstu moghes, want veel hindert vertellinge waerliker dinghen, al ist dat sy mit simpelre meninghe +9*a* voert ghebrocht worden.

2. Want haestelic worden wi bevlect ende ghevangen mit ydelheden.

3. In veel tiden woude ic dat ic ghesweghen hadde ende onder die menschen niet gheweest en hadde.

4. Mer waer om spreken wi so gaern ende callen onderlinghe, ende nochtan sonder quetsinghe der consciencien weder keren tot sylencium?

5. Daer om so spreken wi gaern, want wi soeken getroest te worden van malcander overmids onderlinghe spraeck, ende wi begeren dat herte dat ghemoeyt is, te verlichten mit menigerhande ghedachten.

6. Ende seer gaern van dien dingen die wi seer minnen of begheren of die wi ons contrari bevoelen, lust ons te spreken ende te dencken.

7. Mer leyder, dicwile ydelliken ende te vergheefs!

+8. Want uutwendighe troest en is geen cleyn | hinder des inwendigen ende godliken troests. +9′*b*

9. Daer om is te waken ende te beden, op dat die costelike tijt niet ledichliken over en gae.

10. Ist gheoerloft ende het noot is, sprec stichtige dinghen.

11. Quade ghewoente ende versumenisse onses voertgancs coemt veel van onbewaringhe ons monts.

12. Het helpet nochtan niet luttel totten gheesteliken voertganc ynnige colacie gheesteliker dinghen, sonderlinghe daer ghelike van ghemoede ende van gheeste in Gode versament [sijn].

Van vrede te vercrighen ende minne te vorderen.
Capittel XI.

1. Wi mogen veel vredes hebben, willen wi ons niet onderwinden ander luden woerden ende werken die ons nochtan niet an en gaen.

2. Hoe mach die lange in vreden bliven, die hem vermenghet mit vreemder sorgen, +die van buten oersaken soect, die luttel of selden hem | van binnen vergadert?

3. Salich sijn die eenvoudige, die veel vredes sellen hebben. +10*a*

4. Daer om hebben sommige heilighen also volmaect ende God scouwende geweest.

5. Want si altemael in hem selven ghestudeert hebben hem te ontbloten van allen aertschen genoechten, ende daerom so mochten si Gode aenhangen ende hem ghebruken vryliken mitten alre ynnersten des herten.

6. Wi becommeren ons alte veel mit eygenheit, ende wi worden alte veel onledich van vergancliken dingen.

7. Selden verwinnen wi oec volcomelic een ghebrec, ende tot dagelixsen voertganc en worden wy niet ontsteken; daer om bliven wi cout ende laeu.

8. Ende waert dat wi ons selven volcomelic gestorven waren ende van binnen met aertschen dingen niet becommert, so mochten wi oec godlike dinghen smaken ende van hemelschen dingen wat vernemen.

+9. Dat isset al ende dat meeste hinder, want wi van | passien ende begheerlicheden niet vry en sijn, noch en arbeiden niet om in te gaen (voer) den volmaecten wech der heilighen. +10*b*

10. Wanneer oec enighe cleyne wederheit ons toe coemt, so worden wi alte rasch of gheworpen.

11. Waert dat wy arbeiden als sterke mannen te staen inden stryde, wy souden volcomelic vernemen die hulpe des Heren op ons vanden hemel.

12. Want hi is bereit te helpen die stryden ende die hopen van sijnre gracien, die ons oersaken verwerft, op dat wi verwinnen souden.

13. Ist dat wi die voertganc der geestelicheit alleen setten in dese uutwendige settinghe, so sel onse ynnicheit te hants eynden.

14. Mer laet ons die bijl an die wortel setten, op dat wi ghereynicht worden van passien, soe moghen wi een vreedsamich herte besitten.

15. Waer dat sake, dat wi alle jaers een ghebrec uut roden, wi souden te hant + volmaecte | menschen worden. +10′*a*

16. Mer nu bevoelen wi dicwijl contrarie daer teghen, dat wi ons dicwijl vinden beter ende puerre hebben gheweest inden beginne onser beteringe dan na veel jaren onser professien.

17. Die vuericheit ende voertganc soude daghelics wassen, mer het duncket ons groot ist dat yement dat deel der eerste vuerricheit houdet.

18. Waert dat wi ons een cleyn ghewelt deden inden beginne, daer na souden wy dan alle dinghe mogen doen mit lichticheden ende mit blijsscappen.

19. Het is swaer een ghewoente te laten, mer het is swaerre teghen den eyghen wille te gaen.

20. Verwinstu cleyn ende lichte dinghen niet, wanneer selstu die grote dinghen verwinnen?

21. Stant dijn toeneyginge weder inden beghinne, ende verleer die quade ghewoente, +op dat si bi aventueren di niet en brengen | tot meerre swaerheit.

22. Och, of tu dat aendochtes hoe groten vrede du di selven makes ende anderen lude bliscap, du soudes sorchvoudiger wesen als ic vermoede di wel te hebben totten gheesteliken voortganc. +10′*b*

Van nutticheit des wederstoots.
Capittel XII.

1. Het is guet dat wi onderwilen wat wederstoet ende swaerheit hebben, want si dicwijl den mensche totter herten weder roepen, op dat hi bekennen mach dat hi in eenre ellende is ende sijn hope niet en sette in enighen dinghen der werlt.

2. Het is guet dat wi onderwilen wederseggers lyden ende datmen qualic ende onvolcomelic van ons ghevoelen, oec als wi wel doen ende wel menen.

3. Dese helpen dicwijl tot oetmoedicheit ende bescermen ons van ydele glorie.

4. Want dan soeken wi Gode bet die een tuuch is van binnen, wanneer wi van + buten | worden versmaet vanden menschen ende men ons niet gheloven en wil. +11*a*

5. Daer om soude hem die mensche soe in Gode vestighen, dat hem gheen noot en dede veel menschen te soeken.

6. Wanneer een guet mensen bedruct wert of becoort of ghepinicht mit quaden ghedachten, so verstaet hi dat hem God meest noot is, sonder wien hi begrijpt dat hi niet guets en vermach.

7. Dan *droevet hi ende sucht hi ende bedet om die keytivicheit die hy lydet.

8. So verdriet hem langhe te leven ende begeert die doot te comen, opdat hi mach worden ontbonden ende mit Cristo te wesen.

9. Dan merct hi oec wel dat inder werlt gheen volcomen sekerheit noch volcomen vrede wesen en mach.

Van becoringhe manlic weder te staen.
XIII capittel.

1. Also langhe als wi inder werlt leven, so en mogen wi sonder tribulacie niet wesen.

+2. Dair om so staet ghescreven in | Job: Temptacie ist leven des menschen opter aerden. +11*b*

3. Daer om soude een ygelic sorchvoudich wesen tegen sijn temptacien ende waken in bedinge, op dat die viant gheen stede der bedrieghenisse en vonde, die nymmermeer en vaket, mer omme gaet soekende wien hi verslinden mach.

4. Het en is niement so volcomen ende heylich, die niet onderwilen becoringe en hevet, want wi daer of altoes niet en mogen vry wesen.

5. Die becoringe sijn den mensche dicwijl seer nutte, al ist dat si moeylic sijn ende swaer, want die mensche wert daer in veroetmoedicht, gepurgeert ende gheleert.

6. Alle heiligen sijn over ghegaen ende voert ghegaen bi veel lydens ende becoringe.

7. Ende die die becoringhe niet wel en conden liden, die sijn weder proeft ende sijn ontbroken.

+8. Het en is gheen oerde so heilich noch geen stede so heymelic, daer | gheen becoringe of wederstoet en is. +11′*a*

9. Also lange als die mensche levet, en is hi altemael niet versekert van becoringe, wanttet in ons is daer wi of becoort worden, want in begeerlicheden sijn wi geboren.

10. Als die ene becoringe of liden over gheleden is, so comt die ander, ende altoes hebben wi dat wi liden sellen, want wi verloren hebben dat guet onser salicheit.

11. Veel menschen willen die becoringe vlien, ende si vallen daer in swaerliker.

12. Over mids alleen dat vlien en moghen wi niet verwinnen, mer overmids lijdsamicheit ende ware oetmoedicheit worden wi alle onse vianden te sterker.

13. Die alleen van buten of neycht ende die wortele niet uut en plocket, die sel luttel vorderen; ymmer so sellen comen tot hem hardeliker die becoringe ende sel alleynken [cranckeliker] bevoelen.

+14. Ende over mids lijdsamicheyt ende lancmoedicheyt mit Gods | hulpe seltu bet verwinnen dan mit hardicheit ende eygen oetmoedicheit. +11′*b*

15. Nym dicwile raet inder becoringhe, ende en wil niet hardeliken doen mitten becoorden, mer troeste hem alsmen dy woude.

16. Dat beginsel alre quader becoringe is ongestadicheit des ghemoets ende cleyn betrouwen tot Gode.

17. Want als een scip sonder roer ghins ende weder wert ghedreven vanden vloeden, also wort een mensche die traech is ende sijn opset afterlaet, menichsins becoort.

18. Tvier proeft dat yser, ende die becoringe proevet den rechtverdigen mensche.

19. Wi en weten dicwile niet wat wi vermogen, mer die becoringhe doet ons te weten wat wy sijn.

20. Het is nochtan noot sonderlinge te waken tegen beghin der becoringe, want dan machmense lichtelicste verwinnen, ist datmen se gheens sins en laet in gaen, mer +datmen te hants buten den dreppel als sy | cloppet haer ontmoete.

21. Hier of seit een lere: ‘Staet weder den beghinne; te laet ist alsmen bereet die medicine’. +12*a*

22. Want eerst ontmoet der herten een sympel ghedacht, daer na een sterker verbeeldinge dier ghedachten, daer na een ghenoechte ende quade beroeringhe ende volboort.

23. Ende aldus alleynken in gaet die bose viant altemael, wanneer men niet weder en staet inden beghinne.

24. Ende hoemen langher hem weder te staen vertraget, hoe een daghelix crancker wort ende die viant starcker.

25. Sommige luden liden sware becoringhe inden beghin hoerre bekeringe, sommich inden eynde.

26. Mer die sommighe hebbent alle hoer leven doer.

27. Die sommighe worden seer lichteliken of swaerliken ghetempteert na wijsheit ende rechtverdicheit der ondersceydenre ordinancie Gods, die den staet ende verdienten +der menschen overweecht ende alle | dinghen ordineert tot salicheit sijnre uutvercorenre. +12*b*

28. Daer om en sellen wi niet mishopen, wanneer wi ghetempteert worden, mer also veel te vuerliker Gode bidden dat hi ons in alre tribulacien waerdige te helpen, die ymmer nae sinte Pouwels woort alsulken behulp doet mitter becoringe, dat wijt liden mogen.

29. Laet ons daer om onse siele veroetmoedige onder die hant Gods in alre becoringhe ende tribulacien, want hi den oetmoedigen van gheest sel salich maken ende verhoghen.

30. In becoringhen ende in tribulacien wert die mensche gheproeft hoe veel hi gevordert heeft, ende daer is die verdienst meest ende die doghet best gheopenbaert.

31. Ende ten is niet groot te wegen dat die mensche (ende) vuerich ende ynnich is, als hi geen swaerheit en bevoelt, mer ist dat hi inder tijt des wederstoets verduldeliken +hem lidet, dat is [een hope] des groten | voertgancs.

32. Sommige menschen worden behoet van groter becoringhe ende worden dic- +12′*a*

wile in cleynen daghelixen verwonnen, op dat die *vernederde nymmermeer in groten van hem selven en betrouwen, die also cranc sijn in cleynen dinghen.

Van vermetel oerdel te scuwen.
Capittel XIIII.

1. Totti selven neych dijn oghen, ende wachte di ander luden werken te oerdelen. Laet u ghenoech wesen dat u consciencie u ontsculdich kent.

2. In ander luden te oerdelen arbeit die mensche dicwile te vergheefs, ende hi dwaelt ende sondicht lichtelic; mer hem selven te [ordelen] ende te ondersoeken arbeyt die mensche altoes oerberliken.

3. Also als ons dat dinc inder herten is, also oerdelen wi stadelic daer of, want wi verliesen lichteliken dat warachtighe oerdel om der heymeliker minnen.

[+]4. Waert dat God altoes die puer | meninghe waer onser begheerten, wi en souden niet lichteliken turbiert worden om wederstoet onses sinnes. [+]12′*b*

5. Mer dicwijl soe scuulter wat anders van binnen, of oec comter wat van buten dat ons te samen trect.

6. Veel menschen soeken heymelike hem selven in dien dingen die si doen, ende en wetens niet.

7. Men sietse in gueden vreden staen, wanneer die dinghen tot haren genoechten (staen ende) gheschien ende na haren bevoelen.

8. Mer gheschietet anders dan si begheren, so werden sy haestelic beroert ende droevich.

9. Over mids twyedracht der sinnen ende der meninge wort dicwile gescheel onder vrienden ende onder burgheren ende tusschen gheestelike ende devote luden.

10. Een oude gewoente wort swaerliken gelaten, ende nyement en wort gaern vorder geleit dan sijn eyghen sin is.

[+]11. Ist dattu meer leenste op dijnre | reden of begripelicheit dan op die *onderworpenre doecht Jhesu Cristi, selden of laet selstu een verlicht mensche wesen, want die Heer wil dat wi ons hem volcomelic onder doen ende alle reden overmids barnender minnen onder treden. [+]13*a*

Van werken ghewrocht uut minnen.
Capittel XV.

1. Om gheen dinc der werlt ende geens menschen liefte en is enich quaet te doen, mer om nutticheit nochtan des behoeftighen is dat guede werc somtijt te verhouden ende oec in een beter te verwandelen.

2. Want alsmen dat doet, soe en laet men dat werck niet, mer het wert verwandelt in een beter.

3. Sonder minne en vordert dat uutwendighe werc niet.

4. Mer wat men uut minnen wercket, oec hoe cleyn het is ende hoe versmaet, het wert te mael vruchtbaer.

+5. God die weget meer uut hoe groter minnen yement | wercket dan dat werck dat hi doet. +13*b*

6. Hy doet veel, die veel minnet.

7. Hy doet veel, die sijn dinck wel doet.

8. Hi doet wel, die meer der gemeenten dan sijn wille volghet.

9. Het scijnt dicwile [te wesen minne] ende het is meer vleyschelicheit, want natuerlike toeneyghinghe, eyghen wil, hope des wederghevens, begheerten der baten, willen selden daer van wesen.

10. Die warachtich ende volcomen minne heeft, die en soect hem selven niet in ghenen dinghen, mer hi begheert die eer Gods in allen dingen te gheschien.

11. Hi en benydet oec niement, want hi gheen sonderlinge blijscap en begheert.

12. Noch in hem selven en wil hi niet verbliden, mer in Gode begheert hi salich te worden boven allen dingen.

13. Hy en rekent nyement yet guets toe, mer altemale so draecht hi dat weder + tot Gode, daer alle dingen eerst van voertgaen, in wien alle heilighen sijns | sonder eynde ghebruken ende rusten. +13′*a*

14. Och die hadde een sprankel der warachtiger minnen, het waer hem seker dat hi alle aertsche dingen soude vernemen vol ydelheit te wesen.

Van te verdragen ander menschen gebreken.
Capittel XVI.

1. Die dingen die een mensche in hem selven noch in enen anderen niet beteren en mach, die sel hi verduldeliken liden, thentet God anders ordineert.

2. Denke wanttet bi aventueren also best is om die proevinge ende ghedoechsaemheit, sonder welke onse werke niet veel te wegen en sijn.

3. Du selte nochtan bidden voer sulke hinder dat God hem ghewaerdigen wil di te helpen, op dattuut goedertierlic moges draghen.

4. So wie eens of twewarven vermaent wort ende niet of en laet, en wil niet mit hem kyven, mer gheeftet Gode altemale op, op dat sijn wille ende eer in alle sinen +dienren | gheschie, die dat quade in dat guede wel verwandelen can.

5. Studier lijdsamich te wesen in te liden ander luden gebreck ende crancheit, want du hebste veel ghebrecs die ander luden van di verdragen moeten. +13′*b*

6. En mogestu niet di selven maken alstu wilste, hoe moghestu dan enen anderen hebben tot dinen welbehaghen?

7. Gaerne hebben wi ander lude volcomen, ende nochtan en beteren wi onse eygen gebrec niet.

8. Wy willen dat ander luden strenghelic ghecorrigiert worden, ende selve en willen wi niet ghecorrigiert wesen.

9. Ons mishaget ander luden vryen oerlof, ende nochtan en willen wi niet gheweyghert wesen dat wi begheren.

10. Wy willen dat ander luden strenghelic mitten statuten benauwet worden, ende selve en connen wijt niet liden dat ons yet verboden wort.

+11. Hier bi ist openbaer dat wi selden den naesten als | ons selven aendencken.

12. Waren alle menschen volmaect, wat hadden wi dan vanden anderen om Gods [wille] te liden? +14*a*.

13. Mer nu heeftet God aldus gesciket dat wi leren een yghelic des anderen last draghen, want niement en is sonder ghebrec, niement sonder last, niement en is hem selven ghenoech, mer ons is noot onderlinge te verdraghen, onderlinge te troesten, te samen te helpen, leren ende vermanen.

14. Mer van hoe groten doechden [een ieghelic is], dat openbaert best in oersaken der wederheit.

15. Want die oersaken en maken enen mensche niet broesch, mer sy tonen hoedanich dat hi is.

Van cloesterlic leven.
Capittel XVII.

1. Het is noot dattu di leerste in veel dingen breken, wilstu vrede ende eendrachticheit mitten menschen behouden.

2. Het en is niet cleyn inden cloesteren of inder vergaderinge te wonen, ende daer in sonder cla|ghen te connen wanderen ende totter doot getrouwelic te volharden. + +14*b*

3. Salich is hi die daer wel levet ende salichlike hevet volbracht.

4. Wilstu behoerlike staen ende vorderen, hout di als een gheghyselt pelgrym opter aerden.

5. Het is di noot dattu dwaes om Cristus wille wordes, wilstu een geestelic leven leyden.

6. Dat habijt ende die crune helpet luttel, mer die wandelinge der seden ende gheheel uutrodinghe der passien maken een warachtich geestelic mensche.

7. Die anders soect dan puerlic God ende sijnre [sielen] salicheit, die en sel niet vinden dan tribulacie ende rou.

8. Hy en mach niet langhe vreedsamich bliven, die niet en arbeit die minste te wesen ende allen luden onder gheworpen.

9. Du biste gecomen te dienen, niet te regieren; weet dattu gheroepen biste te liden ende te arbeiden, niet tot ledicheden of tot callen.

+10. Hier om worden dan die menschen | gheproeft als dat gout in den oven.

11. Hier en mach niement sekerlic staen dan die hem van alre herten om Ghods willen veroetmoedighen. +14′*a*

Van exempel der heiligher vaders.
Capittel XVIII.

1. Sich an die levende exempelen der heiligher vaderen, in welken warachtighe volcomenheyt ende gheestelicheyt gheblencket [heeft], ende ghi selt sien hoe cleyn het is, ende bi na niet dat wi doen.

2. Leyder, wat is onse leven ghelijct biden horen?

3. Die heiligen ende die vrienden Cristi hebben den Heer ghedient in hongher,

in dorst, in coude ende naectheit, in arbeide ende moetheden, in waken, in vasten, in bedinghen ende heilighe begheerten, in vervolginge ende veel lasters.

4. O hoe veel harder tribulacien hebben si gheleden, die apostolen, martelaren, confessoren, maechden ende alle die ander die Cristus voetstappen wouden volghen!

[+]5. Want si hebben haer sielen in deser | werlt ghehaet, op dat sise int ewige leven mochten besitten. [+]14′*b*

6. O hoe nauwe ende verworpen leven [hebben] die heilige vaders inder woestinen gheleydet, hoe lange ende sware becoringe hebben si gheleden!

7. Hoe stadelic sijn si vanden viant ghemoeyt, hoe menichvoudige ende vuerige ghebeden hebben si Gode gheoffert!

8. Hoe harde abstinencie hebben si gedaen, hoe grote minne ende vuericheit hebben si tot gheesteliken voertganc ghehat!

9. Hoe swaren strijt hebben sy ghedraghen teghen die gebreken te verdriven, hoe puer ende rechte meninghe hebben si tot Gode gehouden!

10. Des daghes so arbeiden sy ende des nachts waren si lange in haren ghebede; al wast dat sy arbeiden, van inwendiger bedinge en lieten sy niet of.

11. Alle tijt brochten si nutteliken toe.

[+]12. Alle uren die si hadden Gode ledich te wesen, die docht hem te | cort.

13. Ende overmids groter sueticheit der contemplacien waren oec die lichaemlike nooturfte des voetsels vergheten. [+]15*a*

14. Sy versaecten alle rijcheden, waerdicheden, eer, vrienden ende maghen; si en begheerden niet vander werelt te hebben.

15. Si namen nauwe die noturfte des levens; si bedroefden dat si oec den lichaem in noturften souden dienen.

16. Hier om waren si arm van aertschen dinghen, mer seer rijc in gracien ende in doechden.

17. Buten waren si behoeftich, nier binnen waren si ghevoet mit gracien ende mit godliken troeste.

18. Si waren der werlt vreemde, mer Gode naest ende dienstachtige vrienden.

19. Hem selven dochte dat si niet en waren ende versmaet deser werlt, mer si waren duerbaer inden ogen Gods ende uutvercoren.

20. Si stonden in warachtiger oetmoedicheit, si leefden in simpelre ghehoer [+] samicheit, | sy wanderden inder godliker minnen ende in lijdsaemheit, ende daer om so vorderden si daghelix inden geest ende vercreghen grote gracie bi Gode. [+]15*b*

21. Si sijn alle geestelike menschen ghegheven tot enen exempel, ende sellen ons meer noden tot wel te vorderen dan dat ghetal der tragher luden te verslappen.

22. O hoe grote vuericheit alre religiosen was inden beghin hoerre heiligher insettinge!

23. O hoe grote ynnicheit des ghebedes, hoe grote minne der doechden, wat groter disciplijn scheenre doe, hoe grote reverencie ende ghehoersaemheit bloeyde doe in allen dinghen onder die reghel des meesters!

24. Dat tugen noch die afterlaten voetstappen, dat si waerachtelike heilige mannen ende volcomen waren, die alsoe naerstelike stridende die werlt onder die voet hebben ghetreden.

+25. Nu rekent men groot die geen onder treder en wort, die | dat hi ontfanghen heeft mit lijdsaemheit mach verdreghen. +15′*a*

26. Och der laeuwer ende onser verghetelheit, dat wi also rasch of neygen van der eerster vuericheit, ende thants verdriet ons te leven overmids moetheit ende laeuheit!

27. Och of God vergave dat [in di] die voertganc der doechden niet stadelic en sliepe, die dicwijl veel exempelen der devoter luden hebste ghesien!

Vander oeffeninge der gueder religiosen.
Capittel XIX.

1. Dat leven des gueden religiosen sel in allen doechden blencken, op dat hy alsulc van binnen si als hi den menschen dencket wesen van buten.

2. Ende het soude billix meer wesen [van binnen] dant ghesien wert van buten, want onse insienre is God, die wi mit alre naersticheit sellen eren ende ontsien, waer wi oec sijn ende als enghelen in sijnre teghenwoerdicheyt reyn in gaen.

+3. Alle daghe sellen wi onse opset ver|nuwen ende tot vuericheit verwrecken als of wi huden eerst totter bekeringe ghecomen waren, ende segghen: +15′*b*

4. ‘Help mi, Heer God, in enen gueden opset ende in dinen heilighen dienst, ende ghif mi nu huden volcomeliken te beghinnen, wanttet niet en is dat ic tot noch toe ghedaen hebbe.’

5. Na onsen opset is die loop ons voertgancs, ende veel naersticheit is hem noot, die veel vorderen wil.

6. Ist dat een die starckelijk op set, dicwile ghebreect, wat sel die, die selden of slappelic wat opset?

7. Nochtan gheschiet in *meniger manieren afterblivinge ons opsets, ende lichte of laten der oeffeninghe gaet selden voerbi sonder enich verlies.

8. Der rechtverdiger opset hanghet bet inder gracien Gods dan in hoer eygen wijsheit, daer si altoes in betrouwen als si yet beghinnen.

9. Want die mensche opset dat werc te doene, mer God ordiniertet, noch het +en is | inden mensche niet sijn wech. +16*a*

10. Isset datmen somwijl die ghewoenlike oeffeninge oflaet om saec der goddiensticheit of opset der broederliker nutticheit, lichtelic macht daer na verwonnen worden.

11. Ist datment van verdriet des ghemoets of van verghetelheit lichteliken after laet, so selment ghebreckeliken ende scadeliken ghenoech bevoelen.

12. Laet ons arbeiden wat wi mogen, nochtan sellen wi lichteliken ghebreken in veel dinghen.

13. Nochtan is altoes wat sekers op te setten, ende sonderlinge voert an die dingen die voert an niet en hinderen.

14. Die dinghen van buten die ons toe behoren te samen ende inwendighe dingen sijn ons te ondersoeken ende te ordineren, want beide vorderen si tot voertganc.

15. Ist dattu di niet stadelic en moghes vergaderen, so selt doch wesen onder + wilen ten minsten eens | des daghes, des ochtens of des avonts. +16*b*

16. Des morghens set wat guets voir, des avonts ondersoeck dijn seden hoedanich du huden gheweest hebste in woorden, in werken, in ghedachten, wanttu Gode dicke hier in bi aventuren hebste vertoornt ende den naesten.

17. Begorde di als een man tegen die duvelsce scalcheit, breydel die gulsicheit, [ende] du selste lichtelic verheren alle toeneyginghe des vleysches.

18. En wes nymmermeer ledich, mer lesende of bedende of studierende of denckende of yet nutticheits voer dat ghemeen arbeidende.

19. Lichaemlike oeffeninge selmen nochtan ondersceydelic doen ende en sijn allen menschen niet gelijc mit an te nemen.

20. Die niet gemeen en sijn, en sijn niet buten te toghen, wantmen die sonderlinge oeffeninge sekerlicste int heymelic doet.

+21. Het is nochtan te wachten dattu niet ver|sumende en biste totten ghemenen oerbaer. +16′*a*

22. Mer alsmen altemael ghetrouwelike vervolt hevet die sculde ende die insettinghe, isser yet ledich tijt, voert meer ghif di dan als dijn devocie begeert.

23. Alle en moghen si niet hebben een oefeninge, mer dat een dient den enen bet, dat ander den anderen.

24. Oec na bequaemheit des tijts so sijn die oefeninghe behaghelic, die menichsins versceyden sijn, want sommighe behoren op heilige dage, sommige op werke daghe.

25. Sommige behoeven wi inder tijt der becoringhe, sommige inder tijt des vredes ende der rusten.

26. Die sommige selmen ghedencken als wi droevich sijn, die sommige als wy inden Here blide sijn.

27. Inden principael hoechtyden sijn die guede oefeningen te vernuwen ende die hulpe der heiligen an te roepen.

+28. Van hoechtijt tot hoechtide sellen wi voer|nemen of wi van deser werlt dan souden varen ende totter ewiger hoechtijt souden comen, +16′*b*

29. ende daer om ons sorchvoudeliker souden bereyden in devoten tiden, devoteliker te hebben ende alle settinge om geestelicheit nauwe waer te nemen als in corten tiden dat loon ons arbeits van Gode te ontfangen.

30. Ende ist dattet vertogen wort, gheloven wi dat wi niet wel bereit en sijn ende noch onwaerdich sijn alsoe groter glorien die in ons gheopenbaert sel worden in bequamen tiden, ende sinnen daer op ons bet te bereyden totten uutganc.

31. ‘;Salich is hi’, seit Lucas die ewangelist, ‘dien als die Heer comt, wakende vint. Voer waer seg ic u, hi sellen setten boven al sinen guede.’

*Vander minnen *der *enicheit *ende des swygens.*
Capitiel XX.

+1. Soeke di bequaem tijt ende denc stadelijc in ledigen tiden om die | weldaden Gods. +17*a*

2. Laet after curiose dinghen, ende les sulke materien die meer beweghinge gheven dan onlede.

3. Ist dattu di onttreckes van overvloedigen woorden ende ydelen omme gangen, ende van nuheden ende van murmeracien te horen, du selste tijts ghenoech vinden ende bequaem te dencken guede gedachten.

4. Die alre meest der heilighen hebben gescuwet, waer si mochten, menschelic gheselscap, ende vercoren Gode te leven inder heymelicheit.

5. *Een leerre heeft gheseit: ‘Also menich warf als ic onder menschen gheweest hebbe, so ben ic minre mensch weder ghecomen’.

6. Dat vernemen wi dicwile, als wi langhe te samen spreken.

7. Het is lichteliker alte male te swigen, dan inden woorden niet te ontgaen,

8. thuus verburghen te bliven, dan buten hem wel te bewaren.

[+]9. Daer om so wie aendenct *tot | ten ynnersten ende gheesteliken dinghen te comen, hem is noot vanden scaren mit Jhesu of te neyghen. [+]17*b*

10. Nyement en openbaert sekerlic dan die gaern scuult.

11. Niement en spreect sekerlic dan die gaern swijcht.

12. Niement en is sekerlijc boven ander luden dan die gaern onder is.

13. Niement en ghebiet sekerlic dan die wel gheleert heeft gehoersamich te wesen.

14. Niement en verblijt sekerlic dan die tghetughe heeft eenre gueder consciencien.

15. Altoes is nochtan die sekerheit der heilighen vol der vresen Gods, ende en waren daer om niet te min sorchvoudich ende oetmoedich in hem selven, want si blenckeden mit groten doechden ende gracien.

16. Mer sekerheit der quader menschen comt uut hoverdie ende vermetelheit, ende inden eynde verwandelt si in haers selfs bedriechnisse.

[+]17. En *beloef di selven nymmermeer sekerheit in desen leven, al | ist dattu schijnste een guet cloester mensche of een devoot heremijt. [+]17′*a*

18. Dicwijl so sijn si alre swaerlicste ghevreset, die best gherekent worden inden wanen der menschen, ende dat om haer alte grote betrouwen.

19. Hier om ist veel luden oerberliken dat si niet en sijn altemale sonder becoringe, mer dicwile an werden ghevochten, op dat si niet alte seker en sijn, op dat sy in hoverdien niet en werden verheven, op dat si oec niet tot uutwendigen troest hem liever of neyghen.

20. Och die nymmermeer verganclike blijscap en sochte, die hem nymmermeer mitter werlt onledich en maecte, wat gueder conscienci soude hi houden!

21. Och die alle ydele sorchvoudicheit of snoeyde ende godlike dingen dochte ende alle sijn hope in Gode sette, hoe groten vrede ende rust soude hi besitten!

[+]22. Niement en is der hemelscher vertroestinghe waerdich, ten si dat hy hem | naersteliken oeffen in heiligher beweghinghe. [+]17′*b*

23. Wilstu hertelike beweget werden, ganc in in dijn slaepcamer ende uutsluut alle onrust der werelt alser ghescreven is: ‘Wert beweghet in uwe slaepcamer.’

24. Inder cellen selstu dat vinden dattu buten dicwile verliesen selste.

25. Die celle is ghenoechlic die stadelic bewoent wort, ende die is verdrietich die qualic bewaert wert.

26. Ist dattu int beghin dijnre bekeringe die enicheit wel oefenste ende bewaerste, sy sel dy namaels wesen een geminde vriendinne ende een *seer bequaem solaes.

27. Inden swyghen ende in vreden vordert die ynnighe siel ende leert die verburghentheit der scryftueren.

28. Ende daer vint si die vloeden der tranen mit welken si hoer reynighen mach ende wasscen op alle nachten, op dat si hoir scepper also veel bequamer [mach] [+] werden als si verder ghescheyden is van allen waer|liken gheruusch. [+]18*a*

29. Die hem daer of trect vanden bekenden ende vrienden, die sel God ghenaken mit sinen enghelen.

30. Het is beter verholen te (verholen te) wesen ende sorch te dragen sijns selfs dan hem selven te vergheten ende wonderlike teyken te doen.

31. Het is loefliken enen geesteliken mensche selden buten te gaen, die menschen te vlien, oec niet willen vanden menschen ghesien te wesen.

32. Wat wilstu sien dat di niet geoerloft en is te hebben? Die werlt vergaet ende hoer begheerlicheit.

33. Die begeerte der sinlicheit trecken te spacieren, mer als die tijt overgheleden is, wat brencstu weder dan swaerheit der consciencien ende verstroeyinghe des herten?

34. Een blide uutganc maket dicwile een droevighe weder ganc; een blide late avontwaec maect een droevige vroe morghen.

[+]35. Also gaet in sachtelic alle vleyschelike blijscap, mer int eynde bijt si | ende benauwet. [+]18*b*

36. Wat mogestu elwaer sien dattu hier niet en sieste?

37. Sich hemel ende aerde ende alle elementen, want hier van sijn alle dinghen ghemaect.

38. Wat machmen elwaer sien anders dat langhe onder der sonnen mach bliven?

39. Du geloefste di bi aventuren te versaden, mer du en moechste daer niet toe comen.

40. Waert dattu alle teghenwoerdige dingen saghes, wat waert dan een ydel ghesicht!

41. Boer op dijn oghen tot Gode inden hoghen, ende bidt voer dijn sonden ende versumenisse.

42. Laet die ydel dinghen den ydelen, mer aendenck du die dinghen die di God gheboden heeft.

43. Sluut op [di] dijn doer ende roep Jhesum dijn gheminde totti.

44. Blijf mit hem inder cellen, wanttu elwaer sulke vrede niet vinden en selste.

45. Waerstu nye uut ghegaen, noch vanden rumoer niet en hadste ghehoort, du [+]hadste bet in gueden vrede gebleven. |

46. Want di ghenoeget somtijt nuwe dingen te horen, het is di noot daer van tribulacie des herten te liden. [+]18′*a*

*Van *beweginge des herten.*
Capittel XXI.

1. Ist dattu wat vorderen wilste, onthout di inder vresen Godes, ende wil niet te vry wesen, mer onder den disciplijn bedwinc alle dine sinnen, noch en gif di niet tot onbequaem blijscap.

2. Ghif di tot prekelinghe, dat is beweghinghe des herten, ende du selte devocie vinden.

3. Beweghinge vint veel doechden die ontbondenheit haestelic pleget te verliesen.

4. Het is wonder dat die mensche in desen leven ymmermeer volcomelic verbliden mach, die sijn ellende ende alsoe veel vresen der sielen an merct ende denct.

5. Om lichticheit des herten ende versumenisse onser ghebreken (ende) en bevoelen wi niet die rouwe onser sielen, mer dicwijl lachen wy ydeliken, wanneer + wi billix screyen sou|den. +18′*b*

6. Het en is ghene waerachtighe vryheit noch guede blijscap dan inder vresen Gods mit gueder consciencie.

7. Salich is hi die alle hinder der oftreckinge of werpen mach ende hem tot eninghe der heiligher beweghinghe weder setten.

8. Salich is hi die van hem werpt al dat sijn conscienci mach bevlecken of beswaren.

9. Vecht manlic, die ghewoente wort mit ghewoente verwonnen.

10. Constu die menschen laten, si sellen di wel laten dijn werck doen.

11. En trec niet tot dy ander luden dinc, noch en bewinde di niet groter luden sake.

12. Heb altoes dat oghe op di ende vermaen di selven sonderlinghe voer alle dijn gheminde.

13. En wil niet droeven om dattu niet en hebste gunste van menschen, mer dat wese di swaer, dattu di niet wel ghenoech en hebste ende voersichtich alst betaemt +een dienre | Gods te wesen ende devotelic ende gheestelic connen te wanderen onder die lude. +19*a*

14. Het is nutter ende sekerre dicwyle dat die mensche niet en hebbe veel troests in desen leven, sonderlinghe naden vleysch.

15. Nochtan dat wy den godliken troest niet en hebben of selden bevoelen, wi sijn inder scout, dat wy die beweghinge des herten niet en soeken, ende ydele ende vreemde troestinghe niet of en werpen.

16. Bekenne di onwaerdich des godliken troests, mer bet waerdich veel tribulacien.

17. Wanneer een mensche volcomelic is beweghet, so is [hem] swaer ende bitter alle die werlt.

18. Een guet mensch vint materien ghenoech des droefnis ende des screyens.

19. Weder dat hi hem selven merct of vanden naesten denct, hi weet datter nyement sonder tribulacie hier en leeft.

+20. Ende hoe hi hem selven nauwer aensiet, also veel te | meer droeft hi.

21. Materi des rechtverdighen rouwes ende der ynreliker beweghinghe sijn die sonden ende onse ghebreke, in welken wy also bewonden legghen dat wi selden die hemelsce dinghen mogen scouwen. +19*b*

22. Waert dattu om dijn doot meer dochtes dan om langhe leven, sonder twyvel du soudes di stadeliker beteren.

23. Ende waert oec dattu die toecomende pijn der hellen of des vegheviers

harteliken andochtes, ic soude gheloven dattu gaern. droefheyt ende arbeit soudes liden ende gheen strenghicheit en soudes ontsien.

24. Mer want dese dingen totter herten niet en gaen noch oec smekende minne, daer om bliven wi cout ende seer traech.

25. Dicwijl so ist ghebrec des gheestes waer of dattet onsalige lichaem so lichtelic wort beclaghet.

[+]26. Bit daer om oetmoedelic totten Heer dat hi di gheve den geest | der beweghinge, ende segt mitten propheet: 'O Here, spise mi mitten brode der tranen ende ghif mi dranc inden tranen mit maten.' [+]19′*a*

Van aen merkinge der menscheliker onsalicheit.
Capittel XXII.

1. Du biste onsalich, waer du biste ende warwaert du di keerste, ten si dattu di tot Gode bekeerste.

2. Wat wortstu bedruct, wanttet di niet wel en gaet alstu wilste of begheerste?

3. Wie hevet alle dinghen na sinen wille? Noch ic, noch du, noch gheen mensche opter aerden.

4. Niement isser inder werlt vry van tribulacien of banghicheit, weder dat hi coninc is of paeus.

5. Wie isser diet beter heeft?

6. Veel teder crancke seggen: 'Sich, hoe guet leven hevet die mensche, hoe rijc is hy, hoe groot, hoe mogende ende hoech!'

7. Mer aendenc tot die hemelsche guede ende du selste sien dat alle dese tijtlike [+]dinghen niet en sijn ende seer onseker | ende meer beswarende, want si nymmermeer sonder sorchvoudicheit ende vrese beseten en worden. [+]19′*b*

8. Het en is des menschen salicheit niet dese tijtlike dinghen tot overvloedicheit [te hebben], nier hem is ghenoech middelheit, dat is middel tusschen ghebrec ende te veel.

9. Het is warachtige keytivicheit te leven opter aerden.

10. Hoe die mensche gheesteliker wil wesen, also veel wort hem dit teghenwoerdige leven bitterre, want hy bevoelt bet ende sicht claerliker dat ghebrec der menscheliker broescheit.

11. Want eten, drincken, waken, slapen, rusten, arbeiden ende alle ander noturfte der natueren onder te leggen, voerwaer het is grote onsalicheit ende pijnlicheit den gheesteliken menscen, die gaern ontbonden ende vry van allen [sonden] waer.

12. Want die ynre mensche wort seer beswaert inder werelt mitten lichaemlike noturften.

[+]13. Waer om die | propheet devotelic badt dat hi van desen vry wesen mochte seggende: 'Van minen noturftigen verlosse mi, Heer'. [+]20*a*

14. Mer wee den ghenen die niet en bekennen hoir onsalicheit, ende voirtmeer we dien die dese onsalicheit minnen ende dit broesche leven.

15. Want het die sommige alsoe veel omhelsen, al ist dat sy nauwe den noturft

arbeidende ende biddende hebben; waert dat si altoes hier mochten bliven, sy souden luttel achten van den rike Gods.

16. O onvroede ende ongetrouwe van herten, die also diep inder aerden legste dat di niet dan vleyschelike dingen en smaken.

17. Mer die onsalige sellent noch swaerliken inden eynde bevoelen, hoe snode ende van wat onwaerden het was dat sy ghemint hebben.

18. Mer die heiligen Gods ende alle devote vrienden Cristi en hebben niet aen + ghedocht so wat den vleysche behaechliken | was noch die inder tijt schoen +20*b* bloeyden, mer al hoir herte ende meninghe was totten ewigen guede.

19. Ende al hoer begheerte wort ghedraghen totten blivenden guede ende onsienliken goede, op dat si overmids der dinghen diemen sien mach, niet en worden getoghen totten nedersten.

20. O broeder, en wil niet afterlaten dat betrouwen te vorderen tot gheesteliken goede; noch hebstu tijt ende ure.

21. Waer om wilstu dijn opset verlanghen? Stant op ende beghin sonder marren ende segghe: ‘Nu ist tijt te doen, nu ist tijt te vechten, nu ist bequaem tijt te verbeteren’.

22. Als du di qualic hebste ende bedrucket wortste, so ist tijt te verdienen.

23. Di is noot te gaen doer vuer ende doer water, eer du comes tot vercoelnisse.

24. Het en si dattu di gewelt doeste, du en selste dat ghebrec niet verwinnen.

+25. Also lange als wi dit broesche lichaem draghen, soe en moghen | wi sonder sonde niet wesen noch sonder verdriet ende rou leven. +20′*a*

26. Wi hadden gaerne rust van alre onsalicheit, mer want wi die onnoselheit verloren hebben overmids die sonden, so hebben wi oec wairachtighe salicheit verloren.

27. Daer om is ons noot te houden lijdsamicheit ende te verbeiden Gods ontfermherticheit, thent die boesheit overlide ende die sterflicheit verslonden worde vanden leven.

28. O grote menschlike broescheit, die altoes bereit is tot ghebreclicheit!

29. Huden so biechtestu dijn sonden, ende morghen doestu weder dattu ghebiecht hebste.

30. Nu op settestu di te wachten, ende na een ure doestu als oftu niet op gheset en hadste.

31. Daer om mogen wy ons selven billix veroetmoedigen ende nymmermeer van ons selven yet groots bevoelen, om dat wij also broesch ende onghestadich sijn.

+32. Haesteliken so | macht oec verloren werden overmids versumenisse dat mit veel arbeits nauwe vercreghen is overmids gracien. +20′*b*

33. Wat sel van ons noch gheschien inden eynde, die aldus vro vertraghen?

34. Wee ons, ist dat wi willen neyghen totter rust als oft te hants si vrede ende sekerheit, alser noch nauwe een voetstap der ghewarigher heilicheit en openbaert in onsen ommeganc.

35. Daer om so waert noot dat wi noch weder als goede novicij worden gheleert totten alre besten seden, ofter bi aventuren hoop waer vander toecomender bekeringe ende meerren gheesteliken voirtganc.

Van ghedenckenisse des doots.
Capittel XXIII.

1. Het sel haestelic hier mitti gedaen wesen; sich anders hoe du di hebste.
2. Huden is die mensche, ende morghen en openbairt hi niet.
+3. Ende als hi gehaelt is vanden oghen, so vergaet oec schier die geho|ghenisse vanden gedachten. +21*a*
4. O plompheit ende hertheit des menscheliken herten, die alleen die teghenwoerdighe dinghen aendenct ende die toecomende niet altemael voer en siet.
5. Also soudstu di in allen werken ende gedachten houden als oftu thants soudes sterven.
6. Hadstu een guede consciencie, du en soudste den doot niet veel ontsien.
7. Het waer di beter die sonden te scuwen dan die doot te vlien.
8. Bistu huden niet bereit, hoe selstu morgen bereit wesen?
9. Morghen is een onseker dach, ende wat weetstu oftu een morghen selste hebben?
10. Wat batet lange te leven, wanneer wi also luttel verbetert worden?
11. Ach, lange leven wert selden verbetert, mer dicwijl oectet meer die sonden.
12. Och of wi enen dach in deser werlt wel over gebrocht hadden!
+13. Veel luden rekenen die jaren der bekeringe, mer dicwijl isser luttel | vruchten der beteringe. +21*b*
14. Isset anxtelic te sterven bi aventueren, het sel vreseliker wesen langhe te leven.
15. Salich is hi die die ure des doots altoes voir oghen hevet ende hem daghelix tot sterven bereyt.
16. Ist dattu enighen mensche hebste sien sterven, denc dattu oec dien selven wech selste over gaen.
17. Des morghens vermoede di totten avont niet te comen.
18. Ende des avonts en wes soe coen niet dattu di den morghen dorfste beloven.
19. Wes daer om altoes bereit ende leve also dat di die doot nymmermeer onbereet en vinde.
20. Veel luden sterven haestelic ende onversienlic, want des menschen soen is comende in die ure als mens niet en vermoet.
21. Want wanneer die uterste ure comt, so selstu veel anders beghinnen te voelen van alle dijn voerleden leven ende selste seer droeven, want [du] also versumende +| ende traech hebste geweest.
22. Hoe salich ende vroet is hi die nu in sijn leven arbeit alsulc te wesen als hy begheert ghevonden te worden inder doot. +21′*a*
23. Volcomen versmaetheit der werelt sel gheven groot betrouwen salichlic te sterven, minne der disciplinen, arbeit der penitencien, vuerige begheerte te vorderen in doechden, *bereytheit der ghehoersamicheit, versaken sijns selfs ende verdraghen alle jeghenheit om der minnen Cristi.
24. Veel guets mogestu doen, wanneer du gesont biste, mer alstu siec biste, so en weet ic niet wattu selste vermoghen.

25. Luttel luden worden van siecten verbetert; also werden si oec selden heylich die veel pelgrymaedze gaen.

26. En wil niet veel betrouwen op vrienden ende maghen noch vertrecken dijn salicheit in toecomenden tiden, want die menschen di haesteliker vergheten +sellen dan du vermoedes. | +21′*b*

27. Het is nu die tide beter voer te sien ende wat guets voer te senden dan op help van ander luden te hopen.

28. Bistu nu niet sorchvoudich, wie sel sorchvoudich wesen voer di in toecomenden tiden?

29. Nu is die tijt seer costeliken, nu sijnt die daghen der salicheden, nu ist bequaem tijt.

30. Mer leyder, dattu die tijt niet nutteliken en ghebrukes daer du ewelic van selste leven!

31. Het sel comen dattu enen dach of ure om beteringe selste begheren, ende ic en weet niet oftuut selste vercrighen.

32. Eya, alre liefste, van hoe groter vresen mogestu di verlossen ende uut hoe groten anxt mogestu di setten, ist dattu altoes Gode ontsieste ende den doot alle weghe verbeides.

33. Denc an nu also te leven, dattu inder tijt des doots meer mogeste verbliden dan vresen.

34. Leer nu sterven der werelt [rest van 34 ontbr.]

35. [begin van 35 ontbr.], op dattu vrylic moges varen mit Cristo.

+36. Castye nu dijn lichaem overmids penitencie |, op dattu dan een vast betrouwen moges hebben. +22a

37. Ach dwase mensche, wat dencstu lange te leven, die ghenen dach seker en hebste?

38. Hoe veel sijnre bedroghen ende mistroestich gherucket vanden lichaem?

39. Hoe menichwarven hebste ghehoort vanden genen diet vertelden, want die is ghesleghen mitten swaerde, die is verdroncken, die is vanden hoghen doot ghevallen, die bleef etende doot, die bleef spelende; sommich inden vuer, sommich wert doot gesteken, sommich stervet vander quale, sommich wort ghemoort,

40. ende aldus is dat eynde van allen die doot, ende dat leven der menschen lidet voer by als een sceme haestelic.

41. Wie sel dijnre ghedencken nader doot, ende wie sel voer di bidden?

42. O alre liefste, doch nu wel, doch wattu doen moges, wanttu niet en wetes, + wanneer du sterven selste noch oec en wetes wat di | na der doot sel volgen. +22*b*

43. Die wile dattu tijt hebste, vergader ontsterflike rijcheden.

44. Ende denc niet an dan dijn salicheit; acht dat alleen dat Gode toe behoort.

45. Maec di nu vrienden, erende die heilighen Gods, navolghende hoer werken, op dat wanneer du ontbrekes in desen leven, dat sy di dan ontfanghen in die ewighe tabernakelen.

46. Hout di als een pelgrym ende gast opter aerden, tot wien niet en behoort enighe onlede te scicken.

47. Houde dijn herte vry ende tot Gode opwaert verheven, want du en hebste hier gheen blivende stat.

48. Stuer darwaerts die daghelixe ghebede ende suchte mit tranen, op dat dijn gheest verdienen mach salichliken over te gaen nader doot totten Here.

Vanden oerdel ende vander helscher pinen.
Capittel XXIIII.

1. In allen dinghen sich an dat eynde ende hoe du selste staen voer dat strenghe + oerdel Gods ende den | strenghen rechter die niet verburghen en is, diemen mit +22′*a* gaven niet versaften en mach noch onschout en ontfaet, mer oerdelen sel dat rechtverdich is.

2. O onsalighe ende onwise sondaer, wat selstu antwoerden den ghenen die al dijn quaetheden weet, du die dicwijl ontsieste dat aensicht des toornighen mensches?

3. Waer om en voersiestu di niet inden daghe des oerdels, wanneer nyement overmids den anderen en mach ontsculdicht werden of bescermt, mer een yghelic sel hem selven swaer ghenoech wesen sijn last?

4. Nu is dijn arbeit vruchtbaer ende dat screyen ontfanclic, dat suchten wert nu verhoert; die ghenoech doende ende *purgierende rouwe heeft groot ende salige purgaci.

5. Een verduldich mensch die dat onrecht ontfanct, droevet meer van eens +anders boesheit dan van dien onrecht dat hem ghe|daen was of wert, +22′*b*

6. die gaern bidt voerden ghenen die hem onrecht doet ende van alre herten die misdaet verghift, die van den anderen genade niet en vertraghet te bidden, die lichteliker ontfermt dan vertoornt,

7. die hem selven dicwijl ghewelt doet, ende arbeit dat vleysch altemael onder te doen den gheest.

8. Het is beter nu die sonden te purgieren ende die ghebreken of te snyden dan te houden dat si ghepurgiert sellen worden inder toecomender tijt.

9. Waerlic wy bedrieghen ons selven overmids ongheordineerder minnen die wi hebben totten vleysche.

10. Wat sel anders verslinden dat vier dan die sonden?

11. Wanttu di selven nu meer spaerste ende den vleysche volghes, also veel te harder selstuut hier na becopen, ende houdes di meer materi te barnen.

+12. Waer die mensch in ghesondicht | hevet, daer sel ni swaerlic in ghepinicht worden. +23*a*

13. Daer sellen die traghe mit vuerighen prekelen benauwet worden ende die gulsighe sellen ghepinicht worden mit groten hongher ende dorst.

14. Daer sellen die oncuyssche ende minres der wellusten bestort worden mit barnenden pic ende stinckende swavel, ende als dulle honden sellen die nydige huylen.

15. Daer en sel gheen sonde wesen, die niet en sel hebben haer eyghen crucinghe.

16. Daer sellen die hovaerdighe vervolt werden mit alre schennisse, ende die ghierige sellen benauwet worden mitter alre onsalichster behoeflicheit.

17. Daer swaerre sel wesen een ure in dier pinen dan hondert jaer al hier inder alder swaerster penitencien te leven.

18. Daer en is gheen rust, mer hier rust men onderwilen vanden arbeit, ende men ghebruuct solaes der vrienden.

+19. Weest nu sorchvoudich | ende droevende voer dinen sonden, op dattu inden daghe des oerdels seker mogheste sijn mitten saligen. +23*b*

20. Want dan sellen die rechtverdighe staen in groter stantachticheit tegen die ghene diese bedruct ende benauwet hebben.

21. Soe sellen si staen ten oerdel die hem nu niet en willen oetmoedelic gheven onder den oerdel der menschen.

22. So sel die arme ende oetmoedige van geest hebben grote betrouwenisse, ende die hovaerdighe sellen *overal vrese hebben.

23. Dan selmen sien dat hy wijs gheweest heeft in deser werlt die om Cristus gheleert heeft dwaes ende versmaet te wesen.

24. Dan sel behaghen God alle tribulacie die verduldelic gheleden is, ende alle boosheit sel hoer mont stoppen.

25. Dan sel die devote verbliden, ende alle bose bedroeven.

+26. Dan sel meer dat gepinichde vleysch verbliden dan oft altoes in weelden | op ghevoet hadde geweest. +23′*a*

27. Dan sel snode habijt blencken ende subtijl cledinghe verduusteren.

28. Dan selmen meer loven der armer husinghe dan vergulden palasen.

29. Dan sel meer helpen stantachtige lijdsamicheit dan alle moghentheit der werlt.

30. Dan sel eenvoudighe gehoersamicheit meer verhoget werden dan alle wereltlike scalcheit.

31. Dan sel een puer ende goede consciencie meer verbliden dan gheleerde philozophye.

32. Dan sel meer weghen versmadenisse [der rycheit] dan alle scatte der aerden.

33. Dan seltu meer verhoget werden van devoten ghebeden dan van lecker spise.

34. Dan selstu meer verbliden van een ghehouden scilencio dan van langhe callinge.

35. Dan sellen meer waerdich wesen heilighe *wercken dan veel scoenre woorde.

36. Dan sel die nauwe consciencie ende harde penitencie meer behaghen dan + alle aert|sche ghenoechten. +23′*b*

37. Leer nu int cleyn te liden, op dattu dan vanden groten swaren mogheste werden ghevriet.

38. Proeft hier eerst wattu vermoghen selste hier na.

39. Ist dattu nu dat cleyn niet en mogheste liden, hoe soudes du die ewige tormenten mogen verdraghen?

40. Ist dat di nu een cleyn passie also onlijdsaem maket, wat sel dan die ewige helle doen?

41. Sich, wattu doeste, warachtelic du en moghes gheen twee blijsscappen hebben: genoechte in deser werelt, ende hier na regieren mit Cristo.

42. Waert dattu tot huden toe altoes in eren ende in weelden hadste geweest, wat soudet di helpen oftu thants sterven mostes?

43. Daer om sijn alle dingen ydelheit anders dan Gode te minnen ende hem alleen te dienen.

44. Want die Gode uut alre herten mint, die en ontsiet noch doot noch pijn +noch oerdel noch | helle, want volcomen minne maket enen sekeren toe ganc tot Gode. +24*a*

45. Mer die noch ghenoechte heeft in sondighen, ten is geen wonder dat hi den doot ende dat oerdel ontsiet.

46. Ende nochtan ist guet dat di die minne Gods vander quaetheit niet en weder-roept, dat die vrese der hellen di dwinct van sonden.

47. Die dat oerdel Gods after set, die en sel niet langhe moghen staen int guet, mer hi sel haestelic lopen in die stricke des duvels.

Van vuerigher beteringhe al ons levens.
Capittel XXV.

1. Weest wakende ende naerstich inden dienst Gods ende ghedenct stadelic wair om du ghecomen biste ende waer om du die werelt ghelaten hebste.

2. Ist niet om dattu Gode leven soudes ende een gheestelic mensch soudes werden?

+3. Daer om so heb vuericheit totten voertganck, wanttu dat loen dijns | arbeits in corten daghen selste ontfangen, ende dan en selse voert meer noch vrese wesen noch rouwe in dinen eynde. +24*b*

4. Een luttel selstu nu arbeiden ende du selste grote rust, ymmer grote blijscap vinden.

5. Ist dattu hebste trouwe ende vuerich ghebleven in werken, God sel sonder twivel ghetrouwe ende rijc wesen inden weder gheven.

6. Du selste goede hope houden, dattu totter seghe comen selte, mer het en is gheen noot sekerheit te ontfanghen, op dattu niet en vertraghes of verhoverdicht wortste.

7. Alsmen van enen leest, die anxtvallich tusschen vrese ende hope stadelic twivelde, ende op eenre tijt was hi mit rouwe bevaen inden kerken voer een outaer, daer hy hem totten ghebede gaf ende neder warp ende dese dinghen omme keerde hy in hem selven, seggende:

+8. ‘Och, of ic wiste dat ic noch volharden soude!’. Te hants | hoerde hi die godlike antwoerde van binnen: ‘*Oftu dat wistes, wat woudes du dan doen?’ Doch dat nu *dattu doen woudes, ende du selste seker wesen. +24′*a*

9. Te hants so wort hi ghetroest ende gestarct ende beval hem den godliken wille ende die anxtvoudige twivelinge ghinc te niet.

10. Hy en woude niet curioseliken ondersoeken dat hi wiste wat hem toecomende was, mer studierde meer te weten welc waer die wel behaghende wille Gods ende volmaect tot allen gueden werken te beghinnen ende te volbrengen.

11. ‘Hope inden Here ende *doch *tguet’, seit die propheet, ‘ende woen in der aerden, ende du selste gevoet werden in hore rijcheit.’

12. Een dinc isser dat veel menschen oftrect vanden voertganc ende vuerighe beteringhe, als vervaernisse der swaerheyt of arbeit des strijts.

+13. Want die menschen vorderen meest in doechden voer|den anderen, die die dinghen die hem swaerste ende meest contrari sijn, arbeiden te verwinnen mit crachten. +24′*b*

14. Want daer die mensche meest vordert ende meer gracie verdient, daer hi meest hem selven verwint ende inden geest doot.

15. Mer al en hebbense niet even veel te verwinnen ende te sterven,

16. nochtan sel een na volgher Cristi machtigher wesen te vorderen, al hevet hi oeck meer passien dan een ander sedich mensch, min vuerich totten doechden.

17. Twee dinghen helpen sonderlinghe tot groter beteringhe: als hem mit ghewelt daer of te trecken daer die natuer gebreclic wort toe gheneyghet ende vuerlic aen te staen om dat goede dat yement meest behoeftich is.

18. Arbeide daer naerstelic om, die [dinghe] meest te verhoeden ende te verwinnen, die di in enen anderen stadelic mishaghen.

+19. Nem | over al dinen voertganc; wanneer du goede exempelen sieste of hoerste, worde ontfunct die na te volghen. +25*a*

20. Ist dattu yet begripelix merkes, hoede di dattu dat selve niet en doeste, of hebstu ye alsulc ghedaen, aendenc dat haestelic te beteren.

21. Also dijn oghe ander lude aen merct, also wortstu van ander luden gemerckt.

22. Hoe vrolic ende ghenoechlic ist te sien vuerige ende devote broeders, sedich ende wel ghemaniert!

23. Hoe droevelic ende swaer ist te sien broeders onordinierdelic wanderende, die die dinghen daer si toe gheroepen worden, niet en oefenen!

24. Hoe scadelic ist (dat) te versumen dat opset haers roepens, ende den sin te neygen tot dinghen die hem niet bevolen en sijn!

25. Wes gedachtich des aenghenomen opsets, ende set voer di dat beelde des ghecruusten.

+26. Du moges di wel scamen | alstu aensieste dat leven Jhesu Cristi, wanttu di niet meer [gevliticht?] en hebste dien te gheliken, al hebstu lange inden wech Gods geweest. +25*b*

27. Een gheestelic mensche die hem naersteliken ende devoteliken inder alre heilichster passien ons Heren (hem) oefent, alle nutte ende overvloedighe dingen sel hi daer in vinden ende noturftige dingen; het en is gheen noot dat hi buten Jhesum yet soeke.

28. Och of Jhesus gecruust in onser herten quaem, hoe haest ende ghenoech souden wy geleert wesen!

29. Een gheestelic vuerich mensch draecht wel alle dinc ende mint dat hem gheboden sel worden.

30. Een gheestelic versumende mensche ende traech heeft tribulacie op tribulacie ende van allen siden lidet hi nauheyt, want hy derft die troestinge van binnen ende uutwendighe troest te soeken wert hem benomen.

+31. Een geestelic | mensche die buten der disciplinen leeft, die is na bi enen swaren val. +25′*a*

32. Die rumicheit soect ende remissi, die sel altoes in banghicheit wesen, want dat een of dat ander sel hem altoes mishagen.

33. Hoe doen also veel gheestelike luden die benauwet sijn onder des cloesters disciplijn?

34. Sy gaen selden uut, si leven of gescheyden, sy eten seer armeliken, si werden mit groven clederen ghecleet, si arbeiden veel, si waken langhe, sy staen ripeliken op vanden slaep, sy verlangen die ghebede, si lesen veel ende in alre disciplijn behoeden sy hem.

35. Merct an die Kartusers ende den Barnarditen ende moniken menigherhande religien ende nonnen, hoe dat si alle nachts op staen Gode te loven mit sanghe.

36. Ende daer om ist ontamelic dattu soudste vertraghen, daer also grote [+]menichte gheesteliker luden beghint Gode te loven ende | te jubileren. [+]25′*b*

37. Och of niet anders te doen en waer dan Gode onsen Heer uut alre herten ende monde te loven.

38. Och oftu nymmer meer en behoeves te eten noch te drincken noch te slapen, mer dattu altoes mochte Gode loven ende alleen gheesteliken studieringe ledich te wesen, so waerstu veel saliger dan nu alstu den vleysch moetes dienen van alre noodturfte.

39. Och of dese noturften niet en waren, mer dat alleen waren geestelike vermakinghe der sielen die wi leyder selden smaken.

40. Als die mensche daer toe comt dat hi van geen creatuer sijn vertroestinge en soeket, so beghint hem God eerst te smaken; dan sel hi oec wel te vreden wesen van allen ghevalle der dinghen.

41. So en sel hi om dat grote niet verbliden, noch om dat cleyn bedroeven, mer hy [+]set hem al heel ende betrouweliken in Gode, die hem al | is in allen dinghen, die ymmer niet te niet en gaet of sterft, mer alle creatueren leven ende alle dinghen dienen hem tot sinen wille. [+]26*a*

42. Ghedenct altoes des eyndes, want die verloren tijt niet weder en comt.

43. Sonder sorchvoudicheit ende naersticheit en selstu nymmermeer die doechden vercrighen.

44. Ist dattu beghinste te vertraghen, du selste beginnen di qualic te hebben.

45. Mer ist dattu di gheves tot vuericheit, du selste grote vrede vinden ende du selste den arbeit lichter vinden om der gracien Gods ende minne der doechden.

46. Een vuerich God minnende mensche is tot allen dinghen bereit.

47. Het is meerre arbeit die gebreken te wederstaen dan lichaemlike [arbeit] te hantieren.

48. Die die cleyne gebreken niet en verwinnet, die glijt allencken tot meerre sonden.

[+]49. Du selste altoes des avonts verbliden, | ist dattu den dach nutteliken over brenghes. [+]26*b*

50. Wake op di selven, vermaen di selven; ende wat vanden anderen is, en verghet di selven niet.

51. Also veel vorderstu, als du di selven gewelt doeste.

Nota Deo gracias.
***Hier eyndet dat eerste boec van quisequitur*.**

[Boek II]

Dat ander begint.

[Vander inwendigher wanderinghe.	I]
Vander oetmoedicheit.	II
Van gueden vreedsamighen menschen.	III
Van reyn ghedachten ende simpel meninghe.	IIII
Dat een mensche hem selven kennen sel.	V
Van vroechde der gueder consciencien.	VI
Van der lieften ons Heren boven alle dinc.	VII
Vander vriendelicheit des gheselscaps ons Heren.	VIII
Van berovinghe alles solaes.	IX
Van datmen dancbaer sel wesen der gracien Gods.	X
Datter luttel minres sijn des cruus ons Heren Jhesu Cristi	XI
Vanden coninckliken leven des cruces Cristi.	XII

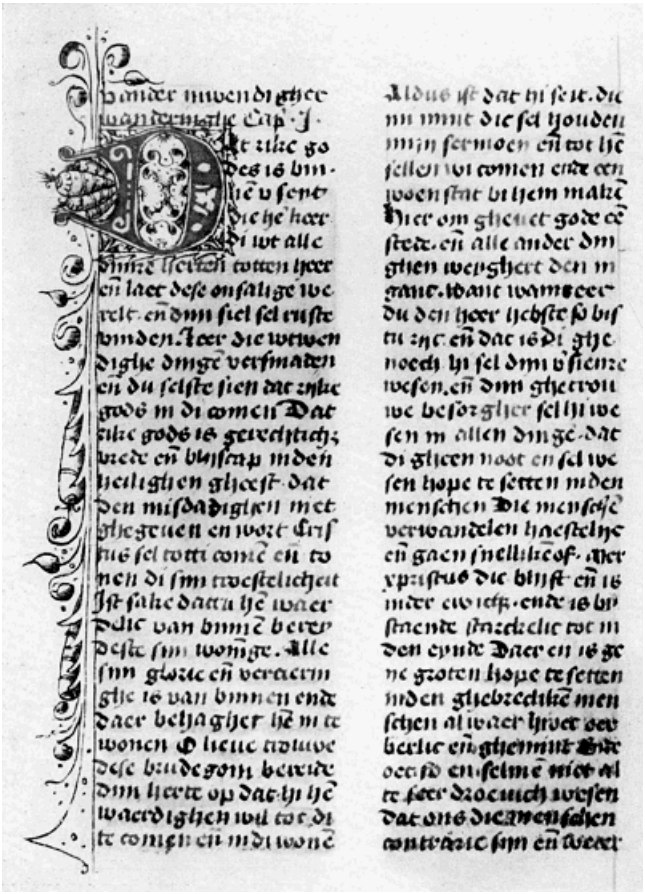

Hs. Leiden, Letterk. 339, F 26′a-26′b.

+*Vander inwendigher wanderinghe.*
Capittel I.

+26′*a*

1. ‘Dat rike Godes is binnen u’, seyt die Heer. Keer di uut alle dijnre herten totten Heer, ende laet dese onsalige werelt, ende dijn siel sel ruste vinden.

2. Leer die uutwendighe dingen versmaden, ende du selste sien dat rijke Gods in di comen.

3. Dat rike Gods is gerechticheit, vrede ende blijscap inden heilighen gheest, dat den misdadighen niet ghegeven en wort.

4. Cristus sel totti comen ende tonen di sijn troestelicheit, ist sake dattu hem waerdelic van binnen bereydeste sijn woninge.

5. Alle sijn glorie ende vercieringhe is van binnen ende daer behaghet hem in te wonen.

6. [ontbr.]

7. O lieve trouwe [siel], dese brudegom bereide dijn herte op dat hi hem waerdighen wil tot di te comen ende in di te wonen. |

+8. Aldus ist dat hi seit: ‘Die mi mint, die sel houden mijn sermoen ende tot hem sellen wi comen ende een woenstat bi hem maken’. +26′*b*

9. Hier om ghevet Gode een stede, ende alle ander dinghen weyghert den inganc.

10. Want wanneer du den Heer hebste, so bistu rijc ende dat is di ghenoech. Hi sel dijn versienre wesen ende dijn ghetrouwe besorgher sel hi wesen in allen dingen, dat di gheen noot en sel wesen hope te setten inden menschen.

11. Die menschen verwandelen haestelijc ende gaen snelliken of, mer Cristus die blijft ende is inder ewicheit ende is by staende starckelic tot in den eynde.

12. Daer en is gene groten hope te setten inden ghebrecliken menschen al waer hi oec oerberlic ende ghemint; ende oec so en selmen niet al te seer droevich wesen +dat ons die menschen contrarie sijn ende weder | spreken.

13. Want die di huden mede sijn, mogen di morghen contrari wesen, ende des ghelijcs weder omme, want also dicke als dat weder verwandelt, so verwandelen die menschen. +27*a*

14. Ende daer om so sette alle dijn hope in Gode, ende laet hem dine vrese wesen ende dine minne. Hy sel voer di verantwoerden ende hi sel wel doen alsoet best is.

15. Du en hebste al hier gheen blivende stat, want waer du biste, du biste vreemde ende pelgrym; noch du en mogheste gheen vrede hebben, ten si dat sake dattu naersteliken verenicht wortste mit Cristo.

16. Wat wilstu hier omtrent sien, in dien dattet die stat niet en is dijnre rusten?

17. Inden hemel is dijn woninghe, ende verganclijc sijn alle tijtlike dinghen.

18. Alle dinc sel vergaen ende du mit hem.

+19. Sich dattu di selven die (die) tijtlike | dinghen niet toe en voeghes, op dattu niet ghevanghen en wertste noch verloren en blives. +27*b*

20. Laet dijn ghedachte wesen biden oversten, ende dijn ghebet wort ghevoert sonder middel totten oversten.

21. En constu niet scouwen die hoghe hemelsce dingen, so ruste di in die passie Cristi ende gaern wone in die heilighe wonden.

22. Ende ist dattu devoteliken vlietste totten preciosen wonden ende teykenen Jhesu Cristi, in dijnre tribulacien selste ghevoelen grote starckinghe ende niet [veel] en selstu achten versmadinghe der menschen ende lichtelic selstu dragen die woorde der aftersprekers.

23. Cristus was oec inder werlt versmaet van den menschen ende inder groter noot ende inder versmaetheit ghelaten van hemelschen vader ende van sinen vrienden ende magen.

24. Cristus woude liden ende versmaet wesen, om dattu dijnre ymmer niet + becla|ghen en soutste dorren. +27′*a*

25. Want Cristus hadde wedersakers ende wedersprakers, ende du wilste dat alle menschen di guet doen ende dijn vriende sijn?

26. Waer om soudmen dijn verduldicheit cronen of beclaghen, of di gheen wederstoet en gemoete?

27. En wilstu niet liden dat di contrarie *is, hoe soudstu dan Cristus vrient wesen?

28. Lide mit Cristus om Cristus wille, wilstu mit hem regneren.

29. Hadstu eens volcomelic in ghegaen van binnen in Jhesum ende hadstu [ghesmaect] een weynich sijnre minnen, dan en soudstu niet meer vraghen na dijns selfs profijt of oerbaer, mer du soudste di meer verbliden datti versmaetheit worde ghedaen, want Jhesus minne doet den mensche hem selven versmaden.

30. Een minre Jhesu ende der waerheit ende vry van ongeordineerder begheerten +die mach hem vry te Gode keren ende mach hem selven verheffen | inden gheest boven hem selven ende rusten inden ghebruken. +27′*b*

31. [ontbr.]

32. Wye van binnen can wanderen ende die dinghen van buten luttel can weghen, die en soect gheen stede noch hi en verbeit gheen tijt om te hebben devote oefeninge.

33. [ontbr.]

34. Hem ontbreect gheen uutwendich arbeit noch gheen onledicheit totter tijt toe die van node is, mer recht als die dingen comen, soe scicket hi hem daer tegen.

35. Wie van binnen wel bereit is ende wel gheoerdineert is, die en acht niet die wonderlike verkeerde ghevaerde der menschen.

36. Also veel wert die mensch ghehindert ende of ghetoghen als hem dat uutwendich dinc tot hem trect.

37. Waert dattet mit di te recht waer ende du wel ghepurgiert waerste, alle dinc soude di te guede ende te profijt comen.

38. Ende daer om sijn di veel dingen mishagelic ende dicke beroerense di, want +du en biste noch | niet volcomelic di selven ghestorven noch gesceyden van allen aertschen dinghen. +28*a*

39. Gheen dinc en bevlect so seer des menschen herte als onreyne minne inden creatueren.

40. Versmaetstu den troest van buten, so moghestu die hemelsche dinghen scouwen ende ghemeenlic di van binnen verbliden.

Vander oetmoedicheit.
Capittel II.

1. En wil dat niet groot weghen, wie voer di is of teghens di, mer weghe ende acht dat God mitti si in allen wercken die du doeste.

2. Hebbe ene guede consciencie, ende God sel di wel bescermen.

3. Dien God bescermen wil, nyements verkeertheit en mach hem deren.

4. Constu swyghen ende liden, sonder twivel du selste Gods hulpe hebben.

5. Hi weet die tijt ende die manier di te verlossen, ende daer om selstu hem di selven overgheven.

[+]6. Het hoort Gode toe te helpen ende van alle scaemten | te verlossen.

7. Dicke so ist oerbaer om meerre oetmoedicheit te houden, dat ander lude onse gebreken weten ende ons daer of straffen. [+]28*b*

8. Wanneer die menschen om sijnre ghebreken wille hem veroetmoedighen, dat vergeeft hi lichtelic ander lude, ende lichtelic doet hi genoech den genen die hem toornich sijn gheweest.

9. Den oetmoedigen bescermt ende helpt God, ende die mint hy ende troesten; totten oetmoedigen mensche neyghet hem God; dien ghevet hy oec sine gracie ende na sijn verdrucken verheft hy en tot glorien.

10. Den oetmoedigen openbaert hi sijn heymelicheit, ende tot hem nodet hise ende trectse soetelic.

11. Die oetmoedige als hy confuse ontfangen heeft, so is hi te vreden, want hi staet in Gode ende niet inder werlt.

12. Niet en laet di dencken dattu enich profijt ghedaen hebste, ten si dat du di voelste beneden allen | menschen. [+]28′*a*

Van gueden vreedsamigen menschen.
Capittel III.

1. Hout di selven eerst in vreden, soe moghestu ander luden scicken in vreden.

2. Een vredelic mensche is oerberliker dan een die wel geleert is.

3. Een onvredich mensch trect alle dinc int quade.

4. Een guet vreedsamich mensche die keert alle dinc in doechden.

5. Die wel in vreden is, van hem en vermoet niement quaet, ende wie qualic in vreden is, in menigherhande vermoedinge wort hi beroeret; oec so en rust hi niet ende ander menschen laet hi niet rusten.

6. Dicke seit hi dat hi niet segghen en soude, ende hi laet dat hem beter waer gedaen.

7. Hy merket wel wat ander luden sculdich sijn te doen, ende hi verghet dat hi selve doen soude.

8. Hebbe alre meest minne op di selven, ende dan moghestu minnen dinen even mensche.

+9. Du conste wel dijn wercken | ontsculdigen ende verwen, ende ander menschen ontscout en wilstu niet horen rechtverdigen. +28′*b*

10. Beter wairt dattu di selven besculdichste ende dinen broeder ontsculdichste.

11. Wilstu ghedraghen wesen, so drage eerst enen anderen.

12. Sich hoe verre du noch biste van warachtiger caritaten ende oetmoedicheit, die nyement en can vertoornen noch veronwaerden dan alleen haer selven.

13. Het en is niet groot mitten sachtmoedigen ende goeden omme te gaen, want dat behaghet natuerlic alle menschen ende een ygelic hevet gaern vrede, ende die sijn sins volgende sijn, die mint hi meest.

14. Mer mitten harden ende mitten verkeerden ende ongetemden of die gene die ons contrarie sijn, mit hem vredelic connen leven, dat is een grote gracie ende seer lovelic ende eens mans werc.

+15. Daer sijn die sommige die hem selven in | vreden houden ende mit anderen menschen hebben si vrede. +29*a*

16. Ende het sijn die sommige die gheen vrede en hebben noch ander menschen niet in vreden en laten; ander menschen sijn si swaer, ende hem selven alre zwaerste.

17. Ende daer isser sommich die hem selven in vreden houden ende arbeyden om ander menschen in vreden te brengen.

18. Ende nochtan al onse vrede sellen wi eer setten in oetmoedigen verdrachlicheit dan in niet te gevoelen dat ons contrarie is.

19. Die best lijdsamich is, die sel houden den meesten vrede; ende dese is een *verwinre sijns selfs ende een here der werlt, een vrient Cristi ende een erfnaem der hemelen.

Van reyne gedachten ende simpel meninghe.
IIII Capittel.

1. Mit twien vloghelen wert die mensche verheven vanden aertschen dingen, als mit simpelheit ende mit puerheit.

+2. Simpelheit sel wesen | inder meninghe ende puerheit inder begheerten.

3. Sympelheit begheert God ende puerheit van gedachten. +29*b*

4. Di en sel gheen guet werc verdrieten moghen, ist dattu vry biste van ongheordineerder begheerten.

5. Ist dattu niet anders en begheerste noch en soecste dan Gode behaechlic te wesen ende dinen even mensche oerberlic, inwendighe vryheit selstu ghebruken.

6. Waer dijn herte (te) recht simpel ende puer, du soudste alle creatueren wesen een spiegel des levens ende een boec der heiligher leren.

7. Daer en is gheen creatuer so cleyn noch so snode, daer die guetheit Gods niet in ghetoent en wert.

8. Waerstu van binnen guet ende reyn, alle dinc soudstu sonder hinder sien ende alle dinc soudstu wel doen.

9. Een reyn herte doerboort den hemel ende die helle.

10. Alsoe als een is van binnen, also oerdelt hi een ygelic van *buten.

+11. Isser blijsscap in | die werlt, die besit een mensche van reynre herten.

12. Ende is erghent enighe tribulacie of droefheit, *dat weet best een mensch van quader consciencien. +29′*a*

13. Ende recht als yser [dat] in dat vuer gheworpen wort, verliest sijn rootheit ende wort glymmende, also is die mensch die hem gheheel tot Gode keert: hi wort uut gedaen van alre traecheit ende wert verwandelt in enen nuwen mensche.

14. Als die mensche beghint te traghen, so ontsiet hi een luttel arbeits ende gaern ontfaet hi troest van buten.

15. Mer wanneer die mensche volmaectelic beghint hem selven te verwinnen ende manlic te wanderen inden weghe Gods, dan acht hi des minste, dat hem eerst swaer heeft dencken wesen.

Dat een mensche hem selven kennen sel.
Capittel V.

1. Wi en sellen ons selven niet te veel geloven, want gracie ende minne sijn dicke van ons.

+2. Een weynich lich | tes is in ons, ende dat verliesen wi lichtelic om onse versumelheit. +29′*b*

3. Tis dicke dat wi niet en merken hoe blint dat wi sijn van binnen.

4. Dicke so doen wi qualiken, ende *qualiker so ontsculdighen wijt.

5. Van ghebreke worden wi dicke beroert, ende wi menen dattet ons comt van minnen.

6. Cleyn dinghen straffen wy in enen anderen menschen, ende onse grote dingen laten wi gaen.

7. Seer haestelic ghevoelen wijt dat wi van anderen menschen liden, mer wat ander menschen van ons liden, dat en bekennen wi niet.

8. Die sijn eygen gebreken wel ende te recht weghet, hi en soude niet vinden dat hy swaerlic oerdelen soude in enen anderen.

9. Een ynwendich mensche sijns selfs sorghe sel hi setten voir yement [anders] sorghe, ende wie hem selven aernstelike wel besiet, die sel lichteliken van enen anderen swyghen.

+10. Du en selste | nymmermeer ynnich noch devoet wesen, ten sy dat sake dattu swijchste van enen anderen ende di selven sonderlinge wel besieste. +30*a*

11. Ist dattu di selven ende Gode altemael aendenckeste, so selt di weynich beroeren, wattu van buten verneemste.

12. Waer bistu alstu di niet teghenwoerdich en biste? Ende wanneer du alle dinc omme lopen hebste, ende dan di selven vergheten, wat hebstu dan ghewonnen?

13. Selstu hebben vrede ende warachtighe enicheit, so moetstu alle dinc afterwaerts setten ende di selven alleen voir oghen hebben.

14. In desen selstu veel profijts doen, ist dattu di selven voer hoetste van alre tijtliker sorchvoudicheit.
15. [ontbr.]
16. Niet en laet di groot wesen noch hoghe noch dancbaerlic noch ontfanclic dan puerlic God of dat van Gode is.
17. Latet di al ydelheit dencken wesen, wat troest dy te voren comt van [+]creaturen. | [+]30*b*
18. Een God minnende siel onder God versmaet alle dinc.
19. God is alleen ewich, groot ende alle dinc vervollende, vroechde der sielen ende warachtighe blijscap des herten.

Van vroechde der gueder consciencien.
Capittel VI.

1. Die vroechde ende glorie der gueder menschen dat is tghetughe hare gueder consciencien.
2. Hebbe een guede consciencie, ende altoes selstu blide wesen.
3. Een guede consciencie mach veel draghen ende is blide in wederspoet.
4. Een quade consciencie is vervaert ende in onvreden.
5. Soetelic selstu rusten, ist dat di dijn eyghen herte niet straffet.
6. En wil niet verbliden dan alstu wel ghedaen hebste.
7. Die quade en hebben nymmermeer waerachtighe blijscap noch si en voelen gheen inwendighe vrede, want God seit: ‘Inden sondaer en is geen vrede’.
[+]8. Ende of si seyden: ‘Wi sijn in vreden ende over ons | en sel niet comen ende wie sel ons dorren hinderen?’, en gheloeft hem niet, want onversienlike so sel op staen die toorne Gods ende sel haer werken te niet maken ende haer ghedachten sellen vergaen. [+]30′*a*
9. Te verbliden in tribulacien, dat en is niet swaer den minre Gods; so te verblyden is te verbliden inden cruce ons Heren.
10. Het is een corte glorie die den menschen ghegheven wort van vergancliken creatueren, of die men van hem ontfanget.
11. Der werlt glorie volghet altoes droefheit na.
12. Glori der gueder is in haer consciencie, ende niet inden monde der menschen.
13. Blijscap der rechtverdiger is van Gode ende hoer vroechde is vander rechtverdicheit.
14. Wie warachtighe ende ewighe glorie begheert, die en sel niet achten die tijtlike dingen.
15. Wie die tijtlike glorie soect ende mit sinnen niet en versmaet, die wert [+] ver|wonnen dat hi die hemelsche glorie minst minnet. [+]30′*b*
16. Hi heeft grote vrede inder herten, die lof noch versmaetheit niet en achtet.
17. Lichtelic sel hi content ende te vreden wesen, die suver ende reyn is van consciencien.

18. Du en beste niet te heiliger, datmen di prijst; du en biste oec niet te argher, datmen di laect.
19. Want wattu biste, dat bistu; men en sel di oec niet groter kennen dat dy God kent.
20. Ist dattu merkeste wattu bi di selven biste van binnen, du en selste niet achten wat die menschen van di segghen.
21. Die mensche siet int aensichte, God die siet inder herten.
22. Die menschen (die menschen die) merken die werken, ende God ghedencket die meninghe.
23. Altoes wel te doen ende (die mensche) weynich van hem selven te houden, dat is een bewisinge van eenre oetmoediger sielen.
[+]24. Niet | ghetroest te willen wesen van enighen creaturen, dat is een teyken van groter puerheit ende van enen inwendigen hope. [+]31*a*
25. Soe wie gheen ghetughe en gheert van hem selven van buten, het schijnt dat hi hem selven Gode al bevolen heeft.
26. Niet en is die ghene gheproeft, die hem selven prijst, mer hy is gheproeft dien God prijst.
27. Mit Gode te wanderen ende gheen begheerte van buten te houden, dat is een staet des inwendigen menschen.

Vander lieften ons Heren boven alle dinc.
Capittel VII.

1. Salich is hi, die verstaet wattet is Jhesum te minnen ende (een) hem selven te versmaden om Jhesus willen.
2. Men moet den geminden om den gheminden laten, want Jhesus wil alleen gemint wesen boven al.
3. Minne der creatueren is bedriechlic ende ongestadich; die minne Jhesu is ghetrou ende volstandich.
[+]4. Wie hem selven | toe voecht den creatueren, die sel vallen mitten genen die valt; die Jhesum omme vatet, die sel gevest worden inder ewicheit. [+]31*b*
5. Minne hem ende houden di te vriende; wanneer dat alle dijn vrienden van di gaen, hy en sel di niet laten noch hi en sel dat niet liden di verloren te wesen int eynde.
6. Van allen dingen moetstu dy somwilen sceyden, wilstu of en wilstu niet.
7. Hout di by Jhesum levende ende stervende ende beveel hem dijn salicheit, want wanneer di al of gaet dattu waenste bi di te bliven, so mach hi di alleen helpen.
8. Dijn gheminde is van dier natueren dat hi [hem] niement anders toe voeghen en wil, mer alleen wil hy dijn herte hebben ende daer in sitten als een coninc in sinen eyghen throon.
9. Constu di selven wel ledigen van allen creatueren, Jhesus soude gaern mit di wonen.
10. Du selstet al verloren vinden, wattu buten Jhesum soecste inden menschen.

+11. En wil | dijn hope niet setten op een windich riet, want alle vleysch is hoey ende al sijn glorie valt als een bloem des hoeys. +31′*a*

12. Haestelic selstu bedroghen worden, ist dattu alleen aensieste die vertoninghe des uutwendigen menschen.

13. Soecstu in yement dijn solaes ende woninge, du selste hinder vinden ende voelen.

14. Soecstu in allen dinghen Jhesum, du selste Jhesum wel vinden.

15. Ist dattu di selven soecste, du vindeste di selven, mer tot dijnre scaden.

16. Veel scadeliker ist den mensche, dat hi Jhesum niet en soect, dan alle die werlt ende alle sijn wedersaken.

Vander vriendelicheit des gheselscaps ons Heren.
Capittel VIII.

1. Wanneer Jhesus teghenwoordich is, so is alle dinck guet ende gheen dinc en schijnt zwaer te wesen, ende wanneer Jhesus niet teghenwoerdich en is, so is alle dinc hart.

+2. Wanneer Jhesus niet van binnen en spre|ket, so is die troest onnut, ende ist dat Jhesus alleen een woort spreect, so ghevoelt men groten troest. +31′*b*

3. En stont Maria Magdalena niet thants op van der stede daer si in screyde, doe Martha haer seyde: ‘Die meester is hier ende roept di’?

4. Salich is die ure wanneer Jhesus roept van tranen tot blijscappen des gheestes.

5. Hoe droge ende hoe hart bistu sonder Jhesum! Hoe dwaes ende ydel bistu, begheerstu yet buten Jhesum!

6. En is dat niet meerre scade dan oftu alle die werlt verloerste?

7. Wat mach di die werlt gheven?

8. Sonder Jhesum te wesen dat is een zwaer helle, ende te wesen mit Jhesum dat is een soet paradijs.

9. Is Jhesus mit di, gheen viant en mach di scaden.

10. Wie Jhesum vint, die vint enen gueden scat.

11. Ende wie Jhesum verliest, die verliest alte veel, ende meer dan alle die werlt.

+12. Hi is alre armste die levet sonder Jhesum, ende | hi is alre rijcste die mit Jhesum wel is. +32*a*

13. Het is een grote conste mit Jhesum omme te gaen, ende Jhesum te connen houden, dat is een grote wijsheit.

14. Wes oetmoedich ende vredelic, ende Jhesus sel bi di wesen.

15. Wes devoet ende rustelic, ende Jhesus sel by dy bliven.

16. Du mogheste Jhesum lichtelic verdriven ende sijn gracie verliesen, wilstu di selven gheven tot uutwendicheden.

17. Ende ist dattu hem verdriveste ende verlieste, tot wien selstu dan vlien, ende wat vrient seltu dan soeken?

18. Sonder vrient en moghestu niet wel leven, ende en is Jhesus dijn vrient niet boven allen, du selste alte seer droevich wesen ende bedruct.

19. Dwaeslic doestu, ist dattu in anders yement verhoepste of verlaetste.

20. Wy sellen alle die werlt eer kyesen contrarie te hebben, eer Jhesum te vertoornen.

+21. Voer alle die leven sel Jhesus die speciael | gheminde wesen.

22. Alle menschen selmen minnen om Jhesus willen, ende Jhesus sellen wi minnen om sijns selves willen. +32*b*

23. Allene Jhesus te minnen is sonderlinge te kyesen, wantmen vinten guet ende ghetrouwe boven alle sijn vrienden.

24. Om sinen wille ende in hem so sellen die vianden also veel als vriende lief wesen; ende voir alle dese is hi aen te beden, op dat wi hem alle moghen kennen ende minnen.

25. Nymmermeer en begheer bi sonderlinge gheloeft of ghemint te wesen, want dat hoort Gode alleen toe, want sijns gelijc en hevet hi niet.

26. Noch du en soudste niet willen dat yement mitti onledich waer in sijnre herten, noch du en selste di niet becommeren mit yements minne, mer laet Jhesus in di wesen ende in enen ygeliken gueden mensche.

27. Wes puer ende vry van binnen sonder becommeringe enyger creatueren.

+28. Du moetste | wesen puer ende een reyn herte tot Gode draghen, wilstu sien ende weten hoe soet die Heer is. +32′*a*

29. Ende voerwaer daer toe en constu niet comen, ten si dattu voerganghen biste van sijnre gracien ende in ghetoghen, op dattu alles dinghes ledich biste ende dus ghevriet mit hem alleen verenicht moechste wesen.

30. Wanneer die gracie Gods comt totten mensche, so is hy machtich tot allen dinghen, ende als si van hem gaet, so sel hi arm wesen ende siec, recht als een die totter gheselinge ghelaten is.

31. In desen en selmens niet verwerpen noch in ghene wanhope vallen, mer totten wille Gods sel hi gelijc staen, ende al dat hem toe coemt sel hi liden totten love Jhesu Cristi, want naden winter comt die somer ende na der nacht comt die dach ende na onweder grote claerheyt.

+*Van beroe|vinghe alles solaes.*
Capittel IX. +32′*b*

1. Ten is niet zwaer te versmaden dat solaes der menschen, wanneer dat die godlike vroechde tegenwoerdich is.

2. Het is groot ende seer groot, te laten mogen menschelic ende godlijc solaes ende doer die ere Gods gaerne ballinc te wesen sijns herten, ende in ghenen dingen hem selven te soeken noch niet aen te sien sijn eygen verdienten.

3. Hoe groot ist dattu blide biste ende devoet als die gracie Gods gecomen is. Die ure is begheerlic van enen ygheliken.

4. Soetelic ghenoech so rijt hi, die vander gracien Gods ghedraghen wort.

5. Ende wat wonder ist dat hi genen last en voelt, die vanden almachtigen ghedragen wort ende *gheleit wort vanden oversten Heer?

6. Gaerne so hebben wi uutwendich solaes, ende zwaerlic so ist den mensche te gaen van hem selven. |

+7. Die heilige martelaer sinte Lourijs die hevet verwonnen die werlt mit sinen priester, want al dat in die werelt ghenoechlic scheen te wesen, versmade hi, ende die overste priester Gods Sixtum, dien hi boven allen minlic was, doer die minne Cristi liet hi en guedertierlijc van hem nemen. +33*a*

8. Hier om doer die minne des sceppers verwan hi die minne der menschen, ende voer dat solaes der menschen koes hi meer Gode te behaghen.

9. Aldus seltu om der lieften wille Gods enen gheminden ende enen noot vrient leren laten.

10. Ende du en selstet niet swaerlic draghen dattu van dinen vrient gelaten wordes, want dat seltu weten, dat wi alle van malcander ghescheiden sellen worden moeten.

11. *Veel ende lange so moet die mensche in hem selven *striden, eer hi leert + hem selven te vollen verwinnen ende alle sijn begheerte | in Gode te trecken. +33*b*

12. Wanneer die mensche staet op hem selven, lichteliken valt hi tot menscheliken troest.

13. Mer een warachtich minre Cristi ende een naerstich volgher der doechden die en valt niet op ghenen troest noch en soect sodanige gevoelike soeticheit niet meer, mer hi soect starcke oefeninge ende te liden om Cristus wille harden arbeit.

14. Ende in dien dat die geestelike troest ghegheven wort, neemt die gaven Gods dancberlic van hem, mer merket dattet is die gave Gods ende niet dijn verdiente.

15. En wil di niet verheffen noch te seer verbliden noch ydeliken (mit) di vermeten, mer wil meer oetmoedigher wesen vanden gaven ende voerhoediger, ende ontsich di meer in allen dinen werken, want die ure sel gaen, ende dan sel volghen die tijt der becoringe.

16. Wanneer dan di die troest ghenomen wort, te hant en seltu niet wanhopich + worden | noch wesen, mer mit oetmoedicheden ende mit verduldicheden verbeide die hemelsche vandinge, want God is machtich di meren troest te gheven. +33′*a*

17. Dit en is niet nuwe noch vreemde den ghenen die den wech Gods kundich is, want in groten heiligen of in ouden profeten so is dicke alsulken [wandel] gheschiet.

18. Want een propheet die voelde die gracie Gods in hem comen ende seide aldus: ‘Ic hebbe gheseit in mijnre overvloedicheit: ic en sel niet beroert worden inder ewicheit’.

19. Ende doe die gracie van hem ghenomen was, hoert wat hi seit: ‘Du hebste dijn aensicht van mi ghekeert ende ic bin bedroeft geworden’.

20. Nochtan in desen en wanhopede hi niet, mer naerstelike badt hi den Heer ende seide: ‘Totti, Heer, so sel ic roepen, ende tot minen God sel ic bidden’.

21. Hier na brenget hi weder die vruchten sijns ghebeeds ende tughet hem ghehoort +te we|sen ende seit: ‘Die Heer heeft mi ghehoort ende mijnre ontfermt’.

22. Ende hi seit voirt: ‘Du hebste mijn droefheit verwandelt in vroechden ende du hebste mi omme behangen mit blijscappen’. +33′*b*

23. Is dit aldus gheschiet mit groten heiligen, so en sellen wi niet wanhopich wesen, wi die cranc sijn ende arm, al ist dat wi somwilen warm sijn ende somwilen cout.

24. Want die geest comt ende gaet nae sijns selfs behaghen, want die propheet

Job seit: ‘Du *vandeste den mensche des morghens, ende onversienlike so proefstu hem’.

25. Waer op mach hi dan hopen ende waer in sel hi dan betrouwen dan alleen in die grote ontfermherticheit Gods ende alleen in hope der gracien van boven?

26. Weder die guede mensche bi mi sijn of devote broederen of trouwe vriende of heilige boeke, scone tractate of soete sanc ende melodie,

+27. alle dese helpen | mi luttel als ic woest ben van gracien ende ghelaten in mijnre armoede. +34*a*

28. Dan en is gheen beter middel dan lijdsaemheit ende locheninghe mijns selfs inden wille Gods.

29. Ic en vant nye gheen so gheestelic noch soe devoot, hi en hadde bi tiden ontreckinge der gracien of hi en ghevoelde minrenge sijnre vuericheit.

30. Nie heilich en was soe verlicht of getogen, hy en wort voir of na ghetempteert.

31. Hi en was nye waerdich die hoge Gods bescouwinge, die om Gods willen niet geoeffent en is mit enigher tribulacien.

32. Een voertganc der temptacien dat is een teyken des toecomenden troests.

33. Want wie gheproeft sijn mit temptacien, hem wort geloeft die hemelsche troest, want die Heer seit: ‘Die verwint, dien sel ic teten gheven vanden houte des levens’.

+34. Die troest Gods wert gheghe|ven, om dat die mensche te starcker wesen sel sijn wederstoet te weder staen. +34*b*

35. Temptacie die volghet oec, om dat hem die mensche in doechden niet verheffen en sel.

36. Die duvel en slaept niet, noch dat vleysch en is oec niet doot; daer om en rust niet di te bereiden totten stride, want an die rechter side ende an die luchter side sijn viande die nymmermeer en rusten.

Van datmen danckbaer wesen sel der gracien Gods.
Capittel X.

1. Waer om so soekestu rust in dien dattu tot arbeit gheboren biste?

2. Sette dy selven [meer] tot verduldicheit dan tot troest ende meer dat cruus te draghen dan tot blijscappen der werlt.

3. Wat waerlic mensche isser, die niet gaerne en soude ontfaen troest ende gheestelike blijscap, mocht hise altoes vercrighen?

4. Die geestelike troestinge die gaen boven alle ghenoechten des vleyschs.

+5. Want die genoechten der | werlt si sijn ydel of si sijn vuyl ende onreyn. Die geestelike sijn alleen vrolic ende eersaem, ghecomen uut dogheden ende uut reynre ghedachten in ghestort van Gode. +34′*a*

6. Mer dese godlike vertroestinghe die en mach niement altoes na sijnre ghenoechten of begheerten ghebruken, want die tijt der temptacien en verbeit niet lange.

7. Alte seer contrarie ist *den *wille Gods, valschen vryen wille te hebben, ende dat een mensche hopet in hem selven.

8. God die doet wel int gheven troest sijnre gracien, mer die mensche doet qualiken dat hi Gode niet altemael dancbaer en is van sijnre gracien.

9. Ende daer om so en mogen in ons niet vloeyen die gaven der gracien, want wi sijn ontdancbaer den ghenen die ons gracie verleent, noch alle danc en gheven wi niet den beghin ende den oerspronc der gracien.

+10. Alle tijt soe | hoort hem danc toe die dancs waerdich is te ontfangen, ende men sel vanden hovaerdigen nemen dat men den oetmoedighen pleget te gheven. +34′*b*

11. Ic en wil die troest niet die van di niet en comt; ic en begheer oec niet bescouwinge die mi trect tot verheffinge.

12. Noch dat hoghe is, en is heylich, noch al en ist niet guet dat soete is, noch alle begheerte en is niet puer, noch al datmen mint, en is Gode niet dancbairlic.

13. Gaerne neem ic gracie, daer ic oetmoediger of worde ende [in] meerre vresen of ghevonden worde, ende daer ic meest bereit toe worde mi selven te laten.

14. Die gheleert is vanden gaven der gracien ende die gheleert is in ontreckinge der woorden, die en sel hem selven niet guets toe voeghen, mer hi sel eer belien hem selven arm te wesen ende naect.

+15. Ghif Gode dat Gods is ende scrive | di selven toe dat dijn is; ghif Gode lof voir sijnre gracien, di selven alleen ghif misdaet toe, ende waerdige pijn voer dijn sonden ghevoele in di. +35*a*

16. Sette dy altoes tottet laechste, ende dat hoechste sel di ghegeven worden, want dat hoechste en staet niet sonder dat laechste.

17. Die hogheste heiligen voir Gode sijn die alre minste voir hem selven, ende hoe si glorioser ende groter sijn, veel te meer sijn si oetmoedigher in hem selven.

18. Die vol sijn der warachticheit ende der glorien des hemels, die en sijn der ydelre glorien niet ghierich.

19. Die in Gode ghefondeert sijn ende ghestarct, die en mogen in gheenre wijs hoverdich wesen.

20. Ende die ghene diet al Gode toe scryven, wat gracien dat si van Gode ontfanghen hebben, onder malcanderen so en soeken si ghene glorie, mer die glorie die alleen is van Gode, die willen si ende begheren si in allen sinen heiligen te loven, +ende altoes is haer be|gheren in hem.

21. Hier om weest dancbaer voir dat minste, ende du selste waerdich wesen meerre gaven te ontfangen. +35*b*

22. Laet dat minste voir dat alre meeste wesen, ende die meeste versmadinge is voir een sonderlinghe gave.

23. Sie wi aen die wairdicheit des gheens die die gaven gheeft, wat hi gheeft, ten is niet cleyn of ten sel di niet onnut dencken wesen. Ten is niet cleyn dat vanden oversten Gode ghegheven wort.

24. Ende al gave hi ons pine ende slaghe, het sel ons dancbaerlic ende duerbaer dencken wesen, want hi doettet altoes om onse salicheit, want hi verhenghet dattet ons toecoemt.

25. Wie begheert die gracie Gods te houden, die sel dancbaer wesen voir die + gracie die hem gegeven is; hi sel verduldich wesen van die gracie die hem | ontoghen is; hi sel bidden dat sijn gracie wedercome; ende hi sel voirsienich wesen ende oetmoedich, op dat hise niet weder en verliese. +35′*a*

Datter luttel minres sijn des cruces ons Heren.
Capittel XI.

1. Jhesus heeft nu veel minres sijns hemelrijcs, mer luttel draghers sijns crucen.
2. Hi heeft veel die sijn troest begheren, mer luttel die druc ende liden begheren.
3. Hy vint meer ghesellen ter tafelen dan ter abstinencie.
4. Alle begherense mit hem te verbliden, mer luttel isser die voir hem willen liden.
5. Veel volghender Jhesum na totten breken des broots, mer weynich totten drincken des kelcs der passien.
6. Veel doen hem eer om sijnre mirakelen wille, mer luttel volchter hem nae [in] der scaemten des cruces.
7. Veel minter Jhesum also lange als hem gheen wederspoet en gheboert, mer als hem wederspoet coemt, so murmereren si.
[+]8. Veel isser die hem loven ende ghebe|nedien also langhe als si enighen troest van hem ontfangen. [+]35′*b*
9. Mer waert dat Jhesus hem een weynich liet, sy souden op een clagen vallen of in alte grote verworpinge.
10. Wie Jhesus minnen om Jhesus willen ende niet om haer eyghens troests willen, si benedien hem in hare tribulacien ende in alre bedroeftheit haers herten, gheliken in haren hoechsten troest.
11. Ende al waer dat sake dat hi nymmermeer genen troest gheven en woude, so souden si hem altoes loven ende dancbaerlic wesen.
12. O hoe veel vermach die minne Jhesu, die reyn is ende mit ghenen eygen oerbaer ghemenget en is!
13. Si en sijn niet huerlinghen gheheten die altoes troest soeken.
14. Machmen niet proeven dat si meer hem selven soeken dan Cristum? Want si dencken altoes op haer eygen profijt ende wynninge.
[+]15. Waer soudmen die vinden | die Gode om niet souden minnen of dienen?
16. Selden is yement also geestelic dat hi van allen dinghen naket is. [+]36*a*
17. Want enen wairachtighen armen van geest ende naect van allen creatueren, wie sellen vinden? Verre ende van allen eynden der werelt so is sijn loon.
18. Gave die mensche alle guet over, noch en waert niet.
19. Ende dede hi grote penitencie, noch waert weynich.
20. Ende al hadde hi begrepen [de rest van 20 ontbreekt]
21. [Begin van 21 ontbreekt] barnende devocie, noch ist verre van hem; dat is een dat boven al noot is.
22. Wat is dat? Dat is als hi alle dinc gelaten heeft, dat hi hem selven dan laet ende ga mit allen van hem selven, ende dat hi niet van gheenre verburghenre minnen in hem en houde.
23. Ende wanneer dat hi alle dinck heeft ghedaen, dat hy weet te doen, so sel hi hem laten dencken dat hi niet ghedaen en heeft.
[+]24. Hi en selt niet groot wegen datmen | groot mach vermoeden, mer inder waerheit so sel hi hem selven een onnut knecht kennen, als die waerheit seit: [+]36*b*
‘Wanneer ghi al gedaen hebt, dat u gheboden is, soe segt: wi sijn onnutte knechten’.

25. Ende dan so mach hi arm ende naect wesen van gheest ende segghen mitten propheet: ‘Want ic alleen [ende] arm bin’.

26. Nochtan en is nyement ryker dan dese, niement starcker, nyement vryer dan die hem selven ende alle dinc laten can ende hem setten int alre laechste.

Vanden coninckliken leven des cruces Cristi.
XII Capittel.

1. Dit woort scijnt hert ende bitter ende swaer te wesen: ‘Lochen ende versaec di selven, ende buer op dijn cruus ende volghe mi na’.

2. Het is noch veel swaerre te horen dat laetste woort: ‘Gaet, ghi vermaledide, in dat ewige vuer’.

3. Die nu gaerne horen ende volgen die woorden des crucen, die en sellen hem +dan niet vresen van dat afhoren | der ewigher verdoemenissen.

4. Dat teyken des cruces sel inden hemel wesen als die Heer sel comen oerdelen. +36′*a*

5. Dan sellen die knechten des cruces die hem al hier den ghecruusten toe ghevoeghet hebben, gaen tot Cristum den rechter mit groter hope.

6. Wat ontsiestu dan te nemen dat cruus alsmen doer dat cruus comet totten rike?

7. Int cruus is salicheit, int cruus is leven, int cruus is bescerminge voir die vianden, int cruus is in stortinghe der overster soeticheit, int cruce is crachte der ghedachten, in cruus is vroechde des geestes, int cruys is alle doghede, int cruce is alle volmaectheit der heilicheit.

8. Daer en is gheen salicheit noch gheen hope des ewigen levens dan inden cruce.

9. Neemt op u cruce ende volghet Jhesum, ende hy sel di leyden int ewighe leven.

+10. Hi is voer gegaen ende hevet sijn cruus ghe|draghen, ende om dinen wille is hi ghestorven inden cruce, op dattu dijn cruce selte dragen ende begheren te sterven inden cruce. +36′*b*

11. Want stervestu mit hem, so moghestu weder mit hem leven; ende bistu sijn geselle inder pinen, so moghestu sijn gheselle worden inder glorien.

12. Sich inden cruce so statet al, ende inden sterven soe leytet al; ende daer en is anders ghenen wech totten leven ende totten warachtigen inwendigen vrede dan die wech des heylighen cruus ende een daghelix sterven.

13. Wander daer du wilste, soeke wattu wilste, du en selste ghenen hoger wech vinden boven di noch ghenen sekeren beneden di dan die wech des heiligen cruces.

14. Bescicke ende ordinier alle dinc na dinen wille ende merct: du en selste niet +vinden, du en moetste altoes wat liden, het si | willich of onwillich, ende aldus so vindestu altoes dat cruce. +37*a*

15. Of du selste altoes in dinen lichaem droevich wesen ende droefheit voelen, of in dijnre herten selstu liden tribulacie des gheests.

16. Som wylen selstu (selstu) van Gode ghelaten wesen, ende somwilen [gheoefent] van dinen even mensche, ende dat alre meest is: dicke selstu di selven swaer wesen.

17. Nochtan en moghestu mit genen middel noch mit genen solaes ghevriet noch *ghelicht worden, mer also langhe als God wil so moechstu liden.

18. God wil dattu tribulacie sonder vertroestinge leerste liden ende dattu di selven mit allen onder danich maecste, ende dattu oetmoediger werdes vander tribulacien ende vanden liden.

19. Niement en voelt also hertelijc die passie Cristi als die ghene die gebuert des ghelijc te liden.

+20. Dat | cruus is dan altoes bereit ende verbeit di over al.

21. Noch du en moechste hem niet ontvlien, waer du loopste, want waer du comes, du draghes dijns selfs cruus mit di, ende altoes vindestu di selven. +37*b*

22. Keer di op wert, keert di nederwaert, keert di buten, keer di binnen, ende in allen desen selstu dat cruus vinden, ende in allen desen ist di noot dattu over al verduldicheit houdeste, wilstu hebben inwendige vrede ende verdienen die croon der ewicheyt.

23. Ist dattu dat cruus gaerne dragheste, so selt dy draghen, ende het sel dy leyden totten eynde dijnre begheerten, daer een eynde sel wesen des lidens, al ist dattet hier niet wesen en sel.

24. Draghestu dat cruus niet gaerne, du makeste di selven een last, ende du verswaerste di selven meest; nochtan so moetstuut liden.

+25. Ende | werpstu een cruus van di, sonder twivel du selste een ander vinden ende licht een swaerre. +37′*a*

26. Waenstu ontgaen dat gheen sterfelic mensche voir bi en mach gaen? Welc van den heiligen is in deser werlt gheweest sonder cruus ende tribulacie?

27. Noch onse Heer Jhesus Cristus en hevet een ure niet geweest sonder droefheyt der passien, also langhe als hi leefde, want als hi selve seit: ‘Cristus die most liden ende verrisen vander doot, ende so gaen in sijnre glorien’.

28. Ende hoe soecstu ander weghe dan desen coninclíken wech die daer is den coninclíken wech des cruces?

29. *Al dat leven Cristi was een cruus ende marteli, ende du soecste rust ende blijscap?

30. Du dwaelste mit allen, soecstu anders dan liden ende tribulacie, want al dat sterfelike leven is vol onsalicheden ende omme gheteykent mitten cruce.

+31. Ende hoe die mensch meer | profijt doet inden geest, hoe hi dicker ende swaerre crucen vint, want die pijn sijnre ellende, dat hi also lange ballinge blijft uten ewighen leven, die wasset ende die meerret so langhe so meer. +37′*b*

32. Mer dese mensche aldus menichvoudelic bedroeft *en is sonder hulpe des troest niet, want hi voelt grote vruchte van dat hi dat cruce draghet.

33. In dien dat hi hem selven den Heer onderdanich maket, alle last der tribulacien die wert verwandelt in hope des godliken troest.

34. Ende hoe dat vleysch [meer] doer verdriet onder ghetreden wort, also veel te meer wort die gheest gestarcket mit ynwendigher gracien.

35. Ende nymmermeer en wort hi also seer ghetroest vander begheerten der tribulacien ende des wederspoets doer der minnen der gelikenissen des cruces Cristi, +dat hi niet en woude [wesen] sonder smarte ende tribullacien, want also veel ist Gode ontfancliker als hi meerre ende swaerre last om sinen wille draghen mach. +38*a*

36. Dit en is niet die cracht des menschen, mer die gracie Cristi, die aldus veel

mach ende werct in dat ghebreclike vleysch; dat die mensche altoes van natueren vreest ende vliet, dat neemt hi aen mit wille uut rechter minnen ende vuericheit des gheestes.

37. Ten is niet naden mensche dat cruce te dragen, dat cruce te minnen, dat is dat lichaem te castien ende onderdanich te maken, die eer der werlt te vlien, versmaetheit gaerne te liden, hem selven te versmaden ende begheren versmaet te wesen, wederspoet ende scade te liden ende ghenen voerspoet in dese werlt te begheren.

38. Ist dattu wel merkeste, soe en vermogestu geen van desen dinghen (als) van di selven.

+39. Mer ist dattu | hopeste in Gode, soe sel di ghegeven worden starcheit vanden hemel, ende die werlt ende dat vleysch sellen tot dinen geboden di onderdanich worden. +38*b*

40. Noch dinen viant den duvel en selstu niet ontsien, bistu ghewapent mitten gelove ende gheteikent mitten cruce Cristi.

41. Hier om so set di selven als een guet getrouwe knecht Cristi te draghen dat cruce dijns Heren manliken, die om dinen wille ghecruust is.

42. Bereide di te liden veel wederspoets ende menigherhande onghenoechte in desen leven, want also sel hi bi di wesen waer du biste, ende also sonder twivel selstuen vinden waer du di verberchste.

43. Het moet alsoe wesen; ende daer en is geen middel te ontgaen den quaden menschen ende der droefheit dan dattu lijdste.

44. Den kelc des Heren selstu mit begheerten drincken, wilstu sijn vrient wesen. +ende begheerstu | een deel mit hem te hebben.

45. Die troesten die bevele Gode; laet hem daer mede doen als hem meest behaghelic is. +38′*a*

46. Sette di selven te liden tribulacie ende houde die voer die meeste troesten, want die liden in dese werlt en sijn niet ghelijc datmen daer mede verdienen mach die toecomende glorie, al waert datse een mensche alleen mochte liden.

47. Wanneer du daer toe coemste, dat dijn tribulacien soet sijn ende di smaken om Cristus willen, so laet di dat dencken dattet wel mitti is, wanttu hebste een paradijs gevonden inder aerden.

48. Ende alsoe lange als di dat lyden zwaer is, ende dat begheerste te scuwen, also langhe selstuut quaet hebben ende di sel volghen over al dat scuwen des lidens.

49. Setstu di daer toe, dattu gaerne lides, haestelic selt beter mitti worden ende du selste vrede vinden. |

+50. Ende oec al waerstu ghetoghen totten derden hemel met sinte Pouwels, du en biste daer om niet versekert dattu niet liden en selste enich dinc dat di contrarie is. Want Jhesus seit: ‘Ic sel hem tonen ende bewisen, hoe veel hi liden moet om minen naem’. +38′*b*

51. Aldus so blijft dat liden by dy, ist dattu Jhesum wilste minnen ende hem ewelic dienen.

52. Och oft gescien mochte dattu waerdich waerste yet te liden om Jhesus willen, want dan soude di grote vroechde bliven.

53. Mer een ygelic mensche priset verduldicheit, al isser luttel die liden willen.

54. Betamelic ist dan dattu gaerae een luttel selste liden om Jhesus willen, in dien datter veel is die swaerre last liden om der werlt willen.

55. Weet dat voerwaer: stervende dijns selfs moechstu nochtan dit leven leyden. +Ende eer yment | meer hem selven sterft, hoe hi meer beghint te leven mit Gode.

56. Niement en is bereit te begripen die hemelsche dinghen, ten si dat hi hem selven bereit heeft te draghen wederspoet om Cristus willen. +39*a*

57. Gheen dinc en is Gode ontfancliker noch di saliger in desen leven dan gaerne te liden om Cristus willen.

58. Ende of di te kyesen stonde, so soudstu meer begheren wederspoet om Cristus willen te liden dan mit veel genoechten verblijt te wesen, want so bistu Cristum gheliker ende gemeenlic al sijn heiligen.

59. Want al onse verdienten ende onse volmaectheyt en staet niet in sueticheit der troesten, mer meer in groter swaerheden ende in laste des lidens ende der tribulacien.

60. Ende hadde yet beters of oerberliker gheweest totter salicheit der menschen +dan liden, sonder twivel Cristus | soudet mit woorden ende mit exempelen getoent hebben. +39*b*

61. Want sijn navolghers, sijn discipulen, ende alie die ghene die hem begheren te volghen, openbaerlic verweget hy se dat sijt cruce sellen dragen ende seit: ‘Wie na mi wil comen, die lochen hem selven ende neme sijn cruus op ende volghe mi na’.

62. Alle dinc dan wel over ghelesen ende te rechte ondersocht, so is dat laetste eynde dit: ‘Want doer veel tribulacien moetmen gaen in dat rike Gods’.

Deo gracias.

[Boek III]

Vanden inwendigen spreken Gods totter gheloviger sielen. I

Hoe dat die waerheit van binnen spreket sonder geruchte van woorden. II

Dat die woorden Gods mit oetmoedicheit sijn te horen ende dat veel lude die woorden niet en weghen. III

+Hoe datmen voir Gode | wanderen sel in oetmoedicheit ende inder waerheit. IIII +39′*a*

Van dat wonderlike werkinghe der godliker minnen. V

Van proevinge eens ghewarigen minnaers. VI

Hoe dat die gracie te verhuden is onder die bewaringe der oitmoedicheit. VII

Van snoder vermoedinghe sijns selves inden oghen Gods. VIII

Hoe datmen alle dinc tot Gode sel stueren als tot sinen lesten eynde. IX

Hoe soet dat het is Gode te dienen als men die werelt versmaet heeft. X

Hoe dat die begheerte des herten sijn te ondersoeken ende te matighen. XI

Van leringhe der lijdsaemheit ende van worstelinge tegen die begheerlicheden. XII

Van der ghehoersaemheyt eens oetmoedigen ondersaten naden exempel ons Heren Jhesu Cristi. XIII

+Van die verburghen oerdele Gods te merken, op dat wi niet en ver|heffen in gueden werken. XIIII +39′*b*

Hoe dat wi ons sellen hebben in allen dinghen die ons genoechliken sijn. XV

Hoe dat ghewarige troest alleen in Gode te soeken is. XVI

Hoe dat alle sorchfoudicheit in Gode te setten is. XVII

Hoe dat men dese tijtlike onsalicheit naden exempel Cristi mit ghelijcmoedicheit dragen sel. XVIII

Van verdrachlicheit des onrechts ende hoemen een ghewaer lijdsaem mensche sel proeven. XIX

Van belyinge eyghenre crancheit ende van onsalicheden des levens. XX

Hoe dat in Gode te rusten is boven allen gueden ende gaven. XXI

Van ghedenckenis der menichvoudigher weldaden Gods. XXII

Van vier dingen die grote vrede in brengen. XXIII

+Van scuwinge der curioser ondersoekinge van eens anders | leven. XXIIII +40*a*

Waer in dat die vaste vrede des herten ende ghewarighe prophijt gheleghen is. XXV

Van vordel eens vryen herten, welc vordel men bet verdient mit bidden dan mit lesen. XXVI

Hoe dat heymelike verburgen minne alre meest hindert van dat overste guet. XXVII

Teghen die tonghen des aftersprekers. XXVIII

Hoe datmen God sel aenroepen ende loven als die becoringe naket. XXIX

Van die godlike hulpe te bidden ende van betrouwen die gracie weder te crigen. XXX

Van verghetelheit alre creatueren op dat men die scepper vinden mach. XXXI

Van verlocheninge sijns selfs ende van vertyinge alre begeerlicheit. XXXII

Van ongestadicheit des herten ende vander uterster meninge tot Gode te hebben. XXXIII

Dat God den minnenden smaket boven al ende in allen dingen. | XXXIIII

+Hoe dat in desen leven gheen sekerheyt en is vander becoringe. XXXV +40*b*

Teghen ydel oerdele der menschen. XXXVI

Van puerre ende geheelre overghevinge sijns selves ende crighen vryheit des herten. XXXVII

Van guede regimente in uutwendigen dingen ende toevluchten tot Gode inden periculen. XXXVIII

Hoe dat een mensche niet onstuer wesen en sel in sijnre becommernisse. XXXIX

Dat een mensch niet guets van hem selven en heeft ende van ghenen dinghen glorieren en mach. XL

Van versmadenisse alre tijtliker eren. XLI

Hoe dat gheen vrede en is te setten inden mensche. XLII

Teghen die ydele ende wereltlike conste. XLIII

Hoe dat hem een mensche niet en sel aentrecken der uutwendigher dingen. XLIIII

+Dat alle menschen niet en is te gheloven ende van lichten | val der woorden. XLV +40′*a*

Van betrouwen datmen in God sel hebben, wanneer dat gescutte der woorden op staen. XLVI

Hoe alle zwaer dingen te liden sijn om dat ewighe leven. XLVII

Vanden dach der ewicheit ende van bangicheit deses levens. XLVIII

Van begheerte des ewighen levens ende hoe grote guede den ghenen beloeft sijn die striden. XLIX

Hoe een onghetroest mensche hem offeren sel inden handen Gods. L

Hoe datmen oetmoedige cleyne werke vervolgen sel, alsmen inden volcomensten een luttel ontblijft. LI

Hoe dat een mensche selve niet achten en sel waerdich te wesen enichs troests, nier meer pinen ende slagen. LII

Hoe dat die gracie Gods hoer niet en menget mit aertscher wijsheit. LIII

+Van menigherhande beweghinge der natueren ende | der gracien. LIIII +40′*b*

Van ghebreclicheit der natueren ende van maticheit der godliker gracien. LV

Hoe wi ons selven sellen verlochenen ende Cristum na volghen overmits den cruce. LVI

Dat een mensche hem selven niet alte seer en sel verwerpen als hi valt in enighe gebreke. LVII

Van niet te ondersoeken hoghe dinghen ende die verburghen oerdele Gods. LVIII

Hoe dat alle onse hope ende betrouwinge alleen in Gode te setten is. [LIX]

Vanden inwendighen spreken Gods totter gheloviger sielen. Capittel I.

1. Ic sel horen wat die Heer in my spreken sel.
2. Salich is die siel die den Heer in hoer sprekende hoort, ende die van sinen monde dat woort der troestinge ontfanget.
[+]3. Salich sijn die oren die *die *in aderen der godliker inruninghe | ontfanghen, ende die vander runinghe deser werelt niet aen en dencken. [+]41*a*
4. Voerwaer salich sijn die oren die niet en horen die stemme die van buten gheluut heeft, mer die waerheit die van binnen is lerende.
5. Salich sijn die oghen die tot uutwendighen dingen sijn besloten, mer die totten inwendighen dinghen aendachtich sijn.
6. Salich sijn die ghene die die inwendige dingen doergaen ende die overmids daghelixe oefeninge hem meer ende meer pinen te bereiden om te ontfangen hemelsche verburgen dingen.
7. Salich sijn si die begheren mit Gode ledich te wesen, ende die hem van alre onledicheit der werlt ontslaen.
8. O mijn siel, merke dese dingen ende slutet die doeren dijnre sinlicheit, op dattu horen [moghes] wat die Heer dijn God in di spreket.
[+]9. Dit seit dijn gheminde: ‘Ic bin dijn | salicheit, dijn vrede ende dijn leven’.
10. Hout di by mi, ende du selste vrede vinden. Laet alle verganclike dingen, [+]41*b* soeke ewyghe dingen.
11. Wat sijn alle tijtlike dingen anders dan bedriechlijc? Ende wat mochten di alle creatueren helpen, waerstu vanden scepper gelaten?
12. Daer om vertye alre dinghen, ende wes dinen scepper behagelic ende getrouwe, op dattu die ghewaer salicheit moges begripen.

Hoe dat die waerheit van binnen spreect sonder gheruchte der woorden. Capittel II.

1. O Heer spreke, want dijn knecht hoortet. Ic bin dijn knecht; gif my verstant, op dat ic mach weten dijn getuge.
2. Neyghe mijn hert in die woerde dijns monts; dijn uutsprake moet vloeyen als die douwe.
[+]3. Die kinder van Ysrahel seiden wijlneer tot Moyses: ‘Spreke du tot ons, | ende wi sellent horen; en laet die Heer niet tot ons spreken, op dat wy by aventueren [+]41′*a* niet en sterven’.
4. Niet also, Heer, niet also bid ic, mer meer mitten propheet Samuel bid ic oetmoedelic ende begheerlic: ‘Spreke, Heer, want dijn knecht hoortet’.
5. En laet Moyses niet tot mi spreken of enich vanden propheten, mer spreke du, Heer God, ingever ende verlichter alle der propheten, want du moges mi, alleen sonder die, volcomeliken leren, mer si en sellen sonder di niet vorderen.
6. Hoer woorde gheven gheluut, mer si en geven ghenen gheest.
7. Si leren suverlike, mer als du swyghes, soe en ontsteken si dat harte niet.

8. Si gheven die scrifte, mer du oplukes den sin. Si voertbrengen verburghen dingen, mer du op doeste dat verstant.

+9. Si uutspreken die geboden, mer du helpstese te | volbrenghen.

10. Si wisen den wech, mer du geves starcheit te wanderen. +41′*b*

11. Si werken alleen van buten, mer du leerste ende verlichteste die herten.

12. Si maken nat van buten, mer du gheves die vruchtbaerheit.

13. Si roepen mit woorden, mer du gheves dat horen verstandenisse.

14. Daer om en laet Moyses mi niet toe spreken, mer du, Heer mijn God, ewige waerheit, spreke du tot mi, op dat ic bi aventueren niet en sterve ende sonder vrucht niet en blive, waert dat ic alleen van buten vermaent worde ende van binnen niet ontsteken.

15. Op dattet mi niet en si tot verdoemenisse, dat ic dijn woorden hore ende daer na niet en doe, dat icse bekenne ende niet en minne, dat icse ghelove ende niet en houde.

16. Daer om spreke du, Here, want dijn knecht hoortet, want du hebste woorde des ewichs levens.

+17. Spreke mi toe tot eenre | troestinge mijnre sielen ende tot beteringhe alle mijns levens, mer di te love ende tot glorien ende tot ewigher eren. +42*a*

Dat die woorde Gods mit oetmoedicheit sijn te horen ende dat veel luden die woerden niet en weghen.
Capittel III.

1. Mijn kint, hoirt mijn woorden, die alre soetste woorden, boven gaende conste ende wetenheit alle der wiser *philosophen deser werelt.

2. Mijn woorde sijn gheest ende leven, noch si en sijn mit ghenen menscheliken sinnen over te *weghen.

3. Si en sijn niet tot ydelre behaghelheit te trecken, mer in stilheden te horen ende mit alre oetmoedicheit ende mit groter begeerten tontfangen.

4. Ende ic heb gheseit: ‘Salich is die mensche, dien du, Here, leerste, ende leerste hem van dijnre ewen, op dattu hem saftighes van quaden daghen’, ende dat hi inder aerden niet ongetroest en blive. |

+5. ‘Ic heb’, seit die Heer, ‘die propheten gheleert van beghinne, ende tot nu toe en laet ic niet of tot allen menschen te spreken, mer hoerre veel sijn doef ende hart tot mijnre stemmen’. +42*b*

6. Veel menschen horen liever die werlt dan God, ende lichteliker volghen si hoers vleyschs begheerlicheit dan dat wel behaghen Gods.

7. Die werlt beloeft cleyn tijtlike dingen, ende men dient hoer mit groten gheer; ic belove hoghe ende ewige dingen, ende die herten der sterfeliker menschen vertragen.

8. Wie dient mi ende is mi ghehorich mit also groter sorchvoudicheit alsmen die werelt ende horen heren in allen dingen dient? ‘Scaem dy, Sydon,’ seit die see, ende vraghestu die sake, soe hore waer om.

9. Men loopt langhe ende veel weghes om een cleyn proven, mer om dat ewyghe +leven en wert van veel menschen nauwe eens die voete | vander aerden gheheven. +42′*a*

10. Men soeket snode loon ende om enen penninck kijftmen onderwilen scandeliken; om een ydel dinc ende om een cleyn belofte en ontsietmen niet dach noch nacht moede te worden.

11. Mer leider, leider, om dat onwandelbaer guet ende om dat grote loon, om die hoge eer ende om die oneyndelike blijscap vertraecht men een luttel moede te worden.

12. Daerom so scaemdi, traghe ende cronachtige dienre, dat die ghene bereider ghevonden worden totter verliesinghe dan du totten leven. Die verbliden hem meer tot ydelheden dan du totter waerheit.

13. Nochtan werden si somtijt van *horen *hope bedroghen, mer mijn belofte en bedriecht niement, noch en laet die ghene die in mi betrouwen, niet ydel.

[+]14. Dat ic beloeft heb, dat sel ic geven; dat | ic gheseit heb, dat sel ic vervollen, ist sake dattu inder minnen ghetrouwe blijfste totten eynde toe. [+]42′*b*

15. Ic bin een weder loonre alre gueden, ende een starcke proever alre devoter menschen.

16. Scrijf mijn woorde in dijnre herten ende overhaelse naersteliken, want si sullen dy inder tijt der becoringhe seer noturftich wesen.

17. Dattu niet en verstaes als du leses, dat selstu bekennen inden dage dijnre visitacien.

18. Twesins pleghe ic mijn uutvercoren te visiteren, als mit becoringe [ende] mit vertroestinge.

19. Ende twe lessen lese ic hem dagelix: die een lesse om hoer sonden te straffen, die ander om hem te troesten tot toeneminge der doechden.

20. Die mine woorde heeft ende versmaetse, die hevet die hem oerdelen sel inden lesten daghe.

Een ghebet om te bidden die ghenade der ynnicheit.

[+]21. O Heer, mijn God, du | biste mi alle dat guet is.

22. Ende wie bin ic, die soe koen bin dat ic tot dy spreken dar? [+]43*a*

23. Ic bin dijn arme dienre ende een verworpen wormkijn, veel armer dan ic can of dar seggen.

24. Nochtan, Heer, ghedencke dat ic niet en bin noch niet en hebbe noch niet en vermach.

25. Du biste alleen guet ende rechtverdich ende heilich; du vermoghes alle dinc, du vervolles alle dinc, alleen laetstu den sondaer ydel bliven.

26. Ghedenck dijnre ontfermherticheden ende vervolle mijn herte mit dijnre gracien, want du en wilste dine werken niet ydel of ledich laten wesen.

27. Hoe mach ic mi selven verdraghen in desen onsaligen leven, ten waer dattu mi starckedes mit dijnre gracien ende ontfermherticheit?

28. En wil dijn aensicht niet van mi keren, en wil dijn vandinghe niet verlengen, [+] en wil | dijn troestinge my niet ontrecken, op dat mijn siel niet en werde als aerde [+]43*b* sonder water.

29. Heer, leer mi doen dinen wille, leer mi waerdeliken ende oetmoedeliken voer dy wanderen.

30. Want du biste mijn wijsheit, die mi in der waerheyt kenneste ende ghekent hebste, eer die werlt gemaect wert ende eer ic in die werlt geboren wert.

Hoe datmen voir Gode wanderen sel in oetmoedicheit ende inder waerheit.
Capittel IIII.

1. Kint, wander voer my inder waerheit ende soeke mi altoes in simpelheit dijns herten.

2. Die voir mi wandert, die sel bescermt worden van quader an lopinge ende die waerheit sel hem vryen vanden verleyders ende van aftersprekinghe der boser menschen.

3. Ist dat [di] die waerheit vriet, so seltu waerliken vry wesen, ende du en selste +niet achten die ydele | woerden der menschen.

4. Heer, dat is waer; ic bid di, latet mit mi also gheschien als du segges. +43′*a*

5. Dijn waerheit moet mi leren, si moet mi behoeden ende si moet mi behouden tot enen saligen eynde.

6. Sy moet mi vry maken van alre quader begheerten ende ongheordineerder lieften, ende ic sel wanderen mit di in groter vryheit des herten.

7. Die waerheit seit: ‘Ic sel di leren dat recht ende behaghelic is voir mi’.

8. Overdenc dijn sonden mit groten mishaghen in droefheit, ende nymmermeer en reken di yet te wesen om dijn guede werke.

9. Want du biste voerwaer een sondaer, ende mit veel passien becommert ende besondicht.

10. Ende altoes gaestu afferwaert bi di selven; lichteliken valles du in gebreken, lichteliken wertstu verwonnen, lichteliken verstoort, lichteliken bedroeft ende neder gheworpen.

+11. Du en heb|ste niets niet daer du van moghes glorieren, mer du hebs veel dingen daer du di van sals vernyeten, want du biste veel crancker dan du connes begripen. +43′*b*

12. Daer om en laet di niet groot duncken van allen dingen die du doeste.

13. Want geen dinc en is groot noch costelic noch wonderlijc noch begheerlic dan dat ewich is.

14. Laet di boven alle dinc die ewighe waerheit behaghen, ende dijn grote snootheit altoes mishaghen.

15. Gheen dinc en wil also ontsien noch lasteren als dijn sonden ende ondoechden, die di meer mishagen sellen dan enighe scade der dingen.

16. Die sommige [en] wanderen [niet] doechdeliken voir mi, mer mit eenrehande curiosicheit ende beroemicheit willen si weten mijn verburgen dinghen ende verstaen +die hoghe dingen Gods, ende vergheten hoers selfs ende | hoer salicheit.

17. Dese vallen dicwile in groter becoringhe van mijnre verhengenisse om hoerre hoverdien ende curiosicheden. +44*a*

18. Ontsiet die oerdele Gods, ontfrucht die toorne des almachtigen.

19. Ende en wil niet ondersoeken die werken des alre oversten, mer doer siet

dine boesheden, in hoe veel dingen dattu ghesondighet hebste ende hoeveel guets du versumet hebste.

20. Die sommige dragen hoer devoci alleen in boeken, die sommige in beelden ende die sommighe in uutwendighen teyken ende figueren.

21. Die sommighe hebben mi in die monde, mer luttel inder herten.

22. Sommighe ander sijn die mit verstande verlicht sijn ende inder begheerten ghesuvert ende altoes aenhangen den ewyghen dinghen; si horen swaerliken van aertschen dinghen, droefliken dienen si der noturfticheit der natueren; ende dese + ghe|voelen so wat die geest der waerheit in hem spreket. +44*b*

23. Want hi leert hem dese aertsche dinghen te versmaden ende hemelsce dinghen te minnen, die werlt te vergheten ende den hemel des daghes ende des nachts te begheren.

Van die wonderlike werkinghe der godliker minnen.
Capittel V.

1. Ic ghebenedie di, hemelsche vader mijns Heren Jhesu Cristi, dattu mijns arme mensche di gewairdiges te ghedencken.

2. O vader der ontfermherticheyt ende God alles troestes, ic dancke di dattu my, die onwaerdich bin alles troestes, somtijt vermakes mit dijnre vertroestinge.

3. Ic benedie di ende glorificiere di altoes mit dinen een gheboren soen ende mitten heilighen gheest, den troester van ewen tot ewen.

4. Eya, Heer mijn God, mijn heilige minnaer, alstu coemste in mijn hert, so sellen hem verblyden alle mine binnenste.

+5. Du | biste mijn glorie ende die hoghe vroechde mijns herten; du biste mijn hope ende mijn toevlucht inden daghe mijnre tribulacien. +44′*a*

6. Mer want ic noch cranc bin inder minnen ende onvolmaect inder doecht, daer om ist mi noot dat ic van di gestarcket werde ende getroest; vysitier mi daer om dicker ende leer mi mit dinen heilighen discipulen.

7. Verlosse my vanden passien ende make mijn hert ghesont van alre ongheordineerder begheringhe, op dat als ic van binnen ghesont ende wel ghepurgeert bin, bequaem mach werden te minnen ende starc te liden ende ghestadich te volherden.

8. Die minne is een guet dinc ende altemael een groot guet, dat alleen licht maect dat swaer is, ende ghelijc maect alle dat onghelijc is.

+9. Want si draghet last sonder swaerheit, ende al dat bitter is maect sy | soet ende smakelic. +44′*b*

10. Die edel minne Jhesu drivet enen mensche tot groten dingen te werken ende verwecket altoes tot volcomenre dingen te begeren.

11. Die minne die wil wesen boven, noch sy en wil van ghenen nederen dingen ghehouden worden.

12. Die minne wil wesen vry ende van alle wereltlike begheerten vreemde, op dat hoer inwendighe aenscouwen niet belet en werde, ende overmits tijtlike ghemac geen hinder [en lide] of overmids ongemac niet verwonnen en worde.

13. Daer en is niet soeters dan minne, niet sterkers, niet hoghers, niet vrolikers,

niet volmaecters, niet beters inden hemel ende inder aerden, want die minne is uut Gode gheboren, noch si en mach niet rusten boven alle gescepen dingen dan in God.

+14. Die minnende mensche vlieghet, hy loopt ende verblijt hem, hi | is vry ende en wert niet ghehouden. +45*a*

15. Hi gheeft al om al ende hy heeft al in al, want hi rust inden oversten boven alle dinc, uut wien alle guet vloeyt ende voert coemt.

16. Hi en siet niet aen den gaven, mer hi keert hem totten ghever boven alle goeden.

17. Die *minne en weet dicwijl geen mate, mer boven alle maten wert si vuerich.

18. Die minne en gevoelt geen last, si en acht gheen arbeit, si *begheert meer dan si vermach, si en claghet niet vander onmoghelicheit, want si waent dat si alle dinc vermach ende dat hoer alle dinc gheoerloft is.

19. Si is nutte tot allen dinghen, si vervolt veel dinghen ende si set hoer begheerte te diensten daer een ander mensche, die niet en mint, gebreket ende ontblijft.

20. Die minne waect, ende slapende en slapet si niet.

+21. Ende al ver|moeyt en wert si niet moede, ende als si bedwonghen is, so en wert si niet benauwet, als si gedreighet is, so en wert si niet ghestoort, mer als een levendige vlamme ende een barnende fackel breket si boven uut ende gaet vriliken daer doer. +45*b*

22. So wie mint, die mach weten, wat dese stemme roept.

23. Want een groot geroep inden oren Gods is een vuerighe begheerte der sielen die tot Cristum seit: ‘Mijn God, du biste mijn minne, du biste altemale mijn, ende ic bin al dijn!’

24. Make mi *breet inder minnen op dat [ic] mach leren mitten inwendigen monde des herten te smaken, hoe soet dattet is te minnen ende inder minnen te versmelten ende te zwemmen.

25. Ic sel mi laten houden vander minnen ende gaen boven mi selven van groter vuericheyt ende van wonder.

+26. Ic sel singhen den sanc der minnen | ende ic sel [di] minen gheminden volghen int hoechste. Mijn siel moet ghebreken in dinenlove, jubilerende van minnen. +45′*a*

27. Ic sel di minnen meer dan mi selven, noch mi selven en sel ic niet lief hebben dan om dinen wille ende alle menschen in di, die di warachteliken minnen, also die ewe der minnen ghebiet, die lichtende is uut di.

28. Die minne is snelle, reyn, guedertieren, vrolic ende scoon, starc, lijdsaem, ghetrouwe, vroet, lancmoedich, manlic ende hoer selven nymmermeer soekende.

29. Want so waer yement hem selven soect, daer valt hi uut der minnen.

30. Die minne is voirsienich, oetmoedich ende gerecht, niet weeck, niet licht, niet aendenkende ydel dingen, sober, cuych, gestadich, rustich ende in alle den sinnen behoet.

+31. Die minne is ghehoersaem ende onderworpen den prelaten, hoir selven | snode ende versmaet, Gode devoet ende dancbaer, gelovende ende hopende altoes in hem, oec wanneer hoer God niet en smaket, want sonder droefheit en leeftmen niet inder minnen. +45′*b*

32. Die niet bereit en is alle dinc te liden ende sinen geminden te wille te wesen, die en is niet waerdich een minnaer te hieten.

33. Want het hoort den minnaer toe alle harde ende bitter dingen gaerne aen te grypen, noch om gheenre teghenheit die hem op comen mach van hem gheneycht te werden.

Van proevinghe eens ghewarighen minnaers.
Capittel VI.

1. Kint, du en biste noch gheen wise of starcke minnaer.

2. Waer om, Heer?

3. Want om cleyn teghenheit ontbreecstu van dattu begonnen hadste, ende alte begheerliken soekestu troest.

[+]4. Die starcke minnaer staet *in *becoringe | ende en gheloeft niet den behendighen raet des viants. [+]46*a*

5. Want alsoe ic hem behaghe in voerspoede, also behaghe ic hem in wederspoet.

6. Die wise minnaer en merct niet also seer die gave des minnaers als die minne des ghevers.

7. Hi aendenct meer die begheerte dan den scat, ende hi set alle gaven onder den geminden.

8. Die edel minnaer en rust niet inden gaven, mer in mi boven alle gaven.

9. Ten is daer om niet al verloren, of du bi wilen niet wel en ghevoelste van mi of van minen heiligen.

10. Die guede soete begheerte die du somtijt vernemes, is een werc der teghenwoerdiger gracien ende een voirsmaec des hemelschen vaderlants; nochtan en seltu di daer niet alte seer op verlaten, want si gaet ende comt.

[+]11. Mer te striden tegen die in vallende quade bewe|ghinghe des ghemoets, ende die inruninge des duvels te versmaden is van edelre doecht ende van groter verdienten. [+]46*b*

12. Daer om en laet di die vreemde fantasien niet bedroeven, oec van wat manieren si di voir comen.

13. Hout een starcke opset ende een meninge tot Gode.

14. Noch ten is gheen bespottinge dattu somtijt [haestelijc] genomen werdes in een overganc des ghemoets, ende te hant wederkeerste totten ghewoenliken fantasien ende ontamelicheden des herten.

15. Want du lijdstet node, ende also langhe als si di mishaghen ende wederstaes, so ist verdientelic ende gheen verlies.

16. Du selte weten dat die oude viant te mael pijnt te hinderen int guede ende di van alre ynnigher oefeninge ydel te maken, als vander oefeninge der heiligen, [+] vander goddienstigher ghedenckenisse mijnre passien, | van nutte bedenckenisse dijnre sonden, van behoedinghe dijns eygenen herten ende van vasten opset voort te gaen in doechden. [+]46′*a*

17. Hi sal di veel quader ghedachten in senden, op dat hi dy een verdriet mach maken ende een eysinghe, dat hy di also vanden ghebede mach roepen ende vander saliger lessen.

18. Hem mishaget die oetmoedighe biechte, ende of hy mach, so sel hi di of houden van der heiliger ontfanginghe des sacraments.

19. En ghelove hem niet ende en achtes niet, al ist dat hi di dicwile voerspreit die stricken der bedriechnissen.

20. Wiltet hem witen als hi di quade ende onreyn dinghen in sent, ende segt hem:

21. ‘Ganc, onreyn geest, scame di, onsalige, du biste alte onsuver, die aldusdanighe in minen oren steecste.

+22. Ganc van mi, alre quaetste verleider, du en selt in mi gheen macht | hebben, mer Jhesus sel mit mi wesen als een starcke strider, ende du selste staen confuust +46′*b*
ende bescaemt.

23. Ic heb liever te sterven ende alle pine te liden dan di te consenteren.

24. Swijch ende stop dinen mont, ic en sel di niet horen, al ist dattu mi veel moeynisse doeste.’

25. Die Heer is mijn inlichtinge ende mijn heil, dien ic ontsien sel.

26. Ist dat si teghen mi setten hoer heer mit tenten, mijn hert en sel niet ontsien. Die Heer is mijn hulper ende mijn verlosser.

27. Strijt als een guet ridder, ende ist dattu bi wilen valles van broescheit, soe nym weder aen crachten starcker dan die eerste, ende hebt betrouwen van meerre gracien die ic dy sel gheven, ende wacht di seer van ydelen behagen ende hoverdien.

28. Want om dat so worden veel luden in dwalinge ghebrocht ende vallen somtijt in blintheit die cume te genesen is. |

+29. Dese val der hoverdigher menschen die dwaesliken van hem selven vermeten, dat laet dy wesen in een verhoedinghe ende in ewigher oetmoedicheit. +47*a*

Hoe dat die gracie te verhuden is onder die bewaringhe der oetmoedicheit.
Capittel VII.

1. Kint, het is di nutter ende sekerre die gracie der devocien te verhuden noch di niet int hoghe te verheffen noch veel daer van te spreken noch groot te weghen, mer meer di selven te versmaden ende die gave te ontsien als een dies onwaerdich is.

2. Ende deser begheerten en is niet vastelic aen te hangen, want si mach licht verwandelt werden in contrarie.

3. Ghedenck in dier gracien, hoe onsalich ende hoe arm dattu pleghes te wesen sonder gracie.

+4. Noch daer en is alleen niet in die voert|ganc eens gheesteliken levens als du die gracie der troestinge (niet en) hebste, mer als du oetmoedeliken ende mit +47*b*
vertyinge dijns selfs verduldeliken dragheste, dat si di onttoghen wert, ja [also] dattu [dan] niet en vertragheste van dinen gebede, noch dattu alle dine ander werken die du van ghewoenten pleges te doen, niet en lates al te mael te nyete gaen,

5. mer dattu gaerne doeste dat in di is, also du best mogheste ende verstaeste, noch dattu di niet alte mael en versumes om die dorricheit of bangicheit des herten die du voelste.

6. Want veel menschen sijn so, wanneer dattet hem niet alte wel en gelucket, so werden si thants onlijdsaem of si vallen in traecheden.

7. Des menschen wech en is altoes in sijnre machten niet, mer het hoort Gode +toe te gheven ende te troesten, | wanneer hi wil ende hoe veel hi wil, also alst hem +47′*a*
behaget ende niet meer.

8. Die sommige hebben onbehoetliken hem selven verderft om die gracie der devocien, want si meer doen wouden dan si vermochten, ende hebben niet over weghen die mate haerre cleynheit, mer si hebben meer ghevolghet die begheerte des herten dan dat oerdel der reden.

9. Ende want si hem meerre dinghen vermaten dant Gode behaechliken was, daer om verloren si die gracie lichteliken,

10. ende sijn arm gheworden ende behoeftich ghebleven, die inden hemel hoer neste gheset hadden, op dat si verarmt ende vernedert moghen leren niet mit hoers selfs vloghelen vlieghen, mer onder mine vederen te hopen.

11. Die noch nyewe ende ongeleert sijn inden weghe des Heren, die moghen + haest bedroghen worden ende gequetst, | ten si sake dat si hem regieren na +47′*b*
rade wiser ende besceidenre lude.

12. Mer die hoers selfs ghevoelen meer willen volghen dan dat si ander besochter luden willen gheloven, hoer eynde sel vol vresen wesen, ten si dat si hem laten trecken van haren eyghen begrijp.

13. Die hem selven wijs sijn, die laten hem selden oetmoedeliken regieren van ander menschen.

14. Het is beter een cleyn verstandenis mit oetmoedicheit dan grote scat der consten mit ydelre behaghelheit.

15. Het is di beter min te hebben dan veel, daer du van moghes verhovaerdigen.

16. Hi en doet niet wijslic of besceydelic, die hem selven al gheeft totter vrolicheit ende vergheet sijnre eerster armoeden ende der heiligher vresen des Heren, welke vrese altoes ontsiet te verliesen die gracie die eens ghegheven is.

+17. Noch hi en | smaect oec niet te rechte die inder tijt des wederspoets of enygher zwaerheit wanhopet ende niet betrouwelike van my en denct of en ghevoelt. +48*a*

18. Die inder tijt des vreden alte seker wil wesen, die sel inder tijt des stridens dicwijl alte verworpen ende anxtvoudich gevonden werden.

19. Waert dattu condes altoes oetmoedich ende cleyn in di selven bliven, ende dinen gheest wel matighen ende regieren, du en soudes also lichtelic niet vallen in perikel ende in sonden.

20. Het is een guet raet, alstu den gheest der vuericheit ontfangen hebste, dattu dan denckes wat toecomende is, wanneer di dat licht ontoghen wert.

21. Ende als dat gesciet, so dencke dat dat licht weder mach comen, dat ic di + tot een eenre tijt toe ontoghen [hebbe], di tot een verhoedinghen ende my | tot +48*b*
glorien.

22. Ende alsulke proevinge is dicwile oerberliker dan oftu altoes voerspoet hadste tot dinen wil.

23. Want die verdienten en sijn daer niet na te rekenen dat een veel visioen of troests heeft, of dat hi gheleert si inder scryftueren, of dat hi geset wert in enen hogeren staet,

24. mer dat hy fondeert si inder oetmoedicheit ende vervolt mit godliker minnen,

ende dat hi altoes puerlic ende gheheellic soeke die eer Gods ende hem selven niet en achtet, mer hem selven inder waerheit versmade, ende dat hi hem meer verblide dat hi van anderen menschen versmaet wert ende vernedert dan gheeert.

Van snode vermoedinghe of achtinghe inden oghen Gods. *Capittel VIII.*

1. Ic sel spreken tot minen Heer, al bin ic stof ende assche.

2. Sich, ist dat ic mi meerre reken, so staes du tegen mi, ende mijn boesheden [+] geven | een waer ghetuge, ende ic en mach daer niet teghen segghen. [+]48′*a*

3. Mer ist dat ic mi snoede make ende mi selven verniete ende van alre eyghenre achtinge ghebreke ende mi selven te pulver make also [ic bin], *dan *sel dijn gracie mi ghenadich wesen ende dijn licht mijnre herten naerre ende alle mijn vermoedinge of achtinge, oec hoe cleyn dat sy is, sel verdrencket werden inden dale mijnre vernyetinge ende ewelike vergaen.

4. Daer toenstu mi, wat ic bin, wat ic geweest heb ende van waer ic gecomen bin, want ic bin niet ende ic en hebs niet geweten.

5. Ist dat ic op mi selven ghelaten werde, so en ist niet dan alle crancheit.

6. Mer ist dattu my haesteliken aensieste, te hant werde ic starc ende vervolt mit nyewer blijscappen.

[+]7. Ende het is seer wonderlic dat ic so rassche op gheheven werde | ende also guedertierliken van di omghehelset worde, die mit eyghenre swaerheit altoes neder dale. [+]48′*b*

8. Dat doet dijn minne die mi voert comt sonder mijn verdiente ende my te helpe coemt in alsoe veel noden, mi bewarende van zwaren perikelen ende mi verlossende van ontelliken quaden.

9. Want doe ic mi selven qualiken minde, doe verloes ic my, ende doe ic di alleen socht ende puerliken minde, so vant ic mi ende di te gader, ende uut der minnen makede ic mi selven grondeliker te nyete.

10. Dattu, o alre soetste Jhesu, mit mi doeste, dat gaet boven al mijn verdiente ende boven al dat ic dar hopen ende bidden.

11. Ghebenedijt sijstu, mijn God, want al ist dat sake dat ic alle dijnre gaven onwaerdich bin, nochtan so en laet dijn edelheit ende dijn oneyndelike goetheit nymmer[+]meer of wel te doen, oec | den ontdancbaren ende die ghene die verre van di ghekeert sijn. [+]49*a*

12. Bekeer ons totti, op dat wi moghen wesen dancbaer, oetmoedich ende devoet, want du biste onse salicheit, onse doecht ende [onse] starcheit.

Hoe datmen alle dinc tot God sel stueren als tot sinen lesten eynde. *Capittel IX.*

1. Kint, ic sel altoes wesen dijn eynde ende dijn uterste meninge, ist dattu waerliken begheers salich te werden.

2. Uut deser meninghe sel dijn begheert gesuvert werden, die dicwijl totti selven ende totten creatueren qualic gheneyghet staet.

3. Want is dat sake dattu di selven in enigen dinghen soekes, so seltu te hant in di selven gebreken ende dorre worden.

4. Daer om so stuer alle dinck principalic tot mi, want ic bin die gheen diet [al] ghegheven hebbe.

+5. Alsoe merke alle dinghe *ende | een ygelic bi sonder als uten oversten goede vloeyende, ende daer om sijn sy tot [mi als tot] horen oerspronc weder te brenghen. +49*b*

6. Die cleyne ende grote, die arme ende die rike sceppen uut mi als uut eenre fonteynen levende water, ende die mi willichliken ende vriliken dienen, die sellen gracie om gracie ontfangen.

7. Mer die buten mi wil glorieren of in enighe heymelike dinghen genoechte setten, die en sel niet ghestadicht werden in ghewariger blijscappen noch hi en sel niet verblijt werden in sijnre herten, mer hi sel menich sins ghehindert werden ende benauwet.

8. Daer om en seltu di niet guets toe scryven noch ghenen mensche en seltu die dogheden toe gheven, meer gheeftet al Gode sonder wien die mensche niet en heeft.

+9. Ic hebt al ghegheven, ende ic wilt al weder hebben ende mit groter | strenghicheyt eysche ic daer of dancbaerheyt. +49′*a*

10. Dit is die waerheit daer men [mede] verjaghet die ydel glorie.

11. Ende ist dat die hemelsche gracie ende die warachtighe minne in gaet, so en sel daer niet wesen enighe nydicheit of droefheit des herten, noch die onnutte minne en selse niet becommeren.

12. Want die godlike minne verwint alie dinc ende si verblijt alle die crachten der sielen.

13. Ist dattu te recht smakes, soe seltu di alleen in mi verbliden ende in mi alleen hopen, want niement en is guet dan God alleen, die boven alle dinc te loven is ende in allen dinghen te ghebenedien.

Hoe soet dattet is Gode te dienen alsmen die werelt versmaet heeft. Capittel X.

1. O Heer, nu sel ic anderwarf tot di spreken, ende ic en sel niet swyghen; ic +sel segghen inden oren mijns Gods, | mijns Heren ende mijns conincs die daer is inden hoghen: +49′*b*

2. ‘O Heer, hoe groot is die menichvoudicheit dijnre soeticheit, die du verburghen hebste den ghenen die di ontsien.’

3. Mer wat bistu den ghenen die di minnen, ende wat den ghenen die di mit alre herten dienen?

4. Waerliken ontsprekelic is die soeticheit dijnre bescouwinge, dien du mildeliken geves den ghenen die di minnen.

5. Alre meest hebdi my bewijst die soeticheit dijnre minnen daer in als dattu mi makedes doe ic niet en was, ende doe ic verre van di gedwalet was, brochtes du mi weder, opdat ic di dienen soude, ende du ghebodes mi dat ic di lief soude hebben.

6. O fonteyn der ewigher minne, wat sel ic van di seggen?

+7. Hoe mach ic dijns vergheten, die di gewaerdicht hebste mijns te | ghedencken, oec na dien dat ic verdwaelt was ende vergaen soude hebben? +50*a*

8. Du hebste ontfermherticheit mit dinen dienre meer dan ic hopede, ende du hebste mi genade ende vrientscap bewiset boven alle mine verdiente.

9. Wat sal ic di weder gheven voer dese gracie? Want ten [is] alle menschen niet ghegeven dat si alle dinck laten ende der werlt vertyen ende een cloesterlic leven aen nemen.

10. Ende en ist niet groot dat ic di dienen mach, dien alle creatueren sculdich sijn te dienen?

11. Ten sel mi niet groot duncken di te dienen, mer dat sel mi meer wonderlijc duncken dattu mi also armen ende onwaerdigen mensche ghewaerdiges tot eenre dienre tontfangen ende dinen geminden dienaren te verenighen.

+12. Siet, al dat ic hebbe, | dat is dijn, ende waer van diene ic di dan?

13. Voerwaer, du dienste my meer dan ic di diene. +50*b*

14. Siet, hemel ende aerde, die du tot dienste der menschen ghescepen hebste, sijn bereit ende doen dagelix dattu hem gheboden hebste.

15. Ende dat en was di niet genoech; du woudste oec die engelen inden dienst der menschen ordineren.

16. Mer dat noch boven al gaet: du selve woudes di gewaerdighen den mensche te dienen ende hebste beloeft di selven hem te gheven.

17. Wat sel ic di gheven voir alle dese gueden?

18. Vergave God, dat ic di dienen mochte alle die daghe mijns levens!

19. Vergave God, dat ic di enen dach enen waerdigen dienst mocht bewisen!

20. Waerliken, du biste waerdich alles diensts, alre eren ende ewighen loves crachten di sculdich bin te dienen ende nymmermeer in dinen love verdriet te hebben.

+21. Waerlike, du biste mijn Heer ende ic dijn arme dienre die mit | alle minen

22. Also wil ic ende also begeer ic; so wat my gebreect, dattu dat ghewaerdigen wilste te vervollen. +50′*a*

23. Het is grote eer ende grote glorie di te dienen, ende alle dinc om di te versmaden.

24. Want si *sullen grote gracie hebben die hem mit wille onder dinen alre heilichsten dienst geworpen hebben.

25. Sy sellen vinden den alre soetsten troest des heiligen geests, die om dinen wille alle vleyschelike wellust verworpen hebben.

26. Si sellen vercrighen grote vryheit des herten, die om dinen naem den engghen wech gaen ende alle werltlike sorghe vergheten.

27. O bequame ende vrolike dienst Gods, mit welker die mensche ghewaerlike wert vry ende heilich!

+28. O heilige state des gheesteliken dienstes, die den mensche | maket enghelen gelijc, Gode behaechlic ende die ghelovige menschen lovelic! +50′*b*

29. O salighe dienst, die altoes te begheren ende om te helsen is, mit welken men verdient dat overste guet ende vercrijcht die blijscap die sonder eynde bliven sel.

Hoe dat die begeerte des herten sijn te ondersoeken ende te matigen.
Capittel XI.

1. Kint, du moetste noch veel dingen leren dien du noch niet wel geleert en hebste.
2. Heer, wat is dat?
3. Mer dattu dijn begheerte altemael settes na minen wel behaghen, ende dattu dijns selves minnaer niet en sijste, mer een begheerlic na volgher mijns willes.
4. Die begheerten ontsteken di dicwile ende driven di sterkelic, mer merke, weder du meer beweghet werdes om mijn eer of om dijn ghemac.
+5. Ende ist dat ic die sake bin, | so selstu wel te vreden wesen hoe dat icket ordiniere, mer ist datter yet in schuylt van dijns selves soekelijcheit, siet, dat is +51*a* dat di hindert ende bezwaert.
6. Wacht di, dattu niet alte seer en verlaetste op die begeerte die du voir neemste, die ic di niet gheraden en heb, op dattet bi aventueren di namals niet en berouwe of en mishage dat di eerst *behaghede ende voir dat beste hieltste.
7. Want alle begheerte die guet scijnt, en selmen niet te hants volghen noch alle begheerte die contrarie is, en selmen ten eersten niet vlien.
8. Het is ondertiden nutte datmen op houde van guede oefeninge ende begheerten, op dattu overmids onrusticheit niet en valles in verstroeynghe des herten, noch dattu +die ander niet en scandeliseers overmids onsedicheit, of oec dattu | overmids dat wederstaen der ander niet haestelic verstoort en werdes ende neder valles. +51*b*
9. Men moet voerwaer bi tiden ghewelts ghebruken ende der sinliker begheerlicheit manliken teghen gaen, noch niet aendencken wat dat vleysch wil of niet en wil, mer dat meer pinen dattet den gheest onderworpen si, oec onwillens.
10. Ende also langhe selt ghecastiet ende ghedwongen werden onder den dienst te wesen ter tijt toe dattet bereit si tot allen dingen, ende dattet leer mit luttel ende mit cleynen dingen te vreden wesen ende in simpelen dinghen ghenoechte te hebben, noch teghen enich dinc onbehoerlic te murmereren.

Van leringhe der lijdsaemheit **[***ende***]** *van worstelinghe teghen die begeerlicheden.*
Capittel XII.

+1. O Heer God, als my duncket, soe is my lijd|samicheit seer noot, want in desen leven geschien veel teghenheden. +51′*a*
2. Ende hoe icket ordinier van minen vrede, mijn leven en mach sonder strijt ende droefheit niet wesen.
3. Kint, dat is waer. Mer ic en wil niet dattu alsulke vrede soekes, die der becoringe derft of die gheen contrarie en ghevoelt.
4. Mer dan seltu vermoeden dattu vrede ghevonden hebste, alstu gheoefent werdes mit menigerhande tribulacien [ende] in veel teghenheden gheproeft.
5. Ende ist dattu segste dattu niet *veel liden en moghes, hoe selstu dan dat veghevier liden?
6. Van twe quaden is dat minste quaet te kiesen.
7. Daer om, op dattu die ewighe toecomende pine moghes ontgaen, so pijn di dese teghenwoerdighe quade mit gheliken moede om God te draghen.

8. Waenstu dat die waerlike menscen niet of luttel liden?

+9. Dat en suldi niet vinden, ja al ist | oec dattu die *alre *suetste soekes.

10. Mer du segghes dat si veel genoechten hebben ende volghen horen eyghen wil; daer om weghen si hoer liden luttel. +51′*b*

11. Dat si also, dat si hebben so wat si willen, mer hoe lange selt hem dueren?

12. Want siet, also die roke vergaet, also sellen si ghebreken die nu overvloeyen inder werlt ende daer en sel gheen ghedenckenisse wesen der voirledenre blijscappen.

13. Want die wile dat si noch leven, so en rusten si niet in hem selven sonder bitterheit, verdriet ende anxt.

14. Want vanden selven dinghen daer sy hoer ghenoechte of nemen, daer van ontfangen si dicwile pijn ende droefheit.

15. Ende dat ghesciet hem gherechteliken, want om dat si ghenoechten onordinierliken soeken ende volghen, so en mogen sise nochtan sonder scaemte ende +bitterheit niet vol|brengen.

16. Ach hoe cort, hoe valsch, hoe onmanierlic ende hoe lelic sijn alle sondelike genoechten! +52*a*

17. Nochtan en verstaen sijs niet van dronckenscap ende van blintheit, mer als stomme beesten lopen si in den doot hore sielen om een luttel wellusten des ghebrecliken levens.

18. Daerom mijn kint, en ganc niet na dinen begeerlicheden, mer keer dy van dinen quaden wil. Sette dijn ghenoechte inden Heer, ende hi sel di geven die begheerte dijns herten.

19. Want ist dattu wilste warachteliken genoechte hebben ende overvloedeliken van mi ghetroest werden, sich so sel in versmadinge alre wereltliker dingen ende ofsnydinghe alre aertscher ghenoechten dijn benedictie wesen, ende di sel overvloedighen troest weder gegheven werden.

+20. Ende soe veel alstu di meer onttreckes van allen solaes der cre|atueren, also meer selstu in mi soeter ende mogender troestinge vinden. +52*b*

21. Mer hiertoe en selstu ten eersten niet gheraken sonder eenrehande droefheit ende *arbeit des strides.

22. Die oude ghewoente sel di weder houden, mer mit eenre beter ghewoente sel si verwonnen worden.

23. Dat vleysch sel murmereren, mer mit vuericheit des gheests selt ghebreydelt werden.

24. Dat oude serpent sel di inrunen ende bitter maken, mer mit gebede sel hi verjaghet werden ende mit nutten arbeyde sel hem enen groten toeganc benomen werden.

Vander ghehoersamicheit eens oetmoedigen ondersaten naden exempel Jhesu Cristi.
Capittel XIII.

1. Kint, wie hem selven trecket vander ghehoersaemheit, die ontrect hem die gracie, ende die soeket te hebben sonderlinghe dinghen, die verliest die ghemene dinghen.

+2. Wie niet gaern ende | mit wille hem ondergeeft sinen oversten, dats een teyken dattet vleysch noch niet volcomeliken onderdanich en is, mer dicwijl weder stribbet ende murmereert. +52′*a*

3. Daer om oftu begheers dijn vleysch onder te houden, so leer di snellic onder dinen oversten gheven.

4. Want hoe sel die uutwendige viant verwonnen werden, ist dat die inwendighe mensche niet en is onderworpen?

5. Daer en is gheen moeyliker noch quader viant der sielen dan du di selven biste, alstu niet eendrachtich en *biste mitten gheest.

6. Het is di enichsins noot aen te nemen ghewarige versmadenisse dijns selfs, wilstu vermoghen teghen vleysch ende bloet.

7. Mer wanttu noch alte ordinierliken di selven minneste, daer om ontsieste di te bevelen volcomelijck eens anders willen.

+8. Mer | is dat groot te weghen dattu, die stof biste ende ghemul, di over gheves den mensche om Gods wil, als ic, die alre overste ende die alre moghenste, die alle dinc van niet ghescepen heb, heb my om dinen wil den mensche onderworpen? +52′*b*

9. Ic bin geworden die alre nederste ende die alre laechste van allen menschen, op dat ic mit mijnre oetmoedicheit dijn hoverdie soude verwinnen.

10. Leer onderdanich wesen, du stof ende ghemul, leer di oetmoedighen, du aerde ende slijm, ende te bughen onder alle menschen voeten.

11. Leer dinen wil breken ende di tot alre verworpenheit te gheven.

12. Werde naerstich ende toornich tegen dy selven, noch en laet geen op blasinghe in di leven, mer bewise di also onderworpen ende also cleyn, dat si alle over di mogen gaen ende vertreden di als slijc der straten.

+13. Onnutte men|sche, wat hebstu te clagen?

14. Onreyn sondaer, wat moghestu weder segghen den ghenen die di lasteren, die also menichwarve Gode vertoornt hebste ende die helle also dicwijl verdient? +53*a*

15. Mer mijn oge heeft di ghespaert, want duerbaer was dijn siel voir mijn aenschijn, op dattu mijn minne bekennen soudste ende altoes dancbaer wesen minen weldaden, ende op dattu di stadeliken gheven soudes tot ghewariger ghehoersamicheit ende oetmoedicheit ende *lijdsaemliken soudes draghen eyghen versmadenisse.

*Van die verburghen*oerdelen Gods te merken, opdat wi niet en verheffen in gueden werken.*
Capittel XIIII.

1. O Heer, du donreste dijn oerdele op mi, ende du slaeste alle mijn gebeente mit anxte ende mit vresen, ende mijn siele beghint seer te beven.

+2. Ic sta verwondert, ende merke dat die | hemelen niet reyn en sijn voir dijn aenschijn. +53*b*

3. Hebstu inden enghelen boesheit ghevonden ende hem nochtan niet ghespaert, wat sal dan van mi werden?

4. Die sterren sijn vanden hemel ghevallen; wat vermete ic mi dan, stof ende vuylnis?
5. Welker werken schenen loeflic te wesen, die sijn ghevallen ten nedersten, ende die aten der enghelen, die heb ic ghesien dat si *ghenoecht hadden in drave der varken.
6. Daer om en isser gheen heilicheit, ist dattu, Heer, dijn hant of treckes.
7. Gheen wijsheit en mach baten, ist dattu of lates te bestueren.
8. Gheen starcheit en mach helpen, ist dattuse of lates te bewaren.
9. Gheen reynicheit en sel seker wesen, ist dattuse niet en beschermes.
10. Gheen eyghen hoede en mach baten, ist dat dijn heilige wake daer niet bi en si.
[+]11. Want als wy van di ghelaten sijn, so verdrencken wi ende vergaen, | mer als wy van di gevisenteert werden, so werden wi verbetert ende leven. [+]53′*a*
12. Wy sijn ongestadich, mer wi werden overmids di ghevesticht; wy verlaeuwen, mer overmids di werden wi ontsteken.
13. O hoe oetmoedelike ende hoe verworpeliken salic van mi selven ghevoelen! Hoe cleyn ist te achten of ic yet guets schijn te hebben!
14. O Heer, hoe diep sel ic mi sencken onder dijn afgrondige oerdele, daer ic mi niet anders en vinde te wesen dan niet ende niet!
15. O ongemeten zwaerheit, o zee diemen niet over zwemmen en mach, daer ic niet van mi selven en vinde dan altemael niet!
16. Waer is dan die *sculinge der ydelre glorien, waer is datt betrouwen van der aengenomenre doghet?
17. Alle ydele glorie is verslonden in dat diepte dijnre oerdelen op my.
18. Wat is alle vleysch in dijn teghenwoerdicheit? |
[+]19. Sel dat slijc glorieren teghen den grienen diet ghemaect heeft?
20. Hoe mach yement verheffen van ydelre callinge, wies hert inder waerheit Gode onderworpen is? [+]53′*b*
21. Alle die werelt en sel die ghene niet op rechten, dien die waerheit hoer onder worpen heeft, noch hi en sel niet beweget werden vanden monde alle der gheenre dien loven, *die *alle sijn hope in Gode ghevesticht heeft.
22. Want die ghene dien prysen, siet, si sijn alle niet; sy ghebreken mitten ghelude der woorden.
23. Mer die waerheit des Heren blijft inder ewicheyt.

Hoe dat wi ons sellen hebben in allen dingen die ons ghenoechliken sijn.
Capittel XV.

1. Kint, aldus selstu segghen tot allen dinghen: ‘Here, ist di behaechliken, so laet dit gheschien.’
2. Heer, ist dijn eer, so laet dat gheschien in dinen naem.
[+]3. O Here, dunc|ket di dattet mi oerberlic si ende nutte, so gheeft mi dat tot dijnre eren te ghebruken. [+]54*a*
4. Mer bekennes du dattet scadelijc soude wesen noch mijnre sielen salicheit niet baten, so hael alsulke begeerte van mi.

5. Want alle begeerte en is vanden heilighen gheest [niet], al duncket oec den mensch recht ende guet.

6. Het is zwaer te oerdelen, weder die guede gheest of een vreemt geest die drijft dit of dat te begheren, of oec mede dattu beweghet werdes van dijns selfs gheest.

7. Daer isser veel int lest bedrogen, die int eerst schenen van enen gueden gheest gheleit te wesen.

8. Daer om is altoes mitter vresen Gods ende mit oermoedicheit des herten te begheren ende te bidden, so wat dat der herten begheerlics voercoemt, ende alre meest mit eygen over gheven mi dat altemael te bevelen ende te segghen:

[+]9. ‘O Heer, du wetes hoe | dattet best is; laet dit of dat gheschien also alstu wilste.

10. [Ghif dattu wilste ende hoe veel du wilste] ende hoeneer du wilste. [+]54*b*

11. Doet mit mi alsoe du weetste ende also alst di behaghet ende dijn meeste eer is.

12. Set mi waer du wilste ende doet vriliken mit my in allen dinghen.

13. Ic bin in dinen handen; wende mi ende keer mi al om ende om.

14. Sich hier dijn knecht, ic bin bereit tot allen dinghen, want ic en begheer mi selven niet te leven, mer di; vergave God dat ic dat waerdeliken ende volcomeliken conde doen!’

Een ghebet om te volbrenghen dat wel behaghen Gods.

15. O alre guedertierenste Jhesu, verleen mi dijn gracie, op dat si mit my si ende mit mi arbeide ende mit mi totten eynde volharde.

16. Ghif mi dat altoes te begheren ende te willen, dat di meest ontfanclic is ende best behaghet.

[+]17. Dijn wille moet mijn wille wesen, ende | minen wille moet dijn wil altoes volghen ende mit hoer alre best overdragen. [+]54′*a*

18. My moet wesen mitti een wille ende een niet willen, noch niet anders mogen willen of niet willen dan dattu wilste of niet en wilste.

19. Ghif mi alle dinghen te sterven die inder werelt sijn, ende om dinen wille [begheren] versmaet ende niet gheweten te werden in deser werlt.

20. Ghif mi boven al dat ic begheren mach in di te rusten ende mijn hert in di te vredighen.

21. Du biste die ghewarige vrede des herten, du biste alleen die rust, buten di sijn alle dinghen hart ende onrustich.

22. In desen vrede ende in dat selve, dat is in di, enighe overste ewige goet, sal ic slapen ende rusten [Amen].

Hoe dat die ghewarighe troest alleen in Gode te soeken is.
Capittel XVI.

1. Soe wat ic begeren of dencken mach tot minen solaes, dat en verwachte ic [+]hier niet, | mer hier namaels. [+]54′*b*

2. Ende dat ic alle dat solaes der werlt alleen mocht hebben ende ghebruken alle der weelden, het is seker dat si niet lange en moghen dueren.

3. Daer om, o mijn siel, so en mogestu niet volcomeliken getroest werden of volmaecteliken verblijt dan in Gode, den troester der armer ende den ontfanger der oetmoediger.

4. O mijn siel, verbeit een luttel, verbeit die godlike beloft, ende du selste overvloedicheit alre gueden hebben in den hemel.

5. Ist dattu alte onordineerdelike begeerste dese teghenwoerdige dinghen, so verlieses du die ewighe ende hemelsche dinghen.

6. Laet di [die] tijtlike dingen wesen [in ghebruken, die ewighe dinghen] in begheerten.

7. Du en moghes niet versadet worden mit enyghen tijtliken guede, want om dese te ghebruken en bistu niet gescepen. |

[+]8. Ende al haddes du oeck alle ghescepen dingen, so en mochtes du niet heilich of salich wesen, mer in Gode die alle dinghe ghescepen heeft, is alle dijn salicheit ghelegen. [+]55*a*

9. Niet alsulke salicheit als gheprijst ende gelovet wert vanden sotten minnaren deser werelt, mer alsulc als die ghelovige Cristi verbeyden ende die geestelike reyn van herten sijn ondertiden voirsmaken welker wanderinge inden hemel is.

10. Idel ende cort is alle menschelike solaes.

11. Salich ende warachtich is dat solaes dat men inwendeliken van der waerheit verneemt.

12. Die devote mensche draghet over al sinen troester Jhesum mit hem ende spreket tot hem: ‘O Heer Jhesu, weest mi bi in alre stede ende in alre tijt.

13. Dit *si mi een troest: gaerne te willen derven alre menschen solaes.

[+]14. Ende ist | dat dijn troestinge my ontbreket, so laet dijn wille ende dijn gherechtighe proevinge mi wesen voir mijn hoechste solaes. [+]55*b*

15. Want du en selste niet ewelijc toornich wesen noch dreyghen inder ewicheit.’

Hoe dat alle sorchvoudicheit in Gode te setten is.
Capittel XVII.

1. Kint, laet mi mitti doen wat ic wil; ic weet wel wat di nutte is.

2. Du dencste als een mensche; du voelste in veel dinghen also als die menschelike begheerte radet.

3. O Heer, tis waer dattu segges. Dijn sorchvoudicheit is meere voir my dan alle sorghe die ic voir mi selven draghen mach.

4. Want hi staet seer aventuerliken die alle sijn sorchvoudicheit niet en werpt in dy.

5. O Heer, des mijn wil recht ende vast totti bliven mach, so make van my so wat di behaget.

6. Want ten mach niet wesen dan guet dattu doeste.

[+]7. Wilstu dat ic in | duysternisse bin, so moetstu ghebenedijt wesen, ende wilstu dat ic in dat licht dijnre gracien bin, so moetstu efter ghebenedijt sijn. Ist dattu *di gewaerdiges [mi] te troesten, so weest gebenedijt, ende wilstu dat ic droevich bin, so weest dier ghelijc altoes gebenedijt. [+]55′*a*

8. O kint, aldus moetstu staen, ist dattu mit my begheerste te wanderen.
9. Du selste also bereit wesen te liden als te verbliden.
10. Also gaern selstu wesen behoeftich ende arm, als rijc ende welich.
11. O Heer, ic wil gaerne om dinen wille liden so wattu wilste laten comen op mi.
12. Ic wil van dijnre hant ontfangen guet ende quaet, zoet ende bitter, blijscap ende droefheit sonder verkiesen, ende voer al dat mi toe comt dancbaer te wesen.
13. Behoet mi van allen sonden, ende ic en sel den doot noch die helle niet ontsien.
+14. My en sel niet scaden so wat tribulacien dat op mi coemt, also veer alstu | mi inder ewicheit niet en verwerpste noch en delighes uut den boec des levens. +55′*b*

Hoe datmen dese tijtlike onsalicheden naden exempel Cristi mit ghelijcmoedicheit draghen sel.
Capittel XVIII.

1. Kint, ic bin om dijn salicheit van den hemel neder ghedaelt ende heb dine onsalicheden ontfangen, niet van node, mer van minnen die mi daer toe toech, op dattu soudes lijdsamicheit leren ende dattu die tijtlike onsalicheden niet onwaerdelike en soudes draghen.
2. Want vander uren mijnre gheboorten tot minen sterven inden cruce en ghebrac mi nye verdrachlicheit der pinen.
3. Ic hadde groot ghebrec der tijtliker dinghen; ic hoerde dicwijl veel claghen van my; ic leet guedertierlic confusie ende laster; ic ontfinck voer weldaden ontdancbaerheit+, voir mirakelen blasphemie, voir lerin|ghe begripinghe.
4. O Heer, want du in dinen leven lijdsaem waerste ende daer in alre meest +56*a* vervollende dat ghebot dijns vaders, so ist recht ende waerdich dat ic onsalighe sondaer verduldeliken lide na dinen wil, ende dat ic om mijn salicheit draghe den last des ghebrecliken levens alsoe lange als du wilste.
5. Want al is dat sake dat dit teghenwoerdige leven zwaer ende lastich (is ende) gevoelt wert, nochtan ist thant bi dijnre gracien seer verdientelic gheworden ende den crancken menschen verdrachliker ende claerre overmids dinen exempel ende die voetstappen dijnre heilighen,
6. ende so veel te meer troesteliker dant hier voermaels inder [ouder] ewen was, doe die poorte des hemels ghesloten was ende mede die wech des hemels sceen +doncker, doe also luttel luden achteden dat rijc der hemelen | te soeken.
7. Noch die gheen die rechtverdich ende inden staet der behoudenissen waren, +56*b* en mochten niet voer dijnre passien ende voir die betalinge dijns heilighen doots gaen in dat rike der hemelen.
8. O hoe groot ende hoe veel dancberheden bin ic di schuldich te geven, dattu my ende alle gelovige menschen ghewaerdiges te wisen den rechten gueden wech tot dijn ewige rijc!
9. Want dijn leven is onse wech, ende overmids die heilighe lijdsaemheit wanderen wi totti, die daer biste onse croon.
10. Ten waer dattu ons voir ghegaen haddes ende gheleert, wie soudet achten te volghen?

11. Och leider, hoe veel souder lange achter bliven, ten waer dat si dijn overclaer exempele aensaghen!

12. Ende siet, noch sijn wi traech ende laeuwe na dien dat wi ghehoort hebben [+] also veel van dinen teykenen ende leringe; wat soudet | dan werden of wi alsoe [+56′a] groten licht niet en hadden na te volghen?

Van verdrachlicheit des onrechts, ende hoemen een ghewaer lijdsaem mensch proeven sel.
Capittel XIX.

1. O kint, wat ist dattu sprekes? Laet of te daghen, ende merke mijn liden ende der ander heilighen.

2. Du en hebste noch niet wederstaen totten bloede toe.

3. Het is cleyn dattu lides bi die gheen te gheliken, die also veel gheleden hebben, die also starckeliken becoort waren, also zwaerliken bedrucket, also menichfoudeliken gheproeft ende geoeffent.

4. Daer om ist di noot dattu ander luden zwaerheden ter herten *brenghes, op dattu dijn cleyn liden te lichter draghes.

5. Ende ist dat si di niet cleyn en duncken, so sie dat dijn onlijdsaemheit dat niet en doet.

6. Nochtan het si cleyn of groot, pijn di alle dinc lijdsaemlic te draghen.

[+]7. Hoe du dy | best scickeste te liden, so du wijsliker doeste ende meer verdienste; du selste dat oec lichteliker draghen, als du dijn ghemoede *ende ghewoenten [+56′b] niet traechliken daer toe en bereydste.

8. Noch en segghe niet: ‘Ic en mach dese dinghen van alsulken menschen niet liden, noch aldustanige dinghen en staen mi niet te liden, want hi heeft mi grote scade ghedaen, ende hi verwijt mi dat ic nye ghedocht en heb, mer van enen anderen wil icket gaerne liden dat mi staet te liden.’

9. Alsulke ghedacht is onwijs, die die doget der lijdsaemheit niet en merket noch den ghenen daer hi van ghecroent sel werden, mer meer aensiet die persone ende dat onrecht dat hem ghedaen is.

10. Ten is gheen warachtich lijdsaem mensche die niet liden en wil, dan also veel als hem guet duncket ende dat hem behaget.

[+]11. Mer | die ghewaer lijdsaem mensche en aendencket niet van wat mensche dat hi gheoefent wert, weder van sinen prelaten of van yement sijns ghelijc, of [+57a] van enen die onder hem is of die lagher is dan hi, weder van enen gueden heiligen mensche of van enen verkeerden ende onwaerdigen.

12. Mer sonder verkiesen van allen creatueren in welker manieren of hoe dicwyle hem yet wederstoets gevalt, dat ontfanghet hi dancbaerlic vander hant Gods ende achtet groot ghewin te wesen.

13. Want niet en sel voer Gode sonder verdienste voir bi liden, oec hoe cleyn dattet si, dat om God gheleden wert.

14. Daer om weest ontcommert totten strijt, wilstu victorie hebben.

15. Sonder strijt en selstu niet moghen comen totter cronen der lijdsaemheit.

+16. Wil|stu niet liden, so versmadestu ghecroent te werden.
17. Mer begheerstu gecroent te werden, so stryde manliken ende verdraghe verduldeliken. +57*b*
18. Sonder arbeit en coemtmen totter rusten niet noch sonder strijt en comtmen totter victorien niet.
19. O Heer, maket mi moghelic overmids gracien dat mi onmogelic duncket nader natueren.
20. Du weetste wel dat ic luttel liden mach, want ic werde haestelic neder gheworpen, als een lichte teghenheit op staet.
21. Laet mi een ygelic oefeninge der tribulacien minlic ende begheerlic werden om dinen naem, want om dinen wille te liden ende ghemoeyt te werden is alte salich [mijnre sielen].

Van belyinge eyghenre crancheit ende van onsalicheden des levens. Capittel XX.

+1. Ic sel teghen mi selven den Heer belien mijn ongherechticheit. | O Heer, ic sel di belien mijn crancheit. +57′*a*
2. Het is dicwijl een cleyn dinc dat mi neder werpt ende bedroevet.
3. Ic settet dicwijl, op dat ic starc [sal] wesen, mer als een cleyn becoringhe comt, so wert my een grote banghicheyt.
4. Het is somtijt een alte snoden dinc, daer onder tiden alte grote becoringhe of coemt.
5. Ende als ic waen dat ic yet wat seker bin als ic niet en gevoele, so vinde ic somtijt mi selven bi na verwonnen van enen lichten winde.
6. Daer om, Heer, siet aen mijn oetmoedicheit ende broescheit die di over al bekent is.
7. Ontferme di mijns ende verlosse mi van den slike, op dat *icker niet in en steke, op dat ic niet en blive verworpen over al.
8. Dat is dat mi dicwijl wederslaet ende mi bescaemt voir di, dat ic also glidende ende also cranc bin mijn passien te wederstaen.
+9. Ende | hoer na volghinghe is mi moeylic ende zwaer ende mi verdriet seer aldus daghelics te leven in kijf. +57′*b*
10. Ende hier uut wert mijn crancheit mi bekent, want veel lichteliker in vallen mi altoes die onmenschelike fantasien dan si wech gaen.
11. Vergave God [dattu o God] van Ysrael, minnaer der gelovigher sielen, bi aventueren aensien woudes den arbeit ende rouwe dijns knechtes ende hem bi staen in allen dinghen daer hi toe tiden sel!
12. Make mi starck mit hemelscher starcheit, op dat die oude mensche, dat is dat onsalige vleyssche dat noch niet volcomelic den geest onderdaen en is, niet en moet heerscappie hebben teghen den ghenen daert tegen striden sel, also lange alsmen leeft in dit onsalige leven.
13. Och armen, hoedanich is dit leven daer gheen tribulacien ende onsalicheden +en ontbreken, daer allen dinghen vol stricken, vol | vianden sijn! +58*a*

14. Want hoeneer die een tribulacie of temptacie wech gaet, so coemt een ander aen, ende als die eerste strijt noch duert, so op comen daer *noch *veel ander (noch ander) diemen niet vermoet en had.

15. Ende hoe mach dit leven ghemint werden, dat also veel bitterheden hevet ende dat onderworpen is also veel armoeden ende onsalicheden?

16. Ende hoe macht oec leven hieten, dat also veel dootsiecten voert brenget?

17. Ende nochtan wertet ghemint ende van veel menschen wert daer ghenoecht in ghesocht.

18. Die werlt wert dicwijl bestraffet dat hi bedrieghende ende ydel is, ende nochtan en wert hi niet lichtelic ghelaten, want die begheerlicheden des vleysches hebben alte grote heerscappie.

19. Mer sommighe [dinghen] trecken die werelt te minnen, sommighe te versmaden.

+20. Die begeer|te des vleyschs, die begeerte der oghen ende die hoverdie des levens, dese trecken totter minnen der werelt, mer die pine ende die onsalicheden die daer mit recht na volghen, die maken een haet ende een verdriet der werlt. +58*b*

21. Mer leider, die quade genoechte verwint dat hert dat hem totter werlt gheeft, ende onder die doornen te wesen rekent hi weelden, want hi en heeft die soeticheit Gods ende die inwendige scoenheit der doechden niet ghesien noch ghesmaect.

22. Mer die gene die die werlt volcomelike versmaden ende hem vlitighen Gode te leven onder der heiligher disciplinen, dese en sijn niet onkundich der soeticheit die beloeft is den ghewarigen versmaders der werelt, ende si sien claerlick hoe swaerliken dat die werlt dwaelt ende hoe menichsins dat die werelt bedriecht. |

+*Hoe dat in Gode te rusten is boven allen gueden ende gaven. Capittel XXI.* +58′*a*

1. O mijn siel, du selste boven alle dingen ende in allen dinghen altoes rusten inden Heer, want hi is die ewige rust der heilighen.

2. O alre soetste ende alre minlicste Jhesu, ghif mi in di te rusten boven allen creaturen,

3. boven alle salicheit ende scoonheit, boven alle glorie ende eer, boven alle moghentheit ende waerdicheit, boven alle const ende subtijlheit,

4. boven alle rijcheden ende consten, boven alle blijscap ende vrolicheit, boven alle scone sprake ende lof, boven alle soeticheit ende troest,

5. (boven alle hope ende belofte), boven alle verdienste ende begheerten,

6. boven alle ghiften ende gaven die du moghes gheven ende in storten, boven alle vroechde ende troestinghe die dat herte mach begripen ende ghevoelen,

+7. voertmeer | boven engelen ende archangelen ende boven alle dat (alle dat) hemelsche heerscap, boven alle sienlike ende onsienlike dinghen, ende boven dattu, o Heer mijn God, niet en biste. +58′*b*

8. Want du, o Heer mijn God, du biste boven alle dinghen die alre beste, du biste alleen die alre hoechste, du biste alleen die alre mogentste, du biste alleen die alle menschen genoech mogheste doen ende die alre volcomenste, du biste alleen die alre soetste ende die alre ghenoechlicste.

9. Du biste alleen die alre scoenste ende die alre minnentlicste, du biste die alre edelste ende glorioeste boven allen dinghen, in welken alle dingen te samen volcomelike sijn ende altoes gheweest hebben ende altoes wesen sellen.

+10. Ende daer om ist mi alte luttel ende niet genoech [so wattu mi gheefste sonder di selven of] so wattu van di selven | openbaerste ende beloefste, als ic di niet en sie noch volcomeliken en heb. +59*a*

11. Want voerwaer, mijn hert en mach niet ghewaerlike rusten noch te mael te vreden wesen, ten si dattet in di ruste ende over clymme alle gaven ende alle creatueren.

12. O mijn alre soetste brudegom Jhesu Cristus, alre suverste minnaer ende een heer alre creaturen, wie sel mi gheven vloghelen der ghewarigher vryheit te vlieghen ende te rusten in di?

13. O wanneer sel mi ghegheven worden volcomelike ledich te wesen ende te sien hoe soet du biste, mijn Heer ende mijn God?

14. Wanneer sel ic mi volcomeliken versamenen in di alsoe dat ic van groter minnen mi selven niet en gevoele, mer di alleen, boven alle sinne ende maniere, in eenre manieren die alle menschen niet bekent en is?

+15. Mer nu sucht | ic stadelic ende drage mijn onsalicheit mit rouwen.

16. Want veel quader dingen bejeghenen mi in dit dal der onsalicheden, die mi dicwile bedroeven, bedrucken ende verduusteren, die mi dicwile hinderen ende menichsins trecken, aen locken ende becommeren, dat ic ghenen vryen toeganc totti hebben mach, also dat ic dinen vroliken omhelsinghe niet ghebruken en mach, die altoes den saligen geesten bereit is. +59*b*

17. Mijn suchtinghe moet di bewegen ende die menichvoudige ontroestinge inder aerden.

18. O Jhesu, schijnsel der ewigher glorien ende troest der ellendigher sielen, bi di is mijn mont sonder stemme ende mijn swigen spreket totti.

19. Hoe lange merret mijn Heer te comen?

20. Hi come tot [mi] sinen armen knecht ende make my vrolic; hi seynde sijn +hant ende verlosse mi onsalige van alre anxtvou|dicheit. +59′*a*

21. Coem, com, want sonder di en sel geen vrolike dach of ure wesen, want dijn blijscap is die mijn, ende sonder di is mijn maeltijt ydel ende ledich.

22. Ic bin onsalich ende in eenrehande wijs ghekarkert ende mit veteren bezwaert ter tijt toe dattu mi mitten licht dijnre teghenwoerdicheit vermakes ende mi vryheit gheves ende dijn vriendelike aensicht vertones.

23. Laet ander lude soeken wat hem lustet; mi en behaget of en sel anders niet behagen dan du, mijn God ende mijn ewige salicheit.

24. Ic en sel niet swigen noch ic en sel niet of laten te bidden ter tijt toe dat dijn gracie weder coemt ende dattu mi van binnen toesprekes ende segghes.

25. Siet, ic bin hier bi di, want du mi aengeroepen hebste. Dijn tranen ende die begheerte dijnre sielen, *dijn oetmoedicheit ende dat berouwe dijnre herten hebben mi +gheneyghet | ende gheleit totti.

26. Ende ic seide: ‘O Heer, ic heb di aengheroepen ende ic heb begheert di te ghebruken; ic bin bereit alle dinc om di te versmaden’. +59′*b*

27. Want du hebste mi eerst verwecket, dat ic di soeken soude.

28. Daer om, Heer, moetstu ghebenedijt wesen, die dijn guedertierenheit ghedaen hebste mit dinen knecht nader menichvoudicheit dijnre ontfermherticheit.

29. Wat heeft dijn knecht voert meer te seggen voer di dan dat hi hem seer vernedert voer di ende altoes gedencke sijnre eyghenre quaetheit ende snootheit?

30. Want daer en is niement dijns ghelijc in alle den wonderliken dinghen des hemels ende der aerden.

31. Dijn werken sijn seer guet, dijn oerdele sijn warachtich, overmids dijnre voersienicheit werden al dingen regiert.

32. Daer om moet di lof sijn ende glorie, o wijsheit des vaders, dy moet loven + ende benedien | mijn mont; mijn siel ende alle ghescepen dingen te samen. +60*a*
Amen.

Van ghedenckenisse der menichvoudigher weldaden Gods.
Capittel XXII.

1. O Heer, doet op mijn herte in dijnre ewen ende leer my in dijn gheboden te wanderen.

2. Ghif mi dinen wil te verstaen, ende mit groter waerdicheit ende mit vlitigher merkinghe dijn weldaden te gedencken, also wel int ghemeen als sonderlinghe, op dat ic di waerdeliken daer of dancbaer mach wesen.

3. Ic weet wel voerwaer ende belie dat ic voir dat alre minste punt niet en mach behoerlike love der dancbaerheden betalen.

4. Ic bin ghedachtich alle der gueden die du my ghegheven hebste (hebste), ende wanneer ic dijn edelheit aendencke, so gebreket mijn gheest van wondere.

+5. Alle dat wi hebben inder sielen ende inden lichaem ende alle dat wy be|sitten uutwendelike of inwendelike, natuerlike of gheesteliken, dat sijn dijn weldaden, +60*b*
ende si loven di weldadich, guedertieren ende guet te wesen, van welken wi alle guet ontfanghen hebben.

6. Ende al ist dat die een veel ende die ander luttel ontfangen heeft, nochtan ist al dijn, noch sonder di en machmen dat alre minste niet hebben.

7. Die gheen die meer ontfangen heeft, die en mach van sijnre verdienten niet glorieren noch hi en moet hem boven die ander niet verheffen noch sijn minre bespotten, want die gheen is meerre ende beter, die hem minst toe scryvet ende die inder dancberheit oetmoedigher ende devoter is.

8. Ende die hem selven voir die alre snootste vermoet, ende hem selven voer die onwaerdichste oerdelt, die is bequamer meerre dingen tontfangen.

+9. Mer die minste ontfangen heeft, en sel hem niet bedroeven noch onwaerdelike | nemen noch die ander benyden. +60′*a*

10. Mer hi sel liever di aendencken ende alre meest dijn guetheit loven, dattu also overvloedeliken, sonder waer om ende gaern, sonder uutnemen der personen dine gaven mildeliken gheves.

11. Alle dinghen sijn uut di, ende daer om bistu in allen dinghen te loven.

12. Du wetes wat een yghelic oerbarlic is ghegeven, ende *waerom dat dese min heeft ende die ander meer; dat en behoort ons niet toe te onderscheyden, mer di, by wien alre menschen verdiente gheset sijn.

13. Waerom, mijn Heer ende mijn God, so rekene ic dat oec voer een grote weldaet niet veel te hebben waer van ic uutwendelic ende naden mensche lof ende glorie mocht crighen.

14. Also nochtan dat als yement merket die armoede ende die snootheit sijnre + personen, dat hi daer (of) gheen swaerheit | noch droefheit of en ontfange, mer +60′*b* liever troestinge ende grote blijsscap.

15. Want du God, du hebste die arme ende die oetmoedige tot versmadenisse van deser werlt di uutvercoren tot vrienden ende tot huusgenoten.

16. Dijn apostelen sijn des een ghetuge, die du princen over alle die werlt gheset hebste.

17. Nochtan hebben si in die werlt gewandert sonder claghe, alsoe oetmoedich ende sympel, sonder alle quaetheit ende bedriechnisse, also dat si hem verbliden versmadenisse om dinen naem te liden, ende dat si die versmaetheit omhelseden mit groter begheerten.

18. Daer om, Heer, so en isser gheen dinc, dat also dinen minnaer ende den bekenre dijnre weldaden verbliden sel als dinen wille in hem ende dat wel behagen dijnre ewigher ordineringe.

+19. Van welken hi also te vreden sel wesen | ende ghetroest, dat hi also gaern die alre minste wil wesen, als yement begheren soude die alre meest te wesen. +61*a*

20. Ende alsoe vreedsaem ende content in die alre leste stede als in die eerste, ende also gaern versmaet ende verworpen ende van gheenre namen ende gheruchte, als of hy waer die eerlicste ende die meeste inder werlt.

21. Want dijn wil ende die minne dijnre eren sel boven alle dinc gaen, ende dat sel hem meer troesten ende bet behagen dan alle die weldaden die hem ghegeven mochten worden.

Van vier dingen die grote vrede in brengen.
Capittel XXIII.

1. O kint, nu sel ic di leren den wech des vreden ende der warachtigher vryheit.

2. O Heer, doet dattu segghes, want dat is mi genaem te horen.

3. Kint, pijn di eens anders wil liever te doen dan dinen wille.

4. Verkiese altoes min te hebben dan meer.

+5. Soeke altoes die | nederste stede ende onder alle menschen te wesen.

6. Beghere altoes ende bidt, dat die wille Gods gheheelliken in di ghescien +61*b* moet.

7. Siet, alsulke mensche in gaet die eynden des vreden ende der rusten.

8. O Heer, dijn reden is cort, ende heeft in hoer veel volmaectheden.

9. Si is cleyn ende luttel van woorden, mer vol sinnes ende overvloedich van vruchten.

10. Want mocht si trouwelike van mi bewaert worden, so en soude also lichteliken geen droefheit in mi comen.

11. Want also dicwijl als ic mi ontvredet voel ende beswaert, so vinde ic dat ic van deser leringhe bin ghegaen.

12. Mer du, die alle dinc vermoghes ende die altoes der sielen profijt minnes,

vermeerre dijn gracie, op dat ic dijn woorde vervollen mach ende mijn salicheit volbrenghen. Amen.

Een gebet tegen die quade ghedachten.

+13. O Here, mijn God, en vervreem|det u niet van mi, o mijn God, sijt in mijn hulpe, want in mi sijn op ghestaen ydele ghedachten ende grote anxten die mijn siel quellen. +61′*a*

14. Hoe sel icse ongequetst overliden, hoe sel icker doer breken?

15. ‘Ic sel’, seit die Heer, ‘voir di gaen ende ic sel die gloriose der aerden vernederen. Ic sel die doren des karkers op doen. ic sel die heymelicheit der verborghenre dinghen openbaren’.

16. O Heer, also du sprekes, soe moetet gheschien, ende van dijnre teghenwoerdicheit moeten vlien alle die bose ghedachten.

17. Dit is mijn hope ende mijn enige troest: tot di te vlien in alre tribulacien, di te betrouwen, di uut minen binnenste aen te roepen ende lijdsaemliken dijn troestinge te verbeiden. Amen.

Een ghebet om verlichtinghe des ghemoets.

+18. O guede Jhesu, verclaer mi mitter claerheit des inwendighen | lichts ende uutleide vander woninge mijns herten alle die donckerheden. +61′*b*

19. Bedwinge die menichvoudige uutdwalinge ende quetse die temptacien die mi ghewelt doen.

20. Ende vecht starckelike voer mi, ende uutvechte die quade beesten, die onsuver begheerlicheden, ende overmids dijnre cracht moet vrede gheschien ende overvloedicheit dijns loves moet luden in dijnre heiligher salen, dat is in suver begheerten.

21. Ghebiede den winde ende den onweder; segghet der zee: ‘Laet of ende ruste’, ende den noorden wint: ‘En wilt niet meer waeyen’, ende het sel grote stadicheit werden.

22. Seynt uut dijn licht ende dijn waerheit, op dat si lichten mogen opter aerden, want ic bin die aerde ydel ende ledich ter tijt toe dattu mi verlichtes.

23. Uutstorte dijn gracie van hier boven, ende overstort mijn hert mit hemelscen +douwe; ghif mi water | der devocien om nat te maken dat aensichte der aerden ende voert te brenghen guede vrucht. +62*a*

24. Verheffe dat ghemoede dat bedruct is mit last der sonden, ende op hanghe alle mijn begheerte tot hemelschen dinghen, op dat als ic ghesmaect heb die soeticheit der overster salicheit, mi verdriet te dencken van aertschen dingen.

25. Neme my ende verlosse mi vanden ongestadigen troest alle der creatueren, want gheen ghescepen dinc en mach mijn begheerten volcomen rust gheven off troesten.

26. Voeghe my tot di mit enen onversceideliken bande der minnen, want du alleen biste den minnenden ghenoech, ende sonder di sijn alle dingen ydel ende onnutte.

Van scuwinghe der curioser ondersoekinge van eens anders leven.
Capittel XXIIII.

1. Kint, en wilt niet curiose wesen noch en make geen ydel sorchvoudicheit.

+2. Wat be|hoort dit of dat totti? Volghe my.

3. Want wat leyter di aen, weder die mensche aldus is of also, of dat dese mensche aldus doet of also spreket? +62*b*

4. Du en behoeves voer ander menschen niet te antwoerden, mer voer di selven selste reden gheven. Wat becommerste di dan?

5. Siet ic kenne alle menschen ende ic sie alle dinghen die onder den hemel sijn, ende ic weet wel hoe dattet mit enen ygheliken is, wat hi dencket of wat hi wil ende tot wat eynde dat sijn meninge strecket.

6. Daer om selmen mi alle dinc bevelen, ende bewaer di selven in gueden vrede, ende laet den jaghenden jagen also veel als hi wil.

7. Want op hem sel comen so wat hi doet of seit, want hi en mach mi niet bedriegen.

8. Ende en wes niet sorchvoudich om enen groten naem te hebben of veelre luden vrienscap noch van heymeliker lieft der menschen. |

+9. Want dese dingen brengen verstroeyinge in ende grote blintheyt inder herten.

10. Ic soude mijn woerde dy gaerne toe spreken ende verburghen dinghen openbaren, woutstu mijn coemste vliteliken waer nemen ende mi op doen die doere dijns herten. +62′*a*

11. Wes voersienich ende wake in bedinghe ende oetmoedighe dy in allen dinghen.

Waer in die vaste vrede des herten ende ghewarighe profijt gheleghen is.
Capittel XXV.

1. Kint, ic heb gesproken: ‘Vrede laet ic u, minen vrede gheve ic u; niet also als die werelt ghevet, en gheve icken u’.

2. Alle menschen begheren vrede, mer alle menschen en achten niet alle dingen die totten warigen vrede behoren.

3. Mijn vrede is mitten oetmoedighen ende den sachtmoedighen van herten. Dijn vrede sel wesen in veel verduldicheit.

+4. Ist dattu mi hoerste ende mine stemme volgheste, so | moghestu vele vredes gebruken. +62′*b*

5. Heer, wat sel ic daer om doen?

6. Merke dy selven in allen dingen, wattu doeste ende wattu segste ende stuer alle dijn aendacht daer toe dattu mi alleen behaghes ende dattu buten mi niet en begheers of en soekes,

7. ende dattu ander luden woorden of werken niet dwaeslike en oerdelste noch dattu di niet en bewindes mit dingen die di niet bevolen en sijn; ende het mach gheschien dattu luttel of selden verstoert selste wesen.

8. Mer nymmermeer enighe turbacie te voelen noch enige moeynisse des herten

of des lichaems te liden, dat en is niet in deser teghenwoerdiger tijt, mer inden stede der ewiger rusten.

9. Daer om en vermoede [di] niet den gewarigen vrede gevonden te hebben, alstu geen swaerheit en ghevoelste, ende dattet dan al guet is als du gheen weder [+]sake en verneemste, noch dat en | is gheen volcomenheit als alle dingen gheschien [+]63*a* na dijnre begheerten.

10. Noch en achte di niet wat groots te wesen of en wane niet dattu sonderlinge gemint biste, alstu in groter devocien ende soeticheden biste.

11. Want in desen dinghen en wart die ghewaer minnaer der doechden niet bekent, noch in desen en is die voertganc ende die volmaectheyt des menschen niet in gelegen.

12. Waer in dan, Heer?

13. In te offeren di selven uut alre herten den godliken wille, di selven niet te soeken, noch in cleynen noch in groten, in tijt of in ewicheit.

14. Also dattu mit enen gheliken aensicht blives in dancberheden tusscen gheluc ende teghenheden alle dinghen mit gheliken ghewichte te overwegen.

15. Waer dat sake dattu also starc ende also lancmoedich inder hopen waerste, [+]dattu als die inwendige troest di ontoghen | worde, dijn hert bereytste tot meerre dingen te liden, [+]63*b*

16. noch di selven rechtverdich noch heilich en hieldeste,

17. dan soutstu inden waren ende inden rechten wech des vreden wanderen ende dijn hoop sel ontwyvelich wesen dattu anderwarf mijn aensicht selte bescouwen in jubilacien.

18. Ende ist dattu volcomelike tot versmadinge dijns selfs coemste, so weet dattu dan die overvloedicheit des vreden selste ghebruken nader moghelicheit dijnre ellenden.

Van voerdel eens vryen herten, welc voerdel men bet verdient mit bidden dan mit lesen.
Capittel XXVI.

1. O Heer, het is eens volcomen menschen werc dat ghemoede nymmermeer te verslappen van hemelschen dingen, ende onder die sorchvoudicheden als sonder sorge [+]over te gaen, niet nader manieren eens tragen mensche, mer mit eenrehande | voerdel eens vryen herten ghenen creatuer mit ongeordineerder begheerten [+]63′*a* aen te hanghen.

2. O alre guedertierenste Heer mijn God, ic bidde di: beware mi vander sorghen des levens, op dat ic daer niet alte seer mede becommert en werde, van veel noturfticheden des lichaems, op dat ic van sondiger wellust niet gevanghen en werde, ende van alre moeynisse der sielen, opdat ic overmids wederstaen niet neder geworpen en werde.

3. Ic en segge niet van dien dingen die die werltlike ydelheit mit alre begheerten begheren, mer van dese onsalicheden die die siele dijns knechts mitter ghemeenre maledictien der sterfelicheit pijnliken bezwaren ende wederhouden, op dat si in die vryheyt des gheests niet en mach in gaen also dicwijl als *si wil.

4. O mijn God, onuutsprekelike soeticheit, wandel mi in bitterheit alle vleyssche-

like [+]troest die mi van | der minnen der inwendigher dingen oftreckende is, ende die mi qualiken tot haer trecken om aen te sien enighe teghenwoerdige dingen die genoechlike sijn. [+]63′*b*

5. Mi en moet niet verwinnen mijn God, my en moet niet verwinnen dat vleysch ende bloet, ende die werlt ende hoir corte blijscap en moet mi niet bedrieghen, ende laet die duvel mit sijn listicheit mi niet vertreden.

6. Ghif mi starcheit te wederstaen, ghif mi lijdsamicheit te verdraghen ende gestadicheit te volharden.

7. Gif my voer alle den troest der werlt die alre soetste salvinge dijns geests ende voir die vleyschelike minne stort in mi die minne dijns naems.

8. Siet, spise ende dranc, cledinge ende alle ander dingen die tot noturfticheit des lichaems behoren, sijn den vuerigen gheest zwaer ende lastich.

[+]9. Ghif mi *alsulke *voetsel matelike te ghebruken ende | daer niet mede mit al te groter begheerten becommert te wesen. [+]64*a*

10. Want dese dingen en is niet gheoerloft alle te verwerpen, want si die natuer onthouden, mer overvloedige ende ghenoechlike dinghen te soeken verbiet die heilige ewe, want anders soude dat vleysch teghen den gheest onsedich werden.

11. Onder dese dingen bid ic di, dat dijn hant mi moet regieren ende leren, op dat ic mi tot desen dinghen niet seer en moet keren. Amen.

Hoe dat heymelike verburghen minne alre meest hindert van dat overste guet.
*Capittel *XXVII.*

1. Kint, het is di noot dattu gheves al om al ende dijns selves niets niets te wesen.

2. Du selste weten dat dijns [selves] minne di meer scadet dan enich dinc vander werlt.

3. Na dier minne ende begeerten die du drages, soe hanghet di een ygelic dinc meer of min aen.

[+]4. Waer | dijn minne puer ende sympel ende wel geordineert, so soudstu wesen sonder aenhanghinge der dingen. [+]64*b*

5. En wil niet begheren dat ongeoerloft is te hebben, ende en wil niet hebben dat di hinderen mach ende dijn inwendigher vryheyt beroven.

6. Tis wonder dattu di selven van gronde dijns herten mi niet en beveels mit alle den dinghen die du moges hebben of begheren.

7. Waer om werdes du verteert mit onnutter droefheit ende waer om wertstu vermoeyt mit overvloediger sorgen?

8. Wilstu staen tot minen welbehagen, so en selstu ghene scade liden.

9. Want soekestu dit of dat, ende wilstu daer of daer wesen om dijns selves gemac of om dine eygen wille meer te hebben, so en selstu nymmermeer in rusten wesen noch vry van sorgen, want in allen dinghen wert ghebrec gevonden ende in [+]allen steden sel weder|stoet wesen. [+]64′*a*

10. Daer om helptet luttel datmen van buten uutwendelic enich dinc vercrighet of vergadert, mer beter ist datment versmadet ende uuter herten grondelic of snydet.

11. Dit en selstu niet alleen verstaen vanden scatte des gheldes of der rijcheden,

nier oec van begheerten der eren ende des ydelen loves die al over liden mitter werlt.

12. Die stede batet luttel, is dat die gheest der vuericheit ghebreket.

13. Noch die vrede en sel niet lange staen die van buten ghesocht wort, ist dattet hert ledich is vanden ghewarighen fondament, dat is, ten si dattu in mi staeste, du moges di verwandelen ende niet verbeteren.

14. Want alstu een oersake ghenomen hebste, so selstu dat selve vinden daer du om ghevlogen biste ende daer toe veel meer.

Een ghebet om suveringhe des herten ende om hemelsche wijsheit. |

+15. O mijn God, make mi vast overmids die ghenade des heilighen gheests.

16. Ghif mi cracht dat ic ghestarket mach werden inden inwendigen mensche, +64′*b*
ende make mijn hert ledich van alre onnutter sorgen ende anxten, noch en laet mi niet getogen [worden] mit menigerhande begheerten tot enigen dinghen, het si snode of costelic, mer laet mi alle dinghen aensien als verganclic ende dat ic mede mit hem vergaen sel.

17. Want gheen dinc en is blivende onder der sonnen, daer alle dinc ydelheit is ende geesselinghe des geests.

18. O hoe wijs is hi, die dit merket!

19. O Heer, ghif mi hemelsce wijsheit, op dat ic leren mach boven alle dinck di te soeken ende te vinden, ende di boven al te smaken ende te minnen, ende voert alle ander dingen te verstaen, also als si sijn nader ordinancien dijnre wijsheit.

+20. Ghif mi wijsliken | den smeker voir bi te gaen ende den wedersaec lijdsaemlic te verdragen. +65*a*

21. Want het is grote wijsheit dat een niet beweghet en wert van allen winde der woorden, noch dat hi der quader smekender meer minnen dat oer niet en biede; so machmen aldus totten begonnen weghe sekerlic tiden.

Tegen die tonghe des achterclappers.
*Capittel *XXVIII.*

1. Kint, en wil dat niet onwaerdelike nemen of sommige menschen qualiken van di gevoelen of segghen dattu niet gaern en hoerste.

2. Du selte van di selven veel qualiker ghevoelen, ende nyement snoder noch crancker ghevoelen te wesen dan di.

3. Ist dattu van binnen wanders, so en seltu niet seer wegen die vlieghende woorde.

+4. Het en is gheen cleyn wijsheit te swigen inder quader tijd ende inwendelike | tot mi te keren noch vander menschen oerdel niet verstoert te worden. +65*b*

5. En laet dinen vrede niet staen inder menschen monde, want of si di wel off qualiken *becallen, daer om en bistu gheen ander mensche.

6. Waer is gewarighe vrede ende gewaer blijscap? En is si niet in mi?

7. Ende die den mensche niet en begeert te behagen noch niet en ontsiet te mishagen, die sel veel vredes ghebruken.

8. Want alle onrusticheit des herten ende verstroeyinge der sinnen coemt van ongeordineerder minnen ende van onnutter vresen.

Hoe datmen God sel aenroepen ende loven als die becoringhe naket.
*Capittel *XXIX.*

1. O Heer, dijn name si ghebenedijt in der ewicheit, die dese becoringe ende tribulacie woudes op mi laten comen.

+2. Ic en mach dier niet ontvlien, nier mi is noot totti te vlien op dattu | mi wils helpen ende mi dat int guede keren. +65′*a*

3. O Heer, ic bin nu in tribulacien ende mijnre herten en is niet wel, want ic werde seer ghemoeyt vander teghenwoerdiger passien (des lidens).

4. Ende nu, gheminde vader, wat sel ic segghen? Ic bin begrepen tusschen bangicheden. Behout mi van deser uren.

5. Mer daer om bin ic ghecomen in deser uren, op dattu verclaert werdes, als ic seer vernedert bin ende ic dan overmids di verlost werde.

6. O Heer, oft di behaechde dattu mi hier uut names, want wat (ic) mach ic arme menscelkijn doen, ende waer sel ic gaen sonder di?

7. O Heer, ghif mi doch lijdsaemheit op dese tijt; o God, help mi ende ic en sel niet ontsien, hoeseer dat ic beswaert werde.

8. Ende nu wat mach ic hier toe segghen? Heer, dijn wille moet gheschien. Ic hebt wel verdient dat ic bedruct ende beswaert werde.

+9. Het is ymmer noot dat ic | lide. Vergave God dat ict verduldeliken liden conde ter tijt toe dat dese onrust overga ende [het] beter [worde]! +65′*b*

10. Mer, Heer, dijn mogende hant is oec machtich dese temptacie van mi te nemen ende hoer onrusticheit te sachten, op dat ic daer niet altemael onder en valle, also als du, mijn God, dijn ontfermherticheit hier te voren dicwile mit mi ghedaen hebste.

11. Ende also veel alst mi swaerre is, also veel ist di te lichter die verwandelinge der rechterhant des oversten.

Van die godlike hulp te bidden ende van betrouwen die gracie weder te crighen.
Capittel XXX.

1. O kint, ic bin die Heer die stercheit gheve inden daghe der tribulacien.

2. Du selte comen tot mi als di niet wel en is.

3. Want om dattu di lancsaem keers totten ghebede, dat ist dat di alre meest + hindert anden hemelscen | troest. +66*a*

4. Want eer dattu [mi] aendachteliken biddes, soe soekestu daer en binnen veel solaes ende vermakes di in uutwendigen dingen.

5. Ende daer om geschietet, dat alle dese dinghen luttel baten ter tijt toe dattu merkes dat ic bin die ghene verlosse, die in mi hopen, noch sonder mi en [is] niement die hulp mach geven of oerberliken raet of oec geduerende troest.

6. Mer na deser onrusticheit vergader thant weder dinen [geest], ende werde weder starc in den lichte mijnre ontfermherticheden, want ic bin hier by, seit die Heer, dat ic alle dinc vermake, niet alleen gheheelliken, mer oec overvloedeliken ende op ghehoept.

7. Is my enich dinc swaer of sal ic den ghenen gelijc wesen die daer seit ende niet en doet?

8. Waer is dijn ghelove? Staet vasteliken ende volharde.

+9. Wes lancmoedich ende starc; di sel troes|tinghe comen in sijnre tijt.

10. Verbeit mijns ende verwacht; ic sel comen ende cureren di. +66*b*

11. Het is becoringhe dat di moeyt ende ydel vrese die di vervaert.

12. Ende wat in brenget sorchvoudicheit van toecomende dingen die ghescien moghen, dan dattu daer van hebben moghes die een droefheit op die ander? Laet den dage ghenoech wesen sijnre quaetheit.

13. Het is ydel ende onnut van toecomenden dingen bedroeft of verblijt te werden, die bi aventueren nymmermeer gheschien en sellen.

14. Mer het is *moghelic mit alsulker verbeeldinge bespot te werden, ende het is noch een teyken eens cleynen ghemoets also lichteliken ghetoghen te werden tot inradinghe des viants.

15. Want hy en achtet niet, weder hi mit warachtighen of mit valschen dinghen + bespottet ende *bedrieghet, weder hy mit minne der tegenwoer|digher dinghen +66′*a* of mit vrese der toecomender dinghen yement mach neder werpen.

16. Daer om en laet dijn hert niet bedroeft worden noch en ontsie di niet.

17. Ghelove in mi ende hebbe betrouwen in mijnre ontfermherticheit.

18. Wanneer du waenste dattu veer van mi vervreemt biste, so bin ic dicwijl alrenaest.

19. Wanneer du vermoetste, dattet al verloren is, so ghenaket dicwijl dat gewin des verdienens alre meest.

20. Ten is niet al verloren als die dinghen vallen in contrarie.

21. Du en selste niet oerdelen na dinen teghenwoerdigen bevoelen noch oec also enygher swaerheit aenhangen ende ontfangen, oec waer van dat si coemt, recht of daer gheen hope toe en waer die te overgaen.

22. Ende en wil niet wanen dattu altemael ghelaten biste als ic di enen tijt enighe +tribulacie toesende | of die begheerlike troest di ontrecke, want alsoe gaetmen totten rike der hemelen. +66′*b*

23. Ende dat gi gheoeffent wert in teghenheden, dat vordert di sonder twivel meer ende alle mine andere dienaren, dan of ghi alle dinghen tot uwen wille hadt.

24. Ic kenne die verburghen gedachten, want het [is] seer oerberlic tot dijnre salicheit, dattu bi wilen sonder smake ghelaten wertste, op dattu bi aventueren di niet en verheffes in enen gueden voertganc ende di selven willes behaghen in dien dattu niet en biste.

25. Dat ic ghegeven heb, dat mach ic weder nemen ende weder gheven, wanneer ic wil.

26. Dat ic geve, dat is mijn, ende als icket weder neme, so en heb ic dat dijn niet ghenomen, want mijn sijn alle guede ghiften ende alle volcomen gaven.

+27. Wanneer ic di swaerheit aensende of enich dinc dat | di contrarie is, en wilt daerom niet onwaerdich werden noch en laet dijn hert niet beswyken; ic macht +67*a* haesteliken weder op heffen ende alle swaerheit in vroechden verwandelen.

28. Nochtan bin ic gherechtich ende seer te loven, als ic aldus mitti doe.

29. Waer dat sake dattu te recht smakedes ende inder waerheit saghes, du en soudes di nymmermeer om weder spoet also druckeliken bedroeven, mer di meer verbliden ende mi bedancken.

30. Ende ymmer dat achten voir een enige blijscap, dat ic di ghesele mit rouwen ende droefheiden ende di niet en spare.

31. ‘Also my mijn vader gemint heeft, also minne ic u’, dat sprac ic tot minen gheminden discipulen,

32. die ic ymmer niet en seynde tot tijtliker blijscappen, mer tot groten stryde, + niet tot eren mer tot versmadenisse, niet tot ledicheit | mer tot arbeide, niet tot rusten mer tot veel vruchten te halen in gedoechsaemheit. +67*b*

33. O mijn kint, ghedencke deser woorden.

Van verghetelheit alre creatueren, op datmen den scepper vinden mach. Capittel XXXI.

1. O Heer, ic behoef noch veel meerre gracien, soude ic daer toe comen *daer my nyement noch enyghe creatuere hinderen en mocht.

2. Want also lange als mi enich dinc hout, so en mach ic niet totti vlieghen.

3. Hi begeerde vryliken te vlieghen die daer seide: ‘Wie sel mi geven vederen als der duven, ende ic sel vliegen ende rusten’.

4. Wat is den simpelen ogen rusteliker, ende wie mach vryer wesen dan die gene die niet en begeert inder aerden?

5. Daer om ist noot dat hi alle creatueren over lide ende dat hi hem selven + volcomelic laet, ende dat hi in een overganc des ghemoets sta ende *sie den | scepper alre dingen niet ghelijcs mitten creaturen te hebben. +67′*a*

6. Ende ten si dat yement van allen creatueren ontcommert stae, hi en sel niet vriliken aendachtich wesen der godliker dinghen.

7. Ende daer om vintmen luttel scouwers, want daer isser *luttel die hem volcomeliken connen van vergancliken dingen ende vanden creatueren sceyden.

8. Daer hoert grote gracie toe, die die siel opheffe ende boven hoer selven op heff ende neme.

9. Ende ten si dat sake dat een mensche si inden geest verheven, van allen creatueren vry ende Gode alte male verenicht, so wat hi weet of wat hi oec heeft, dat en is van gheenre waerden.

10. Hi sel langhe cleyn wesen ende onder legghen, die enich dinc groot vermoedet dan alleen dat [enighe] ongemeten ewige guet.

11. Ende soe wat God niet en is, dat en is niet ende dat selmen voer niet achten.

+12. Het is | groot onderscheit tusschen die wijsheit *eens verlichten ende devoten mans, ende tusschen die consten eens gheleerden ende eens vlitighen clercs. +67′*b*

13. Want die leringhe is veel edelre die van boven comt uut godliker invloeyinge dan die mit menscheliken verstant arbeidelike vercregen wort.

14. Men vinter veel die begheren te contempleren, mer die dingen die daer toe horen en pinen si niet te oefenen.

15. Het is een groot hinder datmen staet op teykenen ende ghevoeliken dinghen, ende datmen luttel pijnt op volcomeliker stervinge.

16. Ic en weet niet wattet is, van wat gheest dat wi gheleit werden ende wat wi menen, wy die gheestelike menschen hieten ende schynen, dat wy also groten arbeit ende meerre sorchvoudicheit doen om verganclike dinghen ende snode, ende wi selden [+]van onsen inwendighen dingen nauwe vol|comeliken dencken mit versamenden sinnen. [+]68*a*

17. Och armen, na een cleyn versameninghe breken wy thant van buten uut noch wi en weghen onse werken niet mit nauwer ondersoekinge.

18. Wy en merken niet waer onse begheerten legghen, ende hoe onpuer dat alle dinc is, dat en bescreyen wi niet.

19. Want alle vleysch hadde sinen wech te broken, ende daer om volchde daer na die grote diluvie.

20. Daer om als onse inwendige begheerte seer besmit is, so ist noot dattet na volghende werc, dat een teyken is der dervinge der inwendiger cracht, oeck mede besmit werde.

21. Uut enen pueren herte comet die vruchte des gueden levens.

22. Men vraget hoe veel dat yement ghedaen heeft, mer uut hoe groter doecht hi dat dede, dat en weghet men also vliteliken niet.

[+]23. Men ondersoeket of hi starc si, scoon, | abel of een groot scriver, een groot sanger of een groot arbeider, mer hoe arm van gheest dat hy si, hoe lijdsaem ende sachtmoedich, hoe devoet ende hoe inwendich, dat wert van veel luden verzwegen. [+]68*b*

24. Die nature siet aen die uutwendicheit der menschen, mer die gracie keert hoer totter inwendicheit.

25. Die natuer wert dicwile bedroghen, die gracie hoopt in Gode, op dat sy niet bedroghen en wert.

Van verlocheninghe sijns selfs ende van vertyinghe alre begheerlicheit. Capittel XXXII.

1. Kint, du en moghes die volmaecte vryheit niet besitten, ten si dattu di selven altemael verlochens.

2. Si sijn alle ghebonden, die eyghenschap hebben ende die hem selven soeken, die ghierighe, die curiose, die wildeliken om lopen, altoes soekende sachte dinghen, [+]ende niet dat Cristus Jhesus toe hoort, mer die | dicwijl visieren ende te samen setten dat niet staende en mach bliven. [+]68′*a*

3. Want het sel al vergaen, dat uut Gode niet begonnen en is.

4. Hout een cort ende een volmaect woort; laet alle dinc, ende du suls alle dinc vinden; laet ghiericheit, ende du selste rust vinden.

5. Overdenc dit in dijnre herten, ende alstu dan dat vervolt hebste, so selstu alle dinc verstaen.

6. O Heer, dat en is gheen werck van enen dage noch geen kinder spul, want in dit corte woert wort besloten alle die volmaectheit der gheesteliker menschen.

7. Kint, du en selste di niet of keren noch te hant verslaen, alstu hoerste die

weghe der volmaecter menschen, mer du selste meer verwect worden tot hogher dingen ende ten minsten daer toe suchten uut alle dijnre begeerten.

+8. Vergave God dattet also waer, ende dattu daer toe ghecomen waerste dattu | dijns selfs minnaer niet en waerste, mer dattu puerlic tot minen wille woudes staen ende tot des gheens wil die ic di voir gheleit hebbe als des vaders; dan soudstu mi seer wel behaghen, ende alle dijn leven soude in vroechden ende in vreden over liden. +68′*b*

9. Du hebste noch veel dingen te laten; ten si dattu mi die geheliken overgheves, soe en seltu niet vercrigen dattu begheers.

10. Ic rade di te copen van mi vuerich gout, op dattu rijc werdes, dat is hemelsche wijsheit, die alle aertsce dingen onder die voet *tredet.

11. Settet achter die aertsche wijsheit, alle menschelike troest ende eyghen behaghelheit.

12. Ic heb dy gheseit snode dingen te copen voer costelike ende hoghe dingen die duerbaer sijn inder menschen ogen.

+13. Want seer snode ende cleyn ende bi na vergheten schijnt die gewaer | hemelsche wijsheit; sy en smaket gheen hoge dingen van hoer selven; si en begheert oec niet groot ghemaect te werden inder aerden; welke wijsheit veel luden mitten monde loven, mer mitten leven voelen si daer verre of. +69*a*

14. Nochtan is sy die costelike margarita die van veel menschen verburghen is.

Van ongestadicheit des herten ende vander uterster meninge tot God te hebben.
Capittel XXXIII.

1. Kint, en wil dijnre begeerten niet geloven die nu is ende thant verwandelt sel werden in een ander.

2. Also lange als du leves, so bistu der ongestadicheit onder worpen oec onwillens, also dattu nu blide ghevonden werdes ende nu droevich, nu te vreden ende nu ghestoert, nu devoet ende nu ondevoot, nu vlitich ende nu traech, nu swaer ende nu vrolijc.

+3. Mer boven alle dese wan|delbaerheden staet die wijs ende wel gheleert is inden gheest, ende en aendencket niet wat hi in hem selven gevoelt, of [van] wat side dat die winde der ongestadicheit waeyen, mer op dat alle die aendacht sijns herten mach voertgaen totten behoerliken ende begheerden eynde. +69*b*

4. Want also mocht hi enich ende onbeweghet bliven doer also menygherhande verwandelinghe mit enen simpelen oghe der aendacht, dat tot mi sonder onderlaet ghestuert werde.

5. Mer so dat oghe der aendacht puerre waer, so men volstandeliker gaen soude onder menigherhande vresen.

6. Mer in veel dinghen so wert dat oghe der puerre aendacht doncker gemaect, want het siet lichtelic in wat ghenoechlics dat hem bejeghent.

+7. Want selden vintmen yement die altemael vry is vander | sproeten der eygen soekelicheit. +69′*a*

8. Also quamen wijlneer die Joden in Bethanien tot Marthen ende Marien, niet om Jhesum alleen, mer om dat si Lazarum souden sien.

9. Daer om selmen dat oghe der aendachte reynighen, op dattet sympel si ende recht, ende het boven alle wandelbaerheden tot mi ghestuert werde.

Hoe dat God den minnenden smaket boven al ende in allen dinghen. Capittel XXXIIII.

1. Siet, mijn God ende alle dinc, wat wil ic meer ende wat mach ic salighers begheren?

2. O smakelike ende suete woirt, mer den minnende, niet die die werlt mint.

3. Mijn God ende alle dinc. Den verstandelen is genoech gheseit, ende tis den minnenden ghenoechliken dat dicwile te overhalen.

4. Voer waer als du teghenwoerdich biste, so sijn alle dinghen vrolic; ende als + du niet teghenwoerdich en biste, so sijn alle dinghen | verdrietelic. +69′*b*

5. Du makes een ghestadich herte ende grote vrede ende feestelike blijscap.

6. Du doeste van allen dinghen wel te ghevoelen ende di in allen dinghen te loven, noch gheen dinc en mach langhe sonder di behaghen.

7. Mer selt bequaem wesen, so moetet mitten smake dijnre wijsheit ghetempereert wesen.

8. Ende dien du smakes, wat en sel hem niet te recht smaken?

9. Ende dien du niet en smakes, wat mach hem tot vrolicheden smaken?

10. Mer in dijnre smakeliker wijsheit ghebreken die wise lude der werlt die naden vleysch smaken, want daer wert veel ydelheit, ende hier wert die doot ghevonden.

11. Mer die di volghen overmids versmadinge der wereltliker dinghen ende overmits dodinge des vleysches, die werden warachteliken bekent wijs te wesen, + want si werden over draghen vander ydelheit | totter waerheit, vanden vleysch +70*a* totten geest.

12. Dese menschen smaket [God] ende watmen guets vint in den creatueren, dat weder brenghen si totten love hoers sceppers.

13. Nochtan ist ongelijc die smake des sceppers ende [seer onghelijc] *der creaturen, der ewicheit ende der tijtlicheit, des ongescepenen lichts ende des verlichtenen lichts.

14. O ewighe licht, overclymmende alle ghescepen licht, make blixeme vanden hogen doergaende alle dat binnenste mijns herten!

15. Make suver, make claer ende make levendich minen gheest mit sinen crachten om di aen te hangen in vroliken overgange.

16. O wanneer sel dese salighe ende begheerlike ure comen, dattu mi selste saden mit dijnre teghenwoerdicheit ende dattu mi selste wesen al in allen dingen!

17. Ende also lange als mi dat niet ghegeven en wert, so en is mijn vroechde + niet vol|comen. +70*b*

18. Och leider, die oude mensche leeft noch in mi ende en is noch niet volcomelike gecruset ende en is niet volcomelike ghestorven.

19. Want hi begheert noch sterkeliken teghen den geest, hi beroert die inwendige stride noch en laet dat rijc der sielen niet rustich wesen.

20. Mer du, die heerscappie hebste over die macht der zee, ende die sachtes die beroeringe hoere golven, stant op ende help mi.

21. Stoer dat volc dat die stride wil; quetsen in dijnre craft.
22. Ic bidde di: toen dijn grote teyken ende dijn rechterhant werde gheglorificeert, want mi en is anders gheen hope no toevlucht dan in di, Here mijn God.

Hoe dat in desen leven gheen sekerheit en is vander becoringe. Capittel XXXV.

1. Kint, du en biste nymmermeer seker in desen leven, mer alsoe lange als du + leefste, soe sijn di noot gheestelike | wapen. +70′*a*
2. Du wanderste onder die viande, ende du werdes vander rechter syden ende vander luchter siden aen ghevochten.
3. Daer om, ten si dattu over [al] gebrukes den scilt der lijdsaemheit, soe en seltu niet lange sonder wonde wesen.
4. Voertmeer, ten sy dattu dijn hert vasteliken in mi settes mit enen suveren wille alle dinc om mi te liden, du en selste desen brant der becoringe niet liden mogen noch totter victorien der saligher niet gheraken.
5. Daer om moetstu alle dinc manlyken overliden, ende ghebruken een mogende hant tegen jeghenworp.
6. Want den verwinre wert dat hemelsce broot ghegheven, ende den traghen wert veel onsalicheden ghelaten.
7. Ist dattu in desen leven rust soekes, *hoe selstu dan comen totter ewygher rusten?
8. En wil dy niet setten tot veel rusten, mer tot lijdsaemheit.
+9. Soeke den ghewarigen | vrede niet inder aerden, mer inden hemel; niet in den mensche noch in ghenen anderen creatueren, mer in Gode alleen. +70′*b*
10. Om die minne Gods selstu alle dinc gaern liden, als arbeyt, droefheit ende becoringhe, moeynisse, anxten ende noden, ontellike siecheden, versprekinghe, vernederinge, scaemte, correctie ende versmadenissen.
11. Dese dinghen helpen totter doecht; dese proeven den ridder Cristi; dese smeden die hemelsche crone.
12. Ic sel gheven ewich loon voer corten arbeit ende oneyndelike glorie voer tijtlike scaemte.
13. Waenstu dattu altoes selste hebben gheesteliken troest nae dinen wil?
14. Mijn heilighen en haddens altoes niet, mer veel swaricheden ende menigherhande temptacie ende groten ontroest.
15. Mer si leden hem verduldelic in allen dinghen ende betrouwen Gode meer + dan hem selven, want | sy kenden wel dat die pijnlicheden in deser tijt niet +71*a* waerdich en sijn te verdienen die toecomende glorie.
16. Wilstu te hant hebben dat hoere veel cume conden vercrigen na veel tranen ende groten arbeit?
17. Verbeit den Heer, werct manliken ende wert ghestarct; en wil niet mistroesten ende wil niet oflaten, mer set dijn lijf ende dijn siel volstandelic voer die ere Gods.
18. Ic selt volcomelike wedergelden; ic sel mit di wesen in alre tribulacien.

Teghen die ydelen oerdele der menschen.
Capittel XXXVI.

1. Kint, werp dijn ghedachten vasteliken inden Heer, ende en wil niet ontsien der menschen oerdel, daer dijn consciencie di guet kent ende ontsculdich.

2. Het is guet ende salich also te liden, noch dat en sel enen oetmoedigen herte niet swaer wesen die Gode meer betrouwet dan hem selven.

+3. Veel menschen | callen veel ende daer om is daer cleyn gelove op te setten.

4. Ende alle menschen ghenoech te wesen en is niet mogheliken. +71*b*

5. Ende al is dat sake dat Paulus hem pijnde alle menschen te behaghen inden Heer ende hi hem allen al was gheworden, nochtan achtede hi dat voir dat alre minste dat hi vanden menscen gheoerdelt wert.

6. Hi dede ghenoech voir ander lude stichticheit ende salicheit also veel als in hem was ende hi vermocht, mer dat hi somtijt van hem luden niet gheoerdelt en werde noch niet versmaet, dat en mocht hi niet verbieden.

7. Daer om beval hijt alte mael Gode, diet al wel kende, ende mit lijdsamicheit ende mit oetmoedicheit beschermde hi hem tegen die mont der geenre die quaet spraken, of oec die ydel ende loghenachtige dinghen dochten ende die hem sommige dinghen beroemden alst hem luste.

+8. Nochtan ant|woerde hi bi tiden, op dat die crancken niet en worden gescandelizeert van sinen zwyghen. +71′*a*

9. Wie bistu dattu di ontsieste voer enen sterfeliken mensche, die huden is ende morghen niet en openbaert?

10. Ontsiet Gode, ende du en selste der menschen dreygen niet ontsien.

11. Wat mach yement in di mit woorden of mit onrecht? Hi hindert hem selven meer dan di, noch hy en sel dat oerdel Gods niet moghen ontflien, so wie dat hi oec is.

12. Heb du God voir oghen, ende en wilt niet kyven mitten croonachtigen.

13. Ende al ist dattu tegenwoerdich schijnste verwonnen, ende du scaemte lijdste die du niet verdient en hebste, en wert daer niet van onwerdich noch en verminre dijn croon niet overmits onlijdsaemheit,

14. mer siet mi liever aen inden hemel, die machtich bin te verlossen van alle + confusien ende onrecht, ende enen | yghelike te gheven na sinen werken. +71′*b*

Van puere ende gheheelre overgevinge sijns selfs om te crighen vryheit des herten.
Capittel XXXVII.

1. Kint, laet di selven, ende du selste mi vinden.

2. Staet sonder enige verkiesinge ende sonder alle eygenscap, ende du selste altoes winnen.

3. Want te hant als du di over ghegheven hebste ende di niet weder en neemste, so sal di meer gracien toe gheworpen worden.

4. O Heer, hoe dicwyle sal ic mi over gheven, ende in wat dingen sel ic mi laten?

5. Kint, altoes ende in elker uren, also wel in cleynen ende als inden groten.

6. Ic neme geen dinc uut, mer in allen dingen wil ic dattu bloot gevonden werdes.

7. Wanneer soudstu anders mijn moghen wesen ende ic dijn, ten waer dattu van allen eyghenscap beroeft waerste van binnen ende van buten?

+8. Ende also veel snel|liker alstu dat doeste, so veel te beter seltuut hebben, ende hoe veel volcomeliker ende claerliker (ende), also veel te bet selstu mi behaghen ende te meer winnen. +72*a*

9. Die sommige geven hem over, mer mit eenrehande uutneminge, want si en betrouwen Gode niet volcomelike; daer om pinen si hem selven te voersien.

10. Die sommighe offeren hem oec ten eersten altemael, mer namaels als si mit becoringe anghestoten werden, so keren si weder tot hoer eyghen, ende daer om gaen si luttel voert in doechden.

11. Dese en sellen niet gheraken totter warachtigher vryheit des herten ende totter gracien mijnre vroliker vriendelicheit, ten si dat daer eerst ghedaen werde een gheheel overgheven ende een dagelix opofferinge sijns selfs, sonder welc dat die ghebrukelike *vereninge niet en staet noch staen en sel.

+12. Ic hebt dy | dicwijl gheseit, ende nu seg ict di noch anderwerven: laet di selven ende ghif di over, ende du sals ghebruken grote inwendige vrede. +72*b*

13. Ghif al om al, ende en soeke niet, ende en eyssche niet weder.

14. Stae puerlic ende ontwivelic in mi, ende du selte mi hebben.

15. Du selte vry wesen inder herten, ende die duusterheden en sellen di niet vertreden.

16. Arbeide om dese dingen, bidt ende begheer dattu beroeft moghes werden van alre eygenscap, ende dattu den naecten Jhesum moghes volghen, di te sterven ende mi eweliken te leven.

17. Dan sellen ghebreken alle ydel fantasien, alle bose verstoringe ende overvloedige sorghe.

18. Dan sel oec die onmate vrese wech gaen, ende die ongheordineerde minne sal sterven.

*Van gueden regimente in *uutwendigen dinghen ende toevluchten tot Gode in die perikelen.*
Capittel XXXVIII. |

+1. Kint, hier toe selstu naersteliken aendencken dattu in allen steden ende in allen werken of in alle uutwendige becommeringe van binnen vri sijste ende dijns selves machtich, ende laet alle dingen onder di wesen, ende en wes du niet onder hem. +72′*a*

2. Mer wes een heer dijnre werken ende een regierre, niet een knecht noch een huerlinc,

3. mer meer uut genomen vry ende een warachtich Hebreeusch man, over gaende inder deylinge ende inder vryheit der kinderen Gods,

4. die daer staen op tegenwoerdige dinghen ende scouwen ewige dingen,

5. [die dese verganclike dinghen] aensien mit enen luchteren oge [ende die hemelsche dinghen mitten rechteren oghe],

6. die die tijtlike dingen niet en trecken om die aen te hangen, mer si trecken di tot wel te dienen also als si van Gode gheordineert sijn ende vanden *oversten

+wercmeester in gheset, die niet ongeordineerdelics ghelaten en heeft in sinen | creatueren. +72′*b*

7. Alsoe selstu oec staen in allen dat di op comen mach, ende niet in uutwendighen schijn van buten, noch du en selste niet mit enen vleyscheliken oge die dingen omme gaen die du gesien ende ghehoort hebste, mer du selste te hant mit eenre ygeliker saken in gaen mit Moyses inden tabernakel om den Heer te rade te nemen, ende somtijt selstu horen die godlike antwoort, ende keren weder gheleert van veel tegenwoerdige ende toecomende dingen.

8. Want Moyses had altoes een toeloop totten tabernakel om twivelinge ende questien te ontbinden, ende hy haeste hem totter hulpe des ghebeeds voer die perikelen ende om der menschen last te verlichten.

9. Ende also selstu vlien in die heymelike stede dijns herten om te bidden die godlike hulp.

+10. Want daer om leestmen dat | Josue ende die kinder van Ysrael bedrogen werden vanden Gabaoniten, want si den mont des Heren niet eerst ghevraget en hadden, mer si geloefden alte seer den soeten woorden ende mit valschen guedertierenheit werden si bespot. +73*a*

Hoe dat een mensche niet onstuer wesen en sel in sijnre becommernissen.
Capittel XXXIX.

1. Kint, beveel my altoes dijn saken; ic selt wel bescicken in sijnre tijt.

2. Verbeit mijn ordinancie, ende du selte daer of ghevoelen vorderinghe.

4. Vergave God dat ic niet veel aen en henge die toecomende [aenvalle der] dingen, mer dat ic mi sonder toeven op offerde tot dinen welbehagen.

3. O Heer, ic beveel di gaerne alle dinc, want mijn aendacht mach luttel vorderen.

5. O kint, dicwijl jaget den mensce enich dinc dat hy begheert, mer alst tot hem + comt, so beghint hi an|ders te gevoelen, want die begheerten en sijn tot dat selve +73*b* dinc niet duerachtich, mer sy dryven al meer vanden enen tot dat ander.

6. Daer om en ist niet cleyn oec hem selven in cleynen dingen te laten.

7. Die warachtige voertganc des menschen is die verlocheninge sijns selfs, ende een mensche die sijns selves versaect heeft, die is harde vry ende seker.

8. Mer die oude viant is hier tegen in alle manieren ende en laet niet of van temptacien, mer dach ende nacht leit hi swaer laghen, of hi bi aventueren den onbehoeden mochte neder worpen in dat stric der bedriechnisse.

9. Waket ende bit, seit die Heer, op dat ghi niet en gaet in becoringe.

Dat een mensche niet guets van hem selven en heeft ende van ghenen dingen glorieren en mach.
Capittel XL.

+1. O Heer, wat is die mensche dattu sijns ge|dachtich biste, of wat is des menschen soen dattu hem rekens? +73′*a*

2. Wat heeft die mensche verdient, dattu hem soudes dijn gracie gheven?

3. Heer, wat mach ic claghen, dattu mi begheefste, of wat mach ic mit rechte daer tegen setten, oftu mi niet en gheves dat ic bidt?

4. Voer waer ic mach dit inder waerheit dencken ende seggen: O Heer, ic en bin niet ende ic en vermach niet, ic en heb niet guets van mi selven, mer ic gebreke in allen dingen ende ic ga altoes te niet.

5. Ende ten si dat ic van di werde gheholpen ende van binnen informeert, ic werde te mael traech, wilt ende ongestadich.

6. Mer du, Heer, blives altoes dat selve, ende du blives inder ewicheit altoes guet ende rechtverdich ende heilich; du doeste alle dinc wel, rechtverdelike ende heylichlike ende scickende in wijsheden.

+7. Mer ic, die meer | bereit bin tot gebreke dan tot voertganc, ic en bin niet in enen staet gheduerende, want seven tiden werden op mi verwandelt. +73′*b*

8. Nochtan salt haest beter werden, alst di behaghet ende du my dijn hulpelike hant reykes, want du alleen moghes sonder menschelike hulpe helpen ende also sterken, so dat mijn aensicht niet meer en werde in menigherhande dinc verwandelt, mer in di so moet mijn herte ghekeert werden ende rusten.

9. Ende waer dat sake dat ic conde alle menschelike troest verwerpen *of om devocie te vercrighen of van noots weghen, daer ic mede ghedwonghen werde di te soeken - want daer en is gheen mensche die mi troesten mach - dan mach ic mogeliken +van dijnre genaden hopen ende vander | gave der nyewer troestinge verbliden. +74*a*

10. Danc moetste hebben, daer altemael of coemt, so dicwile alst mi wel gaet.

11. Mer ic bin ydelheit ende altemael niet voer di, een ongestadich mensch ende cranc.

12. Waer van mach ic. dan glorieren of waer om begheer ic gheacht te werden?

13. Sal ic glorieren van niet? Ende dat is dat alre ydelste.

14. Waerlic die ydel glorie is een quade siecte ende die alre meeste ydelheit, want si trecket vander warachtigher glorien ende si beroeft die hemelsche gracie.

15. Want als die mensche hem selven behaget, so mishaghet hi di, ende als hi staet nader menschen lof, so wert hy beroeft van warachtige doechden.

16. Mer het is ghewaer glorie ende heilighe blijscap in di te glorieren ende niet in hem selven, in dinen naem te verbliden ende niet in sijns selves cracht noch in + enighen | creatuer ghenoechte te setten dan om dinen wil. +74*b*

17. Dijn heilighe naem moet ghebenedijt werden, [niet mijn naem; dijn werc, niet mijn werc moet groet ghemaect worden]; men moet mi niet toegeven vanden lof der mensen.

18. Du biste mijn glorie, du biste die hoge vroechde mijns herten.

19. In di sel ic glorieren ende mi verbliden alle den dach, mer voer mi selven niet dan in mynen crancheden.

20. Laet die Joden die glorie soeken die si van malcanderen nemen; ic sel die glorie soeken die van Gode alleen is.

21. Voer waer alle menschelike glorie, alle tijtlike eer ende alle wereltlike hoecheit teghen dijn ewige glorie te gheliken is ydelheit ende sotheit.

22. O mijn God, heilige drievoudicheit, mijn waerheit ende mijn ontfermherticheit, +di alleen si lof ende eer, cracht ende glorie doer die oneynde|like werelde der werlden. Amen. +74′*a*

Van versmadenis alre tijtliker eren.
Capittel XLI.

1. Kint, en wil di des niet aentrecken, dattu sieste ander luden eren ende verheffen, ende dattu versmaet werdes ende vernedert.

2. Recht dijn hert op tot mi inden hemel, ende di en sel niet bedroeven die versmadenisse der menschen inder aerden.

3. O Heer, wi sijn in blintheden ende mit ydelheit werden wi lichtelic bedroghen.

4. Ist dat ic mi te recht aensie, soe en is mi nye onrecht geschiet van enigen creatuer noch ic en heb my niet te beclaghen mit recht teghen di.

5. Mer want ic dicwijl ende swaerliken di ghesondicht hebbe, so sellen billix alle creaturen tegen mi gewapent werden.

6. Daer om hoert my mit recht toe confuse ende versmadenisse, mer di si lof ende eer ende glorie.

[+]7. Ende ten si dat sake dat ic my daer toe bereide, dat ic | gaern van allen creaturen versmaet ende ghelaten wil wesen, ende altemael niet en schyne te wesen, so en mach ic van binnen niet te vreden ende stadich wesen noch gheesteliken verlicht werden noch di volcomeliken verenicht. [+]74′*b*

Hoe dat gheen vrede en is te setten inden menscen.
[*Capittel*] *XLII.*

1. Kint, ist dattu dinen vrede settes in enigen personen om dinen ghevoelen ende mede te leven, so seltu onghestadich wesen ende tonvreden.

2. Mer hebstu een toeloep totter waerheit, die altoes leeft ende blijft, soe en salt di niet bedroeven, weder dijn vrient van di scheit of hi stervet.

3. In mi sel des vrients liefte staen, ende om minen wil is hi te minnen, soe wie hi is, die di guet schijnt wesen ende seer lief in desen leven.

[+]4. Sonder mi en doech noch en sel dueren geen vrientscap, noch ten is gheen | warachtige of cuyssche liefte die ic niet en versamene. [+]75*a*

5. Du selste altoes ghestorven wesen alsulker begheerten der liever menschen dattu, also veer als di aen gaet, begheers te wesen sonder alle menschelike gheselscap.

6. Want also veel meer ghenaket een mensche Gode, als hi hem verre scheit van allen aertscen solaes.

7. Ende also veel hogher clymt hi op tot Gode, als hi dieper in hem selven daelt ende te meer hem selven snode maket.

8. Mer wie hem selven yet guets toe gheeft, die belet dat die gracie Gods in hem niet en comt, want die gracie des heiligen gheests soeket altoes een oetmoedich herte.

9. Waert dattu di volcomelike condes te niet maken ende di van alre gescepenre minnen ledighen, dan soude ic in di mit mijnre gracien vloeyen.

[+]10. Wanneer dattu sieste | totten creatueren, so wert di dat aensicht des sceppers ontogen. [+]75*b*

11. Leer di in allen dingen verwinnen om dinen scepper; dan moghestu gheraken tot godlike kennisse.

12. Want hoe luttel of hoe cleyn dattet si, ist dattet in di ongheordineerliken ghemint wert ende aen ghesien, het of trecket vanden oversten goede ende het bevlecket.

Teghen die ydel ende werltlike conste.
Capittel XLIII.

1. Kint, en laet di niet bewegen die scoon ende subtijl woorden der menschen, want dat rike Gods en is niet inden woorden, mer inder doghet.

2. Merke mine woorden, die die herten ontsteken ende dat ghemoede verlichten ende die beweghinge in brenghen ende die menighen troest gheven.

3. Nymmermeer en selstu daer om lesen dattu gheleerder of wiser moges schynen.

[+]4. Studier die ondoechden te sterven, want dat sel | di meer baten dan kennisse veel swaerre questien. [+]75′*a*

5. Als du veel dingen ghelesen ende bekent hebste, so moetstu altoes weder keren tot enen beghin.

6. Ic bin die den mensche leert wetenheit, ende ic gheve den cleynen een clare verstant dan si vanden menschen mogen leren.

7. Dien ic toe spreke, die sel haest wijs werden, ende hi sel veel toe nemen inden gheest.

8. Wee den ghenen die veel curiose dingen ondersoeken vanden menschen, mer vanden wech mi te dienen vraghen si luttel.

9. Die tijt sel comen dat openbaren sel die meyster der meysteren Cristus, die Heer alle der engelen, ende sel selve die lesse horen, dat is hi sel eenre ygeliker consciencie examinieren.

10. Dan sel Jherusalem doersocht werden mit lantaernen ende die verburgen dingen der donckerheden sellen openbaer werden ende die argueringe der tongen sellen zwigen.

[+]11. Ic bin die | dat oetmoedighe ghemoede op heffe, dattet in een corte tijt meer reden der ewiger waerheit ontfanget dan of yement tien jaer lanc inder scolen ghestudeert had. [+]75′*b*

12. Ic leer sonder gherucht der woerden, sonder confusie der suspicien, sonder hoverdie der eren, sonder aenvechtinge der argumenten.

13. Ic bin die die aertsche dinghen leer versmaden, die teghenwoerdige dingen in verdriet te hebben, (ewighe dingen te soeken,) die ewige dingen te soeken, die ewige dingen te smaken, eer te vlien, scande te liden, alle hoep in mi te setten, buten mi niet te begeren ende mi boven alle dinck vuerichlic te minnen.

14. Want het was eens een mensce, doe hi mi inrelike minnede, doe leerde hi godlike dingen ende hi sprac wonderlike dingen.

15. Hi vorderde meer in dien dat hi alle dinc afterliet dan in subtile dingen te studeren. |

[+]16. Mer den enen spreke ic ghemeen dingen toe, den anderen gheestelike dinghen; den sommighen verschijn ic soeteliken in teykenen ende in figueren, mer den sommigen openbaer ic verburghen dinghen in veel lichts. [+]76*a*

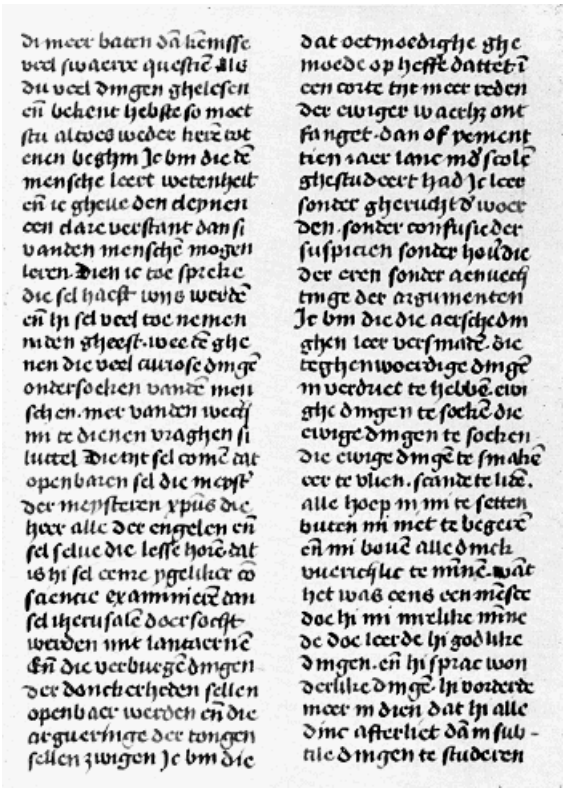

Hs. Leiden, Letterk. 339, F. 75′a-75′b.

17. Een stemme is der boeken, mer si en leert allen menscen niet ghelijc, want ic bin van binnen die leerre der waerheit, die ondersoeker des herten; ic bin die de ghedachten verstae ende die die werken vordert, enen ygeliken deylende also mi dat recht duncket.

Hoe dat hem een mensce niet en sel aen trecken der uutwendigher dinghen.
Capittel XLIIII.

1. Kint, du moetste in veel dinghen onwetende wesen, ende achten di als een dode opter aerden ende dien alle die werlt gecruust is.

2. Du moetes oeck veel dinghen mit doven oren voir bi gaen, ende dencken op [+] die dingen die di tot | vrede dienen. [+]76*b*

3. Het is veel oerberliker dat een mensche sijn ogen ofkeer van dingen die hem mishagen, ende enen ygeliken in sinen ghevoelen te laten, dan mit kyvende woorden hem daer teghen te setten.

4. Want waert dattu wel mit Gode stondes ende sijn oerdel an saghes, du soudste di lichteliker verwonnen geven.

5. O Heer, waer toe sijn wi ghecomen? Siet, men bescreyt die tijtlike dingen ende tijtlike scade, men loopt ende men arbeit om een luttel neringhe, ende die gheestelike scade wert vergheten, ende cume keert men spade weder.

6. Dat luttel of niet en vroemt, dat aen denctmen, ende dat alre meest noot is, dat laet men versumeliken voer by gaen, want die mensche is altemael gekeert tot uutwendighen dinghen, ende ten sy dat sake dat hi haestelike weder keer, hi sel gaern inden uutwendigen dingen bliven leggen. |

[+]*Dat alle menschen niet te gheloven en is ende van lichten *val der woorden.* [+]76′*a*
XLV Capittel.

1. O Heer, ghif mi hulp vander droefheit, want ydel is die salicheit des menschen.

2. Hoe dicwijl en hebbe ic daer gheen trouwe gevonden, daer icse waende te hebben!

3. Ende hoe dicwijl heb icse ghevonden, daer icket minste vermoede!

4. Daer om is die hope inden mensch ydel, mer die salicheit der rechtverdiger is in di, God.

5. O Heer mijn God, gebenedijt so moetstu wesen in allen dinghen die ons toecomen.

6. Want wi sijn cranc ende ongestadich; lichteliken werden wi bedrogen ende verwandelt.

7. Wie is die mensche, die hem also behoedelic ende voersichtelic bewaren mach in allen dingen, dat hi niet somtijt en come in enyghe bedriechnisse of banghicheit?

[+]8. Mer, Heer, die in di betrouwet ende die | di uut simpelre herten soeket, die en sel alsoe lichteliken niet vallen. [+]76′*b*

9. Ende waert dat hi viel in enige droefheit, oec in wat manieren dat hi begrepen

worde, hi soude overmids di lichteliken verlost worden of van di getroest, want du en lates die ghene niet die in di hoept tot inden eynde.

10. Selden is een trouwe vrient die in allen druckenisse sijns vrients volhardet.

11. Du, Heer, du biste alleen die alre trouste in allen dinghen, ende sonder di en is gheen ander alsodanich.

12. O hoe wel had dat die heilige siel gesmaket, die seide: ‘Mijn hert is ghevesticht ende in Cristo fundeert.’

13. Waert mit mi also, so en soude my die menschelike vrese niet also lichtelic sorchvoudich maken noch die ghescutte der woorden beroeren.

+14. Wie mach alle dingen voersien of wie can die toecomende quade | dingen [voerhoeden]? +77*a*

15. [Ist dat die voersienighe dinghen] quetsen, wat sellen dan die onvoersienighe dingen anders doen dan dat si sellen swaerliken pinighen?

16. Mer waer om en heb ic mi onsalige niet bet voersien? Waer om heb ic oec ander luden alsoe lichteliken gheloeft?

17. Mer wi sijn menschen, noch anders niet dan broessche menschen, oeck of wi van veel luden vermoet ende ghehieten worden enghelen.

18. O Heer, wie sel ic gheloven, wien dan di?

19. Du biste die waerheyt die nyement en bedriecht, noch du en moges niet bedroghen worden.

20. Ende weder om alle *mensche is loghenachtich ende onvast, onghestadich ende vallende ende alre meest in woorden, also datmen nauwe te hant yement gheloven mach, al ist oec waer dat hi seit.

21. Hoe wijsliken hebstu vermaent dat wi ons wachten souden vanden menschen, +| want des menschen huusghenoten sijn vianden, noch ten is niet te geloven als yement seit: ‘Siet, hi is hier’, of ‘Siet, hi is daer!’ +77*b*

22. Ic bin gheleert overmids mijn scade, ende vergave God dattet mi waer tot meerre behoetheit, ende niet tot mijnre onwetenheit!

23. ‘Weest voerhoedich’, seide eens een mensche, ‘ende houdet bi di dat ic di segghe.’

24. Ende als ic zwighe ende mene dattet heymelic sel bliven, so en conde die ghene niet zwyghen, dat hi my bat te zwygen, mer te hant ghinc hi wech, ende melde hem ende mi.

25. O Heer, bescerme mi van aldustanighen fabulen ende onbehoeden menschen, op dat ic niet en valle in haren handen noch dat ic nymmermeer alsulke dingen doen en moet.

26. Ghif my een warachtich ende stantachtich woort in minen mont, ende een behendige scalcke tonge doet verre van my.

+27. Dat ic selve niet | liden en wil, daer sel ic mi ymmer voer hoeden.

28. O hoe guet ende hoe vredelic ist van anderen te zwigen, noch alle dinc niet te geloven, noch niet lichteliken dat te vercallen, +77′*a*

29. ende hem selven luttel menschen te kennen te gheven, di, Heer, een in sienre des herten, altoes te soeken,

30. noch niet mit allen wijnde der woorden om gekeert te werden, mer alle mijn inwendicheit [ende uutwendicheit] begheren te volbrengen na dat wel behaghen dijns willen.

31. O, *hoe seker ist, dat menschelike lof te scuwen, om te bewaren die hemelsche gracie, noch die dingen niet te begheren die van buten een verwonderen maken, mer mit alre gestadicheit te begeren die dinghen die beteringe des levens ende vuericheit in brengen.

32. O hoe veel heeft den menighen ghescadet die bekende doghet ende die te vroech gepriset!

+33. Ende hoe veel heeft geba|tet die gracie mit zwigen bewaert in dit broesce leven, dat al een becoringhe ende een ridderlike strijt ghehieten wert. +77′*b*

Van betrouwen dat men in God sel hebben, wanneer dat ghescutte der woerden op staen.
XLVI Capittel.

1. Kint, stae vasteliken ende hope in mi, want wat sijn woerde anders dan woerde?

2. Si vlieghen doer die lucht, mer si en quetsen den steen [niet].

3. Ist dattet dijn scout is, so dencke dattu di gaern wilste beteren, ende en kenstu di niet sculdich, so dencke dattu dat om Gods willen gaerne wilste liden.

4. Tis cleyn ghenoech dattu bi wilen woorden lides, die noch nye en mochtes stercke slaghen verdraghen.

5. Ende waer om gaen di also cleyne dingen ter herten anders dan dattu noch + also vleyschelic biste ende dattu die menschen meer aendenckes dant | noot is? +78*a*

6. Want om dattu di ontsieste versmaet te werden, so en wilstu om dine ghebreke niet berispt wesen, ende du soekes oersaken di selven mede te ontsculdighen.

7. Mer besie di bet, ende du selste bekennen dat die werlt noch in di levet ende ydel minne der menschen te behaghen.

8. Want alstu scuweste vernedert te werden ende bescaemt om dine ghebreke, soe ist ymmer openbaer dattu noch niet gewaer oetmoedich en sijste, noch niet warachtelick der werlt ghestorven, noch die werlt en is di niet ghecruust.

9. Mer hoer mijn woerden, ende du en selste niet achten tyen dusent woorden der menschen.

10. Sich, of men tegen di of van di seide alle datmen qualiken of boesliken versieren +mochte, wat soudt di scaden, waert dattu dat altemael lietes over gaen | ende du dat niet meer en achtes dan een caf? Souden si di oec een haer uut dinen hoefde moghen trecken? +78*b*

11. Mer die sijn hert van binnen niet en heeft noch God voir oghen, die wert lichteliken beroert van enen smadeliken woerde.

12. Mer die in mi betrouwet ende niet en begeert te staen in sinen eyghen guet duncken, die sel wesen sonder menschelike vervaernisse.

13. Want ic bin een oerdelaer ende een bekenre alre verborghenre dingen; ic weet hoe die dingen gescien; ic bekenne den ghenen die dat onrecht doet, ende ic bekenne die dat onrecht lijt.

14. Van my is dat woort uut ghegaen ende overmids mijn ghehenghenisse ist gesciet, op dat gheopenbaert soude werden die gedachten van veelre luden herten.

+15. Ic sel den sculdigen ende den onnoselen oerdelen, mer ic woudse beide | mit minen verborghen oerdel te voren proeven. +78′*a*

16. Dat ghetughe der menschen bedriecht dicwijl, mer mijn oerdel is warachtich, ende sel altoes staen ende en sel niet om gheworpen worden.

17. Mijn oerdel sculet dicke ende het is luttel menschen openbaer; ten dwaelt nymmermeer of ten mach niet dwalen, al ist dattet inder onwiser luden ogen niet recht en scijnt.

18. Daer om selmen tot mi lopen in allen oerdel, noch den eyghen wil niet genoech wesen.

19. Want die gherechtige mensch en sel niet bedroeft worden, oec so wat hem toe comt. Ende ist datter wat onrechteliken teghen hem gheproeft wert, des en sel hi niet seer achten.

20. Noch hi en sel hem daer niet ydeliken van verbliden, of hi doer ander menschen redeliken ontsculdicht wert.

+21. Mer hy sel dencken dat ic die ghe|ne bin die die herten ende die nyeren ondersoeke, ende dat ic niet en oerdel na dat aensicht of nader menschen guet duncken. +78′*b*

22. Want dicwile so wert dat voer mine oghen sondelike gevonden, dat na menscheliken oerdel loefliken gehouden wert.

23. O Heer God, rechtverdige rechter, sterc ende lidende, die der menschen broecheyt ende quaetheit bekenste, weest mine stercheit ende alle mine betrouwen, want mine consciencie en is mi niet ghenoech.

24. Du bekenste dat ic niet en bekenne, ende daer om soude ic mi in alre berispinghe veroetmoedigen ende sachtmoedeliken liden.

25. Ende vergheeftet mi ghenadeliken dat ic dicwijl also niet ghedaen en heb, ende ghif mi voirtmeer gracie meerre lijdsamicheit.

+26. Want dijn overvloedige ontfermher|ticheit is mi beter om verlatenis te vercrighen dan mijn donckere rechtverdicheit voer die bescerminge der verborghenre consciencie. +79*a*

27. Ende al ist dat ic mi niet sculdich en kenne, nochtan so en mach ic mi niet daer mede rechtverdighen, want daer dijn ontfermherticheit niet en is, daer en sel niet gherechtverdicht worden voer dijn aensicht al dat levet.

Hoe dat alle zwaer dinghen te liden sijn om dat ewighe leven.
XLVII Capittel.

1. Kint, en laet di die arbeit niet verslaen die du om minen wil an genomen hebste, noch en laet di die tribulacien niet neder worpen, mer mine belofte sel di sterken ende troesten in allen dat di op comen mach.

2. Want ic bin daer ghenoech toe te vergelden boven alle maniere ende mate.

+3. Du en selste hier niet langhe arbeiden | noch altoes beswaert worden mit droefheit. +79*b*

4. Verbeide een luttel, ende du selste sien een haestich eynde der quader.
5. Een ure sel comen dat alle arbeit ende gherucht op houden sel.
6. Het is cleyn ende cort alle dat mitter tijt voer bi lydet.
7. Doet dattu doeste; arbeide trouwelike in minen wijngaert; ic sel dijn loon wesen.
8. Scrijf, lese, singe, suchte, swijch ende bidde; ghedoghe vryliken teghenheden, want dat ewighe leven is waerdich alle deser ende noch meerre dinghen.
9. In enen daghe sel vrede comen, die den Heer bekent is, ende het en sel gheen dach noch nacht wesen des tijts, mer een ewich licht, oneyndelike claerheit, die overste vrede ende seker rust.
10. Dan en seltu niet segghen: ‘Wye sel mi verlossen vanden lichaem des doots?’
11. Noch du en selste niet roepen: ‘Och my, want mine ellendighe wanderinge is verlanghet!’ |
+12. Want die doot sel neder gheworpen worden, ende het sel wesen een onghebreclike salicheit, gheen anxvoudicheit, mer salige vrolicheit, een soet ende een scoen gheselscap. +79′*a*
13. O of du gesien haddes inden hemel die ewighe croon der heylighen ende mit hoe groter (begeerten ende) blijscappen dat si hem nu verbliden die hier voermaels vander werlt versmaet waren ende schenen of si des levens niet waerdich gheweest en hadden.
14. Voerwaer du soudes di te hant vernederen totter aerden toe ende begheren liever onder alle menschen te wesen dan boven yement te wesen.
15. Noch du en soudes niet begheren blide dagen des levens, mer du soudste di meer verbliden dattu om Gods willen bedroeft wordes ende voer groot ghewin rekenen dattu onder die menschen voir niet geacht wortste.
+16. Och of di dese dingen smakeden, ende di *diep ter herten | ghinghen, hoe soudstu dorren eens daghen? +79′*b*
17. Ende sijn alle arbeidelike dinghen niet te liden om dat ewige leven?
18. Is dat cleyn dat rike Gods te verliesen of te winnen?
19. Daer omme heffe dijn aensicht op in den hemel. Siet, ic ende alle mijn heilighen mit my, die in deser werlt groten strijt ghehadt hebben, nu verbliden si hem, nu werden si ghetroest, nu sijn si seker, nu rusten si ende sellen mit mi bliven sonder eynde in dat rijck mijns vaders.

***Vanden dach der ewicheit ende van banghicheit des levens*.**
[*Capittel*] *XLVIII*.

1. O alre salichste woninge der overster stat!
2. O alre claerste dach der ewicheit, die geen nacht en verdonckert, mer die die overste waerheit verlicht! Die dach is altoes vrolic, altoes seker ende nymmermeer en verwandelt si den stat in contrarie.
+3. O vergave God, dat die dach versceen | ende dat alle dese tijtlike dinghen eynde namen! +80*a*
4. Die dach lichtet den heylighen mit ewiger blenckender claerheit, mer den

ghenen die pelgrym sijn inder aerden en licht hy niet dan van verren ende doer een spieghel.

5. Die borghers des hemels die bekennen wel hoe vol blijscappen dat die dach is, mer wi ellendighe Yeven kinderen suchten dat dese dach also bitter ende also vol verdriets is.

6. Die dage des tijts sijn cleyn ende quaet, vol droefnisse ende banghicheden,

7. daer een mensche mit veel sonden besmet wert, mit veel passien bestricket, mit veel vresen benauwet, mit veel sorgen bedwonghen, mit veel curiosicheden betogen, mit veel ydelheden becommert,

8. mit veel dwalinge omghevangen, mit veel arbeits versleten, mit veel becoringe +belast, mit weelden verderft, mit | armoede ghepinicht.

9. O wanneer selt een eynde wesen alle deser quader dingen, wanneer sel ic verlost werden vanden onsaligen dienst der sonden? +80*b*

10. O Heer, wanneer sel ic dijns alleen gedencken, wanneer sel ic mi te vollen in di verbliden?

11. Wanneer sel ic wesen inder warigher vryheit sonder alle hindernisse, sonder alle swaerheit des herten ende des lichaems?

12. Wanneer selt wesen een vaste vrede, een onverstoerlike vrede ende een seker vrede van binnen ende van buten, vrede van allen siden vast ende starc?

13. O guede Jhesu, wanneer sel ic staen om di te sien, wanneer sel ic bescouwen die glorie dijns rijcs, wanneer selstu my wesen al in allen dingen?

14. O wanneer sel ic mitti wesen in dijn rijc, dattu dinen gheminden vrienden bereit hebste van beghin der ewicheit?

+15. Ic bin arm ende ellendich ghelaten in dit lant der vianden, daer | daghelix striden sijn ende groot ongeval. +80′*a*

16. Troest mijn ellendicheit ende sachte mijn droefheit, want alle mijn begheerte suchten totti.

17. Want het is my altemael een swaerheit so wat die werlt hier biet tot enen solaes.

18. Ic begere di inrelike te ghebruken, mer ic en can di niet begripen.

19. Ic begheer den hemelschen dingen aen te hanghen, [mer die] *tijtlike *dinghen *ende *die *onghestorven *passien verdrucken mi.

20. Mitter herten wil ic boven alle dingen wesen, mer onwillens werde ic mitten vleysche ghedwongen onder te wesen.

21. Aldus vechte ic, onsalige mensche, mit mi selven ende bin mi selven swaer gheworden als die geest opwaerts wil ende dat vleysch nederwaert wil.

22. O wat lide ic nu van binnen als ic mitter herten hemelsche dingen over +dencke, ende te hant als ic bidde, so ghemoetet mi | die scare der vleyscheliker ghedachten. O mijn God, en ververret u niet van mi, *noch en of neyget niet in toorn van dinen knecht. +80′*b*

23. Make blixeme ende scheydetse; sende uut dine ghescutte ende alle die fantasien des viants moeten gestoert worden.

24. Vergader mine sinnen totti ende doet mi alle wereltlike dingen vergeten; ghif mi lichteliken te neder worpen ende te versmaden die fantasien der sonden.

25. O ewige waerheit, coemt mi te hulpe, op dat my gheen ydelheit bewegen en moet.

26. O hemelsche soeticheit, coemt tot mi, ende alle onpuerheyt sel vlien van dijn tegenwoirdicheit.

27. Ende vergheeftet mi ontfermhertelike also dicwijl als ic yet anders dan di in minen ghebede overdencke.

28. Want ic belie waerlic dat ic alte seer verstroeyt pleghe te wesen.

+29. Want ic daer dicwijl niet en bin, | daer ic mitten lichaem sta of sitte, mer meer daer ic mitten gedachten ghedragen werde. +81*a*

30. Ic bin daer mijn gedachten sijn, ende mijn gedacht is dair stadelic daer dat is dat ic minne.

31. Ende dat dinc, dat mi van natueren ghenoeghet of behaghet, dat bejeghent mi lichtelic.

32. Waer van dattu, ewighe waerheit, openbaerliken geseit hebste: ‘Daer dijn scat is, daer is dijn hert’.

33. Want ist dat ic den hemel minne, so denc ic gaern van hemelschen dingen.

34. Ist dat ic die werlt minne, so verblide ic mi vander werlt salicheden ende ic bedroeve mi van hore tegenheden.

35. Ist dat ic dat vleysche minne, so bin ic dicwijl verbeelt mitten dinghen die den vleysch toe behoren.

36. Ende ist dat ic den gheest minne, soe heb ic ghenoechte van gheesteliken dinghen te dencken.

+37. Want so wat | dingen ic lief heb, dair spreke ic gaern of ende daer dencke ic gaern of, ende *alsulke beelde brenghe ic weder mit my te huus. +81*b*

38. Mer salich is die mensche die om den Heer alle creatueren vryen oerlof gheeft wech te gaen,

39. [die der natueren ghewelt doet] ende crucet die begheerlicheit des vleyschs mitter vuericheit des gheestes, op dat hy dy een vuerich ende een puer ghebet mach offeren mit een suver consciencie, ende dat hi waerdich mach sijn onder die enghelsche choren te wesen, ende dat segge ic alle aertsche dingen van buten ende van binnen uutgesloten.

Van begheerte des ewighen levens ende hoe grote goede beloeft sijn die stryden.
Capittel XLIX.

1. Kint, als du gevoelste dat di die begheerte der ewiger salicheit van boven in + ghestort wert ende du vanden tabernakel dijns lichaems be|gheers uut te gaen, +81′*a* op dattu mijn claerheit moghes bescouwen sonder sceme der wandelinge, soe make dijn hert bereit *ende ontfange dese heylighe ingheestinge mit alre begheerten.

2. Ende ghif der overster guedertierenheit grote ende brede dancbaerheden, die also waerdeliken mit di doet, die dy alsoe guedertierliken visiteert, also vuerichliken verwecket ende also moghentlic op heffet, op dattu mit dijn eyghen swaerheit niet en soudes vallen tot aertschen dingen.

3. Noch dat en ontfanghestu niet van dijns selfs gedacht of vliticheit, mer alleen van waerdicheit der overster gracien ende des godliken aensiens, op dattu in doech-

den ende in meerre oetmoedicheit moghes vorderen ende di tot toecomenden stryde
+bereiden, ende dattu di vlitiges mi mit alre begeerten des herten aen te han|ghen
ende mit vuerighen wil te dienen. +81′*b*

4. O kint, dat vuer dat barnt dicwijl, mer sonder roec en clymmet die vlamme niet opwaert.

5. Also barnen *sommiger menschen begeerten tot hemelschen dingen, ende nochtan en sijn sy niet vry sonder becoringhe der vleyscheliker begheerten.

6. Daer om en ist altemael niet puer dat si doen, mer voer die eer Gods doen sijt dat si also begeerliken van hem bidden.

7. Ende alsodanich is dicwijl dijn begheerte die du segste dat also onstuer is.

8. Want dat en is niet puer ende volcomen, dat mit dijn eygen ghemac besmet is.

9. Ende en wil niet bidden dat di ghemackelic is, mer dat mi ghenaem ende eerlic is, want ist dattu mijn ordineringhe te rechte oerdelste, so seltuse setten voer die begheerte ende voir al datmen begeren mach ende volghen die.

+10. Ic | kenne dijn begeerte ende ic heb dijn ghestadige suchten ghehoert.

11. Du wilste te hant wesen in die vryheit der glorien der kinderen Gods; di +82*a*
genoeghet te hant dat ewighe huus ende des hemelschen vaderlants vol blijscappen, mer dese tijt en is noch niet gecomen, mer tis nu een ander tijt als een tijt des strijts, een tijt des arbeits ende der proevinge.

12. Du begheerste mitten oversten guede vervolt te werden, mer du en moges dat nu niet vercrigen.

13. Ic bint, seit die Heer, verbeyt mijns ter tijt toe dat dat rike Gods comen sel.

14. Du biste noch te proeven inder aerden ende mit veel dingen te oeffenen.

15. Ondertiden sel di ghegeven worden troestinghe, mer die overvloedighe satheit en wert di niet verleent.

+16. Daer om werde ghestarct ende wes vroom also wel int doen als int | liden
datter nature tegen is. +82*b*

17. Du moetste enen nyewen mensche aen doen ende in enen anderen man verwandelt werden.

18. Du moetste dicwijl doen dattu niet en wilste, ende dattu wilste, dat moetstu laten.

19. Dat ander luden behaghet, dat sel een voert ganc hebben, mer dat di behaget, dat en sel mit wil niet vorderen.

20. Dat ander luden segghen, dat sel ghehoert worden, mer dattu segghes, dat selmen voer niet slaen.

21. Ander luden sellen bidden ende ontfanghen, du selte bidden ende niet verwerven.

22. Ander luden sellen groot wesen inder menschen monde, mer van di selmen swigen.

23. Die ander selmen dit of dat bevelen, mer du selte tot *niets niet nuttes of oerberlics ghesciket werden.

24. Daer om sel die natuer bi tiden bedroeft werden, ende ist dattu dat swighende draghes, so seltu grote ghewin ghevoelen. |

+25. In desen ende in veel deser ghelijc pleghet die ghetrouwe knecht Gods
gheproeft te worden, hoe dat hi sijns selfs versaken ende in allen dingen breken +82′*a*
can.

26. Het en is nauwe yets waert alsodanich daer du alleen in behoefste te sterven, als te sien ende te liden dingen die tegen dinen wille sijn, mer alre meest als sommige dingen *gheboden werden, die di onbehoerliken ende *min oerberliken duncken wesen.

27. Ende wanttu niet en dorres wederstaen der hogher machten die onder die heerscappie geset is, daer om duncket di hert wesen tot eens anders wil te wanderen ende alle dijn eyghen ghevoelen achter te laten.

28. Mer kint, ghedencke die vruchte des arbeits, een cort eynde ende een alte groten loon, ende du en selste daer of gheen swaerheit hebben, mer een seer sterke [+]troestinghe dijnre | lijdsamicheit.

29. Want voir dese cleyne wil, die du nu willichlike lates, selstu altoes dinen wil hebben inden hemel. [+]82′*b*

30. Voerwaer daer selstu vinden al dattu wilste ende mogheste begheren.

31. Daer sel bi di wesen *die rijcheit *alles guets, sonder vrese (te verbliden ende) te verliesen.

32. Daer sel altoes dijn wil mit mi eens wesen, ende niet vreemdes of heymelics begheren.

33. Daer en sel di nyement weder staen, niement en sel van di claghen, niement en sel di hinderen, di en sel niet bejeghenen, mer begheerlike dingen sellen daer te samen teghenwoerdich wesen ende sellen alle dijn begheerte versaden ende vervollen die tot op dat hoechste.

34. Daer ic weder gheven sel glorie voir de gheleden versmaetheit, een mantel [+] des loefs voir die droefheit, ende voir die leste stede een stoel des rijcs | inder ewicheit. [+]83*a*

35. Daer sel schynen die vrucht der ghehoersamicheit, daer sel verbliden die arbeit der penitencien, ende die oetmoedighe onderworpinghe sel daer glorioseliken ghecroent werden.

36. Daer om neyghe di nu oetmoedeliken onder alle mensen handen, noch di en leyt daer niet an wie dattet gheseit of gheboden hevet.

37. Mer dat voersorge naersteliken, hi si prelaet, hi si overste of onderste of di ghelijc, die wat van di eysschet of begheert, dat neme altemael voer tguede ende pijn di dat mit gueden wil (te vervolgen ende) te vervollen.

38. Laet die een dit soeken, die ander dat, laet die glorieren in dien, ende dese in desen, ende laet die gheloeft ende gheprijst werden dusent warven dusent, mer du noch in desen, noch in dien, mer verblide di in versmadenisse dijns selfs | ende [+]alleen in mijnre eren ende welbehaghen.

39. [Du selste begheren dat God altoes in di worde gheeert, het si overmits dat leven of overmits die door] [+]83*b*

Hoe een ongetroest mensch hem offeren sel inden handen Gods. Capittel L.

1. O Here God, heilighe vader, du moeste nu ende ewelike ghebenedijt wesen, want also du wilste, so ist gheschiet, ende al dattu doeste, dat is guet.

2. Dijn knecht moet hem verbliden in di ende niet in hem selven of in yement anders, wanttu, Heer, biste alleen die ghewaer blijscap, du biste mijn hope, mijn croen, du biste mijn vroechde ende mijn eer.

3. Wat heeft dijn cnecht anders dan dat hi van di heeft ontfangen, oec sonder verdiente?

4. Dijn sijn alle dingen die du ghegeven heveste ende die du ghemaect hebste.

5. Ic bin arm ende in arbeide van mijnre joghet, ende mijn siel wert somtijt bedroevet totten tranen toe; oec wert si somtijt bedroeft van haer selven om die aenstaende pijnlicheden. |

+6. Ic begheer die blijsscap des vreden; ic bid om den vrede dijnre kinderen, die inden lichte dijns troestes van di ghevoet werden. +83′*a*

7. Ende is dat sake dattu vrede gheves ende dattu in mi die heilige vroechde stortes, so sel die siel dijns knechts vol soeticheden wesen ende devoet in dynen love.

8. Mer ist dattu di hem onttreckes, also du dicwijl pleges te doen, so en sel hi den wech dijnre gheboden niet moghen lopen, mer meer sellen dan die knyen ghebughet ende die borste gheslagen worden.

9. Want hem en is niet [als] ghisteren ende eer ghisteren, doe die lantaern dijnre gracien op sijn hoeft scheen, ende doe hi onder die scade dijnre vloghelen bescermt wert van dien aen vallende becoringhe.

10. Gherechtige vader ende altoes loeflike, die ure comt dat dijn knecht geproeft moet worden.

+11. O minlike vader, | het is recht ende waerdich, dat dijn knecht in dese ure wat lide om dinen wille. +83′*b*

12. O ewige eersaem vader, die ure is gecomen, die du van ewicheden bekent hebste dat si nu comen soude, so dat dijn knecht een luttel tijts neder gheworpen soude worden van buten, op dat hi altoes bi di leven mochte van binnen,

13. ende dat hi een weynich versmaet werde, vernedert ende ghebrake voir die mensche, ende onder gehouden werde mit pijnlicheden ende mit siecten, op dat hi anderwarf mitti op staen mach inder dageraet des nyewen lichts ende inden hemel gheclarificeert werde.

14. O heilighe vader, du hebste dit aldus geordineert, ende aldus hebstet ghewilt, ende dit is dattu gheboden hebste.

15. Want dit is die gracie tot dinen vrient als te liden ende bedruct te wesen +inder werlt om dinen | wil, hoe menich warff ende van wien du dat lates gheschien. +84*a*

16. Sonder dinen raet ende voirsichticheit ende sonder sake *en gesciet niet inder aerden.

17. O Heer, tis mi guet dattu mi veroetmoedicht hebste, op dat ic leren mach dijn rechtverdicheden ende dat ic alle op heffinge ende vermetelheden mijns herten mach wech werpen.

18. Tis mi nutte dat scaemte ende confuse mijn aensicht bedecket, op dat ic di liever soeke dan die menschen om mi te troesten.

19. Ic heb oec hier uut geleert dijn ondervindelike oerdel te ontsien, die den gherechtighen pinighes mitten bosen, mer niet sonder rechtverdicheit ende gelijcheit.

20. Here, ic dancke di, dattu mi in mijn quaetheit niet ghespaert en hebste, mer du hebste mi ghecastiet mit slaghen der minnen, mi pinighende mit droefheden + ende in sendende banghicheden van buten ende | van binnen. +84*b*

21. Ende daer en is niement die mi troest van alle den ghenen die onder den

hemel sijn dan du, Heer mijn God, hemelsce medicus, die slaeste ende geneeste; du leydste totter hellen ende du weder brengheste.

22. Dijn disciplijn is op my ende dijn roede sel mi leren.

23. Sich, gheminde vader, ic bin in dinen handen, ic bughe mi onder der roeden dijnre correctien.

24. Slaet minen rugge ende minen hals, op dat ic mine eenwillige stivicheit mach bughen tot dinen wil.

25. Make mi dijn guedertieren ende oetmoedighe discipel also du wel pleghes [te doen], op dat ic wanderen mach al tot dinen wil.

26. Ic bevele mi di ende al dat in mi is te corrigieren; het is beter hier berispt te worden dan inder toecomender tijt.

27. Du kenste alle dinc ende een yghelic bi sonder, ende di en is niet verborghen inder menschen consciencie.

[+]28. Du bekenste | die toecomende dinghen, eer si gheschien, ende ten is gheen noot dat di yement lere of vermane van dien dat ghesciet inder aerden. [+]84′*a*

29. Du wetes wat mi nutte si tot minen voerganck, ende hoe veel dat die trybulacie dient totten roest mijnre sonden te purgieren.

30. Doet dinen begeerden wel behagheliken wille mit mi, ende en versmae mijn sondige leven niet, dat niement bet noch claerliker bekent en is dan di alleen.

31. O Heer, gif mi te weten dat te weten, ende dat te minnen dat te minnen is, ende dat te loven dat di alre meest behaghet, ende dat te achten dat voer di duerbaer schijnt, ende dat te lasteren dat in dinen oghen onreyn is.

32. Niet en laet mi oerdelen naden ghesichte der uutwendiger oghen, noch gheen sentencie gheven (en moet) naden horen der onwiser menschen,

[+]33. mer in ghewarigen | oerdel van sienliken ende van gheesteliken dingen te ondersceyden, ende boven al den wil dijns wel behaghens altoes te ondersoeken. [+]84′*b*

34. Der menschen sinnen werden dicwile bedroghen (alleen van desen sienlike dingen) [in] te oerdelen, ende die minres der werlt werden bedrogen alleen van dese sienlike dingen te minnen.

35. Wat is een [mensche] daer van te beter dat hi groot vanden menschen gheacht is?

36. Die een bedrieger bedrieget den anderen, die ydele den ydelen, die blinde den blinden, die crancke den crancken als hi en verheffet, ende voer waer, als hi en ydeliken loeft of priset, soe bescaemt hi hem meer.

37. Want hoe groot dat een ygelic is in dinen oghen, so groot is hi ende niet meerre, seit die oetmoedige Franciscus.

Hoe datmen oetmoedige cleyne werke vervolgen | [+]sel, alsmen inden volcomensten een luttel ontblijft. [+]85*a*

Capittel LI.

1. Ist dattu altoes niet en moghes staen in vueriger begeerten noch in hoghen graden der contemplacien bliven,

2. mer du heves noot onder tiden om die oerspronclike ghebrecliche it totten

nedersten dinghen te dalen ende die last des ghebrecliken levens oeck node ende mit verdriet te draghen.

3. Also langhe als du dit sterfelike lichaem draghes, so selstu verdriet voelen ende swaerheit des herten.

4. Daer om moetstu inden vleysch dicwijl onder des vleyschs last suchten, om dattu niet en moges den gheesteliken naersticheden ende der godliker contemplacien sonder onderlaet aenhanghen.

5. Dan ist di oerberlic te vlien tot oetmoedicheden ende uutwendighen werken, + ende di in gueden werken te vermaken, mijn toecoemst | ende die hemelsche contemplacie te verbeiden mit vasten betrouwen, +85*b*

6. dijn ellende ende dijn dorricheit des herten verduldelic te draghen ter tijt toe dattu anderwarve van mi *ghevandet werdes ende van alre anxtvoudicheit ghevriet.

7. Want ic sel di den arbeit doen vergheten ende laten di den *inwendigen rust ghebruken.

8. Ic sel voer di uutspreyen die velde der scrifturen, op dattu den wech mijnre gheboden moghes beghinnen te lopen mit enen ghebreden herte

9. ende segghen: ‘Die lidinghe deser tijt en sijn niet waerdich totter toecomender glorien, die in ons gheopenbaert sel werden’.

***Hoe dat een mensch hem selven niet achten en sel waerdich te wesen enich troeste, mer meer pinen ende slaghen*.**
[*Capittel*] *LII*.

1. O Heer, ic en bin niet waerdich dijns troests, noch eniger geesteliker vandinge, +ende daer | om doestu rechtverdelike mit mi, wanneer du mi arm ende ongetroest lates. +85′*a*

2. Want al mochte ic tranen storten tot ghelikenisse der zee, nochtan en mocht ic dijns troestes niet waerdich wesen.

3. Ic en bin niet waerdich dan ghegeselt ende gepinicht te werden, want ic heb di zwaerliken ende dicwile vertoornt, ende in veel dingen seer ghesondicht.

4. Daer om als ic alle dit overweghe mit ghewarigher reden, so en bin ic niet waerdich der alre minster troestinge.

5. Mer du, guedertieren ende ontfermhertige God, die niet en wilste dat dijn werken vergaen om te tonen die rijcheden dijnre guetheit in die vate der ontfermherticheit, oec sonder enich eyghen verdiente hebstu di ghewaerdicht dinen knecht te troesten boven menschelike manieren.

6. Want dijn troest en is niet als der menschen troest.

+7. O Heer, | wat heb ic gedaen dattu mi enighen hemelschen troest soudes geven? +85′*b*

8. My en ghedenct niet dat ic yet guets gedaen heb, mer dat ic altoes tot ondoechden bereit ende traech tot beteringe geweest heb.

9. Dat is waer, ende ic en mach des niet missaken, want waert dat ic anders seide, so soudes du tegen mi staen, ende daer en soude niement wesen die mi bescudden soude mogen.

10. Wat heb ic verdient voir mijn sonden dan die helle ende dat ewyghe vuer?
11. Ic belie inder waerheit dat ic waerdich bin alre bespottinge ende versmadenisse, ende mi en betaemt niet onder dinen devoten kinderen te wonen.
12. Ende al ist dat ic dat node hore, nochtan om der waerheit wil, so sel ic teghen mi mijn sonden straffen, op dat ic te lichteliker mach verdienen dijn ontfermherticheit te verwerven.
+13. Wat sel ic seggen, sondich mensche, ende vol alre | confusien?
14. Ic en heb ghenen mont te spreken dan alleen dit woort: 'Peccavi, o Heer, [ic heb ghesondicht], ontferme di mijns, vergeeftet mi'. +86*a*
15. Laet mi een luttel, dat ic minen rouwe bescreien mach, eer dat ic ga totter donckerre aerden, die overdecket is mitter swaerheit des doots.
16. Wat ist dattu alre meest vanden onsaligen sondaer eysches anders dan dat hi berou heb ende hem veroetmoedige ende vernedere voer sijn sonden?
17. Want in ghewarighen berouwe ende in oetmoedicheit des herten wert gheboren die hope der ghenaden, die ongeure consciencie wert versoent, die verloren gracie wert weder ghegheven, die mensche wert bescermt vanden toecomenden toorn, ende onse Heer God ende die rouwighe siel ontmoeten malcander in enen heiligen cussen.
18. O Heer, dat oetmoedige berouwe der sondaren is di een ontfanclike +offer | hande, rukende veel sueteliker in dijn teghenwoirdicheit dan den brant des wieroecs. +86*b*
19. Het is oec die bequaem salve die du tot dinen heilighen voeten gestort woudste hebben, want een rouwich ende een oetmoedich hert en hebstu niet versmadet.
20. Daer is die stede des toevluchts vanden aensichte des toorns des viants; daer wert ghebetert ende of ghedwoghen so wat anders waer bedreven ende besmit is.

Hoe dat die gracie Gods hoer niet en menget mit aertscher wijsheit. [*Capittel*] *LIII.*

1. Kint, mijn gracie is duerbaer; si en laet hoer niet menghen mit vreemden dingen noch mit aertscher troestinge.
2. Daer om moetstu wech werpen alle hindernisse der gracien, ist dattu begheerste hoer instortinge te ontfangen.
3. Begheer een heymelike stede, minne alleen te wonen ende soeke niements + medecallinge, mer uutstorte dat ynnige ghebet tot Gode, op | dattu moghes houden een beweghelic hert ende een suver consciencie. +86′*a*
4. Vermoede alle die werlt niet te wesen ende sette die ledicheit Gods voer alle die uutwendige dinghen.
5. Want du en moghes niet te samen my ledich wesen ende in vergancliken dinghen genoechte te hebben.
6. Du moetste di vervreemden van dinen bekenden ende van dinen lieven vrienden, ende dijn hert van allen tijtliken solaes beroeft houden.
7. Also bidt die salige apostel Petrus als dat die ghelovighe Cristi hem onthouden willen in deser werlt als vreemde ende pelgrym.

8. O hoe groten betrouwen sel wesen enen stervenden mensche die gheen begeerte enichs dincs en hout inder werlt!

9. Mer die sijn hert also gefondeert hevet van allen dinghen, dat sieke gemoede en begrijpt dat niet noch die beestelike menschen en kennen niet die vryheit des [+] inwendighen | menschen. [+]86′*b*

10. Nochtan ist dat hi waerlic geestelic wil wesen, so moet hi hem laten also wel vanden genen die hem verre sijn als die hem na by sijn, ende hem van niement meer te wachten dan van hem selven.

11. Waert dattu dy condes volcomeliken verwinnen, so soudstu alle ander dinghen lichteliken onder dwanc houden.

12. Die volcomen victorie is van hem selven zeghe te vechten.

13. Want die hem selven onder hout, dat (is) die sinlicheit der reden, (reden) ende die reden mi in alle dinghen gehoersaem si, die is waerlic een verwinre sijns selfs ende een heer der werlt.

14. Is dattu begheerste tot deser hoecheit te clymmen, soe moetstu dat manlike beghinnen ende setten die bijl an die wortel, so dattu uut rodes ende verderves die [+]verborgen ongheordineerde neyghinge tot di selven ende tot alle eyghen ende ma|terilike guet. [+]87*a*

15. Uut deser ondoecht dat een mensche hem selven alte ongheordineerdelic minnet, so hanghet bi na alle datmen totten wortel toe verwinnen moet.

16. Ende als dat quaet verwonnen ende onderworpen is, so sel stadelic grote vrede ende ghesaticheit wesen.

17. Mer want luttel menschen arbeiden hem selven volcomeliken te sterven noch hoers selfs niet volcomelic uut *en gaen, daer om bliven si in hem selven becommert noch si en mogen niet verheven werden in den gheest boven hem selven.

18. Mer die mit mi begeert vriliken te wanderen, die is noot dat hi alle sijn quade ende ongeordineerde begheerten dode ende dat hi [gheenre] creatueren mit eyghen minne begheerlike aen en hanghe.

Van menigherhande beweghinghe der natueren ende der gracien. Capittel LIIII.

[+]1. Kint, merke naerste|liken die beweghinghe der natueren ende der gracien, want si werden seer beweghet in contrarie ende subtiliken, ende nauwe werden si onderscheiden dan van enen gheesteliken mensche, die inwendeliken verlicht is. [+]87*b*

2. Want alle menschen begheren dat guet is, ende si menen yet wat guet in horen woorden of werken; daer om wort der veel bedroghen onder een ghedaente des guets.

3. Die natuer is scalc ende trecter veel ende stricketse ende bedriechtse, ende si verwint hoer selven altoes int eynde.

4. Mer die graci wandert simpeliken, sy neyghet hoer van alre quader ghedaente, si en nemet gheen bedrieginge voir, mer si doet alle dinc puerlic om God in welken dat si oetmoedeliken rust.

5. Die natuer wil node sterven, noch si en wil niet bedrucket wesen, noch verwonnen [+]noch onder wesen, noch mit wil onder dwanc | wesen. [+]87′*a*

6. Mer die gracie pijnt haer te sterven, sy wederstaet die sinlicheit, si soect onderworpen te wesen, si begheert verwonnen te worden, noch si en wil hoer eyghen vryheit niet ghebruken, si minnet onder der disciplinen ghehouden te worden, noch si en begeert niement te verheren, mer onder Gode te leven altoes, te staen ende te wesen, ende si bereit haer onder alle creaturen oetmoedeliken te neygen om Gods wil.

7. Die nature arbeit voir hoers selfs ghemac, ende si aendencket wat bate dat hoir van enen anderen comen mach.

8. Mer die gracie en merket niet wat hoer oerberlic of ghemackelick sy, mer dat veel menschen vorderen mach.

9. Die natuer ontfanct gaern eer ende reverencie,

10. mer die gracie gheeft Gode trouwelike die eer ende glorie.

11. Nature ontsiet confuse ende versmadenisse, |

+12. [mer die gracie verblidet hoer om die naem Jhesu versmadenisse] te liden.

13. Natuer mint ledicheit ende lichaemlike ruste, +87′*b*

14. mer die gracie en mach niet ledich wesen, mer si omme vattet gaern den arbeit.

15. Natuer soeket te hebben curiose ende scoen dinghen, ende si versmaet snode ende grove dinghen.

16. Mer die gracie heeft ghenoecht in oetmoedigen ende in simpelen dingen, ende si en versmaet geen scarpe dinghen, noch si en veronwaert niet mit ouden clederen ghecleet te wesen.

17. Natuer aensiet tijtlike dingen, si verblijt haer om aertsche gewin, si bedroeft hoer vanden scade, si wert vertoornt mit enen lichten woorde des onrechts.

18. Mer die gracie aendencket ewighe dingen, si en aenhanghet niet den tijtliken dingen, noch si en wert niet bedroeft in dat verlies der dingen, noch si en wert niet +vertoornt van harden woorden, want hi heeft sinen scat ende sine | vroechde inden hemel gheset daer gheen dinc en vergaet. +88*a*

19. Natuer die is ghierich ende si neemt liever dan si gheeft, si minnet eyghen ende sonderlinghe dinghen.

20. Mer die gracie is guedertieren ende ghemeen; sy scuwet (sonde ende) sonderlinge dinghen, si is te vreden mit cleynen dinghen, sy oerdelt dat salichliker is te gheven dan te nemen.

21. Natuer neyghet hoer totten creatueren, tot hoer eyghen vleysch, tot ydelheit ende tot omlopinge.

22. Mer die gracie trecket tot Gode ende tot doechden; si versaket die creaturen, si vliet die werelt, si haet des vleyschs begheerten, si bedwinget die uutlopinge, si scaemt hoer int ghemeen te openbaren.

23. Natuer heeft gaerne wat uutwendich solaes, in welke si genoechte heeft ende daert hoer te sin is.

+24. Mer die gracie soect haren troest alleen | in Gode, ende in dat overste guet boven alle sienlike dinghen genoecht te hebben. +88*b*

25. Natuer werket altemael om ghewin ende eyghen gemac; si en mach niet te vergheefs doen, mer si hoept voir die weldaet te vercrighen dies ghelijc of wat

beters of lof of gunst, ende si begheert datmen hoer werken ende hoer gaven seer weghe.

26. Mer die gracie en soeket niet tijtlics noch gheen ander loen dan si eyschet God alleen voer dat loen, noch si en begheert niet van tijtliker nooturfticheden dan alsoe veel als si hoer dienen moghen te vercrigen ewighe dinghen.

27. Natuer verblijt hoer van veel vrienden ende maghen; sy glorieert van der edelre stede ende van die gheboorte des geslachts, sy toe lachet den machtigen luden, sy smeket mitten riken luden ende si verblijt haer mit haren gheliken.

+28. Mer die gracie minnet die viande ende si en wert niet | verheven vanden scaren der *vrienden, noch si en achtet die gheboorte niet noch die stede der +88′*a*
geboerten ten waer dat die doecht daer meerre waer.

29. Si gunnet bet den armen dan den riken, si heeft meer medelidens mitten onnoselen dan mitten machtighen, si verblijt hoer mitten warachtigen menschen ende niet mitten bedrieghers.

30. Si toetroest altoes die guede menschen dat si beterre gaven der gracien sellen na volgen ende den soen Gods overmits den doechden ghelijc te worden.

31. Die natuer claghet lichteliken van gebrec ende moeynisse.

32. Die gracie lidet volstandelic armoede.

33. Natuer keert alle dinc tot haer selven, [si strijt ende argueert voer haer selven].

34. Mer die gracie weder brenghet alle dingen tot Gode, waer van si oerspronkelike uut vloeyen; sy en scrijft hoer selven niet guets toe noch si en vermet hoer +selven niet hoverdeliken; si en kijft | niet noch si en set hoer sentencie niet voir die ander, +88′*b*
mer in allen sinnen ende verstande onder gheeft si hoer der ewiger wijsheit ende der godliker ondersoekinge.

35. Natuer begheert heymelike dinghen te weten ende nyewe dinghen te horen; sy wil van buten schynen ende veel dingen biden sinnen ondervinden; si begeert bekent te wesen ende te doen daer lof ende verwonderen of comen mach.

36. Mer die gracie en achtet niet te vernemen nuwe off curiose dinghen, want dat is altemael ghecomen vander outheit der ghebreclicheit, alst doch niet en is dat nyewe ende durachtich is opter aerden.

37. Daer om leert si die sinnen te bedwingen, die ydele behaghelheit ende coenheit te scuwen, die dinghen die warachtich sijn [te] loven ende te verwonderen, [te + verberghen], ende van allen dingen ende in allen consten off | wetenheden die +89*a*
vrucht der nutscap te soeken ende (ende) Gods lof ende ere.

38. Sy en wil hoer selven noch dat hoer is niet geprijst hebben, mer si begeert dat God in sinen gaven ghebenedijt werde, die alle dinc gheeft uut reynre minnen.

39. Dese gracie is een overnatuerlic licht ende een sonderlinge gave Gods, ende properlic een teyken der uutvercoren ende een pant der ewiger salicheit, die enen mensche van aertschen dingen optrect tot hemelschen dingen te minnen [ende] die van enen vleyscheliken mensche enen geesteliken maect.

40. Daer om also veel als die natuer meer ghedruct ende verwonnen wert, also veel te meerre gracien wert enen in ghestort, ende die inwendige mensche wert dagelix *met nyewer vandinge naden beelde Gods weder gheformeert.

+*Van ghebreclicheit der naturen | ende van *machticheyt der godliker gracien.* +89*b*
Capittel LV.

1. O Heer mijn God, die mi gescepen hebste tot dinen beelde ende tot dijnre ghelikenisse: verleen mi dese gracie die du ghetoent hebste also groot ende noturftich tot mijnre sielen salicheit, op dat ic mijn quade natuer verwinnen mach, die mi trecket tot sonden ende in verdoemenisse.

2. Want ic voele in minen vleysch een ewe der sonden, weder sprekende der ewen mijns herten ende leit mi gevanghen, om ghehoersaem te wesen der sinlicheit in veel dinghen; noch ic en mach hoer passien niet weder staen, ten sy dat sake dat dijn alre heilichste gracie mi bi sta, mijnre herten vuerrichlike in gestort (werde).

3. Dijn gracie is noot, ja dijn grote gracie, op dat die natuer verwonnen mach + worden die altoes totter quaetheit bereit is | van hoerre joget. +89′*a*

4. Want bi Adam den eersten mensch so is si ghevallen ende lasterlic gheworden overmits sonden, ende die pine deser vlecken is neder gedaelt in allen menschen also dat die natuer, die wel ende recht van di gescepen was, wert te hant geset voer die sonden ende crancheit der ghebrokene natueren, om dat hoer beweghinge die hoer gelaten is, trecket tot quaden ende tot nederen dingen.

5. Want die cleyn cracht die hoir ghebleven is, is als een voncke sculende inder asschen.

6. Dit is die natuerlike reden selve, al om bestort mit groter donckerheit, hebbende noch onderscheit des guets ende des quaets, tusscen waer ende valsch; wat dan dat si onmachtich is alle dat te volbrenghen, dat sy loeft ende prijst, noch si en mach +te hant niet ghebruken dat volcomen licht der waerheit noch | der ghesontheit hoerre begheerten. +89′*b*

7. Mijn God, hier van ist dat dijn ewe mi ghenoeget naden inwendighen mensche, ende ic bekenne dijn gebot guet te wesen, rechtverdich ende heilich, ende ic straffe oec alle dat quaet is ende die sonde te vlien, mer mitten vleysch diene ic die ewe der sonden, wanneer ic der sinlicheit meer onderdanich bin dan die reden.

8. Hier van ist dat mi die guede wil an leyt, mer dat vol brenghen en vinde ic niet.

9. Ende hier om sette ic dicwile veel guets op, mer want mi die gracie gebreket tot mijnre crancheit te helpen, so ghebreke ic lichteliken van enen cleynen wederstoet.

10. Hier van ghescietet dat ic (die) den wech der volcomenheit wel bekenne ende ic claerliken ghenoech sie hoe ic doen sel, mer want ic mitter swaerheit mijnre + eyghenre ghebreclicheit verdruct bin, so en can ic | tot volcomenre dingen niet +90*a* op staen.

11. O Heer, hoe grotelic is mi noot dijn gracie tot dat guet te beghinnen, ende daer in te vorderen ende dat te volbrengen.

12. Want sonder hoer en mach ic niets niets doen, mer alle dinc vermach ic in di, als dijn gracie mi sterket.

13. O waerlike hemelsche gracie, sonder welke geen eygen verdiente en sijn noch gheen gaven der naturen te rekenen!

14. Gheen consten, gheen rijcdom, geen scoenheit of starcheyt, gheen verstandelheit of wel sprekenheit en sijn yet waert bi di, Heer, sonder dijn gracie.

15. Want die gaven der natueren sijn gemeen den gueden ende den quaden, ende dijn gracie of minne is een gave der uutvercorenre mit welken si edeliken geteykent sijn, die waerdich werden ghehadt des ewichs levens.

[+]16. Also seer uut blencket dese gracie, soe dat | noch gave der prophecien, noch mirakelen te doen, noch enighe ander hoghe bescouwinge yets wat vermoet werden te wesen sonder hoer. [+]90*b*

17. Mer noch ghelove, noch hope, noch alle ander doechden en sijn niet ontfanclic sonder minne ende gracie.

18. O alre salichste gracie, die die arme van gheeste rijck makes mit doechden, ende die rijc is van veel doechden die makes du oetmoedich van herten!

19. Com, neyghe di tot mi, vervolle mi ende blive bi mi mit dijnre troestinge, op dat mijn siel niet en ontblive van moetheden ende van dorheit des herten.

20. Ic bidde di, Heer, dat ic gracie mach vinden in dinen ogen, want dijn gracie is mi ghenoech voir alle ander dinghen die mijn natuer begeert.

21. Ist dat ic becoort werde ende ghemoeyt mit veel tribulacien, ic en sel dat quade niet ontsien, als dijn gracie mit mi is.

[+]22. Si is mijn | stercheit, si geeft mi raet ende hulp.

23. Si is machtiger dan alle viande ende wiser boven alle wise menschen. [+]90′*a*

24. Si is een meystersche der waerheit, een leraersce der disciplinen; sy is een licht der herten, een troest inder bedruckenis, een verjaechster der droevicheit, een ofhaelster der vresen, een voetster der devocien, een voertbrengster der tranen.

25. Wat bin ic sonder hoer dan een dorre hout ende een onnut stoc wech te werpen?

26. Daer om, Heer, soe moet dijn gracie my altoes voircomen ende navolghen, ende moet mi geven stadelic aendachtich te wesen in gueden werken, overmids Jhesum Cristum dinen soen. Amen.

Hoe wi ons selven sellen verlochenen ende Cristum navolghen overmids den cruce.
Capittel LVI.

1. Kint, alsoe veel alstu dijns selfs conste uutgaen, alsoe veel moghestu in mi weder ingaen.

[+]2. Want gelikerwijs | als van buten niet te begheren inwendige vrede maket, also wort hi Gode toe ghevoecht, die hem selven van binnen laten can. [+]90′*b*

3. Ic wil di leren een volcomen versakinge dijns selfs; volghet mi in minen wille sonder weder seggen ende sonder claghen.

4. Ic bin die wech, die waerheit ende dat leven. Men en gaet niet sonder wech, men en bekent niet sonder die waerheit, men en levet niet sonder leven. Ic bin die wech dien du selte volghen; ic bin die waerheit dien du selte gheloven; ic bin dat leven dattu selste hopen.

5. Ic bin die onbevlecte wech, die onbedriechlike waerheit, dat oneyndelike leven.

6. Ic bin die alre rechtste wech, die overste waerheit, dat ghewaer leven, dat salige leven, dat onghescepen leven.

7. Ist dattu blives in minen wech, so selstu die waerheit bekennen, ende die [+] waerheit sel di vryen, ende du selste | gripen dat ewige leven. [+]91*a*

8. Wilstu totten leven in gaen, so houde die gheboden.
9. Wilstu die waerheit bekennen, so ghelove mi.
10. Wilstu volmaect wesen, so vercoep alle dinc ende volge mi na.
11. Wilstu mijn discipel wesen, so versake dijns selfs.
12. Wilstu dat salige leven besitten, so versmade dit tegenwoirdige leven.
13. Wilstu inden hemel verheven wesen, so verneder di in die werlt.
14. Wilstu mit mi regneren, soe draghe dat cruce mit mi.
15. Want die dienres des cruces die vinden alleen die wech der salicheit ende des waren lichts.
16. O Here Jhesu Cristus, want dijn wech nauwe ende engghe was ende vander werlt versmaet, ghif mi mit versmadinghe der werlt di te volgen.
17. Want die knecht en is [niet] meerre dan sijn heer, noch die discipel boven sinen meester.
18. Dijn knecht moet gheoeffent werden in dijn leven, want daer is mijn salicheit [+]in ende | ghewaer heilicheit.
19. Ende so wat ic buten hoer *lese of hore, dat en vermaket mi niet noch ten ghenoeghet mi niet volcomelic. [+]91*b*
20. O kint, wanttu dese dinghen weetste, ende du alle dinghen ghelesen hebste, so selstu salich wesen, ist dattuse doeste.
21. Soe wie mijn ghebode heeft ende diese bewaert, dat is die ghene die mi minnet, ende ic sellen minnen, ende ic sel hem mi selven openbaren ende ic sel hem doen sitten mit mi int rijc mijns vaders.
22. O Heer, daer om also du gheseit hebste ende beloeft hebste, alsoe laet ymmer gheschien, of ict verdienen can.
23. Ic hebbe dat cruce ontfanghen van dijnre hant; ic selt draghen totter doot toe, also du mi dat op geleit hebste.
24. Voer waer dat leven eens gueden monics is een cruce, mer tis een leytsman des paradijs.
[+]25. Het is begonnen, ten is niet gheoerloft | afterwaerts te gaen noch men en moets niet laten. [+]91′*a*
26. Eya, *broeders, laet ons te samen gaen, Jhesus sel mit ons wesen.
27. Om Jhesum hebben wi dit cruus ontfanghen, laet ons om Jhesum inden cruus volherden.
28. Hi sel onse hulpe wesen, die onse leytsman ende onse voergangher is. Siet onse coninc gaet voir ons ende die voir ons vechten sel.
29. Laet ons hem vryliken volghen; niement en ontsie die vervaernisse; laet ons sterkelike bereit wesen te sterven in den stride, noch en laet ons gheen laster doen onser glorien dat wi vanden cruce vlien.

***Dat een mensche hem niet alte seer en sel verwerpen, als hi valt in enighe ghebreke*.**
[*Capittel*] *LVII*.

1. Kint, mi behaghet bet lijdsaemheit ende oetmoedicheit in wederspoet dan veel troestes ende devocie in voerspoet.
[+]2. Waer om bedrucket di een cleyn dinc dat | teghen di *gheseit is? [+]91′*b*

3. Al haddet oec wat meerres gheweest, du en soudste niet beroert hebben gheworden.

4. Mer nu laet over gaen; ten is dat eerste niet, noch niet nuwe, noch ten sel tleste niet bliven.

5. Du biste manlic ghenoech, als di gheen wederstoet en gemoetet.

6. Du connes oec wel ander luden raden ende starcken mit woorden, mer wanneer die haestighe trybulacie tot dijnre doren comt, so gebrekestu in rade ende in starcheit.

7. Mercke dijn grote broescheit die du dicwijl ondervindes in cleynen jeghenworp; nochtan wanneer dese of deser ghelike dingen ghevallen, so ghescien sy om dijn salicheit.

8. Settet uut dijnre herten alstu bet moghes, ende ist dattet di gheroert heeft, so en latet di niet neder werpen of lange becommeren.

[+]9. Ende ist dattu dat niet blideliken doen en conste, | so lijdt dat te minsten lijdsameliken. [+]92*a*

10. Ist oeck dattu dat niet gaern en hoorste ende di onwairdich ghevoelste, soe bedwinge di ende en laet niet ongeordinierts uut dinen monde gaen, daer die luden van ghescandelizeert mochten werden.

11. Die verweckede beroeringe sal haestelic rusten, ende die inwendige droefheit sel ghesacht werden als dijn gracie weder comet.

12. Ic leve noch, seyt die Heer, ende ic bin bereyt di te helpen ende di meer te troesten dan ic ghewoenlic bin, ist dattu mi betrouweste ende du mi devoteliken aenroepste.

13. Wes gelijcmoedich ende omgorde di mit meerre verdrachlicheit.

14. Ten is niet al te broken, alstu di dicwijl vernemes bedruct of swaerlic becoort.

15. Du biste een mensche ende niet God; du biste vleysch ende gheen enghel.

[+]16. Hoe soudstu altoes | moghen [bliven] in enen staet der doechden, als dan den enghel inden [hemel] ghebrac, ende den eersten mensch inden paradijs? [+]92*b*

17. Ic bin die den bedructen oprecht in gesontheit, ende die hoers selfs crancheit bekennen, die voir ic voirt tot mijnre godlicheit.

18. O Heer, dijn woort moet sijn ghebenedijt, suet boven honich ende honich raten [minen] monde.

19. Wat soud ic in aldus veel tribulacien ende banghicheden doen, ten waer dattu mi sterkedes mit dinen heilighen woorden?

20. Wat leit daer an, wat ende hoe veel dat ic lide, als ic ten lesten comen mach totter haven der salicheit?

21. *Ghif mi een guet eynde, ende verleen mi enen saligen over ganc uut deser werlt.

22. Mijn God, ghedenc mijns ende stuere mi inden rechten wech tot in dijn rike. Amen.

Van niet te ondersoeken hoge dingen ende die verburghen oerdele Gods.
[*Capittel*] *LVIII.* |

[+]1. Kint, hoet di te disputeren van hoghe materien ende vanden verburghen oerdele [+]92′*a*

Gods, waer om dat dese aldus ghelaten wert ende die tot so groter gracien an ghenomen wert, waer om dat dese oec also veel ghepijnt of ghegeselt wert, ende die also hoechlic verheven.

2. Dese dinghen boven gaen alle menschelike const, noch gheen reden noch geen disputacie en vermach te ondervinden dat godlike oerdel.

3. Daer om soe wanneer die viant di dese dingen in gheeft of oec sommige curiose menschen ondervinden willen, so antwoorde dat woort des propheten: ‘Heer, du biste gherecht, ende gherecht is dijn oerdel’.

4. Ende dat: ‘Die gherechticheit des Heren is waer, si is gerechtich in hoer selven’.

+5. Mijn oerdele sijn te ontsien ende niet te ondervinden, want si sijn der | menschelike verstandenisse onbegripeliken. +92′*b*

6. Ende en wil oec niet ondervinden noch disputeren vanden verdienten der heiligen, wie dat heiligher si dan den anderen of wie die meeste is inden rike der hemelen.

7. Alsulke dingen maken dicwijl kijf ende onnutte stridinge, ende si voeden hoverdie ende ydel glorie; daer van coemt nydicheit ende twistinge, wanneer dese dien heylich ende die ander enen anderen heylich hem pijnt hoverdelic voert te setten.

8. Mer alsulke dingen te willen weten ende te ondervinden en brenget geen vrucht in, mer si mishaghen meer den heiligen, want ic en bin gheen God der twistinge, mer der vreden, welke vrede meer gheleghen is in warachtigher oetmoedicheit dan in eyghen verheffinghe.

+9. Die sommige werden mit naersticheit der minnen | ghetoghen tot dese of tot dien heiligen mit groter begheerten, [mer] die begheerte is meer menschelic dan godlic. +93*a*

10. Ic bin die alle heiligen gemaect heb, ic heb hem gracie verleent, ic heb hem glorie ghegeven.

11. Ic kenne hoer alre verdienten, ic hebse voercomen in benedictien mijnre soeticheit.

12. Ic hebse voir bekent ghemint voer tbeghin der werelt, ic hebse vercoren vander werlt, si en hebben mi niet voir uut ghecoren.

13. Ic hebse gheroepen overmids gracie, ic hebse an mi ghetoghen overmids ontfermherticheit, ic hebse gheleit doer menigerhande becoringe.

14. Ic heb hem in ghestort grote troestinge, ic heb hem ghegeven volhardinge, ic heb hoer lijdsaemheit ghecroent.

15. Ic kenne den eersten ende den alre lesten, ic omhelse hem allen met verweender minnen. |

+16. Ic bin te loven in alle minen heiligen, ic bin boven al te ghebenedien ende te eren in enen ygeliken *bisonder, die ic alsoe glorioseliken groot ghemaect heb ende hebse voir ghesent sonder enyghe voergaende eyghen verdiente. +93*b*

17. Daer om so wie dat ene vanden minsten versmaet, die en eert den groten niet, want ic heb den cleynen ende den groten ghemaect.

18. Ende so wie enich vanden heilighen mispreket of verminret, die verminret mi ende alle die ander die daer sijn int rijc der hemelen.

19. Alle sijn sy een overmids den bant der minnen; si gevoelen alleens, si willen alleens, ende si minnen hem al in een.

20. Mer dat noch veel hogher is, si minnen mi meer dan hem selven ende hoer verdienten.

21. Want si sijn boven hem selven op ghenomen, ende buten hoir eyghen minne +ghetoghen, | tiden si altemael in mijnre minnen, in welke sy ghebrukeliken rusten.

22. Daer om en is gheen dinc dat hem of *keren of verdrucken mach als die gene die der ewiger waerheit vol sijn; also barnen si mitten vuer der onlessceliker minnen. +93′*a*

23. Daer om so moeten die vleyschelike ende beestelike mensen swigen vanden staet der heiligen te spreken, die niet en kennen dan eygen blijscappen te minnen. Si uutnemen ende si doen toe na hore toeneyginghe, mer niet also alst der ewiger waerheit behaghet.

24. In veel luden is een onbekentheit; ende alre meest die luttel verlicht sijn, die connen selden yement minnen mit volcomenre gheesteliker minnen.

25. Si werden [noch veel] mit (veel) natuerliker begeerten ende mit menscheliker vrienscappen getogen tot desen heiligen of tot dien, ende also si hem hebben | + inden nedersten dinghen, also ymagineren si oec vanden hemelschen. +93′*b*

26. Mer het is een ongelike onderscheit tusschen [dat] die onvolcomen menschen dencken ende dat verlichte mannen overmids hemelsce openbaringe bekennen.

27. Daer om, kint, so wacht di van desen dinghen curioselike te vertrecken, die dijn const of wetenheit boven gaen, mer pijn di meer te dencken dattu moges die alre minste int rijc Gods gevonden werden.

28. Ende of yement wist, wie dat boven den anderen heiliger of meerre wair int rijc der hemelen, wat mochte hem die kennisse baten, ten waer dat hi uut dier kennisse hem veroetmoedichde voir my ende hi tot meerre love mijns naems op stonde?

29. Hi doet Gode veel ontfancliker, die vander grootheit sijnre sonden ende vander +cleynheit sijnre doechden dencket ende | hoe veer dat hi verscheiden is vander volcomenheit der heilighen, dan die gheen die van hore grootheit of cleynheit disputeert. +94*a*

30. Het is beter die heilighen mit devoten ghebede ende mit tranen te bidden ende hoer gloriose hulpe mit oetmoediger herten te begheren dan hoer heimelicheit mit ydelre ondersoekinge te ondervinden.

31. Si sijn wel ende alre best te vreden, consten die menschen te vreden wesen ende hoer ydel callinghe bedwingen.

32. Si en glorieren niet van hore eygen verdienten als die gene die (die) hem selven niet guets toe scryven, mer altemael mi, want ic [hebt] hem altemael ghegeven uut mijnre oneyndeliker minnen.

33. Sy werden mit also groter minnen der godlicheit ende mit overvloeyender + vroechden vervollet, so dat hem gheenre glorien en ghebreket, ende hem en | mach gheen salicheit ontbliven. +94*b*

34. Alle die heiligen, also veel als si hoger sijn inder glorien, alsoe veel sijn si oetmoedigher in hem selven, ende mi nare ende liever.

35. Daer om ist ghescreven, dat si hoer crone neder lieten voer Gode ende si

vielen in hoer aensichte voer den lam ende si aenbeden den levenden in ewicheit der ewicheden.

36. Veel menschen vraghen, wie die meeste mach wesen int rike Gods, die niet en weten of si waerdich sellen wesen mitten alre minsten gherekent te wesen.

37. Het is groot die alre minste inden hemel te wesen, daer si *alle *groot *sijn, *want si sellen alle kinder Gods gheheten werden ende *sijn.

38. Die alre minste sel wesen in dusent, ende die sondaer van hondert jaren sel sterven.

39. Want doe die discipulen vraechden welc onder hem die meeste waer, doe + hoerdensi aldusdani|ghen antwoert: ‘Ten sy dat ghi bekeert wert ende wert als cleyn kinder, ghi en selt niet mogen comen int rike der hemelen. +94′*a*

40. Daer om so wie hem veroetmoedicht als dit kint, die sel die meeste wesen int rike der hemelen.’

41. Wee den ghenen, die hem mit wille veronwaerden mitten cleynen kinderen te vernederen, want die oetmoedige doere des hemelrijcs en selse niet laten in gaen.

42. Wee oec den riken, die hier oec haren troest hebben, want als die arme sellen ingaen int rike Gods, so sellen si buten staen screyen.

43. Verblijt u, ghi oetmoedige, ende vervroecht u, gy arme, want dat (dat) rijke Gods is u, ist nochtan dat gi inder wairheit wandert.

***Hoe dat al onse hope ende betrouwinge alleen in Gode te setten is*. [*Capittel*] *LIX*.**

1. O Heer, welc is mijn betrouwen, dat ic heb in desen leven, off wat is mijn +meeste solaes van alle datter ver|schijnt onder den hemel? +94′*b*

2. En bistu dat niet, o Heer mijn God, *welcs ontfermherticheit gheen getal en is?

3. Waer was mi ye wel sonder di, of wanneer heeft mi qualic moghen wesen bi di?

4. Ic heb liever arm te wesen om di, dan rijc sonder di.

5. Ic verkiese liever inder aerden mitti pelgrym te wesen, dan sonder di den hemel te besitten.

6. Waer du biste, daer is die hemel; ende daer du niet en biste, daer is die doot ende die helle.

7. Du biste mi inder begeerten, ende daer om moet ic na di suchten ende roepen ende bidden, des is mi noot.

8. In *nyement mach ic volcomeliker betrouwen die mi helpen mach in behoerlike node dan in di minen God alleen.

9. Du biste mijn hope, du biste mijn betrouwen, du biste mijn troester ende mijn alre ghetrouste in allen dinghen.

+10. Alle menschen soeken hoers selfs, mer du | *meynste mijn salicheit ende mijn prophijt alleen, ende du keerste mi alle dinc int guede. +95*a*

11. Ist dattu my mit menigherhande becoringe ende teghenheden uut setteste,

dat ordineerste altemael tot mijnre nutscap, die mit dusent manieren pleghes dinen gheminden te proeven.

12. In welker proevinge du niet min en selste werden ghemint ende gheloeft dan oftu my mit hemelscer troestinghe vervoldes.

13. O Heer mijn God, daer om sette ic in di alle mijn hope ende mijn toevlucht, in di sette ic mede alle mijn tribulacie ende alle mijn banghicheit, want ic siet altemael [onvast] ende ongestadich so wat ic buten di vinde.

14. Want veel vrienden en sellen niet baten, noch starcke hulpers en mogen niet helpen, noch vroede raedslude en connen geen nutte antwoerde geven, noch dat boec [+]der leer|raers en troest niet,

15. noch enighe costelike substancie en mach verlossen, noch enige heymelike [+]95*b*
[stedej bescermen, ist dattu selve niet bi en sijste, helpste, stercste, troesteste ende leerste ende bewaerste.

16. Want alle dingen die te vreden schynen te wesen ende salicheit schynen te hebben, die en sijn in dijn of wesen niet, ende inder waerheit si en brengen geen salicheit in.

17. Daer om soe bistu dat eynde alre gueder dinghen ende die hoecheit des levens ende die diepheit der uutsprake; ende in di boven alle dinck te hopen, dat is dinen dienres een alre stercste solaes.

18. O mijn God, vader der ontfermherticheden, tot di mijn ogen sijn, in di betrouwe ic.

19. Ghebenedie ende heilige mijn siel mitter hemelscher benedictien, op dat si mach werden dijn heilige woninghe ende een stoel der ewigher glorien; ende inden [+]tempel | dijnre waerdicheit en moet niet gevonden werden dat die ogen dijnre moghentheit mach vertoornen. [+]95′*a*

20. Na die grootheit dijnre goetheit ende nader veelheit dijnre ontfermenisse siet in my ende verhore dat ghebet dijns armen dienres, die veer in ellende is in dat lantscap der sceme des doots.

21. Bescerme ende beware die siele dijns knechts onder aldus veel vresen des gebrecliken levens, ende overmids dijn gracie so stuerse doer den wech des vreden totten vaderlande der ewiger claerheit. Amen.

[Boek IV]

Vanden heiligen sacrament.

Dit sijn die capittel.

Mit hoe groter waerdicheit Cristus van ons sel werden ontfanghen. I

Mit wat groter liefte ende goetheit Gods den mensche wert bewijst inden heilighen sacrament. II

+Hoe dattet oerberlic is dicwijl tot|ten sacrament te gaen. III +95′*b*

Hoe datter veel goeden ghegheven worden den ghenen die devotelic onsen Heer ontfangen. IIII

Van die waerheit des heiligen sacraments ende vanden staet des priesters. V

Een vraghe van oefeninge mede te gaen totten heiligen sacrament. VI

Van ondersoekinghe des eyghenre consciencie ende opset te beteren. VII

Hoe Cristus hem selven heeft gheoffert anden cruce ende hoe wi ons selven sellen weder Cristo overgheven. VIII

Dat wi ons selven ende al dat ons toe hoert sellen Gode offeren ende voer alle menschen sellen bidden. IX

Dat men niet en sel after laten om een cleyne sake te gaen totten heylighen sacrament. X

Hoe dat lichaem Cristi ende die heilige scryft alre meest noot sijn den ghelovigen sielen. XI

+Hoe dat wy ons mit groter naersticheit | daer toe bereiden sellen. XII +96*a*

Hoe die devote siele uut alre herten sel begheren verenicht te werden mit Cristo inden heilighen sacrament. XIII

Van vuerighen begeerten sommigher devoter menschen totten lichaem Cristi. XIIII

Dat die gracie der devocien wort vercreghen mit oetmoedicheit ende mit versaken sijns selfs. XV

Hoe dat wi onse nooturfticheden Cristo sellen ondecken ende om sijn gracie hem sellen bidden. XVI

Van vuerige minne ende grote begeerte tot Cristum tontfaen XVII

Hoe dat die mensch niet en sel wesen een curiose ondersoeker des heiligen sacraments, mer een oetmoedich na volger Cristi, sijn sinnen onderdoende den heiligen ghelove. [XVIII]

Vanden heiligen sacrament.
Die stemme Cristi.

+1. Onse Heer spreect: ‘Coemt tot my, ghi alle, die daer | arbeit ende verladen sijt, ende ic sel u vermaken. +96*b*

2. Dat broot dat ic sel geven, dat is mijn vleysch voer dat leven der werlt.

3. Neemt ende eet, dat is mijn lichaem, dat voer u sel werden ghegheven; dat doet in mijnre ghedenckenisse.

4. Soe wie dat eet mijn vleysch ende (ende) drinct mijn bloet, die blijft in mi ende ic in hem.

5. Die woorde die ic u hebbe ghesproken, die sijn geest ende leven.’

Mit hoe groter waerdicheit Cristus van ons sel worden ontfanghen.
Die stemme des discipels.
Capittel 1.

1. O Heer, ewighe waerheit, dese voerseide woorden sijn dijn woorden, mer si en sijn niet op een stede bescreven.

2. Wanttu dan dese woorden hebste ghesproken, ende want si wair sijn, so sellense dancberlic ende trouwelic van my worden ontfangen.

3. Dese woorde sijn dijn, wanttu hebste die ghesproken, ende het sijn oec mede +mijn | woorde, want si sijn van di ghesproken tot mijnre salicheit.

4. Lieflic wil icse ontfangen uut dinen monde, op datse te bet sellen worden ghevest in mijnre herten. +96′*a*

5. Mi verwecken dese woorden die daer sijn van also groter guedertierenheit, vol van soeticheit ende van minnen, mer mi vervaren mijn eyghen sonden ende mijn onpuer consciencie wederslaet mi om te ontfanghen dijn hoghe verburgentheden.

6. Mi vermaent die soeticheit dijnre woorden, mer mi belast die veelheit mijnre sonden.

7. Du ghebietste dat ic mit gueden betrouwen totti sel gaen, ist dat ic een deel mitti wil hebben ende dat ic sel ontfangen die gheestelike spise, ist dat ic begheer tontfaen dat ewighe leven ende die ewige glorie.

8. Gi spreket: ‘Coemt tot mi, ghy alle die daer arbeit ende verladen sijt, ende +ic sel u | vermaken’. +96′*b*

9. O soete ende vriendelike woort inden oren der sondaren, dattu, Here mijn God, nootste een arm ende snode mensch tot dijn alre heilichste lichaem tontfangen.

10. Mer o Heer, wie ben ic, dat ic mi sel vermeten totti te gaen?

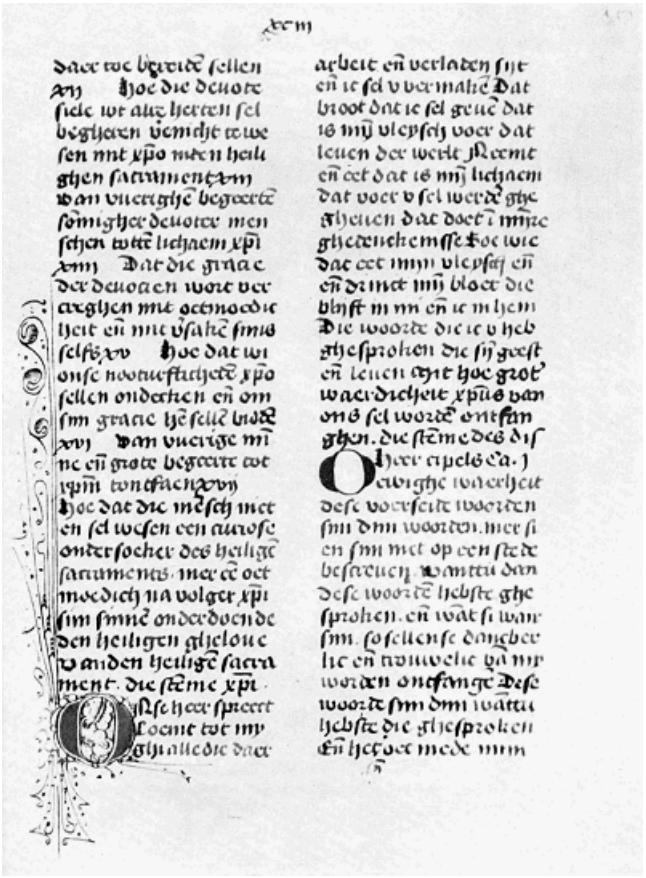

Hs. Leiden, Letterk. 339, F. 96a-96b.

11. Sich, die hemele der hemelen en begrypen di niet, ende du segste: ‘Coemt tot mi, ghi alle’?

12. Wat meent dese alre guedertierenste waerdicheit ende dese vriendelike nodinghe?

13. Hoe sel ic dorren comen, die niet guets van mi selven en hebbe, daer ic mi of mach vermeten?

14. Hoe sel ic dy inleyden in mijn huus, die daer dicke heb vertoornt dijn alre guedertierenste aensicht?

15. Die enghelen ende archangelen die eren di ende dienen di; die heilige ende rechtverdige ontsien di, ende du segste: ‘Coemt tot mi gi alle.’?

[+]16. Waert dattu, lieve Heer, dese woorde niet | en hadste gesproken, wie soudet gheloven? [+]97*a*

17. Ende gebodes du ons niet te gaen, wie soudet dorren tempteren?

18. Siet Noe die rechtverdige man die arbeide hondert jaer over die arke te maken, op dat hi mit luttel sielen daer in soude werden behouden.

19. Ende hoe sel ic mi moghen bereyden in een ure of in ene corte tijt om waerdelijc tontfangen den scepper der werelt?

20. Moyses, dijn grote ende trouwe dienre ende dijn sonderlinghe vrient, tymmerde een arcke van hout, welke arcke hi omme clede mit pueren goude, op dat hi die tafelen der ewen Gods waerdelic daer in soude setten.

21. Ende ic, snode creatuer, sel dorren also lichtelick ontfaen di, die daer biste een setter der ewen ende een ghever des levens?

[+]22. Salomon, die alre wijste der coninghen van Ysrael, | tymmerde in seven jaren een costelike grote tempel inden love dijns naems, ende vierde achte daghen lanc hoechtijt van dat die tempel geheilicht wort. [+]97*b*

23. Dusent vreedsamige offerhande dede hi, ende settede dus feesteliken die arke des vreden mit gheluut des bazuyns ende mit jubilacien op die stede die hi daer toe hadde bereyt.

24. Ende ic onsalich ende alre armste der menschen, hoe sel ic di in leyden in mijn huus, die niet een halve ure en can toe brenghen mit devocien, ende oft God vergave dat ic eens bi na een halve ure mit devocien conde toe brenghen!

25. O mijn God, hoe naerstelic hebben dese voir genoemt ghearbeit om di te behaghen!

26. Och leider, hoe cleyn ist wes dat ic doe, hoe luttel tijts doe ic daer toe, wanneer ic mi bereide u alre heilichste lichaem tontfaen!

[+]27. Selden | bin ic gheheel van binnen vergadert, alre seldenste bin ic ghereynicht van allen oftreckinge. [+]97′*a*

28. Ende sekerlic in dijn salige teghenwoordicheit der godheit en soude gheen ontamelike ghedachten teghen gaen noch gheen becommeringe van enighen creatueren, want ic daer sel ontfanghen in mijnre herberge gheen enghel, mer den Heer der enghelen.

29. Ende het is een wide versceyden tusscen (tusschen) die arcke des vreden mit haer reliquien ende dijn alre reynste lichaem mit sijn ontsprekelike crachten

30. ende tusscen die sacrificien der ewen, die daer voir figureerden die toecomende

dinghen ende dat warachtighe hostie dijns alre reynste lichaems, welc is een vervollinge alre ouder sacrificien.

31. Wair om dan en worde ic niet *meer vuerich in dijn wairdige teghenwoerdicheit?

+32. Waer om en bereide ic | mi niet mit mere sorchvoudicheit tot dijn alre waerdichste lichaem tontfangen, aensiende dat die heiligen des ouden testaments +97′*b* als die patriarcken, propheten, die heilige coninghen ende princen mit alle den volke also grote begeerte der devocien hebben bewijst tot die godlike oeffeninge?

33. Die heilige coninc David verblide hem mit al sijnre craften voer die arke des Heren, overdenckende die weldaden, welneer den vaders ghedaen.

34. Hi maecte menigherhande manieren van organen; hi maecte oec psalmen ende geboet die te singen mit blijscappen; hi speelde oec mede op die harp, vervolt van den heiligen geest.

35. Hy leerde daf volc van Ysrael Gode loven uut alre herten, ende mit geliker stemmen alle dage benedien ende prediken.

+36. Wort daer so grote devocie ghehadt | ende sulke ghedenckenis des godliken loves voer die arke des testaments, +98*a*

37. wat groter waerdicheit ende devoci soude dan werden ghehadt van mi ende van enen ygheliken kersten mensche in teghenwoerdicheit des heiligen sacraments in dat ontfangen des alre heilichsten lichaems Cristi!

38. Veel menschen lopen tot menigherhande steden om te visiteren die reliquien der heiligen ende verwonderen in dien dat si horen hoer werken ende mirakelen; si aensien die costelike ende hoghe tymmeringhe der kerken; si cussen die heylighe ghebeenten die daer gewonden sijn in siden laken ende in goude besleghen.

39. Ende sich, du biste hier teghenwoerdich inden heiligen outaer, die daer biste mijn Ood, heylich der heilighen, scepper der menschen, ende Heer der enghelen. |

+40. Dicke gheboertet dattet is curiosicheit des menschen, die dese dinghen begheren te sien overmids nyeheit der dingen die si te voren niet ghesien en +98*b* hadden, ende datter luttel vruchts wert ghehaelt van beteringhe, ende sonderlinge daermen so lichtelic lopet sonder warachtich berou.

41. Mer hier inden heilighen sacrament des heilighen outaers bistu tegenwoerdich, mijn God Cristus Jhesus, ende overvloedich wort daer vernomen die vrucht der ewiger salicheit also menichwarf alstu waerdelic ende devotelic wortste ontfaen.

42. Geen lichtverdicheit noch curiosicheit noch sinlicheit en trecket den mensche hier toe, mer vast ghelove, devote hope ende puer liefte.

43. O onsienlike God, scepper der werlt, hoe wonderlic wercstu mit ons, hoe + soetelic ende ghenadelic voeghestu | di mit dinen uutvercoren dien du di selven +98′*a* voer setteste tontfaen inden heilighen sacrament!

44. Dat gaet voirwaer boven alle verstant, dat trecket sonderlinge die herten der devoter menschen ende ontstect hoer begheerten.

45. Voerwaer dijn warachtighe ghelovige menschen, die al hoer leven voeghen tot beteringe, die ontfanghen menichwarf overmids dijn alre waerdichste sacrament grote gracie der devocien ende minne der doechden.

46. O wonderlike ende verburghen gracie des heilighen sacraments, welke dijn

guede ghelovighe menschen bekennen, die ongelovighe menschen ende die sondaers die en mogen dese gracie niet vernemen!

47. In desen heilighen sacrament soe wort ghegheven geestelike gracie ende + weder ghemaect die doecht | die verloren was overmids die sonde, ende die +98′*b* scoenheyt die ontverwet was, coemt weder.

48. Dese gracie is somwilen also groot, dat uut volheit der devocien die daer in wort ghegeven, niet alleen onse hert, mer oec onse crancke lichaem bevoelt meerre crachten hem worden ghegheven.

49. Mer tis seer te bescreyen ende te bewenen over onse laeuheit ende verghetelheit, dat wi niet en worden ghetoghen mit meerre begheerten tot Cristum tontfangen, in welken dat staet al onse hope ende verdiente.

50. Hi is onse heilich makinge ende verlossinghe, hi is een vertroestinge der gheenre die wanderen, ende een ewige ghebrukinghe der engelen ende al der heiligen.

51. Het is oec seer te bescreyen dat veel menschen also luttel achten dese salighe +verburghentheit, | wes teghenwoerdicheit verblijt den hemel ende onthout alle die werlt. +99*a*

52. Och grote blintheit ende verhertheit des menscheliken herten, alsoe ontsprekelike gave niet meer aen te merken ende overmids daghelixen ghebrukinghe mede tot onachtsaemheit te comen!

53. Waer dat sake dat dit alre heilichste sacrament alleen op een stede worde gheconsacreert ende alleen van enen priester inder werlt,

54. mit wat groter begheerte vermoetstu souden die menschen worden ghetoghen tot dier steden ende tot sulken priester Gods, op dat si souden moghen sien dese godlike verburghenheit feestelike vieren!

55. Mer nu sijnre veel priesteren, ende tot veel steden wort Cristus geoffert, op dat die gracie ende die minne Gods totten menschen also te meerre soude schynen, +hoe veel dese heilige gemeenheit | wider ghestroeyt is over al die werlt.

56. O guede Jhesu, ewighe harder, geloeft moetstu sijn, die di ghewaerdichste +99*b* ons arme ende ellendige menschen te vermaken mit dinen heilighen lichaem ende duerbaren bloede, ende die ons nodeste tot dese verburghenheit te vernemen mit dinen eyghen mont, segghende: ‘Coemt tot my, ghi alle die daer arbeit ende verladen sijt, ende ic sel u vermaken’.

Wat groter liefte ende guetheit Gods den mensche wort bewijst inden heilighen sacrament.
Die discipel.
Capittel II.

1. O Here, op dijn goetheit ende op dijn grote ontfermherticheit betrouwende soe ga ic, die siec bin, tot mijn ghesontmaker, hongherich ende dorstich totten fonteyne des levens, arm totten coninc des hemels, knecht totten heer, creatuer totten + scepper, mistroestich tot minen gueder|tieren vertroester. +99′*a*

2. Mer wair of gheschiet mi dattu tot mi coemste?

3. Wie bin ic dattu mi gheveste di selven?

4. Hoe dar (ic) een sondaer hem tonen voir di, ende hoe waerdichste di te comen totten sondaer?

5. Du kenste dijn knecht ende weetste wel dat hy niet guets en heeft in hem, waer om dattu hem dit gheves.

6. Ic belie mijn snootheit ende bekenne dijn goetheit; ic love dijn guedertierenheyt ende dancke di overmids dijn alre grootste liefte.

7. Overmits dijn grote guetheit so doestu dit, niet overmids mijn verdiente, op dat dijn guetheit mi te meer bekent si ende die minne te breder wassen soude ende die oetmoedicheit te volcomeliker soude worden gheloeft.

8. Hier om wanttet di behaechlic is ende du hebste gheboden ons dus te doen, [+] daer om behaecht mi mede dijn | waerdicheit, mer laet mijn boesheit mi niet [+]99′*b* hinderlic wesen!

9. O alre soetste ende guedertierenste Jhesu, wat groter waerdicheit ende dancbaerheit so behoort mi [di] te bewisen mit ewigen love voer dat ontfangen dijns heilighen lichaems, welke waerdicheit geen mensche en can uutspreken!

10. Mer wat sel ic dencken in deser ontfanghinge ende toeganc tot minen Heer, dien ic niet en can eer bewisen alst behoort, mer nochtan soe begheer ic hem devotelic tontfanghen?

11. Wat sel ic bet dencken ende salichliker dan mi selven gheheel te veroetmoedigen voir di, ende dijn onmetelike guetheit verheffen boven mi?

12. O mijn God, ic love di ende verheffe di inder ewicheit. Ic versmade mi selven ende werp mi onder di in dat diepte mijnre snootheit.

13. Sich du biste heilich der heilighen, ende ic bin vuylheyt der sonden,

[+]14. ende | du neygheste di tot my, die niet waerdich en bin te sien op di.

15. Sich du coemste tot mi, du wilste wesen mit mi, du nodeste my tot dijn [+]100*a* werscap,

16. ende du wilste mi gheven hemelsche spise ende broot der enghelen te eten; geen ander broot dan di selven, een levende broot die nederghedaelt [biste] vanden hemel, du gheveste dat leven der werelt.

17. Sich, van waen comet dese liefte, wat groter waerdicheit scijnt mi hier in, wat groter dancberheden ende loves behoren di weder hier voer van mi!

18. O hoe salich ende oerberlick was dijn raet, doe du dit in setteste, hoe soet ende ghenoechlic is die werscap, alstu di selven gheveste in een spise!

19. O Heer, hoe wonderlic is dijn werc, hoe moghende is dijn cracht, hoe onbedriechlic is dijn waerheit!

[+]20. Du hebste ghesproken ende alle dinghen sijn gheschiet, | ende dat is gheschiet dattu hebste ghehieten. [+]100*b*

21. Het is een wonderlic dinc ende waerdich te geloven ende het gaet boven menschelic verstant, dattu, Heer mijn God, warachtich God ende mensche, ghehelic wortste onthouden onder een cleyn ghedaente des broots ende des wijns.

22. Du, Heer alre dinghen, die gheen dinghes en behoeveste, du wilste overmids dijn heilighe sacrament wonen in ons.

23. Wil doch mijn hert ende mijn lichaem onthouden onbevlect, op dat ic mit

blide ende puere consciencie dicwile sel mogen gaen tot dijn hoge godlike verburghenheit ende di daer waerdelic ontfanghe tot mijnre ewigher saiicheit.

24. O mijn siel, verblide di ende ghif Gode lof voer also edelen gave ende sonderlinghe solaes, dat hy di hier ghelaten [heeft] in dit dal der tranen.

+25. Want alsoe menichwarf alstu ghedenckeste deser heiliger | verburghentheit ende ontfangeste dat waerde lichaem Cristi, also dicke doestu een werc dijnre verlossinge ende du wertste mede deelachtich alder verdienten Cristi. +100′*a*

26. Die liefte Cristi en wort nymmermeer verminret ende die grootheit sijnre ghenaden en wort nymmermeer uut gheputtet.

27. Hier om so selstu di altoes hier toe scicken mit een nyewe vermakinghe des herten ende overdencken mit groter aendacht dese grote verborghene salicheit.

28. Ende wanneer dattu misse hoorste of dat heilighe sacrament ontfangheste, dat seltu also groot, soe waert ende so genoechlic di laten duncken, als of op dien dach Cristus eerst waer neder gedaelt inden maechdelike lichaem Marien ende waer mensch gheworden, of dat hi an die galge des cruces doghede ende storve voir salicheit der menschen.

+*Hoe dattet oerber|lic is dicwijl totten heilighen waerden sacrament te gaen ende het is noot dat wi ons seer veroetmoedighen.* +100′*b*
Die stemme des discipels.
[*Capittel*] *III.*

1. O Heer, siet ic come totti, op dat my wel gheschie van dijnre gaven, ende op dat ic sel worden verblijt in dijn heilighe werscap, welc du hebste bereit den armen in dijnre soeticheit.

2. Sich, lieve Heer, in di is al dat ic mach ende sel begheren; du biste mijn salicheit ende mijn verlossinghe, mijn hope ende mijn stercheit, mijn eer ende mijn glorie.

3. Hier om verblide huden die siele dijns knechts, want, lieve Heer Jhesu, ic heb mijn siele op gheheven totti.

4. Ic begere di huden devotelic ende waerdelic tontfaen; ic begheer di in te leyden in mijn huus, op dat ic verdienen mach van di te werden ghebenedijt mit Zacheum | +ende gherekent werden onder die kinder Abrahams.

5. Mijn siel begeert dijn heilighe lichaem, mijn hert begheert verenicht te werden mitti. +101*a*

6. Ghif mi di selven ende tis mi al ghenoech, want sonder di en is mi geen vertroestinghe.

7. Sonder dy en mach ic niet wesen ende sonder dijn vandinghe en mach ic niet leven.

8. Hier om ist mi noot dat ic dicwijl gae totti om di tontfangen in een medicijn mijnre salicheden, op dat ic bi aventueren niet en ghebreke inden weghe, of mi ontogen worde dat hemelsche voetsel.

9. O alre guedertierenste Jhesu, du hebste ghesproken, doe du predicste den

volc ende menigherhande siecten ghenaseste: ‘Ic en wilse niet laten gaen hongerich tot horen huse, op dat si niet en ghebreken inden weghe’.

+10. Doch dat selve nu mit mi, diestu di sel|ven hier hebste ghelaten inden heiligen sacrament tot een vertroestinghe der gheloviger menschen. +101*b*

11. Du biste een soete vermakinge der sielen, ende wie di waerdelic ontfanget, die sel wesen deelachtich ende erfnaem inder ewigher glorien.

12. Het is mi seer noot, die so menichwarf valle ende sondige, also rasch (ende) beghin te traghen ende te gebreken, dat ic mi weder vernyewe ende reyn make ende weder vuerich worde overmids ghebeden ende biechten ende overmids dijn heilighe lichaem tontfanghen, op dat ic niet bi aventueren en valle van minen gueden opset overmids langhe onttreckinghe vanden voernoemden verdienteliken werken.

13. Die sinnen der menschen die sijn bereet tot quaetheit van hore joghet, ende +die mensche vallet lichtelic in meerre quaet, ten si dat | die godlike medicijn hem te hulpe coemt. +101′*a*

14. Dat heilige sacrament dat wi ontfangen, dat trecket ons van sonden ende stercket ons in doechden.

15. Is dat sake dat ic nu also dicke versumel bin ende lawe, wanneer dat ic gae ten heiligen sacrament, wat soude ic wesen of ic gheen medicijn en name ende also groten hulpe niet en sochte?

16. Ende al ist dat ic alle daghe niet bequaem en bin dat heilige sacrament tontfaen, ic sel nochtan naersticheit daer toe doen om tot bequame tiden die godlike verburghentheden te ontfangen ende om deelachtich te wesen also groter gracien.

17. Want dat is een sonderlinge vertroestinge der gheloviger sielen, also langhe als si hier in dit sterflike lichaem van di ververret wert, dat si dicwijl gedachtich +hoers Gods mit devoter herten ho|ren gheminden ontfange. +101′*b*

18. O wonderlike waerdicheit dijnre guedertierenheit, die du hebste tot ons, dattu, Heer God, scepper ende levendich maker alre gheesten, di ghewaerdichste te comen tot een arme siel ende mit al dijnre godheyt ende dine menscheit hoer hongher wilste versaden!

19. O heilige siel, die verdient tontfanghen hoer Heer hoer God, ende in dier ontfanghinge vervolt wert mit gheesteliker blijsscap!

20. O wat groter Heer ontfanghet si, wat gheminder gast leit si in haer huus, wat trouwer vrient minnet si, wat scoenre ende edelre brudegom *clempt si omme, diemen minnen sel boven allen geminden ende boven al datmen mach begheren!

21. O alre soetste, mijn gheminde, hemel ende aerde ende al hoer versyeringe die +sellen moeten zwyghen van dijn teghenwoerdicheit, want so wat | sy loves hebben of van scoenheden, dat is uut waerdicheit dijnre miltheit, ende si en mogen niet comen tot scoenheit dijns naems, wes wijsheyt gheen ghetal en is. +102*a*

Hoe datter veel gueden worden ghegeven den genen die devotelic onse Heer ontfanghen.
Die discipel.
Capittel IIII.

1. O Heer mijn God, voercome dinen knecht in benedictien dijnre soeticheit, op

dat ic moghe verdienen waerdelic ende devotelic te gaen *tot *dijn also groten sacrament

2. Verwec mijn hert totti ende trecke my uut vanden swaren lichaem. Vande mi in dijn heilgever om te smaken inden gheest dijn soeticheit, die volcomelic in desen heiligen sacrament als in eenre fonteynen ghesmaket wert.

3. Verlicht mijn oghen, op dat ic sel mogen sien so grote verburgentheden, ende +sterc mi om dat te gheloven sonder twy|veling.

4. Het is dijn werc, ende ten is gheen menschelike moghentheit; het is dijn heilige in settinge, niet ghevonden van enyghen mensche. +102*b*

5. Niement en worter bequaem [ghevonden] bi hem selven dese dinghen te begripen ende te verstaen, welke dinghen boven gaen subtijlheit der enghelen.

6. Wat sel ic dan onwaerdich sondich mensch, aerde ende assche, moghen ondersoeken van so hogen heylighen sacrament?

7. O Heer, ic gae totti mit hope ende waerdicheit, in simpelheit mijns herten, in gueden vasten ghelove ende overmids dijn ghebot, ende gelove waerlic dattu tegenwoerdich biste hier inden heilighen sacrament, God ende mensch.

8. Wilstu dan, dat ic di sel ontfangen ende mi mitti verenighen inder minnen,

9. so bidde ic dijnre guedertierenheit, dat ghi mi daer toe wilt gheven sonderlinge +gracie, dat ic al heel moet | vloeyen in di inder lieften ende dat ic voertmeer van niement en begeer vertroest te worden dan van di. +102′*a*

10. Dit alre hoechste ende waerdichste sacrament is een sonderlinge salicheit der sielen ende des lichaems, een medicijn alre gheesteliker siecten in welken mijn sonden werden vergeven, mijn passien werden bedwonghen, die becoringhe werden verwonnen of verminret, meerre gracie wert ons ghegheven, die begonnen doecht wert vermeerret, dat ghelove wert ghevestighet, die hope wert gesterct, die minne wert vuerich ende verbreet.

11. Veel guets hebstu gegeven, ende noch dabhelix geveste inden heiligen sacrament den goeden menschen die di devotelic ontfanghen, o mijn God, ontfangher +mijnre sielen, wedermaker der menscheliker crancheit ende ghever | alles troests van binnen. +102′*b*

12. Wanttu in stortes in onser sielen veel vertroestinge tegen menigherhande verdrieten ende rechtstese weder op vander bedructheit hoers verworpenheits tot hope dijnre bescermenisse, ende du vermaecstese ende verlichtstese weder van binnen mit een nyewe gracie,

13. alsoe dat die gheen die te voren waren begaen ende bevoelden hem te wesen sonder begheerten, eer si gingen totten heiligen sacrament, dese bevoelen hem daer na altemael verwandelt in gueden begheerten overmids vermakinge des hemelschen spises ende dranckes.

14. Dit laetstu gheschien dinen vrienden hier om, op dat si waerlic sellen bekennen ende openbaerlic sellen ondervinden hoe cranc dat si sijn van hem selven ende wat groter goetheit ende gracie si vercrigen van di.

+15. Want van hem | selven sijn si cout, hart ende ondevoet, mer van di verdienen si te wesen vuerich, blide ende devoet. +103*a*

16. Wie souder mogen gaen oetmoedelic totten fonteyne vol van soeticheden, hi en soude een luttel soeticheits van daen mit hem brengen?

17. Of wie soude moghen staen bi enen groten vuer, hi en soude een luttel hettens van daen vernemen?

18. Ende du biste een fonteyn die altoes vol is ende nymmer meer uut en gaet.

19. Hier om is dat sake dattet mi niet en betaemt te sceppen uut die volheit des fonteyns noch te drincken tot satheyt, nochtan so sel ic mijn mont setten an dat gat des hemelschen pijps, op dat ic ymmer een cleyn dropelkijn sel moghen ontfangen om te vermaken mijn dorst, dat ic niet altemale en verdroghe.

[+]20. Ende al ist sake dat ic niet en mach wesen | te mael hemelsch noch vuerich als cherubin ende seraphin, nochtan so wil ic arbeyden om devocie te vercrighen ende mijn hert te bereiden, op dat ic overmits ontfanghinge des levendighen sacraments sel moghen vercrighen een luttel vander vlammen des godliken brandes. [+]103*b*

21. O goede Jhesu, alre heylichste, onse behouder, wil doch guedertierlic ende gracelic voir mi vervollen so wat in mi gebreect, du die di waerdichste te roepen totti alle menschen, seggende: ‘Coemt tot mi, ghi alle, die arbeit ende verladen sijt, ende ic sel u vermaken’.

22. Ic arbeide inden swete mijns aensichts, ic werde bedruct overmids droefheit mijns herten, ic worde verladen overmits mijn sonden, ic worde onvreedsamich overmids [+]becoringe, ic worde in ghewonden ende be|drucket mit veel quader passien, [+]103′*a*

23. ende nyement en coemt mi te helpe, nyement en verlost mi noch en maket mi salich dan du Heer, mijn behouder, dien ic mi selven ende al dat ic heb, beveel, op dattu mi wilste bewaren ende leyden totten ewighen leven.

24. Ontfange mi inden love ende glorie dijns naems, die dijn lichaem in een spise ende dijn bloet in een dranc mi hebste bereit.

25. O Heer mijn God, mijn heilgever, verleen mi dat die begheerte mijnre devocien wassen moet overmids stadige oefeninghe dijnre godliker verburghenheit.

Van die waerdicheit des heiligen sacraments ende vanden staet des priesters.
Die stemme des ghemindes.
Capittel V.

1. Al hadstu puerheit der engelen ende heilicheit sint Jans Baptisten, nochtan [+]en waerstu niet waerdich dat | heilige sacrament tontfaen noch te handelen. [+]103′*b*

2. Het en coemt niet uut verdienten der menschen, dat een mensche consacreert ende handelt dat waerde sacrament ende dat hi ontfanget dat broot der enghelen in een spise.

3. O hoge dienst ende grote waerdicheit der priesteren, welken is gegheven van onsen Heer dat den enghelen niet en is verleent!

4. Alleen die priesteren die witteliken sijn ghewiet inder heiligher kerken, hebben macht te celebreren ende te consacreren dat lichaem Cristi.

5. Een priester is een dienre Gods, ghebrukende den woorden Gods overmids den ghebode ende die insettinghe Gods; God is die ghene die daer principalic ende onsienlic dat werc doet, wien onder ghedaen is al dat hy wil, ende ghehoersaem is alle dinc van dat hi ghebiet.

[+]6. Hier om soe seltu | meer gheloven Gode, die almachtich is in desen alre hoechsten sacrament dan dijn eyghen sinne of enich sienlic teyken. [+]104*a*

7. Hier om so seltu oec gaen totten heilighen sacrament mit vresen ende mit reverencien.

8. O du priester, merck ende sich wies dienst dy is ghegeven doer die hant des biscops.

9. Sich, du biste ghemaect een priester ende ghewiet om dat wairdige sacrament naden ghebode ende insettinghe Gods te consacreren; hier om sich dattu trouwelic ende devotelic Gode offerste sacrificie als dat tijt is ende dattu di bewijste te wesen onberispelic.

10. Du en hebste dijn last niet verlicht, mer du biste nu ghebonden mit strengher bant der disciplinen ende du biste verbonden mit meerre volmaectheit der heilicheit.

[+]11. Die priester hoort toe dat hi sel wesen verciert mit doechden | ende ander menschen te gheven exempel van gueden leven. [+]104*b*

12. Sijn wanderinghe en sel niet wesen biden weghe der gemeenre menschen, mer mitten engelen inden hemel of mitten volmaecten menschen hier opter aerden.

13. Die priester als hi aen ghedaen is mitten heiligen clederen, so staet hi in die stat Cristi, op dat hi Gode voir hem selven ende voir alle menschen oetmoedelic sel bidden.

14. Hy heeft voir hem *ende after hem een teyken des heylighen cruus, op dat hi altoes sel overdencken dat liden Cristi.

15. Voer hem so draecht hi inden casuffel dat cruus, op dat hi die voetstappen Cristi naerstelic sel an merken ende vuerichlic arbeiden die na te volgen.

16. After hem is hi gheteykent mitten cruus, op dat hi alle wederspoet ende al [+] dat hem een ander wort gedaen, guedertierlic om | Gods willen dragen sel. [+]104′*a*

17. Voer hem heeft hi dat cruus, op dat hi sijn eygen sonden sel bescreyen; after hem, op dat hi ander menschen sonden sel bescreyen mit mededoghen ende dat hi sel weten dat hi is gheset een middelaer tusschen God ende den sondaer,

18. ende dat hi niet en sel traech wesen in ghebeden ende in heilige offerhande te doen, op dat hi verdiene gracie ende ontfermherticheit voer Gode te vercrigen.

19. Wanneer dat een priester misse doet, so eert hi Gode, hi verblijf die engelen, hi sticht die heilige kerc, hi coemt te hulpe den levenden, hi vercrighet den doden ghenade ende hi maect hem selven deelachtich alre goeden.

Een vraghe van oeffeninge mede te gaen totten heilighen sacrament. Die discipel.
Capittel VI.

[+]1. O Heer, wanneer ic aensie u grote waerdic|heit ende mijn snootheit, so ben ic seer bevreest ende werde in mi selven confuust. [+]104′*b*

2. Is dat sake dat ic niet en gae, soe vlie ic dat leven, ende ist dat ic ga onwaerdelic, so vertoorne ic di.

3. O mijn God, mijn hulper ende mijn raetghever inder noot, wat sel ic doen?

4. Leer my den rechten wech ende ghif mi een corte oefeninghe mede te gaen totten heiligen sacrament.

5. Het is mi seer oerberlic te weten hoe ic waerdelic ende devotelic mijn hert

sel bereiden totti om salichlic tontfanghen dat waerdige sacrament of te celebreren also groten ende godliken sacrificie.

Van ondersoekinge eyghenre consciencie ende opset te beteren. Die stemme des ghemindes.
Capittel VII.

1. Boven allen dinghen so ist noot enen priester Gods te gaen tot desen heiligen + sacrament te consacreren, | te handelen ende te ontfaen mit die alre hoechste +105*a* oetmoedicheit ende mit groter waerdicheit, mit vollen ghelove, mit guedertieren meninge der eren Gods.

2. Ondersoeke naerstelic dijn consciencie ende maecse reyn nae dijn vermoghen mit warachtighen berou, mit oetmoedigher biecht ende mit voldoen, alsoe dattu niet zwaers en selste hebben noch weten, dat di knagen ende hinderen sel den vryen toeganc totten heilighen sacrament.

3. Du selte hebben int ghemeen mishaghen alle dijnre sonden ende voer dijn daghelixe ghebreke seltu meer bisonder droevich wesen ende suchten.

4. Ende is dat sake dattu tijt hebste, so seltu Gode belien in dat heymelic dijns herten alle die onsalicheden dijnre passien.

+5. Du selste suchten ende droevich wesen dattu noch biste so vleysche|lic ende waerlic, +105*b*

6. so onbestorven van dijnre passien, so vol van beroeringhe der begheerten,

7. so onbehoet in dijn sinnen van buten, so menichwerf in ghewonden mit veel ydelen fantasien,

8. so toe geneghen tot uutwendighen dinghen, so vergetel tot inwendighen dinghen,

9. so licht tot lachen ende onghebonden te wesen, so hart tot screyen ende beweghinge,

10. so bereit tot meerre vryheit ende ghenoechten des vleysches, so traghe tot strengicheit ende vuericheit,

11. so curioes tot nyemaren te horen ende scone dingen te sien, also slap tot oetmoedicheit ende verworpen dinghen te begheren,

12. so begheerlic tot veel dingen te hebben, so vrack tot gheven, so ghierich te houden,

13. so onmerkelic in spreken, so qualic onthoudende te zwygen,

14. soe onbescicken in zeden, soe verdrietelic inden werken, |

+15. so uutghestort over die spise, so doof totten woorden Gods te horen,

16. soe snel tot rusten, so traech tot arbeit, +105′*a*

17. so wacker tot clappaedze, so slaperich tot heilighe wakinge,

18. so haestich totten eynde, so wilt tot an te horen,

19. soe versumende in getiden te betalen, soe laeu in misse te doen of te horen, so droech in die ontfanghinge des heilighen sacraments,

20. so haestelic verstroeyt, so selden ghehelic versament,

21. ende so haestelic beroert tot toorn, so lichtelick tot mishaghen eens anders,
22. so bereyt te oerdelen, so strenge tot berispen,
23. so blide tot voerspoet, soe cranc in wederspoet,
24. so menichwarf guede dinghen opsettende ende luttel volbrenghende mitten werken.
25. Alstu dese ghebreke ende andere versumenis hebste beliet ende bescreit mit groten rouwe ende mit groten | mishaghen dijnre eyghenre crancheit, so seltu maken een vast opset altoes dijn leven te beteren ende voert te gaen in een beter leven.
26. Daer na offer di selven in dat outaer dijns herten in die eer mijns naems mi geheellic di over te geven ende mit vrien wille tot een ewighe offerhande dijn siel ende dijn lichaem trouwelic mi bevelende,
27. op dattu dus mogeste verdienen waerdelic te gaen te offeren Gode offerhande ende te *ontfangen salichlic dat sacrament mijns lichaems.
28. Daer en is geen (gheen) waerdiger offerhande noch meerre voldoen voir den sonden of te dwaen dan (een) hem selven Gode te offeren puerlic ende gheheellic mitter offerhande des lichaems Cristi inder missen ende indien dat men dat heilighe sacrament ontfaet.

[+]29. Is dat sake dat die mensche doet also veel als | in hem is, ende warachtig berou heeft alsoe dicke als hi tot mi comt om gracie ende om ghenade, die Heer [+]106*a*
seit: ‘Leve ic, ic en wil den doot der sondaren niet, mer meer dat hi wert bekeert, op dat hi sel mogen leven, want ic sijnre sonden niet meer en sel ghedencken, mer si sellen hem alle vergheven wesen’.

Hoe Cristus hem selven heeft geoffert an den cruce, ende hoe wi ons selven Cristo over gheven sellen.
Die stemme des ghemindes.
Capittel VIII.

1. Ghelikerwijs als ic mi selven anden cruce mit uut gherecten armen ende mit naecten lichaem mit vryen wille hebbe gheoffert Gode den Vader voer dine sonden, also datter niet in mi en is gebleven, ten is al ghegaen in een offerhande des godlike versoeninge,
2. alsoe seltu di selven mit vrien wille mi daghelix offeren inder missen in een [+] puer ende | heilich offerhande mit al dijnre crachten ende begeerten alstu alre [+]106*b*
ynnichste mogheste.
3. Wat eyssche ic meer van di dan dattu di selven gheheel over gheveste mi?
4. Soe wattu mi gheveste sonder dy, des en reken ic niet, want ic en gheer niet dijn gave, mer di selven.
5. Ghelikerwijs als di niet genoech en waer dattu alle dingen hadste sonder mi, also en ist mi oec niet behaechlic, so wattu mi geveste alstu di selven my niet en offerste.
6. Offer di selven mi ende gheve di gheheel voir Gode ende dijn offerhande sel ontfanclic wesen.

7. Sich, ic heb mi selven gheheel gheoffert minen vader voer di; ic heb oec al heel mijn lichaem ende mijn bloet ghegheven in een spise ende in een dranc, op dat ic di gheheel soude wesen ende du mi soudste bliven.

+8. Is dat sake dattu staeste in di selven ende di selven mit vryen wille | niet en offerste tot minen wille, so en ist geen volle offerhande, noch daer en sel gheen +106′*a* geheel vereninghe wesen onder ons.

9. Hier om so sel voir al dijn werken gaen een willige offerhande dijns selfs in den handen Gods, is dat sake dattu gracie ende vryheit van Gode wilste vercrighen.

10. Hier om so worden also luttel menschen verlicht ende vry van binnen, want si hem selven gheheellic niet en connen versaken.

11. Ic heb ghesproken: ‘So wie niet en versaket alle dinghen, die en mach niet wesen mijn discipel’.

12. Offer di selven mi mit al dijn begheerten.

*Dat wi ons selven ende al dat ons toe hoort sellen Gode offeren ende *voir alle menschen sellen bidden.*

Die stemme des discipels

Capittel IX.

1. O Heer, alle dingen sijn di, die daer sijn in den hemel ende inder aerden. |

+2. Ic begheer mi selven di te offeren in een willige offerhande ende di ewich te bliven. +106′*b*

3. Heer, in simpelheit mijns herten offer ic mi selven op desen daghe di tot een ewige knecht in een dienste ende in een offerhande des ewighen loefs.

4. Ontfanc mi mit dese heilige offerhande dijns duerbaren lichaems, welck ic di huden offer in tegenwoerdicheit der enghelen, die daer onsienlick bi staen, op dat dese offerhande si voir mi ende voer alre menschen salicheit.

5. O Heer, ic offer di alle mijn sonden, die ic hebbe ghedaen in teghenwoerdicheit dijns ende alle dijnre engelen, vanden daghe dat ic eerst mochte sondigen tot deser tijt toe op dijn vreedsamighe outaer,

6. op dattu die alle te samen wilste verbarnen mitten vuer dijnre minnen ende +op dattu wilste | of doen alle vlecken mijnre sonden ende mijn consciencie reynighen +107*a* van allen misdaden,

7. ende dattu mi wilste wedergeven dijn godlike gracie dien ic overmids mijn sonden heb verloren. Wil my oec ontfermelic in een cussen dijns vreden ontfanghen.

8. Wat mach ic anders doen voir mijn sonden dan oetmoedelic die te belien ende te bescreyen, ende dijn genade altoes aen te bidden?

9. Ic bidde di: verhoer my ghenadelic, daer ic stae voir di, mijn God.

10. Alle mijn sonden mishaghen mi uut alle mijnre herten; ic en wilse nymmermeer wederdoen, mer sy berouwen mi ende sellen mi berouwen also langhe als ic sel leven, ende bin bereet penitencie daer voir te doen, ende na mijn crancke vermoghen daer voer te voldoen.

+11. O mijn God, vergheeftet mi, vergevet | mi alle mijn sonden overmids dinen heiligen naem; behoude mijn siel die du hebste verlost mit dinen duerbaren +107*b* bloede.

12. Sich, ic bevele mi dijnre ontfermherticheit, ic gheve mi over in dinen handen.

13. Doe mit mi na dijnre guetheit ende niet na mijnre boesheit.
14. Ende o lieve Heer, ic offer di mede alle mijn doechden, al ist datse seer weynich sijn ende onvolmaect, ende wil du die verbeteren ende heilich maken,
15. op datse di dancbaer sijn ende ontfanclic, ende wil mi traghe ende onnutte mensche leyden tot enen heilighen ende loveliken eynde.
16. Ic offer di mede alle guede begheerten der devoter menschen ende die noturften mijnre ouders, mijnre broederen ende susteren ende alle mijnre liever vrienden ende al der gheenre die mi of ander menschen om dijnre minnen guet hebben ghedaen,
+17. ende alder geenre die van mi hebben be|gheert ghebeden of missen voer hem bi sonder of voir hem allen te doen, si sijn noch levende inden vleysche of doot inder werlt, +107′*a*
18. dat si alle gader moeten bevoelen in hem comen hulp dijnre gracien, hope dijnre vertroestinge, bescerminghe van vresen, verlossinge van pinen, op dat si verlost van alle quaden blidelic di mogen dancken ende loven nu ende inder ewicheit.
19. Ic offer di mede ghebeden ende offerhande des vreden sonderlinghe voer den genen, die mi in eniger manieren hebben misdaen, bedroevet of versmaet of enich scande of last hebben ghedaen,
20. ende oec voir hem allen dien ic tot enygher tijt mach hebben bedroeft, ghestoert, belast of ghescandeliseert mit woorden of mit werken, wetende of onwetende,
21. op dat ghi ons allen wilt vergheven onse sonden ende dat wi malcander + heb|ben misdaen. +107′*b*
22. O Heer, hael of van onser herten alle quaet vermoeden, onwaerdicheit, toorn, alle twiedrachticheit ende alle dat hinderlic mach wesen der minnen ende broederlike minne mach verminren.
23. O Heer, ontfermt u, ontfermt u der geenre die dijn ontfermherticheit begheren; ghif gracie den behoeftigen
24. ende laet ons also leven dat wy deelachtich mogen wesen dijnre gracien te gebruken ende dat wi moghen voertgaen totten ewigen leven. Amen.

Datmen niet en sel aflaten om een cleyn sake te gaen totten heilighen sacrament.
Die stemme des ghemindes.
Capittel X.

1. Dicwijl ist noot te gaen totten fonteyne der gracien ende der godliker ontfermherticheit, totten fonteyn alre guetheden ende puerheden, op dattu moges werden +ghenesen van | dijn passien ende van dijn sonden, ende op dattu selte moghen verdienen starcker te worden ende wackerre teghen die bedrieginghe des bosen geests. +108*a*
2. Die bose gheest, in dien dat hi weet dat inden heilighen sacrament is geset die alre meeste vrucht ende medicijn der sielen, hier om so arbeit hi in als hi can, die ghelovighe ende devote mensche daerin te hinderen ende of te trecken.
3. Sommige menschen als si hem bereiden ende scicken te gaen totten heilighen sacrament, so liden si veel swaerre becoringhe des bosen geests dan op anderen tyden.

4. Want die bose gheest als in Job staet ghescreven, die coemt onder die kinder Gods, op dat hyse mach verstoren mit sijnre ghewoenliker scalcheit ende so mach +maken alte vervaert ende beganghen, op dat hy hoer guede begheerte | mach verminren of aenvechtende mach of halen dat gheloef, op dat sy dus te mael +108*b* souden of laten ten heiligen sacrament te gaen, of gaen si, dat si seer laeulic ende sonder devocie of vuericheit daer toe sellen gaen.

5. Mer men sel te mael niet achten sijn scalcheit ende sijn in blasinge, al hoe lelic ende vervaerlic datse sijn, mer alle sijn fantasien sellen worden weder ghekeert in sijn hooft.

6. Die bose geest sel worden bespot ende bescaemt ende versmaet, ende om sijn aenvechtinghe ende beroeringhe die hi verwrecket, en sel men niet after laten ten heiligen sacrament te gaen.

7. Dicwijl ist oec hinderlic alte grote sorchvoudicheit om devocie te hebben ende eenrehande vrese van biechte te doen.

8. Doe bi rade der wyser menschen ende set wech alle vrese ende scrupel, want +sy hindert totter gracien | Gods te vercrighen ende verdervet die devocie des herten.

9. En wil niet after laten te gaen totten heylighen sacrament om een cleyne +108′*a* storinge of swaerheit, mer haestelic doe dijn biechte ende vergheeftet gaern dat dy misdaen is.

10. Ist dattu yement hebste misdaen, bidt oetmoedelic om ghenade, ende die Heer selt di gaern vergheven.

11. Wat batet langhe die biechte te vertraghen of te vertrecken ten heiligen sacrament te gaen?

12. Reynighe di mitten eersten; spie uut haestelic dat venijn, ende du selste dy bet voelen dan oftu des langhe vertoeveste.

13. Is dat sake dattu huden niet en gaeste om dese sake, morghen bi aventueren sel een swaerre comen, ende dus mogestu langhe werden ghehindert te gaen ten +heylighen sacrament ende veel meer onbequaem | werden.

14. Set van di dese swaerheit ende traecheit alstu eerst moechste, +108′*b*

15. want lange te gaen in dusdanige storinghe ende zwaerheit en brenget gheen vrucht in, mer tis seer hinderlic overmids dagelixe ghebreke van Gode lange verscheiden te wesen

16. ende te vertrecken totten heilighen sacrament te gaen, want het leit enen mensche tot meerre zwaerheit ende traecheit.

17. Leider, sommighe traghe ende laeuwe menschen nemen gaern lange marringhe te biechten ende begheren seer te vertrecken den tijt om te gaen totten heiligen sacrament, op dat si niet en sellen worden ghehouden tot meerre hoede hoers selves hem te gheven.

18. Och, wat cleynre minne ende hoe crancke devocie hebben si, die so lichtelick after laten te gaen totten heilighen sacrament!

+19. O hoe salich is die men|sche ende hoe ontfanclic is hi Gode, die so leeft ende in sulker puerheyt sijn consciencie bewairt, dat hijt alle dage wel soude begheren +109*a* ende hem gaern soude bereyden dat heilige sacrament tontfaen, waert sake dattet behoerlic wair ende [hi dat] sonder berispinghe mochte doen.

20. Ist sake dat een mensche somwylen afterlaet te gaen uut oetmoedicheit of overmids een redelike sake, dese sel worden geloeft van die waerdicheit.

21. Mer ist dat hem die traecheit of trecket, so sel hi hem selven verwecken ende doen dat in hem is, ende die Heer sel bi wesen sijn begeerten voir die guede wille, die hi sonderlinge aensiet.

22. Wanneer die mensche redelic ghehindert wort te gaen totten heiligen sacrament +tontfaen, so sel hi altoes houden gueden wille ende gueder|tieren meninghe daer toe, ende so en sel hi niet derven die vruchten des heilighen sacraments. +109*b*

23. Een yghelic devoet mensch mach salichlic ende sonder verbieden alle daghe ende tot allen uren gheestelic ontfanghen dat lichaem Cristi,

24. ende nochtan so sel hi tot seker daghen ende op ghesetten tiden dat lichaem sijns verlossers mit begeerliker waerdicheit sacramenteliken ontfanghen, ende hi sel hier in meer voir setten die eer ende love Gods dan hi sel soeken sijn eyghen vertroestinghe.

25. Want also menichwarf ontfanget die mensch gheestelic dat lichaem Cristi ende wort onsienlic daer of vermaket, als hi devotelic overdenct die verburghenheit der gheboorten Cristi ende sijn menscheit, op dat hy dat liden Cristi overdenct ende daer uut in sijnre lieften wert ontsteken. |

+26. Die gheen die hem niet anders en bereit dan als die hoechtijt naket of als hi daer toe wert gedreven vander ghewoenten, die sel dicwijl onbereit wesen. +109′*a*

27. Salich is die mensche die hem selven offert in een offerhande also dicke als hi misse doet of dat heylighe lichaem Cristi ontfanghet.

[de rest van cap. 10 ontbreekt]

Hoe dat heylighe lichaem Cristi ende die godlike scrift alre meest noot sijn den ghelovighen sielen.
Die stemme des discipels.
Capittel XI.

1. O alre soetste Jhesu, hoe grote soeticheit is der devoter sielen die mitti etet in dijn werscap, daer haer geen ander spise en wort voir geset te eten dan (dan) du, die biste haer enighe geminde boven allen begheerten haers herten begeerlic!

2. Ende het waer mi seer soet in dijn teghenwoerdicheit tranen uut te storten uut mijn ynnerste begheerten ende dijn voeten te wasschen mit minen tranen mit die + gueder|tieren Magdalena. +109′*b*

3. Mer waer is dese devoci, wair is dese overvloedige uutstortinge deser heiligher tranen?

4. Voirwaer in dijn teghenwoerdicheit ende (in) dijnre heiliger enghelen soude billix mijn hert altemael barnen ende van blijsscappen screyen.

5. Ic heb di voerwaer teghenwoerdich inden heiligen sacrament, al ist bedectelic onder een ander ghedaente.

6. Want mijn oghen en souden niet moghen liden di te bescouwen in dijn eygen godlike claerheit, noch alle die werlt en soude niet mogen ontstaen in die blenckende moghentheit dijnre glorien.

7. Hier om gevestu raet in desen mijn crancheit, dattu di selven bedeckeste onder den heiligen sacrament.

8. Ic heb voerwaer ende ic aenbede den ghenen dien die enghelen aenbeden inden hemel, mer ic hebben noch inden ghelove, mer die enghelen in sijn proper forme ende sonder decsel. |

+9. Het is mi noot dat ic te vreden bin inden licht des warachtigen gheloefs, ende dat ic daer in wander totter tijt toe dat die dach der ewigher claerheit sel schynen +110*a*
ende die scaduwe der figueren sellen dalen.

10. Wanneer datter dan coemt dat volmaect is, soe sel die ghebrukinghe der sacramenten of wesen, want die heiligen inden ewighen leven en behoeven niet die medicijn des heilighen sacraments,

11. want si hem verbliden sonder eynde in die tegenwoerdicheit Gods, beschouwende die glorie des Heren van aensicht tot aensicht ende over gheformt van claerheit in claerheit des godliken afgronts; sy smaken dat woort datter vleysch is geworden alst heeft gheweest van beghin ende blijft ewelijck.

12. Ic sel ghedencken der wonderliker dinghen; alle gheestelic solaes wort mi +
oec swaer verdriet, | want also langhe als ic minen Heer niet en bescouwe +110*b*
openbaerlic in sijnre glorien, so acht icket als niet al dat ic sie of hoer inder werlt.

13. O Heer, du biste mijn tuuch, dat geen dinc [mi] en mach vertroesten, geen creatuer en mach mi te vreden setten dan du, die biste mijn God, dien ic begheer ewelic te beschouwen.

14. Mer dat en is niet moghelic also lange als ic leve.

15. Hier om ist my noot dat ic mi geve tot groter lijdsamicheit ende dat ic mi selven in alle mijn begheerten sette onder dinen wille.

16. Want lieve Heer, alle dijn heylighen die nu mitti verbliden in dat rijc der hemelen, hebben verbeit die toecoemst dijnre glorien inden ghelove ende mit groter lijdsamicheit doe si hier leefden inder tijt.

17. Dat sy gheloefden, dat ghelove ic mede; dat si hopeden, dat hope ic mede; +
daer si gecomen sijn, daer gelove | ic bi dijnre ghenaden mede te comen. +110′*a*

18. Ic sel voirt meer wanderen inden ghelove, ghestarct inden exempelen der heylighen.

19. Ic sel oec hebben die heilighe scrifture voir een solaes ende een spiegel des levens, ende boven al sel ic hebben dijn alre heilichste lichaem voer een sonderlinghe medicijn ende toeverlaet.

20. Ic bevoele dat mi twe dingen alre meest noot sijn in desen sterfeliken leven, sonder welke ic dit onsalige leven niet en soude mogen draghen.

21. Ic belie dat ic behoeve twe dingen die wile dat ic ghehouden worde inden karker des lichaems als spise ende licht.

22. Hier om hebstu mi die cranc bin gegeven dijn heilighe lichaem tot een vermakinghe mijnre sielen ende mijns lichaems, ende du hebste gheset dijn woort, dat +is die heilige scrift, als een lantaerne minen | voeten.

23. Sonder dese twee en soude ic niet moghen leven, want dat woert Gods is +110′*b*
een licht mijnre sielen, ende dijn heilighe sacrament is een broot des levens.

24. Dese twe dinghen moghen worden ghehieten twe tafelen, hier ende daer inder ghemeenscap der heiliger kerken gheset.

25. Die een tafel des heiligen outaers [is] onthoudende dat levende broot, welc is dat duerbaer lichaem Cristi.

26. Die ander tafel is onthoudende die heilige leer des godliken wets, lerende rechte ghelove ende volcomelic leydende tot ynreste, daermen sonder decsel scouwet den heilich der heiligen.

27. O Here Jhesu Criste, licht des ewighen licht, geloeft moetstu wesen overmids die tafel der heiligher leer, die du ons hebste ghegeven bi dinen knechten als propheten, apostelen ende die ander lerers.

[+]28. Du hebste oec bereit een groot | avontmael om te tonen over alle die werlt dijn grote liefte, in welken du hebste voir geset te eten niet een lam, datter was een figuer, mer dijn alre heilichste [lichaem] ende dijn bloet, [+]111*a*

29. verblidende alle ghelovige menschen in deser heiligher werscap ende droncken makende mitten kelc der salicheden, in welken dat sijn alle salicheden ende weelden des paradijs ende die heilige enghelen wersscappen mit ons, mer in veel meerre saligher soeticheit.

30. O hoe groot ende eerwaerdich is die dienst der priesteren, welken is ghegeven den almachtighen Heer mitten heiligen woorden te consacreren, mitten lippen te benedien, inden handen te houden, te ontfangen in haren mont ende ander ghelovigen menschen in sekeren tiden te gheven.

31. O hoe reyn behoren hoer handen te wesen ende hoe puer die mont, hoe [+] hey|lich dat lichaem ende hoe onbevlect sel wesen dat hert des priesters tot welken also menichwarf ingaet die meester der puerheit! [+]111*b*

32. Doer die mont des priesters en soude gheen woort gaen dan datter waer heilich, rackelijc ende eerbaerlic, die alsoe menichwarf *ontfaet dat heilige lichaem Cristi.

33. Sijn ogen sellen wesen simpel ende scamel, die dat lichaem Cristi pleghen aen te sien.

34. Sijn handen sellen wesen puer ende op geboert, die den scepper des hemels ende der aerden pleghen te handelen.

35. Die priester wort bi sonder toe ghesproken inder wet: ‘Ghi selt wesen heilich, want ic heilich bin, u Heer u God’.

36. O almachtighe Heer, laat ons te hulpe comen u gracie, op dat wi, die aen genomen hebben die priesterlike staet, di mogen waerdelic ende devotelic dienen in alre puerheit ende mit gueder consciencie.

[+]37. Ende al | en moghen wy niet wanderen in so groter onnoselheit des levens als ons toe behoert, verleen ons nochtan waerdelic te bescreyen onse ghebreken daer wi ons in hebben ontgaen, ende voertmeer vuerichliker di te dienen inden gheest der oetmoedicheit ende in vasten opset des gueden willes. [+]111′*a*

Hoe die gheen die ten heilighen sacrament sel gaen, mit groter naersticheyt hem daer toe sel bereyden.
Die stemme des gemindes.
Capittel XII.

1. Ic bin een minre der puerheit ende een ghever alre heilicheit.
2. Ic soeke een puer herte ende dat is een stede mijnre rusten.
3. Bereyt mi een wyde sale ende wel gheciert, ende ic sel mitti houden mijn paesschen mit minen discipulen.
4. Wilstu dat ic come totti ende dat ic blive bi di, so reynighe di van den ouden sonden ende make reyn die woninghe dijns herten.
+5. Sluyt buten alle die werlt ende alle op|staen der sonden; sit als een mossche alleen enich onder den dake, ende denck over alle dine ghebreken in bitterheit dijnre herten. +111′*b*
6. Een yghelic minre bereit sinen lieven geminden die alre beste ende die alre scoenste stede, want hier in wort bekent die begeerte des gheens die sinen geminden *ontfanget.
7. Du selte nochtan weten, dattu niet genoech en moechste doen tot deser bereidinge van dijn eyghen verdienten, al waer dat sake dattu di een heel jaer daertegen bereydeste ende nerghent anders mede becommert en waerste in dijnre herten.
8. Mer alleen wertet di verhenget uut mijnre guedertierenheit ende van mijnre gracien tot mijnre tafelen te gaen gelikerwijs als een brootbidder die genoot wort tot eens rijc mans tafel, die niet en heeft weder te gheven van sinen gaven dan hem + selven te veroetmoedigen ende dancbaer | te wesen. +112*a*
9. Doe also veel als in di is, ende du selte gaen uut vuericheit, niet van ghewoenten of van bedwanc, mer du selste ontfangen dat lichaem dijns gheminden Heren ende dijns Gods mit vresen ende mit waerdicheit ende mit begheerten, die hem waerdicht te comen totti.
10. Ic bin die ghene die gheroepen hebbe; ic hebt gheboden te doen; ic selt vervollen dat di ontbreect; come ende ontfanc mi.
11. Wanneer ic gheve gracie der devocien, wes dancbaer dinen God, niet dattu waerdich biste, mer dat ic dijnre heb ontfermt.
12. Ist dattu gheen gracie en hebste, mer bevoelste di al droech te wesen: ghif di naerstelic tot dinen ghebede, wene ende cloppe ende en wil niet of laten also lange thent du verdient hebste te ontfanghen een dropel der godliker gracien.
+13. Du behoefste mijnre, ende ic en behove | dijnre niet.
14. Ende du coemste niet om [mi] te heilighen, mer ic coem om di te heiligen ende te verbeteren. +112*b*
15. Du coemste, op dattu selte werden gheheilicht van mi ende verenicht, op dattu moghes ontfangen nyewe gracie ende op dattu selte werden ontsteken van nyewes di te beteren.
16. Ende wil niet versumen dese gracie, mer bereide di mit alre naersticheit dijn hert ende leide dinen gheminden in totti.

17. Het is di noot niet alleen te bereiden tot devocien, eer du selte gaen totten heilighen sacrament, mer dattu di mede sorchvoudelijc selte bewaren inder devocien na dattu dat heylige sacrament ontfangen [hebste].

18. Ende dese na bewaringhe en sel niet minre wesen dan die devote bereidinghe was te voren.

19. Want dese na hoede is die alre beste weder bereydinge tot meerre gracien te vercrighen.

+20. Ene mensche wort seer onghescicket van binnen, | die hem selven rechtevoert alte seer uutstort tot uutwendighen solaes. +112′*a*

21. Bewaer di hier om van veel spreken; onthoude di in dat heymelic dijns herten ende ghebruke dijn God.

22. Du hebste den ghenen ontfangen, dien alle die werlt di niet of halen en mach.

23. Ic bin die ghene, dien du dy alheel gheven selte, alsoe dattu voertmeer niet in di, mer in mi sonder alle sorchvoudicheit selte leven.

Hoe die devote siele uut alre herten sel begheren verenicht te werden mit Cristo inden heilighen sacrament.
*Die *discipel.*
XIII Capittel.

1. O Heer, wie sel mi geven dat ic di alleen sel vinden, ende dat ic di sel mogen ghebruken ghelikerwijs als mijn siel begeert? Ende nyement en sel my dan moghen versmaden noch gheen creatuer en sel mi moghen beroeren of aensien, mer du, lieve +Heer, du | selte mi alleen toe spreken ende ic di, als die geminde pleghet sinen gheminde te spreken ende als een vrient mit sinen vrient pleghet te werscappen. +112′*b*

2. Dit bid ic, dit begheer ic, op dat ic mitti altemael sel worden verenicht ende dat ic mijn hert ofkere van allen creaturen, ende dat ic dus overmids den waerdighen ontfanghen des heilighen sacraments moet leren tot die hemelsche ende ewighe guede mi te keren.

3. O Heer God, wanneer sel ic al heel wesen mitti verenicht ende ghekeert, so dat ic al heel mijns selfs sel hebben vergheten?

4. Du in mi ende ic in di, ende ghif ons dus te samen te bliven in een.

5. Voerwaer du biste mijn geminde uutvercoren uut dusenden, in welken mijn siele behaghet te wonen alle die daghe hoers levens.

6. Voerwaer du biste mijn vredemaker, inden welken is die overste vrede ende + warachtige rust, sonder wien is | arbeyt, droefheit ende oneyndelike onsalicheyt. +113*a*

7. Voerwaer du biste een verburghen God ende dijn raet en is niet mitten bosen, mer du spreecste mitten oetmoedigen ende mitten onnoselen.

8. O Heer, hoe suet is dijn gheest, ende op dattu soudste bewisen dijn soeticheit in dinen kinderen, so hebstu di gewaerdicht die *te vermaken mitten alre suetsten brode datter neder dalende is vanden hemel.

9. Voerwair daer en is gheen geslacht so groot *dattet hevet sijn Gode also hem nakende alstu onse God by biste allen ghelovigen menschen, die du di selven geefste

tot een spise ende tot een ghebrukinge om te wesen een daghelix solaes ende op dat si haer hert sellen op rechten tot die hemelsche dinghen.

10. Waer is enich ander volc so edel als dat kersten volck?

[+]11. Of wat creatuer is onder den hemel also vercoren | als die devote siel tot welken die Heer in gaet, op dat hi haer sel voeden mit sinen gloriosen lichaem? [+]113*b*

12. O ontsprekelike gracie! O wonderlike waerdicheit! O onmetelike liefte, den menschen sonderlinghe bewijst!

13. Mer wat sel ic weder gheven den Heer voer dese gracie, voer dese edele liefte?

14. Daer en is niet anders dat ic dancbaerlic sel moghen gheven dan dat ic mijn hert geheel sel gheven minen Heer mijn God ende dat ic dus uut mijn ynreste hem werde toe ghevoecht.

15. Dan sellen alle mijn ynreste hem verbliden, wanneer dat mijn siel aldus volcomelic wert verenicht mit Gode.

16. Dan sel hi *mi toespreken ende seggen: 'Wilstu wesen mit mi, so wil ic weder wesen mitti'. Ende ic sel hem weder antwoerden: 'Heer, wildi u gewaerdigen te bliven mit my, ic wil gaerne wesen mit di'.

[+]17. Dit is al heel mijn be|gheeerte, op dat mijn hert mach wesen verenicht mit di. [+]113′*a*

Van vuerigen begeerten sommigher devoter menschen totten lichaem Cristi.
Die stemme des discipels.
Capittel XIIII.

1. O Heer, hoe groot is die overvloedicheit dijnre soeticheit, welke du hebste bedect den ghenen die di ontsien!

2. O Heer, wanneer ic dencke op sommighe devote menschen die hem bereyden te gaen totten heilighen sacrament mit die alre meeste devocie ende begheerte,

3. so wort ic menichwarf in my selven confuust ende bescaemt dat ic so laeulic ende cout gae tot dinen heiligen outaer ende tot dinen heiligen sacrament te ontfaen,

4. ende dat ic daer na blive also dorre ende sonder devocie, dat ic niet altemael en ontsteke voir di, die biste mijn God,

5. noch oec mit sulker begheerten ghetoghen als veel devote menschen hebben [+]gheweest die over|mids grote begeerte totten heiligen sacrament ende grote liefte hem niet in conden onthouden van screyen, [+]113′*b*

6. mer si hebben uut hoer alre ynnerste op gheloken beide te samen die mont des herten ende des lichaems totti Heer, die daer biste een levende fonteyn, ende si en hebben horen hongher anders niet moghen temperen noch versaden, si en hadden u heilighe lichaem mit alre vrolicheyt ende gheesteliker begheerten ontfanghen.

7. O warachtighe barnende gelove deser devoter menschen, welc een proevelic bewisinge is uwer heyligher teghenwoerdicheit!

8. Dese (dese) devote menscen bekennen waerlike den Heer inden breken des broots, wies hert is also crachtelic barnende in hem van Jhesus die wanderende is mit hem.

[+]9. Dese ghrote begheerte ende devocie, dese grote minne | ende vuericheit is leyder menichwarf verre van mi. [+]114*a*

10. O guede Jhesu, soet ende guedertieren, wes mijnre ghenadich ende verleen

mi arme broot bidder somwilen een luttel bevoelen van die hertelike begheerte dijnre lieften in dat ontfangen dijns heilighen sacraments,

11. op dat mijn ghelove te meer starc worde, mijn hope in dijnre guetheit voert gae, die minne die eens volcomeliken heeft ontsteken geweest ende vanden hemelschen brode ondervonden, nymmermeer en gebreke.

12. O Heer, u ontfermherticheit is machtich mi te gheven gracie die ic hebbe begheert ende mi alre guedertierenste te vanden inden *barnenden gheest als die tijt coemt dattet di behaecht.

13. Ende *al is dat sake dat ic niet en barne in soe groter begheerten sulker [+] devoter gheesteli|ker menschen, nochtan heb ic een begheert overmids uwer [+]114*b* ghenaden sulke grote vuerighe begheerte deelachtich te werden mit allen devoten ende vuerighen menschen, ende dat ic mede gherekent mach worden in hoer heilighe geselscap. Amen.

Dat die gracie der devocien wert vercreghen mit oetmoedicheit ende mit versaken sijns selfs.
Die stemme des ghemindes.
XV Capittel.

1. Het is di noot dattu naerstelic selste soeken die gracie der devocien, begheerlic daer om te bidden, lijdsaemlic ende mit gueden betrouwen die verbeiden, dancberlic ontfangen, oetmoedelic bewaren, naerstelic daer doer te werken ende Gode bevelen die maet des oversten vandinghe, tot dattet sel comen.

[+]2. Sonderlinghe seltu di veroetmoedigen, | alstu luttel of gheen devocie van binnen en voelste, mer du en selste di niet alte seer nederslaen noch *onordinierlic [+]114′*a* bedroeven.

3. Die Heer ghevet menichwarf in een cleyn oghenblic welck hi lange tijt heeft gheweyghert; hy ghift somwilen int eynde dat hy inden beghin heeft vertoghen te geven.

4. Waert sake dat die gracie altoes haestelic werde gegheven ende tot onsen wille ons bi waer, het en waer een cranc mensche niet wel bequaem te draghen.

5. Hier om so sel die gracie der devocien werden verbeit in goeden hope ende in oetmoediger lijdsaemheit. Du selste di selven sculde gheven ende dine sonden, als die gracie di niet en wert [ghegheven] of heymelic wert of gehaelt.

6. Het is somwilen cleyn datter belet die gracie ende bedect, ende al ist cleyn, [+] selt nochtan niet meer groot werden gheseit dat also gro|ten guet beneemt. [+]114′*b*

7. Ende is dat sake dattu dat selve cleyn of groot of doeste ende volcomelic verwinste, du selste hebben daer du om ghebeden hebste.

8. Want rechtevoert, als du di selven uut al dijnre herten hebste Gode overghegeven, so dattu noch dit noch dat en soecste na dinen wille of na dinen begheren, mer gheheellic di selven in hem setteste, dan seltu di selven vinden mit hem verenicht ende versoent, want geen dinc en sel di dan so wel smaken ende behaghelic wesen als dat wel behaghen des godliken willes.

9. Hier om so wie sijn meninge ende wille op boert ende stuert tot Gode mit

sympelre herten ende hem selven ledich houdt van allen ongeordineerder lieften of mishagen alre ghescepen dingen, dese is die alre bequaemste die gracie te vernemen [+]ende sel wesen waerdich den | gaven der devocien.

10. Die Heer ghift al daer sijn benedictie, daer hi die vaten aldus ydel vindt. [+]115*a*

11. Ende hoe dat een mensche volcomeliker dese nederste dingen versaect ende meer hem selven overmids versmaden sijns selfs sterft, also veel te haesteliker coemt die gracie ende gaet in overvloedeliker ende buert dat hert also veel te hogher opwaert datter vry is.

12. Dan so sel hi sien ende hem sel toevloeyen ende sijn hert sel in hem verwonderen ende verbreet werden, want die hant des Heren is mit hem ende hi heeft hem al heel geset inden handen des Heren tot inder ewicheit.

13. Siet, aldus sel die mensche werden ghebenedijt, die Gode soect uut al sijnre herten ende niet in ydelheit *en *neemt sijn siel.

14. Dese mensche verdient grote gracie des godliken vereninghe in dien dat hi [+] ontfaet dat heilige sacra|ment, want hi niet aen en siet tot sijn eyghen devocie, [+]115*b* mer boven alle devocie ende vertroestinge siet hi an die glorie ende die eer Gods.

Hoe dat wi onse nootturfticheden Cristo sellen ontdecken ende om sijn gracie hem sellen bidden.
Die stemme des discipels.
Capittel XVI.

1. O alre soetste ende alre minlicste Heer, die ic nu devotelic begheer tontfaen, du bekenste mijn crancheit ende mijn nootturfticheden dien ic doghe, in hoe veel sonden ende quaetheden *ic legghe, hoe menichwarf ic bin ghestoort, beswaert ende becoort ende besmit.

2. Om hulpe come ic totti ende om verlichtinge,

3. ende ic spreke totti die alle dinghen weetste, wien alle mijn ynreste ende heymelicheden sijn openbair, ende die mi alleen mogeste volcomelic vertroesten ende te hulpe comen.

[+]4. Du weetste alleen wat guede | ic behoef hier boven, ende hoe arm ic bin in doechden. [+]115′*a*

5. Sich, ic sta voir di arm ende naect, begherende gracie ende biddende om ontfermherticheit.

6. Sich an den hongherighen dinen broot bidder, ontsteke mine coutheit mitten vuer dijnre minnen, verlicht mine blintheit mitter claerheit dijnre teghenwoerdicheit.

7. Keer mi alle dese aertsce dinghen [in bitterheit], die mi swaer sijn ende contrarie in lijdsamicheit; alle dese nederste ende ghescepen dinghen in versmaetheit ende verghetelheit.

8. Recht op mijn hert totti inden hemel, ende en wil niet verhenghen dat ic langer dwael opter aerden.

9. Du selte mi alleen beghinnen soet te worden van nu tot inder ewicheit, wanttu biste alleen mijn spise ende mijn dranc, mijn minne ende mijn blijscap, mijn soeticheit ende al mijn guet.

+10. Och oftu mi altemale ontstakeste van dijnre teghen|woerdicheit ende verwandelste, opdat ic één gheest so soude mogen worden mitti, bi die gracie des inwendigen vereninge ende versmeltinge des barnenden minnes. +115′*b*

11. En wil niet liden dat ic gae hongerich ende droech van di, mer werke mit mi genadelic alstu dicwijl mit dinen heiligen hebste gewrocht wonderlic.

12. Wat wonder waert dat ic heel vuerich worde van di ende in mi selven ontbraec, want du biste een vuer dat altoes barnende is ende dat nymmermeer en ontbreket; du biste minne, reyn makende die herten ende verlichtende dat verstant.

Van vuerige minne ende grote begheerte tot Cristum tontfanghen. Die discipel. Capittel XVII.

1. O Heer, ic begheer di tontfaen mit die alre meeste devocie ende mit barnender +liefte, mit alle mijn begheerte des herten ende mit | vuericheit also als vele menschen ende devote personen di hebben begheert als si ghingen totten heilighen sacrament, die di seer behaghelic gheweest hebben in heilicheit ende in haer alre vuerichste devocie. +116*a*

2. O mijn God, ewige minne, die biste al mijn guet ende oneyndelike salicheit, ic begheer di tontfangen mit die alre meeste begheerte ende waerdichste eerberheit, welc enich vanden heiligen tot enigher tijt hevet ghehadt ende mochte bevoelen.

3. Ende al is dat sake dat ic onwaerdich bin te hebben al hoer bevoelinge der devocien, nochtan so offer ic di alle die begheerten mijns herten, ghelikerwijs of ic alleen hadde alle hore barnender begeerten.

4. Ende ic gheve ende offer di mede mit die alre overste waerdicheit ende uut + mijn ynnerste be|gheerten al dat enich guedertieren hert can begripen ende begeren. +116*b*

5. Niet en begheer ic mijns te behouden, mer mi ende al dat mijn is begheer ic mit vryen wille di al heel te offeren.

6. O Heer mijn God, mijn scepper ende mijn verlosser, ic begheer dy huden tontfaen mit sulker begheerten, eerbaerheit, love ende eer, ende mit sulker dancbaerheit ende liefte, mit sulke gelove, hope ende minne, wairdicheit ende liefte,

7. als di ontfinc ende begheerde dijn alre heilichste moeder die gloriose maget Maria, welc doe die enghel haer boetscapte dat sy soude ontfanghen den soen Gods, oetmoedelic ende devotelic antwoerde, segghende: ‘Siet hier een deern Gods, mi gheschie na dinen woorden’.

8. Ende also als dijn heilige voerloper, die alre overste der heiligen Johannes + Baptista gelijc | den verblidende in dijn teghenwoerdicheit hem heeft verblijt in blijscap des heilighen geests, doe hi noch was besloten in sijnre moeder lichaem, +116′*a*

9. ende daer na, doe hi Jhesum sach wanderen onder den menschen, seide hy mit ynnighen begheren seer hem veroetmoedigende: ‘Een vrient des brudegoms die staet ende hoort den brudegom, die verblijt hem mit blijscappen overmids die stemme des brudegoms’.

10. Des ghelijcs begheer ic oec mede ontsteken te worden mit groten ende heiligen begheerten ende mi selven di uut alle mijnre herten te presenteren.

11. Waer om so offer ic ende presenteer di mede alle vuerige begeerten uut die jubilerende herten alre devoter menschen, alle hertelike op ghetoghenheit ende alle
+verlichtinge boven der natueren ende hemelsce vysioenen mit allen doech|den
ende loven die geviert sijn ende noch geviert sellen worden van allen creaturen +116′*b*
inden hemel ende inder aerden voer mi ende alle den genen die mi in minen gebeden bevolen [sijn], op dattu van hem allen waerdelijc selste werden gheloeft ende inder ewicheit selste worden gheglorificeert.

12. O Heer mijn God, ontfaet mijn begheerten ende begheer des oneyndelike loves ende der *onmeteliker benedictie, die di nae veelheit dijnre ontsprekeliker grootheit van rechte toe behoren.

13. Dese begheerte offer ic di, ende begheer di te offeren tot allen dagen ende tot allen stonden der tyden, ende ic bidde ende aenroepe mit bedinge ende mit begheerten alle hemelsche gheesten ende alle ghelovighe mit mi dy te dancken ende te loven.

14. Alle volc, gheslachten ende tongen dat si moeten loven ende grootmaken | +
dijn heilige ende honich vloeyende name mit alre hoechste jubilacie ende mit +117*a*
vuerige devocie.

15. Ende o lieve Heer, alle die ghene die waerdelijc ende devotelic consacreren dijn alre hoechste sacrament ende mit vollen ghelove dat ontfangen, moeten verdienen bi di te vercrighen gracie ende ontfermherticheit ende moeten voir mi sondighe mensche oetmoedelic bidden.

16. Ende als si dus ghebruken die seer begheerlike devocie ende ghebrukelike [vereninghe], ende gaen, wel getroest ende wonderlic vermaect, van dijn heilige hemelsche tafel, so moeten si hem waerdigen mi arm mensche mit horen ghebede te ghedencken.

*Hoe dat die mensch niet en sel wesen een curiose ondersoeker des heilighen +sacraments, *mer een oetmoedich nae|volgher Cristi, sijn sinnen onderdoende den ghelove.* +117*b*
Die gheminde.
Capittel XVIII.

1. Du selste di wachten van curiosen ende onnutten ondersoekinghe des alre hoechsten sacraments, wilstu niet werden verdroncken in dat diept der twivelinghe.

2. Die daer is een ondersoeker der godliker moghentheit, die sel worden verdruct vander glorie.

3. Die Heer mach meer werken dan die mensche mach verstaen.

4. Die guedertieren ende oetmoedige ondersoekenghe der waerheit, die is bereet altoes te werden gheleert ende is naerstich te wanderen bi die heilighe scrift der vaderen, dese is te liden.

5. Die simpelheit is heylich, die afterlaet die swaer weghe der vraghen ende die daer gaet den slechten ende den vasten wech der geboden Gods.

+6. Veel menschen | hebben verloren die devocie als si wouden ondersoeken hoghen dinghen. +117′*a*

Hs. Leiden, Letterk. 339, F. 118a-118b.

7. Tgheloef wert van di gheeyscht ende een reyn leven, niet hoecheit des verstants noch diepheit der verburghenheden Gods.

8. Ist sake dattu niet en verstaeste noch en begrijpste die dingen die beneden di sijn, hoe soudstu dan begripen die dingen die boven di sijn?

9. Gheve di onder [Gode] ende veroetmoedige dijn sinne onder den ghelove, ende di sel werden gegheven een licht der wijsheit na dat di noot is ende oerberlic.

10. Sommighe menschen werden swaerliken becoort vanden ghelove ende vanden heiligen sacrament, mer dat en is hem niet te betiden, mer meer den viant.

11. Wil niet ontsien, wil niet disputieren mit dinen gedachten noch en wille niet antwoorden totten twivelachtighen des bosen,

+12. mer ghelove den woor|den Gods, ghelove sijn heilighen ende den propheten, ende die scalcke viant sel van di vlien. +117′*b*

13. Het is dicwile oerberlic dat die knecht Gods lijdt sulke becoringhe.

14. Want die viant en becoort niet den onghelovighen ende den sondaren dien hi sekerlic thant besit, mer den devoten menschen becoort hi ende quellet mit menigherhande manieren.

15. Hier om ganc voert simpeliken ende sonder twivelinge totten heilighen sacrament mit oetmoedigher waerdicheit.

16. Ende so wattu niet en conste verstaen, dat beveel sekerlic den almachtigen Heer.

17. God en bedrieghet di niet, mer die wert bedroghen die hem selven alte seer gelovet.

18. Die Heer die wandert mitten simpelen, hy openbaert hem selven den oetmoedigen, +hi ghift den cleynen verstant, hi opdoet die sinne den pueren | herten ende verhudet sijn gracie den curiosen ende den hovaerdigen. +118*a*

19. Die menschelike reden is cranc ende mach werden bedroghen, mer dat waerachtighe ghelove dat en mach niet werden bedroghen.

20. Alle reden [ende] natuerlike ondersoekinge sel volghen den ghelove, niet voergaen noch in breken.

21. Want ghelove ende minne sellen hier alre meest boven gaen ende werken in dit alre hoechste sacrament in heymeliker manieren.

22. God die ewich is ende onmetelic ende van oneyndeliker macht, die doet grote dinghen, diemen niet ondersoeken en mach inden hemel ende inder aerden, ende sijn wonderlike werken en machmen niet ondervinden.

23. Waer dat sake dat die werken Gods alsulc waren datmense lichtelic conde + begripen van menscheliken reden, so en souden si niet werden | ghehieten +118*b* wonderlic noch ontsprekelic. Deo gracias.

Hier eyndet dat vierde boec van *quisequitur*.

Tweede deel

Varianten van boek III

In het variantenapparaat zijn uitsluitend de afwijkende lezingen van boek III genoteerd; van boek I en IV zijn geen andere hss. bewaard, terwijl de varianten van boek II te vinden zijn bij L. Veldhuis, *De eerste Nederlandsche tekstfamilie der Navolging van Christus* (*De alpha-groep*), Nijmegen 1931, 63-101, voor welke uitgave hs. 's-Gravenhage, Kon. Bibl., verz. Kon. Ak. v. Wetensch. 30 als grondslag gediend heeft.

B = Brussel, Kon. Bibl. 4634
C = Brussel, Kon. Bibl. II 2252
D = Brussel, Kon. Bibl. II 2271
E = Antwerpen, Postincunabel W. Vorsterman [NB 2015], ex. 's-Gravenhage, Kon. Bibl. 231 G 30.

Boek III

B C D [ontbr. inhoudstafel]

Cap. I

B [opschrift] Hier beghinnet Audiam quid loquatur etc.
1 *die Heer* B C D E die Heer God.
3 *die in die aderen ..... aen en dencken* B die die inaderen der godliker inruninghe deser werelt niet aen en dencken; *aderen* D auderen [sic]; *die in die* E die dye.
5 *sijn besloten* C worden besloten; *inwendighen* E uutwendigen.
6 *hem* C [ontbr.]; *hemelsche* C hemelsche ende.
7 *si* D [ontbr.]; *ontslaen* B ontslaet.
8 *horen* B C D E horen moghes.
10 *soeke ewyghe dingen* C [ontbr.].
12 *ghewaer* D warachtige.

Cap. II

5 *En* E Ende; *tot mi* B [ontbr.]; *of* B noch; *vanden propheten* B ander propheet; *mer spreke.... alle der propheten* D [ontbr.]; *want* E wat; *sonder die* B D E sonder hem.
9 *uutspreken* C spreken.
13 *dat horen verstandenisse* C dat horen des verstants D E dat horen der verstandenis.
14 *waerheit* C wijsheit; *op dat ic* C op ic.

Cap. III

1 *Mijn kint* B kint mijn D kint mijn [*mijn* met inkt doorgehaald] *philosophien* B D philosophen; *philosophien deser werelt* philosophen woorden.
2 *over te gheven* B te overweghen C D E te overgeven; *Mijn woorde.... over te gheven* E Mijn woorden, mijn geest ende leven en sijn met ghenen menseliken sinnen te overgeven.
4 *ende leerste* D ende du leerste; *leerste ... ewen* E onderwijst ende leert dijn wet.
5 *van beghinne* D van binnen; *Ic.... beghinne* E Ic hebbe geseit die Here heeft die propheten gheleert van beginne; *doef* D dof.
6 *volghen* E horen.

7 *gheer* B D begheerten, C gher; *belove* B C love E ghelove.
8 *die see* C die Here; *waer om* B C D E dat waer om.
9 *ende veel* C in veel; *gheheven* B ghegheven.
10 *ontsietmen* D ontseitmen; *noch* B ende.
11 *leider, leider* B C D E leyder.
12 *so scaemdi* D scaemdu; *Die* D E Si.
13 *horen* B hoerre hope C D E hope(n); *noch en laet* B noch ic en laet [*ic* interlineair bijgeschreven].
15 *devoter* D [ontbr.].
16 *becoringhe* C boeroeringhe.
18 *Twesins* D In twee manieren;
19 *toeneminge* B D E toeneyginghe [in D verbeterd uit *toeneminge*]
om te bidden.... ynnicheit B om graci te vercrigen D E om te vercrigen gracie der devocien.
21 *mi* B ummer.
23 *dan .... seggen* C dan ic segghen kan dair of.
28 *vandinghe* B D E visitacie.

Cap. IIII

Titel. *Hoe.... is* B Hoe dat mit oetmoedicheden ende waerheden voir gode te wanderen is.
2 *van .... menschen* C van aftersprekers.
3 *Ist dat die waerheit vriet* B C D E Ist dat di die waerheit vriet.
5 *ende* C [ontbr.]; *ende .... behouden* C [ontbr.].
6 *begheerten* B affectien.
7 *dat recht* C dat recht is; *voir mi* C voer minen oghen.
8 *in droefheit* B ende droefheit.
9 *een sondaer* C een groet sonder.
11 *vernyeten* C bedroven [op rasuur]; *daer du .... begripen* E daer du di van sals vermeten want du connes begripen; *connes* C moghes.
12 *groot* E goet.
15 *der dingen* C van ander dinghen D E der tijtliker dinghen; *meer* E [ontbr.].
16 *wanderen* D E en wanderen niet; *willen si weten* E willen weten.
17 *curiosicheden* B curiosichet willen.
18 *ontfrucht* D E ontsiet.
21 *mer* B ende; *der noturfticheit* C noottrufticheit.
23 *hi* D E si.

Cap. V

Titel. *Van.... minnen* C Van dat wonderlike werck gods ende der godliker minnen.
1 *mijns* [2de] C mi; *di* [2de] B D [ontbr.].
2 *dattu .... vertroestinge* C dat du mi somtijt vermakes mit dinen troest des ic onwairdich bin.

3 *een gheboren* E enigen geboren; *troester* E troest; *van ewen tot ewen* D van ewicheit tot ewicheit.
4 *Eya, Heer mijn God* C Eya mijn here mijn God D Eya here god.
6 *getroest* C ghestroest [hierachter nog twee doorgehaalde woorden: *ghetroet, ghetroest*]; *vysitier mi daer om* D E visiteer(t) daer om.
7 *vanden passien* B C D E van quaden passien; *begheringhe* C beweghinge [hiervoor een doorgehaald woord: *passien*]; D begeerten; *wel* E [ontbr.].
8 *guet E* groot; *maect* C maect alle.

10 *enen mensche* C enen; *ende verwecket .... begeren* C [ontbr.].
12 *wereltlike* C wairliken; *van alle wereltlike begheerten* D van alle begeerliken; *geen hinder* B gheen hinder en lide.
14 *hy* C [ontbr.]; *hy loopt ende* D hi hoept hi.
16 *mer hi keert hem* D maer hi kiest ende hi keert hem.
17 *minnende* B C D E minne.
18 *Die minne .... arbeit* E Die minne en gevoelt geen arbeit; *begheer* B C D E begheerf; *hoer* E hier.
21 *levendige* C levende; *fackel* E tortse; *daer doer* B D F doer.
22 *wat* B dat.
23 *Mijn God* C Du mijn God.
24 *bereet* B D F breet; *op dat mach leren* B C D E op dat ic mach leren; *des herten te smaken hoe* C des herten hoe [het woord *te* tussen *herten* en *hoe* doorgehaald].
25 *gaen* D gauen; *van groter vuericheyt ende van wonder* C van wonder.
26 *ic sel minen gheminden* B C E ic sel di minen gheminde D ic sal die minne.
27 *minnen meer* D meer minnen.
29 *daer valt hi uut der* B die valt wter.
30 *cuych* B C D E cuysch.
31 *oec .... smaket* D oeck wanneer God haer niet God niet en smaket.
33 *Want het hoort* C want hoe. Hoe hoert [sic]; *op comen* B toe comen D E comen

Cap. VI

Titel. *ghewarighen* C D wairachtigen.
4 *beteringe* B D E becoringhe; *den behendighen raet* E die behendicheit.
10 *daer* C [ontbr.].
4. *somtijt* B C D E somtijt haestelic.
15 *Want du lijdstet node* B D E Want die lidestu node C Want du lideste die node; *verlies* C sonden.
16 *ende di van alre.... der heiligen* B ende di of te trecken van alre ynnigher oefeninghe der heylighen; *nutte* B C D bitter.
17 *saliger lessen* B heyligher lectien D saliger lectien [het laatste woord op rasuur; oorspronkelijk zal hier wel *lessen* gestaan hebben].
18 *van.... sacraments* B D E vander heyligher communien.
19 *ende en* B C D E noch en.
20 *ende onreyn* C onreyn.
21 *aldusdanighe* B C D E aldusdanighe dinghen.
24 *mont* E mont ende.
26 *tenten* D tennen.
27 *broescheit* D crancheit.
starcker dan die eerste C sterker dan si te voren waren.
28 *cume* B quaet [op rasuur] E qualijc.

Cap. VII

Titel. *verhuden D* verborghen.

1 *verhuden* D te verborghen.
spreken B smaken.

3 *dier* D dijnre.

4 *niet en* in B met rode inkt doorgehaald.
ja ... vertragheste B C D ja also dattu dan niet en vertraghes.

6 *alte wel* B C D E wel.
thants B C D E vluchs.
traecheden C crancheiden.

8 *onbehoetliken* B C onbehoerliken.
over weghen B overgheweghen.
10 *vlieghen* B [ontbr.].
11 *gequetst* B ghequelt.
na .... besceidenre lude C na rade der wiser lude.
12 *vol vresen* B vol perikels D sorchelike.
14 *een cleyn verstandenis* C een verstandenisse die cleyn.
15 *di* C [ontbr.]; *min* D E luttel.
16 *of besceydelic* E [ontbr.].
17 *en smaect* E te smaket; *te rechte* B D E te deghen wederspoets E voorspoets.
20 *guet E* groot; *denckes* D danckes.
21 *ontoghen* B C D E ontoghen hebbe; *weder mach comen* B wel weder comen sel.
22 *Ende* D [ontbr.].
23 *dat een* B dan een; *visioen of troests* C visioenen ende of troestes.
24 *inder oetmoedicheit* B C E in ghewarigher oetmoedicheit D in warachtigher oetmoedicheit; *achten* D achten; *gheheellic* E geesteliken.

Cap. VIII

Titel. *inden oghen Gods* C sijns selfs; *Van ... Gods* D Van snoden vermoedinghe sijns selfs E Van snoden verootmoedinghen sijns selfs.
3 *alsoe sel dan dijn gracie* B C D E also ic bin, dan sel dijn gracie.
ewelike D weliken.
5 *alle* C [ontbr.].
6 *ist* .... aensieste D eest dattu haestelic opsietste E ist dattu haestelijcken op sitste.
7 *rassche* D gheringe.
8 *perikelen* D E anxten.
11 *gaven* D E goeden.
12 *starcheit* B C D E onse starcheit.

Cap. IX

Titel. *tot God* .... eynde B tot Gode als tot sijn leste eynde sel brengen weder.
1 *werden* E wesen.
2 *qualic* D E [ontbr].
4 *diet* B D E diet al.
5 *die* B C D E ende; *tot horen oerspronc* B D E tot mi als tot horen oerspronc.
6 *Die cleyne.... rike* C Die cleyne die grote die arme die rike; *ende vriliken* C [ontbr.].
7 *ghewariger* D warachtiger.
10 *daer men* B C D E daermen mede.
13 *boven alle dinc* C in allen dinghen.

Cap. X

Titel. *alsmen.... heeft* B ende die werelt te versmaden.
1 *O .... spreken* B C D E Nu .... spreken Heer.
5 *als* E [ontbr.]; *mi makedes* C makedes; *verre* C verloren.
8 *Du hebste ontfermherticheit* B C D E du hebste ontfermherticheit ghedaen; *genade* C ghenade ghedaen.
9 *Want ten alle* B C D E Want ten is alle; *cloesterlic* E gheesteelijck [sic].
11 *groot* C [ontbr.]; *meer* C [ontbr.] B D groot ende; *ghewaerdiges* B ghewaerdicht hebste.
17 *alle dese gueden* B C D E alle dese dusent goeden.

20 -21 *waerdich .... biste* B [ontbr.].
23 *Het is* C Het si.
24 *sulken* B C D E sullen.
27 *ghewaerlike* D warachtichlijc.
28 *state.... dienstes* C staet des gheests ende des gheesteliken diensts; *state* D scatte; *Gode behaechlic ende die* B C D E Gode behaghelic den duvelen vervaerlic ende alle.
29 *overste* C ewighe; *bliven* C dueren.

Cap. XI

2 *Heer.... dat?* B C D Wat is dat, Heer?
4 *weder du* D E oftu.
6 *voir neemste* D verneemste; *namals* B C D E namaels; *behaghe* B C D E behaghede.
7 *te hants* B C D vluchts; *begheerte* B D E affectie.
8 *op houde* C ophouden sel; *onrusticheit* B D onstuericheit E onstuerheit; *verstroeynghe* D verstoeringhe; *wederstaen* D verstaen; *haestelic* C [ontbr.].
9 *voerwaer* C [ontbr.]; *manliken* D nauliken.
10 *bereit si* D bereit es of si; *bereit si.... ende dattet* B [ontbr.]; *te vreden* B D content E te vreden .... of content; *teghen .... onbehoerlic* E teghen eenich onbehoorlijck dinc.

Cap. XII

3 *gheen contrarie* B contrarie niet.
4 *tribulacien, in* B C D E tribulacien ende in; *gheproeft* C wordes gheproeft.
5 *wel* B D E veel.
8 *liden* C en [sic] D en liden.
9 *zwaerste* B alre saerste [sic] D alre suetste E alder soetste.
14 *daer af* D daer van; *ghenoechten* B C D E die genoechte.
17 *om.... levens* E om een luttel des ghebrekelijken levens wel lusten; *wellusten* C ghenoech [sic].
18 *Sette dijn ghenoechte* E Settet genoechte.
19 *ende ofsnydinghe* E ende in afsnidinghe.
20 *also meer* B C D E also veel meer.
21 *arbeides* B D arbeit C E arbeyde.
24 *di inrunen* B inrunen E in di runen.

Cap. XIII

Titel. *eens* B in; *Jhesu Cristi* B Cristi C D E ons heren.
1 *ende die* D E Ende hi die; *die ghemene dinghen* D E ghemene dinghen.

2 *hem* D hem en; *noch* D [ontbr.]; *onderdanich* E hem onderdanich; *dicwijl weder stribbet* D E dicke wederstaet.
3 *gheven* D te gane E te gheven.
4 *sel* D E mach; *viant* E mensche.
5 *bisten* B C biste D best E sijt.
6 *ghewarige* D warachtighe.
7 *di* D di selven.
8 *over gheves* C ondergheves; *heb my* C ic heb mi E my heb.
9 *mit* C [ontbr.].
10 *du stof .... ende slijm* D E du stof, eerde ende slijm.
12 *onderworpen* E verworpen; *in di leven* B in di selven; *vertreden* E overtreden.
15 *ende lijdsamicheit* B ende lijdsaemliken, D E ende lijdsamicheit ende.

Cap. XIV

Titel. *niet en verheffen* B ons niet en verheffen C niet verheven werden D niet verheffet en worden E niet verheven en worden.
2 *voir* D E in.
5 *die aten der enghelen* B C D E die daer aten dat broot der enghelen; *ghevoecht* B C D E ghenoecht(e); *drave* B spijs D clijen.
8 *dattuse* B C D dattu.
10 *bi* B [ontbr]; *heilige* C [ontbr.].
11 *verbetert ende* B verbetert te.
12 *mer* C ende.
13 *O hoe* C O Here hoe; *ende hoe* C ende; *Hoe .... achten* C [ontbr.].
14 *te wesen* C [ontbr.]; *dan niet ende niet* C dan nietes niet; *afgrondige* D afgronde.
15 *O zee* C O diepe zee; *over zwemmen* C oversien; *daer* D dat; *dan altemael niet* C dan ghebreck.
16 *sculdige* B C D E sculinghe; *der ydelre glorien* E der glorie; *datt* B C D E dat.
17 *diepte* B C D E diepe.
20 *verheffen* B C D E hem .... verheffen; *callinge* E clappinghe.
21 *hoer* C [ontbr.]; *alle die* B C D E die alle.
22 *Want* E Want siet; *ghebreken* E spreken.

Cap. XV

Titel. B Hoe een mensche hem hebben sal in allen dingen dat hi begeert.
1 *tot allen dinghen* B [ontbr.].
2 *ist dijn eer* B isset di eerliken.
3 *so gheeft mi dat* B so gheeft dat.
4 *hael* E trecket.
5 *en is* B C D E en is niet.
6 *weder* E teghen; *die drijft* D di drijft E [ontbr.]; *oec mede* E roock.
8 *over gheven* B overcomen; *begheerlics* E behoorlics; *der herten* C herte. *mi dat altemael* C mi altemael dat.
9 -10 *also alstu witste ende hoeneer du wilste* B D E also als du wilste. Ghif dattu wilste ende hoe veel du wilste ende hoeneer du wilste; vs. 10 ontbr. in C.
11 *alsoe alsoe* B C D E alse.
13 *wende mi ende* D weynde ende.
16 *dat altoes* C E altoes; *ende te willen* E [ontbr.]; *ende best* C ende dat si beest [sic].
17 *volghen* B na volghen; *mit hoer* E haer.
18 *of niet willen* C [ontbr.]; *noch niet anders mogen willen* D noch niet anders en wil moghen; *noch .... of* E noch niet anders en wil mogen oft.
19 *te sterven .... in deser werlt* C die in der werelt sijn te versmaden om dijn wille; *om dinen wille* B D E om dinen willen begheren.
20 *vredighen* B verdraghen.
21 *ghewarige* D warachtighe.
22 *dat is .... goet* C [ontbr.]; *rusten* B C E rusten. Amen.

Cap. XVI

Titel. *ghewarighe* D warachtigen; *soeken* B setten.
3 *so* C [ontbr.]; *dan in Gode* C dan Gode.
5 *onordineerdelike* C onredelike.
6 *Laet .... begheerten* B C D E Laet di die tijtlike dinghen wesen in ghebruken, die ewighe dinghen in begheerten.

7 *enyghen* B ghenen.
8 *is .... ghelegen* E is alleen dijn salicheyt inne ghelegen.
9 *alsulc* E also; *die ghelovige* B C D die goede ghelovighe; *geestelike reyn* B C D E gheestelic ende reyn; *wanderinge* B C D E conversacie.
10 *alle menschelike* B alle menschen C alre menschen.
12 *troester* C troest; *mi bi* C bi mi.
13 *is* B C D E si; *gaerne* D E [ontbr.].
14 *gherechtighe* C rechtverdighe.
15 *du* C dien.

Cap. XVII

Titel. *in Gode* B alleen in Gode.
1 *laet mi mitti doen* C laet ic mitti doen.
2 *voelste* C wilste; *begheerte* B C affectie.
3 *dattu segges* C alsoe du seggheste; *voir* E van; *selven* E [ontbr.].
5 *des* C tis E dat; *totti bliven mach* C in di te bliven; *so make.... behaget* C soe make mit mi als di behaghet.
6 *dattu doeste* C dattu mit mi doeste.
7 *mi gewaerdiges* B C D E di ghewaerdighes mi; *altoes* C [ontbr.].
9 *also* C oec.
10 *welich* B C D E vol.
13 *den doot* D noch doot.
14 *delighes* D wtdoet E versceyt; *uut* B C D E van.

Cap. XVIII

1 *om* C [ontbr.].
2 *vander uren* C van; *nye* B niet [t doorgehaald], C E niet.
3 *veel* C [ontbr.]; *van* E over; *voir leringhe begripinghe* C [ontbr.].
4 *vervollende* E vervuldi; *verduldeliken lide* B C D E mi verduldeliken lide.
5 *is ende* B C D E [ontbr.]; *ende die* C D ende overmits den.
6 *inder ewen* D inder ouder ewen; *sceen* C was; *luden* D menschen; *achteden* E prijsden.
7 *ende inden* C inden; *ende .... behoudenissen* D E [ontbr.].
9 *biste* C [ontbr.].
10 *te volghen* C di te volghen.
11 *lange achter* C [ontbr.].
12 *werden* C wesen.

Cap. XIX

1 *te claghen* C dijn claghen.

3 *gheliken* B rekenen.
4 *brenghen* B C D E brenghes.
7 *scickeste* C schienste [sic]; *lichteliker* C wijslike; *dese dinghe* C alle dese dinghe.
8 *noch* E noch ooc.
9 *ghedacht is* C ghedachten sijn; *hi* D E si; *meer aensiet C* siet aen.
11 *ghewaer* D warachtighe; *of van yement sijns ghelijc* C of van enen anderen yement sijns ghelijc; *onwaerdigen* B C D onwaerdighen mensche; *of .... onwaerdigen* E [ontbr.].
12 *verkiesen* C verkiesen ende; *gevalt* C toe comst [sic]; *hi* E hi al.
13 *liden* E gaen; *si* C is.
14 *ontcommert* C onbecommert.
21 *ghemoeyt* C ghehaet; *is alte salich* B C D E is alte salich mijnre sielen.

Cap. XX

1 *mijn .... belien* C [ontbr.].
3 *starc wesen* B C D E sal wesen; *comt* C mi op coemt.
5 *waen .... bin* C waende somtyt dat ic seker waer; *mi selven* B mi.
6 *siet aen* B C D E siet; *broescheit* C crancheit.
7 *icket* B C D E icker.
9 *moeylic* C moeyghelic.
11 *Vergave God van Ysrael* B D E Vergave God dattu (o) God van Israel.
12 *onsalige* B D E alre onsalichste.
13 *stricken* B C D E stricken ende; *ontbreken* B C D E ghebreken.
14 *hoeneer* D wanneer; *noch ander noch ander* B C D veel ander E noch veel ander.
16 *hieten* B C D E gheheeten worden; *dootsiecten* B C D E doots ende siecten.
17 ende C [ontbr.].
18 *hi* B C E si; *hi* B C E si; *ydel is ende nochtan* B C D E ydel is nochtan *alte* E alte seer.
19 *sommighe* B C D E sommighe dinghen.
20 *Die .... vleyschs* D [ontbr.].
21 *Gods* C Gods niet; *noch* C noch die.
22 *ende hem vlitighen Gode te leven* C ende hem vlieteliken Gode pinen te leven; *heiligher* D E [ontbr.]; *ghewarigen* D warachtegen.

Cap. XXI

Titel. B Hoe datmen in Gode rusten sal boven alle goet ende gaven
1 *ende in allen dinghen* C [ontbr.].
3 *waerdicheit* D waerheit.
4 *ende consten* C [ontbr.].
5 *boven alle verdiente ende begheerten* B C D E boven alle hope ende behoefte, boven alle verdiente ende begheerten.
7 *boven engelen* B C D E boven allen engelen; *boven.... heerscap* B C D E boven alle dat hemelsche heer; *boven dattu* C boven alle dattu.
8 *du biste alleen .... genoech mogheste doen* D du biste alleen die allen menschen ghenoech moechste doen; *du biste alleen die mogenste* E [ontbr.]. *soetste* D scoenste.
10 *niet genoech.... beloefste* B C D niet ghenoech so wattu mi gheefste sonder di selven of soe wattu van di selven openbaerste of beloefste.
11 *ghewaerlike* D waerachtichlic; *alle creatueren* B creatueren.
12 *alre soetste* C alre liefste ende suetste; *O .... minnaer* E O mijn alre soetste ende alder liefste brudeghom Jhesu Criste, alder soetste ende alder suverste minnaer; *ghewarigher* D waerachtegher.
14 *versamenen* B versmaden ende versamenen; *in eenre manieren* B C [ontbr.].
15 *sucht ic* C ducht ende ic sucht.
16 *bejeghenen* D ontmoeten; *trecken* C trecken ende; *also dat .... mach* C [ontbr.].
17 *ontroestinge inder aerden* C troestinghe der airden.
18 *ende troest* B een troest.

20 *come tot* B C D E come tot mi; *make* E maket; *verlosse* E verlosset; *onsalige* B den onsalichen.
21 *of* C noch; *mijn maeltijt* C dijn maeltijt.
22 *eenrehande* D eenre; *vertones* C ons toenste.
23 *en behaget of* C [ontbr.]; *ende* D [ontbr.].
25 *ende die begheerte* C dijn begheerte; *die oetmoedicheit* B C D dijn oetmoedicheit.
26 *aengheroepen* D geroepen.

30 *dinghen* C wercken.
31 *overmids* C ende overmits; *al dingen* B C D alle dinghen.
32 *moet di lof sijn* C si di lof.

Cap. XXII

2 *waerdeliken C* [ontbr.]; *dancbaer mach wesen* B dancken mach.
3 *love.... betalen* D loven noch met dancbaerheeden betalen; *love* E [ontbr.].
6 *Ende* D [ontbr.]; *veel* D veel meer.
7 *Die gheen* E Die; *meerre ende* C [ontbr.]; *hem minst* C hem selven dat minste.
8 *die alre snootste* D E die alre quaetste snoetste.
10 *dine gaven* B dine gracien ende gaven; *mildeliken* D [ontbr.].
12 *wat* C D wat dat; *oerbarlic* C orberlicste; *waer* B C D *waer om*; *waer dat dese min heeft* C waer om dat du dese min gheveste; *behoort toe* C hoert; *te onderscheyden* B te ondersoeken of te onderscheyden.
13 *Waerom E* Daerom.
14 *daer of* B C D E daer; *noch* B C D E of.
15 *tot versmadenisse* B D E ende versmade; *Want .... uutvercoren* D E Want du God, die armen ende die oetmoedighen ende die versmaden van deser werelt di uutgecoren hebste.
16 *hebste* C sijn.
17 *versmadenisse .... omhelseden* B versmadenisse om den naem Gods te liden ende dat die werelt versmaet, dat omhelseden si; *te liden.... versmaetheit* C te liden ende dat si die quaetheit leden ende die versmaetheit; *ende... begheerten* E ende dat die werelt vreeset, omhelseden si met grooter begheerten.
18 *Heer* D E [ontbr.].
19 *te vreden* C wel te vreden; *ghetroest* C wel ghetroest.
20 *ende content* D content.
21 *ghegeven* B ghegheven of ghedaen.

Cap. XXIII

2 *horen* E wesen.
4 *altoes* C altoes liever.
6 *gheheelliken* C [ontbr.].
7 *in gaet* D in gaet in.
9 *overvloedich van* D E overvloedich inder.
11 *ontvredet* B C D E onghevredet.
13 *sijt in mijn hulpe* B siet in mi.
17 *di te betrouwen* D E in di te betrouwen.

Titel. *om* B voir; *des ghemoets* E des herten.
18 *O guede Jhesu* B O Heer, guede Jhesu.
20 *Ende* D E [ontbr.]; *uutvechte* C verdrieft; *gheschien ende* C werden; *luden* C hem loven.

21 *stadicheit* B ghesaticheit.
22 *mogen* D moeten.
23 *guede vrucht* B D E guede vrucht ende die alre beste vrucht.
26 *alle dingen* B C D E alle ander dingen.

Cap. XXIV

2 *Volghe E* Du volghe.
4 *antwoerden* C verantwoirden; *mit enen yghelikeN* C om enen yghelikeN; *wat* C [ontbr.]; *strecket* E stercket.
8 *vrienscap* C vrienscap te hebben; *Ende* E ontbr.
10 *coemste* B toecoemst.

Cap. XXV

Titel. *ghewarighe* D warachtighe; *profijt* B voirganc.
1 *Kint* C Lieve kint; *vrede* C minen vrede; *also als* C als hem.
2 *warigen* C D E warachtighen.
4 *mine stemme* C mijn.
5 *Heer* B D E [ontbr.].
6 *segste* C spreckeste; *dattu mi alleen behaghes ende* C [ontbr.].
7 *wesen* D worden.
8 *stede* B C D state.
9 *vermoede* B C D E vermoede di; *als .... verneemste* C alstu ghenen wederstoet en ghevolste of en verneemste.
10 *groots* C [ontbr.]; *ende soeticheden* C [ontbr.].
11 *ghewaer* D warachtighe; *volmaectheyt* D volcomenheit.
12 *Waer in dan, Heer?* C mer inden here.
14 *overwegen* E overgheven.
15 *als* [2de] C [ontbr.].
16 *ende inden* C [ontbr.]; *des vreden* C [ontbr.].
17 *dattu .... jubilacien* B D E dattu anderwerf in vrolicheit mijn aensicht selste sien; *waren* E ghewarighen.
18 *moghelicheit* E moghentheit.

Cap. XXVI

Titel. *vryen* D vrients; *bet verdient* B meer vercriget.
2 *opdat ic* C opdat; *ende van .... geworpen en werde* C [ontbr.].
3 *ic wil* B C D E si wil.
4 *onuitsprekelike soeticheit* C onsprekelike schoenheit ende soeticheit; *die mi vander* D E die vander.
5 *Mi .... verwinnen* B Mi niet en mocht verwinnen; *ende die werlt* D E ende en laet die werelt; *en moet* D E [ontbr.]; *dat vleysch* B dan vleysch lichticheit; *blijscap* C tijt; *die duvel mit sijn listicheit* C des duvels listicheit.
8 *alle* E [ontbr.].
9 *voetsel sulke* B C D E alsulke voetsel.
10 *en is niet* B en sijn niet.
11 *di* C [ontbr.]; *niet seer* C niets te seer.

Cap. XXVII

Titel XXVI B C D E XXVII; *overste* D alre overste; B Hoe dat die verburgen minne die een mensche tot hem selven heeft alre meest oftrect vanden oversten dingen.

1 *het is di noot* D E Tes noet; *niets niets* B D E niets niet, C niet.
2 *dijns minne* B D E dijns selves minne.
4 *puer ende sympel* B D E puer simpel.
5 *En* C Ende en, *ongeoerloft* B niet gheoerloft.

6 *of* C noch.
9 *daer of daer* B daer; *Want* C [ontbr.]; *ghebrec* C [ontbr.]; *wert ghebrec* E wert ghi gebreckelijc.
11 *vanden* C [ontbr.]; *liden* C lidet; *werlt* C tijt.
12 *ghebreket* C daer ghebreket.
13 *staen* C [ontbr.]; *ghewarighen* D warachtighen; *ende niet* B C D E mer niet.

Titel *ghebet*. B Een gebet om dat herte te suveren ende om hemelsche wijsheit te verwerven D Een ghebet om wijsheit ende reynicheit des herten te vercrighen; *ende* C [ontbr.]; *suveringhe* E reynicheyt; *wijsheit* E wijsheyt te vercrigen.
15 *mi* C [ontbr.].
16 *getogen* B C D E ghetoghen werden.
17 *geesselinghe* E pijninge.
18 *dit* C dese dinghe.
19 *O Heer* E O lieve Heer; *ende te vinden* C ende di te vinden; *boven al* B boven alle dinc.
21 *smekender* D E [ontbr.].

Cap. XXVIII

Titel. XXVII B C D E XXVIII.
1 *onwaerdelike* B cranckeliken C D E gramlike; *of* E dat
2 *qualiker* C quaests [sic].
5 *want of si* C want si; *betalen* B C D E becallen; *wel* B veel.
6 *gewarighe* D warachtegen; *gewaer* D warachtighe; *si* B C D E die; *in* E met,
7 *ghebruken* B hebben ende ghebruken.
8 *ende.... sinnen* C [ontbr.].

Cap. XXIX

Titel. XXVIII B C D E XXIX; *ende loven* B [ontbr.].
1 *O Heer* C O mijn God ende mijn Here; *woudes.... comen* C woudeste laten comen op mi. E op mi wouden laten comen.
2 *dier* B der D E daer.
3 *des lidens* B C D [ontbr.].
4 *nu* C mijn.
5 *ic dan* D dan ic.
6 *wat ic mach ic* B C D E wat mach ic; *menscelkijn* D mensche; *ende waer* B waer.
7 *o God* B o mijn God.
8 *wel* C wat; *beswaert* B benauwet.
9 *Vergave* D E Gave; *overga* C overghinghe; *ende beter* B C D ende het beter worde.
10 *dijn ontfermherticheit* D doer dijn ontfermherticheit [*doer* later toegevoegd].
11 *Ende* C [ontbr.].

Cap. XXX

Titel. B Van die godlike hulp te begeren ende hope gracie weder te vercrigen.

1 *gheve* D geeft.

4 *dattu* B D dattu mi C E du mi; *Want .... biddes* C Want eer du mi salichlicken ende ende [sic] aendachtelic biddes; *in* C mit.

5 *dat ic ben* B wat ic ben; *verlosse* E verlosset; *sonder mi en niemant* B C D E sonder mi en is niemant.

6 *dinen* B E dinen gheest D dinen troest des geest; *vergader ... ontfermhertichеit* C vergader te hant weder starc in lichte mijnre ontfermherticheit; *alle dinc vermake* E alle wedermake.
7 *swaer* D te swaer.
10 *cureren* D E gesont maken.
12 *Ende* C [ontbr.]; *die ghescien* C die di gheschien.
14 *onmogheliken* B C D E moghelic; *te werden inradinghe* B C te worden tot inradinghe D geworden tot inradinghe.
15 *bedrieghe* B D bedrieghet; *mit minne* D met waerachtigen minnen.
18 *ic* B ic di.
21 *also* C in; *overgaen* B ontgaen.
22 *enen tijt* C [ontbr.]; *totten rike der hemelen* B totter rike Gods.
23 *di* C [ontbr.]; *andere* C [ontbr.]; *mine* E [ontbr.]; *dan .... hadt* E [ontbr.].
24 *gedachten* B dingen; *het seer* B C D E het is seer; *oerberlic* C arbeydelic; *ghelaten* C ghevonden.
25 *weder gheven* B weder nemen.
27 *aensende* B toeseynde.
29 *nymmermeer* D E [ontbr.]; *druckeliken* D E druckelic niet.
30 *Ende .... achten* C Ende wanneer dat coemt dat suldi achten.
32 *niet tot ledicheit, mer tot arbeide* C [ontbr.]; *gedoechsaemheit* D verduldicheit.

Cap. XXXI

1 *dat* B C D E daer.
5 *hi* E [ontbr.]; *sien* B C D E sie.
6 *dat yement* C dat hem yement.
7 *veel* B C D E luttel.
8 *opheff ende* B C D E [ontbr.].
9 *verheven van* B C D E verheven ende van.
10 *onder legghen* E inder aerden liggen; *dat ongemeten* B C D E dat enighe ongemeten.
11 *dat en is niet* D [ontbr.].
12 *een* B C D E eens; *een verlichten* D E eens verlichten mans; *eens gheleerden* D eens geleerden clercs.
13 *arbeidelike* C [ontbr.].
15 *pijnt* E acht.
16 *wattet is* C wattet is ende; *ende schynen* C ende het schijnt, *meerre* D E [ontbr.]; *verganclike.... snode* B C D verganclike ende snode dinghen; *ende snode* D [ontbr.]; *nauwe* D [ontbr.].
17 *werken* E gebreken.
19 *alle* D onse.
20 *begheerte* B D E affectie C begheerten; *seer besmit is* C besmit sijn.
21 *des* C eens.
22 *mer uut* C mit.
23 *scoon* E [ontbr.]; *starc si* B starc si, rijc.

Cap. XXXII

Titel. *van* [2de] D E [ontbr.].
2 *omlopen* B oplopen.
4 *een cort* E een cleyn cort; *ende een volmaect* C [ontbr.].
4 *ende du suls .... ghiericheit* B [ontbr.].
5 *verstaen* D [ontbr.].
7 *di* B [ontbr.]; *meer* E te meer; *ende ten minsten C* ten minsten.

8 *tot minen wille* E om minen wille; *seer wel* D seer.
10 *treden* B C D E tredet.
13 *gewaer* D warechteghe; *oec niet* B C D E niet.

Cap. XXXIII

1 *begeerten* B D E affectien; *ende .... ander* C want si wert lichtelic verwandelt in een ander.
2 *vlitich* E willich.
3 *Mer boven alle* E Mer over al boven alle; *of wat side* B C D E van wat side; *die winde.... waeyen* E die windt.... waeyt; *ende begheerden* C [ontbr.].
4 *onbeweghet* B D E onbeweghelic C onbewelic [sic].
6 *Mer.... gemaect* C Mer in veel dinghen wert dat oghe der puerheit andacht doncker gheworden [sic]; *bejeghent* E behaget.
7 *Want* E Ende.
9 *ende het boven .... gestuert worde* B D E ende het is boven alle wandelbaerheden tot mi waert te stueren.

Cap. XXXIV

2 *mer den minnende* C mer dien minre; *mint* B D E minnen of die dinghen die inder werelt sijn; *O .... mint* E O smakende ende soetste woort, mer bemijnde woert, niet die werelt of die dinghen die in de werelt sijn.
6 *Du doeste* C Dit doet; *ende mach* B C D E en mach; *langhe* C [ontbr.].
9 ontbr. in C.
10 *want .... ghevonden* B want daer wort veel ydelheit ende die doot ghevonden; *ydelheit* D idelheiden ghesmaket.
12 *smaket* B C smaken God D E smaket God; *ende watmen guets vint* D ende wat si sien goet wesen E ende wat si goets vinden.
13 *ist ongelijc* B C D E ist onghelijc ende seer onghelijc; *den creatueren* B D E der creatueren, C der creatueren der ewigher wijsheit; *ongescepenen* D E ongemeten.
14 *overclymmende* C make overclymmende; *doergaende* B ende doer gae.
15 *Make suver* E Maket suver, maket blide; *in* C mit.
18 *volcomelike* [1e] B C D E altemael.
19 *rustich wesen* B rusten.
20 *beroeringe* B becoringhe.
21 *Stoer* B Stuer; *die stride* B te stride; *quetsen* B quetse; *dat .... craft* E dat striden wil; quetse in dijnre cracht.

Cap. XXXV

3 *over* B C D E over al.
5 *overliden* E overleyden.
7 *leven* B tide; *so* B C D E hoe.
8 *tot veel rusten* C totter rusten dijns vleysches; *tot lijdsaemheit* B D E tot groter lijdsaemheit.
9 *ghewarigen* D warachtighen.
10 *ende becoringhe, moeynisse* C ende becommeringhe, becoringhe; *versprekinghe* B C D E versprekinghe, berispinghe.
14 *ende groten ontroest* C ende menighen groten ontroest E [ontbr.].
15 *die pijnlicheden* D E die pijnlike pijnlicheden.
16 *cume* B [doorgehaald en vervangen door] nauwe E qualijck.
17 *mistroesten* B C D E mistrouwen.
18 *wedergelden* C wedergheven.

Cap. XXXVI

1 *di .... ontsculdich* E di onsculdich kent.
3 *callen* E seggen; *gelove* E glorie.
5 *te behaghen* C ghenoech te wesen ende te behaghen.
6 *noch niet* D ende niet; *verbieden* C E verbeiden.
7 *ydel ende* C ydel.
9 *openbaert* B C D E verschijnt.
11 *mit onrecht* D met onrecht hinderen.
12 *Heb du* C Hebstu altoes.
13 *dijn croon niet* D dijn croen.
14 *te gheven* D weder te gheven.

Cap. XXXVII

Titel. *vryheit des herten* B puyerheit des herten C des herten vrede.
2 *enige* E eenige eygen; *du selste altoes winnen* E du selste verwinnen.
4 *sel ic mi* C sal mi.
5 *als inden groten* C als in groten dinghen.
7 *eyghenscap* D E eigen wille.
8 *alstu* D also als du; *claerliker ende also* B C D E claerliker, also; *te meer winnen* B te meer selstu verwinnen; C te meer salstu mi minnen; D te meer salste winnen.
10 *ten eersten altemael* B C ten eersten mael D ten eersten altemael [vóór *altemael* het woord *mael* met rode inkt doorgehaald].
11 *daer eerst* D dat ierste; *verenige* B C D E vereninge.
12 *noch* B C D E [ontbr.]; *seg ict* B segghen wil [sic; ls. *wijt*?].
16 *Jhesum* C [ontbr.].

Cap. XXXVIII

Titel. *inwendigen* B uutwendigen.
1 *in alle uutwendige* C E in uutwendige.
2 *Mer wes* E Ende weest.
3 *meer* B C [ontbr.].
5 *aensien* B C D E die dese verganclike dinghen aensien; *mit enen luchteren oge* B mit enen luchteren oghe ende die hemelsche dinghen mitten rechteren oghe.
6 *tot wel te dienen* C tot veel duechden wel te dienen; *van Gode* D E [ontbr.]; *rusten* B oversten D gherusten E rustenden.
8 *haeste hem* B vloech D vloe E vloot; *verlichten* C ontbinden.

Cap. XXXIX

Titel. *becommernissen* B onleden of bootscap.
3-4 B C D E hebben de volgorde van Kemp.
3 *aendacht* B C D E ghedacht.
4 *die toecomende dingen* B C D E die toecomende aenvalle der dinghen.
5 *begheerten* B D E affectien.
8 *dach ende nacht* E nacht ende dach.

Cap. XL

3 *tegen setten* B yeghen segghen.
4 *dencken ende seggen* D dencken of seggen E seggen ende dencken.
6 *ende rechtverdich* C [ontbr.]; *wel* C [ontbr.]; *scickende* B scickeliken.
8 *helpen* B [ontbr.]; *also sterken* B E also seer stercken; *in di so* E in di alleen.

10 *of* C van.
11 *ydelheit* D idel; *ongestadich* B D onstantachtich.
14 *warachtigher E* warigher.
16 *ghewaer* D warachteghe; *setten* B C D E hebben.
17a B C D E Dijn naem moet gheloeft worden, niet minen naem; dijn werken, niet mijn werken moet groet ghemaect worden.
19 *dan* D doen.
21 *sotheit* D soetheit.

Cap. XLI

4 *mit recht* C [ontbr.].
6 *si* B C D E [ontbr.].; *lof ende eer* E lof, eere.
7 *ende altemael.... wesen* E [ontbr.]; *ende stadich* C [ontbr.]; *di* B mit di [*mit* later toegevoegd].

Cap. XLII

Titel. B Hoe datmen inden mensche geen vrede setten en sel.
2 *soe en salt .... stervet* C so en sel di niet bedroghen worden van dinen vrient noch niet bedroeft waen hi van di scheit of dat hi stervet; *of hi* E of dat hi.
5 *altoes* D alsoe; *alsulker .... menschen* E [ontbr.]; *begheerten* B D affectien.
6 *veel* E [ontbr.]; *verre scheit* E versceyt; *aertscen* C menscheliken.
7 *hi op* D hi oeck op; *selven* E [ontbr.].
12 *of hoe cleyn* C ende hoe cleyn.

Cap. XLIII

Titel. B Hoemen doen sal tegen ydel ende wereltlike conste.
2 *beweghinge* B D E compunctien.
3 *schynen* C schinen dan ander lude.
4 *ondoechden* B oude doechden.
5 *altoes* C [ontbr.].
6 *clare* B C claerre D claerder.
7 *veel* B C D seer.
9 *der* E alder; *eenre ygeliker* E een yeghelijcke.
10 *argueringe* C argumenten.
12 *suspicien* E opinien.
13 *die die* E die.
14 *inrelike* D rekelike E innichlike.

Cap. XLIV

Titel. *uutwendigher* E inwendiger.
2 *voir bi gaen* D verbi gaen laten.
5 *die tijtlike dingen ende tijtlike scade* B C D E tijtlike schade; *men loopt ende men arbeit* B men arbeit ende loept; *cume* E qualic.
6 *vroemt* C vordert.

Cap. XLV

Titel. *ende* D [ontbr.]; *van lichten van* C D E van lichten val; *ende .... woorden* B ende datmen lichtelic valt in woerden.
6 *Want* D [ontbr.].
7 *behoedelic* C voerhoedelic.
12 *gesmaket* D gemaect.

13 *beroeren C* bedrieghen.
14 -15 *wie can.... quetsen* B wie can toe toecomende quade voerhoeden Ist dat die voersienighe dinghen quetsen D [als B, maar]: die toecomende quade dingen E die quade toecomende verhoeden. Ist dat die voorsiende dingen quetsen. C [heeft hetzelfde hiaat als het Leidse hs.].
19 *die waerheyt* E een waerheyt; *noch.... worden* B noch die niet bedroeghen en moeghes worden.
20 *alle menschen is* C D alle menschen sijn; *also datmen.... gheloven mach* B also dat men te hant nyemant gheloven en mach.
21 *sijn vianden* B sijn sijn vianden.
22 *mijnre* E meerre.
23 *mensche* B C D E mensche, weest voerhoedich.
24 *bat* B verboet of bat; *dat hi my bat te zwygen* D E [ontbr.].
26 *my* E [ontbr.].
28 *O hoe guet* B O Heer hoe goet; *van anderen* B C D E van anderen menschen, *dat* D [ontbr.]; *vercallen* E verclappen.
29 *di Heer* D ende di Heere; *in sienre* C sijnre.
30 *inwendicheit* B C D E inwendicheit ende wtwendicheit.
31 *O Heer seker* B E O hoe seker; *die dinghen* B [ontbr.]; *des levens ende vuericheit* C [ontbr.].
33 *wert* B is of wort.

Cap. XLVI

Titel. *dat men in God sel hebben* B in Gode te hebben; *wanneer* D E als.
1 *vasteliken* B volstandeliken.
2 *den steen* B C D E den steen niet.
3 *di* (1ste) D [ontbr.].
4 *lides* E onderhout.
6 *oersaken* B D E omstandinghe; *selven* B C D E [ontbr.].
8 *gewaer* D waerachtich.
10 *qualiken of* B C D E qualiken ende; *datmen* C datmen van di; *versieren* C visieren; *dat altemael .... ende du* B [ontbr.]; *dat altemael* C altemael dat; *oec* D [ontbr.].
12 *in mi* B mi nu.
14 *dat woort uut ghegaen* E ist voort ghegaen.
15 *beide* D sy beide.
21 *dencken* E gedencken; *aensicht* D E aenschijn.
22 *so* D [ontbr.]; *loefliken gehouden wert C* loefeliken ghevonden wert ende ghehouden.
23 *broecheyt*, B C D E broesheit.
25 *gracie* D gracie ende.
26 *dijn overvloedige ontfermhertícheit* C dijn overvloedicheit ende ontfermherticheit; *donckere* E dunckende.
27 *dijn ontfermhertícheit* D die ontfermherticheit.

Cap. XLVII

Titel. *Hoe.... liden sijn* B Hoe datmen alle swaire dingen liden sel.
1 *di* D u.
5 *ophouden* B D E cesseren.
6 *lydet* E ghaet.
8 *vryliken* E manliken; *alle deser* E alle deser dinghe.

11 *Noch du en selste* E Noch en sulstu; *roepen* E segghen; *Och* E Wee; *is verlanghet* E die is nu vele verlanghet.
12 *het sel* E het sal oock; *anxvoudicheit* B C D anxtvoudicheit E anxtvuldicheyt.
13 *begeerten ende* B C D E [ontbr.].
16 *di dien* B D E di diep C [ontbr.].
17 *Ende* E En.
19 *Siet ic* D Siet ende ic; *bliven* C verbliden ende bi mi bliven E verbliden.

Cap. XLVIII

4 *mit.... claerheit* C mit ewigher bliscap ende mit blenckender claerheit.
6 *droefnisse* C druckenisse.
7 *mit veel sonden besmet wert* C mit veel bangicheiden bestrijcket wert ende mit veel sonden besmit; *wert* D wort ende.
8 *belast* B versleten [dit woord geëxpungeerd en vervangen door] geproeft D versleeten; *mit weelden* C mit veel weelden.
10 *dijns alleen* B alleen dijns.
11 *warigher* D warachtiger.
12 *een vaste vrede* B een vaste; *van binnen ende van buten* B C D E binnen ende buten
15 *groot* C [ontbr.].
18 *inrelike* D E inwendeliken.
19 *ende die ongestorven .... verdrucken mi* B C D E mer die tijtlike dinghen ende die onghestorven passien verdrucken mi.
20 *wil* E [ontbr.].
22 *over dencke* C dencke.
22 *of en ofneyget niet* B C D noch en afneiget.
24 *neder worpen* B verwerpen.
28 *verstroeyt* B verstoert ende verstroyet C verstoert D [heeft eerst, met rode inkt doorgehaald, *verstoert* en daarna] verstroeit.
29 *ghedragen* B ghedreven.
30 *daer dat is* E [ontbr.].
31 *dat dinc* E [ontbr.]; *bejeghent* E beweghet.
32 *Waer* E Maer; *openbaerliken geseit* C ghesproken.
33 *van* E om.
35 *verbeelt* E ghedeelt.
37 *dencke* B C D hoer; *als sulke* B C D E alsulke.
38 *te gaen* B D E te gaen die der naturen ghewelt doet.
39 *vuerich ende een* B [ontbr.]; *enghelsche* B enghelen C hemelsche.

Cap. XLIX

Titel. *die stryden* B C D E den genen die striden.
1 *wandelinge* D veranderinge; *so ontfange* B C D E ende ontfange; *mit* B D E in C [ontbr.].

3 *Noch* E Want; *di tot t.* C die t.
4 *dat* [2de] E [ontbr.]; *clymmet* E licht.
5 *sommige* B C D E sommiger; *begeerten* B herten ende begheerten.
6 *mer* E noch.
8 *dat* [1e] E daer; *dijn* E [ontbr.].
9 *Ende en* D En; *seltuse* D saltu die.
10 *ghestadige* B stridinghe.
17 *moetste* C mogheste.
19 C [ontbr.]; *mit wil* E by wijlen.

20 *slaen* E achten.
22 *menschen* C luden.
23 *niet niet* B C D E niet.
25 *in veel* C in veel ander; *ghetrouwe* C [ontbr.]; *versaken* C versaket.
26 *alleen in* C alleen; *ghevonden* B gheboden; *die .... oerberliken* C die di onoerbarliker ende mi oerbaerliken; *mi* E min.
28 *seer* C [ontbr.].
30 *ende mogheste* B C D ende al dattu moechste.
31 *alle rijcheit des guets* B C D E die rijcheit alles guets; *te verbliden ende* B C D E [ontbr.].
33 *niet* D niet quaets; *mer* B D E mer alle; *daer* D daer toe.
34 *Daer .... versmaetheit* C E Daer sel ic weder gheven glorie voer die versmaetheit *versmaetheit* B D smalicheit E smadelicheyt.
37 *tguede* C god; *pijn di* C pijn; *te vervolgen ende* B C D E [ontbr.].
38 *laet die* B laten C laet D E laet hem.
39 B C D E Du selste begheren dat God altoes in di worde gheeert, het si overmits dat leven of overmits die doot.

Cap. L

Titel. *een ongetroest mensch* D E een mensche ongetroest.
1 *ewelike* E inder eewicheit.
2 *of in yement anders* C in di ende niet in enich anders.
3 *anders* B [ontbr.]; *sonder verdiente* D sonder sijn verdiente.
5 *aenstaende* D anstotende.
8 *also du* C also du di; *mer meer .... worden* D [ontbr.]; *ghebughet* E gheweghet.
9 *ghisteren ende eer ghisteren* B als ghisteren; *Want .... eer ghisteren* C Want hem en is nu niet als ghisteren ende eerghisteren.
12 *nu* B mi; *leven* D bliven ende leven; *mochte* B soude.
13 *vernedert* D ende vernedert; *ghebrake* B ghebroken.
16 *ende voirsichticheit* B C D ende dijn voersienicheit; *ende gesciet* B C E en gesciet.
17 *opheffinge* D E oefeninghe; *mach wechwerpen* B mach wech doen ende wech werpen.
19 *oec* C [ontbr.]; *bosen* E onrechtighen ofte boosen.
20 *mi in* B C D E [ontbr.]; *in sendende* C in sende.
21 *daer en is* D daer es; *du leydste* B D die leidste; *medicus* E medicijn.
24 *stivicheit* D stoutheit.
25 *pleghes* B C D E pleghes te doen; *al tot dinen wil* B C D E tot allen dinen wil.
26 *ende al dat in mi is* D E in alle dat mijn is; *het is* E want het is.
28 *ghesciet* B ghesciet is.
29 *voerganck* B D E voertganc; *dat die* B dat mi die.
30 *noch* D [ontbr.].
31 *dat te weten* B C D E dat te weten is; *dat te loven dat di* C dat te loven dat te loven is ende di.
32 *gheven en moet* D E en moet gheven; *noch gheen .... menschen* B noch en gheen sentencie gheven na den horen der oren der onwiser menschen.
33 *ghewarigen* D warachtighen.

34 *alleen van dese sienlike dingen* B C D E alleen dese sienlike dingen; *ende* C mer.
35 *een* B D E een mensche.
36 *bescaemt* B bescempet.
37 *die oetmoedige Franciscus* B C E die oetmoedighe heilighe Franciscus D die heilige oetmoedige vader Franciscus.

Cap. LI

Titel. B Hoemen oetmoedige wercken doen sel, alsmen gebreket vanden oversten dingen; D Hoe datmen oetmoedighe werken oefenen sal, als gebreket van hogen dingen; *cleyne* E [ontbr.] *'vervolgen* E oeffenen.

1 *in hoghen graden* B in hopen ende grade.
4 *onderlaet* E aflaten.
5 *in gueden werken* B in goeden; *die hemelsche* D dijn hemelsche; *contemplacie* B visitacie.
6 *dorricheit* B droefheit; *ghevandes* B D E ghevisiteert C gevandet.
7 *uutwendigen* B inwendigher.
8 *uutspreyen* B uutspreken; *velde* E weelde; *ghebreden* D gevreden.

Cap. LII

Titel. C Hoe hem een onghetroest mensche hem offeren sel inden handen Gods; *pinen ende slaghen* B slagen ende pijn te liden; *mer meer pinen* D maer pine.

1 *vandinge* B D E visitacien; *daer om* B daer.
4 *ghewarigher* D warachtigher.
5 *hebstu* B te hebben.
6 *en is.... troest* C [ontbr.]; *als der menschen* D als menschen.
7 *hemelschen* C [ontbr.].
8 *ic yet* B ic ye yets.
9 *want* C [ontbr.]; *waert* E waer.
11 *ende mi* B C D E noch mi; *dinen* E die.
14 *o Heer* B C D E o Heer ic heb ghesondicht.
16 *berou* E betrouwen; *vernedere* D verneder hem.
17 *ghewarighen* D warachtighen; *ongeure* [hs. ongevre] B C D E onghevrede.
20 *ghedwoghen* E gewasschen.

Cap. LIII

Titel. B hoe datmen die gracie Gods niet mengen en sel mit aertscher wijsheit.

8 *begeerte* B D E affectie.
9 *die* E [ontbr.]; *hevet* E te hebben; *en begrijpt dat* E [ontbr.].
10 *waerlic* D waerachtelic.
na by sijn C bi sijn na; *te wachten* B wachten.
11 *dy B D E* di selven C [ontbr:]; *lichteliken* C D lichteliker.
12 *zeghe te vechten* E te triumpheren.
13 *dat is* C dat; *reden reden* B C D E reden; *dat is.... ghehoersaem si* B E dat die sinlicheit der reden mi in allen dinghen ghehoersaem si; *waerlic* D waerachtelic.
14 *manlike* E naulijke; *verderves* C verborghes; *materilike* C matelike.
16 *so sel* C so sal di.
17 *uut te gaen* B C D wt en gaen; *noch .... gaen* E [ontbr.].
18 *begheerten* B D E affectien; *dat hi* B C D E dat hi gheenre.

Cap. LIV

1 *nauwe* B D cume.
2 *woorden of werken* C werken of woerden.
3 *ende trecter veel* D ende veel trecter veel; *verwint* B vint.
4 *simpeliken* D simpeliken ende; *ghedaente* D ghedachten ende gedaenten; *dat si oetmoedeliken* C God.

5 *mit wil* E niet willich.
6 *si minnet* E si bemint seer; *te leven altoes* C altoes te leven; *si bereit* E si is bereyt.
8 *of* C E ende.
11 -12 Het slot van 11 en het grootste gedeelte van 12 ontbreken ook in C D E. De ontbrekende woorden alleen in B [Natuer ontsiet confusie ende versmadenisse,] mer die gracie verblidet haer om die naem Jhesu versmadenisse [te liden].
13 *omme vattet* C ommevamghet [sic].
15 *versmaet* B vereyset.
16 *in oetmoedigen ende in simpelen dingen* B C E in stapelen ende oetmoedighen dinghen D in simpelen dingen ende in oetmoedighen dinghen; *mit* E in.
18 *noch.... dingen* D E [ontbr.].
20 *sonde ende* B D E [ontbr.] C sonde; *te vreden* E content.
21 *omlopinge* B oplopinghe.
22 *versaket* C versmadet; *uutlopinge* C oplopinghe.
24 *sienlike* E sinlike.
26 *si en begheert niet* B si en begheert niet meer.
27 *toe lachet* B D E wreket mitten; *mit haren gheliken* C in hoirs gheliken.
28 *vianden* B C D E vrienden; *waer* B C D E ten waer.
30 *toetroest* C troestet D [eerst een geëxpungeerd *toe,* dan] troest; *den soen Gods* E den Gods sone.
32 *Die gracie* B D Mer die gracie; slot van 32 ontbr. in het Leidse hs.; het luidt in B C D E si strijt ende argueert voer haer selven.
34 *weder brenghet alle dingen* C brenghet alle dinghen weder; *hoer selven* C hoir; *si en kijft.... die ander* E [ontbr.]; *hoer sentencie C* die ene sentencie.
35 *ondervinden* C onderwinden.
36 *off* C ende.
37 *coenheit* B D E toenbaerheit; *warachtich* B D E waerdich; *loven ende te verwonderen* B C te loven ende te verwonderen te verberghen D te loven ende te verwonderen te begeren; *ende in allen* B in mi alleen; *ende ende* B C D E ende; *ende .... ere* C ende Gods eer ende lof.
39 *optrect* B E opheft; *die van* B C D E ende die van; *enen geesteliken* D enen geesteliken mensche.
40 *meer nyewer vandinge* B D met niewer visitacien E meer met visitacien; *weder gheformeert* B weder reformeert.

Cap. LV

Titel. B Vander gebrokenheit der naturen ende vander cracht der godliker gracien; *ghebreclicheit* D gebrelicheit [sic]; *maticheyt* D [eerst, rood doorgehaald, *meticheit,* daarna] mechticheit E machticheyt.
1 tot .... tot [2de] E [ontbr.]; *die du* B D die du mi; *sielen* B C D E [ontbr.]; *tot* D na.
2 *weder sprekende* E weder seggende; *ten sy dat sake* B C ten si; *mi bi sta mijnre herten vuerrichlike in gestort werde* B E mi bi stae mijnre herten vuerichliken in ghestort C mi bi sta ende in mijnre herten vurichliken in ghestort worde D mi bi stae in mijnre herten vuerlichlic ingestort.
3 *joget* D E joncheit.

4 *die natuer* B die selve natuer.
5 *inder* C onder die.
6 *al om bestort* B die al om bestort is; *des guets ende* C des goets; *tusscen waer ende valsch; wat dan dat si* E der waerheyt ende valscheyt al is dat sake dat si; *der ghesontheit* C die ghesontheit.
7 *die reden* C der reden.

9 *wederstoet* E stoot.
10 *die den* C die dien; *ende ic claerliken* B ende claerliken
12 *niets niets* B D E niets niet C niet.
14 *welsprekenheit* E schoon wtspreken; *sonder dijn gracie* C sonder dijn gracie of minne is; *yet* (vs. 14) .... *der natueren* (vs. 15) D [ontbr.].
15 *gave* D eigen gave C een teyken ende een eyghen haven; *edeliken* E [ontbr.].
16 *vermoet* E vermoeit.
18 *veel* C D [ontbr.].
19 *Com* E Coemt ende; *neyghe di* B E dael D daelt di.
24 *bedruckenis* D druckenisse; *een ofhaelster* D ende afhaelster.

Cap. LVI

Titel. *Hoe* B D Hoe dat; *sellen* C [ontbr.]; *verlochenen* B versaken.
1 *dijns selfs conste* C di moegheste; *in mi* C [ontbr.].
3 *leren* B laten leren; *versakinghe* C versaken; *sonder weder seggen ende* C [ontbr.].
4 *die wech* C die wech die du selste volghen; *Men .... leven* E Sonder wech en gaetmen nyet, sonder die waerheyt en bekentmen nyet, sonder leven en leeftmen niet.
10 *ende volge mi na* B [ontbr.].
16 *Cristus* E Christe; *nauwe ende engghe* E enghe ende nauwe; *versmadinghe* D versmadenisse.
17 *en is* B C D E en is niet.
18 *salicheit in* C salicheit.
19 *lesen* B D lese; *vermaket* B smaket.
21 *hem mi selven* C mi hem.
22 *du* E du my; *of .... can* E ist uwen godlijcken wille.
23 *also .... hebste* C alstu mi dat hebste gheopenbaert ende opgheleit.
24 *is een cruce* B en is gheen cruce [willekeurige verandering van afschrijver?].
26 *broeder* B C D E broeders; *mit ons wesen* C mit ons gaen ende wesen.
28 *hulpe* C D hulper.
29 *en ontsie* C en ontsie hem.

Cap. LVII

Titel. B Hoe dat een mensch niet alte druckich wesen en sel, als hi valt in enige gebreken; *hem* D [ontbr.].
2 *gheset* B D gheseit.
3 *gheworden* E gheweest.
5 *wederstoet* E wederspoet.
8 *bet* D best; *neder* D weder.
10 *Ist oeck dattu* D Eest dattu oeck; *ende di* B D E ende du di.
11 *verweckede* C verwrecste D verweckende; *beroeringe* B becoringhe.
13 *gelijcmoedich* D lijcmoedich E lanckmoedich.

14 *te broken* E verloren; *vernemes* C [ontbr.], *becoort* C becoert wortste.
16 *moghen* B C D E moghen bliven; *als dan den enghel inden ghebrac* B C als dat den enghel(en) ghebrac inden hemel D E als dat den enghel inden hemel ontbrac.
18 *monde* B C D minen monde E in mijnen monde.
20 *haven* E gaven.
21 *Ghi* B C D Ghif E Gheeft.

Cap. LVIII

Titel. *ende* B noch.
1 *gracien* C devotien ende gracien; *oec also veel* E aldus veel.
2 *noch geen disputacie* B of disputacie C D E noch disputacie.
3 *di* D die; *ondervinden* C D onderwinden.
5 *ondervinden* E ondersoecken; *menschelike* C menscheliker.
6 *den anderen* C een ander.
7 *daer van* D daer om; *voert* D voer.
8 *weten ende te* C [ontbr.]; *en brenget geen vrucht in* C en breghet [sic] niet vul vrucht voirt; *meer* C [ontbr.]; *warachtigher* E gewariger.
9 *mit naersticheit der minnen* C mit naerstigher minnen; *begheerten die begheerte* B D E affectien mer die affectie C begheerten mer die begheerte; *godlic* B gheestelic of godlic.
10 *die alle* D die alle die.
12 *voir bekent* B D voerbekent ende.
13 *ghetoghen* B ghenomen.
14 *volhardinge* D volherdicheit.
15 *hem allen* B alle.
16 *bin sonder* B C D E bi sonder; *hebse* E [ontbr.]; *enyghe* B [ontbr.].
18 *mispreket* E misprijset.
22 *Daer om* B Daer; *of kere* B C D E afkeren.
23 *niet also* C also niet.
24 *die .... minnen* C die comen selden yement te minnen.
25 *mit veel* C noch mit veel B D E noch veel mit; *begeerten* B D E affectien; *getogen* C ghetoghen tot desen dinghen of; *nedersten* B nederen.
26 *openbaringe bekennen* B D E revelacie(n) bescouwen.
27 *vertrecken* B D E tractieren.
29 *veel* D wel; *die vander* C vander.
30 *mit devoten ghebede* B mit devocien ende devoten ghebede.
32 *die die* B C D E die; *toe scryven* B C D toe en scriven; *want ic hem* B C D E want ic hebt hem; *ghegeven* D vergeven; *oneyndeliker* C uuteyndeliker.
33 *salicheit* C onsalicheit.
34 *ende mi nare* B ende naerre.
35 *neder lieten* B neder leiden.
36 *mitten* D met; *wesen* D worden.
37 *groot* B C D groot oec E ooc groot; *daer si groot sijn alle, ende* B daer si alsoe sijn, want C D E daer si alle groot sijn, want; *ende het sel werden* B [ontbr.] E ende sijn.
38 *sel sterven* B [ontbr.].
40 *int rike der hemelen* B int rike Gods; vs. 40 ontbr. in D.
41 *Wee.... vernederen* C Wee den ghenen veronwaerden die hem mit wille niet mitten cleynen kinderen te vernederen [sic]; *en selse niet laten in gaen* B en sellen si niet in gaen.
43 *dat dat* B C D E dat.

Cap. LIX

2 *welc* B D welcs D wiens C welke.
3 *wanneer* C waer.
5 *Ic verkiese liever* C ic heb liever ende verkiese liever.
8 *yement* B C D E niement en.
10 *minste* B meynste; *ende mijn prophijt alleen* B ende mijn alleen.

13 *altemael* B C D E altemael onvast.
14 *en sellen niet baten* B en sullen mi niet baten.
15 *heymelike* B D heymelike stede E heymelijcke plaetse.
16 *dingen* B E [ontbr.]; *of wesen* C wesen.
17 *alre stercste* C alte stercken.
18 *mijn ogen sijn* B D sijn mijn oghen.
19 *dijn* D sijn.
20 *veelheit* E volheyt.
D heeft aan het slot de volgende woorden:
Hier eindet dat derde deel van quisequitur me vanden inwendighen spreken gods totter geloviger zielen. Ten love gods.

Aantekeningen

De *Aantekeningen* beogen voornamelijk tweeërlei doel: 1° een verantwoording te geven van de tekstuitgave en 2° het bewijs te brengen dat de Dietse tekst uitsluitend op een Latijns origineel teruggaat. Dat we hier met vertaalwerk te doen hebben, en niet met in het Nederlands geredigeerde tractaten, waarvan men de 'verdachte' oorsprong onherkenbaar heeft trachten te maken door ze later naar de Latijnse Imitatio om te werken, vindt zijn bevestiging in het feit dat de huidige lezer deze Dietse Navolging alleen dan ten volle kan begrijpen wanneer hij voortdurend de Latijnse tekst naast de Nederlandse legt - iets wat trouwens geldt van verreweg de meeste middeleeuwse verdietsingen, van welke aard ook.

Als basis voor de vergelijking van deze Dietse vertaling van boek I-IV met de Latijnse grondtekst diende de nauwkeurige uitgave *De Imitatione Christi,* bezorgd door Michael Josephvs Pohl, Fribvrgi Brisigavorvm MDCCCCIIII. (Thomae Hemerken a Kempis, *Opera Omnia,* volvmen altervm). Het spreekt vanzelf, dat de vertalers andere handschriften hebben gebruikt dan de Brusselse Thomas a Kempis-autograaf die Pohl heeft uitgegeven. Tal van afwijkende lezingen uit het Leidse hs. vinden dan ook hun bevestiging in Latijnse varianten. Zolang er geen volledig variantenapparaat van de uit de Nederlanden afkomstige Latijnse Imitatio-hss. bestaat, moeten we ons behelpen met P.E. Puyol, *Variantes du livre De Imitatione Christi,* Paris 1898.

Niet àlle afwijkende lezingen zijn in de *Aantekeningen* gesignaleerd; waar bv. het Middelnederlands een comparativus weergeeft door een positivus of in tijden en wijzen van werkwoorden en in de woordorde afwijkt van het origineel, is dit niet steeds verantwoord. Op vele plaatsen, waar de Dietse tekst kennelijk corrupt is, zijn verbeteringen voorgeslagen of conjecturen gemaakt. Het was mogelijk dit te doen aan de hand van de Latijnse varianten. Deze helderen tevens tal van afwijkingen, weglatingen en toevoegingen in het Leidse manuscript ten opzichte van de grondtekst op.

De opmerkingen over de vertaaltechniek bepalen zich hier uitsluitend tot schoolse aanduidingen als 'vrij', 'lett.', 'onnauwk. vert.' enz. Boek III, maar vooral IV, is vrijer, maar ook met minder zorg vertaald dan I en II. Men bedenke dat de weinig critische lezerskring waarvoor zulk werk gemaakt werd, het taxeerde op zijn stichtelijke waarde en niet op zijn juistheid, en zeker niet op zijn literaire schoonheid.

De volgende afkortingen zijn gebezigd:

Kemp.	*De Imitatione Christi,* ed. M.I. Pohl.
var.	Latijnse variant, gevonden bij Puyol, alwaar men opgave vindt van het hs. Enige varianten ontleend aan J. van Ginneken's *Trois textes* - uitgaven van 1940 en 1941; zie *Bibliografie.*
geen var.	geen van de Latijnse varianten beantwoordt aan de afwijkende lezing van het Dietse teksths.
niet vert.	de vertaling van één of meer woorden uit *Kemp.* ontbreekt in ons teksths.

niet vert.; geen var.	één of meer woorden uit Kemp. zijn niet vertaald in ons teksths., komen echter wel voor in alle andere door Puyol gebruikte mss.
mnl. var.	variant van de hier uitgegeven vertaling van boek II, ontleend aan Veldhuis, en van boek III, ontleend aan het varianten apparaat in dit werk.

Waar zulks gewenst scheen, zijn ook lezingen uit andere vertalingen ter vergelijking met de Leidse tekst aangehaald. Aanduidingen van uitgaven of handschriften hiervan:

boek I:	S	C. Wolfsgruber, *Vander Navolginge Christi ses boeke,* Wien 1880. [basis: hs. Wenen, Schottenstift 322]. Ook gebruikt voor boek II, III en IV.
	W	L. Veldhuis, *De eerste Nederlandsdie tekstfamilie den Navolging van Christus,* Nijmegen 1931. [basis: hs. Wenen, Nationalbibl. 7957].

boek II:	N	hs. Brussel II 2271 [aanduiding van L. Veldhuis overgenomen; zij beschouwt dit hs. ten onrechte als een lid van de eerste tekstfamilie, al heeft zij de zelfstandigheid van deze tekst wel geconstateerd].
boek III:	B }	Zie voor deze hss., resp. postincunabel, die dezelfde vertaling bevatten als ons teksths., blz. 205
	C }	Zie voor deze hss., resp. postincunabel, die dezelfde vertaling bevatten als ons teksths., blz. 205
	D }	Zie voor deze hss., resp. postincunabel, die dezelfde vertaling bevatten als ons teksths., blz. 205
	E }	Zie voor deze hss., resp. postincunabel, die dezelfde vertaling bevatten als ons teksths., blz. 205
	D 56	hs. Deventer, Stadsbibliotheek 56.
	G	hs. Gaesdonck, Priesterseminar 62.
	H	P. Hagen, *Zwei Urschriften der 'Imitatio Christi' in mittelniederdeutschen Übersetzungen,* Berlin 1930 [basis: hs. Lübeck, Stadtbibl. Ms. germ. theol. 4° 15].
boek IV:	N	J. van Ginneken, *De Navolging van Christus of het dagboek van Geert Groote in den oorspronkelijken Nederlandschen tekst hersteld en met de oudste Latijnsche vertaling vergeleken,* Brussel-'s-Hertogenbosch 1929. [bases: hs.

Nijmegen, Canisiuscollege 31 en Brussel, Kon. Bibl. 11171].

Boek I

Midden bovenaan F. 1^{r} in latere hand: *I. boek*.

Inhoudstafel.
prologus heeft hier de betekenis van 'inhoudstafel'.
sommighe vermaninghen admonitiones, var. quaedam ammonitiones.
seer oerberlic utiles, varr. multum utiles, valde utiles.

Cap. I

Boven hoofdstuk I heeft het handschrift geen titel; als opschrift is de omschrijving uit de 'prologus' overgenomen.

1 *manieren* mores, S *seden* W *zeden*.
3 *studieringe* studium, S *studium ende vliticheit* W *studeren ende.... aendachte*.
4 *Die leringhe* Doctrina Christi, var. Doctrina.
manna dat is verburghen hemels broot absconditum.... manna, S *dat verborgen hemelsche broet* W *verborghenen smake ende sueticheit*.
6 *Cristus leven* illi; geen var.; S *den leven ons lieven heren* W *na Cristus leven*.
9 sentire niet vertaald; ls. *Ic begheer meer beweghinge des herten te ghevoelen*? Vgl. S *te gevoelen* W *ghevoelen*.
beweghinge des herten compunctionem, S *die ynnicheit des herten* W *compunctie of devocie*.
10 *alle der philozophen wijsheit* omnium philosophorum dicta; vrij vertaald; S *al die leer der heydenscher meysteren* W *al dat die phylosophen ghesproken hebben*.
12 *te trecken tot* tendere ad, S *te gaen tot* W *ons pinen .... te comenne*.
14 *int hoghe te verheffen* in altum statum se extollere, var. in altum se extollere; S *hem selven te verheffen* W *hem daer in te verheffene*.
16 *hopen* optare, var. sperare.
19 *stadelic* frequenter; S *ducwile* W *al bi tiden*; cf. vs. 5 *stadigen* frequenti S *duck* W *dicwile*.
dat woort datmen seit proverbii, var. proverbii quo dicitur.
20 *Studier* Stude; S *Vlytiget* W *pyndi*.
21 *die graci* Dei gratiam; geen var.; ls. *die gracie Gods?* S *die gracie gades* W *Gods gracie*.

Cap. II

Titel. *bevoelen* sentire, S *gevoelen* W *ghevoelene*.
2 *een oetmoedich lantman sonder letteren* humilis rusticus, var. perhumilis rusticus (in hss. waarin profecto ontbreekt, dat hier trouwens niet vertaald is) S *een oetmoedich lantman* W *een omoedich ongheleert mensche*.
4 *inder minnen Gods* in caritate; geen var.; ook S *inder mynnen gades*.
5 *verstroeynis* distractio, S *verstroeyinge des herten* W *onnutte commer*.
6 *Die veel weten* Scientes; geen var.; S *Die wijs sijn* W *Die vele weten*. libenter niet vertaald.
7 *welker wetenisse* quae scire, var. quorum scire.
of niet parum vel nihil, ls. *luttel of niet*? S *wenich* W *wenich oft niet*.
8 *enich dinc* aliis, ls. *enich ander dinc?*
voerset intendit S *andenct* W *hem.... becommert*.
vorderen deserviunt, var. expediunt et deserviunt, S. *dient* W *dienen*.
9 *vercoelt dat gedacht* refrigerat mentem, S *vermaect dat herte* W *doetse in vreden wesen*.
10 *wetes,* ls. *Hoe du veel meer ende bet wetes*?
11 *Ende,* ls. *En*?
wetenis scientia, notitia.
op dattuse niet en misbruycste; in geen enkel handschrift iets te vinden wat hieraan beantwoordt; ook S *of gi se niet wael en gebruket*.
12 *datter veel consten sijn* quia sunt multo plura, var. quia multa sunt.
13 magis ontbr. in deze mnl. tekst evenals in een aantal Lat. hss.
onbekentheit ignorantiam, S *onwijsheit* W *datstu weenich wetes*.
14 *inder ewen Gods* in lege; geen var.
16 *dijns selfs* sui ipsius; geen var.
17 *Een ygelic* niet in Kemp. of andere hss.
18 *beter ....dan hy* meliorem, var. meliorem illo.
in gueden opset in bono; geen var.; S *in enen gueden staet*.
19 ontbr. in deze vertaling; wel vertaald in S en W.

Cap. III

Titel. *rechter* ontbr. in Kemp. en andere hss.
2 *vermoeden* opinio, S *guetduncken* W *waen*.
warachtelijc ontbr. in Kemp. en andere hss.
3 *ondersoekinge* cavillatio, S *hoge ende subtijl reden* W *grote onlede ende disputeren*.
4 *al willens* ultro.
5 *Oghen hebbende ende niet te sien* Oculos habentes non videmus; var. Oculos habentes et non videntes. Ls. *Oghen hebbende en sien wi niet* of *Oghen hebbende ende niet siende*?
7 *van veel twivelachtige vermoedinge* a multis opinionibus, S *van voel opinien* W *van menighen wane*.
8 *spreect* (1ste en 2de) loquuntur, ls. *spreken*?

9 *Nyement .... gherechteliken* onbeholpen vertaald; één hs. heeft ‘et’ i.p.v. ‘aut’; beter W *Sonder dit woort en es nyemant verstandich oft te rechte oordelende* S *Niemant en can yet verstaen sonder dat ewige woert noch recht geordelen*.
13 *swyghen* taceant; onjuist vertaald; geen var.; S *moet swigen* W *moeten swighen alle creatueren der aerden* universae creaturae; vrije vert.; geen var.
14 *meer hogher ende sonder groten arbeit* plura et altiora sine labore, ls. *meer ende hogher sonder groten arbeit*.

15 *wort .... verstoort* dissipatur; ls. *wort .... verstroeit*; vgl. S *wort .... verstroeyet* W *wort .... uutgekeert*.
16 *ghebreckeliker* vitiosae, S *quader* W *ongheordineerder*.
18 *toeneyghynghe* inclinationis, S *toeneygelicheit* W *gheneicheit*.
verdieren arbitrium; onbegrijpelijke vertaling; beter S *wil* W *vonnisse*.
20 *meninghe* negotium, S *arbeit ende vlijt* W *studeren ende werk*.
22 *bekenninghe* cognitio, S *bekennisse* W *bekennen*.
Dijn oetmoedighe bekenninghe Humilis tui cognitio; geen var.; las vertaler Humilis tua cognitio?
23 *ygelilic*, ls. *ygelic*.
24 *veel meer* plures magis; onjuist vert.; geen var.
25 *als tot dien dinghen te vernemen* sicuti ad movendas quaestiones; geen var.; beter vert. in S *als si subtijl ende cloeck sijn subtijl ende behendige reden voert te brengen* W *als si syn om hoghe questien voort te brenghen*.
26 bene niet vert.; geen var.
32 *overmids der ydelre glorien* per vanam scientiam, var. per vanam laetitiam.
33 *begeren* eligunt, var. diligunt.
34 *die groot is inder minnen* qui magnam habet caritatem; geen var.; ook W *die groot es inder minnen*; S *die grote mynne heeft in gade*.
35 Vere niet vertaald; geen var.

Cap. IV

1 *raet* instinctui; S *ingeven* W *inspreken*.
2 *is.... te voersien* est.... ponderanda, S *salmen.... wegen* W *salmen .... oversien ende weghen*.
et dicitur, niet vert.; geen var.
3 *alle woorden* omni enarranti; vrij vert.
haestich labilem; vrij vert.; S *vellich* W *glidende ende onvast*.
6 *te werden gestuert* instrui; S *geleert werden* W *gheleert te zine*.

Cap. V

1 est niet vert.; gestaafd door var. veritas in.
niet in sconen sprake non eloquentia; onjuist vert.; geen var.
5 *ons* te; geen var.
Ende laet ons niet trecken Non te offendat; var. non te afficiat.
9 *alte nauwe* niet in Kemp.; geen var.
10 *uter heiligher scriften* niet in Kemp.; geen var.; ook in S *in der heiliger scrijft*.

Cap. VI

3 perfecte niet vert.; ontbr. in een Lat. hs.

wort.... gheturbiert temptatur; beter S *wort.... becaert* W *wort.... becoort*.
4 *seer* niet Kemp.; geen var.
5 *lichtelic* leviter; behoort bij indignatur, dus onjuist vert.
6 *wort hi beswaert van wederbitinghe* ex reatu conscientiae gravatur, S *soe wort hi in sijnen herten te onvreden, want hi bekennet* W *so wort hi in synre conscienci beswaert*.

Cap. VII

3 *Ende,* ls. *En,* cf. 2, 5, 6 enz.
5 *enichs levenden creatuers* cuiuscumque viventis.
ende die hem selven vermeten et de se praesumentes humiliat; onvolledig vertaald; ls. *ende die hem selven vermeten vernedert* of *ende vernedert die* enz.

6 si assunt niet vert.
7 *Noch en .... machtich sijn*; deze passage is uit 6 terechtgekomen in 7; men leze dus 6 met Kemp.: *En wil niet glorieren in rijcheden, noch en verblide di niet in dinen vrienden dat si machtich sijn, mer in Gode* enz.
7 *starcheyt,* niet in Kemp.; geen var.
8 *van abelheit of van dijn begryp* de habilitate aut ingenio tuo; S *van uwer abelheit van synne* W *om datstu abel ende listich biste*.
Deo niet vert.; ls. *Gode niet en mishagheste*.

Cap. VIII

5 *vry* familiaris; S *heymelic* W *heymelyc*.
6 *vriendelic* familiaris; S *heymelic* W *heymelyc*.
Soli niet vert.; geen var.
9 *van onsen versameninghe* ex coniunctione nostra; letterlijk vertaald; beter S *van onser gesellicheit* W *mit onsen biwesene*.

Cap. IX

Titel. *willich* ontbr. in Kemp. en andere hss.
2 Multo niet vert.; geen var.
dan boven in regiment te hebben quam in praelatura, var. quam in praelatura seu regimine; S *dan een overste te wesen* W *dan in prelatuerscap of in regiment te wesene*. De vertaling van Leiden 339 is weer het minst geslaagd.
7 si niet vert.; geen var.; ontbrak het in de Latijnse tekst van deze vertaler? Vertaling hierdoor onjuist.
10 *ende dat,* ls. *ende du dat*?
12 *eenwillicheit* pertinaciae, cf. S *wederspennicheit* W *groter crighelheit*.

Cap. X

1 *der der,* ls. *der*.
4 raro niet vert.; geen var.
ende cum; geen var.; het Latijn komt door deze vertaling niet tot zijn recht.
sylencium silentium; onvertaald gelaten, omdat het een kloosterterm is?
5 *onderlinghe spraeck* mutuas locutiones; S *te samen sprake* W niet vert.
mit menigerhande ghedachten diversis cogitationibus; behoort bij *ghemoeyt is* fatigatum; beter ware daarom: *dat ghemoeyt is mit menigerhande ghedachten*.
8 haec niet vert.; geen var.
9 *costelike* niet in Kemp. of andere hss.
10 *Ist gheoerloft* Si loqui licet; ls. *Ist gheoerloft te spreken*.
11 *onbewaringhe* incustodiam; kras voorbeeld van lett. vertaling van een woord; C *onbehuetheit* W gebruikt omschrijving.

12 *versament* sociantur; ls. *versament sijn*.

Cap. XI

Titel. *minne* zelo; S *neerstigen* W *begherte*.
1 *die* quoniam; geen var.; ontbr. een voegwoord voor *die*?
5 seipsos ten onrechte vertaald als behorende bij studuerunt.
6 *van;* ls. *om* of *mit*?
9 *voer den volmaecten wech,* ls. *den volmaecten wech of doer d.v.w.*?

10 *worden wi .... of gheworpen* deicimur; S *sijn wi .... daer neder geworpen*; minder letterlijk, dus beter vertaald in W *sijn wi alte cleynmoedich*.
et ad humanas consolationes convertimur niet vert.; geen var.
11 *volcomelic* profecto; geen var.; las vertaler perfecte?
12 certandi occasiones niet vert.; geen var.; S *die sake des strijts* W *ocsoen te stridene*.
16 *dicwijl* (2de) niet in Kemp. en andere hss.
onser (1ste) niet in Kemp., wel in var.
onser (2de) niet in Kemp. en andere hss.
20 Sed niet vert., geen var.
grote dinghen difficiliora; onnauwkeurige vertaling.
22 *di wel te hebben* te ipsum bene habendo; door vertaler ten onrechte getrokken bij sollicitior esses in plaats van bij het voorafgaande; zo levert de tekst een minder begrijpelijke zin.

Cap. XII

2 *wederseggers* contradictiones, var. contradictores.
5 *veel menschen* multas humanas consolationes; geen var.; las vert. multos homines?
7 *droecht* tristatur; ls. *droeft* of *droevet?;* S *wort hi bedroeft* W *es hi.... droevich*.
8 *langhe* diutius; geen var.; S *lange* W *langher*.

Cap. XIII

Titel. *manlic* niet in Kemp. of andere hss.
1 et temptatione niet vert.; ontbr. ook in sommige Lat. hss.
2 *t leven des menschen* vita humana, var. vita hominis.
3 *tegen sijn temptacien* circa temptationes suas, var. contra temptationes suas.
4 *want* et, var. quia.
7 *sijn ontbroken* defecerunt; weinig zeggende vert.; beter S *sijn verworpen geworden* W *hebben niet volstaen*.
13 *alleynken* paulatim; door vert. foutief genomen bij *sel.... bevoelen* sentiet in plaats van bij het volgende.
peius niet vert.; geen var.; vul in: *cranckeliker*?
ymmer immo; S *mer*; beter in W *ja*.
14 *oetmoedicheit* importunitate; foutief vert.; beter in S *strengicheyt*; nog beter in W *druyst;* ls. *moedicheit*?
15 *alsmen dy woude* sicut tibi optares fieri; gebrekkige, onvolledige weergave; S *als gi met u selven wolt gedaen hebben van enen anderen of gi also weert* W *also du wouds dat di ghesciede*.
20 *dreppel* Hollandse dialectvorm voor *drempel*.
ostium mentis niet vert.; geen var.
22 *volboort* assensio; S W *consent*.
26 male niet vert.; geen var.

27 *of swaerliken* niet in Kemp. of andere hss.
lichteliken leniter, var. leviter.
ondersceydenre niet in Kemp. of andere hss.
29 *veroetmoedige* (sic).
31 *te wegen* niet in Kemp. of andere hss.; omschrijvende vertaling.
die mensche ende vuerich, ls. *die mensche vuerich?*
dat is des groten voertgancs spes magni profectus erit; ls. *dat is een hope des groten voertgancs,* vgl. S *dat is een hape eens groten voertganges in doechden* W *so machmen hopen dat hi in duechden sal toenemen*.
32 *die vernederinghe* humiliati, ls. *die vernederde*. De gehele zin te letterlijk vertaald. tam door vertaler ten onrechte gescheiden van modicis.

Cap. XIV

1 *Laet u ghenoech wesen dat u consciencie u ontsculdich kent* niet in Kemp. of andere hss.
2 *dicwile* saepius; door vert. ten onrechte getrokken bij laborat in plaats van bij errat.
hem selven te se ipsum.... iudicando; ls. *hem selven te ordelen*.
5 *te samen* pariter; S *seer* W ontbr.
7 *staen ende* niet in Kemp. of andere hss.; ls. *tot haren genoechten gheschien*?
11 *begripelicheit* industria; geen var.; onbegrijpelijke vertaling; S *guetduncken* W *cloecheit*.
onderworpende subiectivae; ls. *onderworpenre*; vgl. S *onderworpenre*.
selden of laet raro et tarde, var. raro vel tarde.
ondertreden transcendere; onjuiste vertaling; beter S *overliden*, nog beter W *overgaen.... ende venvynnen*.

Cap. XV

1 libere niet vert.; ontbr. in sommige hss.
is.... te verhouden intermittendum est; S *machmen.... achter laten* W *mach men.... laten*.
2 *en laet men dat werck niet* opus bonum non destruitur, var. non deseritur.
5 *uut hoe groter minnen* ex quanto, var. ex quanto amore.
9 *Het scijnt dicwile* Saepe videtur esse caritas; onvolledig vertaald; ls. *Het scijnt dicwile te wesen minne*? Vgl. S *Het scijnt dicwile te wesen mynne* W *Het schijnt dicwile minne ende caritate te sine*.
daer van wesen abesse.
13 *eerst* fontaliter; beter vert. in W *als uut den oorspronc*.
sonder eynde finaliter; geen var.; duistere vertaling.
14 fore niet vert.; ontbr. in sommige Latijnse hss.

Cap. XVI

2 *werke* merita; vrij vertaald.
3 *op dat* et, var. ut.
10 *strenghelic* niet in Kemp. of andere hss.
11 *aendencken* pensamus, var. amamus. Van geen beider Lat. verba is *aendencken* een getrouwe weergave.
12 *om Gods,* ls. *om Gods wille* of *om God*.
13 nemo sibi satis sapiens niet vert.; geen var.
14 quisque fuerit niet vert.; S *een ygelick is* W *een yghelyc is*; ls. dus *Mer van hoe groten doechden een ieghelic is*?

Cap. XVII

1 *mitten menschen* cum aliis; geen var.
4 *gheghyselt* exulem; S *ellendigen* W *ellendich*.
7 *sijnre salicheit* animae suae salutem; ls. *sijnre sielen salicheit,* vgl. W *sijnre zielen salicheit* S *heyl sijnre zielen*.
11 *Ghods* (sic).

Cap. XVIII

Titel. *Van exempel* De exemplis, var. De exemplo.
1 *gheblencket* refulsit, ls. *gheblencket heeft*?
2 *ghelijct biden horen* si illis fuerit comparata; S *alst bi hoeren leven geliket wort* W *bi haren levene gherekent*.

3 *begheerten* meditationibus; geen var.; onjuiste vertaling; beter S *gedachten* W *aendachte*.
6 *leven,* ls. *leven hebben*.
12 *uren* hora, ls. *ure*?
Gode ledich te wesene ad vacandum Deo; S *gade an te dencken* W *tot hem te Gode te keerene*.
18 *dienstachtighe* familiares; juist vert.? S *wtvercoren* W *heymelike*.
19 *dochte dat si niet en waren* videbantur tanquam nihili, var. videbantur nihili.
uutvercoren dilecti, var. electi.
21 *dat ghetal der tragher luden* subject.
noden provocare; S *vermanen* W *verwecken*.
23 *scheenre* viguit; geen var.
25 *die geen ondertreder en wort* si quis transgressor non fuerit; onjuiste vert.; ls. *overtreder*? Vgl. S *die niet een overtreden en is sijns staets* W *die gheen overtreder en es*. Zie ook cap. XIV: 11.
26 *Och der laeuwer ende onser verghetelheit* Oh teporis et negligentiae status nostri; S *Ach der lauwicheit ende der versumelheit ons staets* W *Och der lauheit ende der onnachtsaemheit ons staets*. De lezing in het Leidse hs. is bedorven; stond in de oorspronkelijke redactie *Ach der laemvheit ende verghetelheit onses staets?*
27 in te niet vert.; geen var. ls. *dat in di* enz.

Cap. XIX

Titel. *der gueder religiosen* boni religiosi, var. religiosorum.
2 intus niet vert.; geen var.; ls. dus met S en W: *Ende het soude billix meer wesen van binnen*. Het slot van vs. 2 zo letterlijk vertaald, dat de zin verloren ging.
7 *in eniger manieren* variis .... modis; geen var.; ls. *in meniger manieren*?
verlies dispendio; S *scaden* W *scade*.
10 *lichtelic macht daer na verwonnen worden* facile postea poterit recuperari; beter in W *dat moghen wi namaels lichtelyc verhalen*.
13 *ende sonderlinge voert an die dingen die voert an niet en hinderen* et contra illa praecipue quae amplius nos impediunt. Onnauwkeurig en onvolledig vertaald; beter S *ende sunderlinge die dinge die ons meest hinderlic moegen wesen* W *ende dat alre meest dat ons best mach vorderen*.
14 *Die dinghen van buten die ons toe behoren te samen ende inwendighe dingen* Exteriora nostra et interiora pariter, var. Exteriora nostra pariter et interiora.
17 *du selste,* ls. *ende du selste*.
18 ex toto niet vert., ontbreekt ook in sommige Latijnse hss. *studierende* scribens.
19 *mit* schrappen?
21 et ad singularia promptior niet vert.; geen var.
22 *ghif di dan* redde te tibi; lett. vert.; S *soe moechdy u dan tot u selven keren* W *soe moghestu di tot di selven keeren*.
24 *behoren* magis sapiunt; geen var.; W *smaken best* S *sijn te hebben*.
29 De gehele zin slecht vertaald, bv. conversari *hebben*.
settinge om geestelicheit observantiam S *gelaeften* W *daer wi toe ghehouden syn*.
30 *gheloven wi* credamus; adhortativus.

Cap. XX

Titel. *Vander minnen ende enicheit des swygens*. De amore solitudinis et silentii; geen var.; ls. *Vander minnen der enicheit ende des swygens*.

1 *in ledigen tiden* vacandi; onjuist vertaald en op verkeerde zinsnede betrokken; S *di tot di selven te keren* W *tyt tot di in te keerene*.

4 *te leven* servire, var. vivere.
5 *Eeen leerre* niet in Kemp. of andere hss.; ls. *Een leerre*.
6 *dicwile* saepius, var. saepe.
8 Facilius niet vert.; geen var.
9 *mitten,* ls. *totten* ad.
14 in se niet vert., ontbreekt in vele Latijnse hss.
17 *behoef* promittas, ls. *beloef*.
18 *sijn ....ghevreset* periclitati sunt; S *hevet.... vol geweest van vresen* W *sijn .... ghevreest*.
21 dumtaxat salutaria ac niet vert.; geen var.
26 *die enicheit* eam; slaat echter op *celle* (vs. 25).
seker bequaem gratissimum, ls. *seer bequaem*.
28 *werden,* ls. *mach werden* of *werde*.
29 *God* subject.
30 *verholen te* schrappen.
31 *Het is loefliken.... die menschen te vlien, oec niet willen vanden menschen ghesien te wesen* Laudabile est.... fugere videri: nolle etiam homines videre. Deze vrije vertaling niet gestaafd door de varianten. Vgl. S *vlien gesien te werden ende oec nyemant te willen sien* W *scuwe die menschen ende van hem niet ghesien wesen*.
43 *Sluut op dijn doer* Claude super te ostium tuum; ls. *Sluut op di dijn doer*? W *Slute dijn duerken over di*.

Cap. XXI

Titel. *bewaringe* compunctione, ls. *beweginge,* de gewone vertaling van compunctio. S *beroeringe* W *beweghen*.
2 *prekelinghe dat is* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
5 *ende en,* ls. *en*.
8 *hem .... weder setten* se recolligere, var. se reducere, se redigere.
12 primum niet vert.; geen var.
voer prae ‘vóór’.
13 Indien de lezing van vs. 13b niet corrupt is, lijdt de vertaling aan slordigheid.
15 *ydele ende vreemde troestinghe* vanas et externas, var. vanas et externas consolationes.
17 ei niet vert.; geen var.; *hem* invoegen?
21 *stadeliker* ferventius, var. frequentius.
24 *noch oec smekende minne* et blandimenta adhuc amamus; corrupte lezing of foutieve vertaling; S *ende wi oec meer mynnen genuechlicheit deser werlt* W *ende wi minnen dat den sinnen ghenuechlyc is*.
25 *wort beclaghet* conqueritur; beter S *claget ende cronet* W *claghet*.

Cap. XXII

5 Utique qui pro Deo aliquid pati valet niet vert.; geen var. S *Voerwaer dat is die geen die gerne wat lijden wil om Gaeds wil* W ontbr.!
6 *veel teder crancke* multi imbecilles et infirmi.
8 *niet,* ls. *niet te hebben* Non est hominis felicitas habere.
middelheit dat is middel tusschen ghebrec ende te veel mediocritas; de letterlijke vertaling *middelheit* op de voet gevolgd door een verklaring.
9 *Het is warachtige keytivicheit* Vere miseria est; geen var. Las vertaler Vera miseria est?
11 *onder te leggen* subiacere; letterlijke vertaling; S *onderworpen is* W *ghenoech te wesene*.

11 *vry van allen* liber ab omni peccato; geen var.; ls. *vry van allen sonden* vgl. S. *vrie .... van allen sonden* W *vri .... van allen sonden*.
13 *Van minen noturftigen* De necessitatibus meis; geen var.; ls. *van minen noturfticheden* of *van minen noden*; S *van mijnen noeden* W *Van alle mijnre armoede ende noode*.
14 *we* (sic).
dese onsalicheit hanc miseram, var. hanc miseriam.
15 *bliven* vivere; geen var.; ls. *leven*. Of *bliven* te beschouwen als een vrije vertaling?
luttel nihil; geen var.
18 *herte* spes; geen var.; S *hape* W *hope*.

Cap. XXIII

3 *so vergaet oec schier die gehoghenisse vanden gedachten* etiam cito transit a mente; onjuiste vertaling; beter S *so is hi balde vergeten* W *so gaet hi ooc sciere vander herten*.
4 *hertes* (sic).
altemael magis; onjuist vertaald; S ontbr. W *bat*.
11 *lange leven wert selden verbetert* longa vita non semper emendat; geen var., onjuiste vertaling; weinig beter S *dat lange leven en betert als niet* W *dat lange leven en wort altoos niet ghebetert*.
14 *bi aventueren* forsitan; ten onrechte getrokken bij *sterven*.
langhe diutius, var. diu.
21 *want also,* ls. *want du also*.
23 Nam niet vert.; ontbreekt ook in sommige Latijnse hss.
bereyt promptitudo; ls. *bereytheit*.
vuerige begheerte te vorderen in doechden volgt op *arbeit in penitencien,* niet in Kemp. of andere Latijnse hss., wel echter in W!
27 *nu die tide* nunc tempestive; ls. *nu te tide*? Vgl. S *te tijde* W *nu te tide*.
28 pro te ipso niet vert.; geen var.
30 *nutteliken* utilius; geen var.; ls. *nutteliker*? W *nutteliker,* echter S *orberlick*.
in quo promereri vales niet vert.; geen var.; ontbreekt ook in S!
32 *Gode* ontbr. in Kemp., andere Lat. hss., S en W.
34b niet vertaald; geen var.; ontbreekt ook in S!
en
35b
35b *varen mit Christo* ad Christum pergere, S *tot Cristum gaen* W *tot Cristum varen*.
38 *mistroestich* insperate; onjuiste vertaling; beter S *onvoersienlic* W *onversiens*.
47 *tot wien niet en behoort ewighe onlede te scicken* ad quem nihil spectat de mundi negotiis; gebrekkige vertaling; beter S *den niet toe en behoert hem te onderwynden van desen eertschen dingen* W *tot wien niet en behoort met der werelt saken hem yet te becommeren*.

Cap. XXIV

Titel. *vander helscher pinen* De.... poenis peccatorum, var. De.... poenis inferni.

1 *voer dat strenghe oerdel Gods ende* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.

2 *den ghenen* Deo, geen var.; S *gade* W *den rechtere*.

4 *purgieren,* ls. *purgierende*.
heeft groot ende salige purgaci Habet magnum et salubre purgatorium; deze zinsnede hoort bij 5a, en vormt niet het slot van 4. In S en W goed vertaald.

8 *houden* reservare; lett. vert.; S W *beiden*.

10 *die sonden* peccata tua; geen var., ls. *dijn sonden*.

11 *Wanttu* Quanto; ls. *Hoe du* of *Want hoe du*? S *Soe gi u selven ... meer* W *Hoe du*.

12 *swaerlic* gravius; geen var.

14 prae dolore niet vert.; geen var.

17 Het begin van deze zin (Ibi erit una hora gravior in poena) had beter kunnen luiden: *Daer sel een ure in dier pinen swaerre wesen*; vgl. ook de syntactische bouw van 16.
18 nulla consolatio damnatis niet vert.; geen var.
21 Latijnse tekst door vertaler niet begrepen. Cf. W *Dan sal die mensche staen ende ander menschen ordelen die hem nu omoedelyc laet van andren menschen ordelen*.
22 *sellen over vrese hebben* pavebit undique, ls. *sel overal vrese hebben*.
24 *God* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
32 *versmadenisse* contemptus divitiarum, ls. *versmadenisse der rycheit* S *versmaetheit der rijcheit* W *versmadinghe der rijcheit*.
33 *seltu .... verhoget werden* consolaberis; vrije vertaling; *suldi .... getroest werden* W *sulstu di .... vertroesten*.
34 *scilencio* silentio; cf. X: 4.
35 *woorde* opera, ls. *werken,* S W *werken*.
36 *die nauwe consciencie* stricta vita, var. stricta vita bona conscientia et ardua.
37 *vanden groten swaren* a gravioribus; geen var.
40 *die ewige helle* gehenna, S *die ewige helle* W *die helsche pine*.
41 *wattu doeste* ontbr. in Kemp. en andere Latijnse hss.
42 totum niet vert.; geen var.
46 *die minne Gods* amor, var. divinus amor; ook S W *die minne Gods*.
wederroept revocat; letterlijk vert.; S *af .... trect van* W *wederhout van*.
47 *oerdel* timorem; te vrij vert.; beter S W: *vrese*.

Cap. XXV

1 *wair om* ad quid, var. cur.
4 *ymmer* immo; beter S *ya* W *ja*.
5 *rijc* locuples; beter S *rijck ende milde* W *liberael*.
7 *Alsmen van enen leest die* Cum quidam; vrije vertolking; S *Een geestelic devoet mensche was eens* W *Het was een mensche die*.
8 *Te hants hoerde hi die godlike antwoerde van binnen: doch dat nu dattu doen woudes, oftu dat wiste ende dan doen woudes, ende du selste seker wesen* Statimque audivit divinum intus responsum. Quod si hoc scires; quid facere velles? Fac nunc quod tunc facere velles: et bene securus eris. De tekst van het Leidse hs. is bedorven; men leze: *'Oftu dat wiste, wat woudes du dan doen?' Doch dat nu, dattu doen woudes, ende du selste seker wesen*. Vgl. S *of gi dat wist, wat woldi dan doen? Soe doe nu, dat gi dan doen woldet, ende gi sult wael seker wesen* W *'Ende ofstu dat wistes, wat woutstu dan doen?' Doch nu, datstu dan doen woudes, ende du selles wel seker syn*.
9 *Te hants* Moxque, var. Mox.
11 *docht guet* fac bonitatem, ls. *doch tguet*.
13 *met crachten* virilius, var. viribus.
16 *een navolgher Cristi* Diligens.... aemulator; vrij vert.; S *een mensche die vlijtich ende neerstich is* W *Die vierich ende eernstich is*.
17 *daer of.... daer.... toe* ad quod, var. ab eo ad quod.
om dat goede pro bono, var. pro eo bono.
18 *gebreclic* vitiose; S *ondoechden of gebreken* W *onredelyc ende ghebreclyc*.

die illa; lett. weergave; ls. *die dinghe*?

20 *aendenc dat haestelic te beteren* citius emendare te studeas, var. citius emendare studeas.

24 *ist dat te versumen,* ls. *ist te versumen*.

26 *wanttu di niet meer en hebste dien te gheliken* quia necdum magis illi te conformare studuisti. Hier is een volt. deelw. weggevallen, cf. S *want gi u noch niet meer en hebt gevliticht*.

27 vita et niet vert; geen var.; *hem oefent,* ls. *oefent*.
alle nutte ende overvloedighe dingen sel hi daer in vinden ende noturftige dingen omnia utilia et necessaria sibi abundanter ibi inveniet; gebrekkige, foutieve vertaling. Vgl. W *al dat hem nut ende noot es, sal hi daer vinden overvloedich*.
29 *mint* capit; geen var.; ls. *nemt*? Cf. S W neemt.
32 *rumicheit* laxiora, var. latiora; S *lichtheit* W *vriheit*.
remissi remissiora. S *slaepheit* W *zonder bedwanc*.
ander reliquum, var. alium.
33 alii niet vert.; geen var.
34 parum loquuntur niet vert.; geen var.
ripeliken mature; S *vroe* W *vroech*.
35 *den B* (sic).
36 in tam sancto opere niet vert.; geen var.
39 satis niet vert.; geen var.
40 perfecte niet vert.; geen var.
41 *die ymmer* cui.... utique; *die* dativus!
alle creatueren omnia; geen var.
incunctanter niet vert.; geen var.
46 *God minnende* diligens; geen var.
47 *die gebreken* vitiis et passionibus, var. vitiis.
lichaemlike corporalibus.... laboribus, ls. *lichaemlike arbeit*. Cf. S. *wtwendigen .... arbeit* W *lyfliken arbeit*.
hantieren insudare. Vert. ls. v. Dijk: ‘in het zweet zijns aanschijns .... verrichten’.
48 *verwinnet* vitat; geen var.; S *huedet,* maar W *verwint*. Lazen de vertalers van L en W vincit?
50 excita te ipsum niet vert.; ontbreekt ook in een Latijns hs.

Boek II

Inhoudsopgave.
[*Vander inwendigher wanderinghe*]. Deze titel door veel latere hand toegevoegd, die tevens de capittelnummering verbeterd heeft.

Cap. I

2 et ad interioria te dare niet vert.; geen var.
3 *gerechticheit, vrede ende blijscap* pax et gaudium, var. justitia, pax et gaudium.
6 niet vertaald; geen Latijnse hss., waarin dit vs. niet voorkomt.
7 *O lieve trouwe* Eia anima fidelis; ls. met mnl. var. *O lieve trouwe siel*.
9 *Gode* Christo; geen var.
10 *den Heer* Christum; geen var.
dat di gheen noot en sel wesen ut non sit opus, var. ut non sit tibi opus.
12 et mortali niet vert.; geen var.; ls. met mnl. var. *inden ghebrecliken sterfeliken menschen*.
interdum niet vert.; geen var.

15 *naersteliken* intime; geen var.; beter S *inwendeliken*.
17 *is* debet esse; geen var.; beter S *sal .... wesen*.
18 pariter niet vert.
19 *die die,* ls. *die*; *die tijtlike dinghen* niet in Kemp. enz.; vrije toevoeging van de vertaler.
di selven.... toe.... voeghes weinig fraaie vertaling van inhaeras.

20 *wort ghevoert* dirigatur; beter S *sal opgaen*.
sonder middel sine intermissione; S *sonder onderlaet*.
22 *preciosen* pretiosa; behoort bij stigmata, niet bij vulnera.
niet nec multum; ls. met mnl. var. *niet veel*.
die woorde der aftersprekers verba detrahentia, var. verba detrahentium.
23 *inder groter noot* in maxima necessitate; geen var. N *inder alder meester noot.*
van hemelschen vader ende niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
24 *om dat* et; las vert. ut?
26 *soudmen .... cronen of beclaghen* coronabitur; deze dubbelvertaling bewijst òf dat de vertaler coronare niet heeft begrepen òf dat een afschrijver *cronen* heeft verward met *beclaghen*.
21 *sijn,* mnl. var. *is*.
29 *hadstu een weynich sijnre minne* et modicum de ardente amore eius sapuisses; ardente niet vert.; ontbreekt in een Latijns hs.; ls. met mnl. var. *hadstu ghesmaect een weynich sijnre minne*.
na dijns selfs profijt of oerboer de proprio commodo vel incommodo; *profijt of oerboer* dubbelvertaling van commodo; vel incommodo niet vert.; geen var.
30 et verus internus niet vert.; geen var.
34 *ontbreect* obest; mnl. var. *ghebrect*. Onjuiste vertaling; beter N S *hindert*.
35 *ghevaerde* gestus; N S *zeden*.
36 *uutwendich dinc* res; vrije vertaling.
38 *dicke beroerense di* et saepe conturbant, var. et te saepe conturbant.
39 et implicit niet vert.; geen var.
40 *ghemeenlic* frequenter; N *stadelic* S stedelicken.

Cap. II

Titel. *Vander oetmoedicheit* De humili submissione; geen var. N *Van een oetmoedich vertien ons selves* S *Vander oetmoediger ondergevynge*.
1 *weghe* age; geen var.; mnl. var. *merc*.
4 *du selste .... hebben* videbis; vrij vert; geen Lat. var.
7 valde niet vert.; geen var.
8 *die menschen .... hem veroetmoedighen,* ls. met mnl. var. *die mensche .... hem veroetmoedicht*.
vergeeft placat; mnl. var. *verdraecht;* N *versoent* S *verswoent*.
9 *helpt* liberat; vrij vertaald; N *verlost*.
sine gracie gratiam magnam; geen var.; mnl. var. *sine grote gracie*.

Cap. III

3 *Een onvredich mensch tred alle dinc int quade*. Homo passionatus etiam bonum in malum trahit: et faciliter malum credit. Onvolledige vertaling. Beter teksths. ed. Veldhuis: *Een onvredelike mensche, dat goet is, dat trect hi int quade, ende lichtelike gheloeft hi dat quade*.
4 *in doechden* in bonum; geen var.; vrije vertaling.

5 *van hem en vermoet niement quaet* de nullo suspicatur; onjuiste vertaling; beter N. *van niemant en vermoet hi quaet* S *die en siet geen dinck quellick an*.
et commotus niet vert; geen var.
8 iuste niet vert; ontbreekt ook in één Latijns hs.
minnen zelare; beter N *besorgen* S *neernsticheit hebben*.
9 *horen rechtverdighen* recipere; vrije vert.; mnl. var. *horen,* N S *ontfangen*.
10 *Beter* lustius; mnl. var. *Rechtvaerdigher,* N *rechtverdeger*.
13 *die sijn sins volgende sijn* secum sentientes; vrijer vert. dan in N S *die mit hem gevoelen*.

15 etiam niet vertaald; ontbreekt ook in een Latijns hs.
16 semper niet vertaald; ontbreekt ook in een Latijns hs.
18 in hac misera vita niet vert.; ontbr. alleen in het Leidse hs. van deze vertaling; ls. met mnl. var.: *in desen onsalighen leven*.
19 *vinder* victor, geen var.; onjuiste vertaling; ls. met mnl. var., N en S: *verwinre*.

Cap. IV

3 *ende puerheit van gedachten* puritas apprehendit et gustat; onvolledig vertaald; geen var.; beter S *puerheit grijpten ende smaecten* N *ende puerheit vercriget God ende smaket hem*.
4 intus niet vert.; geen var.
6 *te recht* rectum; ls. met mnl. var. *recht*.
simpel ende puer niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
dan soudste alle creaturen wesen tunc omnis creatura .... esset; onjuist vert.; geen var.; S *soe sal ons al creatuer wesen* N *soe waren di alle creatueren*.
8 *soudstu .... doen* caperes; nauwkeuriger N S *nemen*.
10 *een ygelic* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
van binnen (2de) exterius; ls. met mnl. var. *van buten*.
11 utique niet vertaald.
12 *enighe* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
of et; geen var.
die hoc; ls. *dit* of met mnl. var. *dat*?
13 *rootheit* rubiginem; teksths. Veldhuis: *roesticheit,* N S *roest*.
Ende recht als yser in dat vuer gheworpen wort, ls. met mnl. var.
Ende recht als yser dat enz.

Cap. V

1 *wi.... sellen* possumus, var. debemus.
minne sensus; ls. met mnl. var. *sinne*.
4 *qualiken* peius; ls. met mnl. var. *qualiker*.
5 *ghebreke* passione; geen var.; beter vert. in N S *passien*.
6 *grote dinghen* majora; comparat. niet vertaald.
7 et ponderamus niet vert.; geen var.
8 *hi en soude niet vinden* non esset; geen var.; vrije vertaling.
9 *voir yement,* ls. met mnl. var. *voir yement anders*.
10 *van enen anderen* de alienis, var. de aliis.
17 aliqua niet vert.; geen var.
18 lett. vert.; vgl. S N *Die ziel die god mynt, die versmaet al dlnck, dat beneden god is*.
19 *vroechde* solatium; mnl. var, N en S *solaes*.
groot immensus; N *onghemeten*.

Cap. VI

3 valde (2de) niet vert.; geen var.
4 semper niet vert.; ls. met mnl. var. *is altoes vervaert*.
8 mala niet vert.; geen var.
9 *den mime Gods* amanti; *Gods* ontbr. in Kemp., Latijnse hss. en mnl. var.
13 *is van Gode* de Deo et in Deo est; ls. met mnl. var. *is van Gode ende in Gode*.
vander rechtverdicheit de veritate; onjuist vert.; geen var.; N *waerheit*.
15 *wert verwonnen* convincitur; vertaling te letterlijk; S *dat is een teyken dat*.
19 *dat dy God kent* quam Deo teste sis; ls. met mnl. var. *dan dy God kent*.
22 *Die menschen die menschen die,* ls. *Die menschen*.
23 *die mensche* kan vervallen, cf. N.

24 *hope* fiduciae; nauwkeuriger N *betrouwen*.
26 ait beatus Paulus niet vert.; geen var.; N *seit sint Pauwels* S *seget paulus*.
27 intus niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
ende gheen begheerte van buten te houden nec aliqua affectione teneri foris; vertaling onjuist; cf. N *ende niet gehoelden te worden met enigher begeerten van buten* S *ende mit geenre onnutter begeert becommert te wesen*.

Cap. VII

Titel. *ons Heren* Iesu; geen var.
1 *een hem selven te versmaden*; *een* kan vervallen, cf. N.
5 *noch hi en sel dat niet liden* nec patietur; ls. met mnl. var. *noch hi en sel niet liden*.
di verloren te wesen perire, var. te perire.
7 *ende beveel hem dijn salicheit* et illius fidelitati te committe; geen var.; beter vert. in S *ende beveelt u sijnre trouwen* N *bevele di synre getrouwicheit*.
dattu waenste bi di te bliven niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
8 *toevoegen,* ls. met mnl. var. *hem toevoegen*.
10 Paene niet vert.; geen var.
11 nee innitaris niet vert.; geen var.; N *en wilt niet rusten*.
12 *die vertoninghe des uutwendigen menschen* externam hominum apparentiam; geen var.; *uutwendigen* ten onrechte getrokken bij *menschen*.
13 *in yement* in aliis; onjuiste vertaling; geen var.
woninge lucrum; geen var.; ls. *winninge*? Vgl. N *gewin vinden ende* niet in Kemp. of Latijnse hss.
16 *Veel scadeliker ist den mensche* Plus enim homo novicior sibi; onnauwkeurig vertaald.

Cap. VIII

Titel. *Vander vriendelicheit des gheselscaps ons Heren* De familiaria amicitia Iesu; S *Vander heymeliker vrientscap mit Jhesus* N *Van der geesteliker vrieniscap tusschen Jhesus ende der zielen*.
7 sine Iesu niet vert.; geen var.
10 imo bonum super omne bonum niet vert.; ls. met andere mnl. hss.: *ja goet boven allen goet*.
13 scire (1^{e}) niet vert.; ontbr. ook in Latijnse hss.
19 Igitur niet vert.; geen var.
verlaetste laetaris; vertaling onduidelijk; vgl. N *verblidest* S *verblijt*.
20 *eer Jhesum,* ls. met mnl. var. *dan Jhesum?*
21 *Voer* Ex; geen var.; vrij vertaald.
totus niet vert.; geen var.; mnl. var. *Jhesus alleen*; las men solus in plaats van totus?
24 *op dat wi hem alle moghen kennen* ut omnes ipsum cognoscant; onjuist vertaald; beter in S *dat si hem al bekennen .... moeten* N *op dat si hem alle bekennen*.

28 *puer* nudum, var. mundum.
sien vacare; N S *aendencken*.
31 *selmens,* ls. met mnl. var. *selmen*.
In desen en selmens niet verwerpen In his non debet deici; beter vertaald in N S *Maer in desen sal die mensche niet verslagen worden*.
totten wille Gods .... gelijc staen ad voluntatem Dei aequanimiter stare; onbeholpen vertaling; S *geduldelic hem hebben totten wil .... gaeds*.

Cap. IX

Titel. *berovinghe* carentia; N *te ontberen* S *dervinge*.
5 *gheleert wort* ducitur; vertaling hiervan ontbreekt in andere mnl. hss.; ls. *gheleit wort*? Vgl. N *geleit wort*.
6 *uutwendich solaes* solatio; geen var.
11 *Wel* Multum; ls. met mnl. var. *Veel*.
scheyden certare; ls. met mnl. var. *striden*.
13 sed magis in de vertaling ten onrechte getrokken bij het eerste gedeelte van de zin.
14 a Deo niet vert.; ontbreekt ook in een Latijns hs.
die gaven Gods eam; vrije vertaling onder invloed van het volgende Dei munus, hoewel het slaat op consolatio.
15 *ydeliken mit di vermeten* inaniter praesumere; ls. met mnl. var. *ydeliken di vermeten*.
die ure sel gaen transibit hora; beter ware: *die ure sel voerbi gaen*; S *sal en wech gaen*.
16 *di* (1ste) niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
17 *so is dicke alsulken gheschiet* fuit saepe talis alternationis modus; ls. met mnl. var. *so is dicke alsulken wandel gheschiet*.
18 *propheet* ontbr. in Kemp. en andere Latijnse hss.
ende kan vervallen.
19 quid in se fuerit expertus: adiungit niet vert.; geen var.;
20 *in desen* inter haec.
21 Dominus factus est adiutor meus niet vert.; geen var.
22 *Ende hi seit voirt* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
Sed in quo niet vert.; S *Mer waer in*?
24 *die propheet Job* beatus Iob; NS *die heilige man Job*.
du verwandelste visitas; ls. met mnl. var. *du vandeste*.
25 *mach hi* possum; ls. met mnl. var. *mach ic*.
27 modicum sapiunt niet vert; S *smaken luttel*.
29 *minrenge* diminutionem, hs. *min renge*. Mnl. var. *verminderinghe*.
30 *Nie heilich* Nullus sanctus.

Cap. X

2 *Sette dy selven* Pone te.... magis; ls. met mnl. var. *Sette dy selven meer*.
tot blijscappen der werlt ad laetitiam, var. laetitiae mundanae; vgl. mundi delicias in vs. 4 en deliciae mundanae in vs. 5.
4 mundi delicias et niet vert; geen var.
5 omnes niet vert; geen var.
uut reynre ghedachten puris mentibus; door vertaler in samenhang niet begrepen; S *den reynen herten* (*ingestort*).
7 *der dingen Gods* supernae visitationi; mnl. var. *den wille Gods*.
dat een mensche hopet in hem selven magna confidentia sui; mnl. var. *dat een mensche grotelic in hem selven hoept*.
8 *int gheven troest sijnre gracien* consolationis gratiam dando. Men zou verwachten: *int gheven die gracie sijnre troest*. Teksths. Veldhuis: *want hi*

ghevet syn gracien. N *int geven der gracien der consolacien* S *gevende die gracie der consolacien*.

11 *die van di niet en comt* quae mihi aufert compunctionem; uiterst vrije vertaling; beter teksths. Veldhuis: *die mi verhovaerdicht*. Vgl. N *die my afneempt compunctie oft berou des herten* S *die my neemt compunctie ende beraeringe des herten*.

12 omne niet vert; geen var.; ls. met mnl. var. *Noch alle dat hoghe*.
semper niet vert; geen var.

13 *ende meerre vresen* timoratior; ls. met mnl. var. *ende in meerre vresen*.
14 *die gheleert is in ontreckinge der woorden* eruditus subtractionis verbere. Las vertaler verborum? N S *ende geproeft metter ontreckinge der consolacien*.
15 *ghif .... lof* gratias .... tribue; vrije vertaling.
20 super omnia niet vert.; geen var. Het tweede gedeelte van 20 vrij vertaald.

Cap. XI

Titel. *ons Heren* Iesu; geen var.
6 *der scaemten des cruces,* ls. met mnl. var.: *in der scaemten des cruces*.
7 *mer als hem wederspoet coemt, so murmereren si* niet in Kemp., Latijnse of mnl. hss.
9 se absconderit niet vert.; geen var.
hem eos.
10 *gheliken in* sicut in; ls. *ghelijc in*? N *gelijc als in*.
11 eis niet vert.; ontbreekt ook in sommige Latijnse hss.
semper (2de) niet vert.; geen var.
12 vel amore niet vert.; geen var.
13 omnes niet vert.; geen var.
16 invenitur niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
21 Hiaat vs. 20-21 niet gestaafd door Latijnse var.
minus niet vert.; geen var.
24 *sel hi .... kennen* pronuntiet; S *rekenen*.
25 *Want ic alleen arm bin* Quia unicus et pauper sum ego; ls. *Want ic alleen ende arm bin*? Vgl. N *Want ic ben enich ende arm* S *Want ic byn eensam ende arme*.

Cap. XII

Titel. leven via; geen Lat. var. Las vertaler vita? Ls. met mnl. var. *weghe. Cristi* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
1 multis niet vert.; geen var.
volghe mi na sequere Iesum, var. sequere me.
2 *Gaet* discedite a me; ls. met teksths. Veldhuis *Gaet van mi*.
5 *al hier* in vita; geen var.
7 *alle doghede* summa virtutis, var. summa virtus.
alle volmaectheit perfectio; geen var.
8 *salicheit* salus animae; geen var.
9 *hy sel di leyden* ibis; geen var.; vertaling onjuist; N *du saelt gaen*.
12 *een daghelix sterven* quotidianae mortificationis. De genitivus komt in de vertaling niet tot zijn recht.
13 *sekeren* securiorum; *sekeren* dus op te vatten als comparativus.
15 *altoes* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
droevich wesen ende niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
16 *selstu selstu,* ls. *selstu*.
ende somwilen, ls. met teksths. Veldhuis *ende somwillen gheoefent*.

17 *gheledicht worden* alleviari; ls. met teksths. Veldhuis *verlicht worden* of met var. *ghelicht*.
18 illi niet vert.; geen var.
28 *die daer is den coninckliken wes* [sic] *des cruces* quae est via sancta crucis, var. quae est regia via sanctae crucis; ls. met teksths. Veldhuis: *die daer is den coninckliken wech des cruces*.
29 *Ende dat leven Cristi* Tota vita Christi; geen var.; ls. met teksths. Veldhuis *Al dat leven Cristi*.

30 *Du dwaelste mit allen* Erras, erras, var. Erras et profecto erras.
dan liden ende tribulacie quam pati tribulationes. Ls. met teksths. Veldhuis *dan te liden tribulacie*.
31 *hoe hi dicker ende swaerre crucen vint* tanto graviores saepe cruces invenit. Ls. met teksths. Veldhuis *hoe hi dicke swaerre crucen vint*.
ex amore niet vert.; geen var.
dat hi also lange ballinge blijft uten ewighen leven niet in Kemp.; een vrije toevoeging van de vertaler ter uitwerking van *ellende*?
32 *ende,* ls. met teksths. Veldhuis *en*.
troest (sic); teksths. Veldhuis *troests*.
grote vruchte fructum maximum, var. fructum magnum.
accrescere niet vert., geen var.
33 sponte niet vert., geen var.
34 *hoe dat vleysch* quanto caro magis; ls. met teksths. Veldhuis *hoe dat vleysch meer*.
35 *dat hi niet en woude,* ls. met teksths. Veldhuis *dat hi niet en woude wesen*.
38 ad te ipsum niet vert.; geen var.; *als* kan vervallen.
39 *in Gode* in Domino; geen var.
42 *in desen leven* in hac misera vita; geen var.; ls. met teksths. Veldhuis *in desen onsalighen leven*.
43 tribulatione niet vert.; geen var.
46 *al waert datse een mensche alleen mochte liden* etiam si solus omnes posses sustinere; *een mensche* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; omnes niet vertaald. N heeft: *al waert oeck datse een mensche altemael alleen mochte liden*.
47 *tribulacien* tribulatio, var. tribulationes.
49 *dattu gaerne lides* ad quod esse debes scilicet ad patiendum et moriendum; onvolledig vertaald; geen var.
52 quanta exsultatio.... proximi niet vertaald; geen var.
55 *moechstu* te oportet; ls. met mnl. var. *moestu* of *moetstu*.
Ende eer yement, ls *Ende hoe yement*?
57 *in desen leven* in mundo isto; geen var.
58 *genoechten* consolationibus; vrij vertaald.
verblijt te wesen recreari; vrij vertaald.
gemeenlic magis conformior; ls. met mnl. var. *gemeenliker*.
59 Zeer onnauwkeurig vertaald. Beter S *Want onse verdienst ende die voertganck ons levens en steet niet in voelre sueticheit ende troestinge te gebruken, mer meer in voel swaernisse ende tribulacien te lijden*.
61 *verweget hy* hortatur; geen var.; teksths. Veldhuis *beweghet hi*; andere mnl. var. *verwect hi;* NS *vermaent hi*; ls. dus *verweckt* of *beweghet*?
62 *dat laetste eynde* conclusio finalis.

Boek III

Titel ontbreekt. In margine heeft latere hand bijgeschreven *III boeck*.

Cap. I

Titel. *Gods* Christi; geen Latijnse var.
1 *die Heer* Dominus Deus; geen var.; ls. met B C D E *die Heer God*.
3 *die in die aderen,* ls. *die die in aderen* of *die die aderen*; zie de mnl. varianten.
7 *mit Gode ledich te wesen* Deo vacare; S *Gade ledich te wesen* G *oer herte ende oer ghemoede ledich te maken tot Gode* D 56 *Gode an te dencken*.
8 *horen,* ls. met mnl. var. *horen moghes*.

Cap. II

5 potius niet vert.; geen var.; *sonder die* sine te.
6 possunt niet vert.; geen var.
7 *Si leren suverlike* Pulchriter dicunt; geen var. S *Schoenlick spreken si* D 56 *Si spreken te male schoen* G *Si spreken zeer schone*.
8 *dat verstant* intellectum signatorum; geen var.; onvolledige vertaling; cf. S *dat verstant der dingen die beteykent sijn* G *verstant der verborgenheit*; ook D 56 onvolledig: *dat verstant daer van*.
13 *dat horen verstandenisse,* ls. met D E *dat horen der verstandenisse*.

Cap. III

1 *bovengaende conste ende wetenheit alle der wiser philosophien deser werelt* omnem philosophorum et sapientium huius mundi scientiam excedentia, var. omnium philosophorum etc.
der wiser philosophien philosophorum et sapientium; geen var.
philosophien, ls. met B D *philosophen*.
2 *sijn.... over te gheven,* ls. met B *te overweghen*; cf. S *sijn... te wegen* D 56 *sijn.... te pensen* G *die men.... verstaen.... can*.
6 *veel menschen* Plures; geen var.; S *Voel menschen* G D 56 *Veel menschen*.
7 *hoghe .... dinghen* summa; S *die alre hoechste .... dingen* G *die alre hoechste .... guede* D 56 *die alre overste .... dinghe*.
8 *in allen dingen* in omnibus; behoort bij *dient* servit.
11 *om dat grote loon* pro praemio inaestimabili; onnauwkeurig vertaald; S *om dat onbegripelike guet* D 56 *om dat onvermoedelike loen*.
om die hoge eer pro summo honore; S *voer die hoechste eer*.
13 *van haren horen* a spe sua; ls. met mnl. var. *van horen hope*.
18 *mit* (2de), ls. *ende mit*.
19 *te troesten* exhortando; S *toeherdende* G *toeharde* D *toe te troesten*.
23 *arme* pauperrimus; geen var.
et contemptibilior niet vert.; geen var.
25 omnia praestas niet vert.; geen var.

Cap. IV

Titel. *in oetmoedicheit ende inder waerheit* in veritate et humilitate, var. in humilitate et veritate.
2 in veritate niet vert.; geen var.
3 te niet vert.; ls. met mnl. var. *Ist dat di die waerheit vriet*.
8 *in droefheit,* ls. met mnl. var. B *ende droefheit*.
om dijn guede werke propter opera bona, var. propter opera tua bona.
9 *becommert ende besondicht* obnoxius et implicatus; vgl. S *bescult ende bewonden* G *besmyt ende becommert* D 56 *bevlochten*.

10 *Ende altoes gaestu afterwaert bi di selven* Ex te semper ad nihil tendis. Vertaling onjuist; vgl. S *Wt di selven denkestu altoes tot niet* G *Van di selven gaetstu altoes te nyete* D 56 *Van di selven gaestu te niete*.
13 nil reputatione appareat dignum; nil altum nil vere laudabile niet vert.; geen var. Wel verdietst in andere mnl. vertalingen.
14 *grote* maxima.
15 et fugias niet vert.; geen var.
16 *Die sommige wanderen doechdeliken voir mi* Quidam non sincere coram me ambulant, ls. met mnl. var. *Die sommige en wanderen niet doechdeliken voer mi*.

17 et peccata niet vert.; geen var.
van mijnre verhengenisse me eis adversante; onjuist, althans onnauwkeurig vertaald; vgl. S *want ic on wederstae* G *want ic bin hem tegen* D 56 *want ic hem teghen bin*.
21 est niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.

Cap. V

7 malis niet vert.; geen var.
8 *een guet dinc* magna res; geen var.; ls. met mnl. var. E *een groet dinc*?
dat swaer is omne onerosum; omne dus niet vertaald, ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
12 *geen hinder* ne.... implicationes sustineat; ls. met mnl. var. B *geen hinder en lide*.
13 nihil latius niet vert.; geen var.
15 uno niet vert.; ontbr. ook in een Latijns hs.
17 *die minnende* amor; ls. met mnl. var. *die minne*.
18 *begheer,* ls. *begheert*.
19 *si set hoer begheerte te diensten* effectui mancipat; geen var. Las vertaler affectui?
S *settet te werck* G *brenget toe wercke* D 56 *volbrenghet*.
21 *gedreighet* territus; geen var.; onnauwkeurig vert.; S *verveert* G D 56 *benauwet*.
vriliken secure; geen var.; onnauwkeurig vert.; S G *sekerlicke* D 56 *sekerlic*.
23 *tot Cristum* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
24 *bereet* dilata; ls. met mnl. var. *breet*.
opdat mach leren ut discam; ls. met mnl. var. *op dat ic mach leren*.
26 *ic sel minen gheminden volghen* sequar te dilectum meum; ls. met mnl. var. *ic sel di minen gheminden volghen*.
30 *cuych,* ls. met mnl. var. *cuysch* of spellingvariant?

Cap. VI

4 *inder beteringe* in temptationibus; ls. met mnl. var. *in becoringe*.
9 quam velles niet vert.; geen var.
12 *manieren* materia; geen var.; ls. met andere vertalingen *materie*?
13 rectam nief vert.; geen var.
14 *somtijt* aliquando .... subito; ls. met mnl. var. *somtijt haestelic*.
15 *Want du lijdstet node* Illas enim invite magis pateris quam agis; onvolledig vertaald; andere mnl. hss. van deze vertaling: *Want die lidestu node*; magis .... quam agis niet vert. Vgl. S *Want die lijdestu meer onwillichliken dan datstu die duet* G *Want die fantasien lidestu meer onwillichlike dan du die doetste*.
16 desiderium tuum niet vert.; geen var.
21 *aldusdanighe* talia; ls. met alle mnl. var. *aldusdanighe dinghen*.
22 *macht* partem; vrije vertaling.

27 *die ic dy sel gheven* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; zelfstandige toevoeging van de vertaler.

Cap. VII

4 *niet en hebste* habueris; ls. met mnl. var. B *hebste*.
studio niet vert.; geen var.
ja dattu niet en vertragheste ita quod tunc .... non torpeas; ls. met mnl. var. *ja also dattu dan niet en vertragheste*.
ja niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
alle dine ander werken reliqua opera tua; *alle* niet in Kemp. of andere hss.
6 *vallen in traecheden* fiunt .... desides. Vgl. S *werden .... traech* D 56 *vertraghen*.
alte wel bene; ls. met mnl. var. *wel*.

7 et cui vult niet vert.; geen var.
8 *onbehoetliken* incauti; geen var.; las vertaler incaute?
over weghen, partic. praeter.; B *overgheweghen*.
14 et parva intelligentia niet vert.; geen var.
16 satis niet vert.; geen var.
17 satis niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
te rechte virtuose; beter S *doechdeliken* en mnl. var. *te deghen*
nimis niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
niet minus; vertaling minder juist.
quam oportet niet vert.; geen var.
19 *sonden* offensam; vertaling onjuist; beter S D 56 *vertoerninge*.
21 *ontoghen,* ls. met mnl. var. *ontoghen hebbe*.
24 vera niet vert.; ontbr. ook in sommige Latijnse hss.; ls. echter met mnl. var. *in ghewarigher oetmoedicheit*.

Cap. VIII

3 *alsoe sel dan dijn gracie,* ls. met mnl. var. *also ic bin, dan sel dijn gracie* [vert. v. sicut sum ontbr. in het Leidse hs.].
5 *so en ist niet dan alle crancheit* ecce nihil et tota infirmitas; vrije vertaling.
8 ut vere dicam niet vert.; geen var.
10 *Jhesu* niet in Kemp., wel in andere Latijnse hss.
11 *gaven* bonis; ls. met mnl. var. D E *goeden*?
12 *starcheit,* ls. met mnl. var. *onse starcheit*.

Cap. IX

4 omnia niet vert.; geen var.; ls. met mnl. var. *diet al*.
5 *die,* ls. met mnl. var. *ende,* ook in overeenstemming met de Latijnse variant sic omnia considera et singula.
sijn sy, ls. met mnl. var. *sijn sy tot mi als*; Kemp. ad me tamquam.
6 vivo niet vert.; geen var.
7 *dinghen* bono; vrij vertaald.
sel ....verblijt werden dilatabitur, var. delectabitur.
10 *daer men verjaghet* qua fugatur; ls. met mnl. var. *daer men mede verjaghet*.
11 *droefheit des herten* contractio cordis, var. contritio cordis.
onnutte minne privatus amor; vertaling onduidelijk; vgl. S *heymelike liefde* G *eygen minne of eygen soekelicheit* D 56 *eyghen minne*.
12 *verblijt* dilatat; geen var. Las vertaler dilectat, of is *verblijt* een corrupte lezing van *verbreet*? Cf. S *verbreit* G *verbreydet ende vermeerret* D 56 *verbreydet*.

Cap. X

8 *Du hebste ontfermhertichеit* Fecisti.... misericordiam; ls. met mnl. var. *Du hebste ontfermhertichеit ghedaen*.
mi, mine niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; vrije toevoeging van de vertaler.
9 *Want ten alle,* ls. met mnl. var. *Want ten is alle*.
11 *magnum.... et* niet vert.; geen var.; ls. met B *meer groot ende wonderlijc*.
mi niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; zie vs. 9.
13 *Voerwaer* Verumtamen vice versa; onjuiste vertaling; S onvolledig; *Nochtant*.
15 *du woudste ordineren* ordinasti; *woudste* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
17 *voir alle dese gueden* pro omnibus istis milibus bonis; milibus ontbreekt in een Latijns hs.; ls. echter met mnl. var. *voir alle dese dusent gueden*.
21 *minen* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
24 *sulken,* ls. met mnl. var. *sullen* habebunt.

26 *vryheit des herten* mentis libertatem, var. cordis libertatem.
28 daemonibus terribilem niet vert.; geen var.
Gode behaechlic Deo placabilem, var. Deo placibilem.
cunctis niet vert.; geen var.
29 *salighe* niet Kemp. of in andere Latijnse hss.

Cap. XI

2 *is* sunt; geen var.
5 *dijns* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
6 *behaghe* placuit; ls. met mnl. var. *behaghede*.
ende voir dat beste hieltste et quasi pro meliore zelasti; quasi ontbreekt inderdaad in enige Latijnse hss.; zelasti onnauwkeurig vertaald.

Cap. XII

Titel. *lijdsaemheit* patientiae et; ls. met mnl. var. *lijdsaemheit ende*.
2 *Ende* Nam; geen var.
4 *in veel teghenheden* et in multas contrarietatibus; ls. met mnl. var. *ende in veel teghenheden*.
5 *wel* multa; ls. met mnl. var. *veel*.
6 semper niet vert.; geen var.
9 *die zwaerste* delicatissimos; geen var.; ls. met mnl. var. *die alre suetste*.
11 putas niet vert.; geen var.
12 *vergaet* niet Kemp. of andere Latijnse hss.; geen var.; vrije vertaling.
14 *pijn ende droefheit* doloris poenam; geen var.; vrije weergave.
16 *alle sondelike genoechten* omnes, var. omnes scilicet cogitationes et delectationes istae.
18 *quaden* niet Kemp. of andere Latijnse hss.
21 *arbeides* labore; ls. met mnl. var. *arbeit*.
22 *die oude ghewoente* inolita consuetudo; vgl. S *ingewassen* G *olde* D 56 *quade*.
sel di weder houden obsistet; onjuiste vertaling; cf. S *sal daer wederstaen*.

Cap. XIII

1 nititur niet vert.; geen var.
4 *hoe* niet Kemp. of andere Latijnse hss. Citius niet vert.; geen var.
onderworpen devastatus; onnauwkeurige vertaling; vgl. S *verdorven* G *verwoestet* D 56 *verwonnen*.
5 *bisten,* ls. *biste*.
6 *enichsins* omnino; geen var.; onjuiste vertaling; ontbr. in S en G; D 56 *ummer*.
8 *die stof biste ende ghemul* qui pulvis es et nihil; geen var. Vgl. de dubbelvertaling *stof ende ghemul* in 10 en *stof ende vuylnis* in cap. XIV: 10 van pulvis.

humiliter niet vert.; geen var.
15 *lijdsamicheit* patienter; ls. met mnl. var. *lijdsaemliken*.

Cap. XIV

Titel. *die.... oerdel* judiciis; ls. met mnl. var. *die.... oerdelen*.
5 *der enghelen* panem angelorum; ls. met mnl. var. *der enghelen broot*.
ghevoecht [sic], ls. met mnl. var. *ghenoecht*.
8 *dattuse,* ls. met mnl. var. *dattu?*
9 *dattuse,* ls. met mnl. var. *dattu?*

11 *werden wi verbetert* erigimur; foutieve vertaling; las vertaler corrigimur? S, G en D 56: *werden wi opgericht*.
16 *die sculdige* latebra; ls. met mnl. var. *die sculinge*.
datt, ls. *dat*?
van der aengenomenre doghet de virtute concepta, var. de virtute accepta.
17 *dat diepte* profunditate; *diepte* neutrum.
20 *verheffen,* ls. met mnl. var. *hem verheffen*.
21 *alle die sijn hope* qui totam spem suam; ls. met mnl. var. *die alle sijn hope*.
22 *prysen* loquuntur; geen var.; vrije vertaling.

Cap. XV

Titel. ac dicendum niet vert.; ontbr. in een Latijns hs.
ghenoechliken desiderabili; vrij vertaald.
4 mihi niet vert.; geen var.
5 *en is* non est; ls. met mnl. var. *en is niet*.
6 pro vero niet vert.; geen var.
die drijft te impellat; *die* als spellingvariant van *di* komt meer voor in dit hs.
10 Da quod vis et quantum vis; de vertaling hiervan ontbreekt in het Leidse hs.; ls. met andere hss. van deze tekst: *Ghif dattu wilste ende hoe veel du wilste*.
19 amare niet vert.; ls. met mnl. var. *begheren* (*versmaet.... te werden*)
22 Amen ontbr.; geen Lat. var.; ls. met mnl. var. *Amen*.

Cap. XVI

6 Dit vs. onvolledig; ls. met alle andere mnl. hss. *Laet di die tijtlike dingen wesen in ghebruken, die ewighe dinghen in begheerten*.
8 et felicitas niet vert.; geen var.
9 *gheprijst ende gelovet wert* videtur et laudatur; beter S *gesien ende gelaeft wort. die ghelovige Cristi* boni Christi fideles; ls. met mnl. var. *die goede ghelovige Cristi. geestelike reyn* spirituales et mundicordes; ls. met mnl. var. *geestelike ende reyn*.
13 *is* sit; ls. met mnl. var. *si*.
14 *mi* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.

Cap. XVII

5 *des* dummodo. De mnl. variant *dat* geeft een betere lezing.
6 *dattu doeste* quidquid de me feceris; ls. met mnl. var. *dattu mit mi doeste*.
7 *in dat licht dijnre gracien* in luce; geen var.; vrije, omschrijvende vertaling.
mi gewaerdiges, ls. met alle mnl. var. *di ghewaerdighes mi*?
10 *rijc ende welich* plenus et dives; andere mnl. hss. *rijc ende vol*.

Cap. XVIII

Titel. *dese* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
2 *nye* non; ls. met mnl. var. *niet*.
4 *onsalighe* misellus, var. miser; *verduldeliken lide,* ls. met alle mnl. var. *mi verduldeliken lide*?
5 *zwaer ende lastich is ende gevoelt wert* onerosa sentitur; ls. met mnl. var. *zwaer ende lastich gevoelt wert*.
6 *inder ewen* in lege vetere, ls. met mnl. var. *inder ouder ewen*.
7 *dijns* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
tunc niet vert.; geen var.

Cap. XIX

Titel. *hoe* quis; andere vertalingen *wie*.
4 *brenghen,* ls. met mnl. var. *brenghes*.
7 *dijn ghemoede van ghewoenten* animo et usu; geen var.; ls. *dijn ghemoede ende ghewoenten*.
8 *dat mi staet te liden* sicut patienda videro, var. quae patienda videro.
10 *ende dat hem behaget* et a quo sibi placuerit; onnauwkeurig weergegeven.
12 totum niet vert.; geen var.
21 *is alte salich* valde salubre est animae meae; ls. met mnl. var. *is alte salich mijnre sielen*.

Cap. XX

Titel. *des levens* huius vitae; geen var.
1 *den Heer* niet Kemp. of andere Latijnse hss.;
3 *wesen,* ls. met mnl. var. *sal wesen*.
6 *siet aen vide;* ls. met alle mnl. var. *siet*?
7 *icket,* ls. met mnl. var. *icker*.
8 *glidende* labilis; letterlijke vertaling; vgl. S *onstedich*.
9 Et si non omnino ad consensionem niet vert; geen var.
tamen, etiam niet vert.; geen var.
navolghinghe insectatio; onjuiste vertaling; vgl. S *vervolginge*.
11 *Vergave God van Ysrael* Utinam.... Deus Israel, ls. met mnl. var. *Vergave God dattu God van Israhel*; fortissime onjuist vertaald door *bi aventueren*.
12 *onsalige* miserrima; ls. met mnl. var. *alre onsalichste*.
13 *stricken* laqueis et; ls. met mnl. var. *stricken ende*.
14 *so opcomen daer veel noch ander noch ander;* ls. met mnl, var. *so opcomen daer noch veel ander*.
16 *dootsiecten* mortes et pestes; ls. met mnl. var. *doots ende siecten*.
19 *sommighe* alia; ls. met alle mnl. var. *sommighe dinghen*.
22 divinam [bij dulcedinem] niet vert; geen var.
bedriecht fallitur, var. fallit.

Cap. XXI

5 super omnem spem et promissionem; de vertaling van deze woorden, het begin van vs. 5, ontbreekt; ls. echter met alle mnl. var. *boven alle hope ende belofte*.
6 *troestinghe* iubilationem; vrije vertaling.
7 *boven alle dat alle dat hemelsche heerscap,* ls. *boven alle dat hemelsche heerscap*.
9 bona et niet vert; geen var.
10 *mi* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
praeter te ipsum donas: aut niet vert.; geen var.; wel vertaald in B C D *so wattu mi gheefste sonder di selven of*, deze woorden inlassen.

openbaerste ende beloefste revelas vel promittis; ls. met mnl. var. *openbaerste of beloefste*.

14 *van groter minnen* prae amore tuo; onjuiste vertaling.

20 *Hi come tot sinen armen knecht* Veniat ad me pauperculum suum; ls. met mnl. var. *Hi come tot mi* enz.

21 *dijn blijscap is die mijn* tu laetitia mea; geen var.; blijkbaar las de vertaler tua laetitia mea.

23 interim niet vert; geen var.
spes mea niet vert.; geen var.

24 *ende segghes* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; waarschijnlijk zelfstandige toevoeging van de vertaler.
25 *Siet ic bin hier bi di* Ecce assum; ecce ego ad te; onvolledige vertaling.
die oetmoedicheit humilatio tua; ls. met mnl. var. *dijn oetmoedicheit*.
28 *dijn goedertierenheit* hanc bonitatem; geen var.; las vertaler tuam bonitatem?
31 et niet vert.; geen var.
al dingen, ls. met mnl. var. *alle dingen*?

Cap. XXII

4 *Ic bin ghedachtich* Minor ego sum; geen var.; vertaler las kennelijk Memor ego sum.
hebste hebste, ls. *hebste*.
9 *die ander* ditiori; geen var.; onjuiste vertaling, of las de bewerker alio?
12 *waer* cur; ls. met mnl. var. *waerom*.
14 *daer of,* ls. met mnl. var. *daer*.
vel deiectionem niet vert; geen var.
15 *tot versmadenisse van deser werlt* huic mundo despectos; onjuist vertaald; de bewerker las despectus; beter B D E *ende versmade van deser werelt*. Vgl. S *die deser werelt versmaet sijn*. De lezing van B D E wel de oorspronkelijke.
17 *die versmaetheit* quae mundus abhorret; getrouwer vertaald in hs. B *dat die werelt versmaet* E *dat die weerelt vreeset*.
21 data vel niet vert.; geen var.

Cap. XXIII

11 *ontvredet* impacatum; de lezing van de andere mnl. hss. *onghevredet* de oorspronkelijke?
13 *sijt in mijn hulpe* in auxilium meum respice; ls. *siet in mijn hulpe*? Vgl. S *ansiet in mijn hulpe*.
ydele ghedachten variae cogitationes, var. vanae cogitationes.
15 tibi niet vert; geen var.
16 *soe moetet gheschien* fac; vrij vertaald.
20 dico niet vert; geen var.
23 et optimum niet vert; geen var.; ls. met mnl. var. *goede vrucht ende die alre beste vrucht*.
26 *ydel ende onnutte* frivola, var. frivola et vana.

Cap. XXIV

2 tu niet vert.; geen var.
8 umbra niet vert.; geen var.
9 *blintheyt* obscuritas; vrije vertaling.

Cap. XXV

9 *en vermoede niet* non.... aestimas te; ls. met mnl. var. *en vermoede di niet*.
16 quasi haec tantaque pati non deberes: sed me in omnibus dispositionibus iustificaveris niet vert; geen var.

Cap. XXVI

Titel. *voerdel* eminentia; vrije weergave; S G D 56 *hoecheit*.
bidden supplex oratio; S D 56 *innich ghebet* G *gebede*.
1 intentione niet vert; geen var.
multas niet vert; geen var.
voerdel praerogativa; vgl S D 56 *vordel* G *hoecheit*.

2 *overmids wederstaen* molestiis fractus; vertaling duister, of corrupte lezing? Vgl. S *van moyenisse gebraken* D 56 G *te broken van moyenisse*.
3 *begheren* ambit; ls. *begheert* [*die* object, *die werltlike ydelheit* subject]; *ic wil* libuerit; ls. met mnl. var. *si wil*.
4 *inwendigher* aeternorum, var. interiorum.
om aen te sien intuitu; te vrij vertaald; beter S *mit enen scijne* G *mit eenrehande schijn* D 56 *om een schijn*.
9 *voetsel sulke* talibus fomentis; ls. met mnl. var. *alsulke voetsel*.
10 *want si die natuer onthouden* quia natura sustenda est; niet juist vertaald; vgl. S *want die natuer salmen mede behalden*.

Cap. XXVII

Titel. *heymelike verburghen minne* privatus amor; vgl. S *die sunderlinge liefde* G *die eygene wille sijns selfs* D 56 *eygen minne*.
Capittel XXVI, ls. *Capittel XXVII*.
1 *niets niets* nihil; sic; andere mnl. hss. *niets niet*.
2 *dijns minne* amor tui ipsius; ls. met mnl. var. *dijns selves minne*.
4 *puer ende simpel* purus simplex; ls. met mnl. var. *puer, simpel*.
10 *luttel* non; geen var.
13 *ist dattet hert* si .... status cordis; onvolledig vertaald; *ende niet* sed non; ls. met de mnl. var. *mer niet*.
14 orta et niet vert.; geen var.
16 *laet mi niet getogen,* ls. met mnl. var. *laet mi niet getogen worden*.
18 *dit* ita, var. ista.
20 *voir bi.... gaen* declinare; vgl. S *schouwen* D 56 *miden*.

Cap. XXVIII

Titel. *des achterclappers* obtrectatorum; geen var.; ls. *der achterclappers*?
Capittel XXVII, ls. *Capittel XXVIII*.
1 *onwaerdelike* aegre; beter mnl. var. B *cranckeliken*.
2 *snoder noch crancker* infirmiorem, var. infirmiorem aut inferiorem.
5 *betalen* interpretati fuerint; ls. met mnl. var. *becallen;* vgl. S *gevoelen* G *voelen* D 56 *trecken*.

Cap. XXIX

Titel. *loven* benedicendus; vrije weergave.
becoringhe tribulatione, var. tentatione.
Capittel XXVIII, ls. *Capittel XXIX*.
3 *passien des lidens* passione; ls. met mnl. var. *passien*.
6 *wat ic mach ic,* ls. *wat mach ic*.

7 *op dese tijt* etiam hac vice; etiam niet vert.; geen var.; vgl. S *oec tot desen mael* D 56 *oec in desen stonden*.
9 *ende beter* et melius fiat; ls. met mnl. var. *ende het beter worde*.
10 *machtige* omnipotens; geen var.; onvolledig vertaald.
dijn ontfermherticheit misericordia mea. Las vertaler tua? Overigens heeft hij dit niet gezien als appositie bij Deus meus. Vgl. S *mijn God, mijn barmherticheit*.

Cap. XXX

3 *lancsaem* tardius, var. tardus.
4 *eer dattu aendachteliken biddes* antequam me intente roges; ls. met mnl. var. *dattu mi*.

5 *noch sonder mi en niemant* nec est extra me; ls. met mnl. var. *en is niemant*.
6 *vergader .... weder dinen* resumpto spiritu; ls. met mnl. var.: *dinen geest*.
14 *het is onmogheliken* humanum est; geen var.; onbegrijpelijke vertaling. Alle andere mnl. hss. van deze vertaling hebben *moghelic*. Is dit de authentieke lezing? Of is de oorspr. tekst *menschelic* geweest?
ghetoghen te werden, ls. met mnl. var. *ghetoghen te werden tot*.
15 *bedrieghe,* ls. met mnl. var. *bedrieghet*.
19 paene niet vert.; geen var.
24 *het seer oerberlic* multum expedit; ls. met mnl. var. *het is seer oerberlic*.

Cap. XXXI

1 *dat* ubi; ls. met mnl. var. *daer*.
2 libere niet vert.; ontbreekt ook in een Latijns hs.
5 te niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
sien, ls. met mnl. var. *sie*.
7 *daer isser veel* pauci; ls. met mnl. var. *luttel*.
8 *op heff ende neme* rapiat; hs. B C *neme* D E *opneme*; ls. met mnl. var. *opneme* of *neme*?
9 magni niet vert.; geen var.
verheven van elevatus et; ls: met mnl. var. *verheven ende van*.
10 unum niet vert.; ls. met mnl. var. *dat enighe ongemeten ewige goet*.
12 *die wijsheit een verlichten.... mans,* ls. met mnl. var. *eens*.
Vertaler heeft de zin van 12 blijkbaar niet begrepen.
16 *verganclike dinghen ende snode* pro transitoriis et vilibus; ls. met mnl. var. *verganclike ende snode dinghen*.
23 *starc si* fortis dives; mnl. var. B *starc si, rijc*.

Cap. XXXII

6 *want* immo; geen var.; onjuiste vertaling.
7 *alle dijnre* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
8 tecum niet vert; geen overeenkomstige var.
10 *treden* concultantem; ls. met mnl. var. *tredet*.

Cap. XXXIII

2 *vrolijc* levis, var. laetus.
3 *of wat side* vel qua parte; ls. met mnl. var. *of van wat side*.
4 et idem niet vert.; geen var.
onbeweghet inconcussus; ls. met mnl. var. *onbeweghelic*?
verwandelinghe eventus; vertaling onjuist; vgl. S *geval* G *val der onstadicheit* D 56 *misseliker ghevalle*.

5 *vresen* procellas; minder nauwkeurig vertaald; vgl. S *wagen* O *storme der zee* D 56 *ghelven*.
6 *siet .... in* respicitur, var. respicit
9 media niet vert; ontbreekt ook in enige Latijnse hss. Is de lezing van de mnl. var. *ende het is boven alle wandelbaerheden tot mi waert te stueren* de oudste?

Cap. XXXIV

2 *mer den minnende, niet die die werlt* sed amanti verbum: non mundum nec ea quae in mundo sunt; verbum niet vert; ontbreekt ook in sommige Latijnse hss.; nec ea quae in mundo sunt niet vert; geen var.; Is. met mnl. var. *of die dinghen die inder werelt sijn*.

5 *ghestadich herte* cor tranquillum; weer minder nauwkeurig vertaald; S G *rustich*.
7 et bene sapere: [oportet] gratiam tuam adesse est niet vert.; geen var.
smake condimento; nauwkeuriger vert. in S *crude* G D 56 *solte*.
ghetempereert wesen condiri; cf. S *bestroyet* G *gesolten* D 56 *ghetemperiert*.
10 *in dijnre smakeliker wijsheit* in sapientia tua; geen var.; vgl. vs. 2.
12 *smaket* sapit Deus, ls. met mnl. var. *smaket God*.
13 et multum dissimilis niet vert.; geen var.; ls. met mnl. var. *ende seer onghelijc*.
der creatueren creaturae.
15 laetifica niet vert; ontbreekt ook in sommige Latijnse hss.
21 *Stoer* Dissipe; vertaling onjuist; cf. S *Verstroy* G *Verstroye* D 56 *verstrey*.
quetsen contere eas; cf. S *verderf si* G *te wryve se* D 56 *te wrive se*.

Cap. XXXV

3 *over* undique; ls. met mnl. var. *over al*.
4 *der becoringe* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; toevoeging van de vertaler?
victorien palmam; vgl. S *loen* D 56 *seghe*.
7 *so* quomodo; ls. met mnl. var. *hoe*.
8 magnam niet vert.; geen var.
tot lijdsaemheit ad magnam patientiam; ls. met mnl. var. *tot groter lijdsaemheit*.
10 *ontellike siecheden* infirmitates; *ontellike* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
iniurias niet vert.; geen var.; S D 56 *onrecht*.
versprekinghe oblocutiones reprehensiones; ls. met mnl. var. *versprekinghe berispinghe*. Vgl. S *achterclap begripinge* G *opspreken .... bestraffinge* D 56 *versprec achterclap*.
15 *betrouwen* confisi sunt; ls. *betrouweden*?
17 *mistroesten* diffidere; ls. met mnl. var. *mistrouwen*.

Cap. XXXVI

1 *ghedachten* cor; vrij vertaald.
guet pium; onnauwkeurig vertaald; S *gotdienstich* G *goddienstich*.
12 *mitten croonachtigen* verbis querulosis; verbis niet vert.; geen var.

Cap. XXXVII

5 *Kint* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
7 *Wanneer* Quomodo; onjuist vertaald.
8 *claerliker ende also* sincerius tanto; ls. met mnl. var. *claerliker, also*.
11 puri niet vert.; geen var.
verenige, ls. met mnl var. *vereninge*.
16 hoc.... hoc ontbr.; geen var.
nudus niet vert.; geen var.

Cap. XXXVIII

Titel. *inwendigen* externis; geen var.; ls. met mnl. var. *uutwendigen*.

5 *aensien met enen luchteren oge* qui transitoria sinistro intuentur oculo et dextro caelestia; onvolledig vertaald; ls. met mnl. var. *die dese verganclike dinghen aensien mit enen luchteren oge ende die hemelsche dinghen mitten rechteren oghe*.

6 *rusten* summo; ls. met mnl. var. *oversten*; *di* ea

7 du .... *selste .... ommegaen* lustras; vrije vertaling; cf. S *du oversietste* D 56 *ondersuecste*.

8 *last* improbitatibus; vertaling zeer vrij; of bedorven lezing van *laster*? S *barmhicheit* [sic] G *vragen* D 56 *onstuer*.
9 intentius niet vert.; geen var.
10 *Want daerom* enz.; deze vertaling van de zin is onjuist; propterea behoort bij decepti.

Cap. XXXIX

3-4 De volgorde 4-3 alleen in het Leidse hs.
3 satis niet vert.; geen var.
aendacht cogitatio; de lezing *ghedacht* van alle andere mnl. afschriften de oudste?
4 *die toecomende dingen* futuris eventibus; var. *die toecomende aenvalle der dinghen*.
5 *den mensce* homo; *den mensce* subject.
8 *is hier tegen in alle manieren* omnibus bonis adversans; geen var.; las vertaler modis i.p.v. bonis? Cf. S *wederstaende allen mynschen* G *die daer wederstaet allen gueden* [S en G lazen blijkbaar hominibus i.p.v. bonis] D 56 *die allen gueden menschen tegen is*.

Cap. XL

1 *rekens* visitas; geen var.; blijkbaar las vertaler een ander Latijns verbum S D 56 *vandes* G *vandeste*.
3 *gheves* feceris; vrij vertaald.
7 semper niet vert.; geen var.
9 *ende* sive; ls. *of*?
mogeliken merito, var. bene; S *billix* G *billics* D 56 *billiker*. De vertaling *mogeliken* geeft geen zin. Trouwens de vertaling van de gehele zin laat aan duidelijkheid veel te wensen over. In XLI: 5 merito goed vertaald.
16 *ghenoechte te setten* delectari; alle andere mnl. afschriften hebben *ghenoechte te hebben*.
17 *Dijn .... werden* Laudetur nomen tuum. Het vervolg ‘non meum: magnificetur opus tuum non meum’ niet vert.; ls. met mnl. var.: *Dijn naem moet gheloeft worden, niet mijn naem; dijn werc, niet mijn werc moet groet ghemaect worden*.

Cap. XLII

Titel. De afschrijver had geen ruimte over voor het woord *capittel* of een afkorting hiervan.
1 *mede te leven* convivere; ls. *mede leven*?
4 *doech* valet.
9 *mit mijnre gracien* cum magna gratia; las vertaler mea voor magna?

12 *bevlecket* vitiat; vgl. S *maket daer gebreck in* G *toevet di* D 56 *bevlecket die ziele*.

Cap. XLIII

3 verbum niet vert.; geen var.
9 *alle* cunctorum; behoort echter niet bij angelorum, maar bij auditurus lectiones.
11 *in een corte tijt* in puncto; in onrechte verbonden met ut plures aeternae veritatis capiat rationes in plaats van met qui humilem.... elevo mentem.
12 *suspicien* opinionem; minder juist vertaald.
13 *ewighe dingen te soeken, die ewige dingen te soeken,* ls. *die ewige dingen te soeken*
16 *gheestelike dinghen* specialia; geen var.; las vertaler spiritualia?

Cap. XLIV

2 magis niet vert.; geen var.
3 *mit kyvende woorden hem daer teghen te setten* contentiosis sermonibus deservire; geen var.; vertaling onjuist. Vgl. S *kijfliken woerden dienen* G *dan men mit kijfachtigen woerden becommert si* D 56 *scheldende reden of woerde te ghebruken*.
5 *die tijtlike dingen ende tijtlike scade* damnum .... temporale; alle andere mnl. hss. hebben hiervoor *tijtlike scade,* hetgeen wel de oorspronkelijke lezing is. *neringhe* quaestu; minder nauwkeurige weergave; vgl. S *verwerf* G *ghewynne* D 56 *ghewijn*.

Cap. XLV

Titel. *van* [sic; hs. *vā*] lapsu; ls. met andere mnl. hss. *val*.
1 ibi niet vert.; geen var.
9 *begrepen* implicatus; cf. S *bewonden*.
14 ontbr. vertaling van praecavere; vul uit andere mnl. hss. aan *voerhoeden*.
15 ontbr. vertaling van Si praevisa saepe etiam; vul uit handschrift B aan: *Ist dat die voorsienighe dinghen*.
20 *alle menschen is* omnis homo; ls. *alle mensche is*; of moet men met de andere hss. *alle menschen sijn* lezen?
al ist oec waer dat hi seit quod rectum in facie sonare videtur; nauwkeuriger S *dat recht inden ansicht scijnt te luden*.
21 *des menschen huusghenoten sijn vianden* inimici hominis domestici eius; ls. *des menschen vianden sijn sijn huusghenoten*.
23 cautus esto (2de) niet vert.; geen var.; wel herhaald in B C D E; ls. dus *mensche.... weest voerhoedich*.
26 *doet verre van my* fac a me, var. longe fac a me.
28 indifferenter niet vert.; geen var.
29 *heer* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
30 *alle mijn inwendicheit* omnia intima et externa, ls. met andere mnl. hss. *alle inwendicheit ende uutwendicheit*.
31 *O heer seker* Quam tutum; ls. met mnl. var. *O hoe seker*.
lof apparentiam; onjuist vertaald; vgl. S *vertoeninge* G *dat behagen* D 56 *schine boven die ander*. In cap. XLVI: 21 goed vertaald.
videntur niet vert.; geen var.

Cap. XLVI

2 *den steen,* ls. met mnl. var. *den steen niet*.
4 *Tis cleyn ghenoech* Parum satis, var. Parvum satis.
6 *du soekes oersaken* [var. *omstandinghe*] *di selven mede te ontsculdighen* excusationum umbracula quaeris; vrij vertaald; cf. S *du suekes omwege der ontsculdinge* G *mer du suecste dijn scande te bedecken myt onschuldingen* D 56 *ende suecste die sciemen di te ontsculdigen*.

17 ad singula niet vert.; geen var.
18 *selmen .... genoech wesen* innitendum; S *men .... sal .... vast staen*.
19 *sel .... bedroeft worden* conturbabitur, var. contristabitur.
a Deo niet vert; geen var.
gheproeft prolatum; geen var.; las vertaler probatum?
23 *broecheyt,* ls. *broescheyt* of spellingvariant?
26 *mijn donckere rechtverdicheit* mea opinata iustitia; geen var.; las vertaler obscura? Vgl. S *vermoede* G *guet dunckele* D 56 *ghewaende*.

Cap. XLVII

8 *vryliken* viriliter; vrij vertaald; vgl. S *menlike* G *manlicke* D 56 *manlic*.
die overste vrede pax firma; geen var.; vrij vertaald.
9 *des tijts* huius temporis; ls. *deses tijts*?
10 *des doots* huius mortis; ls. *deses doots*? Cf. *des levens* huius vitae, titel cap. XLVIII.
13 *begeerten ende blijscappen* gloria; geen var.; ls. met de andere mnl. hss. *blijscappen*.
16 *dien* profunde; ls. met mnl. var. *diep*.

Cap. XLVIII

5 *wi .... suchten* gemunt.
19 *ende die ongestorven tijtlike dinghen ende passien*; *ongestorven* immortificatae; toehoort by passiones; door vertaler blijkbaar niet begrepen; ls. met alle andere afschriften *mer die tijtlike dinghen ende die onghestorven passien verdrucken mi*.
22 *die scare der vleyscheliker ghedachten* carnalium turba, var. carnalium turba cogitationum; *of* neque, ls. met mnl. var. *noch*.
31 ex usu niet vert.; geen var.
32 *ewighe waerheit* veritas, var. veritas aeterna.
37 *dencke* audio; ls. met mnl. var. *hoer*.
als sulke, ls. *alsulke*.
38 *om den Heer* propter te Domine; ls. *om di Heer*?
39 qui naturae vim facit niet vert; vul aan uit mnl. var. *die der natueren ghewelt doet*.

Cap. XLIX

1 *make .... bereit so* dilata et; ls. met mnl. var. *make .... bereit ende*.
5 *sommige menschen begeerten* aliquorum desideria; ls. met mnl. var. *sommiger menschen begeerten*.
vry sonder becoringhe a temptatione.... liberi; ls., evenals S, *vry van becoringhe?*
6 Dit vers niet juist vertaald. Vgl. S *Al daer om en doen si niet te samen puer om die eer gaeds, dat si so begeerlic van on bidden*. G *Daer om en soeken se nyet alleen puerlicke die eer Gods als se soe begerlicke bidden verloest te werden* D 56 *Daer om en doen sijs niet altemael puerlijc om der eren Gods dat si so begheerlic van hem bidden*.
7 *du segste* insinuasti; onnauwkeurige vertaling; cf. S *dattu anbrachtes* D 56 *ghekundighet hebste*.
9 delectabile et niet vert.; geen var.
mijn ordineringhe meam ordinationem; door vertaler ten onrechte verbonden met iudicas in plaats van met praeferre .... ac sequi.
11 *des hemelschen vaderlants* caelestis patria; geen var.; ls. *dat hemelsche vaderlant*?

19 *mit wil* ultra; geen var.; las vertaler ultro?
23 *du selste .... ghescicket werden* iudicaberis; nauwkeuriger S *du salste .... geordelt werden*; ls. met B *gheordelt*.
tot niet niet nuttes, ls. *tot niets niet nuttes* of met mnl. var. *tot niet nuttes*.
26 Dit vers leverde de vertaler blijkbaar te grote moeilijkheden op.
alleen tantundem; onjuist vertaald; geen var.; beter S *also seer*.
ghevonden werden iubentur; ls. met mnl. var. *gheboden werden*.
mi minus; ls. met mnl. var. *min*.
31 *alle rijcheit des guets, sonder vrese te verbliden ende te verliesen*.
totius facultas boni, sine timore amittendi; geen var.; ls. met mnl. var. *die rijcheit alles goets, sonder vrese te verliesen*.

34 *Daer ic weder gheven sel* Ibi reddam; ls. met mnl. var. *Daer sel ic weder gheven*.
37 *hi si prelaet, hi si overste* praelatus; geen var.
onderste iunior, var. minor.
begheert innuerit; cf. G. *begeert* D 56 *ghevet te verstaen*.
te vervolgen ende te vervullen adimplere; ls. met mnl. var. *te vervullen*.
39 De vertaling van dit vs. ontbreekt; vul in naar mnl. var. *Du selste begheren dat God altoes in di worde gheeert het si overmits dat leven of overmits die doot*.

Cap. L

5 *in arbeide* in laboribus meis, var. in laboribus.
7 *soeticheden* modulatione; vgl. S *sueten sange* G *vrouden* D 56 *vroliken sanghe*.
9 *ghisteren* sicut heri; ls. met mnl. var. *als ghisteren*.
die lanterne dijnre gracien lucerna tua; geen var.; omschrijvende vertaling.
12 *so dat* ut; beter ware hier *dat*.
13 vertaler begreep niet dat met Paululum een nieuwe zin begint; *mensche* hominibus; ls. *menschen*?
16 *ende gesciet niet,* ls. *en gesciet niet*.
19 *ondervindelike* inscrutabile; foutieve vertaling; vgl. S *dat niet ondersuekelick en is* D 56 *onbegripelicke*.
20 *Here* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
mi niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; *mi in* laten vervallen overeenkomstig varianten?
mit slaghen der minnen verberibus amaris, var. verberibus amoris.
21 *medicus* niet vertaald; cf. S *arzedier* G *aerste* D 56 *ghesontmaker*.
24 *eenwillige stivicheit* tortuositatem; omschrijvende vertaling; vgl. S *ongesciectheit* G *verkeertheit* D 56 *verworrene cromheit*. De laatste vertaling is de beste.
25 *also du wel pleghes* sicut bene facere consuevisti; ls. met mnl. var. *also du wel pleghes te doen*.
al tot dinen wil ad omnem nutum tuum; ls. met mnl. var. *tot allen dinen wil*.
31 *dat te weten* quod sciendum est; ls. met mnl. var. *dat te weten is*.
32 *noch gheen sentencie gheven en moet naden horen der onwiser menschen* neque secundum auditum aurium hominum imperitorum sententiare, betere lezing in hs. B *noch en gheen sentencie gheven na den horen der oren der onwiser menschen*.
34 *alleen van desen sienlike dingen oerdelen* in iudicando; ls. met alle mnl. var. *in te oerdelen*.
35 *een* homo; ls. met mnl. var. *een mensche*.
37 *die oetmoedige Franciscus* ait humilis sanctus Franciscus, var. ait humilis Franciscus.

Cap. LI

1 *Ist dattu altoes niet en moghes staen in vuerigher begeerten*. Fili non vales semper in ferventiori desiderio virtutum stare. Blijkbaar las vertaler Si in plaats

van Fili; zo levert de vertaling in de context geen begrijpelijke zin. Geen Si-variant in andere Latijnse hss.
virtutum niet vert.; geen var.

2 *om die oerspronclike ghebreclicheit* ob iriginalem corruptelam; vgl. S *om die angeeerfde broesheit* G *om crancheit der natueren* D 56 *om die yerste broeke*.
4 *naersticheden* studiis; beter S D 56 *oefeninge*.
5 *contemplacie* visitationem; geen var.; ls. met mnl. var. *visitacie*.
6 *ghevandes,* ls. *ghevandet*.
7 *uutwendigen* interna; geen var.; ls. met hs. B *inwendighen*.

Cap. LII

Titel. *reum* niet vert; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
3 Unde niet vert.; geen var.
4 *als ic alle dit overweghe mit ghewarigher reden* vera pensata ratione; vrij vertaald; cf. S *als men die waerheit weget* D 56 *na waerre reden te pensen*.
6 *troest* confabulationes; vgl. S *samenclappinge* G *callinge* D 56 *tsamenkallingen*. Zie Cap. LIII: 3.
11 *kinderen* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
13 *sondich mensche* reus; beter S D 56 *schuldich*.
14 *Peccavi, o Heer* peccavi, Domine, peccavi; ls. met mnl. var. *Peccavi, O Heer, ic heb ghesondicht*.
15 *swaerheit* caligine; ls. *swartheit*?
16 reo et niet vertaald; ontbreekt ook in een Latijns hs.
17 *die ongeure consciencie* perturbata conscientia. Vgl. S *verstoerde* D 56 *verstuerde*.
20 *bedreven* contractum; vgl. S *getagen* G *mysdaen* D 56 *vergadert*.

Cap. LIII

Titel. *wijsheit* sapientibus; geen var. Las vertaler sapientia?
3 tibi niet vert.; geen var.
medecallinge confabulationem; S *samenclappinge* G *menschen troest* D 56 *te samen kallinge*.
4 *die ledicheit Gods* Dei vacationem; letterlijke vertaling; vgl. S *gade ledich te wesen* G *dijn herte te ledigen tot my* D 56 *die godlike roepinge* (< Lat. var. vocationem).
5 pariter niet vert.; geen var.
7 *vreemde* advenas; vgl. S G *incomelinge* D 56 *vreemde*.
9 *gefondeert* segregatum; vertaling onjuist; geen Lat. var.; cf. S *gesceiden* G D 56 *verscheiden*.
11 *dy* temet ipsum; ls. met mnl. var. *dy selven*.
13 *dat is,* ls. met mnl. var. *dat*.
reden reden, ls. *reden*.
17 *uut te gaen,* ls. met mnl. var. *uut en gaen*.
18 *creatueren* nulli creaturae; ls. met mnl. var. *gheenre creatueren*.

Cap. LIV

2 *menen* praetendunt.
4 *oetmoedeliken* finaliter; geen var. Blijkbaar las de vertaler humiliter. Vgl. S *eyntelic* D 56 *eyndelic*.
6 humanae niet vert.; geen var.
8 magis niet vert.; geen var.
12 Het ontbrekende vs. 12 alleen in hs. B: *mer die gracie verblidet hoer om die naem Jhesu versmadenisse te liden*.

16. *in oetmoedigen ende in simpelen dingen* simplicibus .... et humilibus; ls. met mnl. var. *in simpelen ende in oetmoedigen dingen*.
20 *sonde ende sonderlinge dinghen* singularia; ls. met mnl. var. *sonderlinge dinghen*.
28 *der vianden* amicorum; ls. met mnl. var. *der vrienden*.
30 *gaven der gracien* charismata; omschrijvende vertaling.
33 pro se certat et arguit; vertaling hiervan ontbreekt; aanvullen uit mnl. var. *si strijt ende argueert voer haer selven*.
35 *ondervinden* experiri; geen var.; onjuiste vertaling.

37 *coenheit* ostentionem. Andere mnl. hss. van deze tekst hebben *toenbaerheit*. De oorspronkelijke lezing zal wel *toenbaerheit* geweest zijn; zie Mnl. Wdb. 8, 557. Vgl. S *vertoeninge* D 56 *vertoninghe*.
die dinghen die warachtich sijn loven ende te verwonderen laudanda et digne miranda humiliter abscondere. De lezing van het Leidse hs. is corrupt; ls. met mnl. var.: *die dinghen, die warachtich sijn te loven ende te verwonderen, te verberghen*; humiliter niet vert.; geen var.
ende ende, ls. *ende*.
39 *die van* et de; ls. met mnl. var. *ende die van*.
40 *meer,* ls. *met*.

Cap. LV

Titel. *maticheyt* efficacia; onjuiste vertaling; geen passende Latijnse variant; vgl. S *bequeem vermakelicheit* G *cracht* D 56 [niet vert.]; ls. met E *machticheyt*.
1 *tot mijnre sielen salicheit* ad salutem; vrije omschrijvende vertaling; men leze echter met mnl. var. *tot mijnre salicheit*.
2 *ingestort werde* infusa; ls. met mnl. var. *ingestort*.
6 *wat dan* licet; cf. Mnl. Wdb. IX, 1840.
7 *ende ic straffe oec alle dat quaet is ende die sonde te vlien* arguens etiam omne malum et peccatum fugiendum. Onjuist vertaald. Vgl. S *straeffende oec al quaet ende sunde te schouwen* G *ic weet dat dijn gebodt .... straffet alle quaet*.
9 *so ghebreke ic lichteliken van enen cleynen wederstoet* ex levi resistentia resilio et deficio; vrij vert. Vgl. S *soe val ic weder om ende ontbreeck wt lichter wederstant* G *soe valle ic vanden gueden opsette ende ontbreke van cleynen ende lichten wederstote*.
10 *dat ic die den wech,* ls. *dat ic den wech*.
12 *dijn gracie* gratia, var. gratia tua.
14 *dijn gracie* gratia, var. gratia tua.
15 proprium niet vert.; geen var.
edeliken geteykent insigniti; vrije omschrijvende vertaling.
16 *mirakelen te doen* signorum operatio; vrije, goede weergave; S *werkinge der teykenen*.
17 *alle* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
tibi niet vert.; geen var.
19 *neyghe di* descende; mnl. var. *dael*(*t di*).
20 *voir alle ander dinghen* ceteris non obtentis; vrij vertaald.

Cap. LVI

10 *ende volge mi na* niet in Kemp. of Latijnse hss.
17 *en is meerre,* ls. met mnl. var. *en is niet meerre*.
19 *lesen,* ls. *lese*.
22 *O Heer, daer om* Domine Iesu, var. Igitur Domine.

of ict verdienen can et mini promeri contingat; vertaling niet nauwkeurig; cf. S *ende my geval te verdienen* G *soe moetet my geschien te verdienen* D 56 *ende dat gheschil dat icket verdienen moet*.

23 suscepi [2de] niet vertaald; ontbreekt ook in enige Latijnse hss..
et portabo niet vertaald; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.

26 *broeder* fratres; ls. met mnl. var. *broeders*.

28 *ende* niet in Kemp. of Latijnse hss.

29 *vryliken* viriliter; cf. S G *manlick* D 56 *manlic*.

Cap. LVII

2 *gheset* dictum; ls. met mnl. var. *gheseit*.
4 si diu vixeris niet vert.; geen var.
10 *niet* minus; vrij vert.; geen var.
luden parvuli; vrij vert.; geen var.
14 *tebroken* frustratum; geen var.; onnauwkeurig vertaald. Las vertaler misschien fractum? Vgl. S G *verloren* D 56 *is .... om niet*.
16 *moghen* posses.... permanere; ls. met mnl. var. *moghen bliven*.
den enghel inden angelo in caelo; ls. met mnl. var. *den anghel inden hemel*.
18 *monde* ori meo; ls. met mnl. var. *minen monde*.
19 meis niet vert.; geen var.
21 *Ghi* Da; ls. met mnl. var. *Ghif*.

Cap. LVIII

9 *tot dese of tot dien heiligen* ad hos vel ad illos, var. ad hos sanctos vel ad illos.
die begheerte sed....; ls. met mnl. var. *mer die begheerte*.
12 *Ic hebse voir bekent ghemint voer tbeghin der werelt* ego praescivi dilectos ante saecula; letterlijk vertaald. Vgl. S *ic heb die gemynde voer geweten voer die werlt* G *ic hebse voer bekent gemynt te wesen voer die werlt* D 56 *ic heb bekennet mine gheminden voer die verleden* [sic; ls. *werelden*].
15 *mit verweender minnen* inaestimabili dilectione; vrije vertaling; vgl. S D 56 *mit onvermoedeliker liefte(n)* G *myt onwtsprekelicker lieften*.
16 *bin sonder,* ls. met mnl. var. *bi sonder*.
22 *of kere,* ls. met mnl. var. *of keren*.
25 *Si werden mit veel natuerliker begeerten.... getogen* Multum adhuc naturali affectu.... trahuntur. Ls. met mnl. var. *Si werden noch veel mit natuerliker begeerten.... getogen*.
26 *tusschen die onvolcomen menschen dencken* quae imperfecti cogitant; ls. *tusschen dat die o.m.d.* of *tusschen die dinghen die o.m.d.?* Vgl. S *die die onvolcomenen dencken* D 56 *tusschen die dinghen die* etc.
27 *pijn di meer* magis satage et intende; geen var.
32 *als* quippe; beter S *want*.
die die, ls. *die*.
want ic hem altemael ghegeven, ls. met mnl. var. *want ic hebt hem altemael ghegeven*.
37 vs. 37*b* luidt in het hs.:
daer si groot sijn alle,
ende si sellen alle
kinder Gods gheheten
werden ende het sel werden.
ende quia; geen var.; vertaling onjuist; ls. met mnl. var. *daer si alle groot sijn, want*; *ende het sel werden* et erunt; geen var.; G D 56 *si sullen wesen*. E, de postincunabel, leest *ende sijn,* wat de beste zin geeft.
39 in regno caelorum niet vert.; geen var.
41 *die oetmoedige doere* humilis ianua; letterlijke vertaling.
42 *oec* niet in Kemp. of Latijnse hss.

43 *dat dat,* ls. *dat*.

Cap. LIX

Titel. *te setten is* est figenda, var. est ponenda.
2 *welc,* ls. met mnl. var. *welcs*.
3 *ye* niet in Kemp. of Latijnse hss.
7 *des is mi noot* necesse est; dit is echter al vertaald in *moet ic*.

8 *In yement* In nullo; ls. met mnl. var. *In nyement*.
denique niet vert.; ontbreekt ook in sommige Latijnse hss.
in behoerlike node in necessitatibus.... opportunis; vgl. S *in behoerliker noetdruefticheiden* G *in noetdorftigen saken* D 56 *in minen noeden*.
10 *du minste* praetendis; bedorven lezing; ls. met mnl. var. *du meynste*. Vgl. S *du voerneemste* G *du.... voersettes* D 56 *du hebste.... voerghenomen*.
11 *my* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
13 *O Heer mijn God* Domine Deus, var. Domine Deus meus.
mijn toevlucht refugium, var. refugium meum.
alle mijn tribulacie omnem tribulationem, var. omnem tribulationem meam.
13 *ic siet altemael ende ongestadich, so wat ic buten di vinde* totum infirmum et instabile invenio: quidquid extra te conspicio. De mnl. hss. van deze vertaling hebben dezelfde tekst, lezen echter *altemael onvast*. Invenio en conspicio in de Dietse tekst verwisseld; men leze daarom: *ic vindet altemael onvast ende ongestadich, so wat ic buten di sie*. Vgl. S *alle vinde ict cranck ende onstedich, soe wat ic buten di sie*.
14 *dat boec der leerraers* libri doctorum, var. liber doctorum.
15 et amoenus niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
heymelike locus .... secretus; ls. met mnl. var. *heymelike stede*.
18 *mijn ogen sijn,* ls. met mnl. var. *sijn mijn ogen*?
21 *overmids dijn gracie* comitante gratia tua; vrije, vereenvoudigende vertaling. Vgl. S *navolgende dijn gracie* D 56 *mit dijnre medevolghender gracien*.

Boek IV

Inhoudsopgave (bij cap. VII) *des eyghenre consciencie* (sic), cf. cap. 8, vs. 1; cap. 15, vss. 1 en 14 en cap. 16, vs. 10.
4 *ende ende,* ls. *ende*.

Cap. I

Titel. *van ons* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
Die stemme des discipels Vox discipuli; geen var. Beurtelings heeft het Leidse hs. als vertaling hiervan *Die stemme der discipels* en *Die discipel*.
1 *O Heer* Christe; geen var.
voerseide niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; ook N *voergesproken*.
quamvis non uno tempore prolata niet vert.; geen var. Vgl. S *al ist dat si tot eenre tijt niet gesproken en sijn*.
3 *wanttu* et tu; geen var.
4 *lieflic* libenter; S *gerne* N *geerne*.
te bet artius, var. aptius.
5 *dijn hoghe verburgentheden* tanta mysteria; geen var.; vrij vertaald; las vertaler tua?
mijn onpuer consciencie impura conscientia; *mijn* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
6 *vermaent* provocat; S *verwect* N *trecken*.

mi belast onerat, var. onerat me.

7 *mit gueden betrouwen* fiducialiter; omschrijvende vertaling; S N *betrouwelick*. *die gheestelike spise* immortalitatis.... alimoniam; vrije vertaling; S N *dat voetsel der onsterfelicheit*.

9 *inden oren* in aure; geen var.

12 *Wat meent* Quid sibi vult; var. Quid vult.

13 *hebbe* mihi conscius sum; het Latijn niet goed weergegeven; beter in S *van my .... weet* N *in mi .... weet*.

16 *wie soudet gheloven* quis verum esse crederet; onvolledig vertaald.
18 *mit luttel sielen* cum paucis; geen var.
20 imputribilibus niet vert.; geen var.; S *onvergenckeliken* N *dat niet verrotten en conde*.
die tafelen der ewen Gods tabulas legis; geen var.
waerdelic niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
21 *snode creatuer* putrida creatura; evenzo N; nauwkeuriger S *stijnckende creatuer*.
een setter der ewen conditorem legis; S *scepper des testaments* N *die maker des wets*.
23 *die arke des vreden* arcam foederis; vgl. vs. 29; geen var.; S *die arck*.
24 *niet* vix; ook S vertaalt *niet*!
mit devocien digne; vrije, in het verband goede vertaling.
25 *dese voir genoemt* illi; N *dese voer seide mannen*; vgl. vs. 1.
agere niet vert.; ontbr. ook in enige Latijnse hss.
26 *hoe cleyn ist wes dat ic doe* quam pusillum est quod ago; *wes* schrappen?
u alre heilichste lichaem tontfaen ad communicandum; S *totter heiliger ontfanginge* N *om te ontfanghen dijn sacrament*.
28 *daer* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
29 valde niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
tusscen tusschen, ls. *tusscen*.
30 *alre reynste* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
31 *myn* magis, ls. *meer*.
32 *dijn alre waerdichste lichaem* tua sancta; vrij vertaald.
die heilighe coninghen reges; geen var.
die godlike oeffeninge cultum divinum; S *dienst gaeds* N *godlicheit*.
33 *heilige* devotissimus; onnauwkeurig vertaald; S *alre ynnichste*.
verblide hem saltavit; onnauwkeurig vertaald; S *hevet gesprongen* N *spranc*.
34 frequenter niet vert.; geen var.
36 *wort .... ghehadt* agebatur; vrij vertaald.
extitit niet vert.; geen var.
37 *van enen ygheliken kersten mensche* omni populo christiano.
39 apud me niet vert.; geen var.
heiligen (bij *outaer*) niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
40 *des menschen* hominum; geen var.
41 *heilighen* (bij *sacrament* en *outaers*) niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
41 totus niet vert.; geen var.
homo niet vert.; geen var.
42 *den mensche* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
45 *dijn* hoc; geen var.
46 *welke dijn guede ghelovighe menschen bekennen* quam norunt tantum Christi fideles; niet geheel juiste, althans onvolledige vertaling. Beter in S *dat alleen bekennen die kersten menschen*.
47 in anima niet vert.; geen var.
overmids die sonde per peccatum; behoort bij deformata *ontverwet* en niet bij amissa *verloren*.
ontverwet deformata; getrouwer vertaald in S *mystalt*.
48 *bevoelt,* ls. *bevoelt dat*?
49 salvandorum niet vert.; geen var.
50 *der enghelen ende* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
51 *wes teghenwoerdicheit* quod; geen var.

52 *grote* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
55 *al* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
56 *geloeft moetstu sijn* gratias tibi; vrij vertaald.
alloquio niet vert.; geen var.

Cap. II

Titel. *liefte ende guetheit* bonitas et caritas, var. caritas et bonitas.
heilighen niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
4 *Hoe dar ic een sondaer,* ls. *Hoe dar een sondaer*.
7 *Overmids dijn grote guetheit* Propter temet ipsum; geen var.; vrij vertaald.
die minne te breder wassen soude caritas amplior ingeratur; *wassen soude* te vrije weergave van ingeratur. Getrouwer vertaald in S *dijn liefde werde meer in gedragen*.
8 *mi* (2de) niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
9 tibi niet vert.; geen var.; ls. *so behoort mi di te bewisen*?
14 *ende* Ecce, var. et.
16 sane niet vert.; geen var.
nederghedaelt descendisti; ls. *nederghedaelt biste* of *nederghedaelt is*?
17 *weder*; *van mi* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
23 *dijn hoge godlike verburghentheit* tua mysteria; omschrijvende vertaling.
waerdelike ontfangen accipere; omschrijvende vertaling.
di niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
quae ad tuum praecipue honorem et memoriale perenne sanxisti et instituisti niet vert.; geen var.; ontbreekt echter ook in N!
24 *ghif Gode lof* gratias age Deo; vgl. S *segge gade danck* N *dancke Gode*.
ghelaten, ls. *ghelaten heeft*.
25 *waerde* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
28 *wanneer dattu.... dat heilighe sacrament ontfangheste* cum celebras; cf. S *wanneer du dat offer offerste* N *als du dat licham Christi ontfangheste*.
waert novum; geen var.
inden maechdeliken lichaem Marien in uterum Virginis; vrije omschrijvende ver*taling*.
an die galge des cruces in cruce.

Cap. III

Titel. *ende het is noot dat wi ons seer veroetmoedighen* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
1 Deus niet vert.; geen var. Of is *lieve Heer,* aan het begin van vs. 2 in deze vertaling, als zodanig bedoeld?
3 *lieve Heer Jhesu* Domine Iesu; *lieve* niet in Kemp. of andere Lat. hss.
5 *dijn heilighe lichaem* corpus tuum; *heilighe* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
6 *is* valet; niet juist, althans te vrij weergegeven.

8 *om* et.
9 aliquando niet vert.; geen var.
hongerich ieiunos; vgl. S *wastende* N *nuechteren*.
10 *diestu* contaminatievorm?
12 *also rasch ende beghin te traghen* tam cito torpesco; ls. *also rasch beghin te traghen*.
frequenter niet vert.; geen var.
overmids langhe onttreckinghe vanden voernoemden verdienteliken werken diutius

abstinendo; goede, vrije, omschrijvende vertaling. Vgl. S *overmits langer afhaldinge* N *als ic lange tijt geabstineert heb vander gemeenscap*.
15 *wanneer dat ic gae ten heiligen sacrament* quando communico aut celebro. *wat soude ic wesen* quid fieret; geen var.; ook N 1ste persoon *wat solde ic wesen,* maar S *wat solde dan daer af werden*. Vgl. cap. II: 23.
16 *niet bequaem* aptus nec .... dispositus.
19 felix mens et niet vert.; geen var.; ontbreekt ook in N!
devote niet vert.; geen var.
in dier ontfanghinge in tua susceptione; ls. *in dijnre ontfanghinge*?
20 *haer huus* niet in Kemp. of andere Latijnse hss., wel in N!
quam iucundum recipit socium niet vert.; geen var.; de vertaling hiervan (+ quam fidelem acceptet amicum) ontbreekt ook in N.
clept si omme amplectitur; ls. *clempt si omme*? S *omgrijpt si* N *omhelset si*.

Cap. IV

1 *totti atso groten sacrament* ad tuum magnificum sacramentum; ls. *tot dijn also groten sacrament*. N *tot dijnre* etc. S *tot dijnen* etc.
2 *lichaem* torpore, var. corpore.
ghesmaket wert latet; geen var.; vertaling onjuist. Vgl. S *sculet* N *gelegen is*.
5 *Niemant en worter bequaem* Non enim .... idoneus .... reperitur; ls. *Niemant en worter bequaem ghevonden*. Vgl. S *Want daer en wort nyemant .... bequeem gevonden*.
6 et capere niet vert., geen var.
sacrament secreto, var. sacramento.
9 liquefiam niet vert., geen var.
10 *sonderlinge* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
wert ons ghegheven infunditur; vrij vertaald.
11 *daghelix* saepius; vrij vertaald.
den goeden menschen dilectis tuis; vrij vertaald.
14 *Dit laetstu gheschien dinen vrienden hier om* Quod idcirco cum electis tuis dispensanter agis; goede, vrije vertaling. Vgl. S *dattu hier om mit dijnen uutvercoren verdrechlick werkeste* N *Dyt doestu voersiende myt dinen gemynden*.
16 *vol* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
18 et superabundans: ignis iugiter ardens niet vert.; geen var.; blijkbaar weer een fout van de afschrijver.
19 *ymmer* saltem; S N *doch*.
21 *onse* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
23 Deus niet vert.; geen var.

Cap. V

2 *dat waerde sacrament* Christi sacramentum; geen var.
ontfanget sumat; vrij vertaald.

3 *van onsen Heer* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
5 quidem niet vert.; var. enim.
auctor et niet vert.; geen var.
7 *totten heilighen sacrament* ad hoc opus, var. ad hoc sacramentum.

8 *O du priester* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
impositionem niet vert.; geen var.
9 *ende du biste verbonden mit meerre volmaectheit der heilicheit* et ad maiorem teneris perfectionem sanctitatis; vertaling onduidelijk; cf. S *ende du bist sculdich tot groter volcomenheit des levens*.
11 omnibus niet vert.; geen var.
12 popularibus et niet vert.; geen var.
12 *menschen* viris; geen var.; vrij vertaald.
13 *oetmoedeliken* suppliciter et humiliter; geen var.; S *ynnichliken ende devotelic*.
14 *en,* ls. ende.
des heylighen cruces dominicae crucis; geen var.; ook S *heiligen*.
17 *heeft* gerit; vrij vertaald.
18 *opdat* donec; onjuist vertaald; cf. S *thent so lange dat*.
voer Gode niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; ontbreekt ook in S.
19 *misse doet* celebrat; S *ynnichlik misse haldet*.
die heilige kerc ecclesiam; ook S *die heilige kerke*.
ghenade requiem; geen var.; vrije vertaling; S *rust*.

Cap. VI

5 *seer oerberlic* utile; geen var.

Cap. VII

1 *mit groter waerdicheit* cum .... supplici reverentia; geen var.; cf. S *mit eenvoldiger enicheit*; [*eenvoldiger*; blijkbaar las vertaler simplici; *enicheit* aldus hs.?] N *mit.... nederboghene waerdicheit*. De vertaler van het Leidse hs. die in cap. V: 13 suppliciter onvertaald liet, weet ook hier geen passende vertolking.
2 *maecse reyn* eam munda et clarifica; S *make se reyn ende claer* N *reynighe di also*.
ende mit voldoen niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
totten heilighen sacrament niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
10 *tot meerre vryheit* ad laxiora; cf. S *tot gemake*.
11 *te begheren* amplectenda; vrije vertaling.
14 *verdrietelic* importunus; S (var.) *onbelwerlick* N *iachtich*.
15 *te horen* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; zelfstandige toevoeging van de vertaler.
25 *ghebreke* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; toevoeging van de vertaler.
groten (bij *rouwe*) toevoeging van de vertaler.
26 *mit vrien wille* integra voluntate; minder nauwkeurige vertaling van integer; cf. S *heel* N *helen*.
ontfange, ls. *ontfangen*.
27 *geen gheen,* ls. *gheen*. In de volgende regel kan *een* vervallen.

Cap. VIII

1 *des,* genit. sing. fem. in plaats van *der*.
3 te studeas niet vertaald; geen var.
4 *mi* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
5 poterit niet vertaald; geen var.
6 *dijn offerhande* oblatio, var. oblatio tua.
7 *minen vader* patri; *minen* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
al heel mijn lichaem ende mijn bloet.... in een spise ende in een dranc totum corpus meum et sanguinem in cibum, var. totum corpus meum in cibum et sanguinem in potum.

9 *van Gode* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
11 *Ic heb ghesproken* Est firma sententia mea; firma dus niet vertaald, evenmin S *Want dit sijn mijn woerde,* wel N *Het is mine vaste sentencie*.
12 Tu ergo si optas meus esse discipulus niet vertaald; ontbreekt ook in een Latijns hs. (Puyol *m* 8).

Cap. IX

Titel. *vorr,* ls. *voir*.
2 *ende di ewich te bliven* et tuus perpetue permanere; getrouwer S *ende dijn ewich te bliven* N *ende ewich dijn te bliven*.
5 *alle mijn sonden* peccata et dilecta mea; et dilecta niet vert.; geen var.
ende alle dijnre engelen sanctis angelis tuis; sanctis niet vert.; geen var.; *alle* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
6 incendas et niet vert.; geen var.
7 *dijn godlike gracie* gratiam tuam; *godlike* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
omnia mihi plene indulgendo niet vert.; geen var.
dijns vreden pacis; *dijns* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
10 *nae mijn crancke vermoghen* pro posse, var. pro posse meo.
13 *na mijnre boesheit* secundum meam malitiam et iniquitatem; et iniquitatem ook niet vertaald in S en N!
14 *Ende o lieve Heer* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
ende ut; las vertaler et? Geen var.
15 semper ad meliora trahas; nec non niet vertaald; geen var.; ontbreekt ook in S!
heilighen beatum; geen var.
16 *goede* pia; geen var.
17 *hebben begheert* desideraverunt et petierunt, var. desideraverunt.
iam niet vert.; geen var.
18 *nu ende inder ewicheit* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
hope opem; geen var.; vertaler moet spem gelezen hebben.
19 *offerhande des vreden* hostias placationis; vgl. S *ostie dijnre behagelicheit* N *offerhande der versoeninghe*. De laatste vertaling verdient de voorkeur.
scande damnum; geen var. Moet men lezen *scade?* Vgl. S *scade of vervolginge* N *scaden*.
21 *pariter* niet vert; geen var.
24 *deelachtich* digni; geen var.; vertaling onjuist.

Cap. X

1 temptationes et niet vert.; geen var.
2 *hier om so arbeit hi in als hi can* omni modo et occasione nititur.... quantum praevalet. Er moet na *in* wat weggelaten zijn in het afschrift; in ieder geval ontbreekt de vertaling van omni modo et occasione; vgl. S *mit alre wijsen ende orsaken*. Enige andere vertalingen hebben *al dat hi mach* (zie *Parallelteksten*).

3 *dan op anderen tyden* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
4 *beganghen* perplexos; cf. S *swaermoedich* N *begaen*.
goede begheerte affectum; *goede* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
gaen si niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
seer laeulic ende sonder devocie of vuericheit cum tepore, var. cum torpore vel tepore.
8 *alle* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
9 aliis niet vert.; geen var.

12 Festina accipere remedium niet vert.; geen var. Vgl. S *snelle dy totten artzedien te ontfangen* N *haeste di medicine te ontfanghen*.
13 *swaerre* maius; vrij vertaald.
15 diu anxiari niet vert.; geen var.
ghebreke obstacula; niet getrouw weergegeven.
16 Immo plurimum nocet niet vert; ontbr. ook in enige Latijnse hss..
consuevit niet vert.; geen var.
19 *ende sonder berispinghe mochte doen,* ls. *ende hi dat sonder berispinghe mochte doen*?
berispinghe nota; beter S *verstoringe* N *merckelicheit*.
20 *of overmids een redelike sake* aut legitima impediente causa; vrij vertaald; ontbr. in S en N.
21 *Mer ist dat hem die traecheit of trecket* Si autem torpor obrepserit; te vrij vertaald; beter S *weert oec dat die traecheit heymeliken inginge*.
22 *redelic* legitime; ontbr. in S en N.
25 *als hi devotelic overdenct die verburghentheit der gheboorten Cristi ende sijn menscheit, op dat hi dat liden Cristi overdenct* quotiens incarnationis Christi mysterium passionemque devote recolit Vgl. S *so duck als hi eert dat wonderwerck of die mynsheit Cristi ende sijns lidens* N *als hi devotelic overdenct die gheboerte ende passie ons heren*. Geen enkele van deze vertalingen volkomen getrouw. Zie nog de vergelijkende tabel van vertalingen van cap. 10 in de uitgave Wolfsgruber, blz. XXI-XXVII.
27 Domino niet vert.; geen var.
Het slot van cap. X Non sis in celebrando .... quam propriae devotioni vel affectui ontbreekt in deze tekst, evenals in enige andere vertalingen. In de door Puyol onderzochte hss. is hier echter geen hiaat.

Cap. XI

Titel. *dat heylighe lichaem Cristi* corpus Christi; *heylighe* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
die godlike scrift sacra scriptura; geen var.
1 Domine niet vertaald; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
dan dan, ls. *dan*.
2 *guedertieren* pia; beter N *goddienstighe*.
4 *ende in dijnre heiliger enghelen,* ls. *ende in die teghenwoerdicheit dynre heiliger enghelen* of *ende dijnre heiliger enghelen*? Vgl. N *in dijnre teghenwoerdicheit ende dijnre heiligher enghelen*.
11 *des Heren* eius; geen var.
dat woort Verbum Dei; geen var.; ook S N *dat woert!*
12 *Ic sel ghedencken der wonderliker dinghen* Memor horum mirabilium; niet geheel juist vertaald; beter N *Als ic overdencke dese wonderlike dinghe* S *Wanneer ic overdenck dese wonderlike dingen*.
16 *lieve, alle, inder tijt* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
17 *mede* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.; S *oec*.
19 haec niet vert.; geen var.
20 *sterfeliken* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
22 *mijnre sielen* mentis, var. animae.

dat is die heilige scrift niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
23 bene niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.

24 De vertaling van het Leidse handschrift kan men, ondanks wat Wolfsgruber S 244 betoogt, de voorkeur geven boven die in S. Het enige, wat men de auteur kan verwijten, is dat hij hic et inde te letterlijk door *hier ende daer* vertaalt, en *in gazo-phylacio*, een woord dat hij blijkbaar niet kende, door *inder ghemeenscap*. S laat het veiligheidshalve onvertaald.
25 *onthoudende* est .... habens; ls. *is onthoudende*?
26 *ende volcomelic leydende tot ynreste daermen sonder decsel scouwet den heilich der heilighen* et firmiter usque ad interiora velaminis ubi sunt sancta sanctorum perducens; het mnl. geeft wel zin, maar is toch geen getrouwe vertaling van de grondtekst. Vgl. S *die daer sterkeliken voert totten bynnensten decsel in die heilige der heiligen*.
27 *o Here Jhesu Criste* Domine Iesu, var. domine Iesu Christe.
licht (2de) (sic).
28 gratias tibi Creator ac Redemptor hominum, qui niet vert.; ontbreekt ook in enige Latijnse hss.
grote liefte caritatem; geen var.
een lam datter was een figuer agnum typicum; cf. S *dat voer beteykende lam*.
dijn alre heilichste tuum sanctissimum corpus; ls. *dijn alre heilichste lichaem*.
29 *deser* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
alle salicheden ende weelden des paradijs omnes deliciae paradisi, var. omnes diviriae et deliciae paradisi.
30 *in sekeren tiden* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
31 *die meester der puerheit* auctor puritatis; cf. S *die vermeerre der reynicheit*.
32 *ontfaent,* hs. *ontfaēt*, ls. *ontfaet*.
34 in caelum niet vert.; geen var.
35 *Die priester* Sacerdotibus; geen var.

Cap. XII

3 *mijn paesschen* pascha; *mijn* niet in Kemp. enz. Wel S N *mijn paesschen*.
4 *den ouden sonden* vetus fermentum; geen var. Ook S *die olde sunden*. Vrije vertaling, of las men peccatum? N *dat olde desem*.
5 *alle opstaen der sonden* omnem vitiorum tumultum; vgl. S *den oploep alre sunden* N *alle weelde ende onle der sonden*.
alle dine ghebreken excessus tuos; *alle* niet in Kemp. enz.; excessus nauwkeuriger vertaald door S *overtredinge*; cf. N *boesheit*.
6 *ontfangen,* ls. *ontfanget*?
9 *ende du selste gaen uut vuericheit* et diligenter facito; vertaling niet juist, althans zeer vrij; cf. N *ende doedet neerstelick*.
12 *Ist dattu gheen gracie en hebste* Si non habes, var. Si non habes gratiam.
een dropel der godliker graden micam aut guttam gratiae salutaris, var. unam guttam. S *een crume der saliger genaden* N *een cleyn droepelken van der saligher gracien*....
godliker salutaris, geen var.; getrouwer vertaald in S N *saliger*.
14 *om te heilighen* me sanctificare, ls. *om mi te heilighen,* vgl. S *my te heiligen* N *om my hillich te maken*.
17 *ontfangen,* ls. *ontfangen hebste*?

18 -19 Deze verzen enigszins gewrongen vertaald. Vgl. S *mer na der ontfanginge en behoert niet mynne bewaringe dan voer totter bereidinge. Want die guede bewaringe is die alre beste bereidinge te vercrigen grote genade* N *Ende oec salstu dy na soe bewaeren, alstu dy ierst devotelicke bereyt hebste. Want die guede bewaringe is die alre beste bereidinge te vercrigen grote genade*.

20 quippe, exeo niet vert., geen var.
van binnen niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
21 *hierom, dijns herten* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.

Cap. XIII

Titel. *Die geminde* Vox discipuli, ls. *Die stemme des discipels* (of *Die discipel*).
1 et aperiam tibi totum cor meum niet vert.; geen var.
lieve Heer niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
2 *dus* magis; onjuist vert.; beter N *meer ende meer*. Of is magis niet vertaald, evenals in S?
overmids den waerdighen ontfanghen des heilighen sacraments per sacram communionem ac frequentem celebrationem. Vgl. S *doer die heilige ontfanginge of mysse te holden* N *overmits die ontfangenisse des sacraments*.
3 *ghekeert* absorptus; onjuiste, althans onnauwkeurige vertaling; beter S *verdroncken*. De vertaling *ghekeert* past in de sfeer van de devotie.
8 *ten,* hs. *tē,* ls. *te*.
9 alia niet vert.; geen var.
datter, ls. *dattet*.
10 *Waer* Quae; vrij vert.; geen var.
lichaem carne; vrij vert.; geen var.
12 *bewijst* impensus; cf. N *bewesen* en de foutieve vert. in S *anhangende*.
13 *voer dese edele liefte* pro caritate tam eximia; S *voer soe daen liefde* N *voer dese hoghe minne*.
14 *minen Heer* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
16 *mit* (1ste) mihi, ls. *mi*.

Cap. XIV

2 *hem bereyden te* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
4 *sonder devocie* sine affectione cordis; vrije vertaling.
5 *grote liefte* sensibili cordis amore; nauwkeuriger in N *bevoelike minne*.
6 *Heer* Deum, geen var.
8 *Dese dese,* ls. *Dese*.
den Heer Dominum suum; geen var.
9 *ghrote* (sic).
is leyder .... verre longe est, var. longe proh dolor est.
11 *mijn hope* spes, geen var.
12 *O Heer* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
hs. *barnen den,* ls. *barnenden*.
inden barnenden gheest in spiritu ardoris; getrouwer weergegeven in S N *inden geest der vuericheit*.
13 *all,* ls. *al*.
gheesteliker specialium, var. spiritualium.
tuorum niet vert.; geen var.

orans et desiderans niet vert.; geen var.

Cap. XV

1 *die maet* terminum et modum; ontbr. in S en N.; geen var.
des oversten, des genit. sg. fem. in plaats van *der*; cf. cap. 8, vs. 1.
dattet, ls. *dat hi*?
2 *om* inordinate, ls. *onordinierlic;* cf. S *onscickelic*.
5 *niet en wert* non datur; ls. *niet en wert ghegheven*.

6 *meer* potius; vrij vertaald.
8 *di selven in hem* te in ipso, var. te in illo.
mit hem niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
10 *aldus* niet in Kemp. enz.
12 *ende hem sel toevloeyen* et affluet; beter S *sal hi.... overvlieten*.
13 *ende niet in ydelheit ende mint sijn siel* nee in vanum accipit animam suam. Bedorven tekst; ls. *ende niet in ydelheit en neemt sijn siel?* Vgl. S *ende sijn ziel niet en heeft ontfangen in ydelheit*.
14 *des* genit. sg. fem. in plaats van *der*.
et consolationem (1e) niet vert.; geen var.

Cap. XVI

1 *in legghe,* ls. *ic legghe*.
2 *ende om verlichtinge* pro consolatione et sublevamine te deprecor; geen var.; zeer onvolledige vertaling. Cf. S *om troest ende opheffinge bid ic ynnichliken* N *ende troest ende om verlichtenisse soe bidde ic dy*.
3 *die alle dinghen weetste* niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
7 in amaritudinem niet vert.; geen var.; ls. *Keer mi alle dese aertsce dinghen in bitterheit*? Vgl. S *keer my al eertsche dingen in bitterheit* N *Verwandelt in my alle eertsche dingen in bitterheit*.
10 comburas et in te niet vert.; geen var.
des, cf. cap. 8, vs. 1 en cap. 15, vss. 1 en 14.

Cap. XVII

1 *vele menschen* multi sancti, var. multi.
in heilicheit in sanctitate vitae, var. in sanctitate.
4 *begheerten* favore; nauwkeuriger S *gunsten* N *gonste*.
5 *mit vryen wille* sponte et libentissime, var. libentissime.
6 *minne* puritate, var. caritate.
ende liefte niet in Kemp. of andere Latijnse hss.
7 *antwoerde, segghende* respondit, var. respondit dicens.
8 *heilige* beatus; geen var.; cf. cap. 9, vs. 15.
gelijc den verblidende laetabundus; wat *gelijc den* in dit verband betekent, is niet duidelijk; bedorven lezing?
11 *alle vuerige begeerten uut die jubilerende herten alre devoter menschen* omnium devotorum cordium iubilationes, ardentes affectus; geen var.; vertaling geeft wel zin, maar komt niet overeen met de grondtekst. Beter in S *suete sange alre ynniger herten ende vueriger* (var. *vurige*) *begeringe* N *alre devoeter herten gheestelike vroude, bornende begheerte*.
alle hertelike opghetoghenheit mentales excessus; *alle* niet in Kemp. enz. Vgl. S *(synlike) overtredinge* N *overganghe des verstandes*.
loven laudibus.
bevolen commendatis, ls. *bevolen sijn*.

12 *begheerten* vota; S *lof* ‘gelofte’.
onmeliker, hs. *ōmeliker* immensae, ls. *onmeteliker,* vgl. cap. 18, vs. 22; S *onmetiger*.
13 *bidde* invito; cf. S *lade* N *toenoeden*.
14 te niet vert; geen var.
iubilacione *jubilacie*. Vgl. vs. 11 en S *verblijdinge* N *blijscap*.
15 *o lieve Heer* niet in Kemp. en andere Latijnse hss.
16 *ghebrukelike* fruibili unione, ls. *ghebrukelike vereninghe*. Cf. S *mit eenre gebrukeliker vereninge* N *die soete vereninghe*.
mit horen ghebede niet in Kemp. of andere Latijnse hss.

Cap. XVIII

Titel. *meer* sed, ls. *mer*.

den ghelove sacrae fidei; sacrae niet vert.; geen var.
1 *alre hoechsten* profundissimi; geen var.
4 *scrifte* sententias; vrij vertaald; S *ordelen*.
dese is te liden tolerabilis, var. tolerabilis est.
De vertaling van vs. 4 enigszins gewrongen.
9 *Gheve di onder* Subdere Deo; ls. *Gheve di onder Gode*? Vgl. S *Mer onderwerpe di gade*.
11 *noch en wille niet antwoorden totten twivelachtighen des bosen* nec ad immissas a diabolo dubitationes responde. Er ontbreekt waarschijnlijk iets na *twivelachtighen*. Vgl. S *ende antwoert niet totten inseyndinge der becaringe des duvels*.
13 multum niet vert.; geen var.
fideles niet vert.; geen var.
15 *ganc voert* perge .... et .... accede; et accede niet vert.; geen var.
oetmoedigher supplici; cf. S *sympelre* < var. simplici.
20 *Alle reden natuerlike ondersoekinge* Omnis ratio et naturalis investigatio; ls. *Alle reden ende natuerlike ondersoekinge*.
21 sanctissimo niet vert.; geen var.

Glossarium

De woordenlijst is beknopt gehouden. Alleen die woorden zijn opgenomen, welke om hun betekenis of vorming daartoe in aanmerking kwamen; in het bijzonder geldt dit abstracta. Omdat de Latijnse aequivalenten in hun verbogen en vervoegde vormen zijn opgenomen, zijn ze tussen haakjes geplaatst. Met een asterisk zijn gemerkt woorden waarvan J. Verdam in zijn *Middelnederlandsch Woordenboek* en *Handwoordenboek* uit de door hem onderzochte literatuur geen vindplaats opgeeft, althans niet in de hier gebezigde betekenis; het zijn veelal latinismen.

T betekent: titel van een caput.

abelheit (habilitas) I 7 8 ervarenheid, bekwaamheid.
achtinge, snode - (vili aestimatione) III 8 T minachting, geringschatting.
achtinge, eyghenre - (propria reputatione) III 8 3 eigendunk, zelfverheffing.
aendacht (cogitatio) III 39 3 opmerkzaam overleg.
aendencken (intendimus) I 3 4 zijn gedachten richten op; cf. II 5 11 en III 5 30; (student) I 3 24 zich beijveren; (pensamus) I 16 11 schatten.
aenhanghinge (captivitate) III 27 4 verkleefdheid; *aenhanghinghe der dingen* een term uit de sfeer van de moderne devotie, zie Mnl. Wdb. 1, 108.
aenmerkinge (consideratione) I 22 T opmerkzaamheid, aandacht.
aenscouwen (aspectus) III 5 12 aanblik.
aensiende dat (quando) IV 1 32 terwijl immers.
aenval (*aenvalle* eventibus) III 39 4 (alleen in var.) gebeurlijkheid.
aenvechtinge (pugnatione) III 43 12 strijd; (insultus) aanval.
afdoen (amoveris) IV 15 7 verwijderen.
afdwaen (*wert.... of ghedwoghen* abluitur) III 52 20 afwassen.
afgrondich (*afgrondige* abyssalibus) III 14 14 onpeilbaar diep.
afhalen (*mach of halen* auferat) IV 10 4 weghalen; doen ophouden.
**afhoren, dat* - (auditione) II 12 3 het aanhoren.
aflaten (*laet of ende ruste* quiesce) III 23 21 ophouden; (omissio) I 19 7 verzuim; (relinquenda) IV 10 T verzuimen, nalaten.
afsnidinge (*ofsnydinge* abscisione) III 12 19 verzaking.
afterblivinge (desertio) I 19 7 liet achterwege blijven.
afterspreker (*die woorde der afterspreken* verba detrahentia) II 1 2 lasteraar.
**aftersprekinge* (detractionibus) III 4 2 lastering.
**aftreckinge* (*oftreckinge* distractionis) I 21 7 verstrooiing, het aftrekken van goede voornemens; ook IV 1 27.
afwesen (*sel of wesen* cessabit) IV 11 10 afgeschaft worden, ophouden.
al (*mit allen* totaliter) II 11 22, II 12 18.
alleynken (peius) I 13 13; vertaling onjuist.
**anlopinge* (incursibus) III 4 2 aanslag.
anxtvallich (anxius) I 25 7 bevreesd.
arbeidelike (laboriose) III 31 13 met veel moeite; vgl. III 47 17.
argueringe (argumenta) III 43 10 redetwist.
aventure (*bi aventueren* forsitan) I 23 14 *bi aventueren* = misschien; (forte) III 2 3.
aventuerliken (casualiter) III 17 4 wankel.
**avontwaec* (vigilia serotina) I 20 34 avond.

bedancken (gratias agere) III 30 29 dank zeggen.
bedenckenisse (recordatione) III 6 16 overdenking.
bedriechnisse (deceptio) I 2 5 bedrog, misleiding; ook I 20 16 en III 39 8.

bedrieginge (fallacias) III 54 4 valsheid; evenzo IV 10 1.
bedroeftheit (angustia) II 11 10 droefenis, neerslachtigheid.
bedroeven (*si bedroefden* dolebant) I 18 15 bedroefd zijn.
bedruckenis (pressurae) III 55 24 verdrukking, benauwdheid.
bedructheit (*vander bedructheit hoers venworpenheits* de imo dejectionis propriae) IV 4 12 nood.
begaen (anxii) IV 4 13 in angst.
beganghen (perplexos) IV 10 4 angstig, bevreesd.
begheringhe (affectionibus) III 5 7 begeerte.
begrepen (implicatus) III 45 9 omvat.
begrip (*begryp* ingenio) I 7 8 intellect.

begripelicheit (industriae) I 14 11; onjuiste vertaling; *begripelicheit* = begrip.
begripelijc (*yet begripelix* quid .... reprehensibile) I 25 20 berispelijk.
begripinghe (reprehensiones) III 18 3 berisping.
behoedinghe (custodia) III 6 16 bewaring.
behoerlijc (opportunius) III 59 8 geschikt.
behoet (custoditus) III 5 30 bedachtzaam, behoedzaam.
behoetheit (cautelam) III 45 22 bedachtzaamheid, behoedzaamheid.
behouder (Salvator) IV 4 21 Behouder, Verlosser.
behulp (*behulp doet* faciet.... proventum) I 13 28 bijstand verlenen, helpen.
bekenninghe (cognitio) I 3 22 kennis.
bekennis (cognitio) 12 16 kennis.
bekeringe (conversionis) I 13 25 bekering.
becommeringe (occupare) IV 1 28 bezigheid, bekommering; (occupatione) III 38 1; (implicamento) II 8 27 verwikkeling.
becoringe (temptatione) I 13 28 verzoeking.
**belyinge* (confessione) III 20 T belijdenis.
benemen (*beneemt* prohibet) IV 15 6 ontnemen.
bereidinge (praeparationi) IV 12 7 voorbereiding.
berispinghe (reprehensione) III 46 24 berisping; (nota) IV 10 19.
**beroemicheit* (arrogantia) III 4 16 aanmatiging.
beroeringe (motum) III 34 20 beweging.
berovinghe (carentia) II 9 T het beroofd zijn van.
besceiden (*besceidenre lude* discretorum) III 11 verstandig, wijs.
bescermenisse (protectionis) IV 4 12 bescherming.
bescerminge (protectio) II 12 7 bescherming.
bescudden (defenderet) III 52 9 verdedigen.
besocht (*besochter luden* exercitatis) III 7 12 beproefd, ervaren.
besorgher (provisor) II 1 10 verzorger.
**bespottinge* (illusio) III 6 14; onjuiste vertaling.
bestorten (*sellen.... bestort worden* perfundentur) I 24 14 overgieten, overstorten.
betalen, getiden - (in horis persolvendis) IV 7 19 de verplichte getijden lezen.
betalinge (debitum) III 18 7 het voldoen van een schuld.
beteringhe (emendatione) I 25 12 (emendationem) I 25 17 betering.
betiden (imputandum) IV 18 10 verwijten.
betrouwinge (fiducia) III 59 T vertrouwen.
betrouwenisse (fiduciam) I 24 22 vertrouwen.
bevelen, hem - (*di te bevelen* te resignare) III 13 7 zich toevertrouwen.
bevlecket (vitiat) III 42 12; vertaling onjuist.
bevoelen (sentire) I 2 T gevoelen.
bevoelinge (sentimenta) IV 17 3 aandoening, gevoelen.
beweghelic (*een beweghelic hert* compunctam mentem) III 53 3 licht bewogen.
beweghinge (compunctio) I 21 3 gemoedsbeweging, bewogenheid, berouw; ook o.a. III 43 2 en I 20 2.
beweghinghe des herten (compunctionem) I 1 9 berouw.
bewinden, hem - (te implices) III 25 7 zich inlaten met.
bewinden (*bewonden* involuti) I 21 21 wikkelen.
bewisinge (indicium) II 6 23 aanwijzing; (argumentum) IV 14 7 bewijs.
bisonderlinge (singulariter) II 8 25 bijzonder, buitengewoon.
bose (irreligiosus) I 24 25 slecht, goddeloos.
broescheit (fragilitatem) III 57 7 zwakheid.

deylinge (sortem) III 38 3 erfdeel.
devotelic (devote) I 22 13 godvruchtig, innig.
dienstachtich (*dienstachtige vrienden* familiares amici) I 18 18; vertaling onjuist; *dienstachtich* = behulpzaam.
**dissolucie* (dissolutio) I 3 25 ongebondenheid.
dootsiecten (mortes et pestes) III 20 16 dodelijke ziekten.
druckeliken (dejecte) III 30 29 neerslachtig.
druckenisse (pressuris) III 45 10 benauwdheid, druk.

eenwillich (*eenwillige stivicheit* tortuositatem) III 50 24 koppig.
eenwillicheit (pertinaciae) I 9 12 hardnekkigheid, eigenzinnigheid.
eerberheit (reverentia) IV 17 2; vertaling minder juist; *eerberheit* = eer, fatsoen.
eerlic (honorificum) III 49 9 eervol, edel; *die eerlicste* (honorabilior) III 22 20.
eersaem (venerande) III 50 12 eerbiedwaardig.
eersten, ten - (ad primum) III 11 7 terstond.
efter (iterum) III 17 7 weder, opnieuw.
eygenheit (propriis passionibus) I 11 6 zelfzucht.
eygenscap (*die eyghenschap hebben* proprietarii) verkleefdheid aan het aardse; (proprietate) III 37 2; (propria voluntate) III 37 7 eigenwilligheid.
eyghensoekelicheit (propria exquisitione) I 3 15 zelfzucht.
eysinghe (horrorem) III 6 17 afschuw.
ellende (exsilio) I 12 1 ballingschap; ook II 12 31; (incolatus) III 25 18 ballingschap, vreemdelingschap.
ellendich (*ellendigher* peregrinantis) III 21 18 in vreemdelingschap, rampzalig; (*ellendighe wanderinge* incolatus) III 47 11.

elwaer (alibi) I 20 36 (alicubi) I 20 38 elders.
enicheit (solitudinis) I 20 T eenzaamheid.
eninge (unionem) I 21 7 vereniging, eenwording.
ewe (lex) o.a. III 5 27 wet.

gebot (*tot dinen geboden* ditioni tuae) II 12 39 macht.
ghebreken (defecero) III 8 3 missen.
ghebreckelijc (*ghebreckeliken* vitiosae) I 3 18 zondig (*gebreclic* vitiose) I 25 17 op zondige wijze; *in dat ghebreclike vleysch* in carne fragili) broos.
ghebreclicheit (corruptelam) III 58 21 verdorvenheid, zondigheid.
ghebrukelijc (*ghebrukelike vereninge* unio fruitiva) III 37 11 zalig.
ghebrukeliken (fruitive) III 58 21 in zalige genieting.
ghebruken (*rusten inden ghebruken* fruitive quiescere) zalig genieten II 1 30.
ghebrukinghe (usu) IV 1 52 gebruik (fruendum) IV 13 9 gebruik.
ghedenckenisse (meditatione) I 25 T overpeinzing.
gheer (aviditate) III 3 7 begeerte.
geesselinghe (afflictio) III 27 17.
gheest, bose - (diaboli) IV 10 1 (satanae) IV 10 3 duivel.
geestelicheit (religionis) I 11 13 godsvrucht.
ghehorich (*is.... ghehorich* obedit) gehoorzaam.
ghemeen, int - (in publico) III 54 22 in het openbaar.
gemeenheit (communio) IV 1 55 gemeenschap.
ghemeenlic (frequenter) II 1 40 gedurig.
gemeente (communitati) I 15 8 gemeenschap.
genade (propitiationem) IV 9 8 genade, verzoening; (gratia) III 3 T.
gherucht (strepitu) III 43 12 rumoer.
ghesaticheit (tranquillitas) III 53 16 kalmte.
ghescut (*ghescutte* jacula) III 45 13, III 46 T pijl.
ghesontmaker (Salvatorem) IV 2 1 Heiland.
ghestadicheit (sedulitate) III 45 31 volharding.
ghetughe (testimonium) III 8 2 getuigenis.
ghevaerde (gestus) II 1 35 gedragingen, gedrag.
gheval (*ghevalle* eventu) I 25 40 gebeurtenis, gebeurlijkheid.
gevoelijc (*gevoelike* sensibiles) II 9 13 met het gevoel waarneembaar.
giselen (*gheghyselt* exsulem) I 17 4 verbannen; gijzelen.
glidende (labilis) III 20 8 wankelmoedig.
glorieren (glorieris) I 7 6 roemen in.
goddienstich (pia) III 6 16 vroom.
goddiensticheit (pietatis) I 19 10 vroomheid, godsvrucht.
guedertieren (pia) III 11 2 vroom.
guetduncken (judicio) III 46 12 oordeel; (apparentiam) III 46 21 mening.
grondelijc (*grondeliker* profundius) III 8 9 diep.

handelen (tractare) IV 5 1 (tractet) IV 5 2 verrichten.
hart (*hardeliker* citius) I 13 13 snel.
heer mit tenten (castra) III 6 26 legerplaats.
heerscap (exercitum) III 21 7 legerschare.
heilgever (salutari) IV 4 2 en IV 4 25 Heiland.
heylich (beata) IV 18 5 gelukkig.
heilichmakinghe (sanctificatio) IV 1 50 heiligmaking.
hertelijc (mentales) IV 17 11 van het hart.

hertelike (cordetenus) I 20 23 van harte.
hieten (*hebt ghehieten* iussisti) IV 2 20 bevelen.
hinder (implicationes) III 5 12 belemmering.
hongerich (ieiunos) IV 3 9 ieiunum IV 16 11 met lege maag.
houden (reservare) I 24 8 bewaren, voorbehouden.
hulpelijc (*hulpelike* adiutricem) III 40 8 helpende, behulpzaam.

ymmer (immo) I 13 13, I 25 4, III 30 32 in elk geval; (utique) I 13 28, I 25 41, III 29 9, III 30 32 stellig.
inblasinge (phantasiis) IV 10 5 verkeerde ingeving.
inbrenghen (importat) III 30 12 aanbrengen, baten.
ingheestinge (inspirationem) III 49 1 ingeving.
inghetoghen (intractus) II 8 29 ingekeerd.
ingeven (*ingheeft* suggerit) III 58 3 ingeven.
ingever (inspirator) III 2 5 bezieler.
inlichtinge (illuminatio) III 6 25 verlichting door de geest van God.
ynnich (devotis) I 8 4, I 10 12 vroom, devoot.
ynnicheit (devotio) I 11 13 vroomheid, devotie.
inradinghe (suggestionem) III 30 14 ingeving, inblazing.
ynre (*die ynre mensche* interior homo) I 22 12 innerlijk, ingekeerd.
inrelike (intime) III 48 18 innerlijk.
inrunen (instigabit) III 12 24 inblazen.
**inruninge* (suggestionem) III 6 11 inblazing; (susurrationibus) III 1 3 influistering, inblazing.
**insienre* (inspectorem) I 19 2, III 45 29 opmerkzaam beschouwer.
insettinge (institutio) IV 4 4 instelling.
instortinge (infusio) II 12 7, III 53 2 invloeiing.
invloeyinge (influentia) III 31 13 invloeiing.
ynwendich mensche (internus homo) II 5 9 innerlijk devoot levend.

jeghenworp (objecta) III 35 5, III 57 7 wat in de weg komt.

jubilacie (jubilatione) IV 17 14 blijdschap.
jubileren (jubilare) 1 25 36 lofzangen zingen.

callinghe, ydel - (vaniloquia) III 58 31 ijdel gepraat.
keytivicheit (miseriis) I 12 7, I 22 9 ellende.
clappaedze (fabulas) IV 7 17 gesnap.
colacie (collatio) I 10 12 godsdienstig gesprek.
conste (scientia) I 5 10, III 3 1, III 43 T wetenschap, kennis; (facultatem) III 58 2 bekwaamheid.
croonachtich (querulose) III 3 12 klagend; ook III 36 12.
cume (paene) III 6 28 bijna; (vix) III 44 5 nauwelijks.
curiosicheit (curiositas) I 5 9, III 3 16 nieuwsgierigheid.

laeulic (cum tepore) IV 10 4 lauw, onverschillig.
laster (crimen) III 56 29 schande.
lasterlic (vitiata) III 55 4 gesmaad.
lastich (onerosa) III 26 8 zwaar drukkend.
ledich wesen (vacare) I 18 12, III 1 7 vrij van wereldlijke bekommering.
ledicheit (vacationem) III 53 4 het openstaan voor God, vrij van weraldse gezindheid.
leringe (litteraturae) I 5 5 geleerdheid.
lesinge (lectione) I 5 9 lezing.
levendichmaker (vivificator) IV 3 18 levendmaker.
lichtelic (cito) III 33 6 vlug, snel.
lichticheit (*lichticheden* levitate) I 11 18 gemakkelijkheid.
lidinghe (passiones) III 51 9 het lijden, smart.
liefte (caritas) IV 1 42 liefde.
lof (apparentiam) III 45 31 roem; (*loves* laudes) IV 2 17 loftuitingen; (*loven* laudes) IV 17 11.

manieren (mores) I 1 2 gedragingen.
manlic (viriliter) I 21 9 mannelijk.
marringhe (moras) IV 10 17 getalm, oponthoud.
**medecallinge* (confabulationem) III 53 3 gesprek.
melodie (hymni) II 9 26 schone klank.
menen (praetendunt) III 54 2 bedoelen.
meninghe (negotium) I 3 20 streven; (intentionem) IV 15 9 gezindheid van het hart.
merkinghe (consideratione) III 22 2 opmerkzaamheid.
middel (intermissione) II 1 20 zaak die tussenbeide komt.
middelheit (mediocritas) I 22 8 middelmaat.
minlic (*dien hi.... minlic was* quem diligebat) II 9 7 *minlic sijn* = beminnen.
minne (zelo) I 11 T, II 3 8 liefde, verlangen; (caritas) IV 27 liefde.
minnen (zelare) II 3 8 liefhebben.
minrenge (diminutionem) II 9 29 vermindering.
mishagelic sijn (displicent) II 1 38 onaangenaam.
mispreken (derogat) III 58 18 smaden.
missaken (negare) III 52 9 loochenen.
moeynisse (molestiae) III 26 2, III 54 31 moeiten, bezwaren.
moetheden (fatigatione) I 18 3 vermoeidheid.

**nabewaringhe* (custodia post) IV 12 18 behoedzaamheid.
**nahoede* (postmodum custodia) IV 12 9 waakzaamheid.
nauheyt (angustiam) I 25 30 benauwdheid.
nauwe (vix) I 18 15 ternauwernood.
navolgher (aemulator) I 25 16 navolger.
navolghinge (imitatione) I 1 T navolging.
neringhe (quaestus) III 44 5 gewin.
niets niet(s) passim vertaling van 'nihil'.
noden (provocare) I 18 21 uitnodigen, aansporen.
nodinghe (invitatio) IV 1 12 uitnodiging.
**nootvrient* (necessarium - amicum) II 9 9 vriend in de nood.

Och armen (Heu) III 20 13; (Proh dolor) III 31 17.
oefeninghe (frequentatione) IV 4 25 eredienst.
oecken (auget) I 23 11 vermeerderen.
oetmoedighen, hem - (te humiliare) III 13 10 zich verootmoedigen.
ombestort (circumfusa) III 55 6 omgeven.
ommegaen (lustras) III 38 7 inspecteren.
ommeganc (conversatione) I 22 34 levenswandel.
omlopen (*die wildeliken omlopen* gyrovagi) III 32 2 zwerven.
**omlopinghe* (discursus) III 54 21 ronddoling.
**omstandinge,* var. v. *oersaken* (*di selven mede te ontsculdighen*) (excusationes) III 46 6 omstandigheden.
onachtsaemheit (inadvertentiam) IV 1 52 achteloosheid.
onbehoetliken (incauti) III 7 8 onbedachtzaam.
onbekentheit (ignorantiam) I 2 13 onwetendheid.
onberispelic (irreprehensibilem) IV 5 9 onberispelijk.
onbescicken (incompositus) IV 7 14 onbeheerst.
**onbewaringhe* (incustodia) I 10 11 onbedachtzaamheid.
ondersoekinge (cavillatio) I 3 3 onderzoek; (discussione) IV 7 T.
ondertiden (interdum) III 49 15 somtijds.
ondertreden (transcendere) I 14 11; onjuiste vertaling? Vgl. echter
**ondertreder* (transgressor) I 18 25 = overtreder?

ondervindelike (inscrutabile) III 50 19; onjuiste vertaling.
ondervinden (investigandum) III 58 2, navorsen (inquirunt) III 58 3 vragen; (discutienda) III 58 5 onderzoeken.
ondervinden, hem - (occupare) I 11 1 zich bezig houden met.
onderworpinge (subjectione) I 9 4 onderworpenheid.
ongeordineerdelic (inordinate) I 6 1 onbetamelijk.
ongheordineert (*ongheordineerder* inordinatis) I 6 T onbetamelijk.
ongetemt (indisciplinatis) II 3 14 tuchteloos.
ongetroest (desolatus) III 50 T troosteloos.
ongeure [= onguer, ongehier] (perturbata) III 52 17 pijn veroorzakend.
onlede (occupationem) I 20 2 bezigheid.
onledicheit (occupatio) II 1 34 bezigheid; (impedimento) III 1 7 beslommering.
onmanierlic (inordinatae) III 12 16 onbetamelijk.
**onmerkelic* (inconsideratus) IV 7 13 onbedachtzaam.
onrust (tempestas) III 29 9 onrust.
onrusticheit (impetum) III 29 10 onrust; (importunitatem) III 11 8.
onsalich (misellus) III 18 4 ellendig.
onsalicheit (miseriae) III 18 T ellende.
onschout (excusationes) I 24 1 verontschuldiging.
onsedich wesen (insolesceret) III 26 10 optreden tegen.
onsedicheit (indisciplinationem) III 11 8 onbetamelijk gedrag.
onstuer (importunus) III 39 T, III 49 7 onstuimig, onbeheerst.
ontamelicheit (*ontamelicheden* ineptias) III 6 14 ongepastheid.
ontbliven (deficitur) III 51 T in gebreke blijven, te kort schieten.
ontbloten, hem - (se mortificare) I 11 5 zich zuiveren van, afsterven.
ontbondenheit (dissolutio) I 21 3 bandeloosheid, ongebonden leven.
ontbreken (defecerunt) I 13 7 te kort schieten.
ontfanginghe (*van heiliger ontfanginghe des sacraments* a communione) III 6 18 ontvangst; (susceptione) IV 3 19.
ontfermherticheit (misericordia) IV 2 1 barmhartigheid.
ontfruchten (expavesce) III 4 18 vrees.
onthouden (conservare) IV 2 23 houden, bewaren; (habens) IV 11 25 bevatten.
onthouden, hem - (se contineant) III 53 7 zich gedragen; (mane) IV 12 21 vertoeven, zich ophouden.
ontcommeren (*wort ontcommert* expeditur) I 3 7 verlossen, bevrijden; vgl. III 31 6; (*ontcommert* expeditus) III 19 14 gereed maken.
ontroest (desolationes) III 35 14 neerslachtigheid.
**ontroestinge* (desolatio) III 21 17 toestand van verlatenheid.
ontstaen (subsisteret) IV 11 6 bestaan.
ontreckinge (subtractionem) II 9 29, II 10 14 onttrekking; (abstinendo) IV 3 12 onthouding.
ontverwet (deformata) IV 1 47 verkleurd.
ontwivelijc (*ontwyvelich* indubitata) III 25 7 (*ontwivelic* inhaesitanter III 37 14 ontwijfelbaar.
onvoersienich (improvisa) III 45 15 niet voorzien, onverwacht.
tonvreden (implicatus) III 42 1 onrustig, vol beslommeringen.
onvredich (passionatus) II 3 3 onrustig.
**onvreedsamich worden* (inquietor) IV 4 22 onrustig worden.
onvroet (*onvroede insani*) I 22 16 onverstandig.
onwaerdelike (indignanter) III 22 9 onwaardig; *onwaerdelike nemen* (aegre ferre) III 28 1 kwalijk nemen.

omwairdich (indignationem sentis) III 57 10 onwaardig; (*wort.... onwaerdich* indignatur) I 6 5 laatdunkend.
oerdelaer (judex) III 46 13 rechter.
oerlof, vryen - (licentiam) I 16 9, III 48 38 vrijheid.
oersake (occasione) I 16 14, III 27 14 aanleiding; vgl. III 46 6.
oerspronclijc (*oerspronclike* originalem) III 51 2 oorspronkelijk.
opblasinghe (tumorem) III 13 12 opgeblazenheid.
opghetoghenheit (excessus) IV 17 11 extase, geestverrukking.
opheffinge (elationes) III 50 17 verheffing.
opcomen (*in allen dat di opcomen mach* in omni eventu) III 38 7 overkomen.
**opofferinge* (immolatione) III 37 11 offer.
opset (proposito) I 19 4 voornemen.
opsetten (proponit) I 19 6 voornemen.
overganc des ghemoets (excessu mentis) III 21 2 extase.
overgheven (resignatione) III 15 8 overgave, verloochening.
overgevinge (resignatione) III 37 T overgave.
overhalen (repetere) III 34 3 herhalen; (pertracta) III 3 16 overwegen, overleggen, overdenken.
overclymmen (transcendere) III 21 11 te boven gaan.

pijnlicheit (*pijnlicheden* passiones) III 50 5 ramp, kwelling.
proevelic (probabile) IV 14 7 duidelijk.

proevinge (probatio) III 7 22 beproeving.
prove (*proven* praebendas) I 3 28, III 3 9 inkomsten.

quale (peste) I 23 39 pest.

raet (instinctui) I 4 1 ingeving.
rackelijc (utile) IV 11 32 nuttig, gepast.
rasch (cito) IV 3 12 snel.
redelic (legitime) IV 10 20 en 22 billijk, gewettigd.
religioos (*religiosen* religiosi) I 19 T kloosterling.
remissi (remissiora) I 25 32 slapheid.
roepen (*haers roepens* vocationis suae) I 25 24 roeping.
rootheit (rubiginem) II 4 13 roestigheid.
rumicheit (laxiora) I 25 32 al te grote vrijheid.
runinghe (susurrationibus) III 1 3 vleitaal.

sachten (mitigare) III 29 10 verzachten.
scalcheit (versutiis) IV 10 5 listigheid.
scamel (pudici) IV 11 33 rein, kuis.
schennisse (confusione) I 24 16 schande.
scicken in vreden (pacificare) II 3 1 tot vrede brengen.
scouwinge (speculatio) I 3 21 bespiegeling.
scrupel (scrupulum) IV 10 8 angstvalligheid.
**sculinge* (latebra) III 14 16 schuilplaats.
scuwinghe (evitatione) III 24 T mijding.
selvessoekelijcheit (proprio quaesitu) III 11 5 zelfzucht.
setter der ewen (conditor legis) IV 1 21 wetgever.
settinge (observantiis) I 11 13, I 19 29 inzetting.
scilencium (*scilencio* silentio) I 24 34 stilzwijgen als kloosterregel.
sinlicheit (sensualitatem) I 1 21, IV 1 42 zinnelijkheid, natuurlijke drift.
sinnen, mit- (ex animo) II 6 15 van harte.
sinnen (*sinnen wi daer op* studeamus) I 19 30 streven naar.
slijm (limus) III 13 10 slijk.
smakelijc (sapide) I 16 met smaak.
smakelijc (*in dijnre smakeliker wijsheit* in sapientia tua) III 34 10 proevend.
smeken (blandire) I 8 3 vleitaal spreken; ook III 54 27.
smeker (blandientem) III 27 20 vleier.
soeticheit (*soeticheden* modulatione) III 50 7; vertaling juist? Andere vertalingen: *sueten sange, vroliken sanghe*.
somwilen (aliquando) II 7 6 soms.
sonderlinge (privata) I 19 20 afzonderlijk; (singulariter) II 8 23 in het bijzonder, vooral; (speciali) III 22 2 bijzonder.
spraeck (locutiones) I 10 5 gesprek.
sprake, scone - (eloquentia) I 5 1 welsprekendheid; (famam) III 21 4 goede naam.
sprankel (scintillam) I 15 14 vonk.
sproete (naevo) III 33 7 vlek.
stadelic (frequenter) I 1 19 aanhoudend; ook III 21 15 en elders.
starckinge (confortationem) II 1 22 versterking.
stervinge (mortificatione) III 31 15 afsterving.
stichtich (*stichtige* aedificabilia) I 10 10 stichtelijk.

stichticheit (aedificationis) I 8 4, III 36 6 stichtelijkheid.
stivicheit, eenwillige - (tortuositatem) III 50 24; vertaling onjuist; *stivicheit* = verhardheid.
storinge (turbationem) IV 10 9 en 15 verstoring.
stridinge (contentiones) III 58 7 strijd.
strijt, ridderlike - (militia) III 45 33 strijd.
studieringe (studium) I 1 3 streven.
suchtinghe (suspirium) III 21 17 gezucht, zuchting.
suspicie (*suspicien* opinionum) III 43 12; vertaling onjuist.
suveringhe (purgatione) III 27 14/15.

teder (imbecilles) I 22 6 zwak.
temael (totaliter) III 21 11.
tevreden setten (quietare) IV 11 13 rustig maken.
thent (donec) I 22 27 totdat.
tymmeringhe (aedificia) IV 1 38 bouwwerk.
**toegeneghen* (inclinatus) IV 7 8 geneigd.
toegheven (attribuas) III 9 8, III 42 8 toekennen.
toelachen (arridet) III 54 27 toelachen.
toeloop (recursum) III 38 8 het ergens heen gaan om hulp te halen.
toeneyginge (inclinationis) I 3 18, I 11 21 neiging.
toespreken (loquor) III 43 7 spreken tot iemand.
toetroesten (exhortatur) III 54 30 aansporen, vermanen.
toeverlaet (refugio) IV 11 19 hulp.
toevlucht (recursus) III 38 T toevlucht.
toenbaerheit (ostentionem) III 54 37 uiterlijk vertoon. (zie *Aant.*)
toorne (zelus) I 7 13 verbittering, nijd.
trecken tot (tendere ad) I 1 12 zich toeleggen op.
troest (confabulationes) III 52 6 troostwoorden.
troostelicheit (consolationem) II 1 4 vertroosting.
troesten (exhortando) III 3 19 aansporen, aanmanen.
troestinghe (iubilationem) III 21 6; vertaling onjuist.
twiedrachticheit (disceptationem) IV 9 22 onenigheid.
twesins (dupliciter) III 3 18 in twee opzichten.

twistinge (dissensiones) III 58 7 onenigheid.
twivel, sonder - (revera) II 12 42 ongetwijfeld.
twivelinge (dubiis) III 38 8 twijfeling; vgl. (*sonder twyveling* indubitata fide) IV 4 3.

uutblencken (eminet) III 55 16 uitmunten.
uutdwalinge (evagationes) III 23 19 afdwaling, afzwerving.
**uutlopinghe* (evagationes) III 54 22 afdwaling, afzwerving.
uutnemen (demunt) III 58 23 afnemen.
uutneminge (exceptione) III 37 9 uitzondering.
**uutrodinghe* (mortificatio) I 17 6 uitroeiing, doding.
uutsprake (eloquium) III 2 2 woorden.
uutvechten (*uutvechte* expugna) III 23 20 bestrijden.

vanden (visitare) o.a. IV 14 12 bezoeken.
vandinge (visitationem) o.a. II 9 16, III 52 1 bezoek.
van wesen (abesse) I 15 9 afwezig zijn.
verbeeldinge (imaginatio) I 9 5 voorstelling.
verbeelt sijn (imaginor) III 48 35 zich voorstellen.
verbeiden (*verbeit* cessat) II 10 6 uitblijven.
verbieden (prohibitione) IV 10 23 verbod.
verdieren (arbitrium) I 3 18.
verdrachlicheit (sufferentia) II 3 18 lijdzaamheid.
verdrieten (tribulationem) IV 4 12 verdriet.
verdrietelic (importunus) IV 7 14; vertaling onjuist.
vereninge (unio) III 37 11 vereniging.
verghetelheit (neglectu) III 31 T het vergeten.
vergeven (*och of God vergave dat* utinam) I 18 27; (*Vergeve God dat* utinam) III 10 18 enz.
verhengenisse (*van mijnre verhengenisse* me eis adversante) III 4 17; onjuiste vertaling; *verhengenisse* = toelating, vergunning.
verheren (dominari) III 54 6 heersen.
verhopen (*verhoepste* confidis) II 8 19 vertrouwen op.
verhoedinghe (cautelam) III 6 29, III 7 21 behoedzaamheid.
verhuden (occultanda) III 7 T verbergen.
vercallen (effari) III 45 28 verder vertellen.
verkiesen, sonder - (indifferenter) III 17 12 zonder voorkeur, zonder onderscheid.
vercoelnisse (refrigerium) I 22 23 verkoeling.
verlaeuwen (tepescimus) III 14 12 verflauwen.
verlangen (procrastinare) I 22 21 verlengen; (prolongant) I 25 34.
verlatenis (indulgentiae) III 46 26 vergeving.
verlichtinge (sublevamine) IV 16 2 verlichting, leniging.
verliesinghe (perditionem) III 3 12 verlorenheid.
verlocheninghe (abnegatione) III 32 T verloochening.
vermaken (reficiam) IV 1 8 verkwikken.
vermakinghe (refectiones) I 25 39 verkwikking.
vermakinghe, nieuwe - (renovatio) IV 2 27 verkwikking.
vermeten, hem selven (praesumentium) III 6 29 een hoge toon aanslaan.
verminren (derogat) III 58 18 krenken, iemand in zijn goede naam aantasten.
vermoeden (opinio) I 3 2 mening.
vermoeden, quaet - (suspicionem) IV 9 22 achterdocht.

vermoedinghe (aestimatione) III 8 T, III 8 3 (aestimatione) mening, gevoelen; (*twivelachtige vermoedinge* opinionibus) I 3 7 gevoelen.
vernyetinge (nihileitatis) III 8 3 nietswaardigheid.
versameninghe (recollectionem) III 31 7 zelfconcentratie.
versceyden (*een wide versceyden* magna distantia) IV 1 29 afstand.
versienre (provisor) II 1 10 verzorger.
versmadenisse (despectio) I 2 16 (contemptus) I 24 32, III 13 6 versmading, geringschatting.
versmadinghe (despectiones) II 1 22 smaad.
versmaetheit (abhorret) III 22 17 smaad; (vituperia) II 6 16 blaam, smaad.
versoeninge (placationis) IV 8 1 verzoening.
versprekinghe (oblocutiones reprehensiones) III 35 10 achterklap.
verstandenis (intelligentia) I 3 14 verstand; (sapere) III 7 14 kennis.
verstoringe (conturbationes) III 37 17 beroering, verwarring.
verstroeynis (distractio) I 2 5 wereldse afleiding.
versumelheit (negligentiam) II 5 2 zorgeloosheid.
versumeliken (neglegenter) III 446 op zorgeloze wijze.
versumenisse (negligentiam) I 20 41, I 22 32 zorgeloosheid; (defectibus) IV 7 25 gebrek, tekortkoming.
vertellinge (tractatus) I 10 1 verhaal, behandeling.
vertien (*vertogen* dilatum) I 19 30, IV 15 3; uitstellen; (abdicatis) III 1 12 verloochenen.
vertyinge (abnegate) III 7 4; (abdicatione) III 32 T verloochening, verzaking.
vertoeven (distuleris) IV 10 12 uitstellen.
vertoninghe (apparentiam) II 7 12 vertoon.
vertrecken (pertracta) I 8 4; (tractare) III 58 27 bespreken, behandelen; (differre) IV 10 11 uitstellen.
vertroestinge (consolationis) IV 8 18 vertroosting.
vervaernisse (horror) I 25 12; (terrore) III 46 12; III 56 29 vrees, angst.

ververren (*ververret wert* peregrinatur) IV 3 17 verwijderen.
vervollinge (completivam) IV 1 30 vervulling.
vervreemt (elongatum) III 30 18 ver verwijderd.
verwandelinghe (eventus) III 33 4 wisseling van het lot.
verweent (*mit venveender minnen* inaestimabili dilectione) III 58 15 heerlijk.
verworpeliken (abjecte) III 14 13 verwerpelijk.
verworpenheit (deiectionis) IV 4 12 verslagenheid.
verworpinge (deiectionem) II 11 9 neerslachtigheid, verslagenheid.
vindinge (adinventiones) I 4 6 verzinsel, bedenksel.
visieren (fingentes) III 32 2 verzinnen.
volboort (assensio) I 13 22 toestemming.
vordernisse (profectum) I 5 10 voortgang.
voerbekennen (praescivi) III 58 12 van te voren kennen.
voerdel (eminentia) III 26 T voortreffelijkheid; (praerogativa) III 26 1 voorrecht.
voerhoedich (cautus) III 45 23 behoedzaam.
voerganck (profectu) III 50 29 vooruitgang (in geestelijk opzicht).
voerloper (praecursor) IV 17 8 voorgangers.
voirsenden (*ic.... hebse voirghesent* praedestinavi) III 58 16 voorbeschikken.
voersetten (intendit) I 2 8 zich voornemen.
voirsichticheit (providentia) I 4 T, voorzichtigheid; III 50 16 voorzienigheid.
voirsienich (cautus) II 10 24 voorzichtig; (circumspectus) III 5 30 omzichtig.
voersienicheit [var.] (providentia) II 50 16 voorzienigheid.
voersorge (curato) III 49 37 voorzorg.
voerspreiden (*voerspreit* tetenderit) III 6 19 uitspreiden voor.
voertganc (profectu) I 25 12 voortgang in deugden; (successu) III 30 24 voortgang.
voortmeer (interim) IV 11 18 onjuiste vertaling; *voortmeer* = voortaan.
vredelic (pacificum) III 45 28 vreedzaam.
vredighen (pacificare) III 15 20 kalm maken.
vrese (pericula) I 21 4, III 8 18; (*vol vresen* periculosus) III 7 12 gevaar.
vreselijc (*vreseliker* periculosius) I 23 14 vol gevaar.
vresen (*ghevreset* periclitati) I 20 18 in gevaar zijn.
vriendelic (familiaris) I 8 6 vriendschappelijk, vertrouwelijk in de omgang.
vriendelicheit (familiaritas) II 8 T, III 37 11 vriendschap, vertrouwelijke omgang.
vryliken (viriliter) III 47 8, III 56 29 als vrij man.
vroemorghen (mane) I 20 34 vroege morgen.
vroechde, hoghe - (exsultatio) III 5 5, III 40 18 vreugde.
vroom (robustus) III 49 16 flink.

waerdicheit (dignatio) IV 1 12 gunst, gunstbetoon; (reverentia) IV 12 9 eerbied; (veneratione) IV 17 4 eerbied.
waerlijc (saecularium) I 10 1 wereldlijk.
waerom, sonder - (gratis) III 22 10 om niet, gratis, zonder oogmerk.
wandelbaerheit (*wandelbaerheden* mutabilia) III 33 3 wisseling, veranderlijkheid.
wanderinge (conversatione) II 1 T omgang.
wanderinge, ellendige - (incolatus) III 47 11 ballingschap.
wanhopen (*wanhopet* desperate se gerit) III 7 17 vertwijfelen.
**wederbereydinge* (iterum.... praeparatio) IV 12 19 voorbereiding.
**wederbitinghe* (reatu) I 6 6 wroeging.
wederbrengen (reducis) III 50 21 terugbrengen; (referunt) III 34 12.
wederganc (redditum) I 20 34 terugkeer.

wederheit (adversitatis) I 11 10, I 16 14 tegenheid, tegenspoed.
**wederloonre* (remunerator) III 3 15 beloner, vergelder.
wedermaker (reparator) IV 4 11 hersteller.
wederproeven (*sijn wederproeft* reprobi facti sunt) I 13 7; *wederproeft* = afvallig, van God gevallen.
wederroepen (revocat) I 24 46 weerhouden, afhouden van.
wedersegger (contradictores) I 12 2 tegenspreker.
wederslaen (reverberat) III 20 8, IV 1 5 terugslaan, terugdrijven.
wederspoet (adversa) II 12 58 tegenslag, tegenspoed.
wederstoot (contrarietates) I 12 1; (adversitatis) I 12 T tegenspoed, tegenheid.
wederstribben (recalcitrat) III 13 2 weerbarstig zijn.
wellust (delectationem) III 10 25 genieting; (*sondiger wellust* voluptate) III 26 2.
wercmeester (opifice) III 38 6 bouwmeester.
wetenheit (scientiae) I 3 23, III 3 1 wetenschap.
wetenis (scientia; notitia) 12 11 kennis, wetenschap; vgl. I 2 7.
wil, mit - (sponte suo) III 13 2 gewillig.
windich (ventosum) II 7 11 door de wind bewogen.
wynninge (lucra) II 11 14 winst.
winsel (*winsel mach doen* lucrifaciat) I 3 35 winst, voordeel.
worstelinge (luctamine) III 12 T strijd, worsteling.

Lijst van tekstfamilies

Ten gerieve van hen die v. Ginneken, *Nav.* niet bij de hand hebben, neem ik hier de lijst van tekstfamilies uit het werk van de Nijmeegse hoogleraar over. Stilzwijgend breng ik hierin een aantal verbeteringen aan. De aanduidingen van de hss. zijn zo kort mogelijk geredigeerd; volledige bijzonderheden in de *Lijst van handschriften en drukken*.

I^1 = 1ste tekstfamilie van boek I; I^2 = 2^{de} tekstfamilie van boek I, enz.

Boek I

I^1: Brussel 3041; Oxford 124; Haarlem 99; Gent 1425; Utrecht 1032; Wenen 7954; Zwolle 6; Wenen 7957; Weert 16; Brussel II 2349; 's-Gravenhage 73 F 24.

I^2: Wenen 322; Darmstadt 1093; Berlijn 1083; Weert 17; Brussel II 2271; Postinc. Antwerpen, W. Vorsterman.

I^3: Gent 1305; Brussel 4328; Brussel 11856-57; Utrecht 1032.

I^4: Brussel 21632-34; Berlijn 1086; Cheltenham 719; Utrecht 1025 (Nederrijns afschrift).

I^5: Leiden 319; 's-Gravenhage 71 H 7.

I^6: Deventer 51.

I^7: Leiden 339.

Boek II

II^1: Brussel 3041; Haarlem 99; 's-Gravenhage, Kon. Ak. 30; 's-Gravenhage 128 G 19; Leiden 339.

II^2: Wenen 322; Darmstadt 1093; Berlijn 1083; Weert 17; 's-Gravenhage 131 H 12; Velp 3; Postinc. Antw., W. Vorsterman.

II^3: Brussel 21632-34; Oxford 124; Cheltenham 719; Gent 1425; Amsterdam I G 10; Amsterdam I G 19; Amsterdam I G 22; Zwolle 13.

II^4: Deventer 51.

II^5: Gent 1339.

II^6: 's-Gravenhage 73 F 24.

II^7: Brussel II 2271 (in de reeks *Paralleltekst*en aangeduid als ‘Afz. tekstfamilie van boek II’).

Boek III

III^1: Leiden 339; Brussel 4634; Brussel II 2252; Brussel II 2349; Brussel II 2271; Amsterdam I G 34; Postinc. Antw., W. Vorsterman.

III^2: Wenen 322.

III^3: Gaesdonck 62.

III^4: Deventer 56.
III^5: Deventer 51; Zwolle 13.

Boek IV

IV^1: Deventer, Lebuinuskerk 1 (vermist); Brussel 11171; Nijmegen 16; 's-Gravenhage 129 G 32.
IV^2: Weert 16; 's-Gravenhage 70 H 36; Brussel II 2271; Rijsel, verz. Agache 206; Postinc. Antw., W. Vorsterman.
IV^3: Wenen 322.
IV^4: Leiden 339.
IV^5: 's-Gravenhage 128 C 19.

Voorlopige lijst van handschriften en gedrukte uitgaven

De lijst bevat een opgave van tot nu toe gevonden handschriften, wiegedrukken en postincunabelen met gehele of gedeeltelijke vertalingen van de Imitatio. Behalve Middelnederlandse zijn ook Middelnederduitse en Nederrijnse manuscripten en drukken vermeld; het contact tussen de Nederlanden en 'Overlant' was, mede tengevolge van de inwerking van de Moderne Devotie, zo innig dat zulk een uitbreiding gewettigd was. Voor de samenstelling is gebruik gemaakt van gegevens welke reeds waren bijeengebracht door Becker, De Vooys, Van Ginneken, Nijhoff-Kronenberg en Borchling-Claussen; tevens zijn er de resultaten van eigen onderzoek in verwerkt.

Met nadruk wordt er op gewezen dat dit slechts een voorlopige lijst, en geen beschrijving van handschriften en drukken is. De bedoeling van deze opsomming is de lezer opmerkzaam te maken op de grote verbreiding van de landstaalteksten en, onder voorbehoud, enig materiaal te verschaffen voor verder onderzoek.

Voorbehoud is nodig, omdat de lijst onvolledig is. De kans is groot dat in verzamelhandschriften alsnog volledige of onvolledige vertalingen van boeken uit de Imitatio aangetroffen worden. (Vgl. bijv. hs. Amsterdam I G 24, Kuyk 124, Leiden 323, Manchester 9, Rijsel 206). In het bijzonder geldt dit van boek II, cap. 12 en van boek IV dat soms in zijn geheel of gedeeltelijk opgenomen is in devotieboeken over het Altaarsacrament. Anderzijds vermeldt de lijst handschriften, en wellicht ook gedrukte uitgaven, die door oorlogsgeweld vernietigd zijn. Dit is het geval met Nijmegen 31, ook met Duitse handschriften als Münster 207 en Gaesdonck 62, dat naar alle waarschijnlijkheid wel het lot heeft gedeeld van de andere stukken van het Hilfspriesterseminar aldaar, die in Münster waren ondergebracht.

Bij de meeste handschriften is de tijd van vervaardiging niet opgegeven, tenzij ze gedateerd zijn; men kan er echter zeker van zijn, dat de oudste op hun vroegst dateren uit het laatste deel van het tweede kwart van de vijftiende eeuw. Nadere bijzonderheden en min of meer uitvoerige beschrijvingen zijn te vinden in de handschriftencatalogi van Amsterdam, Berlijn, Brussel, Darmstadt, Deventer, Gent, 's-Gravenhage, Haarlem, Keulen, Leiden, Wenen en Wolfenbüttel, voorts in de handschriftenbeschrijvingen van Borchling en Priebsch en de bibliografieën van Nijhoff-Kronenberg en Borchling-Claussen.

I^1 = 1^e tekstfamilie van boek I, I^2 = 2^e tekstfamilie van boek I, enz. Waar bij gemis van nadere gegevens de tekstfamilie van een handschrift niet vastgesteld kon worden, ontbreekt uiteraard zulk een aanduiding.

Middelnederlandse teksten

A Handschriften

Amsterdam UB I G 10 (Moll 17) II^3.
Diende waarschijnlijk als teksthandschrift voor de uitgave van J.C. Pool, *Vijf hoofdstukken (3, 4, 6, 7 en 11) uit het Tweede Boek der 'Navolging van Christus', volgens eene vertaling van de eerste helft der XVe eeuw*, medegedeeld als bijlage bij zijn studie over *Thomas a Kempis* in Kalender voor de Protestanten in Nederland VII (1862), 159-168. Het handschrift heeft toebehoord 'den susteren van der derden oerde toe Hoesden'. Zie nog

Bouwstoffen, art. 668 en 747b; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 368-369; v. Ginneken, *Nav.*, 37 een fragment uit cap. 6 in het boek van L. Leopold en W. Pik, *Nederlandse letterkunde. Schrijvers en schrijfsters vóór 1600* (Groningen, Den Haag 1916), blz. 223.

Amsterdam UB I G 19 (Moll 32) II^3, cap. 1, 2 en 8 (F. 81- 85b).
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 368-369; v. Ginneken, *Nav.*, 37.

Amsterdam UB I G 22 (Moll 41) II^3.
Het hs. dateert uit 1465. De tekst is aangepast voor gebruik in een zusterklooster. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 368-369 en v. Ginneken, *Nav.*, 37.
Amsterdam UB I G 24 III, uittr. uit cap. 5, 13, 23, 27, 28 en 37.
F 83-90′; ingeleid door de woorden: 'Sommige capittelen uten lieven soon'. Deze benaming te verklaren uit het incipit *Fili* van de meeste capita van III.

Amsterdam UB I G 34 (Moll 23). III^1, cap. 54.
v. Ginneken, *Nav.*, 38; De Vreese, *Ruusbroechss.* q (50), 351-360; zie ook De Man in Ned. Arch. v. Kerkgesch. XXXI, 1940, 101-104.

Berlijn Preuss. Staatsbibl. Ms. germ. 8° 1083 I^2, II^2.
Foto in Instituut voor de Geschiedenis der Nederlandse Mystiek te Nijmegen.

De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369; De Vreese, *Ruusbroechss.*, M^4 119-123; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35, 36.

Berlijn Preuss. Staatsbibl. Ms. germ. 4° 1086 I^4.

De Vreese, Ruusbroechss. M^7 137-144; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 368; v. Ginneken, *Op zoek*, 30; *Nav.*, 35.

Brussel Kon. Bibl. 3041 I^1, II^1.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369 en 374; hierin uitgave van I, cap. 5; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 34; Veldhuis IV et passim.

Brussel Kon. Bibl. 4328-33 I^3.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 366; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35.

Brussel Kon. Bibl. 4634 III^1.
Geschreven 'anno domini 1469' 'per manus theobaldi petri'. Op ingebonden papieren strookje in latere hand: 'Dit boec heeft ghemaect brueder thomas van kempen regulier tot sinte agnietenberch bi zwol'. Door Van Ginneken niet in zijn onderzoek betrokken!
Brussel Kon. Bibl. 4970 II, cap. 12.
Geschreven in het jaar 1553.

Brussel Kon. Bibl. 11171 IV^1, cap. 1; 6: 1-4; uittr. uit 7; 8; uittr. uit 9; 10: 1-26; uittr. uit 4; 13; 14; 16; 11: 1-19; 17.
v. Ginneken, *Nav.*, 38; in dit werk, 393-425, heeft v. Ginneken cap. 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16 en 17 naar dit hs. uitgegeven.

Brussel Kon. Bibl. 11856-57 I^3.
Geschreven te Luik anno domini 1463 'per manus fratris petri de gelopia'. Het hs. heeft toebehoord aan een regulierenconvent. De Vooys, *Bibliogr. Meded.* 366; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35.

Brussel Kon. Bibl. 21632-34 I^4, cap. 1, 2, 6, 8, 10-17, 20, 21, 19, 22, 23 II^3.
Aan het slot van I, fol. 54^v, leest men: 'dese voer ghescreven ponten sijn die merckelicste ponten van enen boec dat ic vant in latijn, ende hebt in duytscher talen gheset'; aan het slot van II, fol. 95^r,: 'Dit leste boec is hier altemael van woerde te woerde als icket in latijn vant'. Autograaf van de vertaler? Zie De Vooys, *Bibliogr. Meded.* 368, 369; v. Ginneken, *Op zoek*, 30; *Nav.*, 35, 37.

Brussel Kon. Bibl. 461 II^5, cap. 12.

Zestiende-eeuws hs.; cf. de aant.: ‘Desen boeck behoort toe ende es ter usancie van suester loosyne Toreyels int clooster van Maegdendale bij Audenaerde 1584’.

Brussel Kon. Bibl. II 2252 III[1].
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369; v. Ginneken, *Nav.*, 37.

Brussel Kon. Bibl. II 2271 I^2 $II^{½}$ III^1 IV^2.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369, 378; hierin uitgave van 1, cap. 5; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35, 38, 39; Veldhuis IV en varianten in haar uitgave van II^1. St. Axters, *Mystiek Brevier*, Antwerpen 1944, gaf uit III, cap. 43 (blz. 2), III, cap. 54 (blz. 29-32), IV, cap. 2 (blz. 315-316). De tekst van het tweede boek is gesteld in een afwijkende redactie die verwantschap vertoont met de eerste en met de tweede tekstfamilie; vandaar de aanduiding ½. Zie mijn boek I, blz. 30 tegenover Veldhuis LXXIII.

Brussel Kon. Bibl. II 2349 I^1 cap. 1, 20: 32-34 III, cap. 41, (gedeeltelijk) 57 (gedeeltelijk).
Door v. Ginneken veel te vroeg gedateerd; het is niet ± 1390, maar stellig van veel later tijd. Het nummer, dat hij en Veldhuis opgeven, (2416), is niet dat van het hs., maar van de Brusselse handschriftencatalogus, dl. III, nr. 2416. Uitgegeven door J.F. Kieckens, *Vier brokstukken van de Navolging van Christus in een Dietsch HS. der XVe eeuw*, in Dietsche Warande N.R. IX, 1896, blz. 362-374. Het 1^e caput van boek I is, gereconstrueerd, uitgegeven door v. Ginneken, *Op zoek*, 57-66 en *Nav.*, 79, 81. Zie overigens *Op zoek*, 29 en *Nav.*, 35. Zie nog V. Becker, *De Navolging Christi is een oorspronkelijk werk*, in Dietsche Warande N.R. X, 1897, 45-59, 93-115. Veldhuis VI, XXXIV, XXXIV-XXXV.[1)]

Cheltenham Phillips Library 719 I^4 II^3.
R. Priebsch, *Deutsche Handschriften in England* I, 72-73. Veilingcatalogus Fred. Muller 17 Juni 1912, nr. 2. Huidige verblijfplaats onbekend. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369. Volgens v. Ginneken, *Op zoek*, 30 en *Nav.* 37 is boek I onvolledig.

Darmstadt Hessische Landesbibl. 1093 I^2 (behalve cap. 23 en 24) II^2.
I, cap. 1 uitg. door v. Ginneken, *Op zoek*, 72; zie aldaar ook blz. 29 en *Nav.*, 35, 36.

Deventer Archief der Sint-Lebuinuskerk 1 IV^1, cap. 10 en 13.
Hs., afkomstig uit het Lammenhuus van Diese, een zusterhuis te Deventer, thans zoek; zie *Bouwstoffen*, art. 32^{25}. Uitg. door F.J. van Vree, *Twee hoofdstukken van de Navolging van Christus in een oud Nederduitsch handschrift*, in De Katholiek XX, 1851, 137-156. Zie ook J.F. Vregt, *Eenige ascetische tractaten, afkomstig van de Deventersche broederschap van het gemeene leven, in verband gebracht met het boek van Thomas a Kempis, de Navolging van Christus*, in Archief voor de geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, X, 1882, 321-498, nader 323 en 330. Wolfsgruber, *Navolginge*, XXI-XXVII gaf een herdruk van cap. 10. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 357, 359; v. Ginneken, *Nav.*, 38, 71-72. Zie nog Spitzen, *Thomas .... gehandhaafd*, 207-211.

Deventer Athenaeumbibl. 51 (1737) = 101 F 7 I^6 II^4 II^5.

Het hs. is a^o 1466 door een ‘dierne’ geschreven en bestemd geweest voor zusters; v. Ginneken beweert: Diepenveen. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369, 379; hierin uitgave van I, cap. 5. Boek I, cap. 1 is bezorgd door v. Ginneken, *Op zoek*, 73; cf. 10 en *Nav.*, 36, 37, 38.

1) Brussel Kon. Bibl. 19565 bevat F 39-83 niet een vertaling van *De Imitatione Christi* zoals Van den Gheyn in zijn catalogus onder nummer 608 mededeelt, maar een mystiek, Eckartiaans tractaat *Des geestes bouwe* naar aanleiding van de tekst *Sequere me* met het incipit ‘Onse here Ihesus Cristus sprect: Volghe mi...’

Deventer Athenaeumbibl. 56 (1730) = 101 D 2 III[4].
Foto in het Instituut voor de Geschiedenis der Nederlandse Mystiek te Nijmegen.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369; v. Ginneken, *Nav.*, 38.

Gaesdonck Bibliothek des Hilfspriesterseminars 62 III[3].
Foto in het Instituut voor de Geschiedenis der Nederlandse Mystiek te Nijmegen.
Volgens V. Becker, *L'Auteur de l'Imitation et les documents néerlandais*, La Haye 1882, afkomstig uit het Agneten-klooster te Arnhem. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369; Konrad Borchling, *Reisebericht* IV, 128; v. Ginneken, *Nav.*, 38; 201-311 gereconstrueerde uitgave van een deel dazer vertaling.

Gent U B. 1305 I^3 (behalve cap. 25).
Afkomstig uit het klooster S. Katherinendale te Hasselt. F.A. Snellaert, *Schets eener Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, 4^e uitgave, Gent-Utrecht, 1866, blz. 103, noot 2; V. Becker, *L'auteur* etc., 209; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 364, 377; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35.

Gent U B. 1339 II^5.

Uit zusterklooster, blijkens aant. op F. 117^1: 'Desen boec heeft ons ghelaten onse lieve gheminde mater suster wiven rincs die sterf in den jare ons heren doemen screef M.CCCC.XLIIJ.' Het ms. dateert dus uit 1443 of daarvoor. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369; v. Ginneken, *Nav.*, 37; 159-197 volledige, gereconstrueerde uitgave van deze vertaling.

Gent U B. 1425 I^1 II, cap. 12.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 364; uitg. van I, cap. 5 blz. 375. Volgens v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 38, afkomstig uit de abdij van Baudeloo; Veldhuis XXVIII-XXIX.

's-Gravenhage Kon. Bibl. 70 H 36 IV^2.
Inc.: 'Hier beghinnen devote ghebede ende oefenynghe vanden helighen sacrament welke heeft ghemaect die devote leerre Thomas kempis'.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369-370; v. Ginneken, *Nav.*, 39.

's-Gravenhage Kon. Bibl. 71 H 7 I^5.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 367; v. Ginneken, *Op zoek*, 30; *Nav.*, 36.

's-Gravenhage Kon. Bibl. 73 F 24 I^1 (gedeelte hieruit opgenomen in een tractaat over de deugden), II^6.
v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35, 37.

's-Gravenhage Kon. Bibl. 128 G 19 II^1, IV^5, cap. 10.
v. Ginneken, *Nav.*, 36, 39.

's-Gravenhage Kon. Bibl. 129 G 32 IV^1, cap. 1-4, 6-10, 12, 16 (met uitbreidingen).

Kon. Bibl., *Verslag* 1908, n°. 1, blz. 12.
v. Ginneken, *Nav.*, 40 (hij signaleert het met de aanduiding '1545'; dit is het jaar waarin het hs. afgeschreven is).

's-Gravenhage Kon. Bibl. 131 H 12 II^2 (zonder cap. 7 en 8).
v. Ginneken, *Nav.*, 37.

's-Gravenhage Kon. Bibl., Kon. Ak. v. Wetensch. 30 II^1.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369; v. Ginneken, *Nav.*, 36. Uitgegeven door Veldhuis, 64-101 met de varianten uit de andere hss. van dezelfde tekstfamilie. Hiernaar cap. 12 heruitgegeven door De Bruin, *Mnl. geestelijk proza*, 306-307; cap. 9 door S. Axters, *Mystiek brevier* I, Antwerpen 1944, 145-148.

Haarlem Bissch. Museum 73 I, cap. 23: 1-42 (F 156^a-158^a).

Haarlem Bissch. Museum 99 I^1 (behalve cap. 8: 30-9: 7), II^1.
Afkomstig uit Augustinessenklooster te Rijswijk. Zie over het hs. Vregt, *a.a.* in Arch. Aartsbisdom Utrecht X (1882), 331-332. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 369 en 376, alwaar uitgave van I, cap. 5; v. Ginneken, *Op zoek*, 29 en *Nav.*, 35 en op blz. 81-145 uitgave van cap. 2-25 naar dit hs. met gebruikmaking van lezingen uit andere hss.; Veldhuis VI. Van Ginneken duidt het meermalen aan als 'Codex van Poeldijk'.
's-Hertogenbosch Prov. Genootschap 478 (oud nr.?) IV, cap. 1.

's-Hertogenbosch Prov. Genootschap 482 (oud nr.?) IV, cap. 17.
Vermeld door V. Becker in Dietsche Warande N.R. X, 1897, 99. Deze noemt hier ook ‘een bundeltje behoord hebbend aan wijlen den archivaris Habets, afkomstig van het Norbertinessen-klooster St. Gerlach bij Valkenburg, IV, cap. 9.
's-Hertogenbosch Prov. Genootschap nr. ? IV, cap. 6, 7, 8 en 9.
Volgens J.v. Ginneken, *Het dagboek van Geert Groote*, in Studiën CVII, 1927, 280.
Hoeven Seminarie Bovendonk nr. ? IV, cap. 9.
Volgens V. Becker in Dietsche Warande N.R. X, 1897, 99. De bibliothecaris bericht mij echter, dat zulk een hs. aldaar niet (meer) aanwezig is.
Leiden U B. Lett^{k}. 319 I^{5}.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 367 en 378, alwaar uitgave van I, cap. 5; v. Ginneken, *Op zoek*, 30; *Nav.*, 36.
Leiden U B. Lett^{k}. 323 IV^{2}, cap. 9 en 10.
Leiden U B. Lett^{k}. 339 I^{7}, II^{1} III^{1}, IV^{4}.
Teksthandschrift van deze uitgave. Reeds uitgegeven I, cap. 1 door J.M. Schrant, *Oudneêrlandsch Rijm en Onrijm*, Leiden 1851, 217-218; I, cap. 2 door J.H. van den Bosch en C.G.N. de Vooys, *Letterkundig Leesboek*^{1}, Groningen-Den Haag 1919, 65; II, cap. 3 en 6 door J. van Vloten, *Verzameling van Nederlandsche prozastukken van 1229-1476*, Leiden en Amsterdam 1851, 244-247; IV, cap. 10 door Wolfsgruber, *Navolginge*, XXI-XXVII; I, cap. 5 door De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 379; III, cap. 5, 8, 10, 14, 15^{2}, 20, 21, 23^{2}, 26, 27^{2}, 29, 34^{2}, 46^{2}, 48, 54^{2}, 55, 56^{2}, 58^{2}, 59 en IV, cap. 5, 11^{2}, 15, 18 door v. Ginneken, *Nav.*, resp. 313-365 en 426-437; III, cap. 4 door De Bruin, *Proza*, 307-308; zie ook *Op zoek*, 30, *Nav.*, 36, 37, 39. Verdere literatuur over dit ms. in de Inleiding tot de tekstuitgave, blz. 10 vlgg.
Manchester John Rylands Library 9 [Crawford Dutch 12.] I (tekstfamilie mij nog niet bekend).
Frank Taylor, Supplementary Hand-list of Western Manuscript in the John Rylands Library (Manchester 1937), p. 32. Men lette op de volgende woorden uit de proloog van dit vroeg zestiende-eeuwse manuscript: ‘Den almachtighen god te eeren... is een boeck van eenen gheesteliken verstandighe(n) mane(n) vergadert inden latijn. Ende want de ghemeen luden dat latin niet en verstaen, soe hebbe ick my aenghenomen dat selve boeck in dietsche te setten.’
Monnickendam Stadsarchief 154 Fragm. uit de Imitatio.
Opgave overgenomen uit Maria Lücker, *Meister Eckhart und die Devotio Moderna*, Leiden 1950, 163.
Nijmegen Canisiuscollege 16 IV^{1}, cap. 1-4, 6-10, 12, 16.
v. Ginneken, *Nav.*, 38; hij noemt het hier ‘ms. 31’. Volgens De Vreese afgeschreven ± 1525 en wellicht afkomstig uit het klooster Frenswegen. Het is hetzelfde hs. als wat V. Becker (zie Dietsche Warande N.R. X, 1897, 99) in het gymnasium van de Jezuïeten te Sittard aantrof; de bibliotheek van deze inrichting is ± 1900 overgebracht naar Nijmegen. Het handschrift is tijdens de oorlog door brand vernietigd.
Oxford Bibl. Bodleiana, Cod. Marshall 124 I^{1} (zonder cap. 20: 46-21: 10 en cap. 22: 17-24: 24). II^{3} Foto in de B N M te Leiden.
R. Priebsch, *Deutsche Handschriften in England*, I, 163. Jong hs., wsch. ± 1500. Vertaling uit het jaar 1428, blijkens de aantekening: ‘Dit boec heeft

gemaect een regulier van onser orden ende capittel in latijn, ende is overgheset uten latijn in duutsche tot Eemsteyn int cloester van enen broeder om orbaerheit ende salicheit alre religiosen ende devoten menschen diet lesen of horen, int jaer ons Heren 1428'. Vgl. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 363 en zie v. Ginneken, *Op zoek*, 29, 125-127; *Nav.*, 34, 37; Veldhuis VI, XXIII-XXIV, LXXI-LXXII.

Rijsel U B, Verzameling Agache 206 IV[2].

Op fol. 269 leest men: 'Dit boeck hoert toe den sustern van Venray te Iherusalem'. Bekend geworden door een artikel van H. Desmet, *Un manuscrit néerlandais inconnu du IVe livre de l'Imitation de Jésus-Christ à la Bibliothèque de Lille*. Bulletin du Comité Flamand de France 1936, 3e fascicule, 527-529. Zie ook De Maasbode van 9 Nov. 1936, Avondblad, p. 5.

Utrecht U B 1032 I^1, cap. 1, 2.
Afkomstig uit Maaseyk. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 364. Volgens v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35 bevat het ook cap. 13 in de redactie van de derde tekstfamilie. Uitgave van cap. 1 in *Op zoek*, 71. Zie nog Veldhuis VI, XXXI.

Velp (bij Grave) Bibl. PP. Capucijnen 3 II^2, cap. 11 en 12 [F. 40^v-45^2].
Het hs. berust thans in de bibliotheek van het Prov. Archief der PP. Capucijnen te 's-Hertogenbosch. v. Ginneken, *Nav.*, 37 geeft als inhoud op: 'cap. 7 en 8 B. 1. Cap. 11 en 12 B. 2'. In zijn handschriftenlijsten van de tekstfamilies van boek I in *Op zoek*, 29-30; *Nav.*, 34-36, komt dit ms. echter niet voor.

Weert Prov. Arch. v.d. Minderbroeders 16 (oud nr.?) I^1, IV^2.
Afkomstig uit Augustinessenklooster te Utrecht. V. Becker publiceerde in de Dietsche Warande N.R. X, 1897, 45-59, 93-115, cap. I: 1-3 en cap. 20 naast de 'tekst van Windesheim' (Zwolle, Emmanuëlshuizen 6). De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 364-365 en 375, alwaar uitgave van I cap. 5; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35, 39; Veldhuis XXIX-XXXI.

Weert Prov. Arch. v.d. Minderbroeders 17 (oud nr.?) I^2 II^2.
Volgens v. Ginneken, *Op zoek*, 29 ontbreken in I de cap. 17-22-25; *Nav.*, 35, 36.

Wenen Nationalbibl. 7954 I^1.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 363, 364 en 373, alwaar uitgave van cap. 5; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35 noemt als nummer; 7956. De taal van het afschrift is Brabants.

Wenen Nationalbibl. 7957 I^1.
Foto in Instituut voor de Geschiedenis der Nederlandse Mystiek te Nijmegen. Afkomstig uit het Rooclooster; zie De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 363-364 en 373, alwaar uitgave van cap. 5; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35. Dit ms. diende als teksthandschrift voor de uitgave van boek I door Louise Veldhuis. Naar deze uitgave is cap. 23 van boek II afgedrukt in P. van der Meulen en F. Veenstra, *Literatuurgeschiedenis in teksten en opdrachten* (Groningen-Djakarta), blz. 92-93. Pater D.A. Stracke had blijkens zijn *Verslag over een onderzoek naar Nederlandsche handschriften en wiegedrukken in Oostenrijk-Hongarije*, in Versl. en Meded. Kon. Vlaamsche Academie 1915, blz. 756 de Imitatio-teksten uit 7957 en 7954 afgeschreven met het doel 'ze eerlang met de noodige varianten in het licht te geven'. Dit plan is echter onuitgevoerd gebleven. Aan het slot van boek I de aant.: 'Dit boec heeft gemaect een regulier ende es ghesedt uten latijn in dietschen van eenen brueder tot eemsteyn Int iaer ons heeren 1428' (vgl. Oxford, Bodl. Libr., Marshall 124).

Wenen Schottenstift 322 I^2 II^2 III^2 IV^3.
In de B N M als nummer vermeld: 216 (olim 53. C. 15). Deze tekst is volledig uitgegeven door Wolfsgruber, *Navolginge*. Hierin, tussen blz. 330 en 331, facsimile van F. 233^a. V. Becker, *L'auteur*, 209 zegt: 'écrit dans un couvent de Windesheim d'après Wolfsgruber, mais plus vraisemblablement dans une maison des Frères ou des Soeurs de la Vie commune'. De taal is oostelijk gekleurd. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 366, 369; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.*, 35, 36, 38, 39. Zie nog O.A. Spitzen, *Thomas a Kempis als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd*, Utrecht 1880, 65-66.

Zwolle Emmanuelshuizen 6 I^1.
Blijkens de aant.: 'Dit boec hoert int cloester te Windesem' afkomstig uit de bibliotheek van het klooster Windesheim. Facsimile van het begin van cap. 1

bij O.A. Spitzen, *Thomas.... gehandhaafd*, Utrecht 1880, als plaat V overgenomen in de geïllustreerde uitgaven van Cd. Busken Huet, *Het land van Rembrand*; zie voorts blz. 58-61 van Spitzen's boek en zijn *Nalezing* 19-21, *Nouvelle défense*, 42-45, *Les Hollandismes*, 61. J.G.R. Acquoy in De Spectator van 17 September 1881. V. Becker, *L'Auteur*, 217-218 en in Dietsche Warande N.R. X, 1897, 55. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 360-363 deelt op gezag van W. de Vreese mee, dat deze codex niet geschreven is c. 1420 of c. 1422, zoals al de voorgenoemde auteurs aannamen, maar c. 1440 is gecopieerd. In De Vooys *Bibliogr. Meded.*, 374, uitgave van cap. 5. v. Ginneken, *Op zoek*, 29 en *Nav.* 35 blijft ondanks dit betoog bij '± 1420'. De Vreese, *Ruusbroechss.*, 314.

Zwolle Emmanuelshuizen 13 II^3 III^5 (beide onvolledig).
Een zeer kort uittreksel uit lib. II en III onder het opschrift *suete troestinge*.
Uitvoerig beschreven door De Vreese, *Ruusbroechss.*, 334-345. Zie voorts v. Ginneken, *Nav.*, 37-38 en Maria A. Lücker, *Meister Eckhart und die Devotio Moderna*, Leiden 1950, 169.

B Drukken

(in chronologische volgorde)

Inhoud en tekstfamilie der uitgaven: I^2 $II^{½}$ III^3 IV^2.
Zie van Ginneken, *Nav.*, 35, 37, 38, die gebruik heeft gemaakt van een niet-gedateerde uitgave van de drukker Willem Vorsterman te Antwerpen, nr. 2017 van de bibliografie van Nijhoff-Kronenberg, ex. Amsterdam U B.

Gedateerde uitgaven.

Den Hem bij Schoonhoven, Regulieren, 17 Juni 1504.
Volledige titel:
'Hier begint een suverlic boec dienende geestelike ende wairlicke personen, welke te Parijs gedruct is int Latijn mit die naem vanden seer geleerden man Johannes Gerson puntelic overgheset in Duytsche, welcke voir dese tijt noyt ghedruct en is gheweest ende overmits sijn oerbarlicheit wel mach hieten *Een verweckinge totten duechden*'.
Colophon voorlaatste bladzijde:
'Ghedruct ende voleyndet is dit tegenwoirdige boecxkens [*sic*] mit groter nairsticheit inden convente der regulieren buten Scoenhoven inden Hem int jair ons Heren M. CCCCC. ende iiij. opten xvij. dach in Junio.'
Deze postincunabel bevat alleen het derde boek in de redactie van de derde tekstfamilie. Men lette op de foutieve toeschrijving aan Johannes Gerson en op de verklaring van de regulieren, dat zij een eerste uitgave van deze vertaling brengen.
Niet vermeld door De Backer; N B 993.
Antwerpen, (Adr. van Berghen), 15 Maart 1505.
Deze uitgave en alle volgende drukken bevatten de volledige Imitatiovertaling.
De titel luidt: 'Dit is een schoen boecxken ende is gheheten *Qui sequitur me* ende metten anderen drien boecxkens nu nieuwe gheprint ende neerstelic ghecorrigeert'.
Blijkens dit opschrift een herdruk. De titels van vele uitgaven, hierna genoemd, ongeveer gelijkluidend.
De Backer 2372; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 366; N B 2010.
Antwerpen, Henr. Eckert van Homberch, 28 Sept. 1505.
Niet bij De Backer; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 366-367; N B 2011.
(Leiden, Jan Seversz?) 3 Nov. 1505.
Op de keerzijde van de eerste bladzijde leest men:

‘Dit zijn .iiij. zonderlinge boecxkens geordineert bi eenen weerdigen geesteliken prior vanden Regulieren tot Windezem, geheeten Thomas de Campensis’.
Het colophon luidt:
‘Int jaer XV C ende V Des derden daechs van November So was dit boeck gheprint ende voleyndt. God heb lof. Sommich hebben gemeynt dat meester Jan Gerson dese .iiij. voorgenoemde boexkens ghemaect heeft, maer tis alleens wieze ghemaect heeft als de materie goet is in haer selven’.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 367, zegt hiervan: ‘een hoogst eigenaardige aantekening, die ons bewijst hoe oud de strijd om het auteurschap der Imitatio is’. Zou zij o.a. een antwoord zijn op de toeschrijving in de uitgave van de Regulieren in Den Hem bij Schoonhoven van 17 Juni 1504?
Niet bij De Backer; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 367; N B 2012.
Antwerpen, Henr. Eckert van Homberch, 3 Dec. 1511.
De Backer 2373; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 367; N B 3947.

Antwerpen 1516.

De Backer 2373[c]. Alleen hieruit bekend, volgens N B 1155.
Antwerpen, Henr. Eckert van Homberch, 20 Jan. 1517.
Niet bij De Backer; N B 2013.
Leiden, Jan Seversz, 7 Mei 1519.
De Backer 2374; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 367; N B 2014. Bevat niet boek I-IV, maar is niets anders dan een uitvoerige parafrase van boek I in zelfstandige redactie.

Niet-gedateerde uitgaven.

Antwerpen, Willem Vorsterman.
De Backer 2374b?; N B 2015.
Antwerpen, Willem Vorsterman.
Niet bij De Backer; N B 2016.
Antwerpen, Willem Vorsterman.
De Backer 2371; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 366; N B 2017.
Antwerpen, Willem Vorsterman.
De Backer 2370; De Vooys, *Bibliogr. Meded.* 366; N B 2018.

Middelnederduitse en nederrijnse teksten

A Handschriften

Aken Stadtarchiv 1886/2 I[1] cap. 13 II[2].
Een Nederrijnse tekst die echter berust op een mnl. vertaling van boek I en II; v. Ginneken, *Op zoek*, 29; *Nav.* 35, 37; Veldhuis VI, XXXII.

Berlijn Preuss. Staatsbibl. 8[o] 61 I II III.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.* 371 en 380, alwaar uitgave van I, cap. 5; v. Ginneken, *Op zoek*, 31; *Nav.*, 40: 'Jonge Lübecksche tekstfamilie'. Geschreven a[o] 1493. Dezelfde tekst in de incunabel Lübeck 1489.
Flensburg Gymnasium 33 I II III.
Volgens Borchling, *Reisebericht* II, 154 heeft de afschrijver Ludolf Naaman (die dit hs. vervaardigde a[o] 1563) 'einen alten nd. Druck der Imitatio nach dem lateinischen Originale des Werkes durchcorrigiert'. Door v. Ginneken, *Op zoek*, 31; *Nav.*, 40 ingelijfd bij de 'Jonge Lübecksche tekstfamilie'.

Halberstadt Stadtbibl. 1014 I [F. 85[a]-104[b]].

Volgens klapper B N M 'geschreven a[o] 1463'.

Keulen Historisches Stadtarchiv G.B. 4[o] 255 I.
Lichtelijk geparafraseerde bewerking in het Nederrijns, van de hand van een broeder des gemenen levens te Keulen anno 1434. E. Fromm, *Die Ausgaben*

der Imitatio Christi in der Kölner Stadtbibliothek, Köln 1886. Veröffentlichungen der Stadtbibliothek in Köln. Heft 2. L. Korth, *Die älteste deutsche Uebersetzung der 'Imitatio Christi'*, in Mittheilungen aus dem Stadtarchiv Köln, vol. XIII, Cologne 1887, 88-92. F.X. Kraus, *Thomas van Kempen en de echtheid der Navolging Christi*, in De Dietsche Warande N.R. IX, 1896, 264-289. De Vooys, *Bibliogr. Meded*., 371 en 381, alwaar uitgave van cap. 5. Karl Menne, *Deutsche und niederländische Handschriften*. Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln, Köln 1931, 101-103. v. Ginneken, *Op zoek*, 31; *Nav.*, 40 rekent het bij de 'Nederrijnsche tekstfamilie'.

Keulen Stadtarchiv W 4° 97 IV.
Volgens K. Menne, *Deutsche und niederländische Handschriften*, Köln 1931, 366-367 'die nach einer niederländischen Vorlage getätigte Uebersetzung des 4. Buches der Nachfolge Christi des Thomas von Kempen'.
Kuyk Bibliotheek van het Kruisherenklooster Sint Agatha 124 II.
Het hs. is afkomstig van de Windesheimers te Frenswegen; zie beschrijving in B N M.

Lübeck Stadtbibliothek Ms. theol. germ. 4° 43 II, III (grotendeels).
Foto in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Afkomstig uit 'sunte mychele convent', een huis van de zusters des Gemenen levens te Lübeck. Waarschijnlijk hier terechtgekomen uit het zusterklooster in Hildesheim of Eldagsen. Afgeschreven door een zuster. Volgens W. de Vreese (zie J. van Ginneken, *Geert Groote: de schrijver van Boek II en III der Imitatio Christi*' Studiën CVII, 1927, 85) is het papier van 1444. Titel: 'Vormanynge de dar theyn to bynnenwendighen dinghen'. De 60 capita hiervan bevatten boek II van de Imitatio geheel en 48 van III grotendeels; de volgorde van de laatste wijkt echter af van die van de textus vulgatus, terwijl de tekst ten aanzien hiervan ook enige lacunes vertoont. Volledig uitgegeven en beschreven door P. Hagen, *Zwei Urschriften der 'Imitatio Christi' in mittelniederdeutschen Übersetzungen*, Berlin 1930, Deutsche Texte des Mittelalters, Band XXXIV, S. 1-74, met varianten uit het volgende ms., alwaar ook opgave van verdere literatuur. v. Ginneken, *a.a.*, Studiën CVII, 1927, 85-119 en *Het dagboek van Geert Groote*, Studiën CVII, 1927, 249-292. v. Ginneken, *Nav.*, 40 neemt aan een 'Oude Lübecksche tekstfamilie'.

Lübeck Stadtbibl. Ms. germ. theol. 4° 15 II, III (grotendeels).
Uit hetzelfde zusterhuis afkomstig blijkens de aant.: 'Dit bok hort den susteren to lubeke bi sunte egidijs kerken in sunte mychele covent'. Uit de papiermerken valt op te maken, dat het hs. dateert uit de tweede helft van de 15de eeuw. De tekst is dezelfde als die van hs. 43. Het eerste deel van het ms. bevat 8 collationes van Cassianus 'in nd. Umschrift einer nl. Übersetzung'. (Hagen, *Zwei Urschriften*, VII). Heeft deze omstandigheid, naast de taalvorm, Hagen gebracht tot de stelling, dat deze tekst een 'ursprünglich nl. Übersetzung in einer späten nd. Umschrift' is? (a.w., IX). v. Ginneken, *Nav.*, 40: 'Oude Lübecksche tekstfamilie'.

Lübeck Stadtbibl. Ms. germ. theol. 8° 54 IV, cap. 6, 7, 8, 9. [F. 36′-58′].

Uit het Johannesconvent te Lübeck, een begijnenhuis. Tweede helft 15^{e} eeuw. Opschrift: 'Dit is wo men sich hebben schal vor der missen'. Zie Hagen, *Zwei Urschriften* XIX-XX; in dit boek S. 75-83 volledig uitgegeven. v. Ginneken, *Nav.* 40: 'Jonge Lübecksche tekstfamilie'.
Münster U B Paulinische Bibl. 207 (730) I, II (gedeeltelijk), III (gedeeltelijk).
Volgens De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 371, 372 met aant. 'To bentlaghe. Broder Eylard mesen'. Hier ook uitgave van de interessante Prologus (372) en van I, cap. 5 (380). v. Ginneken, *Op zoek*, 31 en *Nav.*, 40 rekent het tot de 'Westfaalsche tekstfamilie'. Heinrich Rademacher, *Mystik und Humanismus der Devotio Moderna in den Predigten und Traktaten des Johannes Veghe*, Hiltrup 1935, 102 ff., vermoedt 'dasz wir es hier mit einem Meisterwerk der Vegheschen Übersetzungskunst zu tun haben könnten'.
In het voorbijgaan worde opgemerkt dat Franz Jostes te Münster een hs. in bezit gehad heeft, waarin fragmenten uit de Navolging boek I opgenomen

waren. Zie F. Jostes, *Het Nederduitsch Proza omtrent 1500. Nieuwe bijzonderheden over de 'Navolging'*. Dietsche Warande N.R. VI, 1893, 265-279.

Utrecht U B Mscr. Eccles. 438 (Cat. 1025) I^4 (onvolledig).
Een Nederrijnse tekst die volgens v. Ginneken, *Op zoek*, 30 en *Nav.*, 36 een lid is van de vierde Nederlandse tekstfamilie. Zie Borchling, *Reisebericht* II, 155.
Wolfenbüttel Herz. Bibl. Helmst. 1084 IV.
Hirsche, *Prolegomena* I, 83, 86; Wolfsgruber *Navolginge*, XIV-XV en XXI-XXVII uitgave van cap. 10. De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 371. Niet bij v. Ginneken.

Wolfenbüttel Herz. Bibl. Helmst. 1155 I.
Hirsche, *Prolegomena* I, 86; Wolfsgruber, *Navolginge* XIV; Borchling, Reisebericht III, 31; Jellinghaus, *Geschichte der mnd. Literatur*, 394[5]; De Vooys, *Bibliogr. Meded.*, 371; v. Ginneken, *Op zoek*, 31; *Nav.*, 40: 'Oostfaalsche tekstfamilie'.
Wolfenbüttel Herz. Bibl. Helmst. 1233 I, cap. 13 in verkorte vorm; II, cap. 12 en III cap. 1. Geschreven a° 1493 (volgens Catal. v. Heinemann). Hagen, *Zwei Urschriften*, VIII deelt mede, dat de tekst van II, cap. 12 en III, cap. 1 gelijkluidend is aan die van Lübeck 15 en 40. v. Ginneken, *Op zoek*, 31 I, cap. 13 'Oostfaalsche tekstfamilie; *Nav.*, 40, II, cap. 12 en III, cap. 1 'oude Lübecksche tekstfamilie'.
Wolfenbüttel Herz. Bibl. Helmst. 1240 I.
v. Heinemann 1348.
Wolfenbüttel Herz. Bibl. Helmst. 1245 IV.
Borchling, *Reisebericht* III, 54.
Wolfenbüttel Herz. Bibl. Novi 1025 [F. 261-311′].
Geschreven a° 1483. Borchling, *Reisebericht* III, 31, 159.

B. Drukken

Lübeck (Mohnkopfdruckerei) 1489 I II III.
Tekst gelijkluidend met hs. Berlijn 8° 61. III, cap. 6 en 7 naar Lübeck 15, 43; zie Hagen, *Zwei Urschriften* VIII. v. Ginneken, *Op zoek*, 31; *Nav.*, 40: 'Jonge Lübecksche tekstfamilie'; Borchling-Claussen 150; Wolfsgruber, *Navolginge*, II-IV.
Lübeck (Mohnkopfdruckerei) 1492 IV.
Wolfsgruber, *Navolginge* III, XXI-XXVII, alwaar uitgave van cap. 10. Volgens Hagen, *Zwei Urschriften*, XX-XXI, cap. 6, 7, 8, 9 in de tekstvorm van Lübeck 54, de overige capita in de redactie van de derde Nederlandse tekstfamilie; zie Wolfsgruber, *Navolginge* XXI-XXVII. Borchling-Claussen 212.
Lübeck Steffen Arndes c. 1495 II cap. 12, III cap. 1.
Titel: Van dem koninglikeme weghe des crutzes Cristi. Hagen, *Zwei Urschriften*, VIII zegt dat het de tekst van Lübeck 15, 43 is; Borchling-Claussen 264.
Lübeck (Mohnkopfdruckerei) 1496 I II III.
Borchling, *Reisebericht* III, 236; Borchling-Claussen 271.
Maagdenburg Moritz Brandis 1501 I II III IV.
De Vooys; *Bibliogr. Meded.*, 371; v. Ginneken, *Op zoek*, 31; *Nav.*, 40; Borchling-Claussen 354; Hirsche, *Prolegomena* I, 87.
Keulen Hermann Bungart c. 1505 I II III IV.
Borchling-Claussen 396.
Rostock Hermann Barckhusen 1507 I II III IV.
Wolfsgruber III; v. Ginneken, *Op zoek*, 31; *Nav.*, 40; Borchling-Claussen 420.
Tekst gelijk-luidend aan Lübeck 1489.

Parallelteksten

Om de lezer een indruk te geven van de verscheidenheid der Dietse teksten en hem in de gelegenheid te stellen zich in het bijzonder te bezinnen op de vraag of zij alle teruggaan op één oerredactie dan wel te beschouwen zijn als vertalingen van één Latijns origineel, bied ik hier een niet-geretoucheerde afdruk aan van enige gedeelten uit elk der vier boeken. Naast elkaar zijn van elk boek afgedrukt:

1° een fragment van *De Imitatione Christi*, naar de uitgave van M.J. Pohl.

2° fragmenten uit alle bekende Nederlandse tekstfamilies van elk der vier boeken.

3° een Middelnederduits fragment.

4° een fragment ontleend aan de reconstructie-uitgave van Van Ginneken.

Voor de volgorde van de Middelnederlandse teksten heb ik, om de zaak niet ingewikkelder te maken dan zij reeds is, de indeling gevolgd die in v. Ginneken, *Nav.* te vinden is.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek I Hs. Wenen 7957, ed. L. Veldhuis**	**Tweede tekstfamilie van boek I Hs. Brussel II 2271**	**Derde tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 4328**	**Vierde tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 21632-34**
De imitatione Christi et contemptu omnium vanitatum mundi.	*Van datmen Cristum na volghen sal ende versmaden ydelheit.*	*Vander navolginge Cristi ende versmadenisse alle idelheit der werelt.*	*Vander naevolgingen ons Heeren Jhesu Cristi ende versmadinge alre ydelheit der werlt.*	
Qui sequitur me non ambulat in tenebris: dicit Dominus.	Die my volghet, en wandelt niet in duysterheden, sprect onse Heere.	Die mi na volget, die en wandert niet in dusternisse, seit die Heer.	Die my na volget, en wandelt nyet in duysterheiden, spriect die Here.	Soe wie my navolghet, die en wandert niet in dusternisse.
Haec sunt verba Christi quibus admonemur, quatenus vitam eius et mores imitemur: si velimus veraciter illuminari, et ab omni caecitate cordis liberari.	Uut desen woorden worden wi vermaent te volghene Cristum ende syn zeden, oft wi verlicht willen worden ende verlost van onser blintheit.	Dit sijn die woerde Cristi, waer mede hi ons vermaent, dat wi sijn leven ende sijn zeden na volgen sullen, eest dat wi warachtichlic verheven willen worden ende van alre blintheit des herten verlost.	Dit sijn die worde Cristi, in den welcken wij werden vermaent dat wij syn leven ende zeeden na volghen, willen wij waerlic verliecht weerden ende van alre blintheit van herten verloest.	Dit sijn die worden Cristi, in welcken wi vermaent worden, dat wi na volghen sullen sijn leven ende sijn zeden, ist dat wi weerliken willen werden verlicht ende van alre blintheit des herten verloest.
Summum igitur studium nostrum sit: in vita Iesu Christi meditari.	Ay, so sal dan alle onse studeren ende onse hoochste aendachte syn, dat wi ons oefenen in Jhesus leven ende daer op dincken ghetrouwelyc.	Ende daer om soe sal al onse overste vliticheit wesen in dat leven ons Heeren Jhesu Cristi stedelic te dencken.	Ende hirom selen wij niet mit alre nernsticheit oeverdencken dat leven ons Heren.	Hier om soe sij onse alre overste vlijt te dencken in dat leven Jhesu Cristi.

Doctrina Christi omnes doctrinas sanctorum praecellit; et qui spiritum haberet: absconditum ibi manna inveniret.	Want Jhesus leere overgaet alre heylighen leere; ende soe wie den rechten gheest hadde, die zoude daer in vinden verborghenen smake ende sueticheit.	Die leer Cristi gaet boven alle leeren der heiligen, ende die den rechten geest had, hi soude daer in vinden verborghen hemels broet.	Sijn leringhe gheet boven alle leringhe, ende die hadde den verborgene gheest, soude dair hemelsch broet vinden.	Die leer Cristi boven gaet alle leer der heilighen, ende die den gheest hadde, hi soude daer hemels broot in vinden verborghen.
Sed contingit quod multi ex frequenti auditu evangelii parvum desiderium sentiunt: quia spiritum Christi non habent.	Mer leyder het gheschiet dicke, dat vele menschen, al hooren sy dicwile dat heylighe evangelium Cristi, si ghevoelen daer weenich begherten toe, om dat si den gheest Cristi niet en hebben.	Maer want wi dat heilige ewangelij dicwijl horen, dat doet dat wi soe cleyne begeerte daer toe hebben, want wi en hebben den geest Cristi niet.	Mer het ghevallet bij wijlen, dat die menighe wt dicke te hoeren dat evangelium of die woorde ons Heren Jhesu Cristi luttel begheerlicheiden ghevoelen, want sij en hebben nyet den gheest ons Heren Jhesu Cristi.	Mer het ghesciet dat voel menschen, om dat si dat ewangeli dicke horen, cleyn begheerte voelen, want si den gheeste Cristi niet en hebben.

CAP. 1

Vijfde tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 319	**Zesde tekstfamilie van boek I Hs. Deventer 51 (101 F 7)**	**Zevende tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 339**	**Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1489**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Brussel II 2349**
Van nae te volghene Jhesum Cristum ende versmaetheit alder ydelheit der werelt.	*Van na toe volgen dat leven ons Heren Jhesu Cristi*.		*Dat erste capittel van der vorsmainge der idelicheyt desser werke*.	*Van dat men Christum navolghen sal ende alle der werelt ydelheit versmaden*.
Die mi nae volcht, en wandelt niet in donckerheiden, seit die Here.	Die my na volget, die en wandert niet in duusternisse, secht die Here.	Die mi volghet, die en wandert niet in duusternisse, seit die Heer.	De my na volget, de wandert nicht ir. der dusternisse, spreckt de Here.	Die my volghet hij en wandelt niet in duijsternissen: sprict onse here.
Dit sijn die worden ons Heren Jhesu Cristi, in den welken wi vermaent werden, dat wi sijn leven ende seden souden na volgen, op dat wi willen warichleec verden [*hs*. u̇dē] verlicht.	Dit sin die woerde Cristi, mit welken wi vermaent werden nae te volgen dat leven ende seden ons Heren Jhesu Cristi, ist sake dat wi willen werden verlicht ende werden verloest van alre blintheit onses herten.	Dit sijn Cristus woerden, in welken wi vermaent worden dat leven Cristi ende sijn manieren na te volghen, ist dat wy warachtelik verlicht willen werden ende verlost van alre blintheit des herten.	In dessen worden Cristi werde wy vormanet is dat wy waraftichliken wyllen vorluchtet werden unde van aller blintheit des herten vorloset, so mote wy na volgen dem levende unde zeden Cristi Ihesu.	Uut dese woerden werden wij vermaent te volghen Christum en sijne seden: oft wi verlicht willen werden ende verloest van onse blijntheit.
Hier omme soe sal alle ons nersticheit sijn inden aendinckene dleven ons Heren Jhesu Cristi.	Daer om so laetet wesen onse overste vlieticheit te dencken in dat leven onses Heren Jhesu Cristi.	Hier om si onse overste studieringe te dencken in den leven ons Heren Jhesu Cristi.	Dar umme schal unse overste ernst unde vlyt syn dat wy dencken in dat levent Ihesu Cristi.	Soe sal dan allen ons studeren ende ons hoechste andacht sijn: dat wi ons oefenen in Christi leven.

Want die leringe Cristi gaet boven alle die leringe der heileghen, ende die den gheest Cristi hadde, hi soude daer in vinden dat hemelsche broet verborgen.	Die leer Cristi die gaet baven alle leeringe der hiligen, ende die den rechten geest hadde, die solde daer in vinden verborgen hemels broot.	Die leringhe gaet boven alle leringe der heilighen; ende die den gheest hadde, hi soude daer in vinden manna, dat is verburghen hemels broot.	De lere Cristi geyt boven alle lere der hillighen unde de de hedde den gheyst Cristi, de scholde dar vinden dat hemmelsche broet.	Want Christi leven gaet boven alle leere: want soe wi den rechten gheest hadde, die soude daer in vinden verborghen smaek alre sueticheit.
Maer het gevaelt dat vele menschen cleyne begherte gevoelen, al horen si dicke dat heilich ewangelium, mids dat si den gheest Cristi niet en hebben.	Mer het gesciet leider dicwile, dat vele lude van stediger koeringe des ewangelijs cleyne begeerte gevoelen, want sie den geest Cristi niet en hebben.	Mer het gheschiet somtijt dat veel menschen uut stadigen horen des ewangelijs cleyne begheerte voelen, want si den gheest Cristi niet en hebben.	Wente de den geyst Cristi nicht en hebben, de entfangen unde volen kleyne begere van dem evangelio Cristi, al horen se dat mannichwerve.	Mer leider, het ghevalt dic, al horen vele mensche dat woert Gods, sij hebben wenich begherten daertoe: omdat sij den gheest Christi niet en hebben.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek I Hs. Wenen 7957, ed. L. Veldhuis	Tweede tekstfamilie van boek I Hs. Brussel II 2271	Derde tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 4328	Vierde tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 21632-34
Qui autem vult plene et sapide Christi verba intellegere: oportet ut totam vitam suam illi studeat conformare.	So wie dan Cristus woorden wil te vollen ende smakelyc verstaen, die moet hem pinen al syn leven te beeldene ende te scickene na Cristus leven.	Maer soe wie dat die woerde ons Heeren volcomelic ende smakelic wil verstaen, die sal hem pinen sijn leven te confirmeeren [*ls.* conformeren] ende te geliken den leven ons Heeren Ihesu Cristi.	Mer die wilt volcomelike ende smakelike die worden Jhesu Cristi verstaen, die moet alle sijn leven pijnen te gelijken Cristo.	Mar soe wie dat wil Cristus worde volcomelic ende smakelic verstaen, het is noet dat hi al sijn leven hem pine oen te gheliken.
Quid prodest tibi alta de Trinitate disputare; si careas humilitate unde displiceas Trinitati?	Wat batet die hoghe dinghen te wetene ende te disputeren vander heyligher drivoldicheit, ofstu zonder omoedicheit biste ende daer omme meshages der heyligher drivoldicheit?	Wat batet di dat du hoge dingen connes spreken van der heiliger drivoldicheit, eest dattu niet en hebste die warachtighe doechde der oetmoedicheit, waer om du mishages der drivoldicheit?	Wat batet di hoghe dinghen te disputeren vander heilger drijvoldicheit, iest dattu derves der oitmodicheit?	Wat baet di hoghe dinghe vander drievoldicheit te disputiren, ist dattu derves of niet en hebs oetmoedicheit?
Vere alta verba non faciunt sanctum et iustum: sed virtuosa vita efficit Deo carum.	Sekerlyc, hooghe scoon woorde en maken den mensche noch heylich noch gherechtich, mer een goet duechdelyc leven maect den mensche Gode lief ende ghename.	Voerwaer, hoge ende vernuftighe woerde en maken den mensche niet heilich noch rechtverdich, maer een doechdelike leven maect den mensche Gode behagelic.	Waerlic, hoghe worde en maken nyet heilich of gerechtich, mer heilich leven maect Gode ghelievende.	Voerwaer, die hoghe woerde en maken ons niet heilich ende rechtveerdich, mer een doechsamich leven maket ons Gode weert ende ghename.

Opto magis sentire compunctionem: quam scire eius definitionem.	Ic woude liever ghevoelen in mi compunctie of devocie dan te wetene wat compunctie te segghen es.	Ic begeer meer te gevolen die innicheit des herten dan daer vele af connen te spreken.	Ic beghere vele mere te ghevolen compunctie ende rouwe van herten dan te weten hair diffenicie ende wat sij heitet.	Ic wonsche [*sic*] meer te voelen compunctie of guede droefheit, dan te weten mit woerden wat si zi.
Si scires totam bibliam exterius et omnium philosophorum dicta; quid totum prodesset sine caritate Dei et gratia?	Oft ic alle die bibele buten conste ende al dat die phylosophen ghesproken hebben, wat zoude mi dat baten sonder die liefde Gods ende zonder syn gracie?	Of du die ganse bibel van buten condes ende alle die leeren der heidenscher meesters, wat soude di dat altemael baten sonder minne ende gracie?	Wistestu alle die bibele van buten ende alle die worde der philosophen, wat batede dat sonder caritate ende sonder die gracie Goits?	Al konste ghi buten alle die bibel ende alle die leer der philosophen, wat soudet di baten sonder caritate?

CAP. 1 (VERVOLG)

Vijfde tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 319	**Zesde tekstfamilie van boek I Hs. Deventer 51 (101 F 7)**	**Zevende tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 339**	**Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1489**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Brussel II 2349**
Soe wie volcomeleec ende scmakeleec wille verstaen die worde Jhesu Cristi, es noet dat hi alle sijn leven den leven Cristi pijn te gelikene.	Mer wie wil volcomelic ende smakelic die woerde ons lieven Heren verstaen, die moet al sijn leven sinen leven pinen toe geliken.	Mer wie die woorde Cristi volcomelic ende smakelic wil verstaen, dien is noot dat hi alle sijn leven lanc arbeide Cristus leven te gheliken.	So we dar wil klarliken unde vorstentliken vorstaen de worde Cristi, den is noet dat he al syn levent pine to gheliken dem levende Cristi.	Soe wie Christus woerden wilt voelen ende smackelijc verstaen: die moet hem alle male schicken ende sijn leuen setten alinclijck in Christus leuen, ende alle ijdelheit der werelt laten.
Wat batet di hoge dingen te dispenterene [*sic*] vander heilegher drivuldicheit, op dat ghi niet en hebt oetmoedicheit, waer sonder du mishaget der drivuldicheit?	Wat batet di toe disputieren ende toe ondersoeken hoge dinge vander hiliger drievoldicheit, ist dattu darveste rechte oetmoedicheit, waer van du mishageste der selver hiliger drievoldicheit?	Wat helpt di hoghe dinghen vander drivoudicheit te disputeren, ist dattu derveste of niet en hebste oetmoedicheit, daer du die drievoudicheyt om mishagheste?	Wat batet dy dattu disputeredest van der hogen hilgen drevoldicheyt, is dattu bist sunder othmodicheyt, wor umme du mishagest der hillighen drevoldicheyt?	Wat baet die hoeghe dinghen te weten ende te disputeren vander heilige drivuldicheit: ofstu sonder oetmoedicheit biste, daer in du die heilige drivuldicheit mishages?
Waerleec, hoghe worde en maken niet den mensche heilich ende gherechtich, maer doechdeleec leven maecten Gode werdich.	Voerwaer, hoge woerde en maken nyement hilich ende rechtverdich, mer doegelicleven maect den menschen lief getael Gode.	Voer waer, hoghe woorde en maken nyement heylich ende rechtverdich, mer een doechdelic leven maect ons Gode waert ende ghenaem.	Hoghe worde en maken den minschen nicht hillich unde gherechtich, mer dat dogentlike levent maket den minschen Gode leeff.	Sekerlijc, hoeghe ende schoene vercierde woerden en maken den menschen heilich noch rechtverdich: mer een goet doeghdelijc leven maect

				den mensch Gode liefelijc ende een ieghelijc mensch liefghetal.
Ic begere meer te hebben berouwenisse dan te wetene haer diffenisie oft bescermenisse.	Ic begeer meer gevoelen beweginge of ynnicheit des herten dan te weten wat beweginge of ynnicheit is sonder gevoelen.	Ic begheer meer beweghinge des herten dan daer of te spreken.	Beghere lever de beweginge des herten to dogeden dan tho kennende unde to wetende de bedudinge der worde der dogede.	Ick woude lieuer gheuoelen in mij compunccie: dan te weten wat compunccie is.
Al conde ghi buten al die bibele ende al der philosophen lere, wat sout al baten sonder caritate ende Gods gracie?	Wistestu al die bybele van buten ende die leren al der phylosophen, wat batet di dat altemale sonder minne ende genade Gods?	Waer dattu die gheheel bibel buten condes ende alle der philozophen wijsheit, wat soudet al baten sonder minne ende sonder die gracie Goods?	Wat batet dattu sunder gotlike unde broderlike leve unde sunder de gnade Godes buten kondest al biblien unde alle lere der wisen?	Oft ick alle die bibel van buijten conste ende alle philosophien: och erme, wat soude mij dat baeten sonder die mynne Gods ende sijn gracie?

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek I Hs. Wenen 7957, ed. L. Veldhuis**	**Tweede tekstfamilie van boek I Hs. Brussel II 2271**	**Derde tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 4328**	**Vierde tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 21632-34**
Vanitas vanitatum et omnia vanitas: praeteramare Deum et illi soli servire.	Och, ydelheit der ydelheit ende al eest ydelheit, zonder Gode te minnene ende hem alleene te dienen.	Idelheit der idelheit ende al eest idelheit, sonder God te minnen enda hem alleen te dienen.	Ydelheit der idelheiden ende al eest ydelheit, sonder te minnen Gode ende hem alleyn te dienen.	Het is al idelheit der idelheit ende al ist idelheit, sonder Gode te mynnen ende oen alleen te dienen.
Ista est summa sapientia: per contemptum mundi tendere ad regna caelestia.	Dit es dat hoochste ende meeste wysheit, dat wi overmits een versmaden der werelt ons pinen ten eewighen levene te comenne.	Dat es die overste wijsheit: overmits versmadenisse der weerelt te gane totten ewighen leven.	Dat is die oeverste wijsheit: mit versmaetheit der werlt gaen totten hemelschen rijke.	Dit is die alre hoechste wijsheit: te gaen of mede te comen int rike der hemelen als mit versmadenisse der werlt.
Vanitas igitur est divitias perituras quaerere: et in illis sperare.	Ende het es een grote ydelheit verganckelike rycheden te zoekene ende daer in den hope te settene.	Daer om eest al idelheit verganckelike dinghen of rijcheden te soeken ende daer in te hopen.	Ende hirom yest ydelheit verganclicke rijcheit soeken ende dair in hoepen.	Het is idelheit te sueken verganclike rijcheit deser werlt ende in dien te hopen.
Vanitas quoque est honores ambire: et in altum statum se extollere.	Tis ooc [ydelheit] na der werelt eere te stane ende hem daer in te verheffene.	Tes oeck idelheit eer te begeeren ende hem selven te verheffen.	Ende het is ydelheit tijtlicke eere begheren en hoghen [*sic*] hem te verheffene.	Oec ist idelheit eer te begheren ende hem int hoghe te verheffen.
Vanitas est carnis desideria sequi: et illud desiderare unde postmodum	Tis ydelheit des vleesch begherte te volghene ende dat te begheren,	Tes idelheit na te volgen die begeerten des vleesch ende die te volbringen,	Ydelheit iest te volghen vleischlicke begheerten ende dat begheren	Idelheit is des vleisches begheerten te volghen, ende dat te begheren daer men

graviter oportet puniri.	daermen namaels swaerlyc om ghepynt sal worden.	waer om men namaels jammerlic gepijnt moet worden.	dairmen namaels swaerlicken af sal werden ghepijnt.	namaels af swarlic sal ghepinighet werden.
Vanitas est longam vitam optare: et de bona vita parum curare.	Tis ydelheit langhe begheren te levene ende om een goet leven weenich te sorghene.	Tes idelheit det lange leven te begeren ende van dat doechdelike leven niet te achten.	[vs. 16 *ontbr.*]	Idelheit is langhe leven te hopen of te begheren, ende luttel te achten van gueden leven ende hem te beteren.
Vanitas est praesentem vitam solum attendere: et quae futura sunt non praevidere.	Tis ydelheit dit teghenwordich leven alleen aen te ziene ende niet te merkene wat volghen sal na desen levene.	Tes idelheit dit tegenwordige leven alleen an te dencken ende die tocomende sijn niet te voersiene	Ydelheit iest alleyn aen te sien dit teghenwoordighe leven ende die toecomende dinghen nyet voersien.	Idelheit is dit teghenwoerdighe leven alleen aen te mercken, ende niet voer te besien die dinghen die toecomende sijn hier met [*sic*].

CAP. 1 (VERVOLG)

Vijfde tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 319	Zesde tekstfamilie van boek I Hs. Deventer 51 (101 F 7)	Zevende tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 339	Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1489	Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Brussel II 2349
Idelheit der ydelheit ende alle dinghen ydelheit, sonder Gode te minnen ende hem alleen te dienen.	Alle dinge sin ydelheit ende ydelheit der ydelheit, behalven Gode te minnen ende hem allene an te hangen ende toe dienen.	Ydelheit der ydelheit ende al ist ydelheit, sonder Gode te minnen ende hem alleen te dienen.	Idelheyt der idelheyt unde alle syn se idel sunder God leeff to hebbende unde dem allene tho denende.	Och idelheit der idelheit ende al is idelheit: sonder Gode te dienen ende met alder herten te mijnnen.
Dit es doverste wijsheit: bi verscmaetheit der werelt te treckene tot den hemelschen rijcheiden.	Dit is die overste wijsheit: als overmids versmadenisse der werlt te gaen totten hemelschen rijcke.	Dat is die overste wijsheit: overmids versmaetheit der werlt te trecken totten hemelschen ryke.	Dyt is de hogeste wisheyt: de werlt to vorsmande unde hemmelsche dinge to begerende.	Och dat is die hoechste ende die sekerste wijsheit; dat wi overmits versmadenisse der werelt ons pinen Gode te behaghen.
Hier om eest ydelheit te suekene die vervarende oft vergaende rijcheit ende in dien te hopen.	Daer om soe ist ijdelheit te soeken rijcheiden, die vergaen sullen, ende daer in toe hapen.	Hier om ist ydelheit verganclike rijcheit te soeken ende in dien te hopen.	Dar umme is idelheyt vorgencklike rickheyt to begerende unde dar in to hopende.	Het is grote dwaesheit ijdel verganckelijc goet te suecken: ende daer in troest ende hoep te setten.
Het es ydelheit die te begeren ende hem selven int hoge te verheffene.	Ende hets ydelheit eer te begeren ende int hoge sich toe verheffen.	Het is ydelheit eer te begheren ende int hoghe te verheffen.	Idelheyt is ere to sokende unde in hocheyt sik to vorhevende.	Het is oec alte ijdel nae der werelt eere te staen: ende daer in te verheffen.
Het is ydelheit des vleeschs begherten te volgene ende te begerene daer men namaels af	Het is ydelheit den begeerten des vleisches toe volgen ende dat toe begegeren, daer men hier namaels	Het is ydelheit die begeerte des vleysches te volgen ende dat te begheren daer men na maels swaerlic om moet	Idelheyt is de begerlicheyt des vleysches to volgen unde dat to begerende, dar men hir na moet swarliken	Het is idel, begherte des vuylen vleeschs te volghen: om een soe cleyne ghenoechten die men soe

swaerleec moet gepijnt werden.	swaerlic om gepijnt moet werden.	werden gepinicht.	umme ghepiniget werden.	swaerlijc weder ghelden ende vercoepen moet.
Idelheit es lange leven te hopen ende vanden gueden leven luttel te roeken.	Het is ydelheit lange leven toe begeren ende van goeden leven luttel toe achten.	Het is ydelheit langhe leven te hopen, ende van een doechdelic leven luttel sorghe te draghen.	Idelheyt is lange levent to begerende unde dat gude levent nicht to achten.	Het is idel te begheren, lanc te leven: ende om die doechden soe luttel te sorghen.
Ydelheit eest dit teghenwordeghe leven alleen te aendincken ende die toecomende dinghen niet te voer sien.	Het is ydelheit allene an te merken dit tegenwoerdige leven ende die toecomende dinge niet toe voer siene.	Hier om ist ydelheit dit tegenwoerdige leven alleen aen te dencken, ende die toecomende dinghen niet te voersien.	Idelheyt is dyt iegenwordige levent allene an to merkende unde de to komende dinge nicht vor to seende.	Och het is sorchelijk met ghenoechten in desen tijt te leven: sonder achter dragen te hebben van Gods oordele.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek I Hs. Wenen 7957, ed. L. Veldhuis**	**Tweede tekstfamilie van boek I Hs. Brussel II 2271**	**Derde tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 4328**	**Vierde tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 21632-34**
Vanitas est diligere quod cum omni celeritate transit: et illic non festinare ubi sempiternum gaudium manet.	Tis groote ydelheit te minnene dat met haesten vergaet, ende daerwert niet te haestene, daer die blyscepe ewich durende es.	Tes idelheit die dingen te minnen die alte haestelic wech gaen ende derwert niet te hallen [*ls.* hollen?], daer die blijtscap ewelic duerende es.	Ydelheit iest te mynnen, dat mit alre haesten vergheit, ende dair nyet te haesten, dair ewighe blijtscap blijft.	Het is groot ydelheit ende dwaesheit dat dinc te mynnen dat haestelic henen gaet, ende daer toe hem niet te haesten dat ewich blivet.
Memento illius frequenter proverbii; quia non satiatur oculus visu: nec auris impletur auditu.	Gedencke al bi tiden des worts dat Salomon seit: ‘Dat oghe en wort niet versadet met ziene noch dat oore van hoorene.’	Gedenct dicwil op die woerde des wisemans: Dat oge en wort niet versaet met sien noch dat oer en wort niet vervolt met horen.	Erdencke dicwijle des wordts dat Salomon seit: Die oghe en wordet nyet vervollet mit siene noch die ore mit hoeren.	[vs. 19[a] *ontbr.*]. Dat oghe en waert niet ghesadet mit sien noch dat oer en wert niet vervollet mit horen.
Stude ergo cor tuum ab amore visibilium abstrahere: et ad invisibilia te transferre.	Ende daer omme soe pyndi dyn herte te treckene vander minnen der dinghen die zienlyc ende verganckelyc syn, ende die te keerene toten onsienliken ende ewighen dinghen te begheren.	Daer om pijnt u dijn herte af te trecken vanden sienliken ende verganckelikendingen ende te begeeren totten ewigen on-verganckelicken goede.	Ende dair om so trecke dijn herte vander mynnen der sienlicker dinghen dienen nyet ghesien en can.	Hier om soe aerbeide dijn herte af te trecken van mynnen deser sienliker dinghe, ende ghevet u selven tot mynne der onsienliker dinghen.
Nam sequentes suam sensualitatem maculant	Want die hier volghen haerre zinlycheit, die besmetten	Want die hare sinlicheit navolgen, die besmetten haer	Want die hair sinlicheit volghen, die bevlecken hair	Want die hoer sinlicheit volghen, die besmetten seer

conscientiam: et perdunt Dei gratiam.	zeere hare conscientie ende daer toe verliesen sie Gods gracie.	consciencie ende verliesen die gracie Gods.	consciencie ende verliesen die gratie Goits.	dicke hoer consciencie [21[b] *ontbreekt*].

CAP. 1 (VERVOLG)

Vijfde tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 319	Zesde tekstfamilie van boek I Hs. Deventer 51 (101 F 7)	Zevende tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 339	Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1489	Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Brussel II 2349
Ydelheit eest te minnen tgoet dat met alder scnelheit overlijt ende niet derwaert te haesten, daer die eweghe bliscap blijft.	Het is ydelheit te minnen dat mit alre snelheit hene gaet ende derwert niet te haesten, daer ewige blijtscap blivende is.	Het is ydelheit te minnen dat mit alre snelheit voer bi lidet, ende daerwaert niet te haesten, daer ewighe vroechde blivet.	Idelheyt is dat leeff to hebben dat mit aller snelheit en wech geyt, unde dar nicht mit snelheyt to komen dar ewighe vroude blivet.	[vs. 18 *ontbr.*]
Ghedinct dicwile des ghemeine woerts: die oeghe en wert niet versaet met siene noch die ore vervult met horen.	Gedenck stedelike der parabolen, want dat oge en wort niet versadet van siene noch dat ore en wort niet vervult mit horen.	Ghedenct stadelic dat woort datmen seit: Dat oge en wert mit sien niet versadet noch dat oer en wort mit horen niet vervolt.	Ghedencke des ghemenen wordes: Dat oge en wert nicht vorsadiget van seende, noch dat ore en wert nicht vorvullet van horende, sunder allene denne wan wy seen de ere Godes.	Salomon seit: dat oghe en wort niet versaet van sien, noch die oren van hoeren.
Hier omme pijnt u herte te treckene vander minnen deser sienliker dinghen ende u over te tragen [*sic*] tot den ontsieliken [*sic*] dinghen.	Daer om so pine di dijn herte toe trecken van minnen alre sienliker dinge ende tot onsienliken dingen di over toe vuren.	Studier daer om dijn herte of te trecken van minnen der sienliker dingen, ende di te gheven tot onsienliken dinghen.	Pyne dy dar umme dyn herte af to teende van leve der sichtliken dinge, wente se loven vele unde geven luttick. Se toegen sik gud to wesende unde synt doch gans quad den de in se hopen. Gyf dy to den unsichtliken dyngen unde an tho hevende	Ende daerom soe pijn di dijn herte te trecken van alle eertschen dinghen, die sienlijc ende verganckelijc sijn; ende keert dy totten onsienlijcken ewighe dinghen.

			eyn beter levent, uppe dattu so Cristum na volgest, wente alle de werke Cristi is uns eyne lere. Unde sprick myt David: Here, myn voed heft na gevolget dinen voetsporen.	
Want die navolgende haer sinleecheit bescmetten haer conciencie ende verliesen die gracie Gods.	Want die gene die hoer sienlicheit volgen, die bevlecken hoer consciencie ende verliesen die genade Gods.	Want die hoer sinlicheit volghen, bevlecken hoer consciencien ende verliesen die graci.	Wente de na volgen erer sinlicheit, de besmitten ere consciencien unde vor lesen de gnade Godes.	Want alle die ghene die hier volghen haer sinlicheit: die ontreijnen haer consciencie en verliesen de gracie.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek I Hs. Wenen 7957, ed. L. Veldhuis**	**Tweede tekstfamilie van boek I Hs. Brussel II 2271**	**Derde tekstfamilie van boek I Hs. Gent 1305**	
De lectione sanctarum scripturarum.	*Van lesinghen der heiligher scriften*.	*Vander lessen der heiliger scriftueren*.	*Van der heilegher scriftueren lesse*.	[Cap. 5 *ontbr. in de hss. van de vierde tekstfamilie*.]
Veritas est in scripturis sanctis quaerenda: non eloquentia.	Inder heyligher scriften salmen die waerheit zoeken ende niet dat scone spreken.	Die waerheit es inder heiliger scrifturen te soeken ende niet in dat wel of schone spreken.	Die waerheit is te sueken in der heileger scriftueren, ende niet scone frische sprake.	
Omnis scriptura sacra eo spiritu debet legi quo facta est.	Alle die heilighe scrifte salmen lesen met alsulken gheeste als daer si uut ghemaect es.	Alle die heilige scrift sal gelesen worden wten geeste wt welken si gemact wort ende es.	Alle die heileghe scriftuere wil syn ghelesen met dien gheest, daer si mede es gemaket.	
Quaerere potius debemus utilitatem in scripturis: quam subtilitatem sermonis.	Wi sullen meer soeken inder scriften onsen orbaer dan subtylheit van woorden.	Wy sullen liever soeken inder heiliger scrift die oerberlicheit dan subtylheit der woerden.	Ende wi selen meer sueken in der heilegher scriftueren onse orbaerlicheit dan subtylheit van spraken.	
Ita libenter devotos et simplices libros legere debemus: sicut altos et profundos.	Also gherne sullen wi lesen goede devote ende slechte boeken als hoghe ende subtile boeke.	Also gherne sullen wi lesen devote ende simpel boecxkens als die hoge ende diep van sinnen syn.	Alsoe gerne selen wi devote ende simpele boeke lesen alse hoghe ende diepe boeken.	
Non te offendat auctoritas scribentis, utrum parvae	Du en sulles niet aensien wie die boeke ghemaect	Du en saelt oec niet achten wie dattet seit, weer dat hi si	Noch en werde niet beruert vander auctoriteit dies,	

vel magnae litteraturae fuerit; sed amor purae veritatis te trahat ad legendum.	heeft, weder hi zeere oft luttel gheleert was, mer die minne der puerre waerheit sal di trecken tot die boeke te lesene.	van grooter consten of niet, mer die minne der puerre waerheit sal u trecken te lesen.	diet bescrivet, oft hi van groter of cleynre consten was, mer minne van puerre waerheit sal di treckene tot lesene.
Non quaeras quis hoc dixerit: sed quid dicatur attende.	[vs. 6 *ontbr.*]	Du en saelt oeck niet vragen wiet seit ende oft een groot clerck es, maer du saelt aendincken wat daer geseit wort.	Noch en vrage niet wi seide dit, mer merke watmen seit.
Homines transeunt: sed veritas Domini manet in aeternum.	Die menschen vergaen, mer dat woort Gods blijft ende duert inder ewicheit.	Die menschen varen en wech, maer die waerheit des Heeren blivet inder ewicheit.	Die menschen vergaen, mer dat woert Gods blivet in ewicheiden.

CAP. 5

Vijfde tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 319	**Zesde tekstfamilie van boek I Hs. Deventer 51 (101 F 7)**	**Zevende tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 339**	**Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1489**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Haarlem 99**
Vander lessen der heilegher scrifturen.	*Van toe lesen die hilige scryft*.	*Van lessen der heiliger scriften*.	*Dat V capittel van lesen der hilgen schrift*.	*Van lesinge der heiligher scrifturen*.
Die waerheit es in dier heilegher scrift te suekene, niet die schoene sprake.	Inder hiliger scrijfturen sal men soeken die waerheit, niet wal of scone sprekelicheit.	Die waerheit inder heiliger scrift te soeken, niet in sconen sprake.	De warheyt is in der hilgen schrift to vinden, unde nicht in schonen worden.	In der lesingen der scrifturen selmen die wairheit soeken: ende niet dat schoen spreken.
Alle die heileghen scrifture salmen lesen inden gheest oft in die meninghe daer si in gemaect es.	Alle hilige scrijfture salmen lesen mit sulken geeste alse sie gemaect is.	Alle heilighe scrift sel worden ghelesen in dien selven gheest daer si in gemaect is.	Alle hillige schrift schal ghelesen werden in dem geyste dar se van ghemaket is.	Alle die heilighe scrifturen selmen lesen mit sulken gheest: als daer sy wt ghemaect is.
Inder heiliger scrifturen selen wi liever sueken orberleecheit dan der redenen subtijlheit.	Wy sullen meer sueken inder scrijfturen nutticheit dan subtijlheit der reden.	Wi sellen meer soeken nutticheit inder scriften dan subtijlheit der woorden.	Wy scholen mer soken de nutticheyt in der schrift dan subtilicheyt der rede.	Wy sellen meer soeken inder scriften onsen oorbaer: dan subtijlheit van woorden.
Alsoe gherne sijn wi sculdich te lesene die simpele devote boeken als die hoghe ende diepe van consten.	Wij sullen also geerne lesen ynnige ende sympele boecke, alse hoge ende diepe boecke.	Also gaern sellen wi lesen ynnighe ende simpele boeken als hoghe ende diepe.	Also leef schole wy lesen simpel unde innige boeke also deepe unde hoge schrifte.	Alsoe gaerne sellen wij lesen devoete ende slechte boeken: als hoghe ende subtijle boeken.
Niet en sal di verbergen die mechticheit des	En laet u niet liggen an die meisterscap	Ende laet ons niet trecken die hoecheit of	De leve der rechten warheyt schal	Du en selste niet aensien wie die boeken

gheens diet scrijft, weder hi si groet oft cleyne van leringhen, maer die minne der suverder waerheit sal di trecken te lesene.	des geens die gescreven heeft die boecken die du leseste, waer hie van groter of van cleynre clergien ofte consten sij, mer die minne der puerre waerheit sal di trecken toe lesen.	grootheit des scryvers weder hi is van cleynre of van groter leringe, mer die minne der puerre waerheit laet di trecken te lesen.	dy vormanen to lesen unde nicht de dat gheschreven heft van groter efte van klener lere ghewest sy.	ghemaect heeft; weder sy zeer of luttel gheleert sijn: mer die mynne der puerre wairheit seldy trecken te lesen.
Du en selt niet vraghen, wiet gheseit heeft, maer watter gheseit wert, merke.	En vrage niet wie dat gesecht heeft, mer merck nauwe wat daer gesecht wort.	En vraghe niet wie dat gheseit heeft, mer aendencke dat men seit.	Du en dorvest nicht vragen we dat ghesecht heft, sunder merke wat he segget.	[vs. 6 *ontbr.*]
Want die menschen overliden ende vergaen, maer dwoert Gods blijft in ewicheit.	Die lude gaen hene, mer die waerheit des Heren blyft inder ewicheit.	Die menschen gaen te niet, mer dat woort des Heren blivet inder ewicheit.	Wente de minschen vorgaen, de warheyt des Heren blivet in ewicheit.	Die menschen vergaen: mer dat woert Goeds duert ewelick.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek I Hs. Wenen 7957, ed. L. Veldhuis	Tweede tekstfamilie van boek I Hs. Brussel 2271	Derde tekstfamilie van boek I Hs. Gent 1305
Sine personarum acceptione, variis modis loquitur nobis Deus.	Onse Heere gheeft ons sijn leere doer die menschen in menigher wijs sonder uutnemingheder persone.	Sonder wtneminga der personen sprect ons God toe in menegherande wys.	Sonder wtneminghe der personen spriket ons God toe in menegher manieren.
Curiositas nostra saepe nos impedit in lectione scripturarum: cum volumus intellegere et discutere ubi simpliciter esset transeundum.	Onse curioesheit hindert ons dicwijle als wi inder scriften lesen, in dien dat wi willen ondergraven ende verstaen, daer wi zouden overliden ende simpelyc staen.	Ons currioesheit hindert ons dicwyl inder lessen der heiliger scrifturen als wi subtyllic willen verstaen ende veel ondersoeken, daer wi wel simpelic mochten doer gaen.	Onse curioesheit of nuplechticheit lettet ons dicwile inder lessen der scriftueren, als wi willen verstaen, nauw eondersuekende, daermen simpelike soude over liden.
Si vis profectum haurire; lege humiliter, simpliciter et fideliter: nec umquam velis habere nomen scientiae.	Willes du orbaer doen int lesen, so lese oetmoedelyc, simpelyc ende ghetrouwelyc ende sich datstu nummer en beghers gheacht te wesene voer een gheleert man.	Wildi uwen voertganc sceppen inder heiliger scriften, soe lese oetmoedelyc, simpelic, goedertierlic ende getroulyc, ende nummermeer en suldi willen hebben naem van veel consten of wysheden.	Wilstu voertganc sceppen, soe leest oetmoedelyc, simpelike ende getrouwelike, ende nummermeer en wil hebben naem van vele consten.
Interroga libenter; et audi tacens verba sanctorum: nec discipleant tibi parabolae seniorum, sine causa enim non proferuntur.	Vraghe gherne ende hoere die heilighe woorde al swighende, ende en laet di der wiser menschen parabolen niet meshaghen, want zonder zake en worden si niet vertelt.	Vraget geerne ende hoert swigende die woerde der heiligen; noch u en sal oeck niet mishagen die perabulen der ouder vaders, want si en spreken niet sonder sake.	Vraghe gherne, ende hore swighende die woerde der heileghen, ende en hebbe gheen onghenoechte in die bispele der oudere, want sonder sake en werden sy niet ghesproken.

CAP. 5 (VERVOLG)

Vijfde tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 319	Zesde tekstfamilie van boek I Hs. Deventer 51 (101 F 7)	Zevende tekstfamilie van boek I Hs. Leiden 339	Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1489	Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Haarlem 99
Sonder wtneminghe der personen sprect ons God in menegherande manieren.	Sonder wtnemen der personen so spreect ons God in mannygerhande wijs.	God spreekt ons in menygher manieren sonder uutneminge der personen.	Sunder uthnemen der personen spreket uns Got in velen maneren.	God sprikt ons toe doer den menschen: sonder wtneminghe der persoenen yn mennigher wijs.
Ons besorchsamheit belet ons dicwile in die lesse der scrifturen, als wi willen verstaen ende ondersueken daer men simpeleec es sculdich over te lidene.	Onse curioesicheit hindert ons dicwile in lesinge der scrijfturen, als wij nauwe willen verstaen ende ondersceiden, daer sympelike; hene weer te gane.	Onse curiosicheit hindert ons dicwijl in lesinge der heiligher scryftueren als wijt alte nauwe willen verstaen ende ondersoeken, daer men simpelic soude doer gaen.	Unse unnutte idelheyt hindert uns mannichwerve in deme lesende der schriften, also wy willen vorstaen unde undersoeken mit behendicheyt, dat doch simpel is tho vorstaende.	Onse curioesheit hindert dicwijl, als wij inder scriftueren lesen, als wijt al te nauwe willen verstaen: daer wij simpelic souden doergaen.
Wildi profijt sceppen, soe leest oetmoedeleec, simpeleec ende ghetrouweleec, noch en wilt niet hebben eneghen tijt den name der consten.	Wilstu orber scicken in dinen lesen, so lese sympelike oetmoedelic ende trouwelic, noch nummermeer en wil hebben den name der consten of der wijsheit.	Wilstu vordernisse uter heiligher scriften dragen, les oetmoedelic, simpelic ende trouwelic, ende en wil nymmermeer een naem der consten hebben.	Wultu vullenkomenheit entfangen, so les othmodichlik, simplik unde gheloflik, unde wil nummer hebben den namen des meisters.	Wilstu orber doen, soe lees oetmoedelick, sympelic ende ghetrouwelick: ende wil nymmermeer gheacht wesen voor een gheleert man.
Vraecht gherne ende hoert swigende der heiliger worden; noch	Vrage geerne ende hoer stille swigende die woerde der hiligen; noch en	Vraghe gaern ende hoer swyghende die woerde der heilighen, noch	Gherne vrage unde swigende hore de worde der hilgen; du enscholt nicht	Vraech gaerne ende hoor die heilighe woorden al swyghende,

di en misnoegen niet die parabolen der ouderen, want sonder redene en worden si niet gheseit.	laet di niet mishagen die parabolen der older, want sie en werden niet gespraken sonder sake.	en laet di niet mishaghen die parabole der heiligen, want si en worden niet voert ghebrocht sonder saec.	vorsmaen bysproke der olden, wente se sunder sake nicht en werden vor ghebracht.	ende en laet dy der wyser menschen parabolen niet myshaghen: want sonder saken en worden sy niet vertelt.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek II hage, Kon. Ak. 30, ed. L. Veldhuis**	**Tweede tekstfamilie van boek II Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber**	**Afz. tekstfamilie van boek II Hs. Brussel II 2271**	**Derde tekstfamilie van boek II Hs. Amsterdam I G 10**
De bono pacifico homine.	*Van den guedertieren vreesamigen mensche*.	*Van enen gueden vreedsamen mynsche*.	*Van een gaet vreedsam mensche*.	*Van een goet vreedsaem mensche*.
Tene te primo in pace: et tunc poteris alios pacificare.	Hout di selven eerst in vreden, so mogestu ander luden scicken in vreden.	Haldet di selven irst in vreden, soe moechdy enen anderen te vreden maken.	Houde di selven ierst in vreden ende soe mogestu ander menschen te vreden maken.	Ten alre yersten hout di selven in vreden ende dan so moeghestu ander lude in vreden setten.
Homo pacificus magis prodest: quam bene doctus.	Een vredelike mensche is orbaerliker dan een die wel gheleert is.	Een vreedsam mensche is voel orterliker dan een groet geleert mensche.	Een vreedsam mensche es veel orberliker dan een mensche die wel geleert es.	Die vredesam mensche is nutter ende orbaerliker dan een groot geleert man.
Homo passionatus etiam bonum in malum trahit: et faciliter malum credit.	Een onvredelike mensche, dat goet is, dat trect hi int quade, ende lichtelike gheloeft hi dat quade.	Een onvredsam ende gepassioniert mensche trect guede dinge te quaden, ende lichtelick soe gelovet hi dat quade.	Een onvreedsam mensche die vol passien es, die keert goede dinghen int quade ende lichtelic gheloeft hi tquade.	Die passionierde mensche ende die verstoorde mensche die trecket dat goed is tot quade ende gheloevet haestelijc dat quade.
Bonus pacificus homo: omnia ad bonum convertit.	Een goet vredich mensche die keert alle dinc in doechden.	Mer een guet vreedsam mensche keert al dinck te guede.	Mer een goet vreedsam mensche die trecket alle dinck tot goet.	Die goede vredesam mensche trecket alle dinc tot goede.
Qui bene in pace est: de nullo suspicatur. Qui autem male contentus est	Die wel in vreden is, van hem en vermoet nyement quaet; ende wye	Die wael te vreden is, die en siet geen dinck quellick an, mer die quellick te	Die wel te vreden es, van niemant en vermoet hi quaet, maer die qualic te	Die wael te vreden is, die en vermoedet van nyemant lichtelijc quaet, ende die qualijc

et commotus: variis suspicionibus agitatur. Nec ipse quiescit: nec alios quiescere permittit.	qualiken in vreden is, ende beroert wort in menigherhande vermoedinghe is ende beroert [*sic*], oec so en ruste hi niet, ende ander menschen en laet hi niet rusten.	vreden is, wort mit voel suspicien [*vul in:* ghejaghet], noch hi en rust, noch die anderen en laet hi niet rusten.	vreden es, die wort in menigherande vermodinge becoert, noch hi en rust niet, noch ander menschen en laet hi rusten.	tevreden is ende den nyet en ghenoeghet, wort ghejaghet mit menniger suspicien ende quaet vermoede quaet vermoeden. Hi en hevet selve ghenen vrede, noch hi en laet nyemant rusten.
Dicit saepe quod dicere non deberet: et omittit quod sibi magis facere expediret.	Dicke so seit hi, dat hi niet segghen en soude, ende hi laet, dat hem beter waer ghedaen.	Hi spreket ducwile, dat hi niet spreken en solde, ende leet achter, dat hi billix doen solde.	Hi secht dicwijl dat hi niet seggen en soude, ende hi laet achter dat better waer gedaen.	Hi spreket dicke dat hi nyet spreken en soude, ende achterlaet mennich dinc, dat hem meest orbaer waer.

CAP. 3, vs. 1-10.

Vierde tekstfamilie van boek II Hs. Deventer 51 (101 F 7)	**Vijfde tekstfamilie van boek II Hs. Gent 1339**	**Zesde tekstfamilie van boek II Hs. 's-Gravenhage 73 F 24**	**Oude Lübeckse tekstfamilie Hs. Lübeck, Stadtbibl. 15, ed. P. Hagen**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Gent 1339**
Van enen goeden vreedsamen menschen.	*Van vreedsamen menschen*.	*Vanden vreedsammehghen* [sic].	*Van der goede des vredes*.	*Van goeden vreedsamen menschen*.
Sette di selven eerst in vreden ende dan so salstu ander lude te vreden maken.	Stel di selven ierst te vreden ende dan moeghestu ander lieden te vreden maken.	Hout di ierst in vreden ende dan salstu die andere moeghen ghevreden.	Sette dy erst tovrede, so kanstu anderlude maken to vrede.	Stel di selven ierst te vreden: ende dan moeghestu ander lieden te vreden maken.
Een vredesam mensche die batet meer dan een wal geleert mensche.	Die vreedsameghe mensche doet meer baten dan die wel gheleerde.	Een vresamich man hielpt ende baet vele meer dan een wel gheleerde.	Eyn vredesam mynsche batet mer wen eyn ghelart man.	Een vreedsameghe mensche doet meer baten: dan een gheleerde.
Een mensche die gepassioniert is, die trect oec guet int quaet ende geloeft oec lichtelic dat quaet.	Die mensche die vol passien is, verkeert oec tgoede in quaet ende gheloeft lichtelijc quaet.	Een man die vol passie is, trect dat goede in quade ende gheloeft oec lichtelijc dat quade.	Eyn unlitlick mynsche de kert gut to arge unde lovet lichtliken arch.	Een onvreedzaam mensche verkeert oec tgoede in quaet, ende gheloeft lichtelijc quaet.
Een guet vredsam mensche die keert alle dinc int goede.	Een goet vreedsameghe mensche trect alle dinghen te goede.	Mer een goet vredsamich man keert alle dinghe int goede.	Eyn gud vredesam mynsche dudet alle dingk to besten.	Een goet vreedsameghe mensche: trect alle dinghen te goede.
Die wal in vreden is, die en vermoet van nyement quaet, mer die qualic te vreden is	Die wel is in vreeden, van niemende en waent hi of peynst hi quaet, maer die	Die wel te vreden is, en heeft van ghenen dinghen quaet vermoeden,	We wol to vrede ys, de vordenket neymande. We nicht wol to vrede ys unde	Die wel is in vreeden: van niemende en peyst hi quaet: maer die niet in vreeden ende

ende beruert is toe toerne, die wort gejaget van manigerhande quaden vermoeden, noch hie en rustet niet noch hie en let ander lude niet rusten.	qualijc ghepaeyt es ende beroert van menigherande suspicien of quade waninghen wort hi ghemoeit, ende hi en rust niet noch en laet dander niet rusten.	mer die qualijc content es ende beroert, die wort ghedreven met menigherhande suspicien ende quaet vermoeden ende hi en rust noch en laet die ander rusten.	ys tornich, de wert gheyaghet van mannigher hande boser ghyssynghe. He rowet sulven nicht ende let ock ander lude nicht rouwen.	gram es: die wordt gejaagd van menigherhande gissinge; hi en rust niet: en laet oec dander niet rusten.
Hie secht dicwile dat hi niet seggen en solde ende hie latet achter dat hem dicwile nutter waer gedaen.	Hi seyt dicwile dat hi niet segghen en soude, ende hi laet achter dat meer van noede ware.	Hi seit dicwile dat hi niet segghen en soude, ende hi laet dicwil te doen, dat hem orbaerlijc waer ghedaen.	Dusse secht vaken des he nicht scholde segghen, ock let he na dat he doen scholde unde ome nutte were.	Hi seyt dicwile, dat hi niet segghen en soude: ende hi laet achter, dat meer van noede ware ghedaen.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek II Hs. 's-Gravenhage, Kon. Ak. 30, ed. L. VELDHUIS	Tweede tekstfamilie van boek II Hs. Wenen Schottenkl. 322, ed. C. WOLFSGRUBER	Afz. tekstfamilie van boek II Hs. Brussel II 2271	Derde tekstfamilie van boek II Hs. Amsterdam 1 G 10
Considerat quid alii facere tenentur: et neglegit quid ipse teneatur.	Hi merct wel, wat ander luden sculdich syn te doen, ende hi verghet, dat hi selve doen soude.	Hi merket nauwe, wat die anderen doen solden, ende versmaet, dat hi selve doen solde.	Hi merket wel wat ander menschen sculdich sijn te doen, ende vergheet, dat hi selve doen soude.	Hi merket altoes wat ander lude sculdich sijn te doen, ende hi verghetet dat hi sculdich is te volbrenghen.
Habe ergo primo zelum super te ipsum: et tunc iuste zelare poteris etiam proximum tuum.	Hebbe alre eerst minne op di selven, ende dan moechstu minnen dinen even mensche.	Hebt irst neernsticheit tot u selven, soe moechdy dan mit recht neernsticheit hebben tot enen anderen.	Hebt ierst nerstighe sorge op di selven, ende dan moghestu met rechte oeck besorgen dinen naesten.	O ghemynde, hebt daerom alre yerst beghert ende nersticheit op di selven, dan moghestu sorchfoudich wesen voer dinen naesten.
Tu bene scis facta tua excusare et colorare: et aliorum excusationes non vis recipere.	Du conste wel dyn werken ontsculdighe ende verwen, ende ander menschen onscult en wilste niet horen.	Du koenste wael dijn werken ontsculdigen ende lijden, meer eens anders ontscolt en wilde niet ontfangen.	Du const dijn werken wel ontsculdighen ende verwen, ende ander lude onschult en wilti niet ontfangen.	Du conste wael dicwijl zere lichtelijc dijn werken ontsculdighen ende bemantelen ende verwen, nochtan so en wilstu ander lude ontscult nyet ontfanghen.
Iustius esset ut te accusares: et fratrem tuum excusares.	Rechtvaerdigher waert, dattu di selven besculdichste ende dynen broeder onsculdichste.	Mer du dedes rechtverdelick dattu di selven besculdiges ende enen anderen ontsculdiges.	Het waer rechtverdeger dattu di selven besculdichste ende dinen broeder ontsculdichste.	Het waer beter recht, dattu dinen brueder ontsculdighes ende du di selven besculdighes.

CAP. 3, VS. 1-10 (VERVOLG)

Vierde tekstfamilie van boek II Hs. Deventer 51 (101 F 7)	**Vijfde tekstfamilie van boek II Hs. Gent 1339**	**Zesde tekstfamilie van boek II Hs. 's-Gravenhage 73 F 24**	**Oude Lübeckse tekstfamilie Hs. Lübeck, Stadtbibl. 15, ed. P. Hagen**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Gent 1339**
Hie merct nauwe wat ander lude sculdich sin te doen, ende vergeetet, dat hie selver sculdich is te doen.	Hi merct wat dander sijn sculdich van doene ende verroekeloest dat hi sculdich waer selve te doene.	Hi merct wat die ander waren sculdich te doen, ende vergheet wat hi selve sculdich es te doen.	He market wat ander lude scullen doen, unde vorsumet dat ome sulven hort to donde.	Hi merct, wat dander sullen doene: ende verroekeloest, dat hi sculdich waer selve te doene.
Daer om so heb eerst eernstige minne op di selven ende dan salste rechtverdelic minnen mogen dinen naesten.	Daer om hebt tiersten eernst of sorghe op di selven, ende dan moeghestu te rechte dinen naesten oec besorghen.	Hebbe dan ierst nersticheit der mijnnen op di selven, ende dan salstu te recht dinen even kersten besorghen met ernste.	Hyr umme hebbe to deme ersten eechlinghe unde vorvolginghe in gude wedder dy, dar na over dynen neghesten!	Daer om hebt tiersten eernst of sorghe op di selven: ende dan moeghestu te recht dinen naesten oec besorghen.
Du coenste wal dijn eygen werke ontsculdigen ende ander lude onscult en wilstu niet ontfangen.	Du const wel dijn werken verontschuldighen ende verwen, maer der andere ontschuldeghen en wiltu niet ontfaen.	Du conste wel dine werken ontsculdighen, mer der andere ontschout en wilstu niet ontfanghen.	Dyne werke kanstu wol entschuldyghen unde verwen, over eynes anderen entschuldinghe wultu nicht to laten.	Du const wel dijn werken verontschuldighen: maer der ander ontschuldighen en wiltu niet toelaten.
Du dedes rechtverdeliker dattu di selven sculdich gaveste ende dinen broeder ontsculdichste.	Rechtverdegher waert dattu di selven wroeghes, ende dinen broeder of suster veronschuldighes.	Het waer warechteliker dattu dy beschults ende dinen brueder ontsculdichdes.	Dat were rechter dat du dy vorclaghedest und dynen brodere entschuldeghest.	Rechtverdegher waer, dattu di selven wroeghes: ende dinen broeder verontschuldeghes.

De imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek II Hs. 's-Gravenhage, Kon. Ak. 30, ed. L. Veldhuis**	**Tweede tekstfamilie van boek II Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber**	**Afz. tekstfamilie boek II Hs. Brussel II 2271**	**Derde tekstfamilie van boek II Hs. Brussel 21632-34**
De regia via sanctae crucis.	*Van den coninclike leven des cruces ons Heren Jhesu Cristi*.	*Van den conyncliken weghe des heiligen cruces*.	*Vanden coninclike wech des heyligen cruces*.	*Vanden coninclike wech des heilighen cruces ende hoe wi ons selfs cruus sullen dragen*.
Durus multis videtur hic sermo abnega temet ipsum: tolle crucem tuam, et sequere Iesum.	Dit woort schynt hart ende bitter ende swaer te wesen: Lochen ende versake di selven, ende boer op dyn cruce ende volch mi na.	Dese reden scijnet voel menschen seer haert te wesen, dat ghescreven is: Vertie dijns selfs ende boer op dijn cruce ende volge Jhesum na.	Veel menschen duncket dese reden seer hert wesen. Vertije dijns selfs, boert op dijn cruce ende volget mi na.	Het duncket voel menschen hert wesen te horen: Versake di selven en boer op dijn cruce ende volge Jhesum na.
Sed multo durius erit audire illud extremum verbum: discedite a me maledicti in ignem aeternum.	Het is noch veel swaere te horen dat laetste woort: Gaet van mi, ghi vermaledide, int ewighe vier.	Mer voel harder sal te hoeren wesen dat leste woert: Gaet van my, gi vermaledide, in dat ewige vuer.	Maer het sal noch veel herder wesen te horen dat leste woert: Gaet van mi, ghi vermalediden, in dat ewighe vuer.	Mer het is voel herder te horen dat leste voert [*ls.* woert] int eynde: Scheidet van my, ghi vermaledide, int ewighe vuer.
Qui enim modo libenter audiunt et sequuntur verbum crucis: tunc non timebunt ab auditione aeternae damnationis.	Die nu garen horen ende volghen die woorden des cruces, die en sellen hem dan niet vresen van dat of horen der ewigher verdomenisse.	Die nu gerne hoeren ende na volgen dat suete woert des cruces, die en sullen hem dan niet ontsien vander hoeringe der ewiger verdumenisse.	Die nu gheerne hoeren ende navolgen die woerde des cruces, die en sullen hem dan niet vresen van dat hoeren der ewigher verdomenisse.	Want die nu willichliken horen ende volghen dat woer [*ls.* woert] des crucens, die en souden dan niet verveert werden van dat horen der ewigher verdoemenisse.

Hoc signum crucis erit in caelo: cum Dominus ad iudicandum venerit.	Dat teyken des crucen sel inden hemel wesen, als die Heer sel comen ordelen.	Dat teyken des cruces sal wesen inden hemel, als die Here sal comen te ordelen.	Dat teken des cruces sal wesen inden hemel, als die Heere sal comen ten oerdeel.	Dat teyken des cruces sal wesen inden hemel, wanneer die Heer sal comen ordelen.
Tunc omnes servi crucis qui se Crucifixo conformaverunt in vita: accedent ad Christum iudicem cum magna fiducia.	Dan sellen die knechten des cruces, die hem alle hier den ghecruysten toe ghevoecht hebben, gaan tot Cristum den rechter mit groten hope.	Dan sullen al die dienres des cruces, die hem in desen leven den gecruysten gelict hebben, mit groten betrouwen gaen tot Cristo den richter.	Dan sullen alle die knechte des crucen die hem hier in desen leven Cristo toegevoeget hebben, gaen tot Cristo den rechter met groot betrouwen.	Dan sullen alle die knechten des cruces, die hem ghelic ghemaect hebben den ghenen die ghecruset was in horen leven, gaen tot Cristum den richter mit groten betruwen.
Quid igitur times tollere crucem; per quam itur ad regnum?	Want wat ontsieste dan te nemen dat cruce, als men doer dat cruce comt totten ryke?	Waer om ontsiedi u dan op te boeren dat cruce, overmits welke men gaet totten rijck?	Waer om ontsiestu di dan op te boren dat cruce overmits welken men gaet totten rike?	Hier om waer of hebste anxt op te boren dat cruce, overmits welcken men gaet ten rike?

CAP. 12, vs. 1-9

Vierde tekstfamilie van boek II Hs. Deventer 51 (101 F 7)	**Vijfde tekstfamilie van boek II Hs. Gent 1339**	**Zesde tekstfamilie van boek II Hs. 's-Gravenhage 73 F 24**	**Oude Lübeckse tekstfamilie Hs. Lübeck, Stadtbibl. 15, ed. P. Hagen**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Gent 1339**
Vanden coninclike wege des hiligen cruces.	*Vanden coninclike weghe des crucen*.		*Van deme konliken weghe des hilghen cruces*.	*Van den coninclike weghe des crucen*.
Dese reden dunct vele luden hart wesen: Versake dijns selfs, hef op dijn cruce ende volge Jhesum na.	Vele menschen duncket die redene herdt: Vertijdt di selven, draecht dijn cruce ende volcht Jhesum.	Vele menschen dunct di [*Is.* dit] woert hart: Verloeghen dijns selfs ende volghe my nae.	Dusse rede dunket velen hart: over ghyff dy sulven, nym dat cruce, unde volghe my na!	Vele menschen duncket die redene herdt: Vertijdt di selven: nemt diin cruce, ende volcht my nae.
Mer het sal vele liarder te horen wesen dat leste woert: Gaet van my, ghi vermalediden, in dat ewige vuer.	Mer vele herder sal sijn te hueren dit leste woert: Gaet wech, ghi vermaledide, int ewighe vuer.	Mer vele harder salt sijn te hoeren dat leste woert: Gaet van mi, vermalendide, in dat ewighe vier.	Men vele harder wel syn to horende dat wort: wiket van my, gy vormaledygheden, an dat ewyghe vur!	Mer vele herder sal sijn, te hueren dit leste woert: ‘Gaet wech, ghi vermaledide int ewighe vuer’.
Die gene die nu geerne horen ende volgen dat woert des cruces, die en sullen dan niet beanxtet wesen van te horen die sentencie der ewiger verdoemnisse.	Die nu gheerne hueren ende na volghen dat woerd des crucen, en sullen dan niet vresen van hueren of sentencie der ewigher verdoemenissen.	Die nu gherne hoeren ende volghen dwoert des crucen, die en sullen dan niet ontsien dwoert der ewigher vermalendyinghe ende verduymenissen.	We nu gherne horen des cruces wort unde deme volghen, de vruchten nicht van der horynghe der ewyghen vordomenisse.	Die nu gheerne hueren dat woord des crucen ende het volghen: en sullen dan niet vresen van dat woert der ewigher verdoemenisse.
Dat teiken des cruces sal wesen inden hemel als die	Dat teyken des crucen sal sijn inden hemel als die Here sal	Dan sal dat teken des crucen sijn inden hemel,	Dat teken des cruces scal sijn an deme hymmele, wen	Dat teyken des crucen sal sijn anden hemel: als die here sal

Here sal comen toe ordelen.	comen ten ordele.	als die Here sal comen ten ordel.	de Here wert komende to rychtende.	comen ten ordele.
Dan so sullen alle die knechten des cruces, die hem den gecruceden gelijct hebben in desen leven, gaen tot Cristum den richter mit groten betrouwen.	Dan sellen alle die knechten des crucen, die hem Cristo hebben gheliict in desen levenne, toe gaen toet hem, richter siinde, met groten betruwenne.	Dan sullen alle die knechte des cruces, die hem ghelijct hebben den ghecruysten here in desen leven, comen tot Cristum den richter met groten betrouwen.	So ghan alle de knechte des cruces to Cristum myt groter hopene de sik an deme levende hebben ghelykent Cristo.	Dan sellen alle die knechten des crucen, die hem Christo hebben ghelijct in desen levene: comen toet hem met groten betruwen.
Waer om ontfruchtestu dan op te boren dat cruce vermids welcken men gaet totten rike?	Hier omme wat vreesdi dan te draghen tcruce biden welken men gaet totten riken?	Wat ontsiestu di dan te draghen dat cruce metten welcken men gaet totten hemelschen rijke?	Hyr umme wat vrochtestu dy? Nym dat cruce dar me mede gheyt to deme rike!	Wat vreesdi dan? Nemt op tcruce; biden welken men gaet totten riken?

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek II Hs. 's-Gravenhage, KA 30, ed. L. Veldhuis	Tweede tekstfamilie van boek II Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber	Afz. tekstfamilie van boek II Hs. Brussel II 2271	Derde tekstfamilie van boek II Hs. Brussel 21632-34
In cruce salus, in cruce vita: in cruce protectio ab hostibus; in cruce infusio supernae suavitatis; in cruce robur mentis, in cruce gaudium spiritus: in cruce summa virtutis, in cruce perfectio sanctitatis.	Int cruce is salicheit, int cruce is leven, int cruce is bescermenisse voer den vianden. Int cruce is in stortinghe der overster sueticheit, int cruce is cracht der ghedachten, int cruce is vroechde des gheests, int cruce is alle doechden, int cruce is alle volmaectheit der heilicheit.	Inden cruce is die salicheit, inden cruce is dat leven, inden cruce is die beschermynge vanden vianden, inden cruce is die instortinge der ewiger sueticheit, inden cruce is die stercheit des gedancken, inden cruce is die blijtscap des geestes, inden cruce is die scatte der doechden, inden cruce is volcomenheit alre heilicheit.	Inden cruce es die salicheit, inden cruce es dat leven, inden cruce es die bescerminge vanden vianden, inden cruce es instortinge der overster soeticheit, inden cruce es die crachte des herten, inden cruce es die bliscap des geestes, inden cruce sijn alle doechden, inden cruce es die volcomenheit alre heilicheit.	Int cruce is heil, int cruce is leven ende beschermingh vanden vianden, instortinghe der overster zueticheit, int cruce is stercheit des herten ende der zielen, int cruce is blijscap des gheestes, int cruce is dat hoechste der doghet, int cruce is volcomenheit der heilicheit.
Non est salus animae nec spes aeternae vitae: nisi in cruce.	Daer en is gheen salicheit des ewighen levens anders dan inden cruce.	Ten is geen heyl der zielen noch hape des ewigen levens dan inden cruce.	Daer en es anders gheen salicheit der zielen oft hope des ewighen levens dan inden cruce.	Daer en is nerghent salicheit der zielen noch hope ewichs levens dan in dat cruce.
Tolle ergo crucem tuam et sequere Iesum: et ibis in vitam aeternam.	Neemt op dan u cruce ende volghet Jhesum na, ende hi sel di leyden int ewighe leven.	Daerom heffet op dijn cruce ende volget Jhesum, ende du salste gaen int ewige leven.	Boert dan op dijn cruce ende volget Jhesum na, ende du salt gaen int ewige leven.	Hier om soe op bore dijn cruce ende volghe na Jhesum, ende du salte gaen in dat ewighe leven.

CAP. 12, VS. 1-9 (VERVOLG)

Vierde tekstfamilie van boek II Hs. Deventer 51 (101 F 7)	**Vijfde tekstfamilie van boek II Hs. Gent 1339**	**Zesde tekstfamilie van boek II Hs. 's-Gravenhage 73 F 24**	**Oude Lübeckse tekstfamilie Hs. Lübeck, Stadtbibl. 15, ed. P. Hagen**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Gent 1339**
Inden cruce is salicheit, inden cruce ist leven, in den cruce is bescerminge vanden vianden, inden cruce ist leven der instortinge der hemelscher sueticheit, inden cruce is cracht des gemoedes, inden cruce is blijtscap des geestes, inden cruce is die somme der doechden, inden cruce is volcomenheit der hilicheit.	Inden cruce is die salicheit, inden cruce is dieven, inden cruce is bescermenisse vanden viande, inden cruce is instortinghe der upperster sueticheit, inden cruce is die cracht der herten, inden cruce is die blijscap des gheests, inden cruce is die somme der duechden, inden cruce is volmaecheit der herten ende heylicheit.	Inden cruce es die salicheit ende behoudenisse, inden cruce es dat leven, int cruce es beschermenisse van allen vianden, int cruce es instortinghe der overster sueticheit, int cruce es stercheit des herten, int cruce es blijscap des gheestes, int cruce es die somme der doechden, int cruys es volcomenheit der heilicheit.	An deme cruce ys heyl, an deme cruce ys dat levent, an deme cruce ys beschuttynghe vor deme vyande, in deme cruce ys yn-ghetynghe der hymmelschen sotycheyt, yn dem cruce is der zele sterke, an deme cruce ys froude des gheystes, dar ys ane de hoghe der doghet unde de vullenkomenheyt der hillycheyt.	Anden cruce is salicheit, anden cruce is dleven, anden cruce is bescermenisse vor den viande. Anden cruce is instortinghe der upperster sueticheit; anden cruce is die stercheit des herten, anden cruce is die blijscap des gheests. Anden cruce is die scatte der duechden, anden cruce is volmaecheit ende heylicheit.
Het en is geen salicheit der sielen noch hope des ewigen levens anders dan inden cruce.	Het en is egheen salicheit der sielen, noch hope des ewichs levens dan inden cruce.	Het en es egheen salicheit der zielen noch hope des ewichs levens dan inden cruce.	Neyn salicheyt der zele unde neyn hopene des ewyghen levendes is wen in deme cruce.	Egheen salicheit der sielen noch hope des ewichs levens: dan anden cruce.
Daer om heffe op dijn cruce ende volge Jhesum na ende du salste gaen in dat ewige leven.	Draecht dan diin cruce ende volcht Ihesum, ende du suls gaen in dewighe leven.	Neem dan dijn cruce ende volghe Jhesum, ende du suls gaen in dat ewich leven.	Hyr umme nym dyn cruce unde volghe Ihesu, so gheistu in dat ewighe levent.	Nemt dan dijn cruce ende volcht Ihesus: ende du suls gaen in dewighe leven.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek III Hs. Leiden 339**	**Tweede tekstfamilie van boek III Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber**	**Derde tekstfamilie van boek III Hs. Gaesdonck 62**
Quod in veritate et humilitate coram Deo conversandum est.	*Hoe dat men voir Gode wanderen sel in oetmoedicheit ende in der waerheit*.	*Woemen voer Gade inder waerheit ende oetmoedicheit wanderen sal*.	*Datmen inder waerheit ende in oetmoedicheit wanderen sal voer Gode*.
Fili. Ambula coram me in veritate: et in simplicitate cordis tui quaere me semper.	Kint, wander voer my inder waerheit ende soeke mi altoes in simpelheit dijns herten.	Kijnt, wandert voer my inder waerheit ende in eenvoldicheit dijns herten, sueke my altoes.	Soene, wander voer my inder waerheit, ende soeke my altoes in eenvoldicheit dijns herten.
Qui ambulat coram me in veritate; tutabitur ab incursibus malis: et veritas liberabit eum a seductoribus et detractionibus iniquorum.	Die voir my wandert, die sel bescermt worden van quader anlopinge ende die waerheit sel hem vryen vanden verleyders ende van aftersprekinghe der boser menschen.	Die voer my wandert inder waerheit, die sal werden versekert van quaden invallen, ende die waerheit sal on verloesen vanden bedriegeren ende achterspraek der boeser.	Wie voer my wandert inder waerheit, die sal beschermt werden van allen quaden dat hem toecoemt, ende die waerheit sal oen verloesen van bedriegenisse ende achterclap der boeser geesten ende der menschen.
Si veritas te liberaverit vere liber eris: et non curabis de vanis hominum verbis.	Ist dat [di] die waerheit vriet, so seltu waerliken vry wesen ende du en selste niet achten die ydele woerden der menschen.	Ist dat dy die waerheit verloeset, soe saltu waerliken vri sijn ende du en salste niet achten van die ydel woerde der menschen.	Ist dat di die waerheit verloest ende vrie maket, soe salstu waerlike vrie wesen, ende du en salste niet achten die ydel woerde der menschen.
Domine verum est. Sicut dicis, ita quaeso mecum fiat.	Heer, dat is waer. Ic bid di, latet mit mi also gheschien als du segges.	Here, het is waer; soe du seges, also bid ic moet my gescien.	*Die discipel antwoerden:* Here tis voerwaer, alsoe alstu segste. Ic bid di dattet alsoe myt my geschie.
Veritas tua me doceat; ipsa me	Dijn waerheit moet mi leren, si moet mi	Dijn waerheit moet my bewaren ende	Dijn waerheit moet my leren, ende si moet my bewaren

custodiat: et usque ad salutarem finem conservet.	behoeden ende si moet mi behouden tot enen saligen eynde.	tot enen saligen eynde behalden.	ende brengen totten saligen eynde.
Ipsa me liberet ab omni affectione mala et inordinata dilectione: et ambulabo tecum in magna cordis libertate.	Sy moet mi vry maken van alre quader begheerten ende ongheordineerder lieften ende ic sel wanderen mit di in groter vryheit des herten.	Die waerheit moet my verloesen van allen quaden begeerten ende ongescicte liefde, ende ic sal wanderen mit dy in groter vriheit des herten.	Dijn waerheit verlose my van alre quader begeerlicheit ende van alre onmanierlicker lieften, ende ic sal mitti wanderen in groter vrieheit mijns herten.
Ego te docebo ait Veritas quae recta sunt: et placita coram me.	Die waerheit seit: Ic sel di leren dat recht ende behagelic is voir mi.	Ic sal di leren, secht die waerheit, die dingen, die gerecht sijn ende behagelic voer my.	*Die waerheit spreect:* Ic sal di leren, wat daer recht is ende behagelic voer my.
Cogita peccata tua cum displicentia magna et maerore: et numquam reputes te aliquid esse propter opera bona.	Overdenc dijn sonden mit groten mishaghen in droefheit ende nymmermeer en reken di yet te wesen om dijn guede werke.	Gedenck dijn sunden mit groten myshagen ende droeffenisse ende nummermeer en reken di yet te wesen om dijn guede werken.	Dencke op dijn sunden myt groten myshagen ende droefheit, ende en laet di nummer duncken dattu yet biste om dijnre gueder werken wil.

CAP. 4

Vierde tekstfamilie van boek III Hs. Deventer 56 (101 D 2)	**Vijfde tekstfamilie van boek III Hs. Deventer (101 F 7)**	**Oude Lübeckse tekstfamilie Hs. Lübeck, Stadtbibl. 15, ed. P. Hagen**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Gaesdonck 62**
Datmen voer Gode wanderen sal in oetmodicheit ende waerheit.	*Datmen inder waerheit ende inder oetmoedicheit wanderen sal*.	*Dat me scal leven vor Gode yn warheit unde yn othmodicheit*.	*Dat men inder waerheit ende in oetmoedicheit wanderen sal voer Goede*.
Sone, wander voer mi inder waerheit ende in sympelheit dijns herten so sueke mi altoes.	Sone, wander voer my inder waerheit, ende in sympelheit dijns herten sueke mi in alre tijt.	‘Sone, wandere by my yn der warheyt unde soke my alle tid yn des herten simpelheit!	Soene, wander bij mi inder waerheit: ende soeke my altoes in eenvoldicheit dijns herten.
Die voer mi wandert in der waerheit, die sel versekert wesen van quaden inloepinghe, ende die waerheit sal hem verlosen van den bedrieghere ende achter clappinghen der boser.	Die voer mi wandert inder waerheit, die sal bescermt werden van quaden inlopihgen ende die waerheit sal di verlosen vanden bedriegers ende van achterclappinge der boser.	We wandert vor my ynder warheyt, de wert byschut van bosen anlopende unde anrenighe, unde de warheyt loset one van achter vorledinghe unde achtersprake der snoden.	Wie bij mij wandert inder waerheit; die wert bescermt van allen quaden dat hem toecoemt: ende die waerheit sal oen verloesen van bedriegenisse ende achterclap der boesen.
Ist sake dat die waerheit di ghevriet hevet, soe suldi waerliken vri wesen, ende du en salste niet achten van den ydelen woerden der menschen.	Ist sake datti die waerheit verloset, so bistu waerlic vri, ende du en salste niet achten vanden ydelen woerden der menschen.	Vorloset dy de warheyt, so bystu vorwar vryg unde dorffst nicht achten de unnutten wort der luden.	Ist dat di die waerheit verloest soe salstu warlicke vrie wesen: ende du derfste niet achten die ydelwoerde der menschen.
Here, het is waer, als du segghes, so bid ic, dat mi gheschie.	Here, het is waer, ic bidde, dat het gescie, als du segste.	[vss. 4, 5, 6 en 7 *ontbr*.].	[vss. 4, 5, 6 en 7 *ontbr*.].
Dijn waerheit moet mi leren; si moet mi behueden ende mi	Dine waerheit moet mi leren; sie moet mi behueden ende		

bewaren tot enen selighen eynde.	tot enen saligen einde bewaren.
Si moet mi verlosen van alre quader begheerten ende ongheordinierder lieften, ende ic sal wanderen mit dy in groter vriheit des herten.	Sie moet mi verlosen van alre quader begeerten ende ongeordinierder minnen ende ic sal wanderen mitti in groter vriheit mijns herten.
Ic sal di leren, sprect die waerheit, die dingen die gherecht ende behaghelic sijn voer mi.	Ic sal u leren, seget die waerheit, die dinge die gerecht sin ende behagelic voer mynen aensichte.

Dencke dijn sunden mit groten mishaghen ende droefnisse, ende nummermeer en rekene di wat te wesen om dijnre gueder werke wil.	Dencke over dijn sonden mit groten mishagen ende rouwe, ende nummermeer en reken di yeswat toe wesen om dine guede werken.	Dencke dyner sunde myt groter mishegheliche it unde moyenisse, unde rekene dy nummer dat du wat sist dorch dyne werke!	Dencke op diin sunden myt groten myshagen ende droefheit: ende en laet di nummer duncken dattu yet biste om dijnre werken wil.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek III Hs. Leiden 339	Tweede tekstfamilie van boek III Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber	Derde tekstfamilie van boek III Hs. Gaesdonck 62
Revera peccator es: et multis passionibus obnoxius et implicatus.	Want du biste voerwaer een sondaer ende mit veel passien becommert ende besondicht.	Voer waer bijstu een sunder ende mit passien bescult ende bewonden.	Du biste voerwaer een sunder ende besmyt ende becommert mit veel passien.
Ex te semper ad nihil tendis; cito laberis, cito vinceris: cito turbaris, cito dissolveris.	Ende altoes gaestu afterwaert bi di selven: lichteliken valles du in ghebreken, lichteliken wertstu verwonnen, lichteliken verstoort, lichteliken bedroeft ende neder gheworpen.	Wt di selven denkestu altoes tot niet, geringe valstu, geringe werdestu verwonnen, geringe werdestu gestoert, geringe verstrouwet.	Van di selven gaetstu altoes te nyete. Du valste geringe ende gheringe wardestu verwonnen. Du werdeste haestelick verstoert ende haestelicke verstroyet.
Non habes quicquam unde possis gloriari; sed multa unde te debeas vilificare: quia multo infirmior es quam vales comprehendere.	Du en hebste niets niet, daer du van moghes glorieren, maer du hebs veel dingen daer du di van sals vernyeten, want du biste veel crancker dan du connes begripen.	Du en hebste niet, daer du af verblijden maechs, mer voel hebstu, daer du di af vercleynen salste, want du bijst voel crancker dan du begripen moeget.	Du en heveste niet daer du van glorieren moegeste, mer du heveste veel daer du di selven van salste versmaen ende snode achten, want du biste vele crancker ende snoeder dan du selve conste begripen.
Nil ergo magnum tibi videatur ex omnibus quae agis.	Daerom en laet di niet groot duncken van allen dingen die du doeste.	Daer om en laet di geen dinck groet duncken van allen dingen die du duetste.	Hier om en sal di gheen dinc groet duncken wesen van allent dattu doetste.
Nil grande nil pretiosum et admirabile, nil reputatione appareat dignum; nil altum nil vere laudabile et desiderabile: nisi quod aeternum est.	Want geen dinc en is groot noch costelic noch wonderlijc noch begheerlic dan dat ewich is.	Niet groet, niet costel ende wonderlick, niet en scijne weerdich te wesen enniger achtinge, niet hoge, niet dat waerachtelic lavelick ende	Gheen dinck en sal di duncken groet of duerbaer, wonderlic of weerdich, datment achten sal, hoge ofte priselick ende begeerlic, anders dan dat ewich is.

		begeerlic is anders dan dat ewich is.	
Placeat tibi super omnia aeterna Veritas: displiceat tibi semper tua maxima vilitas.	Laet di boven alle dinc die ewighe waerheit behaghen, ende dyn grote snootheit altoes mishaghen.	Boven al sal di behagen die ewige waerheit, altoes sal di myshagen dijn grote snoedicheit.	Die ewige waerheit sal di behagen boven alle dinck, ende dijn alre meeste snoetheit sal di altoes myshagen boven alle dinck.
Nil sic timeas sic vituperes et fugias, sicut vitia et peccata tua: quae magis displicere debent quam quaelibet rerum damna.	Gheen dinc en wil also ontsien noch lasteren als dyn sonden ende ondoechden, die di meer mishaghen sellen dan enighe scade der dingen.	Geen dinck en salstu also ontfruchten, also lasteren ende vlien, als die ondoechde ende dijn sunden, die di meer myshagen sullen dan ennigen scade tijtliker dingen.	Du en salste geen dinc soe seer ontfruchten ende lasteren ende vlien als dine gebreke ende dine sunden, die di meer myshagen sullen dan enich schade tijtlicker dingen.
Quidam non sincere coram me ambulant; sed quadam curiositate et arrogantia ducti volunt secreta mea scire et alta Dei intellegere: se et	Die sommige [en] wanderen [niet] doechdeliken voir mi, mer mit eenrehande curiosicheit ende beroemicheit willen si weten myn verburgen din-	Die somige en wandelen voer my niet claerliken, mer si werden geleit mit eenreley nyschyricheit ende vermetelheit ende willen weten mijn	Sommyge menschen wanderen voer my niet in puerheit, mer in eenrehande curioesheit ende vermetelheit, die daer weten willen myne verbor-

CAP. 4 (VERVOLG)

Vierde tekstfamilie van boek III Hs. Deventer 56 (101 D 2)	Vijfde tekstfamilie van boek III Hs. Deventer (101 F 7)	Oude Lübeckse tekstfamilie Hs. Lübeck, Stadsbibl. 15, ed. P. Hagen	Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Gaesdonck 62
Voerwaer du bist een sunder ende bevlochten mit vele sunden ende passien.	Vorwaer du biste een sonder mit vele passien ende sonden bevlect ende betudert ofte bevlochten.	Vorwar du byst eyn sunder unde bist beworen myt veleme lidende.	Du biste voerwaer een sunder: ende besmyt ende becommert mit veel passien.
Van di selven gaestu te niete; gheringhe vallestu, gheringhe werdestu verwonnen, toe hant werdestu verstuert, toe hant werdestu disseluut of ontbonden.	Van di selven gaetste altoes te niete; geringe vallestu, geringe werdestu verwonnen, scier so werdestu gestuert, scier werdestu ontbonden.	Van dyner weghen gheistu alle tyt to nichte. Drade vallestu, drade werstu vorwunnen, drade werstu vorwlomet edder bedrovet, drade werstu wilde.	Van di selven gaetstu altoes te nyete; du valste geringe, ende gheringe wardestu verwonnen: du werdeste haestelick verstoert, ende haestelicke verstroyet.
Du en hebste niet daer du van mogheste glorijeren, mer du hebbes vele dingen, daer du di om snode mogheste rekenen, want du biste veel krancker dan du moghes begripen.	Du en hebste niets niet, daer du van mogeste glorieren, mer du hebste vele dingen, daer du di selven sculdich of biste te lasteren ende snode te rekenen, wanttu biste vele crancker dan du begripen moges.	Du hefst nicht dar du kunnest dy van byromen, sunder du hest vele dar du dy kanst van lech maken; wente du bist vele kranker wen du by grypen kanst.	Du en heveste niet daer du dy van beroemen moegeste: mer du heveste veel daer du di selven van salste snode achten: want du biste vele crancker dan du conste begripen.
Daer om en laet di gheen dinc groet duncken van allen dattu doeste.	Daer om en laet di geen dinc groet duncken wesen van al den dingen die du doeste.	Hir umme in allem dat du deist, lath dy nicht dunken dat id grot sy,	Hierom en sal van allent dattu doetste gheen dinck di duncken groet of duerbaer,
Niet en latet di duncken groet wesen, kostelic of wonderlic of weerdich enighes prises of hoghe of lovelic inder waerheit of	Geen dinc en laet dij groet duncken wesen costelic ende wonderlic ofte weerdich eniger achtinge of ruekinge. En laet di oec geen dinc lieflic	dat id durbar sy, dat id wunderlik sy, dat id sy werdych to rekende, dat id ho sy, dat id loflik sy, dat id begherlyk sy, ane alleyne dat ewich is!	wonderlic of weerdich datment achten sal; hoge ofte priselick ende begeerlic: sonder alleen dat ewich is.

begheerlic dan dat ewich is.	ende begeerlic duncken wesen anders dan dat ewich is.		
Boven al so si dy behaghelic die ewighe waerheit ende mishagelic dijn grote snoetheit.	Laet di baven al behagen die ewige waerheit, ende di mishage dine snoetheit die alte groet is.	De ewighe warheit de behaghe dy boven alle dingk, dyn lecheit mishaghe dy to allen tyden!	Die ewige waerheit behaget di boven alle dinck. Ende dijn snoetheit myshage di ten allen tiden.
Gheen dinc en salstu also seer ontfruchten, lasteren ende vlien als dijn sunden ende ghebreken, die di meer mishaghen sullen dan alle scade der dingen.	Geen dinck en ontfruchte so seer noch en laster ende vlie also seer als dine gebreken ende sonden, die di meer mishagen sullen dan enigen scaden der dingen.	Du schalt nicht vrochten, nicht lasteren, nicht so vleyn also dyne undoghet unde sunde: dusse scullen dy mer myshaghen denne aller dinghe scaden.	Du en salste geen dinc soe seer ontfruchten ende lasteren ende vlien, als dine gebreke ende dine sunden: dese sullen di meer myshagen dan aller dinghen schade.
Sommighe menschen en wanderen niet lutterlike voer mi, mer si werden gheleidet van eenrehande nyplichticheit ende vermetelic hoverdicheit, ende	Sommyge menschen en wanderen niet lutterlic voer mi, mer sin geleidet mit eenrehande nijplichticheit ende vermetelre hoemoedicheit, willen my-	Ichteswelke wanderen by my nicht lutterlyken, sunder se willen weten myt hodraghinghe unde myt vromeder unwisliken bekummernisse myne he-	Somyge menschen wanderen by my niet in puerheit: mer in curioesheit ende vermetelheit willen si daer weten myne verborghenheit ende die hoge

De Imitatione Christi, ad. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek III Hs. Leiden 339	Tweede tekstfamilie van boek III Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber	Derde tekstfamilie van boek III Hs. Gaesdonck 62
suam salutem neglegentes.	ghen ende verstaen die hoghe dingen Gods ende vergheten hoers selfs ende hoer salicheit.	heymelike dingen ende verstaen die hoecheit Gaeds ende versumen on selven ende oer salicheit.	gentheit ende verstaen die hoge heymelike dingen Gods, ende se vergheten sich selven ende oer eygen salicheit.
Hi saepe in magnas temptationes et peccata propter suam superbiam et curiositatem me eis adversante labuntur.	Dese vallen dicwile in groter becoringhe van mynre verhengenisse om hoerre hoverdien ende curiosicheden.	Die vallen ducwile in grote becaringe ende sunden om hoerre hoverdien ende nyscyricheit wil, want ic on wederstae.	Dese vallen vake in grote becoringe ende in swaer sunden om hore hoverdien wil ende curioesheit, want ic bin hem tegens.
Time iudicia Dei: expavesce iram Omnipotentis.	Ontsiet die oerdele Gods, ontfrucht die toorne des almachtigen.	Ontfrucht die ordelen Gaeds, verscricke voer den toern des almechtigen.	Ontsiet die ordele Gods, ontfruchte den toern des aelmechtigen.
Noli autem discutere opera Altissimi; sed tuas iniquitates perscrutare in quantis deliquisti: et quam multa bona neglexisti.	Ende en wil niet ondersoeken die werken des alre oversten, mer doersiet dine boesheden, in hoe veel dingen dattu ghesondighet hebste ende hoeveel guets du versumet hebste.	Ende wil niet doergraven die werken des alre oversten, mer ondersueke dijn boesheiden, in woe groten sunden du hebste overtreden ende woe voel guets du hebste versumet.	Ende en wil niet ondersoeken die werken des alren oversten, mer ondersoeke dijn eygen boesheit, ende overdencke hoe vele dattu mysdaen heves ende hoe vele guedes du versmaet heves.
Quidam solum portant suam devotionemin libris; quidam in imaginibus: quidam autem in signis exterioribus et figuris.	Die sommige dragen hoer devoci alleen in boeken, die sommige in beelden ende die sommighe in uutwendighen teyken ende figueren.	Somige die dragen oer ynnicheit alleen inden bueken, die somige in beelden ende die somige in wtwendigen teykene ende figuren.	Sommyge menschen dragen oer ynnicheit alleen inden boeken, sommyge inden beelden, sommyge in wtwendigen teykenen ende figueren.
Quidam habent me in ore: sed	Die sommighe hebben mi in die	Die somige hebben my inden monde,	ende sommyge hebben my inden monde, mer

modicum est in corde.	monde, mer luttel inder herten.	dan wenich ist inden herte.	weynich inder herten.
Sunt alii qui intellectu illuminati et affectu purgati ad aeterna semper anhelant; de terrenis graviter audiunt, necessitatibus naturae dolenter inserviunt: et hi sentiunt quid spiritus veritatis loquitur in eis;	Sommighe ander syn, dit mit verstande verlicht syn ende inder begheerten ghesuvert ende altoes aenhangen den ewyghen dinghen. Si horen swaerliken van aertschen dinghen; droefliken dienen si der noturfticheit der natueren ende dese ghevoelen so wat die geest der waerheit in hem spreket.	Somige sijn, die verlicht sijn inden verstant ende gereynicht inder begeerten, ende altoes galen tot die ewige dingen, die tijtlike dingen swaerliken hoeren, der natueren noetdrufticheit druefliken dienen, ende die vuelen, wat die geest der waerheit in on sprict.	Daer sijn sommyge anderen verluchtet inden verstande ende gereyniget inder begeerten, die oer gedachten ende begeerten altoes oprichten totten ewigen guede ende zeer node wat horen van eerdschen dingen ende myt droefheit dienen der noetdorfte der natueren. Dese gevoelen wat die gheest der waerheit in hem spreect.
quia docet eos terrena despicere, et amare caelestia: mundum neglegere, et caelum tota die ac nocte desiderare.	Want hi leert hem dese aertsche dinghen te versmaden ende hemelsce dinghen te minnen, die werlt te vergheten ende den hemel des daghes ende des nachts te begheren.	Want hi leert on die tijtlike dingen te versmaden ende te mynnen die hemelsche; die werlt te vergeten ende den hemel den gansen dach ende nacht te begeeren.	Want die geest leertse versmaen al dat op der eerden is, ende lief hebben ende begeren hemelsche dingen. Die gheest leertse die werelt versmaden ende vergeten ende alden dach ende nacht den hemel begeren.

CAP. 4 (VERVOLG)

Vierde tekstfamilie van boek III Hs. Deventer 56 (101 D 2)	Vijfde tekstfamilie van boek III Hs. Deventer (101 F 7)	Oude Lübeckse tekstfamilie Hs. Lübeck, Stadtbibl. 15, ed. P. Hagen	Reconstructie Van Ginneken Basis. hs. Gaesdonck 62
willen also mijn heimelike dingen weten ende hoghe godlike dingen verstaen ende versumen also hem selven ende hoer selicheit.	ne heymelicheiden weten ende hoge gotlike dingen verstaen, ende versumen hem selven ende hoer salicheit.	melyken dingk unde willet begrypen Goddes hoghen dingk unde vorsumet sik unde ore salicheyt.	dingen Gods verstaen: ende se vergheten sich selven ende oer eygen salicheit.
Dese vallen dicwijl in grote becoringe ende sunden om hoore hoverdien ende nyplichticheit wil, want ic hem teghen bin.	Dese geliden dickewile in groten becoringen ende sonden om hoerre hoverdien ende nijplichticheit, want ic hem tegens bin.	Dusse vallet vakene yn grote bekoringhe unde sunde umme ore hovart unde vromede sorghe, wente ik ome en yeghen byn.	Dese vallen vake in grote becoringe ende sunden om horen hoverdien wil en curioesheit: want ic bin hem tegens.
Ontsich die ordelen Gods ende ontfruchte dien toern des almechtighen.	Ontvruchte die ordelen Gods, ontsie den toern des aelmachtigen.	Vrochte Godes richte unde hebbe roke des alweldyghen torns!	Ontsiet die ordele Gods; ontfruchte den toern des aelmechtigen.
En wil niet onderscheden die werken des alren oversten, mer ondersueke dijn quaetheiden in hoe vele dingen [?] du ghesundicht hebste ende ho vele guedes du versumet heves.	En wil niet ondersceiden die werken des alre oversten, mer ondersueke dine eygene boesheiden in hoe vele misdaden du gesondiget hebste.	Du scalt nicht vor varen unde vorslan Goddes werke, sunder dyne bosheit, wo grod du besundighet hest unde wo vele gudes du vor sumet hest.	Ende en wil niet ondersoeken die werken des alren oversten: mer ondersoeke dijn eygen werken hoe vele dattu mysdaen heves: ende hoe vele guedes du versmaet heves.
Sommige draghen hoer ynnicheit alleen inden boeken, sommige in beelden, sommighe in wtwendigen teikenen ende figuren.	Somige dragen allene hoer ynnicheit inden boeken, somige in den belden ende somige in teikenen ende figuren.	Ichteswelke dreghen ore ynnicheit alleyne yn den boken, ychteswelke yn den bilden, ychteswelke yn den uthwendyghen teken unde staltnisse.	Somyge menschen dragen oer ynnicheit alleen in den boeken; somyge inden beelden: somyge in wtwendigen teykenen ende figuren.

Sommighe draghen mi in horen monde, mer weynich in der herten.	Somige hebben my oec inden monde, mer luttel isser inden herten.	Ichteswelke hebben my yn deme munde unde wenich ys yn deme herten.	Ende somyge hebben my inden monde: mer weynich inder herten.
Het sijn oec sommige die verluchtet sijn in hoer verstant ende ghereiniget in hoere begheerte ende altoes verlanghen hebben totten ewighen dinghen; van den eertschen dinghen horen si swaerlic; den noetdrufticheiden hoere natueren dienen si mit droefheiden. Ende dese ghevolen, wat die gheest derwaerheit in hem sprect.	Het sin somige ander die verluchtet van verstant ende gepurgiert van begeerten altoes gaelen ende haesten tot ewigen dingen; van eertschen dingen horen sie mit swaerheiden; den noetdroefticheiden der naturen dienen sie mit droefnisse, ende dese voelen wal wat die geest der waerheit in hem spreect.	Ichteswelke synt vorluchtet yn der vornust unde gherenighet yn der begherynghe, de alle tyt up atment to den ewyghen dinghen unde de swarliken horet van erdescher bekummernisse, de my leff hebben boven alle dingk, rikedaghe unde kunst’	Daer sijn somyge anderen verluchtet in den verstande ende gereyniget inder begeerten; die oer gedachten ende begerte altoes op richten totten ewigen gueden; ende node wat horen van eerdschen becommernissen, die mi lief hebben boven alle dinc, rike dagen ende konst.
Want hi leert hem die eertsche dinghe versmaden ende hemelsche dinghen lief hebben, die werlt niet achten ende den hemel nacht ende dach te begheren.	Want hie leert hem die eertsche dingen versmaden ende hemelsche dinge minnen, die werlt vergeeten ende den hemel al den dach ende nacht begeren.	[vs. 22^{b} en 23 *ontbr.*].	[vs. 22^{b} en 23 *ontbr.*].

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 11171**	**Tweede tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 2271**	**Derde tekstfamilie van boek IV Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber**
Quod sacra communio de facili non est relinquenda.	*Dat men dat sacrament te ontfanghen niet lichtelic laten en sal*.	*Hoe datmen niet lichtelic bliven en sal vander heiligher communien*.	*Dat die heilige ontfenckenisse niet lichtelick te laten en is*.
Vox dilecti.			*Die meyster*.
Frequenter recurrendum est ad fontem gratiae, et divinae misericordiae: ad fontem bonitatis et totius puritatis; quatenus a passionibus tuis et vitiis curari valeas: et contra universas temptationes et fallacias diaboli fortior atque vigilantior effici merearis.	Dicwile salstu gaen totter fonteynen der gracien ende der godliker ontfermherticheit, opdattu van dinen passien ende ghebreken moegheste werden ghenesen ende dattu teghens alle die becoringhe ende bedriechnisse des duvels stercker ende wackere verdienste te werden.	Men sal dicwijl lopen totter fonteinen der gracien ende der godliker ontfermherticheit, totter fonteynen der groetheit [*ls.* goetheit] ende alre puerheit, op dattu dan van dinen passien ende van dinen sonden mogest ghenesen ende dattu teghen alle becoringhen ende bedriechnissen des duvels mogest verdienen sterker ende wackere te worden.	Totten borne alre genaden ende der gotliker barmherticheit, der guet-heit ende der reynicheit ist noet dattu stedeliken lopest, op dattu moegeste van dijnen quaden begeerte, laster ende gebreken verloest werden, dattu verdienste sterker ende vlitiger te werden tegen al becaringe des viants.
Inimicus sciens fructum et remedium maximum in sacra communione positum: omni modo et occasione nititur fideles et devotos quantum praevalet retrahere et impedire.	Want die viant weet wel dat die vrucht ende die alre meeste medicine is in die ontfanghenisse des sacraments gheleghen; daer om arbeit hi al dat hi mach di vuericheit ende devocie des menschen te hinderen ende te	Die viant, die wal weet wat grooter vrucht ende baet dat in deser heiliger communien gelegen es, hi pijnt hem met alre manieren ende oersake die gelovige ende devote menschen daer af te trecken ende te hinderen	Die viant, die daer weet die vrucht ende artzedie der hoechster salicheit, die daer is inder heiliger vereninge, die arbeit mit alre wijsen ende orsaken, dat hi die gelovige mynschen aftrecke ende hinder.

	trecken van die ontfanghenisse des sacramentes.	also veel als hi vermach.	
Cum enim quidam sacrae communioni se aptare disponunt: peiores satanae immissiones patiuntur.	Als hem sommighe menschen scicken dat sacrament te ontfanghen, soe hebben sie quader ghedachten overmits in gheven des duvels.	Want als die sommighe hem scicken totter heiligher communien bequaem te maken, so liden si veel in vals van duvelscher ghedachten.	Wanneer si sich vlitigen bequeem te maken, so lijden si die alre meest bose ingeven des duvels.
Ipse nequam spiritus, ut in Iob scribitur venit inter filios Dei: ut solita illos nequitia sua perturbet aut timidos nimium reddat et perplexos; quatinus affectum eorum minuat vel fidem impugnando auferat: si forte aut omnino communionem re-	Want als in Iob staet ghescreven: Die bose gheest comet onder die kijnder Godes, opdat hi sie mit sine ghewoenlike quaetheit mach verstoren of seer beanxtet ende begaen maken, op dat hi hore begheerten totten sacramente verminren, en-	Want die bose geest, als in Job ghescreven staet, coemt onder die kinderen Gods, op dat hise verstoren mach met sijnre gewoenliker scalcheit, of dat hise alte verveert maect ende bevangen dat hi also haer affectien verminret, of haer	Want als Iob secht, die boese geest comt onder die kijnder Gaeds ende bedriecht si mit sijnre gewoenliker scalcheit enter hi maket si vruchtende of swaermoedich, op dat hi oer guede begeert vermynret of dat hi mit anvechtinge den gelove en

CAP. 10

Vierde tekstfamilie van boek IV Hs. Leiden 339	**Vijfde tekstfamilie van boek IV Hs. 's-Gravenhage 128 G 19**	**Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1492, ed. C. Wolfsgruber**	**Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Brussel 11171**
Datmen niet en sel aflaten om een cleyn sake te gaen totten heilighen sacrament.	*Datmen niet lichtelic laten en sel dat heilighe sacrament te ontfanghen*.	*Wo dat de hillige vorenynge myt Gode nicht lichtliken en is achter to latende*.	*Dat men dat sacrament te ontfanghen niet lichtelic laten en sal*.
Die stemme des ghemindes.		*De meyster*.	
Dicwijl ist noot te gaen totten fonteyne der gracien ende der godliker ontfermhertic heit, totten fonteyn alre guetheden ende puerheden, op dattu moges werden ghenesen van dijn passien ende van dijn sonden ende op dattu selte moghen verdienen starcker te worden ende wackerre teghen die bedrieginghe des bosen geests.	Ghestadelic sel men toeganc hebben totten fonteynen der ontfermhertic heyt ende der ontfermhertic heyt [*sic*] ende der godliker gracien totter ryvieren der goedertierenheit ende alre suverheit, op dattu van dinen passien ghesont worden moechste, ende op dattu verdienen moechste sterker ende ghesont te sorch-voudigher te worden teghen alle bedrieghenis der boser geesten.	To deme borne der gnade under der gotliken barmeherticheyt, der gutheyt unde der reynicheyt is noet dat du stetliken lopest, up dat du mogest van dynen quaden begeringen unde laster unde gebreken vorloset werden, dat du vordenest starker unde vlytiger to werden yegen alle bekoringe unde bedreginge des vyendes.	Dicwile salstu gaen totter fonteynen der gracien ende der godliker ontfermhertic heit opdattu van dinen passien ende ghebreken moegheste werden ghenesen ende dattu teghens alle die becoringhe ende bedriechnisse des duvels stercker ende wackere verdienste te werden.
Die bose gheest, in dien dat hi weet dat inden heilighen sacrament is geset die alre meeste vrucht ende medicijn der sielen, hier om so arbeit hi in als hi can, die ghelovighe ende devote mensche	Die viant, die weet wel dat die alre meeste salic heit der menschen is geleghen in die ontfangenis des heilighen sacraments, daer om pijnt hi hem al dat hi mach die guede ghelovighe devote menschen	De vyent, de dar weet de vrucht unde artzedye der hogesten salicheyt, de dar is in der hillygen vorenynge, de arbeydet myt alderwise unde orsake, dat he de ghelovigen, innigen mynschen aftrecke unde hyndere.	Want die viant weet wel dat die vrucht ende die alre meeste medicine is in die ontfanghenisse des sacraments gheleghen; daer om arbeit hi al dat hi mach di vuericheit ende devocie des

daerin te hinderen ende of te trecken.	daer of te trecken ende hindertet daer hi mach.		menschen te hinderen ende te trecken van die ontfanghenisse des sacramentes.
Sommige menschen als si hem bereiden ende scicken te gaen totten heilighen sacrament, so liden si veel swaerre becoringhe des bosen geests dan op anderen tyden.	Als hem die guede menschen daer toe bereyden ter tafelen ons Heren te gaen, so liden si dicke meer insendinghen.	Wanner se sik vliten bequeme to maken der hilgen vorenynge, so lyden se de alder meysten bosen ingevinge des duvels.	Als hem sommighe menschen scicken dat sacrament te ontfanghen, soe hebben sie quader ghedachten overmits in gheven des duvels.
Want die bose gheest als in Job staet ghescreven, die coemt onder die kinder Gods, op dat hyse mach verstoren mit sijnre ghewoenliker scalcheit ende so mach maken alte vervaert ende beganghen, op dat hy hoer guede begheerte mach verminren	Want die bose geest, alser ghescreven staet, coemt onder die kinder Gods, op dat hise mit sijnre ghewoenliker scalcheit verstoren mach of vervaert of cleynmoedich maken, haer guede begeerte verminderen of dat ghelove oftreckende aen	Wente de geyst, alse Iob secht, komet under de kynder Godes unde bedrovet se myt syner ghewontlik schalckheyt edder he maket se vruchtende efte swarmodich, up dat he ere gude begerte vormynre, efte dat he myt anvechtynge den ghe-	Want als in Iob staet ghescreven Die bose gheest comet onder die kijnder godes, opdat hi sie mit sine ghewoenlike quaetheit mach verstoren of seer beanxtet ende begaen maken op dat hi hore begheerten totten sacramente verminren,

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek IV Hs. Brussei 11171	Tweede tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 2271	Derde tekstfamilie van boek IV Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber
linquant, aut cum tepore accedant.	de overmits anvechten hoer ghelove hem beneme, ofte dat si dat ontfanghen des sacramentes al heel achterlaten of mit laeuheit daer toe gaen.	gelove anvecht dat si die communie achter laten of met traecheiden daer toe te gaen.	wech te werpen, op dat si die ontfenckenisse des heiligen sacraments laten of dat si daer kaldelick ende trachlick toegaen.
Sed non est quicquam curandum de versutiis et phantasiis illius quantum-libet turpibus et horridis: sed cuncta phantasmata in caput eius sunt retorquenda.	Mer nites niet en sin te achten sine scalcheit ende fantasien, al sin sie oec noch soe leliken ende vreselike, mer al sin sie te samen in sijn selves hovet te drucken.	Maer men sal niet achten sijn scalcheden ende sijn fantasien, oek hoe lelick ende verveerlic dat si sijn, maer al die fantasien salmen in sijn hoeft weder worpen.	Mer het en is geenreley wijs te achten vanden lijstigen fantasien des duvels, woe scentelick, woe vreselick ende woe onreyn si sijn, want al sijn fantasien ende onreynicheit salmen weder driven in sijn hoeft.
Contemnendus est miser et deridendus; nec propter insultus eius et commotiones quas suscitat: sacra est omittenda communio.	[vs. 6 *ontbr.*].	Die onsalige viant is te versmaden ende te bespotten, noch die heilighe communie en es niet achter te laten om sijn insendinghe ende beweghinghe.	Die onsalige sal werden versmaet ende belacht; men en sal die heilige ontfanginge niet achter laten om sijnre storminge wil ende anvechtinge.
Saepe etiam impedit nimia sollicitudo pro devotione habenda: et anxietas quaedam de confessione facienda.	Dicwile hindert oec den menschen dat sie te sorch-voldich sin om devocie te hebben ende te anxtvoldich om hore biechte te doen.	Ock hindert dicwijl alte groote sorchvoldicheit om devoci te hebben ende eenrehande anxtvoldicheit vander biechten.	Oec hindert seer die mennichvoldige sorchvoldicheit om ynnicheit te vercrigen ende somige anxtvoldicheit vander biecht te doen.
Age secundum consilium sapientium, et	Doch nae den rade der wiser menschen ende doch van di	Doet naden raet der wiser, ende legge neder alle	Doet naden raet der wijsen ende legge van di verstroeynge

depone anxietatem et scrupulum; quia gratiam Dei impedit: et devotionem mentis destruit.	alle anxtvoldicheit ende scrupelosicheit, want si hyndert die gracie Godes in ons ende sie verderven die devocie des herten.	anxtvoldicheit ende scrupelheit, want si hindert die gracie Gods ende si maect te niet die devocie des herten.	der biecht ende swaerheit des synnes, want si hindert die gracie Gaeds ende die ynnicheit.
Propter aliquam parvam turbationem vel gravitatem, sacram ne demittas communionem; sed vade citius confiteri: et omnes offensiones aliis libenter indulge.	Om een cleyne verstueringhe ende swaerheit des herten en wil niet laten te ontfanghen dat weerde sacrament, mer ganc haestelike ende spreck dine biecht ende verghif geerne, dat di is misdaen.	Om enighe clein turbacie of swaerheit en wilt die heilighe communie niet laten, maer ganck hastelic te biechten, ende alle di misdaden [*sic*] es, dat wilt gherne vergheven.	Om een cleyn swaerheit en saltu niet achter laten die heilige vereninge, mer ganck gerade ende bicht ende vergijf willichlick die di vertoernt hebben.
Si vero tu aliquem offendisti; veniam humiliter precare: et Deus libenter indulgebit tibi.	Ende ist dattu yemant misdaen hebste, bidt oetmoedelike verghiffenisse ende God salt di gheerne vergheven.	Maer hebstu iemant vertoernt, soe bidt oetmoedelic venie ende God salt di gheerne vergeven.	Hevestu yemant vertoert [*sic*], bidt ynnichliken genade, ende Godt wilt di gerne vergeven.

CAP. 10 (VERVOLG)

Vierde tekstfamilie van boek IV Hs. Leiden 339	Vijfde tekstfamilie van boek IV Hs. 's-Gravenhage 128 G 19	Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1492, ed. C. Wolfsgruber	Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Brussel 11171
of aenvechtende mach of halen dat gheloef, op dat sy dus te mael souden of laten ten heiligen sacrament te gaen, of gaen si, dat si seer laeulic ende sonder devocie of vuericheit daer toe sellen gaen.	te vechten, op dat si also die heilighe moninghe moghen oflaten of mit laueheden daer toe gaen.	loven en wech neme, uppe dat se de entfangynge des hylgen sacramentes nalaten efte dat se dar koltliken unde trachliken to gaen.	Ende overmits anvechten hoer ghelove hem beneme: ofte dat si dat ontfanghen des sacramentes al heel achter laten, of mit laeuheit daer toe gaen.
Mer men sel te mael niet achten sijn scalcheit ende sijn in blasinge, al hoe lelic ende vervaerlic datse sijn, mer alle sijn fantasien sellen worden weder ghekeert in sijn hooft.	Mer niet en selmen achten sijn verkeerde scalcheit of sijn fantesien ende vrivense hem weder in sijn hovet.	Men id is nenerleyewys tho achten van der listigen fantasien des duvels, wo schentliken, wo greselik unde wo unreyne se syn. Wente al syne fantasie unde unreynicheyt schal men wedder dryven in syn hovet.	Mer nites en sin te achten sine scalcheit ende fantasien, al sin sie oec noch soe leliken ende vreselike, mer al sin sie (te samen) in sijn selves hovet te drucken.
Die bose geest sel worden bespot ende bescaemt ende versmaet, ende om sijn aenvechtinghe ende beroeringhe die hi verwrecket, en sel men niet after laten ten heiligen sacrament te gaen.	Alte seer is hi te versmaden ende te bespotten, noch om sijn verwitinge moeynis ende becoringhe so en sel nyemant onsen Heer te ontfaen laten.	De unsalige schal werden vorsmaet unde belachet; men en schal de hilgen entfangynge nicht achter laten umme siner stormynge wyllen unde bewechnisse willen de he an gevet.	[vs. 6 *ontbr.*].
Dicwijl ist oec hinderlic alte grote sorchvoudicheit om devocie te hebben ende eenrehande	Menich mensche hindert alte grote sorchvoudicheit dat hi garen meer devocien hadde	Ok hindert vaken de mannichvoldyge sorchvoldicheyt umme innicheyt to vorkrigen unde somige	Dicwile hindert oec den menschen, dat sie te sorchvoldich sin om devocie te hebben ende te anxtvoldich om hore biechte te doen.

vrese van biechte te doen.	ende anxtvoudicheit sijn biecht te spreken.	anxtvoldicheyt van der bicht to donde.	
Doe bi rade der wyser menschen ende set wech alle vrese ende scrupel, want sy hindert totter gracien Gods te vercrighen ende verdervet die devocie des herten.	Doch daer in nader wiser rade, ende doch van di alle anxt ende cleynmoedicheit, want die gracie Gods wort daer mede gehindert ende die gedachten der devocien worden daer mede verderft.	Do na deme rade der wisen unde legge van dy de vorstroynge der bycht unde de swarheyt des synnes. Wente se hyndert de gracie Godes unde de innicheyt.	Doch nae den rade der wiser menschen, ende set van di alle anxtvoldichen ende scrupelosicheit, want si hijndert die gracie godes in ons, ende sie verderven die devocie des herten.
En wil niet after laten te gaen totten heylighen sacrament om een cleyne storinge of swaerheit, mer haestelic doe dijn biechte ende vergheeftet gaern dat dy misdaen is.	Om een luttelkijn becoringhen of cleynmoedicheit so en laet niet onse Heer te ontfaen, mer ganc rechtevoert te biecht, ende hebben ander menschen di misdaen, vergeeftet hem garen.	Umme eyne kiene swarheyt en schaltu nicht achter laten de hilgen vorenynge. Men ganck drade unde bichte unde vorgyf willichliken, de di vortornet unde bedrovet hebben.	Om een cleyne verstueringhe ende swaerheit des herten en wil niet laten te ontfanghen dat weerde sacrament. Mer ganc haestelike ende spreck dine biecht ende verghif gheerne: dat di is misdaen.
Ist dattu yement hebste misdaen, bidt oetmoedelic om ghenade, ende die Heer selt di gaern vergheven.	Hebste yemant misdaen, bid oetmoedelic dat hijt di vergeve, ende God sel di ghenadich wesen.	Hefstu wen vortornet, bydde innichlike gnade unde Got wylt dy gerne vorgeven.	Ende ist dattu yemant misdaen hebste, bidt oetmoedelike verghiffenisse, ende god salt di gheerne vergheven.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 11171	Tweede tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 2271	Derde tekstfamilie van boek IV Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber
Quid prodest diu tardare confessionem; aut sacram differre communionem?	Wat batet langhe te vertrecken die biecht of te ontfanghen dat sacrament?	Wat batet die biechte langhe te vertrecken of vander heiligher communien te bliven?	Wat helpet die bicht lange te vertrecken of die ontfanginge des heiligen sacraments?
Expurga te cumprimis: expue velociter venenum. Festina accipere remedium: et senties melius quam si diu distuleris.	Reynighe dy mitten iersten, spye haestelike uut dat venijn, haeste di medicine te ontfanghen, ende du salste di bet bevoelen dan oftu langhe vertrecste.	Reinicht di metten iersten, spuwet dat venijn haestelic uut, haest di te ontfangen verlatenisse, ende du salste di bat gevoelen dan of di langer gebeit hadste.	Make di reyne mitten irsten, spye gerade uut dat fenijn, snelle dy tot artzedie te ontfangen ende gi sult gerade beteringe vernemen.
Si hodie propter istud dimittis, cras forsitan aliud maius inveniet; et sic diu posses a communione impediri: et magis ineptus fieri.	Ist dattuut nu laetste om dese sake, hier nae sal di machschien meerre sake op comen, ende soe moghestu langhe ghehijndert werden van die ontfanghenisse des sacraments ende meer onbequamer worden.	Ist dattu huden om dit latest, bi aventueren morghen sal di een ander dat meerre es toecomen. Also moechste lange vander communien ghehindert worden ende meer onbequaem daer toe worden.	Laetstu dat huden daer om, licht comet di morgen een arger; aldus moechstu licht gans werden gehindert vander heiliger ontfanginge ende onbequemer daer toe werden.
Quanto citius vales a praesenti gravitate et inertia te excutias;	[vss. 14, 15 en 16 *ontbr.*]	Scudde di selven, als du hastelicst mogest, uut der teghenwordigher swaerheit ende traecheit,	Doet tehants, alstu best kanste, ende ontslae di der swaerheit ende der traecheit,
quia nihil importat diu anxiari diu cum turbatione transire: et ob cotidiana obstacula se a divinis sequestrare.		want ten brenget niet in dan lange anxtvoldich te wesen ende langhe bedroeft te gaen ende om dagelicse teghenheiden di	want lange swaerheit ende doncker synne en brengen niet guets.

		van Gode te scheiden.	
Immo plurimum nocet diu communionem protelare: nam et gravem torporem consuevit inducere.		Ummer eest dicwijl scadelic die communie lange te vertrecken, want het pleget meerre traecheit in te brengen.	Lange sich af te trecken plege gerne grote traecheit in te brengen.
Pro dolor quidam tepidi et dissoluti moras confitendi libenter accipiunt; et communionem sacram idcirco differri cupiunt: ne ad maiorem sui custodiam se dare teneantur.	Och leider, sommighe lauwe ende onghescicte menschen vertrecken gaerne hore biechte ende ontfanghen des sacraments, op dat sie niet schuldich en sin hem nauwer te bewaren.	Mer leider, sommighe lauwe ende lichtverdighe menschen nemen gheerne dat si selden biechten, ende begeren daer om die heilige communie langer te verbeiden, op dat si hem niet geven en dorven tot meerre behoedinghe haers selfs.	Och leider, somige vertrecken die bicht ende laten die heilige vereninge, op dat si niet sculdich en sijn sich te geven tot meerre verwaringe.

CAP. 10 (VERVOLG)

Vierde tekstfamilie van boek IV Hs. Leiden 339	Vijfde tekstfamilie van boek IV Hs. 's-Gravenhage 128 G 19	Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1492, ed. C. Wolfsgruber	Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Brussel 11171
Wat batet langhe die biechte te vertraghen ofte te vertrecken ten heiligen sacrament te gaen?	Wat baet datmen lange vertrect te monighen ende te biechten?	Wat helpet de bycht lange to vortogerende efte de entfangynge des hilligen sacramentes?	Wat batet langhe te vertrecken die biecht of te ontfanghen dat sacrament?
Reynighe di mitten eersten; spie uut haestelic dat venijn ende du selste dy bet voelen dan oftu des langhe vertoeveste.	Purgier di mitten eersten, spuwe uut haestelic dat venijn, ontfanc die medicijn, ende du selste di te bet bevoelen ende te vreden wesen dan oftuut langhe vertoghen hadste.	Make dy reyne myt den ersten, spye drade uth dat fennin, snelle dy tho der artsedye to entfangende, unde scholt gherynge beteringe vornemen dan eft du id lange vorthuest.	Reynighe dy mitten iersten, spye haestelike wt dat venijn, haeste di medicine te ontfanghen, ende du salste di bet bevoelen dan oftu langhe vertrecste.
Is dat sake dattu huden niet en gaeste om dese sake, morghen bi aventueren sel een swaerre comen, ende dus mogestu langhe werden ghehindert te gaen ten heylighen sacrament ende veel meer onbequaem werden.	Vertrecstuut huden om dit, bi aventueren morghen mach di wat anders beyeghenen, ende also moechstu langhe gehindert worden onse lieve Heer te ontfangen ende te meer onaebelre worden.	Lestu id hude dar umme, lichte komet di morgen eyn erger. Aldus mochtestu lichte ghans werden ghehyndert van der hilgen entfanginge unde unbequemer dar to werden.	Ist dattuut nu laetste om dese sake, hier nae sal di machschien meerre sake op comen ende soe moghestu langhe ghehijndert werden van die ontfanghenisse des sacraments ende meer onbequamer worden.
Set van di dese swaerheit ende traecheit alstu eerst moechste,	Daer om so scudde di alstu eerst moechste uutter swaermoedicheit ende traecheit,	Do to hant, als du best kanst, unde entsla di der swarheyt unde der tracheyt,	[vss. 14, 15 en 16 *ontbr.*].
want lange te gaen in dusdanige storinghe ende zwaerheit en brenget gheen vrucht in,	want ten brenct niet goets in langhe beanxt te wesen ende om daghelicxschen hinder vander godheit te vervarren.	wente lange swarheit unde duncker syn en bringet di nicht gudes in.	

mer tis seer hinderlic overmids dagelixe ghebreke van Gode lange verscheiden te wesen ende te vertrecken totten heilighen sacrament te gaen, want het leit enen mensche tot meerre zwaerheit ende traecheit.	Ja het is alte grote scade langhe te vertrecken ghemonicht te worden, want het pleecht grote onduchticheit in te brenghen.	Lange sik af to trecken van der hilgen vorenynge plecht gerne grote tracheyt in to bryngende.	
Leider, sommighe traghe ende laeuwe menschen nemen gaern lange marringhe te biechten ende begheren seer te vertrecken den tijt om te gaen totten heiligen sacrament, op dat si niet en sellen worden ghehouden tot meerre hoede hoers selves hem te gheven.	Och leyder, sommighe laeuwe ende ongeestelike menschen die vertrecken garen te biechten ende onse lieve Heer te ontfaen, om dat si so node verbonden sijn tot meerre bewaringhe haers selfs.	Ok leyder, somige vortrecken de bycht unde laten na de hilgen vorenynge, up dat se nicht schuldich en syn sik to gevende to merer vorwaringe.	Och leider sommighe lauwe ende onghescicte menschen vertrecken gaerne hore biechte ende ontfanghen des sacraments, op dat sie niet schuldich en sin hem nauwer te bewaren.

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	**Eerste tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 11171**	**Tweede tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 2271**	**Derde tekstfamilie van boek IV Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber**
Heu quam modicam caritatem et debilem devotionem habent: qui sacram communionem tam faciliter postponunt.	Och arme, hoe cleyne minne ende crancke devocie hebben dusdanighe menschen, die dat ontfanghen des sacraments soe lichtelic laten!	Och armen, hoe cleine minne ende hoe crancke devocie hebben si, die heilighe communie soe lichtelich achter setten!	Och leider, woe cleyn liefde, woe crancke ynnicheit hebben si, die so lichtelic die heilige vereninge achter laten.
Quam felix ille et Deo acceptus habetur: qui sic vivit et in tali puritate conscientiam suam custodit; ut etiam omni die communicare paratus et bene affectatus esset: si ei liceret, et sine nota agere posset.	Och salich en anghename is die mensche Gode, die also levet ende sijn consciencie in sulker reynicheit bewaert, dat hi oec alle daghe wel bereit si dat sacrament mit begheerten te ontfanghen, waert dattet hem gheorloft waer ende sonder merkelicheit doen mochte!	O hoe salich es hi ende Gode genaem, die also leeft ende sijn consciencie in sulker puerheit bewaert, dat hi bereit es alle daghe te communiceren ende waer daer wal toe geneighet, waert hem gheoerloft ende mocht hijt sonder opsien doen.	Woe salich ende angename is hi voer Gade, die levet in soedaenre ynnicheit ende sich bewaert in sijnre consciencien, dat hi al dage gescijct weer te ontfangen dat heilige sacrament, wanneer hi dat mocht doen sonder verstoringe der [*Lübeck*: der selschop] daer hi mede om gact.
Si quis interdum abstinet humilitatis gratia aut legitima impediente causa: laudandus est de reverentia.	[vss. 20, 21 en 22 *ontbr.*].	Soe wie hem somtijt abstineert van oetmoedicheit of merkelike sake die hem hindert, die es te prisen vander reverencien.	Wie sich ondertiden onthalt om oetmoedicheit of [*hiaat; Lübeck*: umme andere mercklike sake, is to male lovelik] om grote eerwerdicheit des heiligen sacraments.
Si autem torpor obrepserit; se ipsum excitare debet et facere quod in se est: et Dominus aderit		Maer eest dat hem traecheit lettet, soe sal hi hem selven verwecken ende doen dat in hem es, ende die Heere sal	Weert oec dat die traecheit heymeliken inginge, soe sal hi sich selve anwisen ende doen, wat in hem is, ende

desiderio suo pro bona voluntate quam specialiter respicit.		sijnre begeerten bi wesen om die goede wil, die hi sonderlinghe ansiet.	die Here sal vervullen sijn begeerte om den gueden wil.
Cum vero legitime praepeditus es, habebit semper bonam voluntatem et piam intentionem communicandi: et sic non carebit fructu sacramenti.		Maer als hi wittelic gehindert wort, soe sal hi altoes hebben eenen goeden wille ende een goedertieren andacht te communiceren, ende also en sal hi niet derven die vrucht des sacraments.	Wort hi gehindert, soe sal hi hebben enen gueden wil ende een mylde andacht geestelic te ontfangen dat heilige sacrament, soe en sal hi niet ontberen die vrucht des heiligen sacraments.
Potest enim quilibet devotus omni die et omni hora ad spiritualem Christi communionem salubriter et sine prohibitione accedere.	Een yeghelic devoet mensche mach alle daghe ende alle uren gheestelic ontfanghen dat sacrament,	Want een igelic devoet mensche mach alle daghe ende tot elker uren salichlic gaen totter geesteliker communien Cristi ende sonder verbeidinghe.	Een ygelick mynsche mach al dage, die daer ynnicheit toe heeft, tot allen stonden totter geesteliker vereninge Cristi salichliken gaen sonder vertrecken,

CAP. 10 (VERVOLG)

Vierde tekstfamilie van boek IV Hs. Leiden 339	Vijfde tekstfamilie van boek IV Hs. 's-Gravenhage 128 G 19	Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1492, ed. C. Wolfsgruber	Reconstructie Van Ginneken Basis: hs. Brussel 11171
Och, wat cleynre minne ende hoe crancke devocie hebben si die so lichtelick after laten te gaen totten heilighen sacrament!	Och, hoe cleyne minne ende crancke devocie hebben alsulke menschen, die also lichtelic laten onse lieve Heer te ontfaen!	Leyder, wo klene leve, wo krancke innycheit hebben se, de so lichtliken de hilgen vorenynge achter laten!	Och arme! hoe cleyne minne ende crancke devoecie hebben dusdanighe menschen, die dat ontfanghen des sacraments soe lichtelic laten.
O hoe salich is die mensche ende hoe ontfanclic is hi Gode, die so leeft ende in sulker puerheyt sijn consciencie bewairt, dat hijt alle dage wel soude begheren ende hem gaern soude bereyden dat heilige sacrament tontfaen, waert sake dattet behoerlic wair ende [hi dat] sonder berispinghe mochte doen.	Och, hoe salich is die ende hoe ontfanckelic is hi Gode, die also levet, in also puerre suverheit sijn conscience bewaert, die alle daghe bereyt is hem te laten monighe [*sic*] ende daer grote begheerte toe heeft, woude men hem consent daer toe gheven ende ment niet en mercte.	Wo salich unde wo anghenomen is he vor Gode, de so levet unde in sodaner innicheyt sik bewarat [*sic*] in syner conciencien, dat he ok alle dage bereyt unde gheschicket were to entfangende dat hylge sacrament, wan he dat mochte doen sunder vorstrowynge der selschop, dar he mede umme geyt.	Och salich en anghename is die mensche gode, die also levet ende sijn consciencie in sulker reynicheit bewaert, dat hi oec alle daghe wel bereit si dat sacrament mit begheerten te ontfanghen, waert dattet hem gheorloft waer ende sonder merkelicheit doen mochte.
Ist sake dat een mensche somwylen afterlaet te gaen uut oetmoedicheit of overmids een redelike sake, dese sel worden geloeft van die waerdicheit.	Ist saeck dat hem een mensche bi wilen onthout tot Gods tafel te gaen uut oetmoedicheit of om sonderlinghe saecken die hem hinderlic sijn, des is hem te presen [*sic*] van sijnre eerbaerheit.	We sik aver undertyden dar van entholt umme othmodicheyt willen efte umme andere mercklike sake, is to male lovelik umme der groten erwerdicheyt des hilgen sacraments.	[vss. 20, 21 en 22 *ontbr.*].
Mer ist dat hem die traecheit of trecket, so sel hi hem selven verwecken ende doen dat in	Mer wort hi bevaen mit onduchticheit, so sel hi hem selven pueren ende wacker maken; hi	Were ock, dat de tracheyt hemeliken inginge, so schal he sik sulven an wisen unde doen, wat in	

hem is, ende die Heer sel bi wesen sijn begeerten voir die guede wille, die hi sonderlinge aensiet.	sel doen dat in hem is, ende God sel wesen bi sijnre goeder begheerten om dien goeden wil dien hi sonderlinghe aensiet.	eme is, unde de Here schal vorvullen syne begeringe umme den guden willen.	
Wanneer die mensche redelic ghehindert wort te gaen totten heiligen sacrament tontfaen, so sel hi altoes houden gueden wille ende guedertieren meninghe daer toe, ende so en sel hi niet derven die vruchten des heilighen sacraments.	Als een belet wort mit oerbaerlike saken die hi doen moet, so sel hi altoes hebben goeden wille ende goedertierenheit, ende hi en sel niet derven die vrucht des sacraments.	Wert he everst ghehyndert, so schal he hebben eynen guden willen unde eyne mylde andacht geystliken to entfangende dat hilge sacrament; so en schal he nicht entberen der vrucht des hilgen sacraments.	
Een yghelic devoet mensch mach salichlic ende sonder verbieden alle daghe ende tot allen uren gheestelic ontfanghen dat lichaem Cristi,	Een ygelic devoet mensche mach alle daghe ende alle uren totter geestelikere monighinge Cristi salichlic ende sonder verbeyden gaen.	Eyn iowelk minsche mach alle dage, de dar innicheit to heft, to allen stunden tho der geystliken vorenynge Cristi salichliken gan sunder vortrecken;	Een yeghelic devoet menschen mach alle daghe ende alle uren gheestelic ontfanghen dat sacrament;

De Imitatione Christi, ed. M.J. Pohl	Eerste tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 11171	Tweede tekstfamilie van boek IV Hs. Brussel 2271	Derde tekstfamilie van boek IV Hs. Wenen, Schottenkl. 322, ed. C. Wolfsgruber
et tamen certis diebus statuto tempore corpus sui Redemptoris cum affectuosa reverentia sacramentaliter debet suscipere; et magis laudem Dei et honorem praetendere, quam suam consolationem quaerere.	ende nochtant op sekeren daghen is hi sculdich dat lichaem ons verlosers mit begheerliker weerdicheit te ontfangen [vs. 24[b] *ontbr.*].	Ende nochtan sal hi tot sekeren dagen ende tot gesetten tiden dat lichaem sijns verlossers met begeerliker reverencien sacramentelic ontfanghen ende meer voersetten dat lof ende die eer Gods dan sijns selfs troest te soeken.	ende doch in sekeren dagen daer toe gescict sijnde sal hi den licham ons verlosers mit begeerliker weerdicheit ontfaen ende meer Gaeds lof ende sijn eer voersetten dan sijn troestinge sueken.
Nam totiens mystice communicat et invisibiliter reficitur; quotiens incarnationis Christi mysterium passionemque devote recolit: et in amore eius accenditur.	Want also dicke ontfaet hi dat sacrament gheestelic ende wort daer van ghevoet als hi devotelic overdenct die gheboerte ende passie ons Heren ende daer uut tot sijnre minnen wort ontsteken.	Want also menichwerf communiceert hi geestelic ende wort godlike gespiset, also dicwil als hi devotelic overdinct die verborghenheit der menschheit Cristi ende sijn passie, ende in sijnre minnen ontsteken wort.	Want soe duck hi geesteliken ontfanget dat heilige sacrament ende wort onsienlick geloeft, so duck als hi eert dat wonder werck of die mynsheit Cristi ende sijns lijdens ende in sijnre liefden wort hi ontfenget.
Qui aliter se non praeparat, nisi instante festo vel consuetudine compellente: saepius imparatus erit.	Die hem anders niet en bereit dan teghen die hoechtijt ofte nae ghewoenten, die sal dicke onbereit wesen.	Die hem anders niet en bereit dan als die hoechtiden anstaen of als die gewoente daer toe dwinget, die sal dicwijl onbereit wesen.	Die sich anders niet en bereidet dan wanneer die feest anstaet, dat on die gewoent daer toe dwinget, die sal duck onbereit bliven.
Beatus qui se Domino in holocaustum offert: quotiens celebrat aut communicat.	[vss. 27, 28 en 29 *ontbr.*].	Salich es hi, die hem selven den Heere offert in een offerhande, also dicwijl als hi misse	Salich is hi, die sich duck Gade offert in een offer, als hi ontfanget den licham ons Heren.

hoert of communiceert.

Non sis in celebrando nimis prolixus aut festinus: sed serva bonum communem modum cum quibus vivis.

Ende en weset in den communiceren niet te lancsam of te geringe, maer hoeldet een goede gemeen maniere metten genen dar du mede levest.

[vss. 28 en 29 *ontbr.*].

Non debes aliis generare molestiam et taedium; sed communem servare viam secundum maiorum institutionem: et potius aliorum servire utilitati quam propriae devotioni vel affectui.

Du en sulste den anderen gheen vonnisse doen of verdriet andoen, maer du selste den anderen eenen ghemenen wech hoelden na die insettinge der oerden, ende du selste liever dienen ander lude nutscap dan dijnre eigenre devocien of affectien.

CAP. 10 (VERVOLG)

Vierde tekstfamilie van boek IV Hs. Leiden 339	Vijfde tekstfamilie van boek IV Hs. 's-Gravenhage 128 G 19	Jonge Lübeckse tekstfamilie Inc. Lübeck 1492, ed. C. Wolfsgruber	Reconstructie Van Ginneken Basis hs. Brussel 11171
ende nochtan so sel hi tot seker daghen ende op ghesetten tiden dat lichaem sijns verlossers mit begeerliker waerdicheit sacramenteliken ontfanghen, ende hi sel hier in meer voir setten die eer ende love Gods dan hi sel soeken sijn eyghen vertroestinghe.	Nochtant sel hi op sekeren daghen ende op ghesetten tyden den waerdighen lichaem sijns verlossers mit begeerliker waerdicheit sacramentelic ontfanghen, ende meer sel hi den lof ende die eer Gods cavelen dan sijn eygen vertroostinghe soeken.	unde doch in sekeren dagen unde tyden, de dar to gheschicket syn, schal he den licham unses vorlosers myt begerliker werdicheyt entfan, unde mer Godes lof unde syne ere vorsetten dan sine trostinge soken.	ende nochtant op sekeren daghen (is hi sculdich:) dat lichaem ons verlossers mit begheerliker weerdicheit te ontfanghen.
Want also menichwarf ontfanget die mensch gheestelic dat lichaem Cristi ende wort onsienlic daer of vermaket als hi devotelic overdenct die verburghenheit der gheboorten Cristi ende sijn menscheit, op dat hy dat liden Cristi overdenct ende daer uut in sijnre lieften wert ontsteken.	Want also menichwerf wort die mensche gherechtelic ghemonicht ende onsienlic ghevoet ende ghespijst, als hi menichwarf die verburghentheit der menschelicheit ende sijn bitter passie mit devocien overdenct ende mit sijnre minnen ontsteken wort.	Wente so vaken alse he geystliken entfanget dat hilge sacrament, unde wert unseentliken ghelovet, so vaken alse he eret dat wunderwerck efte mynscheyt Cristi unde sines lydendes, unde in syner leve wert he entfenget.	Want also dicke ontfaet hi dat sacrament gheestelic ende wort daer van ghevoet: als hi devotelic overdenct die gheboerte ende passie ons heren, ende daer wt tot sijnre minnen wort ontsteken.
Die gheen die hem niet anders en bereit dan als die hoechtijt naket of als hi daer toe wert gedreven vander ghewoenten, die sel dicwijl onbereit wesen.	Die hem anders niet en bereyt dan als die grote hoechtyden aenstaen of diet van ghewoenten doet, die sel hem selven menichwerf onbereyt vinden.	De sik anders nicht en beredet, ane wan dar eyn fest an stat, dat en de ghewonte dar to dwynge, de schal vaken unberet bliven.	Die hem anders niet en bereit dan teghen die hoechtijt ofte nae ghewoenten, die sal dicke onbereit wesen.

Salich is die mensche die hem selven offert in een offerhande also dicke als hi misse doet of dat heylighe lichaem Cristi ontfanghet.	Salich is die mensche, die hem selven Gode offert, also menichwarf ende also dicke als hi onse Heer in waerden ontfaet.	Salich is he, de sik so vaken Gode offert in eyn offer, als he entfanget den licham unses Heren.	[vss. 27, 28 en 29 *ontbr.*].
[vss. 28 en 29 *ontbr.*].	[vss. 28 en 29 *ontbr.*].	Du en scholt in der misse to lesen nicht tomale lancksem efte alto ilende wesen, men holt de guden gemenen wise der genner, dar du mede levest. Du en schalt den anderen nene orsake geven der moynisse efte vordretes, men beware den gemenen wech, den de veders geset hebben, unde der gemenen nuttichryt [*sic*] moge mer denen dan der egen innicheyt efte begeringen.	

Bibliografie

De lijst van afkortingen geeft de volledige titels van herhaaldelijk geciteerde werken en tijdschriftartikelen.

In de lijst van de geraadpleegde literatuur zijn monografieën en tijdschriftartikelen vermeld die rechtstreeks of zijdelings verband houden met de Geert Grote-these.

Lijst van gebruikte afkortingen

De Backer	A. de Backer, *Essai bibliographique sur le livre De Imitatione Christi*, Liège 1864.
V. Becker, *L'auteur*	V. Becker, *L'auteur de l'Imitation et les documents néerlandais*, 1882.
B N M	*Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*, berustende in de Universiteitsbibliotheek te Leiden.
Borchling, *Reisebericht*	Konrad Borchling, *Mittelniederdeutsche Handschriften. Reisebericht 1-4* in: Nachrichten der Kgl. Gesellschaft d. Wissenschaften zu Göttingen 1: Geschäftl. Mitteilungen 1898. 24: Phil.-histor. Klasse. Beiheft 1901. 02. 03.
Borchling-Claussen	C. Borchling u.B. Claussen, *Niederdeutsche Bibliographie. Gesamtverzeichnis der niederdeutschen Drucke bis zum Jahre 1800*, Neumünster 1931 ff.
Bouwstoffen	*Middelnederlandse Woordenboek. Bouwstoffen*. Eerste gedeelte (A-F) door Willem de Vreese. Tweede gedeelte (G-Z) door G.I. Lieftinck ('s-Gravenhage resp. 1927-1940 en 1941-1952).
De Bruin, *Mnl. vertt. v.h.N.T.*	C.C. de Bruin, *Middelnederlandse vertalingen van het Nieuwe Testament*, Groningen 1935.
De Bruin, *Proza*	C.C. de Bruin, *Middelnederlands geestelijk proza*, Zutphen 1940.
v. Ginneken, *Op zoek*	J. van Ginneken, *Op zoek naar den oudsten tekst en den waren schrijver van het eerste boek der Navolging van Christus. Tekstvergelijkende Spoor-naspeuringen*, Wetteren 1929.
v. Ginneken, *Nav.*	J. van Ginneken, *De Navolging van Christus of het dagboek van Geert Groote in den oorspronkelijken Nederlandschen tekst hersteld en met*

	de oudste Latijnsche vertaling vergeleken, Brussel-'s Hertogenbosch 1929.
Hagen, *Zwei Urschriften*	P. Hagen, *Zwei Urschriften der 'Imitatio Christi' in mittelniederdeutschen Übersetzungen*, Berlin 1930.
Hirsche, *Prolegomena*	K. Hirsche, *Prolegomena zu einer neuen Ausgabe der Imitatio Christi nach dem Autograph des Thomas von Kempen*, Berlin 1873-'94 (3 Bde, Erster Band 1873, Zweiter Band 1883, Dritter Band 1894).
Lieftinck	*Codices 168-360 Societatis cui nomen Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde descripsit* G.I. Lieftinck, Lugduni Batavorum 1948.
N B	Wouter Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540*. Eerste deel, 's-Gravenhage 1923. Tweede deel door M.E. Kronenberg, 's-Gravenhage 1940. Inleiding tot een derde deel *Winst en verlies* door M.E. Kronenberg, 's-Gravenhage 1942.

Pohl, *Im. Chr.*	*Thomae Hemerken a Kempis ... Opera omnia* ... ed. Michael Iosephus Pohl. Vol. II = *De Imitatione Christi*, Friburgi Brisigavorum 1904.
Pool	J.C. Pool, *Thomas a Kempis*. Als bijlage: *Vijf hoofdstukken uit het Tweede Boek der 'Navolging van Christus', volgens eene vertaling van de eerste helft der XVe eeuw*. Kalender voor de Protestanten in Nederland VII, 1862, 159-168.
Spitzen, *Thomas...gehandhaafd*	O.A. Spitzen, *Thomas a Kempis als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd*, Utrecht 1880.
Veldhuis	Louise Veldhuis, *De eerste Nederlandsche tekstfamilie der Navolging van Christus* (*de alpha-groep*), Nijmegen 1931.
De Vooys, *Bibliogr. Meded.*	C.G.N. de Vooys, *Bibliografiese mededelingen over de dietse vertalingen der 'Imitatio Christi'*. De Katholiek CXXI, 1902, 357-381.
De Vreese, *Ruusbroechss.*	W. de Vreese, *De handschriften van Jan van Ruusbroec's werken*, 2 stukken, Gent 1900, 1902.
Wolfsgruber, *Navolginge*	C. Wolfsgruber, *Vander Navolginge Cristi ses boeke*, Wien 1879.

Lijst van geraadpleegde literatuur

J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, 3 dln. Utrecht, 1875, 1876, 1880.
A. de Backer, *Essai bibliographique sur le livre De Imitatione Christi*, Liège 1864.
M. Basse, *Wie is de schrijver der Navolging van Christus?*, De Vlaamsche Gids XVII, 1929, p. 473.
L. Baudry, *L'Imitation de Jésus Christ. Traduction littérale avec une introduction*. Paris 1950.
V. Becker, *L'Auteur de l'Imitation et les documents néerlandais*, La Haye 1882.
V. Becker, *De Navolging Christi is een oorspronkelijk werk*, Dietsche Warande, N.R. X, 1897, p. 45-59, 93-115.
Sister Mary Immaculate Bodenstedt, *The Vita Christi of Ludolphus the Carthusian*, Washington 1944.

H. Boehmer, *Loyola und die deutsche Mystik*. Berichte über die Verhandlungen der sächs. Ak. d. Wissensch. zu Leipzig, Phil.-Hist. Klasse, 73. Band, 1. Heft, 1921.
P.C. Boeren, *Kerkelijk, godsdienstig en intellectueel leven*. Hoofdstuk XVI in Algemene Geschiedenis der Nederlanden III, Utrecht 1951, p. 407-430, nader p. 432.
K. Borchling, *Mittelniederdeutsche Handschriften*. Reisebericht 1-4. In Nachrichten der Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 1: Geschäftl. Mitteilungen 1898; 2-4; Phil.-Hist. Klasse, Beiheft 1901-'02-'03.
C. Borchling und B. Claussen, *Niederdeutsche Bibliographie. Gesamtverzeichnis der niederdeutschen Drucke bis zum Jahre 1800*. Neumünster 1931 ff.
T. Brandsma, *De auteur van de Navolging*. De Maasbode, 27 Jan. 1925, avondblad.
T. Brandsma, *Pater Brugman's Considerationes de passione Domini' gevonden. Grondslag van 'De Vita et Beneficiis Salvatoris I. Chr.' van Thomas van Kempen*, Tijdschr. v. Taal en Letteren XXVII, 1939, p. 71-85.
T. Brandsma, *Pater Brugman-problemen*. Annalen van de Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschap onder de Katholieken in Nederland XXXIII, 1941, p. 163-191.
C.C. de Bruin, *Middelnederlandse vertalingen van het Nieuwe Testament*, Groningen 1935.
C.C. de Bruin, *Middelnederlands geestelijk proza*, verzameld door -, en ingeleid door C.G.N. de Vooys, Zutphen 1940.
C.C. de Bruin, *Bijdrage tot de geschiedenis der Middelnederlandse Psalmvertalingen*, Bundel opstellen aangeboden aan C.G.N. de Vooys, Groningen 1940, p. 46-74.
C. Busken Huet, *De Thomas-kwestie*, De Gids 1861, II, p. 438-476.
C. Busken Huet, *Het land van Rembrand*[5], Haarlem z.j., p. 181-205.
P. Condamin, *Critique interne et témoignage des manuscrits. Debetur gratia ou dabitur*. Rech. Science relig. XXIII, 1933, p. 329.
Mgr. K. Cruysberghs, *Thomas a Kempis en de Priester*, Leuven 1953.

P. Debongnie, *Un témoignage méconnu en faveur de Thomas a Kempis. Le Ms. 4338 de Vienne*, Revue d'histoire ecclésiastique XXVI, 1930, p. 109-115.
P. Debongnie, *L''Imitation' de l'abbaye de Dunes à l'abbaye de Clairvaux*, Revue d'ascétique et de mystique X, 1931, p. 128-141.
P. Debongnie, *Les manuscrits de l' 'Imitation' conservés dans l'abbaye de Melk,* Zeitschrift für Bibliothekswissenschaft XLIX, 1932, p. 479 ff.
P. Debongnie, *Les thèmes de l'Imitation*, Revue d'histoire ecclésiastique XXXVI, 1940, p. 287-344.
P. Debongnie, *Debetur gratia*, Rech. Théol. anc. méd. XII, 1940, p. 145-154.
P. Debongnie, *Henri Suso et l'Imitation de Jésus-Christ*, Revue d'ascétique et de mystique XXI, 1940, p. 242-268.
P. Debongnie, *Urschrift ou remaniement? L''Imitation' de Lübeck*, Revue d'histoire ecclésiastique XLIV, 1949, p. 488-507.
P. Debongnie, *Intonas super me Domine.... à propos des manuscrits de Lübeck*, Revue d'histoire ecclésiastique XLIV, 1949, p. 488-507.
L.M.J. Delaissé, *A la recherche de l'auteur de l'Imitation*, Recherches de Théologie ancienne et médiévale XVII, 1950, p. 331-339.
L.M.J. Delaissé, *La nécessité d'une nouvelle édition de l'Imitation*, Revue d'histoire ecclésiastique XLVI, 1951, p. 170-174.
J.M.E. Dols, *Bibliographie der moderne devotie*. Afl. 1-3. Nijmegen 1941.
H. Desmet, *Un manuscrit néerlandais inconnu du IVe livre de l'Imitation de Jésus-Christ à la Bibliothèque de Lille*, Bulletin du Comité Flamand de France 1936, 3e fascicule, p. 527-529.
H. Desmet, *Au foyer de l'Imitation*. La Pensée Catholique, Cahiers de Synthèse 17, 1951, p. 97-117.
J. Farré, *La traducción española de la 'Imitación de Cristo'*. Analecta Sacra Tarraconensia XV, 1942, p. 101-125 [alleen titel mij bekend].
E. Fromm, *Die Ausgaben der Imitatio Christi in der Kölner Stadtbibliothek*, Veröffentlichungen der Stadtbibliothek in Köln, 1886, Heft 2.
J. van Ginneken, *Geert Groote en zijn werk*, De Nieuwe Eeuw No. 357, 26 Juni 1924.
J. van Ginneken, *De schrijver van de Navolging Christi*, De Nieuwe Eeuw No. 358, 3 Juli 1924.
J. van Ginneken, *Geert Groote, schrijver der Navolging*, Mededeelingen van de Vergadering der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 13 Sept. 1926.
J. van Ginneken, *Geert Groote en Jan van Schoonhoven zijn de ware schrijvers der Imitatio Christi; Thomas van Kempen redigeerde hun werk*, De Nieuwe Eeuw No. 473, 16 Sept. 1926.
J. van Ginneken, *Geert Groote: de schrijver van Boek II en III der Imitatio Christi, Studiën* 59, 1927, dl. CVII, p. 85-119.
J. van Ginneken, *Het dagboek van Geert Groote in de maanden zijner schande*. Studiën 59, dl. CVII, p. 249-292.
J. van Ginneken, *Paul Hagen's dubbelzinnige uitgave*, Studia Catholica III, 1927, p. 360-363.
J. van Ginneken, Mededeeling op de vergadering der Kon. VI. Acad. v. 27 Juni 1928 (Versl. der Kon. VI. Acad. Sept. 1928, p. 805-808).
J. van Ginneken, *Het beste dat wij aan de wereld gaven*, De Gids 1929, I, p. 222-244.

J. van Ginneken, *De geschiedenis van den 500-jarigen strijd om het auteurschap der Imitatio*, Studiën, dl. CXII, 1929, p. 464-493.
J. van Ginneken, *Op zoek naar den oudsten tekst en den waren schrijver van het eerste boek der Navolging van Christus. Tekstvergelijkende spoor-naspeuringen*, Wetteren 1929.
J. van Ginneken, *Onjuist en voorbarig. Waar mijn tegenstander over heen glipte*. De Tijd, 26 en 27 April 1929.
J. van Ginneken, *Open brief aan pater Bonaventura Kruitwagen op zijn patroonfeest 14 Juli 1929*, Maasbode v. 15 Juli 1929.
J. van Ginneken, *De Navolging van Christus of het Dagboek van Geert Groote in den oorspronkelijken Nederlandschen tekst hersteld en met de oudste Latijnsche vertaling vergeleken*, Brussel-'s-Hertogenbosch 1929.
J. van Ginneken, *Zoo komen wij verder* (P. Hagen, Untersuchungen über Buch II und III der Imitatio Christi. Amsterdam 1935). Onze Taaltuin IV, 1935-'36, p. 15-26.
J. van Ginneken, *De waarde van het syntactisch stijlonderzoek in een moeilijke auteurskwestie*, Onze Taaltuin IV, 1935-'36, p. 41-46.
J. van Ginneken, *Hoe Thomas a Kempis Pater Brugmans Beschouwingen over het Lijden van Christus in het Latijn bewerkte*, Onze Taaltuin VIII, 1939-'40, p. 161-179.

J. van Ginneken, *Thomas Hemerken en Pater Brugmans 'Leven van Jesus'*, Onze Taaltuin VIII, 1939-40, p. 229-250.
J. van Ginneken, *Hoe staat 't nu met het auteurschap der Imitatio Christi?*, Studiën 72, 1940, dl. CXXXIV, p. 382-388.
J. van Ginneken, *Trois textes pré-Kempistes du premier livre de l'Imitation*, Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, N.R. XLIV, Amsterdam 1940.
J. van Ginneken, *Het monachale humanisme in Nederland*, Onze Taaltuin VIII, 1939-'40, p. 257-304.
J. van Ginneken, *Het monachale humanisme II*, Onze Taaltuin IX, 1940-'41, p. 97-157.
J. van Ginneken, *De Spieghel der menscheliker Behoudenisse in Nederland*, Onze Taaltuin IX, 1940-'41, p. 225-229.
J. van Ginneken, *Trois textes pré-Kempistes du second livre de l'Imitation*, Verhandelingen der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, N.R., XLVI, Amsterdam 1941.
J. van Ginneken, *Een mystiek tractaat van Geert Groote*. Onze Taaltuin X, 1941-'42, p. 73-93.
J. van Ginneken, *Was Thomas Hemerken een scheppende geest?* Onze Taaltuin X, 1941-'42, p. 161-165.
J. van Ginneken, *Geert Groote's levensbeeld, naar de oudste gegevens bewerkt*, Verhandelingen der Nederlandsche Akademie van Wetenschappen Afd. Letterkunde, N.R., XLVII, No. 2, Amsterdam 1942 [2de druk: 1946].
J. van Ginneken, *De Navolging van Christus naar de oudste teksten in de authentieke volgorde bewerkt*. Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Mededeelingen afdeeling Letterkunde, N.R., Deel 7, Nos. 1-6.
J. van Ginneken, *De Navolging van Christus*, De Katholieke Encyclopaedie[1], XVIII, 322-325.
N. Th. J. Greitemann, *De studiis exegeticis devotionis modernae*, Warmundae 1935 [gestencilde dissertatie].
Pierre Groult, *Les mystiques des Pays-Bas et la littérature du seizième siècle*, Louvain 1927. Paul Hagen, *Katalog der deutschen theologischen Handschriften*, Veröffentlichungen der Stadtbibliothek zu Lübeck 1922, S. 12, 30, 42.
Paul Hagen, *De Navolging van Christus en Thomas van Kempen*, De Beiaard V, Jan. 1921, p. 27-40.
Paul Hagen, *Das Buch von der Nachfolge Christi und Thomas a Kempis*, Zeitschrift für deutsches Altertum und Literatur LIX, 1921, p. 23-35.
Paul Hagen, *Mahnungen zur Innerlichkeit. Eine Urschrijt des Buches von der Nachfolge Christi*, Lübeck 1926.
Paul Hagen, *Ein Kapitel des Buches von der Nachfolge Christi in Urschrift und Ueberarbeitung*, Studia Catholica 1926, p. 383-398.
Paul Hagen, *Zwei Urschriften der 'Imitatio Christi' in mittelniederdeutschen Übersetzungen, Aus Lübecker Handschriften herausgegeben*, Deutsche Texte des Mittelalters XXXIV, Berlin 1930.
Paul Hagen, *De imitatione Christi libri qui dicitur tractatus secundus et tertius recognovit et ad auctorem anonymum atque Thomam Kempensem reduxit -,* La Haye 1935.
Paul Hagen, *Untersuchungen über Buch II und III der 'Imitatio Christi'*, Verh. der Kon. Ak. v. Wetensch. te Amsterdam, Afd. Letterk., N.R., XXXIV, Amsterdam 1935.

Paul Hagen, *Zur Entstehungsgeschichte der Imitatio Christi*, Onze Taaltuin VI, 1937-'38, p. 102-105.
P. Pacificus van Herreweghen, *De Leuvense bijbelvertaler Nicolaus van Winghe. Zijn leven en zijn werk*, Ons geestelijk erf XXIII, 1949.
Carolus Hirsche, *Thomae Kempensis De Imitatione Christi libri quatuor*, textum ex autographo Thomae nunc primum accuratissime reddidit, distinxit, novo modo disposuit; capitulorum argumenta, locos parallelos adiecit -, Berolini MDCCCLXXIV.
Karl Hirsche, *Prolegomena zu einer neuen Ausgabe der Imitatio Christi nach dem Autograph des Thomas von Kempen*, 3 Bde, Berlin 1873, 1883, 1894.
J. Huijben, *Les premiers documents sur l'Imitation*, La Vie Spirituelle t. XII, 1924 [226 sqq.]; t. XIII, Novembre 1925 [3]-[9].
J. Huijben, *Het auteurschap der Navolging van Christus*, De Maasbode van 9, 10, 11 en 12 April 1925.
J. Huijben, *Voor Thomas van Kempen*, Ons geestelijk erf I, 1927, p. 38-49.
J. Huijben, *Geert Groote en de Navolging*, De Tijd van 24, 25 en 26 April 1929 en van 21, 22 en 24 Juni 1929.
J. Huijben, *Geert Groote en de Navolging*, Ons geestelijk erf III, 1929, p. 304-330.
J. Huijben, Chronique de l'histoire de la spiritualité, La Vie Spirituelle, Mars 1932, p. 175 sqq.; Juin 1932, p. 304 sqq; Juin 1933, p. 186 sqq.

J. Huijben, *Thomas a Kempis*, Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek VII, p. 697-700.
J. Huijben-P. Debongnie, *Geert Groote's Brief over de Navolging van Christus*, Ons geestelijk erf XXV, 1951, p. 269-278.
A. Hyma, *The Christian Renaissance. A History of the 'Devotio Moderna'*. Grand Rapids, Michigan, 1924.
A. Hyma, *The Imitation of Christ*, edited by - from hitherto undiscovered sources, New York 1927.
A. Hyma, *The original version of De Imitatione Christi by Gerard Zerbolt of Zutphen*. Archief voor de geschiedenis van het aartbisdom Utrecht LXIX, 1950, p. 1-41.
A. Hyma, *The Brethren of the common Life*, Michigan 1950.
A. Hyma, *Renaissance to Reformation*, Michigan 1951.
A. Hyma, *The Imitation of Christ*, by *Gerard Zerbolt of Zutphen*, Michigan 1950.
John K. Ingram, *The earliest English Translation of the First Three Books of the De Imitatione Christi*, The early English Text Society, Extra Series, No. LXIII, London 1893.
F. Jostes, *Het Nederduitsch proza omtrent 1500*; *nieuwe bijzonderheden over 'De Navolging'*, Dietsche Warande, N.R. VI, 1893, p. 265-279.
Lis. Kern, *Bemerkungen zur Textgeschichte der Nachfolge Christi*, Zeitschrift für Schweizerische Kirchengeschichte XLI, 1947, p. 300-311.
Liselotte Kern, *Zur Verfasserfrage der Imitatio Christi*, Ons geestelijk erf XXVIII, 1954, p. 27-44.
F. Kern, *Die Nachfolge Christi oder das Buch vom innern Trost von Gerrit Grote. In dem Text vom Jahre 1384 tunlichst wiedergestellt, verdeutscht und erklärt*, Olten 1947.
F. Kern, *De Imitatione Christi libros quatuor a Gerardo Magno († a.D. 1384) conceptos ad fidem fontium iam patescentium instaurandos accuravit* F. Kern, Olten 1948.
F. Kern und L. Kern, *Die Thomas a Kempis Frage*, Theologische Zeitschrift (Universität Basel) 5, 3 (1949) p. 169-186.
J.F. Kieckens, *Vier brokstukken van de Navolging van Christus in een dietsch handschrift der XVe eeuw*, Dietsche Warande, N.R. IX, 1896, p. 362-374.
E.J. Klein, *The Imitation of Christ from the first edition of an English translation made C. 1530 by Richard Whitford*, New-York 1941 [mij alleen bij name bekend].
L. Korth, *Die älteste deutsche Uebersetzung der 'Imitatio Christi'*, Mittheilungen aus dem Stadtarchiv Köln XIII, Cologne 1887, p. 88-92.
Walter Kröber, *Das Buch von der Nachfolge Christi*. Aus dem Lateinischen des Thomas von Kempen. Die Übersetzung J.M. Sailers bearbeitet von -, Stuttgart 1950.
B. Kruitwagen, *Catalogus van de handschriften en boeken van het Bisschoppelijk Museum te Haarlem*, Amsterdam 1913.
B. Kruitwagen, *Nederlands recht op de Imitatio opnieuw gehandhaafd*, De Tijd van 14 Oct. 1913.
B. Kruitwagen, *Prof. Jac. van Ginneken over de Navolging van Christus*, De Maasbode van 7, 8, 9 en 11 Juli 1929.
W.J. Kühler, *De betrouwbaarheid der geschiedschrijving van Thomas a Kempis*, Ned. Arch. v. Kerkgesch., N.S. XXV, 1932, p. 49-68.
W.J. Kühler, *De oorspronkelijke vita Gerardi Magni en haar schrijver*, Studiën 65, deel CXIX, 1933, p. 66-105.

C.H. Lambermond, Bespreking van J. van Ginneken's Geert Groote's levensbeeld, in Ons geestelijk erf XVII, 1943, p. 212-219.
G.I. Lieftinck, *Codices 168-360 societatis cui nomen Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* descripsit G.I. Lieftinck, Lugduni Batavorum 1948.
Maria Alberta Lücker, *Wer war der Verfasser der Nachfolge Christi?*, Geist und Leben XX, 1949, S. 228 ff.
Maria Alberta Lücker, *Meister Eckhart und die devotio moderna*, Leiden 1950.
Maria Alberta Lücker, *Thomas von Kempen*, in: Die deutsche Literatur des Mittelalters, Verfasserlexikon, hrsg. von Karl Langosch, Band IV, Berlin 1953, S. 455-464.
J. Mahieu, *Van de Navolging Christi in Vlaanderen*, Album English 1951, p. 281-288.
J. Malaise, *The Following of Christ or The Spiritual Diary of Gerard Groote (1340-1384), Founder of the Brethren and Sisters of the Common Life. Translated into English from original Netherlandish texts as edited by James van Ginneken S.J. of the Catholic University of Nijmegen*, Publications of the Spiritual Bookassociation of America. [1938?; mij slechts bij name bekend].
Brocardus Meijer O. Carm., *Titus Brandsma*, Bussum 1951.

G.A. Meyer, *Twee meeningen aangaande het auteurschap der Imitatio uit den laatsten tijd*, Historisch Tijdschrift II, 1923, p. 154-159.
L. Moland et Ch. d'Herricault, *Le livre de l'internelle consolacion. Première version française de l'Imitation de Jésus-Christ*. Nouvelle édition avec une Introduction et des Notes, Paris 1856.
W. Moll, *Geert Groote's Dietsche vertalingen beschreven en toegelicht*, Amsterdam 1880.
W. Mulder, *De strijd over den schrijver der Navolging van Christus*, De Maasbode van 31 Juli en 1 Aug. 1929.
W. Mulder, *Gerardi Magni Epistolae*, quas ad fidem codicum recognovit annotavit edidit -, Antwerpiae 1933.
A. Munsters M.S.C., *De schrijver van de Navolging*, Ons geestelijk leven, 1949, p. 358-363.
Wouter Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540*, 3 dln., 's-Gravenhage 1923, 1940 en 1942.
Alfred Pereire, *L'internelle consolacion. Texte du manuscrit d'Amiens publié pour la première fois*, Paris 1926.
M.I. Pohl, *Thomae Hemerken a Kempis.... De Imitatione Christi*.... ex autographo edidit M.I. Pohl, Friburgi Brisigavorum MDCCCCIIII.
J.C. Pool, *Thomas a Kempis*. Kalender voor de Protestanten in Nederland VII, 1859, p. 159-168.
R.R. Post, *De auteur van de Navolging van Christus*, Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht LIV, 1929-'30, p. 110-143.
R.R. Post, *De moderne devotie*, Amsterdam 1941.
R.R. Post, *Wanneer heeft Geert Groote zich bekeerd*?, Studia Catholica XVII, 1941, p. 293-312. [Zie ook Post in St. Cath. 1942, p. 313-336; 1943, p. 9-20].
R.R. Post, *Hendrik Eger van Kalkar en Geert Groote*, Studia Catholica XXI, 1946, p. 88-92.
R. Priebsch, *Deutsche Handschriften in England*, I, Erlangen 1896.
P.E. Puyol, *L'auteur du livre De Imitatione Christi*, I: *La contestation*, Paris 1899. II: *Bibliographie de la contestation*, Paris 1900.
P.E. Puyol, *Déscriptions bibliographiques des Manuscrits et des principaux éditions du livre* [De Imitatione Christi], Paris 1898. Hierin p. 445-461: Les premières traductions italiennes; p. 461-471: Anciennes traductions françaises.
P.E. Puyol, *Variantes du livre De Imitatione Christi*, Paris 1898.
Heinrich Rademacher, *Mystik und Humanismus der Devotio Moderna in den Predigten und Traktaten des Johannes Veghe*, Hiltrup 1935.
Fr. H.R., *Miscellanea Kempensia*, Tijdschr. voor Taal en Letteren XI, 1923, p. 241-263.
H. Rongen, *Kantteekeningen bij de recente Imitatio-polemieken*, De Tijd van 28 Mei 1925.
F. Rönning, *Thomas a Kempis - fire boger om Kristi Efterfolgelse - i Dansk oversoettelse fra 15 århundrede*, Kopenhagen 1885 [mij alleen bij name bekend].
B. Rosenberg, *Die älteste mittelenglische Uebersetzung der Imitatio Christi des Thomas von Kempen und ihr Verhältnis zum Original*, Diss. Münster 1905.
M. Schoengen, *De strijd om Thomas a Kempis*, Overijsselsch Dagblad van 31 Jan., 2, 3, 4, 5, 6 en 7 Febr. 1925.
B. Spaapen, *De verspreiding van de Geert Groote-thesis van Pater van Ginneken*, Ons geestelijk erf XXII, 1948, p. 377-386.

B. Spaapen, *Een interpolatie in boek IV der Imitatio Christi*, Ons geestelijk erf XXIII, 1949, p. 204-209.
O.A. Spitzen, *Thomas à Kempis als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd*, Utrecht 1880.
O.A. Spitzen, *Nalezing op mijn Thomas à Kempis als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd*, Utrecht 1881.
O.A. Spitzen, *Nouvelle défense de Thomas à Kempis*, Utrecht 1884.
O.A. Spitzen, *Les Hollandismes de l'Imitation de Jésus-Christ et trois anciennes versions du livre*, Utrecht 1884.
Rayner Storr, *Concordantia ad quatuor libros latine scriptos De Imitatione Christi*. Altera editio, London New York & Toronto MDCCCCXI.
D. Stracke, *Verslag over een onderzoek naar Nederlandsche handschriften en wiegedrukken in Oostenrijk-Hongarije*, Versl. en Meded. der Kon. Vlaamsche Academie 1915, p. 756.
J. Tesser, *De eerste en de laatste faze van het auteursprobleem der Navolging in Italië*, Ons geestelijk erf XXIII, 1949, p. 168-203.

J.G.J. Tiecke, *De werken van Geert Groote*, Utrecht-Nijmegen, 1941.
Louise Veldhuis, *De eerste Nederlandsche tekstfamilie der Navolging van Christus*, Nijmegen 1931.
J. van Vloten, *Nederlandsche Prozastukken van 1229-1476*, Leiden-Amsterdam 1851.
J. van Vloten, *Het vaderschap der 'Navolging van Christus' uitgemaakt*, De Levensbode X, 1878, p. 433-44.
C.G.N. de Vooys, *Bibliografiese mededelingen over de dietse vertalingen der 'Imitatio Christi'*, De Katholiek CXXI, 1902, p. 357-381.
C.G.N. de Vooys, *Middelnederlandse vertalingen van Thomas a Kempis' Hortulus rosarum*, Ned. Arch. v. Kerkgesch. XL, 1954, p. 65-67.
F.J. van Vree, *Twee hoofdstukken der Navolging van Christus, in een oud Nederduitsch handschrift*, De Katholiek XX, 1851, p. 137-156.
W. de Vreese, *De handschriften van Jan Ruusbroec's werken*, 2 stukken, Gent 1900 en 1902.
W. de Vreese, *Geert Groote. De Simonia ad Beguttas. De Middelnederlandsche tekst opnieuw uitgegeven met inleiding en aanteekeningen door* -, 's-Gravenhage 1940.
J.F. Vregt, *Eenige ascetische tractaten, afkomstig van de Deventersche broederschap van het gemeene leven, in verband gebracht met het boek van Thomas à Kempis, de Navolging van Christus*, Archief voor de geschiedenis van het aartsbisdom Utrecht X, 1882, p. 321-498.
Cölestin Wolfsgruber, *Giovanni Gersen. Sein Leben und sein Werk De Imitatione Christi*, Augsburg 1880.
Cölestin Wolfsgruber, *Vander Navolginge Cristi ses boeke*, Wien 1880.
N. van Wijk, *Het getijdenboek van Geert Grote, naar het Haagse handschrift 133 E 21 uitgegeven*, Leiden 1940.

Conclusion

La controverse séculaire au sujet de l'origine et de la paternité du livre de piété intitulé *De Imitatione Christi* subit un revirement sensationnel en 1921, quand, dans une revue allemande et dans une revue hollandaise, le bibliothécaire de la ville de Lubeck, M. Paul Hagen, publia des données concernant deux manuscrits en moyen bas allemand datant du milieu du quinzième siècle et représentant une rédaction incomplète des livres II, III et IV. Dans cette publication ainsi que dans ses publications ultérieures ayant trait à ce sujet, M.P. Hagen prétendit avoir découvert l'édition princeps - 'Urschriften' - de l'Imitation, traduction du latin qui serait d'après lui le texte embryonnaire, antérieur à Thomas a Kempis, du 'textus vulgatus' du livre de piété qui devait jouir d'une si grande popularité. Vu les néerlandismes que présentait le texte en moyen bas allemand, Hagen crut que le texte remontait à un original néerlandais.

Enchanté par l'ingéniosité de cette théorie, le savant hollandais P.J. van Ginneken S.J. continua les études entamées par Hagen. Si celui-ci ne voyait dans les fragments en moyen bas allemand que l'interprétation de l'édition princeps latine, le futur professeur de l'Université de Nimègue au contraire, grâce à l''intuition de la vérité' et au 'flair inné' qu'il aimait à s'attribuer, supposa et en vint peu à peu à la ferme conviction que le texte en langue vulgaire serait primaire et que la paternité du fond primitif de l'Imitation ne saurait être attribuée qu'à Gérard de Groote, père spirituel de la Dévotion moderne, idée 'subjective' qu'il crut justifier après coup par des faits 'objectifs'. Son hypothèse revient à dire que le livre serait primitivement le journal spirituel de Gérard de Groote, écrit en hollandais, et reproduisant fidèlement les phases successives de son état d'âme après sa conversion. Plus tard, apôtre convers, il aurait remanié le livre à l'usage des laïques, soignant en outre lui-même une traduction latine ainsi qu'une traduction française du texte néerlandais. Le texte vulgaire de l'Imitation serait le résultat de remaniements apportés au text primitif par ses amis et ses élèves au cours des années. D'après Van Ginneken, Thomas a Kempis aurait été le dernier remanieur sans avoir joué un rôle important. La politique adoptée par la congrégation professe de Windesheim aurait fait supprimer le nom de Gérard de Groote en tant que l'auteur véritable afin de faire passer pour tel celui de Thomas a Kempis. C'est ainsi que l'oeuvre d'un homme que jalousaient certains cercles religieux pour son influence et dont ils se méfiaient à cause de sa doctrine, aurait pu être conservée à la postérité, sous une forme légèrement modifiée et une paternité différente il est vrai, mais sans devoir partager le sort de telle autre oeuvre en langue vulgaire supprimée par les adversaires de la Dévotion moderne.

Une suite impressionnante d'essais constitue le résultat des recherches faites par Van Ginneken sous ce rapport. La vingtaine d'années où il a consacré une bonne partie de son énergie aux recherches sur l'Imitation, comportent une classification en trois périodes. Pendant la première, de 1924 à 1929, mettant en évidence les

textes existant dans les différentes langues vulgaires, il attachait la plus grande importance à ceux en moyen néerlandais constituant d'après lui des reproductions de la supposée édition princeps. En 1929, publiant une oeuvre de reconstruction volumineuse, il termina ainsi cette période de ses études. Ayant attendu pendant quelques années une réfutation possible de sa thèse, vainement à son avis, il consacra une troisième période commencée peu de temps avant 1940 et terminée par sa mort survenue en 1945, exclusivement aux textes latins dits ‘pré-kempistes’.

Dès la parution de ses premières publications s'élevèrent tant en Hollande qu'en Belgique des voix pour et contre la thèse dite de Gérard de Groote, controverses limitées au début aux deux pays précités, fait imputable à l'exiguïté du territoire linguistique néerlandais. Plus tard, suivant l'exemple de Spitzen et Becker, savants qui ont joué un rôle important dans la vieille controverse, Van Ginneken se servit du français, de sorte que son hypothèse ne tarda pas à jouir d'une notoriété publique, également en dehors des Pays-Bas. Grâce à son autorité internationale de savant et grâce au fait que ses dernières grandes publications ayant trait à notre sujet parurent sous les auspices de l'Académie Royale des Sciences d'Amsterdam, il sut convaincre bon nombre d'intéressés, et son hypothèse, accueillie de mieux en mieux, est plus souvent défendue que réfutée.

En résumé, on constate parmi ceux qui croient indiscutable l'origine néerlandaise de l'Imitation, trois opinions différentes:

1°. La thèse défendue par Van Ginneken énonçant que *De Imitatione Christi* est primitivement le journal de Gérard de Groote écrit en hollandais, est bien fondée. Nous faisons remarquer sous ce rapport que Van Ginneken est toujours resté fidèle à cette conviction. Se détournant temporairement de son chemin pour étudier ce qu'il prit pour des textes anciens en latin, il reprit en 1944 sa thèse favorite de l'apostolat convers de Gérard de Groote pour revenir sur ce qui importait avant tout pour lui: la ferme conviction d'après laquelle, à l'origine, l'Imitation a été rédigée en langue néerlandaise.

2°. Recueil de traités religieux provenant des cercles de la Dévotion moderne, l'Imitation eut sa forme définitive sous la main de Thomas a Kempis. Fascinés par les études faites par Van Ginneken sur les textes dits ‘pré-kempistes’, un nombre croissant d'investigateurs préfèrent nier la paternité de Thomas a Kempis, sans toutefois admettre que le texte néerlandais doive être l'original.

3°. L'Imitation est l'oeuvre de Thomas a Kempis. Sans vouloir nier que le livre en question présente de nombreuses réminiscences d'auteurs appartenant aux cercles de la Dévotion moderne et en conséquence des pensées de Gérard de Groote, les ‘thomistes’ ou ‘kempistes’ refusent d'abandonner leur point de vue tant que manqueront les manuscrits indubitablement ‘pré-kempistes’ selon les données de la paléographie ou sans autres preuves contraires irréfutables.

Les adversaires de Van Ginneken puisaient leurs arguments principalemént dans la critique interne des textes, manuscrits et vies en latin, sans vérifier cependant la solidité de la pierre angulaire qui soutient sa thèse: son raisonnement qui revient à dire que la rédaction primitive de l'Imitation serait néerlandaise. C'est ce que nous avons essayé de faire dans la présenté étude en publiant le plus ancien texte complet

néerlandais de l'Imitation, conservé dans un manuscrit appartenant à la Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, de Leyde. Soumettant ce texte à un examen approfondi, nous en sommes venu à la conclusion que la rédaction en moyen néerlandais des quatre traités se rapporte directement au 'textus vulgatus' de *De Imitatione Christi*. Même la rédaction du livre IV, la mieux réussie en tant que traduction, mais qui ne rend pas toujours exactement le texte primitif, se rapport à un texte latin. Le néerlandais aisé et naturel de la partie en question n'a pas manqué d'envoûter Van Ginneken au point qu'il la prit non pour une reproduction du texte de Gérard de Groote, mais pour ses termes textuels. Un examen comparatif du style de Gérard de Groote dans l'Imitation et ses autres oeuvres en moyen néerlandais s'imposait, examen que nous avons fait, mais qui d'ailleurs n'a donné aucun résultat positif: rien en effet ne permet de conclure à une parenté.

Outre nos arguments puisés dans l'étude des textes en moyen néerlandais, il convient de soulever d'autres objections contre l'hypothèse émise par Van Ginneken, dont la principale repose sur le fait que dès le quinzième siècle existaient sept rédactions néerlandaises indépendantes du livre I, six du livre II, cinq tant du livre III que du livre IV, tandis que, quelques variantes peu importantes à part, les manuscrits latins présentent toujours la même leçon. Or, comment expliquer l'absence de rédactions latines différant sensiblement les unes des autres?

L'argumentation de Van Ginneken est également faible par rapport à sa prédilection exclusive pour les textes vulgaires *incomplets*. En effet, l'idée en soi est charmante de regarder l'Imitation, lettre de noblesse de la Dévotion moderne, comme l'assemblage de petits recueils et de traités anonymes qui auraient circulé dans les cercles des frères et des chanoines. C'est d'ailleurs un fait indéniable que la mystique ascétique se trouve cristallisée dans l'Imitation; il est en outre vraisemblable que Thomas a Kempis avait déjà prêtes certaines parties avant de mettre la dernière main à son opuscule. Cependant de telles considérations ne sauraient donner lieu à la thèse séduisante, il est vrai, mais non-fondée que l'Imitation serait un recueil de textes incomplets qui auraient déjà circulé, supposition qui à notre avis sera réfutée par les faits suivants:

1°. Pas plus que des textes latins, on n'a retrouvé des textes incomplets en moyen néerlandais aucun manuscrit indubitablement 'pré-kempiste' selon les données de la paléographie.

2°. Pas plus que les rédactions complètes de chacun des quatre livres, les textes incomplets en langue vulgaire ne présentent aucune conformité textuaire.

Charmé par les fragments de Lubeck, M. Paul Hagen avait déjà oublié de soumettre à un examen les fragments vulgaires se trouvant ailleurs. Van Ginneken cependant - qui d'ailleurs ne négligeait pas ce point, pour constater inévitablement l'existence de rédactions indépendantes différant sensiblement les unes des autres - voulant à tout prix soutenir l'idée fixe de la paternité de Gérard de Groote, dut recourir à des voies détournées, à des suppositions gratuites pour expliquer tant soit peu la multiformité des textes en question. L'argument que fait valoir Van Ginneken que la politique adoptée par la congrégation de Windesheim aurait suggéré à tous copistes et à tous remanieurs de retoucher, de remanier, de retraduire le texte pour en faire

la rédaction Q (le texte de Thomas a Kempis), rédaction inoffensive, et de faire passer d'autres pour les auteurs, est facilement réfutable. En effet, malgré les bonnes intentions qui auraient prévalu, la congrégation de Windesheim ne se serait jamais rendue coupable d'une telle mystification littéraire. Enthousiaste de l'idéal de la Dévotion moderne, la jeune congrégation était une organisation sincère respirant une pureté et une fraîcheur incompatibles avec les machinations que lui attribuait Van Ginneken. Il est très peu probable que, par ordre de la congrégation de Windesheim, de si nombreux remanieurs de plusieurs couvents et d'époques différentes eussent apporté toutes sortes de soi-disant rectifications afin de camoufler le texte authentique d'un maquillage ‘kempiste’, ce qui revient à dire que les simples dévots auraient tenté d'induire en erreur leurs adversaires et qu'ils se seraient plu sournoisement à égarer les investigateurs des siècles futurs dans un labyrinthe inextricable.

Pour démontrer les différences entre le style de l'oeuvre de Gérard de Groote et celui des insertions attribuées à Thomas a Kempis ou à quelque autre remanieur, pour prouver la véracité psychologique de sa thèse, Van Ginneken, qui se rapprochait plus du dynamisme de Gérard de Groote que de la placidité de Thomas a Kempis, dut faire ressortir outre mesure le contraste psychique existant entre eux. Dom Huijben constate à juste titre que la majeure partie de l'argumentation psychologique de Van Ginneken s'appliquerait également à la vie intérieure de Thomas a Kempis. Ayant écrit l'Imitation dans la force de l'âge, Thomas plus jeune peut avoir connu l'agitation, la fermentation de l'esprit, malgré la calme apparence de son âme. Il n'est pire eau que l'eau qui dort!

La supposition qui s'impose c'est que la prédilection de Van Ginneken pour Gérard de Groote s'explique par le fait de l'affinité psychique qu'il se sentait avec le père de la Dévotion moderne, l'apôtre convers qu'il admirait. Le problème dont il était lui-même l'auteur le passionnait, et c'est ainsi que, intégralement de bonne foi, il en vint à greffer des expériences subjectives sur l'image qu'il se faisait de la personne de Groote. La biographie de l'homme en qui il se reconnaissait, se trouve être le portrait moral qu'inconsciemment il se traçait de lui-même, portrait qui importera plus au futur biographe d'un des plus grands savants néerlandais que pour la solution du problème de la paternité de l'Imitation.

Il convient d'autre part de reconnaître ses mérites dans le domaine même qui nous occupe. En effet, il a rappelé l'attention sur les textes en langue vulgaire de l'Imitation, textes que lui a retrouvés et classés pour la plupart. Il a fait ressortir l'évidence de l'origine néerlandaise, point discutable pour aucuns, thèse qu'il sut soutenir admirablement par son oeuvre. Il a jeté une clarté nouvelle sur la Dévotion moderne, sur Gérard de Groote. Bref, si nous passons sous silence l'élément subjectif de son argumentation, il reste certainement assez pour que son oeuvre soit précieux. Devant une telle capacité de travail, on est heureux de constater qu'une partie du moins de son travail n'a pas été inutile, qu'il serait injuste de parler du tragique d'un savant qui aurait donné toute son énergie à une chimère. L'importance positive de ses études ne manque pas de démentir une telle assertion.

C'est tout de même un fait certain que son intuition, son imagination, son flair

inné et sa susceptibilité quand il s'agissait de visions nouvelles, conditions indispensables et stimulants de tout homme de science, l'ont induit en erreur. Le monument qu'il aurait voulu ériger ‘depuis la première assise jusqu'aux flèches fragiles’ est en vérité peu stable et risque de s'effondrer dès qu'on éprouve la solidité de la base. Quel dommage qu'il ne se soit pas redressé quand des faits indéniables ont dû l'avertir de son erreur. Sa tentative vigoureuse de classer l'ensemble des textes vulgaires dans un cadre unique remontant à une seule rédaction primitive, était condamnée à priori.

Les études faites par Van Ginneken au sujet de la paternité de l'Imitation contiennent des pages inoubliables, mais d'autre part, par sa tentative de reconstruction et par ses publications ultérieures sur les soi-disant textes ‘pré-kempistes’, il a donné naissance à un malentendu grandiose qui n'a pas manqué d'embarrasser les esprits. Voulant ériger un ‘monumentum aere perennius’ à Gérard de Groote, l'homme de son coeur, il conclut à une thèse réfutable, mais la manière géniale et subtile dont il l'a émise et soutenue, justifie la conclusion que Van Ginneken, grâce à son travail inlassable, a érigé un monument quand même, un monument digne d'un grand savant, un monument à lui-même!